II 265 2

ИВАН ЙОРДАНОВ

ПЕЧАТИТЕ ОТ СТРАТЕГИЯТА В ПРЕСЛАВ

ВОЕННОИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС
"СВ. ГЕОРГИ ПОБЕДОНОСЕЦ"

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
"СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

ИВАН ЙОРДАНОВ

ПЕЧАТИТЕ ОТ СТРАТЕГИЯТА В ПРЕСЛАВ (971 — 1088)

**Посвещава се
на 1100-годишнината
от обявяването
на Преслав
за столица
на Българската
държава**

MONUMENTA SLAVICO-BYZANTINA
ET MEDIAEVALIA EUROPENSIA
VOL. II

ЦЕНТЪР ЗА СЛАВЯНО-ВИЗАНТИЙСКИ
ПРОУЧВАНИЯ „ИВАН ДУЙЧЕВ"
ТОМ II

ПЕЧАТИТЕ ОТ СТРАТЕГИЯТА В ПРЕСЛАВ

(971 — 1088)

Университетско издателство
„Св. Климент Охридски"

Военноиздателски комплекс
„Св. Георги Победоносец"

СОФИЯ • 1993

П 265
2

Иван Йорданов изследва в книгата си 777 сфрагистични паметници (552 печата, 222 ядра и три калъпа за отливането им), намерени при разкопки в средновековната българска столица Преслав.

Намерен в своята естествена среда — резиденцията на местния стратег, функционирала в ограничен исторически период (971—1088 г.), печатите от стратегията в Преслав илюстрират административната и обществена структура на Византийската империя и завладените от нея български земи. Освен изписаните върху тях имена на личности, области и градове, титли и длъжности, които са несъмнен източник на информация, печатите като комплекс или отделни групи дават сведения и за връзките между отделни лица, писали до Преслав определят приятелски, роднински, политически и други кръгове, неизвестни или малко известни от други източници. Сфрагистичният материал е подреден съгласно изискванията за подобен род изследване.

Книгата е снабдена с пет индекса (на патронимите, омонимите, топонимите, титлите и длъжностите, иконографските изображения). В отделно приложение са илюстрирани самите сфрагистични материали.

Предназначена е за историци, археолози, сфрагисти, нумизмати, изкуствоведи, културолози.

4472/93

© Иван Йорданов Йорданов, София, 1993

ISBN 954—509—086—3 (ВИК „Св. Георги Победоносец")
ISBN 954—07—0214—3 (УИ „Св. Климент Охридски")

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор 9
Условни знаци и съкращения в текста 11

ВЪВЕДЕНИЕ

1. Печатите от стратегията в Преслав 15
   а. хронология 16
   б. характер и същност на находката 16
   в. характер и същност на ведомството 18
   г. списък на стратезите на Преслав в периода 971—1088 г. 19
2. Технологически материали от канцеларията на стратега 19
   а. ядра 20
   б. калъпи за изливане на ядра 22

КАТАЛОГ

Част първа. ДВОРЕЦЪТ 27
1. Владетелски печати 28
2. Служби към Двореца 30
   а. цивилни 30
      α/ ἀκτουάριος 30
      β/ ἀρτικλίνης 30
      γ/ κοιτῶνος 31
      δ/ νιψιστάριος 33
      ε/ ὀστιάριος 34
      ζ/ παπίας 35
      η/ πραιπόσιτος 36
      θ/ πρωτοβεστιάριος 36
      ι/ τραπέζης 38
   б. военни 39
      α/ ἐπι τοῦ μαγγλαβίου 39
      β/ βαρδάριος 43
      γ/ ἑταιρειάρχης 44
   в. неопределени 46
      α/ πριμικήριος 46
3. Рангови титли 47
      α/ βεστάρχης 47
      β/ κουροπαλάτης 49
      γ/ πατρίκιος 51
      δ/ πρόεδρος 52
      ε/ πρωτοβέστης 54
      ζ/ πρωτοπρόεδρος 55
      η/ πρωτοσπαθάριος — ὕπατος 57
      θ/ πρωτοσπαθάριος 57
      ι/ πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου 61
      κ/ σπαθάριος 62
      λ/ σπαθαροκανδιδᾶτος 63

Част втора. СЛУЖБИ КЪМ ЦЕНТРАЛНИТЕ ВЕДОМСТВА НА ИМПЕРИЯТА 66
1. Императорската канцелария 66
      α/ ἀσηκρῆτης 66
      β/ νοτάριος 67
      γ/ μανδάτωρ 69
2. Логотет на геника 69
      α/ λογοθέτης τοῦ γενικοῦ 70
3. Логотет на дрома 70
      α/ λογοθέτης τοῦ δρόμου 71
      β/ πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου 72

γ/ χαρτουλάριος τοῦ δρόμου . . . 73
4. Логотет на стадата . . . 73
5. Държавно съкровище . . . 73
α/ βασιλικὸς σακελλάριος . . . 74
β/ ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ λόγου . . . 75
6. Императорски домени . . . 75
7. Правосъдие . . . 77
α/ κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου . . . 78
β/ ἐξάκτωρ . . . 79
8. Неуточнени ведомства . . . 79
α/ ἐκ προσώπου . . . 79
β/ χαρτουλάριος . . . 80
Част трета. СЛУЖБИ И ВЕДОМСТВА КЪМ АРМИЯТА . . . 82
α/ δομέστικος τῶν σχολῶν . . . 82
α′/ τοποτηρητὴς . . . 93
β/ δομέστικος τῶν ἱκανάτων . . . 94
γ/ δομέστικος τῶν ἐξκουβίτων . . . 97
δ/ δρουγγάριος τῆς βήγλης . . . 98
δ′/ τοποτηρητὴς τοῦ ἀριθμοῦ . . . 99
ε/ δομέστικος τῶν νουμέρων . . . 100
ζ/ δομέστικος τοῦ τείχους . . . 101
η/ ταξιάρχης . . . 101
θ/ κόμης τοῦ σταύλου . . . 104
ι/ μονοστράτηγος . . . 106
Част четвърта. ПРОВИНЦИАЛНА АДМИНИСТРАЦИЯ . . . 108
1. Ἀδριανούπολεως . . . 108
2. Ἀγχιάλου . . . 111
3. Ἀνατολικών . . . 112
4. Ἀρκαδιούπολεως . . . 113
5. Βερόης . . . 115
6. Δοροστόλου / Δρίστρας . . . 117
7. Δρουγουβιτείας . . . 119
8. Δυρραχίου . . . 121
9. Ἑλλάδος . . . 123
10. Ἡράκλειας . . . 123
11. Θεοδωρούπολεως . . . 124
12. Θράκης . . . 125
α/ Θράκης . . . 126
β/ Θράκης καὶ Μεσοποταμίας . . . 127
γ/ Θράκης καὶ Ἰωαννούπολεως . . . 128
δ/ Θράκης καὶ Μακεδονίας . . . 133
13. Ἰωαννούπολεως . . . 134
α/ Ἰωαννούπολεως καὶ Δοροστόλου . . . 136
14. Καππαδοκίας . . . 137
15. Μακεδονίας . . . 138
16. Μεσημβρίας . . . 139
α/ κλεισούρα Μεσημβίας . . . 140
17. Μεσοποταμίας . . . 141
18. Νέος Στρυμὼν . . . 142
19. Παραδουνάβου / Παριστρίον . . . 143
20. Περσθλάβας . . . 145
21. Περσθλαβίτζας . . . 150
22. Σάμος . . . 155
23. Φιλιππούπολεως . . . 158
24. Χερσώνος . . . 159
Част пета. ДЛЪЖНОСТИ, СВЪРЗАНИ С УПРАВЛЕНИЕТО НА ПРОВИНЦИИТЕ, НО БЕЗ ПОСОЧЕНИ ТОПОНИМИ . . . 160
α/ δουξ / κατεπάνω . . . 160
β/ στρατηγὸς . . . 165
Част шеста. ЦЪРКОВНА АДМИНИСТРАЦИЯ . . . 182
А. В столицата . . . 182
Б. В провинцията . . . 185
1. Βρύσεως . . . 185
2. Δρίστρας . . . 186
3. Ἰωαννούπολεως . . . 187
4. Μεσημβρίας . . . 188
5. Σεβεριάδος . . . 188

Част седма. ПЕЧАТИ НА ЧАСТНИ ЛИЦА — БЕЗ ТИТЛИ И ДЛЪЖНОСТИ 191
А. С изписани патроним и омоним 191
Б. С изписан омоним 200
Част осма. АНОНИМНИ ПЕЧАТИ 205
Част девета. ПЕЧАТИ С НЕПЪЛЕН ТЕКСТ 208

ИНДЕКСИ

1. Патроними 235
2. Омоними 236
3. Топоними 240
4. Титли и длъжности 241
5. Изображения 248
6. Патроними, топоними и омоними към коментара 249
Основна литература 254
Съкращения на издания 258
Резюме на руски език 259
Резюме на английски език 261
Резюме на немски език 263
Резюме на испански език 265

ПРЕДГОВОР

Написването на тази книга се дължи на стечението на редица обстоятелства, за които сега мога да кажа, че бяха щастливи.

Всичко започна с „пропадането" на една крепостна стена. Дълги години археологът Иванка Жандова разкриваше една от най-ранните стени на столицата Преслав, следвайки по класическия способ трасето ѝ през целия град. Изкопани бяха стотици линейни и съответно хиляди квадратни метри от терена. И изведнъж стената (става дума за Източната крепостна стена на Вътрешния град) изчезна, пропадна. Следващият въпрос пред разкопвача е — накъде? На това място, непосредствено до днешното шосе за Върбица, единствената логична и възможна посока бе на запад. Отначало разкопвачите попаднаха на нещо като плочник, което би могло евентуално да е субструкция на стената, после и той изчезна. Появиха се основи на солидна сграда със запазени тук-там квадри от градежа ѝ. Никой археолог никога не би устоял пред изкушението да разбере какво представлява подобна сграда. И тя наистина заслужаваше внимание. И днес в Преслав можем да посочим много малко други сгради от такъв мащаб. Но интересът към нея дойде най-вече от факта, че някъде в североизточния ѝ ъгъл през 1978 г. бяха намерени около 15—20 оловни византийски печата — моливдовули. Нещо дотогава рядко за Преслав.

Иванка Жандова, това се признава от всички, имаше незаменимото качество за всяка работа да търси специалист, и то настойчиво, понякога въпреки желанието на последния, но същевременно безкористно и щедро.

Авторът на тези и следващите редове току-що бе защитил кандидатската си дисертация в областта на средновековната византийска и българска нумизматика от XI—XIII в. Предполагам, че Жандова е решила, щом съм в състояние да определям монети (а те са наистина в плачевно състояние през XII и XIII в.), то за мен разчитането на печатите няма да е проблем. И така за пръв път в ръцете ми попаднаха печати, или по-точно — техните оловни отпечатъци. Първите резултати бяха доста плачевни. От нумизматиката можех единствено да разчитам на изработените наблюдателност, зрителна памет и търпение в издирванията. Още помня първите разчетени от мен с непосилен труд печати (напр. № 353), чийто текст сега ми изглежда елементарен. Това беше обаче и едно надникване в една безкрайност. И днес не мога да кажа кога работата с един печат е завършила, т. е. информацията, която той предоставя, е свързана с вече известното.

Може би Жандова, привличайки ме в колектива, е предчувствувала „богатата жетва" през следващите години и най-вече през лятото на 1979 година, когато през юли-август от този знаменит „североизточен ъгъл" на стратегията в едно твърде ограничено пространство всеки от работниците намираше по двадесетина моливдовули на ден. Всеки може да си представи състоянието ми — „смачкан" от новата информация. Изведнъж на ден получаваш, току-що извадена от земята, неизвестна дотогава информация от 50—60 писмени паметника. Трудно се издържа в подобни случаи. . . и аз не издържах. С годините нещата поулегнаха, но и днес всяка среща с нов печат в първия момент поражда подобна тръпка.

За да завърша с този епизод и отдам нужното на ст.н.с. Иванка Акрабова-Жандова, трябва да подчертая, че началото на това изследване дължа на шанса и на нейната човечност.

Последваха и други съвпадения:

През 1978 г. в България, дори и в Преслав, макар и за броени часове, бе *Валентина Самойлова Шандровска* (завеждаща сфрагистичната колекция на Ермитажа) — опитна и мъдра в работата си. Тя, по нейните думи, бе и моята „кръстна майка" в сигилографията. Задължен съм ѝ за нейната помощ. Със своята безкрайна резервираност и скрупольозност към всеки един прочетен текст тя бе един импулс в работата ми над печатите.

През 1979 г. и следващите установих писмени, впоследствие и лични контакти с: *д-р Вернер Зайбт* (завеждащ колекцията от византийски печати на Института по византинистика във Виена), който и до днес ми изглежда непогрешим в работата си; *професор Никос Икономидис* (натоварен с издаването на печатите от колекцията на Дъмбъртън Оукс), огромен ерудит в областта на византинистиката, дипломатиката, просопографията и сигилографията; *д-р Джон Несбит,* научен сътрудник по византийска сфрагистика към Центъра по византийски проучвания в Дъмбъртън Оукс. Той бе за срок от три месеца през 1988 г. на специализация в нашата страна и най-вече в Шумен.

С имената на гореизброените учени се покрива съвременната византийска сфрагистика. Аз съм им задължен за сътрудничеството.

Макар и за кратко време, имах възможността лично да издиря паралели на намерените в Преслав и България византийски печати в най-големите в света колекции на подобни паметници: в Ермитажа, където се съхраняват над 12 000 печата (през октомври 1984 г.); в Дъмбъртън Оукс, чиято колекция надхвърля 16 000 печата (август 1986 г.); в Атинския нумизматичен музей, над 3000 моливдовула (през юни 1988 г.). Дължа го на сътрудничеството на колегите си, отговарящи за тези колекции, и на Главно управление на архивите при Министерския съвет на НРБ за щедрата финансова помощ при проучванията ми в чужбина, за което съм им безкрайно благодарен.

Благодарност дължа на ръководството на Археологически институт и музей при БАН и на неговия филиал в Шумен, които през всичкото време подкрепяха финансово и морално проучванията ми на терена в Преслав, в наши и чужди колекции и библиотеки.

Бих искал да благодаря най-сърдечно на всички колеги, които ми предоставиха материали от стратегията Преслав, включени в предлаганото изследване: В. Пенчев от НИМ — София, Д. Аладжова от ИМ — Шумен; на колегите, ръководители на разкопки в Преслав — Т. Тотев, Ж. Аладжов, М. Ваклинова, И. Щерева, С. Витлянов, С. Бонев, Т. Михайлова и др., а така също на Д. Стоименов и Г. Геров за сътрудничеството.

Специална благодарност дължа на рецензентите си проф. Васил Гюзелев и ст.н.с. Александър Кузев, които чрез своите бележки и препоръки допринесоха за подобряване на изследването.

Не на последно място, а като завършек на целия този технологически и интелектуален процес най-сърдечна благодарност дължа на Университетското издателство „Климент Охридски“, и на онези негови сътрудници, които са съпричастни на превръщането на този сложен и обемист ръкопис и илюстрации в книга.

Ноември 1988 г.
гр. Шумен

Иван Йорданов

УСЛОВНИ ЗНАЦИ И СЪКРАЩЕНИЯ В ТЕКСТА

а. на кирилица

АИМ	— Археологически институт и музей в София, филиали в Шумен и Велико Търново
ИМ	— Исторически музей (в страната)
кв.	— квадрат
кол.	— колекция
Л.	— лице (на печата)
НИМ	— Национален исторически музей в София
Оп.	— опако (на печата)
п. инв. №	— полеви инвентарен номер

б. с гръцки букви и латиница

A,	— πρώτος
R,	— βασιλικὸς
DO	— Dumbarton Oaks (Washington, D.C.)
Fogg	— Fogg Art Museum (Cambridge, Mass.)
IFEB	— Institut Français d'Etudes byzantines (Paris)
M̆	— μέγας
n° (Nr.)	— каталожен номер
n.	— бележка
⊙	— ῾Ο ἅγιος
$\overline{\text{ΠΡΙ}}$	— πατρίκιος
S	— καὶ

в. условни знаци и съкращения

A̤	— неясна буква
A̲	— фрагментарна буква
[. . .]	— липсващи букви
(. . .)	— развързан текст
$\overline{\text{M-P}}$, $\overline{\text{ΠΡΙ}}$, i	— съкращения

В текста библиографските данни са изписани съкратено, като цялостно са дадени в приложения списък на използваната литература.

ВЪВЕДЕНИЕ

1. ПЕЧАТИТЕ ОТ СТРАТЕГИЯТА В ПРЕСЛАВ

Разкопките в обекта, който придоби името „Административна сграда“, продължиха десет археологически сезона със своеобразен ритъм и темп с оглед неговата специфика. Работеше се главно през сухите летни месеци — юли и август. Основните задачи бяха две:

а) разкриването на административната сграда, нейния характер и план, функционално предназначение, хронология и връзки с останалата част на града;

б) максималното издирване на сфрагистични паметници в проучваните културни напластявания. Последното налагаше изключително бавен темп на работа, претърсването на пръстта от разкопките на няколко пъти, отначало пресяването ѝ със сита, а впоследствие прослушването ѝ с металически детектор.

Публикуването на документирания архитектурен комплекс и материали от бита на обитателите му е предстоящо и предоставено на съответните специалисти, членове на колектива[1]. Накратко може да се каже, че административната сграда е имала продължителен живот и в нея се наблюдават няколко етапа: първият, от края на IX и целия X в., свързан с ранния градоустройствен план на Преслав, и вторият, от годините на византийското владичество през X—XI в., когато към нея се прибавят пристройки и нова, навярно жилищна сграда на северозапад от административната.

Задачата на предлаганото изследване е документирането и коментар на намерените тук сфрагистични материали. При подреждането им като естествен извод дойде идеята в него да бъде включен материалът не само от разкопавания комплекс, но и от останалите части на Вътрешния град на Преслав, с който той е в хомогенна връзка. Макар и немногоброен, материалът представлява една допълнителна информация, която не е за пренебрегване. Ако местата, където е намерен автентичен, а не да е по-късно разнесен, то той свидетелствува, че едни и същи податели са писали до различни жители на Преслав или пък последните са получавали кореспонденцията си на различни места, където са живеели или временно пребивавали — Двореца, Архиепископията, помещенията покрай Южната крепостна стена.

Към изследването е привлечена и една немалка част от над 80 моливдовула, частно притежание на Николай Георгиев от Шумен, намерени според „легендата“ в изхвърляната от разкопките пръст покрай реката и другаде в околностите на Преслав. Те бяха предложени от собственика им, прекупвач на археологически материали, за изкупуване в НИМ-София, ИМ-Шумен и др.

И така, общият брой на намерените в Преслав сфрагистични паметници е 777—552 моливдовула, 222 ядра и 3 калъпа за отливането им.

Как следва да се обясни наличието на такъв значителен брой сфрагистични паметници или, с други думи, какво представлява тази находка?

Случаят е наистина рядко срещан, но подобни находки са познати, макар и в други количества и намерени при други обстоятелства.

Най-близка аналогия по време и произход находката има с подобна, описана от Н. П. Лихачов. Според него основното количество от византийски печати, постъпили в колекцията на Руския археологически институт в Константинопол, са намерените в основите на сградата на бившия Саръ аскер при събарянето на постройката. При разчистването печатите просто се сипели по земята. За жалост тази изключителна находка не е документирана и не знаем какво точно е било намерено и в каква среда. Дали е включвала само моливдовули, или е имало и ядра? Също трябва да се съжалява, че вече близо осем десетилетия оттогава тези паметници все още не са обнародвани. Изводът на Лихачов е, че на това място се е помещавал архивът на някоя от централните византийски служби[2]. Остава само да се гадае към кое време от живота на империята и към коя служба се отнасят (а и въобще дали е архив).

Друг подобен случай е с Цезарея в Палестина, където американските археолози са попаднали на голяма представителна сграда с административно предназначение, чийто под е бил с мозаични надписи; навярно в нея е пребивавала някаква служба или ведомство. До нея в малка стая подът е бил засипан от моливдовули. За съжаление находката също не е документирана, тъй като е била разпиляна с булдозер[3].

Навярно сходен е и случаят с печатите, намерени на Новгородското градище (повече от 1000 екземпляра), чието присъствие се свързва с главната резиденция на новгородския княз и неговия апарат на това място в продължение на целия период на съществуване на Новгородската република. Печатите според изследвачите са единственият остатък от

намиращия се някога в Градището княжески архив. За разлика от находката в Преслав новгородските печати са намирани в продължение на вече седем-осем десетилетия и за много малка част от тях може да се установи точното място на намиране, тъй като в повечето случаи те са изолирани находки, вторично разнесени и натрупани от отклонилото се русло на р. Волоховка[4].

Вече в конкретна археологическа среда, цялостно документирана, е находката от Псков, където при разкопките в Довмонтовия град в основите на едно помещение са намерени повече от 500 моливдовула, отнасящи се към периода втората половина на XV в. до началото на XVII. За разлика от Преслав в находката от Псков основните количества печати са от началния период, като по-късно само са се добавяли отделни единични екземпляри. Освен това собствениците на съхраняваните там моливдовули са ограничен брой лица. Някои от тях са представени с повече от 80 моливдовула. Друго различие от преславската находка е почти пълното отсъствие на ядра с изключение на 3 екземпляра. Анализът на намерените печати и свързването им с конкретната историческа обстановка в Псков е довел изследвачите до извода, че те са част от архива на митрополита на Псков[5].

Какво представлява находката от Преслав?

Преди да се отговори на този въпрос, следва тя да се разгледа конкретно по време и място, т. е. необходимо е да се установят нейните хрлонологически граници.

а. ХРОНОЛОГИЯ

Находката от печати, ядра и калъпи е част от живота на Преслав, една от проявите му в съответния хронологически период. Ето защо при решаването на отделни частни проблеми относно датирането на един или друг моливдовул или относно пребиваването в Преслав на един или друг византийски сановник трябва да се има предвид преди всичко историческата обстановка в града по това време.

Хронологическите граници на цялата находка е възможно да се установят едва след като е датиран поотделно всеки един от намерените тук моливдовули. Коментарът към тях и датирането им са направени в съответната част на изследването.

По принцип датирането на византийските оловни печати, съпровождали живота на империята в продължение на цялото нейно съществуване от близо 1000 години, е сложна и комплексна задача. С тази трудност са се сблъсквали неведнъж изследвачите на този вид паметници. Затрудненията идват от факта, че едни и същи титли и длъжности са съществували през доста продължителен период от време, преливали са се от една в друга, а нас ни интересува само времето, през което собственикът на разглеждания моливдовул е заемал съответната длъжност или е притежавал изписаната на печата титла. При това много често от печатите отсъствуват изписвания на титли и длъжности, а също така и други характеристики, които биха могли да се използуват за датиране. Все пак материалът от Преслав предлага някои предимства. На първо място, находката не е случайна, а намерена в бившата българска столица и следователно е свързана с конкретна историческа среда, т. е. в конкретна историческа обстановка, която подкрепена и от данните на самите печати, ще позволи една по-вярна датировка на находката като цяло и на всеки печат поотделно.

Конкретната историческа обстановка е следната: в 971 г. градът е завоюван от византийците и появата на византийски печати тук е съвсем естествена. Към 986 г. обаче отново е отвоюван от българите и е логично притокът на византийска кореспонденция да бъде преустановен. В 999/1000 г. Преслав е отново завладян от византийците и отново получаването на византийска кореспонденция е естествено явление. Към средата на XI в. обаче Преслав е пак извън контрола на империята. Този път негови владетели са печенезите. Тяхното господство в града е продължило приблизително от 1050 до 1060 г., като тези хронологически рамки не са точно установени. През този период също не е логично регулярното получаване в Преслав на кореспонденция, скрепявана с печатите на византийски сановници. По-нататък, до 1185 г., Преслав е трайно включен в сферата на византийската администрация. Следователно долната граница на находката ни от печати е 971 г., а горната 1185 г. — освобождаването на града от византийско владичество, ако се съобразяваме само с хода на историческите събития. Но при коментар на отделните намерени тук моливдовули и при техния хронологически анализ установяваме, че наистина най-ранните намерени тук моливдовули са от периода непосредствено след 971 г.[6], но най-късните не са от 1185 г., а от близо сто години по-рано. Последните моливдовули, намерени в Преслав, са от Алексий I Комнин (1081—1118) и от някои негови приближени и се датират в 80—90 г. на XI в. Тази констатация позволява да се датира цялостно находката от сфрагистични паметници в Преслав през периода 971—1088 г.[7], с две прекъсвания — в 986—1000 и 1050—1060 г.[8]

б. ХАРАКТЕР И СЪЩНОСТ НА НАХОДКАТА

Основният въпрос относно характера на находката е какво е представлявал този комплекс от масивна, с изявен монументален и обществено-функционален характер сграда, с по-късни пристройки и постройки и намерените тук моливдовули, ядра и калъпи. С други думи, на кого е принадлежал, или кой се е помещавал в него.

Единственият начин да се доближим до някакъв отговор е анализът на намерените тук материали, свързани със съпътствуващата ги среда и аналогиите с вече посочените подобни находки. Всъщност и възможностите не са толкова много.

Този комплекс от сгради и сфрагистични паметници би могъл да е:

а) архив към съответното ведомство;

б) архив, съчетан с канцелария, където не само се е получавала и съхранявала, но и откъдето се е изпращала кореспонденция. Свидетелство за последното са намерените 222 ядра и 3 калъпа за отливането им;

в) разкритата тук сграда и пристройките към нея да са жилището, приемната и останалите помещения, заемани от ръководителя на това ведомство и свитата му, а намерените на това място сфрагистични паметници да са отпадъци от дейността на ведомството.

Вече бе посочено, че не е познат нито съставът, нито характерът на находката от Саръ аскера в Истанбул и не могат да се правят преки аналогии с нея. От особена полза няма да е и сравнението с Кесарея и Новгород. Находките не са добре документирани, въпреки че що се отнася до Новгородската, изследвачите интерпретират печатите като остатъци от княжеския архив. Единствено пряко сравнение би могло да се направи с находката от Псков, въпреки че тя е доста отдалечена хронологически. Анализът на състава ѝ, както вече бе посочено, я определя като остатък от архива на митрополита на града през XV—XVII векове. В нея почти няма ядра.

Картината от Преслав е различна. Тук са намерени 552 моливдовула, 222 оловни ядра и 3 калъпа за отливането им, при което би могло да се предполага, че в този архитектурен комплекс са се помещавали канцеларията и архивът на някое ведомство, т. е. в едни помещения се е получавала кореспонденцията, в други се е съхранявала, а в трети се подготвяла и изпращала. Дали има подобно разграничаване, може да ни отговори единствено анализът на находките според местонамирането им в комплекса.

Основната част от 777-те сфрагистични паметника са намерени в и около сградата на площ от около 2500 м². Но в тези 2,5 дка те не са равномерно разпръснати, а се концентрират в отделни сектори. Разбира се, рязко и стриктно разграничаване е невъзможно, но и от наблюденията ми през тези десет археологически сезона установих, че се формират няколко „гнезда", където са намерени по-значителен брой от сфрагистичните паметници. По-долу ще ги представя поотделно.

Най-наситен се оказа секторът, ограничен в североизточния ъгъл на сградата до нейната половина — линията юг — изток, на разстояние до 10 м. Този участък при планквадратната мрежа на археологическите разкопки бе означен условно с кв. № 132—133, 142—144 и 152. В него са намерени 121 моливдовула на 62 различни собственика и 42 ядра. Хронологически (разбира се, анализът се отнася до тези, които могат да се разграничат по време) те се отнасят, както следва: I период (971—986) — 48 бр.; II период (1000—1050) — 29 бр. и III период (1060—1088) — 5 бр.

Друг сектор се оформя около северозападния ъгъл на сградата — плочника пред нея и сред рушевините на запад. Тук са намерени 10 моливдовула от 10 собственика и 4 ядра. По периоди: I-1; II-2; и III-6.

Вътре в сградата, т. е. в кв. 50—70, са намерени 14 моливдовула от 14 собственика и 11 ядра. По периоди: I-2; II-6 и III-6.

В югозападния ъгъл на сградата са намерени 25 моливдовула от 25 личности и 26 ядра. По периоди: I-4; II-4 и III-3.

На запад от сградата са намерени 30 моливдовула от 15 личности и 24 ядра. По периоди: I-8 от 2 собственика; II-4 и III-9.

Останалите моливдовули и ядра не могат да бъдат ситуирани в определени зони, доста от тях са намерени при повторното претърсване с металотърсач на изхвърляната от разкопките пръст.

Към какви заключения води направената съпоставка от местонаходищата на моливдовули и ядра?

Не може да бъде посочен нито един сектор в района на сградата и въобще на разкопания участък, където само да се е съхранявала кореспонденция. Навсякъде, където има по-значителен брой моливдовули, има и ядра, т. е. ядрата съпътствуват моливдовулите. Ако моливдовулите са скрепявали и придружавали получената тук кореспонденция, то ядрата от какво са? Колкото и да ни се иска да виждаме зад намерените тук моливдовули останки от архив, в който регулярно да са били прибирани документите и съпровождащите ги моливдовули, ще трябва да се приеме, *че сфрагистичните находки са „отпадъци" от дейността на намиращото се тук ведомство,* натрупвани на различни места в продължение на над сто годишната дейност на това ведомство. Това обяснява и направената констатация, защо именно в сградата не бяха намерени основните количества от сфрагистични паметници. На принадлежността им към архив, съхранявал документацията на намиращото се тук ведомство в продължение на повече от век, противоречи и наличието на двете прекъсвания в дейността на ведомството. Ако намерените печати са останки от архив, необяснимо е защо той не е бил унищожен от завърналата се тук българска администрация в периода 986—1000 г. Същото се отнася и за второто прекъсване в 1050—1060 г., когато печенезите завладяват града.

4472/93

Интересна е хипотезата, която предлага проф. Икономидис за характера на находката от Преслав. Той изхожда от обстоятелството, че през средните векове оловото е било достатъчно ценено като метал и технологията му на получаване е била сложна и трудна като тази на среброто. От друга страна, според него ежедневната работа на канцеларииите на различните ведомства е изисквала огромни количества олово. Изход от тази прекомерна употреба на олово е било преизползуването на моливдовулите. Превръщането им в оловни слитъци и повторното им изливане в ядра като технология не е трудно. Според проф. Икономидис във всяко ведомство там, където се е получавала и изпращала кореспонденция, е имало по едно сандъче или каса, където са се съхранявали бракуваните ядра и моливдовули, а също и тези от получената кореспонденция, за които не е било задължително пазенето им заедно с документа. И в един момент, когато е имало нужда от олово или сандъчето се е напълнело, то моливдовулите са се претопявали и оловото отново се въвеждало в употреба. Наличието на голям брой моливдовули от първия период на дейността на ведомството 971—986 г. Икономидис обяснява с бързата евакуация на византийците[9].

Ще повторя още веднъж, че хипотезата, или по-точно догадката на проф. Икономидис е интересна и може би е в състояние да обясни характера на находката от Преслав, но не напълно, а само на части от нея[10]. Странен е фактът, че в това сандъче, изоставено в бързината от византийците през 986 г., се намират моливдовули от 971 г. Същото се отнася и за следващите периоди.

Дори и да се приеме напълно хипотезата на проф. Икономидис, то тя не се различава съществено от тук предложената — че намерените в Преслав сфрагистични паметници са „отпадъци“ от дейността на намиращо се там византийско ведомство, където се е получавала и изпращала кореспонденция, скрепена от достигналите до нас моливдовули, и въобще където са се изпълнявали присъщите му функции. Така се стига до следващия въпрос:

в. ХАРАКТЕР И СЪЩНОСТ НА ВЕДОМСТВОТО

И в този случай отговор ще потърся в анализа на текста от намерените моливдовули, съобразен с известното ни за Преслав през периода 971—1088 г.

Какви сановници и частни лица са писали до ведомството, намиращо се в Преслав?

Анализът, илюстрация на който се явява приложеният в края на изследването индекс на имената, титлите и длъжностите, е възможен при 443 моливдовула, изпратени заедно с кореспонденция от 228 различни лица.

Какво е тяхното участие в управлението на империята?

а) императори — 2, представени с 8 моливдовула;

б) служители в Двореца: 46 с 106 моливдовула, цивилни — 13 с 24 моливдовула, военни — 11 с 34 моливдовула и притежатели на титли — 22 с 48 моливдовула;

в) представители на централната власт — логотети, сакеларии, съдии, асекрити, нотарии и хартуларии — 16 с 19 моливдовула;

г) служители към централната армия (тагма) — доместици на различните корпуси, техни помощници и др. — 23 с 46 моливдовула;

д) представители на провинциалната администрация — дукове и катепани — 11 с 18 моливдовула; стратези — 68 с 159 моливдовула и други провинциални управители — 23 с 39 моливдовула. Общо 105 сановника с 209 моливдовула, като при 70 от тях, с 125 моливдовула, е изписан и топоним;

е) църква — 12 представители с 21 моливдовула[11], от тях половината са от провинцията;

ж) лица без титли и длъжности: с омоним и патроним — 14 с 19 моливдовула; само с омоним — 12 с 23 моливдовула.

При така направения преглед градацията е следната; най-честите кореспонденти на намиращото се тук ведомство са: стратезите — управители на съседни градове и области; представители на централната власт — служители в Двореца, командири на различни корпуси от тагмата; служители на църквата и частни лица. Най-редовна е обаче кореспонденцията от провинциалните управители. Тя има характер на обмен на информация между колеги, на донесения, когато е от по-нискостоящ[12], на разпореждания, когато е от представител на централния апарат и т. н. *Следователно, разкритото при разкопките в Преслав ведомство е обслужвало местния представител на централната власт — това е стратегът,* известен ни (като институция) и от други източници[13], *а ведомството е било стратегия.* В тази сграда той е приемал своите подчинени и пратеници от по-висши инстанции. Тук е получавал и оттук е изпращал разпореждания и донесения. Именно в тази сграда за пръв път са били получавани новини за важни събития от живота на местното население и империята. Единствено от текста на печатите се установява не само с кого е кореспондирал стопанинът на тази сграда, но за отделни периоди и кой е той. При това става дума не за абстрактна личност, а за конкретно лице.

С приложения по-долу списък на стратезите на Преслав през X—XI в., стояли начело на управата на града и областта му и резидирали в разкритата сграда, само се поставя началото на този вид проучвания. Задачата на бъдещите проучвания е попълването на този списък и на биографиите на отделните титуляри, чиято дейност е пряко свързана със съдбата на българските земи през разглеждания период. Това е във връзка както с бъдещите находки на сфрагистични паметници, така и с издирванията в наративните извори.

1. Κατακαλὸς βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Η(ω)αν(ν)ουπόλ(εως), (971—?), N. 252—258

2. Πέτρος βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ι(ω)αν(ν)ουπόλεως (971—?), N. 257—258

3. Λέων Σαρακηνόπουλος βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ιωαννουπόλεως (?—975), N. 259—277

4. Λέων Σαρακηνόπουλος βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (975—?), N. 239—244

5. Θεοφάνης βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ 'Ιω(αννου)πόλεως (975—986), N. 245—248

6. Σταυράκιος βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ 'Ιωαννουπόλεως (975—986), N. 249

7. Νικηφόρος Ξιφίας, βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ 'Ιωανωυπόλεος (?—986), N. 250

8. 'Ιωάννης βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσκλάβα(ς) (1000—?), N. 291—297

9. Κωνσταντῖνος Καρανδηνός πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσ(λά)βας (1020—1028), N. 298—302

10. 'Ανδρόνικος Δούκας, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Μεγάλης Περσθλάβας (60—70 г. на XI в.), N. 303

[1] В екипа от разкопвачи под ръководството на ст.н.с. Иванка Жандова влизаха арх. Дафина Василева и специалистът проучвател Тонка Михайлова. След пенсионирането на първите две от 1981 г. ръководството на разкопките се реализира от пишещият тези редове и Т. Михайлова. Ползувам се от възможността да благодаря най-сърдечно на членовете на екипа за сътрудничеството.

[2] *Лихачов, Н. П.* Из лекции по сфрагистике. СПб, 1905—1906, с. 84.

[3] *Bull, R. J.* The Excavation of a Sixth Century Administrative Structure at Caesarea Martima. — In: Third Annual Byzantine Studies Conference. Abstracts of Papers.New York, 1977, p. 68.

[4] *Янин.* Актовые печати, 1, 6—7.

[5] Материалите са все още непубликувани. Информация за тях ми бе предоставена от разкопвача и бъдещия издател на находката Сергей Белицки по време на командировката ми в Ленинград и Москва през 1984 г. Ползувам се от възможността да му благодаря за колегиалността.

[6] Отнася се до целия комплекс от моливдовули, а не за някои изключения, като тези на Теофан, патриций и протовестиарий (№ 27—28), Писота (№ 61), Петър I (№ 1) и др., които са по-ранни и свидетелствуват за първия етап от живота на сградата.

[7] Тази дата е във връзка със злополучния поход на Алексий I Комнин срещу печенезите и поражението му при Дръстър през август 1087 г., когато навярно е била ликвидирана и стратегията в Преслав. За историческата обстановка и промените, отнасящи се до Преслав, вж. *Златарски.* История, I/2 и II; От по-новата литература вж. *Тъпкова-Заимова,* Долни Дунав, 34—144, и приведената там литература.

[8] *Йорданов.* Нови данни, 104—114; *Idem,* Etablisement, 35—44.

[9] *Oikonomidès.* The Lead Blanks, 101—103.

[10] Така например до една пещ или печка с производствен характер на запад от сградата бяха намерени на купчина смачкани моливдовули, предназначени за топене.

[11] Интересна е констатацията, че почти всички моливдовули на прелати и църковни сановници, намерени в Преслав, се датират през 70—80-те години на XI в. Възниква въпросът, до кого временно пребиваващ или живеещ в стратегията са писали те и защо отсъствува тяхна кореспонденция от по-ранния период. Едно хрумване, което навярно бъдещите проучвания ще докажат или отрекат, е че може би в тези години тук е бил намерил подслон и епархийският наместник на Преслав и неговия район, тъй като след периода на печенежкото присъствие в града (1050—1060 г.) несъмнено той е пострадал и може би единствено резиденцията на стратега е била една от малкото запазени сгради.

[12] Трудно е да се отговори на въпроса, кои са били подчинените на стратега на Преслав или, с други думи, каква е била конкретната административна структура. Може само да се правят аналогии по литературата за стратега и неговите подчинени, но те не винаги са удачни и съобразени с конкретните условия. От моливдовулите, намерени в Преслав, би могло да се предполага, че негов подчинен е Василий, доместик на . . ., чийто печат е препечатан върху моливдовула на Йоан, императорски протоспатарий и стратег на Преслав, № 297. Подчинени на стратега са може би пишещите до него турмарси № 205, 227, 455, 484 и 487, а също така и таксиарси. Както вече бе посочено в коментара относно длъжността им (с. 101), тези командири на малки самостоятелни подразделения обикновено са на гарнизон в крайгранични теми и са на подчинение на местния стратег. Разбира се, отнася се до времето, когато Преслав е крайгранична тема.

[13] Всъщност за стратег на Преслав научаваме единствено от Ескуриалската тактика, където е представен стратегът на Тракия и Йоанопол, и навярно се отнася за времето, когато тази длъжност е заемана от Леон Саракинопул (№ 239—244). Вж. *Oikonomidès,* Listes, 265/9.

2. ТЕХНОЛОГИЧЕСКИ МАТЕРИАЛИ ОТ КАНЦЕЛАРИЯТА НА СТРАТЕГА

Едната страна от дейността в Преслав е била изпращането на кореспонденцията, съдържаща донесения и разпореждания, нагоре и надолу в имперската йерархия. Тя е била скрепявана чрез печата (булотириона) на стратега на това именно място — канцеларията на стратега, и препращана чрез специален куриер или чрез специална поща до съответния получател. Свидетели на тази дейност са намерените тук 222 неотпечатани ядра и 3 калъпа за производството им. Те са в истинския смисъл материали от „кухнята" на намиращата се тук канцелария.

Ядрата в по-голямата си част са негодни за използване поради различни дефекти, т. е. те са производствен брак. Разбира се, има и такива, които са с добро качество и използуваеми,

но са изпаднали от ежедневната практика на канцеларията и също са своего рода „производствени отпадъци".

222-те ядра съм се опитал да разгранича в отделни групи, съобразявайки се с редица фактори — хронологически, технологически и др. Колкото повече групи се обособят и колкото повече броя калъпи те представят, толкова по-пълно се оформя картината на функциониране на канцеларията. В отделните групи ядра според тяхната изработка, форма и големина би трябвало да се потърси и хронологическо развитие. Според наблюденията върху моливдовулите може да се установи, че тези от третия период на функциониране на стратегията по принцип са по-малки, изображенията по-миниатюрни и предполагат по-малки ядра. За големината на ядрата, тяхното качество и цялостен вид има значение и мястото, което стратегията заема в ранговата йерархия. Когато тук е резидирал наместникът на императора, или пък стратегията обхваща обширни райони, се предполага, че ядрата ще бъдат изработени по-качествено. В това ни убеждава и най-беглият преглед на моливдовулите от първия период. Докато през втората половина на XI в., когато стратегията е ограничена в рамките на града и принадлежащата му територия, стратегът е имал твърде нисък ранг и съответно канцеларията му — ограничени възможности, а това би намерило отражение във формата, големината и качеството на ядрата.

Намирането на описаните по-долу половинки от калъпи свидетелствува, че някои от ядрата са били произвеждани тук на място. Това е логично — в канцеларията да има калъпи за собствено производство на ядра, при което е задължително да се потърси връзка между тези ядра и моливдовулите на стратезите на Преслав. Но този извод не бива да се абсолютизира и да се смята, че всички намерени ядра са произвеждани тук или въобще в Преслав. Безспорно, оттук е била изпращана кореспонденция и на временно пребиваващи сановници със собствени ядра или пък при пристигането си от столицата съответният стратег е носел запас от такива. А не е изключено ядрата да са били произвеждани от занаятчии и продавани като стока. По-големите и по-добре изработени ядра при всички случаи са една допълнителна характеристика на собственика им. Те са или от канцеларията на някой високопоставен сановник, или от същата на друг, с претенции и възможности да се снабдява или произвежда такива ядра.

При търсенето на връзка между ядра и моливдовули особено важна характеристика е тяхното тегло[1]. Тази идея на проф. Икономидис чрез теглото на ядрата да се идентифицират моливдовулите и обратно, е по принцип приемлива. (Поради това съм дал теглата на всички цели моливдовули и ядра.) Останалите белези, като диаметър, дебелина и пр., се променят при отпечатването на ядрата. Но на практика е доста трудно да се реализира това. Както може да се види от документирания материал, понякога теглата на ядра от една и съща група, дори и калъп, са различни. Теглото на едно ядро зависи от редица фактори: от плътността на отливката, от големината на канала за шнура, пропуски и пр.

а. ЯДРА

Първа група (1—34) Табл. 3|72—95

Ядрата имат по възможност идеална кръгла форма с добре изявен периферен ръб, подутината за канала е цилиндрична. Диаметрите им са различни. Има по-големи — с диам. 28 мм и по-малки — с диам. 18—19 мм. По отношение на диаметрите давам два размера, които не винаги свидетелствуват за идеална кръгла форма, но това всъщност е получената отливка, докато в калъпа формата е била идеално кръгла.

От 34-те екземпляра, отнесени към тази група, по-долу прилагам данните за размери и тегло на 26, за които това е било възможно.

1) 28—28/4 мм, 11,10 г; 2) 24—27/4,5 мм, 8,57 г; 3) 23—24,5/4,5 мм, 11,20 г има малък канал за шнура; 4) 23—24,7/4,5 мм, 9,70 г по-голям отвор за канал на шнура; 5) 23—24,7/4,5 мм, 9,99 г от същия калъп, а може би и същата клетка с горния; 6) 22,5—24/4,5 мм, 8,91 г близък до горните екземпляри, но има шупла при отливането; 7) 22—23/5 мм, 11,10 г; 8) 22—23/5 мм, 10,07 г; 9) 23—23/6,5 мм, 9,50 г; 10) 21,5—22/6,1 мм, 10,20 г; 11) 22—23/4,5 мм; 12) 22—22,5/7 мм, 14,10 г масивен; 13) 22—22,5/6 мм, 9,55 г, прояден; 14) 22—22,5/6 мм, 10,23 г; 15) 23—23,1/5,1 мм, 11,02 г; 16) 23—23/5 мм, 8,53 г; 17) 23,5—24/3,9 мм, 6,35 г; 18) 22—22/5 мм, 10,02 г; 19) 22—22,5/5 мм, 10,33 г: орязан; 20) 21,5—22/4 мм, 6,08 г; 21) 22—22/4 мм, 6,60 г; 22) 19—20/4,5 мм, 6,52 г; 23) 19—19/5 мм, 6,75 г; 24) 18—19/5 мм, 5,96 г; 25) 18—19/5 мм, 6,80 г; 26) 18—19,5/5 мм, 7,50 г; 27) 18—19,5/4,5 мм, 5,93 г.

Останалите десетина екземпляра имат деформации от отливането или от по-късно, при което е безпредметно те да бъдат измервани.

Втора група (35—60) Табл. 3|96—107

Формата на ядрата е относително кръгла. Стените на калъпа не са вертикални, двете му половинки се срещат почти полегато. Липсва извисен периферен ръб. Подутината над канала е триъгълна.

От тази група са прегледани 26 екземпляра. Те имат следните данни:

1) 22,5—24/4 мм, 9,30 г
2) 22—24/5 мм, 10,70 г
3) 23,9—24/5 мм, 9,30 г
12) 22—23/4,5 мм, 11,10 г
13) 22—24/5 мм, 9,60 г
14) 21—23/5 мм, 10,30 г

4) 21—22,5/5 мм, 10,07 г
5) 22,5—24/4 мм, 10,17 г
6) 21,5—23/5 мм, 10,42 г
7) 21,5—23/5,5 мм, 11,75 г
8) 21—23,5/4,1 мм, 12,00 г
9) 21—22/5 мм, 9,30 г
10) 22—24/4,5 мм, 11,10 г
11) 22—24/4,5 мм, 9,70 г
15) 23—23/5 мм, 10,15 г
16) 23—23/6 мм, 12,15 г
17) 22,5—24/5 мм, 9,00 г
18) 23—25/6 мм, 14 г, грубо деформирано.
19) 22,5—23,5/5 мм, 11,20 г
20) 21—22/5 мм, 10,55 г
21—22) два съединени екземпляра с тегло 24,06 г
23—26) деформирани.

Трета група (61—68) Табл. 4|108—117

Големи добре оформени ядра, но нямат идеално кръгла форма и цилиндрична подутина за канала. Всички са много близки помежду си, някои са от един и същи калъп.

Прегледани са 8 екземпляра, които имат следните данни:

1) 25—26/5 мм, 17,40 г
2) 25—25/5 мм, 15,05 г
3) 24,5—25/5 мм, 14,10 г
4) 25—25/5 мм, 13,71 г
5) 25—25/5 мм, 13,30 г
6) 25—25/5 мм, 13,80 г
7) 23—24/5 мм, 13,50 г
8) 23—25/5 мм, 13,50 г

Четвърта група (69—76) Табл. 4|118—125

Естествена кръгла форма на ядрата, без да е идеална окръжност. За разлика от предната група има извисяващ се периферен ръб, но той, както и подутината на канала са двускатни. Дупката за канала е сравнително малка. Всичките прегледани осем екземпляра са близки помежду си, може би от един калъп, но отливани в различни форми.

Имат следните метрични данни:

1) 22,1—24/5 мм, 13,60 г
2) 22,5—25/5 мм, 15,90 г
3) 22—23/5 мм, 13,30 г
4) 21—23,5/5 мм, 12,80 г, шупли в канала за шнура.
5) 22—23/5 мм, 13,10 г, опит за допълнително пробиване на канал.
6) 22—23/5 мм, 13,96 г
7) 23—25/6 мм, 14,40 г
8) 22,1—24/5,5 мм, 16,80 г.

Пета група (77—89) Табл. 4|126—129

Почти идеално кръгли ядра, повърхността им е плоска и равна, подутината на канала за шнура е съвсем лека. Повечето имат извисяващ се отвесен периферен ръб. Двете половинки на калъпа дават почти отвесна страна (гурт) на ядрата. В предполагаемия център на кръглата форма на ядрата има точка от вдлъбнатината в калъпа. От 13-те екземпляра към тази група, отлети в различни калъпи, са измерени 8 екземпляра. Те имат следните данни:

1) 25—25/5 мм, 15,58 г
2) 24—24/6 мм, 16,25 г
3) 23—23/5 мм, 15,46 г
4) 22—22/4,5 мм, 11,00 г
5) 21—21/6,5 мм, 17,80 г, дебела деформирана форма
6) 20—20/3,5 мм, 9,25 г
7) 22—22/4 мм, 12,15 г, без точка и със слаба подутина
8) 17—17/6 мм, 11,03 г, само с точка без подутина.

Шеста група (90—93) Табл. 4|130—143

Овална форма на ядрото с размери 16—20 мм, дебелината се движи от 6—8 мм, но тя би могла да се получи и от това, че почти всички прегледани екземпляри (4) са производствен брак. Основният им дефект е, че при отливането са се разминали двете половинки на калъпа, навярно не е бил добре притегнат. Теглата на измерените четири екземпляра са: 12,75, 11,70, 10,36 и 9,90 г. Всички те са излети в един и същи калъп. Не може да се установи дали и клетката не е била една и съща.

Седма група (94—100) Табл. 1|1—4

Измерени, размерите им дават кръгла форма, но видимо не е така. Ядрата са дебели, груби, същото се отнася и за каналите. Диаметърът е 20—20, дебелината се движи от 7—9 мм. Гуртът като че ли е оформян допълнително с острие. Прегледаните ядра са изправни, а не производствен брак.

Седемте екземпляра от тази група са близки по форма и големина. Имат следните тегла: 14,35, 13,40, 14,00, 12,05, 13,86, 11,76 и 17,30 г.

Осма група (101—127) Табл. 1|7—22

Ядрата имат правилно кръгла, но не подчертана форма с диаметър около 18 мм. Липсва периферен ръб. Гуртът е съвсем естествен. В него се събират двете половинки на калъпа. Подутината за канала има естествено закръглена форма. Почти всички 27 екземпляра са производствен брак, с израстъци от отделните канали на калъпа или от разместването на двете половинки на същия. Дебелината се движи между 4 и 4,5 мм. Теглата на 6 подбрани екземпляра са: 7,00, 7,35, 7,15, 7,10, 6,70 и 7,20 г.

Девета група (128—131)

Представена е чрез 4 екземпляра. Формата им е видимо кръгла, подутината също, като

при едни е само загатната, а при други силно изявена. Размери: 12—14/5 мм, 4,30 г; 13,5—14/4 мм, 3,80 г; 13,5—14/5,5 мм, 6,35 г; 13,5—14/3,5 мм, 4,60 г.

Десета група (132—161) Табл. 1|27—42

Представена е чрез 29 екземпляра. Всичките те имат идеално кръгла форма с диаметър 12 мм в основата и 13 в средата, дебелината е 5 мм. В средата на идеалния кръг е сигниран център чрез точка, получена вследствие на вдлъбнатината в калъпа. При 4 екземпляра от горната им страна се наблюдава лека подутина (табл. 1, 23—26), получила се е вследствие на някаква деформация на калъпа. Измерено е теглото на 14 по-добре запазени екземпляра: 5,92, 4,68, 5,87, 5,30, 5,13, 6,00, 5,72, 5,13, 6,27, 6,28, 5,77, 5,66, 5,66 и 5,87 г. Тъй като по-долу ще стане дума за функционалното предназначение на тези пломби, прилагам и информация относно точното им местонамиране в района на стратегията:

В кв. 173/60 — 6 екз.; 173/80 — 1 екз., т. е. в югоизточния ъгъл на административната сграда, са намерени 15 екземпляра. Останалите 12 са намерени в други райони на стратегията и Вътрешния град и най-често сред пръстта от разкопките по рампите.

162—222/. Останалите 61 ядра не са включени в нито една от изброените групи, тъй като в по-голямата си част имат деформации вследствие леенето или пък получени по-късно поради различни причини, механически увреждания, изгаряния, корозия и пр. Разбира се, има и такива, които са представени само чрез отделни екземпляри и не могат да бъдат обособени в групи. Данни за размерите и теглото на тези 61 екземпляра не давам, тъй като е трудно, а при повечето и безпредметно да бъдат измервани. От тях в илюстрациите са включени най-характерните, които свидетелствуват за различни страни на технологическия процес, свързан най-вече с отливането им.

6. КАЛЪПИ ЗА ИЗЛИВАНЕ НА ЯДРА

1. Каменен калъп

Той е от вида разделен модел калъпи за отливки, съставен е от две асиметрични части. До нас е достигнала само едната половинка. Изработен е от камък. Породата му е от вида на бледорозовите шифери. Има правоъгълна форма с размери: 45—47 мм, дебелина 16 мм. Всички външни ъгли са заоблени. Намерен е при шкарпиране на брега на изкопа от разкопките през май 1981 г. П. инв. № 19297. Табл. 2, 68—69.

Върху вътрешната страна на достигналата до нас половинка от калъпа са издълбани четири концентрични кръга с дълбочина 2,5 мм. Диаметърът на дъното им е 12, а в горната част 13 мм. Кръговете наподобяват мотива „птиче око“ (идеален кръг с център), свързани са помежду си с два вертикални канала за изливане на метала, които в горната си част се събират в едно правоъгълно уширение, в което се налива разтопеният метал. Други два канала прерязват четирите концентрични камери, но в хоризонтална посока. В тях вероятно се поставя дървена клечка, за да се получи канал за шнура, а също така през тях излиза въздухът от концентричните камери. За по-добро сцепление между двете половинки от вътрешната им страна са издълбани две гнезда, в които се поставя нит (навярно от олово), който ограничава разминаването на двете половинки на калъпа. А неподвижното им състояние се осигурява чрез привързване отвън. За целта върху повърхността на разглежданата половинка са издълбани специални жлебове. От съвършенната точност при изработването на съответните фигури и от здравото притягане на двете половинки зависи качеството на отливките и дали те ще имат „израстъци“, които трябва допълнително по механичен път да бъдат премахвани.

Чрез този калъп са били изливани ядрата от десета група. Тяхното наличие и това, че са били произвеждани в стратегията, поставя въпроса, за какво са служили. За разлика от останалите те нямат подутина над канала за шнура, а само сигниран център чрез точка. Малкият им диаметър предполага, че ще са били запечатани с печат, не по-голям от 10 мм. Навярно са служили за запечатване на пратки с ценности. Към това насочва и фактът, че доста от тях са намирани в един и същи район на сградата — там, където са били произвеждани или употребявани. По размери са близки до съвременните пломби, използувани например в банките.

2. Каменен калъп

Технологически той е изработен по същия принцип като горния и чрез същия инструментариум, а и като че ли върху същата порода камък. Разликата е в предназначението — за изливане на по-големи ядра. Самият той е с шест клетки. Има подутина над канала за шнура.

Размери: ширина 65 мм, дължина над 96 мм, дебелина 19,5 мм, диаметър на клетката 16,5 мм. П. инв. № 26986, намерен е при разкопки на т. нар. Преславска архиепископия — всъщност в района на стратегията, сектор югоизток, кв. 15, дълб. 1,60 м, на 22.04.1988 г.

3. Глинен калъп

Намерен е в сектор запад, кв. 13, 14.08.1984 г., лично от автора на настоящите редове. П. инв. № 22973, Табл. 2,70. Размери: на неправилния правоъгълник 59—83 мм, дебелината в различните части се движи от 25—27 мм. Вътрешната страна е идеално изгладена, за да има по-добро прилепване на двете половинки. Горната е била може би също от глина.

Същият разделен модел калъпи, както по-горе, от който до нас е достигнала половинка. Изработен е чрез врязване с острие върху специално подбрана, добре изпечена керемида. За разлика от горните калъпи тук четирите клетки не са с идеално кръгла форма и не са еднакви. Близки по размер са разположените по диагонал — 17,5—19 и 18,5—18 мм, другите две 19—20 и 19—22 мм. Дълбочината на клетките не надвишава 1 мм и следователно дебелината на ядрото е била около 2 мм, но над подутината е 4—5 мм. Функционално имат същото устройство както горните, различават се само по това, че хоризонталните канали (за направата на канал за шнура и за излизане на въздуха) са цели и прерязват целия калъп, докато същите канали при каменните калъпи са ограничени от едната страна. Друга отлика на този калъп е, че изработката му е груба, може би ръчна, докато за каменните е използуван струг.

От представените по-горе десет групи ядра най-близки до отливките от калъпа са тези от осма група. Но те не съвпадат напълно с отливките от клетките. Достигналата до нас половинка от калъп създава впечатлението, че е изработена спешно по необходимост, за задоволяване потребностите на канцеларията.

4. Калъп от глазирана керамика

Намерен е при археологически разкопки през 1981 г. в непосредствена близост до Южната порта на Вътрешния град[2]. Изработен е от сива глина, полята с жълто-зелена глазура. Има неправилна форма, близка до правоъгълната с размери 103—57 мм и дебелина от 15 до 22 мм. Не е цял, а навярно е запазена само половинката от тази страна на калъпа. Трите концентрични кръга имат диаметри от 24 до 28 мм. В първичната му публикация издателката счита, че е калъп за отливане на кръгли плоски апликации за накити. Видимо този калъп по нищо не се различава от останалите и навярно има същото предназначение. Смущава може би обстоятелството, че керамиката е глазирана навярно за по-голяма устойчивост на високата температура при леенето.

Освен тези четири калъпа в Преслав са намерени и други, но те са в райони, които не свързваме с дейността на стратегията:

Каменен калъп с четири клетки за отливане на ядра е намерен при разкопките на комплекса около Кръглата църква. Но неговата принадлежност към времето на функциониране на стратегията е трудно да се докаже. Не бива да се изпуска предвид и обстоятелството, че в Преслав е функционирала канцелария на българския владетел и някои от сфрагистичните технологически материали трябва да се свържат с нейната дейност.

[1] *Oikonomidès.* The lead blanks, 97—102.
[2] *Михайлова, Т.* Калъпи за отливане на накити от Преслав. — В: Преслав, 3, 1983, с. 174, обр. 1/3.
[3] *Йорданов.* Страници, с. 16.

КАТАЛОГ

ЧАСТ ПЪРВА

ДВОРЕЦЪТ

В тази част на изследването са включени моливдовули на сановници от Двореца. На първо място — императорът. Моливдовулите на императорите са представени хронологически. Дадени са и съответните служби към Двореца — цивилни и военни. Цивилните, заемани преди всичко от евнуси (особено през първия и втория период), са представени в азбучен порядък. Военните — на командири и членове на различните корпуси от гвардията, охраняваща Двореца — хронологически. По-особено място заемат тези моливдовули, при които собствениците им са представени само чрез титли, които в по-ранните периоди са били ефективни, а сега почетни. Тези титли са подредени също по азбучен ред. При коментара на текстовете им не може да не прави впечатление, че при почти всички собственици има и патроним. Фактът, че това не се наблюдава при останалите сановници, изпълняващи най-различни служби в столицата при провинцията, води до извода, че те са представители на знатни фамилии, нещо достатъчно, за да са били на служба в Двореца като почетно обкръжение на императора при различни тържествени церемонии. Не е възможно да се посочи мястото на всяка една титла в ранглистите на империята[1] поради непрекъснатите промени, свързани с тяхното еволюиране и поради липса на достатъчно информация. Това е предоставено на читателя, като са приведени данните от два документа: Ескуриалската тактика, датирана в 971—975 г.[2], и хрисовула на Михаил VII Дука за Робер Жискар от 1074 г.[3] Те са показателни за промените, които настъпват в титулатурата и мястото на съответните носители на титли в ранглистите. Докато за първоначалния период — края на X в., все още могат да се разграничават титлите, давани на благородниците, от тези на евнусите, то при втория документ това е невъзможно да се направи.

1. Ескуриалска тактика от 971—975 г.

благородници:	евнуси:
καῖσαρ	πρόεδρος
νοβελίσσιμος	βεστάρχης
κουροπαλάτης	βέστης
μάγιστρος	πατρίκιος
βέστης	πρωτοσπαθάριος
ἀνθύπατος	πριμικήριος
πατρίκιος	ὀστιάριος
πρωτοσπαθάριος	σπαθαροκουβικουλάριος
σπαθαροκανδιδᾶτος	

2. Хрисовул на Михаил VII Дука от 1074 г.

καῖσαρ
νοβελίσσιμος
κουροπαλάτης
πρωτοπρόεδρος / πρόεδρος
μάγιστρος
βεστάρχης
πρωτοβέστης / βέστης
ἀνθύπατος
πατρίκιος
δισύπατος
ὕπατος
πρωτοσπαθάριος
σπαθαροκανδιδᾶτος

[1] Каквото разграничаване е направено у *Скабаланович.* Византийское государство, 149—151; *Каждан.* Социальный состав, 104—109.
[2] *Oikonomidés,* Listes, p. 292.
[3] *Lemerle,* Cinq études, p. 94.

1. ВЛАДЕТЕЛСКИ ПЕЧАТИ

1. ПЕТЪР I (927—969)

Л. Бюст на Христос с удължено тясно лице, къса рехава брада, дълги коси, спускащи се до раменете, с мантия. Около главата му се виждат трите рамена на кръст, маркиращи неочертания нимб.

С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. Околовръстен надпис . . . . X — R I . . .= [+ Ἰησοῦ(ς)] Χρι[στὸ(ς)].

Оп. Двамата владетели — цар Петър и царица Мария, са представени в бюстови изображения анфас. Държат помежду си патриаршески кръст, като ръката на цар Петър е хванала малко по-високо дръжката на кръста. Същият е представен вдясно със стема на главата, от която се спускат пропендулии покрай лицето. Царица Мария е вляво също със стема, завършваща на върха с два триъгълника и извисен между тях кръст. Облечена е в дивитисион и лорос, но украсата на дрехата ѝ е в различни съчетания от тази на царя. Около изображението е гравиран кръгов надпис . . . . O C B A C I E . . H C — [+ Πέτρ]ος βασι(λεύς) ε[ὐσ(εβ)]ής

П. инв. № 21587, сектор изток. Намерен е от работниците при почистването на терена в най-отдалечения сектор, по-близо до „пропадналата“ крепостна стена. Размери: 24—24,5/ 21?/ 3 мм, 10,09 г. Зле запазен и зле отпечатан екземпляр. Булотирионът не е бил добре притегнат и се е получило подхлъзване на ядрото, поради което се наблюдава известно разминаване между лицето и опакото. Също така върху лицевата и опака част не са се отпечатали целите матрици. И накрая, моливдовулът не е добре запазен поради удар с остър предмет, който е унищожил значителна част от изображението на царя. Повърхността му като се абстрахираме от направените забележки, е добре запазена — не е проядена или набраздена от корозия.

Непубликуван.

Паралели: *Герасимов, Т.* Оловни печати на българските царе Симеон и Петър. — ИБАИ, 12/2, 1938, обр. 159—161; *Тотев, Т.* Нов открит печат на цар Петър. — МПК, 1971, № 1, 7—8; *Юрукова.* Сфрагистични паметници, 110—112; *Йорданов.* Сфрагистични материали, 7—10.

От този български владетел са известни вече над петнадесет моливдовула, които се разпределят в две основни групи: — при първата са представени двама владетели — Петър и Мария, при втората цар Петър е сам. В първата група, съставена от 11 екземпляра, се наблюдават различия, основното от които е съдържанието на надписа, и които оформят три подгрупи. При първата, представена от 2 екземпляра, надписът съобщава титлата на владетелите Петър и Мария — василевси на българите. При втората, съставена от 3 екземпляра, те са автократори, а при третата, известна ни от 8 екземпляра (между които е и по-горе представеният моливдовул), се съобщават само името на Петър и епитетът — благочестив василевс. Тези три подгрупи илюстрират политическата ситуация в българската държава през годините на управлението на цар Петър I — отначало със значително влияние в него на царица Мария, представена като съуправителка на владетеля, впоследствие постигане на известен компромис, като образът ѝ е запазен върху печата, но името ѝ отсъствува, и накрая, чрез представянето на царя сам е илюстрирано пълното отстраняване на Мария от държавните дела.

За целта на настоящото изследване от значение е датировката на тази подгрупа моливдовули. Горните констатации в развитието на надписа, съобразени с общата политическа картина в годините на Петровото управление, насочват към датиране в периода 945—959[1].

[1] *Йорданов.* Сфрагистични материали, където е приведена цялата литература по въпроса и са документирани всички материали.

2—7. ΒΑSΙΛΕΙΟΣ II (976—1025)

Л. Бюстово изображение на Христос Емануил с нимб и мантия. В нимба е вписан кръст, в чиито рамене са гравирани пет бисера. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението са изписани сиглите $\overline{\text{IC}}$ — $\overline{\text{XC}}$, а около изображението + E M M A — N O V H Λ.

Оп. Бюстово изображение на императора анфас. На главата със стема, от двете страни на която се спускат пропендулии. Лицето му е широко, с къса заоблена брада. Облечен е в дивитисион, завършващ отгоре с маниакион, украсен със седем бисерни зърна. Лоросът е с богата украса от едри правоъгълни скъпоценни камъни, оградени в рамки от по-дребни бисерни зърна. В дясната ръка държи кълбо, увенчано с кръст, а в лявата — акакия.

Надписът се допълва от съпоставянето на шестте екземпляра: + baSIL' AVTOCRAT' = Basil(eios) autocrat(or).

Непубликувани.

Паралели: *Schlumberger.* Sigillographie, p. 421; *Панченко.* Абоба-Плиска, 291—294; *Konstantopoulos,* n° 280; *Laurent.* Orghidan, n° 11; *Barnea,* Empereurs byzantins, n° 10—11; *Zacos — Veglery.* n° 75 a—c.

Всичките шест екземпляра са отпечатани с шест различни двойки матрици. Интересно е, че надписът при всички тях е отчасти запазен.

1. П. инв. № 17550, кв. 173/143, 9.08.1979 г. Размери: 26—29, 27/4,5 мм, 17,3 г. Въпреки че диаметърът на печата е по-голям от този на ядрото, изображението е цялостно. Не са

отпечатани най-вече надписът и периферните части. Изглежда се е внимавало повече да бъде запазена фигурата на императора, отколкото надписът. Тя навярно е била позната на всички заинтересувани лица.

2. П. инв. № 17699, кв. 173/144, 13.07.1979 г. Размери: 26—28/над 27/3,9 мм, 14,7 г. По-зле запазен екземпляр. Не личи никакъв надпис. Повърхността му и най-вече изображенията са проядени от корозия. Релефът е по-нисък.

3. П. инв. № 22195, сектор запад, кв. 12, 7.04.1984 г. Размери: 28,5—30/над 29/4 мм, 16,87 г. Зле запазен екземпляр, покрит с оловни окиси. Получило се е подхлъзване на ядрото в булотириона, поради което образът на императора е отпечатан малко вляво.

4. Инв. № 123, съхранява се в колекцията на АИМ-София. Посочено е, че е намерен при разкопките в Преслав. Размери: 28—32/над26/3 мм. Добър отпечатък, добре запазен екземпляр. Единствено при него е запазено началото на надписа.

5. Частно притежание, кол. Н. Георгиев. Намерен е на същото място. Размери 25—28/?/ 4 мм, 19,90 г. Зле запазен, покрит е с дебели оловни окиси, което пречи да бъде определен дали е от една и съща матрица с някои от вече посочените.

6. П. инв. № 24629, сектор юг, от рампата, 7.04.1984 г. Размери: 26—27/?/3 мм. Зле запазен екземпляр, счупен на две части, намерени по различно време в изхвърлената пръст на рампата.

В литературата е известен и друг тип печати от съвместното управление на Василий II и неговия брат Константин VIII[1]. Интересно е наблюдението, че при монетосеченето на тези двама владетели не е познат подобен иконографски сюжет — представянето на Василий II сам[2]. В конкретния случай навярно разпорежданията са били оперативни и са изхождали персонално от Василий II до стратега на Преслав. Интересно е също така, че печати от същия тип са намерени в Силистра[3] и Плиска[4]. Навярно те са съпътствували императорските разпореждания и до управителите на тези градове по същото време. Всичко това свидетелствува за активна размяна на кореспонденция между канцеларията на императора и посочените средновековни центрове. В светлината на писмените източници и историческата обстановка най-вероятното време за получаването на кореспонденцията в Преслав е осмото-девето десетилетие на X в. или началото на XI в. След това вниманието на императора е насочено в друга посока.

[1] *Seibt.* Bleisiegel, n° 18.
[2] *DOC,* III/2, 599—633.
[3] *Barnea.* Empereurs byzantins, n° 10—11. *Панченко.* Абоба-Плиска, 291—294. Определен е на Василий I; № 2.
[4] Непубликуван. Намерен е във Вътрешния град на Плиска, западно от водохранилището.

8—9. ΑΛΕΧΙΟΣ Ι ΚΟΜΝΗΝΟΣ (1081—1118)

Л. Христос с нимб и мантия е представен седнал на трон с високо облегало. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението над облегалото на трона са изписани сиглите $\overline{\text{IC}}$ — $\overline{\text{XC}}$.

Оп. Императорът е представен прав върху супендиум. На главата си носи стема, от двете страни на която се спускат пропендулии. Облечен е в дивитисион, украсен с лорос. При единия екземпляр се виждат и обувките на императора. С дясната ръка се подпира върху лабарум с дълга дръжка, а в лявата — държи кълбо, увенчано с кръст. От кръговия надпис около изображението е запазена само втората половина, съдържаща патронима . . . . . T W K O M N H N W = [Ἀλεξίῳ δεσπότ(ῃ)] τῷ Κομνηνῷ.

Двата екземпляра са отпечатани с различни двойки матрици:

1. П. инв. № 21589, сектор запад, кв. 10, 8.06.1984 г. Размери: 27—30/над 30/3—4 мм, 21,17 г. Зле запазен екземпляр, дълбоко проядан от корозия, а навярно и от изгаряне. Отпечатъкът е непълен. Горната част от лицето на императора не е излязла.

2. П. инв. № 25706, Южна крепостна стена, помещение 72, 5.06.1986 г. Размери: 26—29/ над 26/5 мм, 18,5 г. Несполучлив отпечатък. Лицето на владетеля и част от лабарума, а също и надписът са извън ядрото.

Публикация: *№ 1 — Йорданов.* Ал. Комнин, с. 14, *№ 2 — Витлянов, С.* Два императорски печата от Преслав: — Нумизматика, 1988 (под печат).

Паралели: *Schlumberger,* Sigillographie, p. 418/4; *Панченко,* Каталог, № 10; *Diaconu,* SCN, 4, p. 249; *Zacos — Veglery,* n° 102a-d; *Seibt,* Bleisiegel, n° 27a-c.

Необходимо е да се датират по-точно моливдовулите на Алексий I Комнин, намерени в Преслав, тъй като те се явяват най-късните в комплекса от печати, а управлението на същия император е доста продължително (1081—1118). Ако приемем, че моливдовулите на Алексий I Комнин са съпровождали кореспонденцията му до Преслав в по-късния период от неговото управление, то те се явяват изолирани от останалите находки. Сред печатите от стратегията няма нито един с титулатура, въведена от Алексий I Комнин. Следователно датировката на моливдовулите му от Преслав ще трябва да се отнесе към началото на управлението му, когато новата титулатура все още не е навлязла във византийското общество и притежателите на новите титли не са писали до Преслав. Най-вероятната връзка между наличието на моливдолулите на Алексий I Комнин в Преслав и събитията от това време е походът на същия император в 1087 г. срещу печенезите и катастрофата при Дръстър. В този поход в тактиката на византийците на Преслав се отделя важно място. Известно е, че от умереното крило сред военоначалниците на Алексий I Комнин го съветвали да се възползува от

предимствата, които тази крепост предоставяла за една по-продължителна война срещу печенезите. Знае се също така, че императорът не се вслушал в тези съвети и последвал пълен разгром на византийците[1]. Във връзка с тези събития ще трябва да се постави и намереният в близост до театъра на военните действия друг моливдовул на Алексий I — от средновековната крепост на днешния о-в Пъкуиул луй Соаре. Той е отпечатан с друга двойка матрици и е интересно да се посочи, че издателят му приема датировка през първата половина на управлението на Алексий I Комнин[2], т. е. близка до нашата.

През последните години бе намерена една малка колекция от тридесетина моливдовула в средновековната крепост до с. Злати войвода, Сливенско. Техни притежатели са самият император Алексий I Комнин и някои от неговите пълководци[3].

Всички тези моливдовули на Алексий I Комнин, намерени в нашите земи, свидетелстват за мерките относно тяхната защита в годините на управлението му.

[1] За събитията и техния коментар вж. *Златарски.* История, II, 193—195; *Тъпкова-Заимова,* Долни Дунав, 98—99.
[2] *Diaconu.* SCN, p. 250.
[3] *Йорданов.* Ал. Комнин, с. 14, № 1.

2. СЛУЖБИ КЪМ ДВОРЕЦА

а. ЦИВИЛНИ

α) ἀκτουάριος

Службата му е свързана с хиподрома и най-вече с конните надбягвания. Той е един от постоянните сътрапезници на императора след състезанията и едно от задълженията му е да раздава наградите на победителите[1]. В Ескуриалската тактика тази длъжност не е засвидетелствувана, вероятно поради ниския ѝ ранг. Докато в по-ранните тактики (на Успенски, 842—843 и на Филотей, 899 г.) тя е посочена и заема самостоятелно място в ранглистите преди хартулариите на стратиотика, тагмата, идика и пр. Свързана е с титлата спатарий[2].

[1] *Bury.* System, p. 106; *Guilland.* Byzantinoslavica, 26(1965), p. 3; *Oikonomidès.* Listes, p. 327.
[2] *Oikonomidès.* Listes, 61/4, 153/17.

10. ΑΡΚΑΔΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἀκτουάριος (X—XI в.)

Л. Разцъфнал кръст и част от кръговия надпис . . . Ο Η Θ Ε Ι Τ . . . . . = [+ Κ(ύρι)ε β]οήθει τ[ῷ σῷ δούλῳ].

Оп.	Α Ρ . . Δ	Ἀρ[κα]δ(ί)-
	. R, A, C Π A	[ῳ] β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπα-
	. . P, S A K	[υα]ρ(ίῳ) (καὶ) ἀκ-
	. . A P,	[του]αρ(ίῳ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἀρκαδίῳ β. πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἀκτουαρίῳ.

Проблематично е най-вече четенето на името на собственика на моливдовула. Първата буква е А, от втората се вижда само една вертикална хаста, по-нататък няма запазени букви, на мястото на петата се вижда нещо като Δ, при което попълваме АР[КА]Δ. Ἀρ[κα]δ(ίῳ).

П. инв. № 22149, сектор запад, кв. 10—12, 22.06.1984 г. Размери: 24—26/?/3 мм, 6 г. Моливдовулът е почти напълно унищожен. Ядрото му е проядено от корозия и всеки момент може да се разпадне. Една част вече е отчупена.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Малко са дошлите до нас печати на сановници с длъжността актуарий. Доколкото ни е известно, публикувани са само два моливдовула. Единият е на някой си Аврам, датиран през VII—VIII в.[1], а другият на Михаил Пантехни — протопроедър, датиран през първата половина на XII в.[2]

Собственикът на представения по-горе печат Аркадий е императорски протоспатарий. Отсъствието на патроним и самата му длъжност предполагат, че е бил евнух.

[1] *Laurent.* Orghidan, n° 566.
[2] *Idem.* Corpus, 2, n° 1147.

β) ἀρτικλίνης

Има задължение да посочва мястото на всеки един от гостите на императора по време на банкет според неговата титла и длъжност. Следователно той е бил най-добре запознат с ранговете в империята[1]. Подобна длъжност е имал и авторът на достигналата до нас тактика от 899 г. — протоспатарият Филотей[2].

[1] *Oikonomidès.* Listes, 27—29; *Seibt.* Bleisiegel, S. 146.
[2] *Oikonomidés.* Listes, p. 65 et suiv.

11—14. ΕΥΦΙΜΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἀρτικλίνης τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου (X—XI в.)

Л. Разцъфнал кръст, заемащ цялото поле на изображението. Кръгов надпис + K E R, Θ, TW C W Δ O V Λ W = + Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.

1.	2.	3.	4.
E V Φ I	. . . . .	E V Φ .	. . . Φ I
M I W R, ˜ A, C	M I . R, A, C	M I W R, . .	M . . R, A, C
. . Θ, S A P . .	Π A Θ, S A P . .	Π . . . . P T . .	. . . A P T I
. Λ, T Φ . . .	K Λ, T Φ . . .	. . . . Φ I Λ . .	. . . Φ I Λ O
X P, Δ E C Π	X P, Δ E . .	X P, Δ . . Π	. . . E C Π

След съпоставянето на четирите екземпляра, които са отпечатани с една и съща двойка матрици, четем: +Κύριε βοήθει τῳ σῷ δούλῳ Εὐφιμίῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καί ἀρτικλίνῃ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου.

1. П. инв. № 19888, Южна порта, до басеина, 7.05.1984 г. Размери: 22—25/19/2 мм, 6,87 г. Добре запазен екземпляр, но некачествен отпечатък. Излязла е само средната част на матриците.

2. П. инв. № 19690, Източна крепостна стена, сектор север, 29.04.1983 г. Размери: 25—26 мм. Зле запазен екземпляр, силно прояден от корозията, счупен на две части с липсващи фрагменти. Самият отпечатък е бил некачествен, липсват части от надписа.

3. П. № 259. Намерен е през юни 1983 г. при почистване на сградата. Размери: 22—24/19/1,5 мм, 5,27 г. Зле запазен екземпляр, счупен на две части.

4. Частно притежание от колекцията на Н. Георгиев. Произхожда от Преслав. Размери: 24—26 мм. Зле запазен екземпляр, покрит с оловни окиси.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните от текста на печата са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници.

γ) κοιτῶνος, ἐπί τοῦ κοιτῶνος

Евнуска длъжност, свързана с покоите на императора. Едни от тях отговарят за гардероба на императора, други са натоварени с охраната на частното императорско съкровище и пр. От ефективна длъжност впоследствие се превръща в обикновена титла. Както всичко свързано със сакралната личност на императора, много често към наименованието на тази длъжност се добавя епитетът θεοφύλακτος[1].

[1] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 525; *Oikonomidès.* Listes, 301, 305.

15. KWNΣTANTINOΣ πατρίκιος, πραιπόσιτος ἐπί τοῦ κοιτῶνος καί φύλαξ (средата на XI в).

Л. Изображение на Богородица Оранта в цял ръст, права, с медальон. Под вдигнатите ѝ встрани ръце сиглите M͞P — Θ̄V̄.

Оп.

+ Θ K E R, Θ,	+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
K W N Π P I	Κων(σταντίνῳ) π(ατ)ρι(κίῳ)
Π P E Π, C H T,	πρεπ(ο)σήτ(ῳ)
E Π I T Ὸ K O I	ἐπὶ τοῦ κοι-
T O N, S Φ V	τῶν(ος) (καὶ) φύ-
Λ A K,	λακ(ι)

+ Θεοτόκε βοήθει Κωνσταντίνῳ πατρικίῳ, πρεποσίτῳ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ φύλακι.

П. инв. № 24591, сектор юг, 13.08.1985 г. Размери: 23,5—24/21/3 мм, 10,19 г. Лицевата страна е повече захабена от опаката. Текстът от обратната страна е изцяло запазен, въпреки че отпечатъкът не е съвсем точно центриран.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Поради отсъствието на патроним е затруднено идентифицирането на собственика на представения печат с личност от писмените източници. Какви възможности предлага текстът от моливдовула:

Константин е притежавал титлата патриций, съчетана с длъжността препозит на китонитите и φύλαξ. Титлата патриций, съчетана с посочените длъжности, принадлежащи на евнуси, а също и отсъствието на патроним предполагат, че той е бил евнух на служба в Двореца.

Датировката на моливдовула е средата на XI в. Към това насочват изображението на Богородица Оранта, лигатурното изписване на титула M͞P и най-вече съкращението на титлата ΠPI.

Възможно ли е по това време да е съществувала личност със същото име и подобни титла и длъжности, посочена в някоя хроника?

Според Йоан Скилица и Михаил Аталиат през 1050 г. срещу печенезите е била изпратена ромейска войска начело с Κωνσταντῖνος πραιπόσιτος ὁ εὐνοῦχος[1]. Той събрал около Адрианопол значителни военни сили, но поради некадърност не успял да се справи с положението и последвал пълен разгром[2].

Възможно ли е собственикът на представения моливдовул Константин, патриций, πραιπόσιτος ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ φὺλαξ, датиран в средата на XI в., да е идентичен с евнуха препозит Константин, оглавил една от военните кампании срещу печенезите през 1050 г.

Наличните данни не противоречат на един положителен отговор.

[1] *Skylitzès.* 470/73; Attaleiatès, 33/22.
[2] *Златарски.* История, II, с. 102; *Тъпкова-Заимова.* Долни Дунав, с. 79.

16. ΑΝΘΗΣ πριμικήριος καὶ ἐπὶ ταῦ θεοφυλάκτου κοιτῶνος (X—XI в.)

Л. Бюстово изображение на св. Теодор Стратилат. Косата му е къдрава, лицето и брадата са издължени. Около главата има нимб. Облечен е с мантия. С дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата придържа щит. От двете му страни вертикален надпис ⊙ / A / ΓΙ / O Θ / E / O . / P. / . = ʿO ἅγιο(ς) Θεό[δ(ω)]ρ[ος].

Оп.

∘—∘	
+ K E R, Θ̄,	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
T̄W C . Δ, A N̄	τῷ σ[ῷ] δ(ούλῳ) ʾΑν-
Θ H Π P I M I K H	θῃ πριμικη-
P̄, S E Π I T,Θ ˙ W̄	ρ(ίῳ) (καὶ) ἐπί τ(οῦ) θ(ε)ω-
Φ̄, V Λ, K O I	φυλ(άκτου) κοι-
T̄, W N̄,	τῶν(ος)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ ʾΑνθῃ πριμικηρίῳ καὶ ἐπί τοῦ θεοφυλάκτου κοιτῶνος.

П. инв. № 16933, кв. 173/142, 11.06.1979 г. Размери: 23—25/22/2,5 мм, 7,39 г. Недобре запазен екземпляр, несполучлив отпечатък поради лошото центриране на ядрото в булотириона. По тази причина части от изображението и надписа не са излезли.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Собственикът на печата Анти е бил евнух, притежавал е титлата, раздавана на евнуси — примикирий и е бил на служба в ἐπί τοῦ θεοφυλάκτου κοιτῶνος.

17—18. IWANNHΣ ΔABATHNOΣ β. πριμικήριος καὶ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος (XI в. — първа половина)

Л.

+ K E R O	. . . . .	+ K(ύρι)ε βο-
H Θ E I T W̄	. . . . . W̄	ήθει τῷ
C W Δ ȣ Λ W̄	. . . Λ W̄	σῷ δούλῳ
I W A N H̄	. . . N H̄	ʾΙωάν(ν)ῃ
— ✲ —		

Оп.

+ R A C I	. . . . .	+ βασι-
Λ I K, Π P I M I K,	Λ I K, Π	λικ(ῷ) πριμικ(ηρίῳ)
. E Π I T K O I	S E Π I	(καὶ) ἐπὶ τοῦ κοι-
. T W Δ A R A	T, T W̄	τ(ῶνος) τῷ Δαβα-
T H N W	T H̄ . .	τηνῷ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ β. πριμικηρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τῷ Δαβατηνῷ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П инв. № 21557а, намерен при почистване на района до Югоизточната кула на Вътрешната крепостна стена, 15.08.1983 г. Размери: 23—25/22,5/2,8 мм, 7,39 г. Качествен отпечатък, въпреки че не целият моливдовул е достигнал до нас. Отчупени са малки парченца и тук-там повърхността му е проядена от корозия.

2. П. инв. № 23759, Преславска архиепископия, юг, 17.06.1985 г. Размери: 11—24/22,5/2 мм. Добър отпечатък, но запазена е само половинката от моливдовула.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Известни са немалко представители на рода Даватини или Диаватини сред византийската аристокрация, чиято дейност е позната от изворите след средата на XI в. Макар че няма преки сведения за произхода им, приема се, че те са арменци[1].

Според писмените източници и сфрагистични паметници са познати следните представители на този род:

1. Даватин, дук на Едеса около 1062 г.[2]
2. Леон, брат на Даватин, управлявал Едеса през 1078—1081 г.[3]
3. Леон Даватин, вестарх, пълководец на Роман IV Диоген (1067—1071)[4]
4. Леон Даватин, управител на Месемврия около 1080 г.[5].
5. Леон Даватин, вест и катепан, според данни на сфрагистиката[6]
6. Леон Даватин, протовестиарий, братовчед на Кали Бакуриани[7]
7. Даватин, пълководец на Алексий I Комнин[8]
8. Теодор Даватин, севаст, известен от негов моливдовул[9]
9. Михаил Даватин, протонобелисим, участник във Влахернския синод[10]
10. Василий Даватин, протокуропалат, познат от негов моливдовул[11]
11. Йоан Даватин, свещеник от Кизикийската митрополия, посочен в патриаршески акт от 1092 г.[12]

Идентифицирането на собственика на представения печат с последния представител на този род е малко вероятно. Може би е банално съвпадение на имената. Навярно са представители на един и същи род. Безспорно съществува някаква връзка между изброените представители на рода Даватини и собственика на представения печат, но каква точно е невъзможно да отговорим. Навярно е техен предшественик.

[1] *Каждан.* Армяне, с. 114.
[2] *Пак там,* 35/1.
[3] *Пак там,* 35/2.
[4] *Пак там,* 35/3.
[5] *Пак там,* 35/4. Странно защо *Gautier.* Synode Blachernes, p. 246, посочва годината, когато Леон Даватин е бил управител на Месемврия — 1098.
[6] *Konstantopoulos,* n° 195a; *Seibt,* Bleisiegel, S. 253, n. 3.
[7] *Каждан.* Армяне, 35/5.
[8] *Пак там,* 35/6.
[9] *Konstantopoulos,* n° 493g.
[10] *Gautier.* Synode Blachernes, 245—246, n° 17.
[11] *Konstantopoulos,* n° 389a.
[12] *Grumel.* Regestes, n° 966.

19. ΕVΣΤΑΘΙΟΣ β. κοιτῶνος (X—XI в.)

Л. Бюстово изображение на светец (Евстатий ?) с нимб, широко лице, къса брада и мустаци. С дясната ръка държи пред гърдите си кръст. От двете страни на изображението може да се прочете следният вертикален надпис ⊙ / . / V — C / T / A / . = ʿO ἅ(γιος) [E]ὐστά[θ(ιος)]

Оп. ∘—∘

+ K E R,	+ K(ύρι)ε β(οήθει)
T W C W Δ,	τῷ σῷ δ(ούλῳ)
E V C T .	Εὐστ[α]-
Θ, R, K O I	θ(ίῳ) β(ασιλικῷ) κοι-
T O N,	τῶν(ος)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Εὐσταθίῳ βασιλικῷ κοιτῶνος.

Последните три букви от четвъртия ред и трите от последния са зле запазени, поради което не съм съвсем уверен в четенето.

П. инв. № 22915, сектор юг, кв. 8, 21.08.1984 г. Размери: 18—19/13/2,5 мм, 5,15 г. Зле запазен екземпляр, покрит с налепи от оловен окис, което затруднява четенето. Не съвсем сполучлив отпечатък, леко огънат, навярно при запечатването.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване. Смущава и обстоятелството, че Евстатий няма никаква титла, а също така и фактът, че при изброените досега случаи подобен род служители са ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος. Навярно Евстатий е нямал друга титла освен βασιλικὸς κοιτών.

δ) νιψιστάριος

Евнуска длъжност в Двореца, по думите на Лоран, твърде ниска по ранг в сравнение с останалите евнуски служби, които дават възможност да се влияе върху политиката на императора[1]. Задълженията на нипсистария са били да поднася на императора златен леген, в който му полива върху ръцете няколко капки вода, преди да напусне Големия дворец[2]. Нипсистарият е носел като отличителен белег бяла ленена туника, върху която са били избродирани чрез пурпур леген или фиала[3], символи на задълженията му. В по-късните тактики след Филотей (899) длъжността на нипсистарият не е представена.

[1] *Laurent.* Vatican, p. 39.
[2] *Bury.* System, p. 122; *Guilland.* Recherches, 1, 266—268.
[3] При коментара на този пасаж от тактиката на Филотей Икономидис уточнява, че се отнася до леген, свързан с преките задължения на този служител в Двореца. Вж. *Oikonomidès.* Listes, 124, 125/22—24; 301, n. 88.

20. ΝΙΚΗΤΑΣ πριμικήριος καὶ νιψιστάριος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου (X—XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица, с нимб, мантия и мафорий, с ръце пред гърдите.

От двете ѝ страни са изписани сиглите $\overline{\text{M}}\text{-}\overline{\text{P}}$ — $\overline{\Theta}\overline{\text{V}}$, а около изображението кръгов надпис + Θ K E R Θ T W C W Δ = + Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ).

Оп. —·:·—

N I K H T,	Νικήτ(α)
Π R I M I K, S	πριμικ(ηρίῳ) (καὶ)
N I Ψ I C T,	νιψιστ(αρίῳ)
T Y Φ I Λ O	τοῦ φιλο-
X P·C T Δ,	χρ(ί)στ(ου) δ(εσπότου)

—∘—

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικήτα πρμικηρίῳ καὶ νιψισταρίῳ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου.

П. инв. № 19347, Дворцова базилика, сектор изток, 12.06.1981 г. Размери: 22,5—23/21?/3 мм, 7,15 г. Не съвсем добре запазен екземпляр, някои части от изображението и буквите са унищожени, което затруднява цялостното четене.

Публикация: *Аладжов, Ж.* Нов тип византийски моливдовул от Велики Преслав. — Нумизматика, 1986, № 4, 38—40.

Няма познати паралели.

Собственикът на печата Никита е несъмнено евнух. Той притежава предназначената за евнуси титла — примикирий, а също така изпълнява евнуската длъжност — нипсистарий. Отсъствието на патроним затруднява издирванията в писмените източници.

Печати на нипсистарии според Лоран са редки. Той посочва трима такива[1].

[1] *Laurent.* Vatican, n° 54, p. 39, n. 4. Освен публикувания там печат на Константин нипсистарий, датиран през VII в. и представен само с длъжността си, авторът само съобщава за още двама служители, с чиито печати е разполагал — Теодор и Константин, но от коя епоха?

ε) ὀστιάριος

Длъжност, създадена още в 787 г. във връзка с дворцовия церемониал. По-късно и най-вече в разглеждания от нас период е обикновена титла, предназначена за евнуси. През XI в. за мнозина тя е в началото на кариерата им. Последното ѝ упоменаване е в 1086 г. в Калабрия[1]. Известни са някои печати на остиарии, датирани от издателите им в XII и XIII в., но тази датировка не издържа критика[2].

[1] *Oikonomidès.* Listes, p. 300, n. 80—82.
[2] *Schlumberger.* Sigillographie, 560—561.

21. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ, β. ὀστιάριος (X—XI в.)

Л. Двойно пресечен разцъфнал кръст. Между раменете от запазената дясна половинка се виждат сиглите $\overline{\text{IC}}$ — · · / NI — . . = Ισ(οῦ)ς [Χ(ριστὸ)ς] νι[κᾷ]. От кръговия надпис е запазено + K E R O H Θ E I T . . . . . = + K(ύρι)ε βοήθει τ[ῷ σῷ δούλῳ].

Оп.

. N A C	[Ἀ]νασ-
. . C H W	[τα]σήῳ
. . C T H	[β(ασιλικῷ) ὀ]στη-
. . H W	[αρ]ήῳ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἀναστασίῳ βασιλικῷ ὀστιαρίῳ.

Липсващите букви — най-вече в последните два реда, правят малко несигурно попълването и четенето. Би могло да се предложи и [R E] C T H / [A P] H W (βεστηαρήῳ). Приемам направеното по-горе попълване, тъй като по същия начин са изписани печати и на други императорски остиарии от същото време.

П. инв. № 22143, сектор юг, 21.06.1984 г. Размери: 13—21/19/2 мм, 2,97 г. Половинка от цял екземпляр. Текстът и изображението върху запазената част са в добро състояние и с добро качество.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В известно колебание сме относно смисъла на ὀστιάριος — титла ли е, или ефективна длъжност. Но и в двата случая собственикът на печата Анастасий е бил евнух.

22. ΘΕΟΔWΡΟΣ β. ὀστιάριος (X—XI в.)

Л. Изображение на св. Теодор в цял ръст. Облечен е в ризница и мантия. С дясната ръка се подпира върху дълго копие, а в лявата придържа щит, опрян на земята. От двете му страни следи от вертикален надпис . / . / E / O — Δ . / . = [ʿO ἅ(γιος) Θ]εόδ[ωρ(ος)].

Оп. —·:·—

Θ E O	Θεο-

Δ O P W R,	δόρῳ β(ασιλικῷ)
O C T I A	ὀστια-
P H W	ρήῳ
—·:·—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ βασιλικῷ ὀστιαρίῳ.

П. инв. № 24462, Дворецът — запад, кв. 161/235, 8.09.1987 г. Размери: 23—25/16/2 мм, 5,3 г. Зле запазен, счупен на две части.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

23. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ὀστιάριος. . . . .

Л. Разцъфнал кръст. От кръговия надпис е запазено + K E R O H Θ I T W C W . . . . + К(ύρι)ε βοήθ(ε)ι τῷ σῷ [δούλῳ]

Оп.	X . . C T O	Χ[ρι]στο-
	. O P . C O C	[φ]όρ[ο]ς ὀσ-
	. I A . I O C K	[τ]ιά[ρ]ιος[1] κ(αὶ)
	. . . . . Є П T H	[ἐπισκ]επτή-
	. . . . .	της . . . . .

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Χριστοφόρῳ ὀστιαρίῳ καὶ ἐπισκεπτίτῃ . . .

Части от надписа не са били отпечатани, други са изтрити, а трети унищожени поради отчупване. Попълването на липсващите букви и четенето са несигурни. Разчитането на омонима като X [P I] C T O [Φ] O P [O] C е донякъде приемливо. Същото с по-голяма сигурност се отнася и до титлата O C T I A P I O C, докато четенето на следващата му титла или длъжност е несигурно. Последните четири букви от четвъртия ред . . . . . Є П T H навеждат на идеята за [Е П І СК]ЕПТІ[ТНС]. От последния ред не може да се извлече нищо съществено, което би дало идея за топоним или патроним.

П. инв. № 21556, сектор запад, кв. 4, 15.08.1983 г. Размери: 23—25/22?/3 мм, 5,69 г. Зле запазен екземпляр, счупен на две части, с липсващи фрагменти от средата на моливдовула. Отпечатъкът е бил несполучлив.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Поради зле запазения текст е невъзможно да се направи коментар както относно личността на собственика на печата, така и какви други титли или длъжности той е притежавал. От единствено сигурната титла — остиарий, може да се съди, че собственикът на печата е евнух. Вероятно служебните му задължения ще са били свързани с Двореца или с някое от централните ведомства на империята. Не е изключено обаче той да е заемал и някаква финансова или юридическа длъжност в провинцията, особено ако се приеме четенето ἐπισκεπτίτης.

[1] Прави впечатление, че въпреки наличието на инвокация от лицевата страна надписът на опаката е в номинативна форма.

ζ) παπίας (μεγάλης)

Портиер на Големия Дворец. Длъжност, засвидетелствувана за пръв път при управлението на Лъв IV (775—780). Задълженията му са свързани със сигурността на Двореца и императора. Той отваря и затваря вратите, водещи към личното жилище на императора. Съхранява ключовете не само от Главната порта, но и от баните, за осветление и пр. Обикновено е евнух и има ранг на протоспатарий[1].

[1] *Bury.* System, 126—128; *Guilland.* Recherches, 1, 251—256; *Laurent.* Orghidan, p. 34; *Oikonomidès.* Listes, 306—307.

24—26. ΓΕΩΡΓΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ μεγάλης παπίας (X—XI в.)

Л.

1.	2.	3.	
—·:·—	—·:·—	—·:·—	
+ Θ E O	+ Θ E O	. Θ E .	+Θεο-
. O K E R O	. T O K E R O	. O K E . .	τόκε βο-
. Θ E I T .	. H Θ E I . W	. Θ E I . .	ήθει τῷ
. W Δ O . .	. C W . . V . .	. W Δ . .	σῷ δού-
Λ W	. .	Λ W	λῳ
—·:·—			
—·:·—	—·:·—		
+ Γ E W	. Γ E .	. . E W	+Γεω-
. . H W R, .	. . . W . .	. . . W R, A,	[ργ]ήῳ β(ασιλικῷ) (πρωτο)
. . A Θ A P . .	. . . Θ A P, .	. . . Θ A . .	[σπ]αθαρ(ίῳ) [(καὶ)]

.˙. Γ Α Λ̄ .	. . Α Λ W	. . Γ Α . .	[με]γάλῳ
. Α Π̄ Η Α	. . . Α	. Α Π Η .	[π]απήᾳ

—·˙·—

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Γεωγρίῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ μεγάλῳ παπίᾳ.

Въпреки че трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, то попълването на всички липсващи букви е невъзможно и съществува известна несигурност в цялостното четене, отнасящо се най-вече до последните два реда от опаката страна. При наличните букви . . Γ Α Λ W / . Α Π Η Α приемам четене [με]γάλῳ παπίᾳ.

1. П. инв. № 17269, кв. 173/143, 31.07.1979 г. Размери: 28,5—29/25/3 мм, 12,15 г. Несполучлив отпечатък, излезли са само буквите от средата на матриците. На места моливдовулът е прояден от корозия.

2. П. инв. № 19207, сектор юг, 20.05.1981 г. Размери: 27—29/25/3,1 мм, 12,60 г. Отпечатъкът не е в перпендикулярна посока на линията на канала. Неотпечатаните части от матриците не съвпадат с тези от горния екземпляр. Но по приблизително същия начин са излезли само буквите над канала за шнура.

3. Частно притежание от кол. Н. Георгиев. Закупен за колекцията на НИМ-София. Намерен е в района на стратегията. Размери: 29—29/25/3 мм. Има същите недостатъци, дори в известна степен надвишаващи горните два, при отпечатването.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници.

η) πραιπόσιτος

Евнухска длъжност. Една от най-важните в Двореца през IX—X в. Задълженията му са свързани с дворцовите тържества и церемонии, с религиозни литургии, с приемане на посолства. Препозитът бил един от най-доверените хора на императора. Взимал активно участие в назначаването на висшите сановници. Считал се е за началник на целия щат от евнуси в Двореца, които обслужвали императора и образували неговата непосредствена свита (τὸ κουβούκλιον)[1]. Той се явява praepositus sacri cubiculi. Тази ефективна длъжност има еволюция, подобна на останалите. През XI в. се превръща в титла, отначало предназначена само за евнуси[2]. Изчезва от употреба към края на XI в.

Сред печатите от стратегията в Преслав има един-единствен с тази титла или длъжност — Κωνσταντῖνος πατρίκιος, πραιπόσιτος ἐπί τοῦ κοιτῶνος καὶ φύλαξ, датиран в средата на XI в.[4] Трудно е през този период да преценим дали се отнася до ефективна длъжност или титла. Но обстоятелството, че Константин притежава титлата патриций и е πραιπόσιτος ἐπί τοῦ κοιτῶνος, ни води до заключението, че се отнася може би до ефективна длъжност.

[1] *Bury*. System, 123—124; *Guilland*. Recherches, 1, 333—380; *Ангелов*. История, 1, 44—45.
[2] *Oikonomidès*. Listes, p. 300; *Seibt*. Bleisiegel, S. 172.
[3] *Oikonomidès*. Listes, p. 300, n. 78.
[4] Вж. тук № 15.

θ) πρωτοβεστίαριος

Евнухска длъжност. Сановник, отговарящ за личния гардероб на императора (τὸ οἰκειακὸν βασιλικὸν βεστιάριον). Приближен на императора, придружава го навсякъде, дори и по време на военни походи[1]. Отговорен е и за частните дела на членовете на императорската фамилия. В ранглистите от IX—X в. заема второто място, отредено за евнуси, след паракимомена.[2] В Ескуриалската тактика такава длъжност няма, навярно е заемана от вестарха[3]. Изчезва от употреба в последната третина на XI в.[4] Последно упоменаване в източниците — в началото на XII в.[5]

[1] При описанието на военния лагер от края на X в. палатката на протовестиария се намира непосредствено до тази на императора. Вж. *Куликовский*. Византийский лагерь, с. 70.
[2] *Ebersolt, J.* Sur les fonctions et les dignités du Vestiarium byzantin. — Mélanges Ch. Diehl, Paris, 1930, 81—89.
[3] *Oikonomides,* Listes, 299—300.
[4] *Ibidem,* p. 300, n. 75.
[5] *Ibidem,* n. 76.

27—28. ΘΕΟΦΑΝΗΣ πατρίκιος καὶ πρωτοβεστιάριος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου (927—934)

Л. Между два концентрични кръга е изписан надпис, започващ отгоре по посока на часовниковата стрелка + CTAVPOCCKE ΠΗΦ . . ..W = + Σταυρός σκέπη, φ[ῶς, δόξα τ]ῷ.

Вътре в получения кръг чрез монограм е изписано името ΘΕΟΦΑΝΕΙ. В четирите полета е гравирана по една шестолъчна звезда.

Оп. Между два концентрични кръга е изписан надпис, започващ отгоре по посока на часовниковата стрелка + K Y P I . . . . . E I T . . . Π I C T W Δ Ϭ Λ, = + Κύρι[ε βοήθ]ει τ[ῷ σῷ] πιστῷ δούλ(ῳ). Вътре в по-малкия кръг е изписан петредов надпис във вертикални редове:

1.	2.	
+ Θ Ε Ο Φ,	+ Θ . . .	+ Θεοφ(άνει)

ΠΑΤΡΙΚ,	ΠΑ	πατρικ(ίῳ)
Α, R, ΤΟΥΦ.	Α, R, ...	(πρωτο)β(εστιαρίῳ) τοῦ φ[ι]-
ΛΟΧ ΄ΝΔ.	ΛΟ	λοχ(ρίστο)υ δ[ε]-
СΠΟΤ$\underline{ȣ}$	СП̲ . . .	σπότου

+ Σταυρός, σκέπη, φῶς, δόξα τῷ Θεοφάνει.

+ Κύριε βοήθει τῷ σῳ πιστῷ δούλῳ Θεοφάνει πατρικίῳ καί πρωτοβεστιαρίῳ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 21576, сектор запад, кв. 6, 19.08.1983 г. Размери: 25—27/23—17/2,1 мм, 8,50 г. Некачествен отпечатък, буквите не са отчетливи, някои са въобще неотпечатани. Пропукан по линията на канала за шнура.

2. П. инв. № 18076, кв. 173/60, 28.08.1979 г. Размери: 15—25/23—17/2,5 мм. Половинка екземпляр, несполучлив отпечатък.

Непубликувани.

Паралели: *Zacos*. Seals, II, n° 1085, преиздаден от *Oikonomidès*, Dated, n° 62, отпечатан със същата двойка матрици, както нашите.

Собственикът на печата Теофан е притежавал титлата патриций и е изпълнявал длъжността протовестиарий на императора. Вероятно е бил евнух.

Известни са още две групи сфрагистични паметници, чийто собственик е същият Теофан: при едната е примикирий, протоспатарий и протовестиарий на иимператора, а при другата е патриций и паракимомен[1].

В писмените източници се съобщава за личност със същия омоним и сходни титла и длъжности:

През 925 г. е назначен на длъжностите протовестиарий и парадинаст на мястото на изпадналия в немилост Йоан Мистик[2].

При сключването на брачния договор между българския цар Петър I и внучката на византийския василевс Роман I Лакапин Теофан е едно от действуващите лица. Тъй като този период от дейността му ще бъде коментиран по-долу, позволявам си да цитирам по-подробно: „След като уговорили помежду си надлежните работи, те подписали мирния договор и брачния съюз; свидетел бил протовестиарий Теофан, който постоянно уреждал отношенията между българите и ромеите.“ „На осми октомври (927 г.) патриарх Стефан заедно с протовестиарий Теофан, Мария, дъщерята на Христофор, и целият сенат отишли в храма на пресветата Богородица на Извора, благословили Петър и Мария и положили сватбените венци на главите им, при което кумували протовестиарий Теофан и Георги Сурсувул.“[3]

„След като всички сватбени обичаи били изпълнени и Мария била вече на път за България, нейните родители я придружили до Евдомон заедно с протовестиарий Теофан.“[4]

Важна роля имал и при сключване на споразумение и мирен договор с маджарите: „Първият поход на турките срещу ромеите станал през месец април, седми индикт (934 г.). Те, като нахлули чак до столицата, опленили всичко живо в Тракия. Патриций Теофан, който бил протовестиарий и парадинаст, бил изпратен да сключи споразумение с тях. Като преговарял необикновено умело с турките, той постигнал това, което желаел, и предизвикал възхищение у тях с благоразумието и опитността си.“[5]

През юни 941 г., когато византийската армия била заета с арабите, неочаквано под стените на Константинопол се появила руска флота, изпратена от княз Игор. Срещу тях била изпратена византийска флота начело с патриций Теофан, която се справила блестящо с руската опасност. Като награда Теофан получил длъжността паракимомен[6].

„През месец април, индикт първи, (943 г.) турките отново нахлули с огромна войска. Насреща им излязъл паракимоменът патриций Теофан, който сключил с тях договор за мир, като взел заложници. . .“[7]

През 944 г. Теофан е изпратен със специална мисия, за да получи прочутата икона на Христос от Едеса[8].

След абдикацията на Роман I Лакапин в 944 г. и заточаването му на остров Проти Теофан организирал заговор за възвръщането му на власт, но заговорът не успял, поради което кариерата му приключила. Самият Теофан е бил изпратен на заточение[9].

Цитираните по-горе издатели на трите групи моливдовули идентифицират собственика им с Теофан от писмените източници. Според тях той е бил примикирий, протоспатарий и протовестиарий в 920—934 г.; патриций и протовестиарий в 934—941 г., а от 941—946 е бил патриций и паракимомен[10].

Не виждам реални основания да се отхвърли тази идентификация. Не ми е известна и друга личност със същия омоним, която да е заемала посочените длъжности. Но не може да не смущава фактът, че моливдовулите имат доста ранна датировка, която ги изключва от комплекса. Ако приемем, че това са наистина моливдовули на Теофан патриций и протовестиарий, който е бил свидетел и е кумувал на сватбата на цар Петър и принцеса Мария, то те трябва да са придружавали кореспонденцията му до адресат в Преслав, обитаващ сградата тук в периода 934—941 г., като не е изключено и една по-ранна долна дата 927—941 г., въпрос, на който ще се спра по-долу.

Подобно предположение не е изключено. Както вече посочих, протовестиарият е бил задължен да е в течение на частните дела на членовете на императорската фамилия и като

такъв навярно е бил избран за свидетел и кум на Мария при бракосъчетанието. Вероятно контактите му с българската царица, нейните приближени или пък съответното длъжностно лице от България не са били прекратени и след сватбата.

В сградата, както вече бе посочено, е намерен моливдовул на цар Петър I, скрепяващ негово разпореждане, или документ от българската царска канцелария, получени или съхранявани също в административната сграда (вж. № 1).

Всичко това прави възможни предположението на същото това място да са получавани и писмата на патриций и протовестиарий Теофан и въобще изводът, че сградата е имала сходни функции на седалище на централно ведомство и в годините на Първото българско царство[11].

Накрая ще се върна още веднъж на въпроса за датировката на моливдовулите. Цитираните вече издатели предлагат годините 934—941, защото в 934 г. за пръв път се съобщава титлата на Теофан — патриций. Но това не изключва възможността той да я е притежавал и в по-ранния период. Удостояването му с честта да кумува на сватбата на българския цар и византийската принцеса предполага, че още в 927 г. Теофан ще е бил в ранга на πατρίκιοι εὐνοῦχοι.

[1] *Zacos.* Seals, II, n° 1086, 1084; *Oikonomidés.* Dated, n° 59, 64.
[2] *Guilland.* Eunuques, I, p. 208, 223; II, 207—208.
[3] Продължителят на Георги Монах. — ГИБИ, 6, с. 151.
[4] *Пак там,* с. 152.
[5] *Пак там,* с. 153.
[6] *Skylitzès,* 229—230.
[7] *ГИБИ,* 6, с. 153.
[8] *Skylitzès,* p. 232.
[9] *Ibidem,* 238—239.
[10] *Zacos.* Seals, II, 472—473; *Oikonomidès.* Dated, p. 70.
[11] Не е изключена и възможността сградата да е била резиденция на някои от първенците в българеката държава — например на Георги Сурсувул, с когото Теофан е уговарял условията за брачния договор и до когото съвсем естествено би могъл да пише.

ι) τραπέζης

Евнухска длъжност. Той управлява прислугата, обслужваща императорската трапеза, или тази на императрицата. В тактиката на Филотей (899 г.) тази длъжност е на трето място след паракимомена и протовестиария ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ δεσπότου и съответно ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς αὐγούστης[1]. Затруднение при идентифицирането на длъжността по моливдовулите предизвиква фактът, че подчинените на ἐπὶ τῆς τραπέζης са също ἐπὶ τῆς τραπέζης. Естествено те не са представени в тактиките. Възниква и въпросът, дали подобно на останалите ефективни длъжности и тя не еволюира и се превръща в обикновена титла[2].

[1] *Oikonomidés.* Listes, 133—135.
[2] *Bury.* System, 125—128; *Guilland.* Recherches, 1, 216—236; *Oikonomidès.* Listes, 305—306; *Seibt.* Bleisiegel, S. 154.

29—30. ΘΕΟΔWΡΟΣ ἐπι τῆς τραπέζης (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Прокопий. Отпечатъкът не е пълен. Виждат се само голобрадото му лице, дългата права коса, спускаща се до раменете, и част от дрехата му. Пред гърдите си държи кръст. От вертикалния надпис нищо не се вижда. От кръговия около изображението + K E R O H Θ H T W . . . . . = K(ύρι)ε βοήθ(ε)η τῷ [σῷ δούλῳ].

Оп.	1.	2.	
	. . . E P .	A G I E P .	Ἅγιε(ι) Π[ρ]-
	O K . . R O .	. . O Π, R O . .	οκοπ(ίῳ) βο[ήθ(ει)]
	. . W Δ O P W	. . W Δ O P W	[Θε]ωδόρῳ
	. . Π I T R .	. . . I T . .	[(καὶ) ἐ]πὶ τ(ῆς) β(ασιλικῆ) [τ]-
	. . . Z . .	. . . Z .	[ραπ(έ)]ζ[ης]

+ Ἅγιει Προκοπίῳ βοήθει Θεοδώρῳ καὶ ἐπὶ τῆς βασιλικῆ τραπέζης.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици и доколкото е възможна известна сигурност, като че ли ядрата са излети в един и същи калъп. Поради това, че отпечатъците не са качествени (излезли са само изображенията и текстът над подутината за канала на шнура), а и самите букви не са отчетливи, четенето е несигурно. Попълването на липсващите букви е предполагаемо, най-вече на омонима. Възможно е той да е Θ E W Δ ϗ Λ W, още повече, че на третия ред след Δ се вижда знак, наподобяващ ϗ.

1. П. инв. № 18304, кв. 173/142, 30.08.1979 г. Размери: 22,5—26/21 ?/3 мм, 7,95 г. Счупен на две моливдовул, прояден от корозия, несполучлив отпечатък.

2. П. инв. № 22196, сектор запад, кв. 12. Размери: 23—25/21 ?/3 мм, 8,30 г. Несполучлив отпечатък, дължащ се на разхлабените матрици в булотириона. Разминаване на изображенията във вертикал. В долната половина излезлите букви не са отчетливи.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

31. ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ἐπὶ τῆς β. τραπέζης (X—XI в.)

Л. Неясно бюстово изображение на светец. Виждат се контури от нимба, главата и

омофора, а също така и благославящата десница. От дясната страна се вижда краят на вертикалния надпис — . . O / C = ʿO ἅ(γιος) Νικόλα]ος

Оп.	+ K E R, Θ,	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	. T . . A N .	[Σ]τ(υλ(ι)]αν(ῷ)
	. Π I T R T P	[ἐ]πὶ τ(ῆς) β(ασιλικῷ) τρ-
	A Π E Z H	απέζη-
	C	ς

+ Κύριε βοήθει Στυλιανῷ ἐπὶ τῆς βασιλικῷ τραπέζης.

Повърхността на моливдовула е покрита с оловни окиси, което затруднява четенето. От първия ред се виждат почти всички букви, макар и корозирали. От втория ред е запазена втората буква, която напомня Т, пропуснати два или три знака, несигурна А и последната със сигурност е N. По-нататък въпреки липсата на някои букви няма колебания в четенето.

П. инв. № 22965, сектор запад, кв. 11—12, 23.08.1984 г. Размери: 22—24/18/2 мм, 6,30 г. Зле запазен екземпляр, прояден от корозия, покрит с дебели окиси. Огънат по линията на канала.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

При несигурността в четенето данните са недостатъчни за издирване на личността му. В светлината на вече изнесеното по-горе, възниква въпросът — собствениците на представените печати Теодор (Теодул?) и Стилиян завеждащи императорската трапеза ли са, или са негови подчинени? Обстоятелството, че не притежават никакви титли, като че ли ги приобщава към втората група. Но, от друга страна, през разглеждания период ἐπὶ τῆς τραπέζης отсъствуват от тактиките (например Ескуриалската), при което би могло да се разсъждава най-малко в две посоки:

а) уточнението върху печатите ἐπὶ τῆς βασιλικὸς τραπέζης приближава съдържанието на текста до ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ δεσπότου;

б) дали във връзка с еволюцията на длъжността ἐπὶ τῆς β. τραπέζης не е било вече едно почетно звание, при това не от особено висок ранг, раздавано на евнуси.

6. ВОЕННИ

а) ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου

Един от най-важните корпуси от охраната на императора. Името му идва от въоръжението, характерно за корпуса. Те предшествували императора във всяка една процесия или поход и носели на раменете си тояги или боздугани (μαγγλάβιον), с които разпръсквали тълпата подобно на ликторите в римската империя[1]. Освен характерното си за корпуса оръжие били въоръжени с мечове и брадви с две остриета.

В писмените източници се появяват в края на VIII в. и изчезват към края на XI в.[2] Вместо тях е създаден корпусът на вардариотите[3]. Не е известно от писмените източници кой е командирът на манглавитите. За вардариотите се знае, че са били командувани от примикюр, но за манглавитите подобно нещо не се съобщава[4]. Някои изследвачи предполагат, че корпусът на манглавитите е бил командуван от ἑταιρειάρχης, но тъй като ἑταιρειάρχαι са четирима, може би един от тях ще е бил μαγγλαβίτης или ἑταιρειάρχης ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου[5]. Но в тактиките не се упоменава никакъв техен командир, а само принадлежността към този ранг σπαθαροκανδιδᾶτοι καὶ μαγλαβῖται[6] или μαγλαβίτας[7]. В Ескуриалската тактика μαγλαβῖται[8] е на последно място.

На предводителя на манглавитите често пъти се поверявали значителни войскови отделения при сражения, освен това са били изпълнители на някои не съвсем почетни мисии от името на императора във връзка с наказателни и други мерки спрямо изменници и узурпатори[9].

Върху печатите също не са посочени командири на този корпус. Шлюмберже предполага, че πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου е всъщност протоспатарий на манглавитите, т. е. протоманглавит[10], но това, както вече бе посочено, не намира подкрепа в писмените източници. Все пак собствениците на печатите, представени по-долу, както и на немалък брой други, известни от различни публикации поради високото им положение — протоспатарии, ще са били наистина може би командири на този корпус. Но към отделните случаи ще трябва да се подхожда конкретно. Не бива да се изпуска и обстоятелството, че и тази служба, както всички останали, еволюира, за да се превърне накрая в почетно звание. В този смисъл собствениците на печатите, при които е изписано πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου , е възможно да са всъщност почетни членове на този корпус от императорската охрана. Към подобен извод води и следният пример: Известният Харалд Хардрад за големите му заслуги към империята в Сицилия през 1039 г. и в България през 1041 г. (при потушаването на въстанието начело с Петър Делян) бил удостоен със званието манглавит (ἐτίμησεν αὐτὸν μαγγλαβίτην)[11].

[1] *Schlumberger.* Sigillographie, 537—538; *Oikonomidès.* Listes, p. 328.
[2] *Oikonomidès.* Listes, p. 328, n. 241.

[3] *Seibt.*. Bleisiegel, S. 207.
[4] *Ibidem.*
[5] *Bury.* System, p. 108.
[6] *Oikonomides.* Listes, 149/18, 151/27.
[7] *Ibidem,* 183/30, 199/4, 22, 227/4.
[8] *Ibidem,* p. 273/31.
[9] *Schlumberger.* Sigillographie, 537—538.
[10] *Ibidem,* p. 539.
[11] *Литаврин.* Кекавмен, с. 283/23.

32—54. ΛEWN MOVKATOΣ β. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου (X—XI в.)

Л. Бюст на Христос с брада, нимб и мантия. В нимба му е вписан равнораменен кръст. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни — сиглите $\overline{IC}$ — $\overline{XC}$. Около изображението кръгов надпис + K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δ(ούλῳ).

Оп.

° ° °

+ Λ E O N	+ Λέον-
T, R, A, C Π A	τ(ι) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπα-
Θ, E Π I, T, M	θ(αρίῳ) ἐπὶ τ(οῦ) μ-
A Γ Λ A R O	αγλαβ(ίου) ὁ
M ℣ K A T	Μουκάτος

° ° °

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέωτι βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου τῷ Μουκάτῳ

При някои екземпляри текстът е отлично запазен, при други е направено попълване и въпреки всичко има някои проблеми в четенето:

а) след титлата R,A,СПАΘ, липсва съюза S (καὶ);

б) след E Π I погрешно е изписано съкращение;

в) липсва съкращение след M A Γ Λ A R;

г) целият текст на печата изисква генитивна форма, а определителният член за патронима е в номинатив.

Представен е с двадесет и три екземпляра, отпечатани с една и съща двойка матрици, но с различна запазеност. Приблизително еднакви по големина са и ядрата.

1. П. инв. № 21560, сектор запад, кв. 7, 15.08.1983 г. Размери: 26—29/21/2,5 мм, 8,46 г. Не съвсем добре запазен екземпляр, некачествен като отпечатък. Някои букви от лицевата и опаката страна не са излезли.

2. П. инв. № 22113, сектор запад, кв. 10, 20.06.1984 г. Размери: 27—28/21/3 мм, 10,60 г. Качествен отпечатък, но зле запазен, покрит с окиси.

3. П. инв. № 22134, сектор запад, кв. 10, 21.06.1984 г. Размери: 27—27/21/3 мм, 10,70 г. Добре запазен екземпляр, качествен отпечатък.

4. П. инв. № 22136, сектор запад, кв. 10, 21.06.1984 г. Размери: 25,5—25,5/21/3 мм, 9,80 г. Качествен отпечатък, покрит с окиси.

5. П. инв. № 22137, сектор запад, кв. 10, 21.06.1984 г. Размери: 27—28/21/2—3 мм, 10,56 г. Отпечатъкът се е отплъзнал малко встрани от центъра на ядрото. Опаката страна е покрита с окиси.

6. П. инв. № 22157, сектор запад, кв. 10, 25.06.1984 г. Размери: 27—28/21/2,5 мм, 9,95 г. Качествен екземпляр, добре запазен.

7. П. инв. № 24509, сектор запад, 11.07.1985 г., кв. 10. Размери: 26—26/21/2,5 мм, 10,25 г. Добре запазен, качествен отпечатък.

8. П. инв. № 24514_1, сектор запад, кв. 9, 17.06.1985 г. Размери: 25—28/21/3 мм, 10.00 г. Добре запазен, качествен отпечатък, но леко е „прищипнат“ от едната страна, може би при отливането на ядрото.

9—13. П. инв. № 24514_{2-6}, сектор запад, кв. 9. Намерени са върху тухления под на помещението под една плоча, 17.06.1985 г. Имат приблизително еднакви размери 26—28 мм, дебелина 2—3 мм. Тегла: 11,56, 9,56, 8,22, 10,25 и 12,20 г. Посоката на отпечатване е успоредна спрямо линията на канала.

14—15. П. инв. № 24515 а—б, сектор запад, кв. 17, 19.06.1985 г. Размери: 24—25, 28—28/21/2—3 мм, 9,45, 10,15 г. Добре запазени.

16. П. инв. № 24518, сектор запад, кв. 17 (съседен на 10), 22.06.1985 г., намерен заедно с анонимна византийска монета клас А-2, 40а.[1] Размери: 27—27/21/2,5 мм, 9,45 г. Качествен отпечатък, но не съвсем добре запазен, особено опаката страна.

17. П. инв. № 24519, сектор запад, кв. 18, 23.07.1985 г. Размери: 26—26/21/2,6 мм, 9,95 г. Качествен отпечатък, добре запазен.

18. П. инв. № 24519а, сектор запад, кв. 17, 23.07.1985 г. Размери: 26—28/21/2,6 мм, 10,75 г. Качествен отпечатък, добре запазен, но ядрото е било отлято с дефект.

19. П. инв. № 24647, сектор запад, рампа, 26.08.1985 г. Размери: 27—27,5/21/2,5 мм, 9,00 г. Качествен отпечатък в добро състояние, но е леко изкорубен от удар.

20. П. инв. № 24564, сектор запад, кв. 12, 29.08.1985 г. Размери: 27—28/21/3 мм, 12,05 г. Качествен отпечатък, добре запазен.

21. Инв. № 2393, произхожда най-общо от същото място. Половинка екземпляр, счупен по-късно, качествен отпечатък. Размери: 17—28/21-2 мм.

22—23. Моливдовули, притежание на частни колекции в Шумен и Велико Търново. Намерени са на същото място. Отпечатани са със същата двойка матрици и имат приблизително еднакви размери с вече представените.

Както може да се види, всичките 23 моливдовули, отпечатани с една и съща двойка матрици с приблизително еднакви по форма и големина ядра, са намерени на едно и също място (в условните кв. 10, 17,18 и 12) — на пода и в близост до масивна сграда, от която са се запазили само каменните основи и подът от керамични плочи. Върху немалък брой от тези плочи е изписан познатият старобългарски знак |Y|. Размерите на помещенията и цялостната планировка на сградата свидетелстват определено за обществения ѝ характер. Хронологически тя е по-късна от представителната административна сграда, тъй като е построена върху плочника, водещ от двореца към административната сграда (стратегия)[2].

Непубликувани с изключение на № 21 (*Маслев.* Печати, с. 459, № 9), от който навярно поради фрагментираност авторът е прочел. . . . . βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ πατρικίῳ τῷ Μαγλαβομουκατεριν̣ῷ.

Няма познати паралели.

В писмените източници не е позната личност с подобен патроним. Като се има предвид принадлежността на собственика на печата към корпуса на манглавитите, а може би и техен предводител, то е напълно допустимо той да е от чужд произход, най-вероятно от Изток. У Скилица се съобщава името на един турски принц Моукалет (1037—1063 г.)[3], което е донякъде сходно с патронима на Леон.

Намирането в Преслав на 23 моливдовула с името на Леон Мукат свидетелствува най-малкото за 23 случая на получаване тук на кореспонденция от него. Фактът, че всичките двадесет и три моливдовула са отпечатани с една и съща двойка матрици и с еднакви по форма и големина ядра, свидетелствува, че получаването на кореспонденцията е било за сравнително кратко време.

Какъв е бил характерът на изпращаната тук кореспонденция и до кого е била адресирана тя, са въпроси, на които не може да се отговори с положителност. Необходимо е най-напред да се установи времето на получаването им. И в тази насока няма сигурни опорни точки. Най-общо то е в последните десетилетия на X или в първите на XI в. Към подобна датировка насочва както изображението на Христос, така и фактът, че моливдовул № 16 е намерен заедно с анонимна монета, датирана най-общо в 976—1025 г. По-приемливо е да се датира през последните десетилетия на X в. или в първия период от функционирането на стратегията, и най-вече в първите години след завоюването на Преслав през 971 г. Като се имат пред вид служебните задължения на Леон Мукат, може би активността на изпращаните донесения тук да е била във връзка с пребиваването на самия император в Преслав или пък във връзка с някаква негова специална мисия. Не е изключено, разбира се, кореспонденцията му да е била отправена до негов близък или съмишленик, пребиващ в Преслав.

[1] *DOC*, 3/2, 667—668, var. 40 a.
[2] Резултатите от тези археологически разкопки не са публикувани. Ръководени са от автора.
[3] *Skylitzès*, 443—445.

55. ΜΑΡΙΑΝΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου (X—XI в.)

Л. Недобре отпечатано и запазено бюстово изображение на светец с архиерейско облекло, нимб, брада и коса. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От вертикалния надпис е запазено само началото ⊙. Навярно това е св. Николай. Не се виждат следи и от кръговия надпис, съдържащ инвокацията.

Оп.	+ M A P I	+ Μαρι-
	. N O R, A, C,	[α]νῦ β(ασιλικῷ) (πρωτο)σ-
	. A Θ, S Π I	[π]αθ(αρίῳ) (καὶ) (ἐ)πὶ
	. . V M A	[το]ῦ μα-
	. Λ A R,	[γ]λαβ(ίου)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μαριανῷ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου.

П. инв. № 4700, Южна порта, кв. 173/259, 15.08.1967 г. Размери: 21—25/21 ?/3,5 мм, 11,42 г. Несполучлив отпечатък, получило се е подхлъзване на ядрото в булотириона, поради което изображението и най-вече буквите не са отчетливи.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. Известни са немалко личности с подобен омоним и сходни длъжности. Определен интерес би трябвало да представляват сфрагистичните паметници със същия омоним от стратегията, например на Мариан, протоспатарий и стратег (№ 479), който има сходно изображение на лицевата страна.

56. ΜΙΧΑΗΛ β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου . . . . (X—XI в.)

Л. —·:·

M I . .	Μι[χα]-

	I Λ R, A, . . .	ὶλ β(ασιλικος) (πρωτο) [σπα]-
	Θ, S Π	θ(άριος) (καὶ) (ἐ)π[ὶ τοῦ]
	M A . . .	μα[γ(γ)λα]-
	R . .	β[ίου]
Оп.	. . . . E	
	. . . . O E	
	. . ⸗ Π A	
	. . . E ⸗	

+ Μιχαὴλ βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου . . . . . .

От запазените букви на опаката страна не може да се допълни и прочете приемлив текст. Известните ни моливдовули на β. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου не включват друга длъжност, а само патронима. Но в случая малко вероятно е на опаката страна да е изписан само един патроним, по-скоро там е отразена някаква друга длъжност на Михаил, която би могла да се съчетава с прочетената.

П. инв. № 24562, сектор юг, рампа, 6.08.1985 г. Размери: 15—25/21/1,5 мм. Отпечатъкът е бил качествен, но за съжаление от него до нас е достигнала само половинката.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

57—58. ΠΕΤΡΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Димитър, мъченик. Около главата има нимб, лицето му е голобрадо, косата къса и къдрава. Облечен е в мантия, закопчана над дясното рамо с фибула. Държи пред гърдите кръст. От двете страни на изображението е изписан вертикален надпис, допълван от двата екземпляра: + ⊙ / Δ I / M — T / P I / O, = + ῾O ἅ(γιος) Διμ(ή)τριο(ς)

Оп.

1.	2.	
+ Π E . .	± Π E T P	+ Πέτρ-
O R, A, C Π .	O R, A, C Π .	ο(ς) β. (πρωτο)σπ[α]-
. S Π I . .	Θ, S Π I T .	θ(άριος) (καί) (ἐ)πὶ τ[οῦ]-
M A Γ . .	M A Γ Λ .	μαγλ[α]-
R . .	R I .	βί[ου]

+ Πέτρος βασιλικός πρωτοσπαθάριος καί ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17092, кв. 173/152, 13.07.1979 г. Размери: 26—29/19/2,5 мм, 9,65 г. Зле запазен екземпляр, повърхността му е проядена от окисни язви. Лицевата страна е вдлъбната навътре, като че ли залепнала за горната матрица на булотириона. Отпечатъкът не е бил качествен, тъй като не са излезли части от изображението и най-вече надписът.

2. П. инв. № 18092, кв. 173/133, 29.08.1979 г. Размери: 18—21/19/2,5 мм, 5,05 г. По-добре запазен от горния, но тъй като ядрото е било по-малко, не всичко от матриците е отпечатано.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

59—60. ΦΙΛΟΜΑΤΗΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου (X—XI в.)

Л. Бюст на архангел Михаил с нимб, издължено голобрадо лице и криле. Облечен е в дивитисион, украсен с лорос. Гравировката и отпечатъкът са добри, тъй като се виждат детайли от украсата на облеклото и перата в крилете. В дясната ръка архангел Михаил държи жезъл с къса дръжка, а в лявата кълбо, увенчано с кръст. Около изображението кръгов надпис + K E R Θ T W C W Δ . . K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δού[λῳ].

Оп.

1.	2.	
+ Φ H . W	+ Φ H . .	+ Φη[λ]ω-
M A . I . . .	M A T I W . .	ματίῳ [(πρωτο)σ]-
Π A . . . S E	Π A Θ A . . .	παθα[ρ(ίῳ)] (καὶ) ἐ-
Π I T O V M A	Π I T O . . .	πὶ τοῦ μα-
Γ Λ A R I,	Γ Λ . . .	γλαβί(ου)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Φιλοματίῳ (β.) πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици.

1. П. инв. № 22482, Дворцова базилика, сектор запад, 16.07.84 г. Размери: 23,5—28/22/2,1 мм, 6,15 г. Добър отпечатък, но зле съхранен, средата му е напълно проядена от корозия.

2. Частно притежание, колекция Б. Байков (Преслав). Намерен е в района на стратегията. Размери: 17—28/22/3 мм. Добър отпечатък, но до нас е достигнала половинката от моливдовула.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. Омонимът е непознат от други източници, съвременни на печата.

β) βαρδάριος.

Според коментара на писмените източници вардариотите са тюркско население, заселено от император Теофил (829—842) в качеството му на стратиоти в долината на р. Вардар, за да пазят Солун и хинтерланда му от напиращите на юг българи. Като част от съответната тема те са имали своята военна и гражданска администрация. Заедно с това е известно, че в столицата Константинопол и по-точно в охраната на двореца е имало тяхна представителна военна част със собствена униформа и акламации, съответно рекрутирана от посочените по-горе райони. Тази гвардейска военна част е съществувала и през управлението на Никифор II Фока (963—969), тъй като за нея съобщава Луитпранд по време на посланичеството си в Константинопол. Липсват сведения за ролята и мястото на вардариотите през последните десетилетия на X в. и целия XI в. През XII в. и по-късно те отново се срещат в писмените източници като корпус в охраната на императора, наследил този на манглавитите. Но според изследвачите вече се отнася до друга тюркска народност — маджарите[1].

[1] *Laurent.* Βαρβαριωτῶν, 275—298; *Oikonomidès.* Vardariotes, p. 1.

61. ΠΗΣΟΤΑ βαρδάριος (първата половина на X в.)

Л. В средата на рамка от два концентрични кръга е представен обикновен кръст с удължено отвесно рамо. Между кръговете е изписана инвокацията, започвайки отгоре: + K E R O H Θ H T W C W Δ ϐ Λ W = K(ύρι)ε βοήθ(ε)η τῷ σῳ δούλῳ

Оп.

∴

+ Π H C O	+ Πησο-
T A R A P	τα βαρ-
Δ A P I W	δαρίῳ

∴

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πησοτα βαρδαρίῳ.

П. инв. № 252, Южна порта, кв. 49, 3.09.1957 г. Размери: 19—20/15/3,5 мм, 11,90 г. Ядрото на моливдовула е безформено, по-дебело в единия край. Горната матрица от булотириона се е врязала дълбоко в повърхността на ядрото.

Публикации: *Герасимов.* Византийски печати, с. 135; *Йорданов.* Писота, № 1.

Паралели: Други два екземпляра, отпечатани със същата двойка матрици, са намерени в гр. Плиска и с. Овчарово (Търговищко) (вж. *Йорданов.* Писота, № 2—3).

Първоиздателят на моливдовула от Преслав, вероятно поради непочистеното му състояние, е прочел неправилно омонима — СПНСОТА. От сравнението с другите два екземпляра и от представения тук, вече почистен, е очевидно, че омонимът на собственика е ПНСОТА. Името очевидно не е гръцко, нито тюркско, въпреки че той е вардарий. Чрез корена си ПИС- и наставката -ОТА, то е близко до познатите славянски имена — ДРАГОТА, ТИХОТА, БОСОТА и др., и по всяка вероятност е също славянско[1], при което проблемът е как да се свърже славянското име Писота с една длъжност или титла, предназначена за тюркското население от долината на р. Вардар.

Най-напред следва да се установи времето на получаване на кореспонденцията в Преслав и останалите две селища. От анализа на изображението, палеографията на буквите в печата, цялостната външна форма, големина и вид на моливдовула може да се предположи, че датировката му е най-общо в първата половина на X в. При това длъжността вардарий е ефективна, но очевидно не е свързана с провинциалната администрация[2], а е на командир или член на гвардейската част от вардариоти, охраняваща Двореца.

Как да се свърже намирането на трите моливдовула в различни селища на средновековната българска държава с личността на византийския сановник Писота вардарий? Възможни са различни предположения, повече или по-малко приемливи:

Първото и най-естественото е да се приеме, че въпросният византийски сановник в изпълнение на своите служебни задължения е писал до някой сановник в средновековна България. Но намирането на три негови моливдовула в различни селища на страната прави доста комплицирано това обяснение — то би означавало, че този адресат се е местил от Плиска в Преслав и другаде, където респективно е получавал кореспонденцията си от Византия. Друг въпрос е, че не може да се отговори на въпроса, от какъв характер би била кореспонденцията между един командир или член на корпуса на вардариотите с неизвестен или неизвестни български сановници.

По вероятното е Писота, по произход славянин от долината на р. Вардар, да е писал до някои свой близък или роднина, възможно и съмишленик на служба при българския владетел. Последният (или последните) е пребивавал на различни места в средновековна България в изпълнение на служебните си задължения.

Не е изключена и възможността Писота да е преминал на служба при българския владетел, като си е запазил титлата, дадена му във Византия, практика, позната в българската история, макар и в по-ранния ѝ период[3].

[1] Близко е също до името на неизвестен славянски жупан от IX в. — ПИСО. Вж. *Kronsteiner, O.* Namen, Forschung, Sonderreiche, 2, Wien, 1981, S. 27.

[2] *Laurent.* Βαρβαριωτῶν, 288—289.
Венедиков, И. Военното и административно устройство на България през IX—X век. С., 1979, с. 63 и сл.

γ) ἑταιρειάρχης

Командири на ἑταιρεῖαι — дворцова гвардия, корпус от личната охрана на императора. Появява се за пръв път при Лъв V (813—820), съставена е от много части, които също се наричат ἑταιρεῖαι. При Василий I (867—886) се появява μικρός ἑταιρειάρχης. При Лъв VI (886—912) и включително до 946 г. съществуват най-малко три ἑταιρεῖαι: μέγας ἑ., съставена от македонци; ἑ. τῆς μέσης, отворена за чужденци и ἑ. τῆς τρίτης, в която войниците се наричат според техния произход Φάργανοι и Χάζαροι[1]. В Ескуриалската тактика се появява и една четвърта ἑ. τῶν ηεζῶν, съставена от пехотинци, може би руснаци (?)[2].

Начело на тези четири отделения стоят ἑταιρειάρχαι, най-висок по ранг от тях ще е бил μέγας ἑταιρειάρχης. Обикновено се приема, че той е бил евнух. Докато от ἑταιρειάρχαι има запазени много малък брой моливдовули, то учудващо голям е броят на тези, при които собствениците им са ἐπὶ τῆς ἑταιρείας или ἐπί τῆς μεγάλης ἑταιρείας. Въпросът, който възниква, е какво представляват те? Според Вернер Зайбт те са по-високо или по-ниско поставени членове на тази гвардия, но не и командири на ἑταιρεῖαι. Или пък, че това са титулувани офицери от личната охрана на императора, за които принадлежността към дворцовата гвардия е било допълнително почетно звание[3].

През XI в. като цяло ἑταιρεῖαι запазва значението си, но различните ѝ части имат различна съдба. Нараства ролята на ἑταιρεῖαι, рекрутирана от чужденци — руси, варяги, немци, англичани и пр., като начело на този корпус стои ἀκόλουτος, допреди това помощник на δρουγγάριος τῆς βίγλας. Начело на останалата гвардия до началото на управлението на Алексий I Комнин е μεγάλης ἑταιρειάρχης[4].

Bury. System, 106—108; *Ahrweiler,* Recherches, p. 27; *Oikonomidès.* Listes, 327—328, n. 235—237.
[2] *Oikonomidès.* Listes, 271/25, 328.
[3] *Seibt.* Bleisiegel, 210—211.
[4] *Oikonomidès.* L'évolution, p. 130.

62. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ β. σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας (X—XI в.)

Л. Част от изображението на двойнопресечен патриаршески разцъфнал кръст и от кръговия надпис . . . . . W C W Δ O V Λ, = [+ K(ύρι)ε βοήθει τ]ῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп.		
	+ Δ H . .	+ Δη[μη]-
	T P, R, C Π A	τρ(ίῳ) β(ασιλικῷ) σπα-
	Θ, K A N Δ . .	θ(αρο)κανδ(ι)[δ(άτῳ) (καὶ)]
	E Π . T M . Γ	ἐπ[ὶ] τ(ῆς) μ[ε]γ(άλης)
	E T E P,	ἑτερ(είας)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Δημητρίῳ βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας.

Буквите са в лошо състояние, но все пак запазени и при различно осветление, гледани под различни ъгли, могат да бъдат разчетени.

П. инв. № 17595, кв. 173/162, 11.08.1979 г. Размери: 18—20/15/2 мм, 4,25 г. Зле запазен екземпляр, повърхността му е проядена от по-плитки и по-дълбоки окисни язви. Горната матрица в булотириона е била разхлабена, поради което изображението от лицевата страна се е подхлъзнало.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване на личността в писмените източници. В колекция Закос се съхранява моливдовул на Димитър βασιλικὸς κανδιδᾶτος καὶ ἐπὶ τῆς ἑταιρείας. Той има същия сюжет от лицевата страна, но е от друг булотирион и датировката му е определено в IX в.[1], при което не е възможно да се търси връзка между собственика на представения моливдовул и този от колекция Закос освен в съвпадението на омонимите.

[1] *Zacos.* Seals, II, n° 136.

63. ΜΑΝΑΣΣΗΕ (?) β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας (X—XI в.)

Л. Паун в хералдическа поза. Главата му е обърната наляво. Около изображението кръгов надпис + K E R O H Θ E I T . . . . . = + K(ύρι)ε βοήθει τ[ῷ σῷ δούλῳ].

Оп.

—∘—

+ M A N A	+ Μανα
C, R, A, C Π A	σ(σῇ) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπα-
Θ, S E Π I T, M	θ(αρίῳ) (καὶ) ἐπὶ τ(ῆς) μ(ε)γ(άλης)
E T E P	ἑτερ(είας)
. . .	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μανασῇ βασιλικῷ πρωτσπαθαρίῳ καὶ ἐπί τῆς μεγάλης ἑταιρείας.

Поради некачествения отпечатък има някои недобре отпечатани букви. Те правят проблематично четенето на текста на някои места. От първия ред несигурна е четвъртата буква. Освен предложеното А тя би могла да е и Н, в този случай четенето би могло да е ΜΑΝΗϹ.

П. инв. № 19209, сектор изток, 16.05.1981 г. Размери: 20—23/над 20/4 мм, 13,85 г. Ядрото е било с неправилна форма, отливката не съвсем добра, диаметърът на самия печат почти колкото ядрото, поради което не всички букви са отпечатани цели.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Името на собственика е непознато от други сфрагистични паметници. Не го срещаме и във византийските хроники от X—XI в. Името Манасис, хералдическото изображение, както и принадлежността му към корпуса на великата етерия правят твърде вероятно предположението за чуждестранен произход. В хрониката на Одон от Дьои за кръстоносния поход от 1147—1149 г. се съобщава името на един от кръстоносците Манасес де Були[1].

[1] *ЛИБИ*, 3, с. 127.

64. . . . . . πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου καὶ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας (X—XI в.)

Л. Едва забележими контури на двойно пресечен разцъфнал кръст. От кръговия надпис . . . . . V Λ, [+ Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δο]ύλ(ῳ)

Оп.	. . . C П .	[Ἰω(άννῃ) (πρωτο)] σπ[α]-
	. . . . X Γ K .	θ(αρίῳ) ἐπὶ τ(οῦ)] Χρ(υσοτρι)γκ[λ(ίνου)]
	S E П I T . .	(καὶ) ἐπι τ(ῆς) [με]-
	Γ, E . . .	γ(άλης) ἑ[τερ(είας)]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ Χρυσοτρικλίνου καὶ ἐπι τῆς μεγάλης ἑταιρείας.

Екземплярът е зле запазен и надписът е непълен. Проблематично е четенето най-вече на омонима. От първия ред на опаката страна, където би трябвало да е изписан, са запазени, макар и недобре, две букви. Преди тях има място само за два или три знака, при което е възможно тук да е било изписано Ī W A, C П A. Попълването на останалите редове според запазените и мястото на липсващите букви не е толкова трудно и е може би правилно.

П. инв. № 22147, сектор север, върху плочника край източния зид на сградата, 21.06.1984 г. Размери: 21—23/ ? /2 мм, 5,40 г. Много унищожен екземпляр, прояден от корозия и пробит, преди това е бил некачествено отпечатан.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

65. ΠΟΘΟΣ πριμικήριος, κοιτῶνος καὶ (μέγας) ἑταιρειάρχης (X—XI в.)

Л. Бюст на архангел Михаил с нимб, къса къдрава коса, голобрадо пълно месесто лице, облечен в украсен с лорос дивитисион. В лявата ръка държи жезъл с къса дръжка, а в дясната кълбо, увенчано с кръст. Крилете му почти не се виждат. Те са извън ядрото. От двете страни на изображението M / I — X /.

Оп.	. K E R, Θ	[+] Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)]
	. O Θ W A, M I	[Π]όθῳ (πρωτο)μι-
	. . O I T W N,	[κ(ιρίῳ) κ]οιτων(ίτῃ)
	. . . E T A I	[καὶ] ἑται-
	PE I A P X,	ρειάρχ(ῃ)

+ Κύριε βοήθει Πόθῳ πριμικήρίῳ, κοιτωνίτῃ καὶ ἑταιρειάρχῃ.

Съществуват много нясноти в попълването и четенето на текста, дължащи се както на некачественото му отпечатване, така и на по-късните повреди върху моливдовула. Основният проблем идва от унищожените първи букви в четвъртия ред. Освен предложеното попълване възможно е и друго [S M]ETAI / = (καὶ) μ(ε)γ(άλῳ) ἑ. Предпочел съм καὶ ἑταιρειάρχης, тъй като титлата примикирий и дължността китонит са от твърде нисък ранг, за да може Пот да е μέγας ἑταιρειάρχης.

П. инв. № 22868, Преславска архиепископия, сектор юг, 27.07.1984 г. Размери: 24—26/над 35/3 мм, 10,90 г. Поради факта, че ядрото е било по-малко от диаметъра на печата, и поради недоброто центриране на ядрото в булотириона не цялото изображение и текст са отпечатани. Също така се е получило леко подхлъзване и удвояване на някои от буквите. Допълнително буквите са поизтрити, а лявата половина на текста от опаката страна е унищожена от удар с остър предмет.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници.

α) πριμικήριος

66. ΜΑΝΟΥΗΛ ΤΖΙΝΤΖΙΛΟΥΚΗΣ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ πριμικήριος (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Панталеймон с нимб, едро голобрадо лице и дълга коса на едри къдрици. Облечен е в мантия. Дясната му ръка е поставена пред гърдите, а в лявата държи свитък. Отдясно на изображението част от вертикалния надпис . / . . / . — Τ/ΕΛ/Ε, = [+ ʿΟ ἅ(γιος) Παν]τελε(ήμων).

Оп.

—·:·—	
+ Μ Α Ν ϐ Η,	+ Μανουὴ(λ)
. , C Π Α Θ, Π Α Ν	[β(ασιλικῷ)] σπαθ(αρο)καν-
. S Π Ρ Ι Μ Ι Κ,	[δ(ιδάτῳ)] (καὶ) πριμικ(ηρίῳ)
Τ W Τ Ι Ν Τ ζ	τῷ Τ(ζ)ιντζ(ι)-
—Λ,—	λ(ούκῃ)

+ Μανουὴλ βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ πριμικηρίῳ τῷ Τζιντζιλούκῃ.

Поради лошата запазеност на моливдовула и може би неотпечатването на някои букви четенето е проблематично — отнася се най-вече до титлата на Мануил. Тя е изписана на втория и в началото на третия ред. Първата буква от втория ред не е запазена или пък е била неотпечатана. От нея се вижда нещо като триъгълник и знак за съкращение. Тъй като омонимът завършва на първия ред след знака за съкращение, то е неприемливо тази първа буква от втория ред да е Λ в края на омонима. Остава това да е Α, или R,. Следващите седем букви от този ред са добре отпечатани и запазени и въпреки това сме в затруднение при четенето им. След СΠΑΘ, има знак за съкращение и следващите букви са ΠΑΝ. Не е запазена и първата буква от третия ред, която би подпомогнала четенето. Ако се приеме текстът буквално, получава се неизвестна титла R, СΠΑΘ, ΠΑΝ., или Α, СΠΑΘ, ΠΑΝ. Като изход от създалото се затруднение може да се предположи, че вместо K гравьорът е изписал Π, и след попълването на празните места с подходящи букви се получава β(ασιλικῷ) σπαθ(αρο)καν[δ(ιδάτῳ)].

Несигурно е четенето и на патронима. Той е изписан на четвъртия ред и завършва на петия. Наличните букви Τ Ι Ν Τ ζ (от които най-характерна е последната Τ с прилепена към нея минускулна Z) и завършекът на петия ред с Λ, позволяват да попълним на Τ(ζ)ιν — τζ(ι)λ(ούκης).

П. инв. № 22901, сектор юг, 9.08.1984 г. Размери: 26—29/20/2,5 мм, 13,91 г. Несполучлив отпечатък. Матриците в булотириона са били разхлабени, поради което се наблюдава разминаване встрани. От опаката страна с текста лявата периферия е неотпечатана.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

От писмените източници е непозната личност с подобни омоним и патроним[1]. Ако приемем предлаганото четене за правилно, поставя се въпросът, чий примикирий е Мануил Цимцилук? В този случай това е ефективна длъжност. Защото ако беше титла, предназначена за евнуси, то тя е несъвместима със спатарокандидат и е по-висока от нея в рангово отношение.

[1] За етимологията на рода Цинцилук и за отделните негови представители виж тук № 92, където е представен печатът на Василий Цинцилук.

67—68. N. . . . . καὶ πριμικήριος

Л. Част от разцъфнал кръст и кръгов надпис . . . R O H Θ E I . . . . . = [+ K(ύρι)ε] βοήθει [τῷ σῷ δούλῳ].

Оп.

. . . . .	. . . . W	
. . . C H C H	. . . . . C H	
. . O Π P H M	. . . . . H M	πρημ(ι)-
K H P . .	. . . I O	κηρίο

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ : . . . . . πριμικηρίῳ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици върху еднакви ядра, може би от един и същи калъп. Отпечатъците са добри, матриците изработени от опитен гравьор. Въпреки наличието на два екземпляра попълването на липсващите букви не е възможно.

1. П. инв. № 22937, от района на Южната крепостна стена на Вътрешния град, 9.08.1984 г. Размери: 14—19/18?/2 мм. По-голям от половинка фрагмент.

2. П. инв. № 22166, сектор изток на стратегията, 2.06.1984 г. Размери: 9,5—19/18?/2 мм. По-малък от половинка фрагмент.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

69. ΜΙΧΑΗΛ πριμικήριος . . . . . .

Л. Бюст на архангел Михаил. Вижда се само голобрадото му пълно лице и дългите къдрави коси. Не се виждат подробности от облеклото. В дясната ръка държи жезъл, а какво държи в лявата, не е ясно. От двете страни е изписан вертикален надпис M / I — X / A / H. Около изображението кръгов надпис . . . . . Θ, T W C W . . . = [+ K(ύρι)ε βοή]θ(ει) τῷ σῷ [δούλ(ῳ)]

Оп.

—·:·—

+ M I X . . .	+ Μιχ[αὴλ]
Π P I M I K I P .	πριμικιρ[ίῳ]
. . . O	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ πριμικηρίῳ . . . . . .

П. инв. № 17220, кв. 173/143, 13.07.1979 г. Размери: 25—26/25?/1.5 мм. Зле запазен екземпляр, счупен на две части, с отчупени от тях парчета. Пробит е бил над главата на архангел Михаил и навярно е бил носен като медальон. Отпечатван е на два пъти в посоки, противоположни една на друга, поради което са се смесили изображенията и буквите. Това пречи и на разчитането на целия текст, от който е имало поне още два реда.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

3. РАНГОВИ ТИТЛИ

α) βεστάρχης

Високопоставена длъжност за евнуси, въведена за пръв път от Никифор II Фока (963—969) и идва да замести протовестиария. Задълженията му са свързани с отговорности относно личния гардероб на императора — тържествени одежди, корона, накити, скъпоценности и пр.[1] Стои на второ място сред ранговете, предназначени за евнуси[2]. В Ескуриалската тактика вестархът има титлата патриций[3]. Като такава се запазва до средата на XI в., след което се превръща в титла, давана на различни сановници, които нямат нищо общо с императорския гардероб. За някои приближени на императора това е начален етап в кариерата им[4], за други тя е присъждана вследствие на дългогодишна служба в провинцията[5]. Най-голямо разпространение сред византийските сановници има през 70-те—80-те години на XI в. За последен път е упомената в изворите в началото на XII в.[6]

[1] *Ebersolt.* Vestiarium, 87—88; *Oikonomidès.* Listes, 299—300.

[2] *Oikonomidès.* Listes, p. 292.

[3] *Ibidem,* p. 263/15.

[4] *Seibt.* Bleisiegel, S. 226.

[5] Така например дукът на Триадица — Роман Диоген, дълго време молил за повишаването му в този ранг. Молбата му е била удовлетворена едва след като извоювал победа над печенезите в 1064 г. (вж. *ГИБИ,* 6, с. 333).

[6] *Oikonomidès.* Listes, p. 300, n. 76.

70. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΛΑΒΑΣ βεστάρχης (третата четвърт на XI в.).

Л. Архангел Михаил е представен прав, в цял ръст, с криле, нимб, голобрадо лице и къса къдрава коса. Облечен е в ризница и наметало. С дясната ръка се подпира върху жезъл с дълга дръжка, а в лявата държи кълбо, увенчано с кръст, наподобяващ формата на палмово клонче. От двете страни на изображението са изписани сиглите: M — X.

Оп.

°—°

+ K E R, Θ,	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
T W C W Δ ϛ,	τῷ σῷ δού(λῳ)
R A C I Λ H W	Βασιλ(ε)ήῳ
R E C T A P X H	βεστάρχῃ
T W Γ Λ A	τῷ Γλα-
R A	βᾷ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βασιλείῳ βεστάρχῃ τῷ Γλαβᾷ.

П. инв. № 21583, сектор запад, кв. 3, 9.08.1983 г. Размери: 20—22/19/4,5 мм, 13,20 г. Качествен отпечатък с изправен булотирион, добре запазен екземпляр.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

От същия сановник в стратегията Преслав са намерени други пет моливдовула, разпределени в две групи. Те дават допълнителни данни за неговия cursus honorum. Според тях съществуват още два етапа от кариерата на Василий Глава. При единия (№ 89—91) той е протоспатароипат, а при другия (№ 83—86) — протовест. Сега от този печат става ясно, че Василий Глава е бил и вестарх. Това е най-високата му по ранг титла. Преди това би трябвало да е бил протовест и в най-ранния известен ни за сега период — протоспатароипат. Тогава как трябва да се обясни фактът, илюстриран чрез моливдовул № 85? Там печатът с титлата

протоспатароипат е препечатан върху този на протовест, от което следва титлата протоспатароипат да е по-късна. Това пък противоречи на нормалния ход на кариерата на Василий Глава. Няма друго разумно обяснение, освен това, че в определен период от кариерата си той е бил понижен с три степени[1]: от протовест — вест, антипат и патриций — до протоспатароипат. След като обаче представеният тук моливдовул е най-късен[2], следва да се приеме, че в определен период Василий Глава е бил реабилитиран и междувременно повишен в ранг на вестарх. Каква е била причината за това временно понижение и кога точно е станало то, са въпроси, на които не може да се отговори с положителност, а всякакви предположения при наличните факти са безсмислени.

Датировката на тази група моливдовули според техния текст, иконография и цялостен външен вид е 70-те — 80-те години на XI в.

У Йоан Скилица се съобщава, че сред избягалите при Самуил в 999 г. адрианополски първенци е бил и Василий Глава[3], без да са посочени неговата титла и положение в империята.

Датирането на моливдовулите в 70-те — 80-те години на XI в. прави невъзможно идентифицирането на собственика на печатите с избягалия при Самуил адрианополски първенец Василий Глава. Последният е вероятно негов съименик, наследник или някой друг представител на тази фамилия, активно участвувала в живота на империята[4].

[1] В сферата на теоретичните предположения е и допускането, че Василий Глава е запазил булотириона си с титлата протоспатароипат и по неизвестни за нас причини е препечатал моливдовула си, придружаващ кореспонденцията му до Преслав.

[2] Не само поради факта, че при него титлата му е най-висока, но и по съображения от иконографски характер. Архангел Михаил е представен прав за разлика от останалите печати.

[3] *Skylitzès.* 343/75.

[4] *Каждан.* Социальный состав, с. 276 и пос. страници.

71—72. ΒΡΑΧΑΜΗΟΣ ΑΡΣΑΚΙΔΗΝΟΣ βεστάρχης (трета четвърт на XI в.)

Л. Св. Георги е представен прав в цял ръст с нимб, голобрадо лице и къса къдрава коса. Облечен е в ризница и наметало. С дясната ръка се подпира върху копие с дълга дръжка, а в лявата придържа щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис ⊙ / Γ / Ε — W / Ρ / ⊢ , = Ὁ ἅ(γιος) Γεώρ(γιος).

Оп. 1.	2.	
+ K E R, Θ,	. K E R, Θ,	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
R P A X A M,	. . A X A M,	βεστάρχ(η)
R E C T A P X	. . . T A P X	βεστάρχ(η)
T O N A P C A	. . N A P C A	τὸν Ἀρσα-
K I Δ H N	. I Δ H N	κίδην

+ Κύριε βοήθει Βραχαμίῳ βεστάρχῃ τὸν Ἀρσακίδην.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18526, кв. 173/39, 22.05.1980 г. Размери: 22—23/19/5 мм, 16,09 г. Лицевата страна е великолепно запазена, от опаката има изтрити букви, особено от четвъртия и петия редове.

2. П. инв. № 18418, кв. 173/141, 17.05.1980 г. Размери: 23—24/19/4,5 мм, 10,90 г. Отпечатъкът е бил качествен, но по-късно са унищожени части от изображението и надписа чрез удар с остър предмет (разсичане с кирка навярно при разкопките).

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Лице с изписаните върху печата омоним и патроним не е познато от писмените източници. Собственикът на печата, съдейки според името, е бил навярно арменец — Вахрам от рода Аршакид. Клон от тази царска династия според Продължителя на Теофан обитавал в Адрианопол още през IX в. и според съставителя на Vita Vasilii, император Константин VII Багренородни, Василий I (867—886) е бил потомък именно на тази династия[1]. Метрически печат на някой си Тигран Аршакид, без титли и длъжности, датиран в последните десетилетия на XI в., е намерен в местността „Красен" край Панагюрище при редовни археологически разкопки[2]. В колекциите на Ермитажа[3] и Оргидан[4] се пазят моливдовули на друг представител на този род във Византия — Григорий Аршакид, датирани в края на XI в. и също без изписани по тях титла и длъжност.

Каква е връзката между собственика на намерените в Преслав моливдовули — Вахрам Аршакид, и по-горе посочените представители на фамилията Аршакиди във Византия, не може да се отговори с положителност. Подобен е отговорът и на въпроса, до кого в стратегията Преслав е писал Вахрам Аршакид: дали до някой свой сънародник и близък, или служебно до стратега, но не може да не правят впечатление две констатации:

а) в Преслав са получавани немалък брой писма на сановници от арменски произход.

б) немалък е броят на намерените тук моливдовули на сановници, чиито родове произхождат от Адрианопол.

[1] *ГИБИ,* 5, с. 118, б. 5.

[2] *Топтанов, Д, и Маргос, А.* Моливдовул от средновековната крепост Красен при Панагюрище. — Нумизматика, 1986, № 4, 34—38.

[3] *Шандровская.* Поправки, с. 109.
[4] *Laurent.* Orghidan, n° 416.

73—75. ΘΕΟΔWΡΟΣ ΔΟΒΡΟΜΗΡΟΣ βεστάρχης (третата четвърт на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. На гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите М̄- Р̄ — Θ̄ С̄.

Оп.

1.	2.	
—+—	—+—	
Θ K E R, Θ,	Θ K E R, Θ,	+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
Θ E O Δ W P O	Θ E . Δ W P O	Θεοδώρο
R E C T A P X,	R E C T A P X,	βεστάρχ(η)
T W Δ O R P O	T W Δ O R P O	τῷ Δοβρο-
M I P,	M I P,	μιρ(ῷ)

+ Θεοτόκε βοήθει Θεοδώρῳ βεστάρχῃ τῷ Δοβρομιρῷ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18507, кв. 173/132, 15.05.1980 г. Размери: 17—18/16/4 мм, 7,32 г. Качествен отпечатък, добре запазен екземпляр.

2. П. инв. № 20182, сектор север, кв. 1, 25.06.1984 г. Размери: 17—18/16/3 мм, 7,28 г. Добър отпечатък върху некачествено ядро с шупла в единия край. Лицето на Богородица е наранено с остър предмет.

Освен тези два моливдовула е намерен и един трети, който е достигнал до нас във фрагмент, по-малък от половинка. Видимо е отпечатан със същата двойка матрици, въпреки по-късните деформации, но той е препечатан върху друг:

Л. На лицевата страна под повреденото изображение на Богородица се вижда част от дреха на светец и завършек на вертикален надпис . . . O / C.

Оп. От печата на Теодор Добромир са запазени букви от първите три реда:

—+	
Θ K E . .	+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
Θ E O Δ . . .	Θεοδ[ώρο]
R E C T . . .	βεστ[άρχ(η)]
. . . . .	[τῷ Δοβρο]-
. . .	[μιρ(ῷ)]

Буквите от долния печат са малко по-големи и той е ударен косо по отношение на горния. Запазени са следните букви и редове:

. . . . .	[+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει]
. . . . .	[τῷ σῷ δούλ(ῳ)]
R A̲ C	Βασ[ιλεί]-
W R̄ Є	ῳ βε[στάρ]-
X̄	X(η)

3. П. инв. № 24529, сектор запад, рампа, юли 1985 г. Размери на запазената част 14—20 мм.

Непубликувани.

Паралели: 2 екземпляра, отпечатани със същата двойка матрици, се съхраняват в колекцията на Дъмбъртън Оукс (Д. О. 55 1 3005[1]) и на ИМ-Шумен. Последният е намерен в Поморие[2].

Коментар на личността на Теодор Добромир е направен по-нататък, където са представени печатите му с титлата протопроедър.

[1] Непубликуван. Проучих го по време на командировката си в САЩ.
[2] Непубликуван. Закупен от жител на Поморие.

β) κουροπαλάτης.

Висша дворцова титла. Като длъжност може да се разглежда само през IX в., когато куропалатът е бил началник на цялата дворцова гвардия. За голямата му роля в живота на империята свидетелствува един текст в тактиката на Филотей (899), според който куропалатът е този, който раздава титлите на сановниците[1].

До X в. включително е запазена само за принцове и членове на императорската фамилия. С тази титла са удостоявани и владетелите на Грузия. Във всички тактики до Ескуриалската включително тя е на трето място в ранглистите след кесаря и нобелисима[2]. Куропалатът има специално облекло — червен дивитисион и хламида, орнаментирана със злато, закопчана с богато украсена фибула. Знака на своето достойнство — колана, получава лично от императора в Божия храм[3].

През XI в. и особено през втората му половина се превръща в титла, наистина една от най-високите в империята, но раздавана вече и на нечленове на императорското семейство[4].

Голямо разпространение сред византийските сановници получава след 70-те—80-те години на XI в., когато се въвежда в титулатурата и нейното производство — протокуропалат[5].

[1] Наистина според критичния коментар на последния издател на тактиката това е може би реминисцепция от времето, когато куропалат е бил всесилният Варда, вуйчото на Михаил III (842—867), който управлявал империята от негово име, или пък е маргинална бележка. Вж. *Oikonomidès.* Listes, p. 97, n. 50.
[2] *Ibidem.* P 137/2; B 245/1; S 263/6, p. 292.
[3] *Ibidem,* p. 293.
[4] *Guilland.* Couropalate, 185—229.
[5] Най-рано след 1082 г. вж. *Oikonomidès,* p. 293, n. 32.

76. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΝΤΙΟΧΟΣ κουροπαλάτης (80-те—90-те години на XI в.)

Л. Богородица с нимб, мания и мафорий е представена седнала на трон с високо облегало. Държи пред гърдите си медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите М̄-Р̄ — Θ̄Ѵ̄.

Оп.	+ Θ Κ Ε . .	+ Θ(εοτό)κε [βο]-
	Η Θ Ε Ι Κ W Ν	ήθει Κων(σταντίνῳ)
	Κ Ѵ . . Π Α Λ Α	κου[ρο]παλά-
	Τ Η Τ W Α Ν	τῃ τῷ 'Αν-
	. Ι Ọ Χ W	[τ]ιόχῳ

+ Θεοτόκε βοήθει Κωνσταντίνῳ κουροπαλάτῃ τῷ 'Αντιόχῳ.

П. инв. № 24598, рампа, 15.08.1985 г. Размери: 18—22/над 22/5 мм. Като цяло повърхността на моливдовула е добре запазена. Ядрото е било некачествено, останали са следи от каналите, по които е наливано оловото в калъпа. Счупен на две моливдовул. Въпреки това запазените текст и изображение позволяват цялостно четене на надписа.

Непубликуван.

Паралели: В колекцията на Дъмбъртън Оукс (Д.О. 58 106 4758) се съхранява моливдовул от същия тип[1].

Известни са няколко групи сфрагистични паметници с името на Константин Антиох:

1. Моливдовул, съхраняван в Атинския музей, върху който той има титлата проедър. Датиран е от издателите му в XII—XIII в.[2] Със същата титла, навярно от същата матрица, са и двата екземпляра, съхранявани в колекцията на Дъмбъртън Оукс (ДО 58 106 1789 и ДО 58 106 2537)[3].

2. Моливдовул, съхраняван в колекцията на Дъмбъртън Оукс, с титлата протокуропалат и длъжността дук (ДО 58 106 3289), датира се в началото на XII в.[4]

3. Два моливдовула, единият от които в колекция Оргидан, принадлежат на същия Константин Антиох, но при тях не е посочена нито длъжност, нито титла. Датирани са от издателя им в XI в.[5]

В писмените източници се срещат сведения за личност с подобно име:

В Алексиадата Ана Комнина на няколко пъти съобщава за военачалник с името Антиох, единият от които командувал македонците, а другият (или пък същият) построил мост над Марица[6]. Но тъй като в тези събития са участвували двамата братя Антиохи — Константин и Михаил, е невъзможно да се разбере за кого се отнася[7]. Вече със сигурност е посочено името на Константин Антиох като куропалат и велик етериарх — протоколите на Влахернския синод от 1094 г.[8]

Датировката на представения моливдовул на Константин Антиох според смисъла на неговия текст, иконография на Богородица и цялостен вид е 80-те—90-те години на XI в., което прави възможно идентифицирането на собственика на моливдовула с Константин Антиох от протоколите на Влахернския синод, както и с изброените по-горе собственици от другите групи моливдовули.

От наличните сфрагистични паметници и писмени източници бих предложил следните етапи в кариерата на Константин Антиох:

1. πρόεδρος (осемдесетте години на XI в.)
2. κουροπαλάτης (деветдесетте години на XI в.)
3. κουροπαλάτης καὶ μέγας ἑταιρειάρχης (1094 г.)
4. πρωτοκουροπαλάτης καὶ δούξ (началото на XII в.)

[1] *Seibt.* Bleisiegel, S. 234, n. 8.
[2] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 574, n° 1; *Konstantopoulos,* n° 604.
[3] *Seibt.* Bleisiegel, S. 234, n. 7 b—c.
[4] *Ibidem.* S. 234, n. 9.
[5] *Laurent.* EO, 1928, 27, 433—434, N° 14; *Idem.* Orghidan, n° 414.
[6] Alexiade: Leib, I, p. 151; II, p. 137.
[7] *Gautier.* Synode Blachernes, p. 250.
[8] *Ibidem,* n° 24.

77. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΧΡΥΣΟΤΖΙΦΟΥΔΗΣ κουροπαλάτης (80-те—90-те години на XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор с нимб, мантия и наметало. Облечен е в ризница. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата придържа щит. От двете страни на изображението е изписан надпис във вертикални редове: ⊙ / . / . — Δ / W / Р, = ʿΟ ἁ(γιος) [Θεό]δωρ(ος).

Оп.	. . . . .	[+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)]

.I̲KHΦOP.	[N]ικηφόρ[ῳ]
.ҬPOΠAΛAT̲	[κ]ουροπαλάτ(ῃ)
T̲OXPVCO	τῶ Χρυσο-
T̲Z̲E̲ΦOV	τζεφού-
ΔH	δῃ

+ Κύριε βοήθει Νικηφόρῳ κουροπαλάτῃ τῷ Χρυσοτζεφούδῃ.

П. инв. № 18427, кв. 173/60—70, 10.05.1980 г. Размери: 18—19, над 20/3,5 мм, 9,30 г. Несполучлив отпечатък, части от изображението и текста са извън ядрото. Отпечатаните букви не са отчетливи и са допълнително изтрити.

Непубликуван.

Паралели: В колекция Shaw, п. 1349 се съхранява друг екземпляр от същата двойка матрици. При публикуването му е неправилно разчетен[1]. У нас моливдовули от същата двойка матрици са намерени на различни места: 1 — в местността „Крумово градище“ до Карнобат, съхранява се в ИМ-Ямбол, инв. № 3648; 1 — в днешното с. Дебелт, Бургаско, съхранява се в ИМ-Ямбол, инв. № II 4020[2]; 2 — Силистра?, закупени от несигурен с информацията си източник (Н. Георгиев от Шумен) за колекцията на НИМ-София, инв. № 23707[3].

В писмените източници не е позната личност с тези имена. Не е известен и подобен патроним[4]. Не може обаче да не ни прави впечатление активната кореспонденция между собственика на моливдовула и различни получатели в селищата на средновековна България[5].

[1] В публикацията си издателят му *Laurent,* Corpus, 2, п° 683, чете: . . . . / NIKHΦOP, / .ҬPOΠAΛAT / .SR̄XPV̄COT / TZOVPOV / ΛH = [K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)] Νικηφόρ(ῳ) [κ]ουροπαλάτ[ῃ] (καὶ) β(ασιλικῷ) χρυσοτ(ελῆ) [τ(ῶ)] Τζουρού(λ)λῃ.

[2] Непубликувани. Предоставени ми бяха от н.с. Д. Драганов, комуто изказвам своята благодарност.

[3] Непубликувани. Предоставени ми бяха от н.с. В. Пенчев, комуто изказвам своята благодарност.

[4] В колекцията на Дъмбъртън Оукс (ДО 55 1 2976) се съхранява моливдовул на друг член на тази фамилия — някой си Константин Хрисоцефуди. Той има следния текст Λ. + ḰER / OHΘEI / KWN — Оп. TOXPV / COTZE / ΦδΔH / —◦— = + K(ύρι)ε βοήθει Κων(σταντίνῳ) τῶ Χρυσοτζεφούδῃ. Непубликуван. Предоставен ми бе за проучване от проф. Н. Икономидис.

[5] Не е изключено, разбира се, получателят да е бил един и същи, но да е пребивавал във всичките тези селища в изпълнение на служебните си задължения.

γ) πατρίκιος

Висша титла, учредена от Константин I Велики (306—337) като наследник на римския патрициат. До управлението на Юстиниан I (527—565) е достъпна само за класата на illustres. В продължение на векове патрициите съставляват висшата класа на сенаторите[1]. Има различни места в ранглистите в отделните епохи[2]. През разглеждания период отначало (в края на X и началото на XI в.) е притежание на високопоставени сановници, впоследствие (през втората половина на XI в.) е изместена твърде назад от новоучредените титли и излиза от употреба. Последни упоменавания в изворите — от началото на XII в.[3] В стратегията са представени 49 моливдовула от 31 сановника.

[1] *Oikonomidès.* Listes 294—295, п. 40.

[2] Просопографски списък на патрициите от Константин I Велики до Алексий I Комнин е изготвен и публикуван в различно време от Гийан. (вж. списък на публикациите у *Oikonomidès.* Listes, 294, 40).

[3] *Oikonomidès.* Listes, p. 295, п. 41.

78. IWANNHΣ ΔOVKITZHΣ πατρίκιος (50-те—60-те години на XI в.)

Л. Изображение на Богородица права върху супендиум в полупрофил надясно, с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са пред гърдите, насочени към Божията десница, която би трябвало да е в полето, горе вдясно, но точно тук е отчупено парче. От сиглите е запазено M̄-P̄ — . .

Оп. —+—

.KER.	+ [Θ(εοτό)]κε β(ο)-
HΘEIIW	ήθει 'Iω(άννῃ)
Π̄P̄I̲TWΔ Ҭ	π(ατ)ρι(κίῳ) τῷ Δου-
KITZI	κίτζι

—◦—

+ Θεοτόκε βοήθει 'Ιωάννῃ πατρικίῳ τῷ Δουκίτζῃ.

Инв. № 2386, намерен е в местността „Под манастира“ при полски работи през 1917 г. Размери: 23—25/22 ?/3 мм, 9,90 г. Отпечатъкът е бил някога добър. Повърхността на моливдовула е покрита с оловен окис, превърнал се в бяла патина. От моливдовула е отчупено парче поради шупла в ядрото.

Публикации: *Маслев.* Печати, с. 455—456, № 11; *Тотев.* Новооткрити печати, с. 290, № 3.

Първият му издател (1955) не коментира личността на собственика на печата. Датировката на моливдовула според същия е най-общо в XI—XII в. Вторият му издател (1972) възприема изцяло определенията на първия и само допълва информацията относно обстоятелствата на намиране на моливдовула. От публикацията личи, че му е била непозната рецензията на Лоран за същия моливдовул от 1956 г.[1], както и използуването на данните от печата в просопографското изследване за рода Дуки (1968)[2]. Съществено в рецензията на

Лоран освен корекцията в четенето на патронима е и опитът да се идентифицира собственикът на печата от Преслав — патриций Йоан Дукица, с катепана на Едеса Йоан Дукица, известен от завещанието на Евстатий Воила от 1059 г.[3]

Възможно ли е това? Отговорът на въпроса е усложнен и от обстоятелството, че според други източници катепан на Едеса в 1059 г. е бил Йоан Дука, по-късно кесар и брат на император Константин X Дука (1059—1067), като се приема, че Дукица е умалително от Дука[4].

Преди да се съгласим или разграничим, необходимо е да се датира печатът и установи възможна ли е подобна идентификация. В датирането на моливдовула следва да се изходи от неговата иконография, палеография на изписване на някои букви и съкращения и пр. Иконографската характеристика на Богородица насочва към датиране най-рано във втората половина на XI в., като не изключва и по-късна датировка. Титлата патриций и нейното съкратено изписване Π Ρ Ι насочват към датиране след средата на XI в. А като се има предвид нейното разпространение сред сановниците във Византия, то не бива да се надхвърлят 50-те—60-те години на XI в.

Тази датировка на моливдовула и намирането му в Преслав не ни дават основание да се разграничим от предложената хипотеза — собственикът на печата патриций Йоан Дукица и катепанът на Едеса от 1959 г. Йоан Дукица да са едно и също лице, но не може да не ни смущава идентифицирането с личността на Йоан Дука. Въпреки обяснението за умалителното име печатът е документ и върху него се изписва името, с което собственикът е известен и отговорен пред съответните институции.

[1] *Laurent.* BZ, 49 (1956), 540—541.
[2] *Polemis.* Doukai, p. 207.
[3] *Lemerle.* Cinq études, p. 40, n. 6.
[4] *Laurent.* Op. cit.; *Polemis,* p. 34, N° 13, 207.

79. IWANNHΣ ΛOVΛOV πατρίκιος (третата четвърт на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи пред гърдите си медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите . . — Θ̄Ѵ̄·

Оп.	[Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)]
. W C W Δ .	[τ]ῷ σῷ δ[ούλῳ)]
I W Π Ρ Ι T .	'Iω(άννῃ) π(ατ)ρι(κίῳ) τ[οῦ]
-Λ ℵ Λ O-	Λοῦλο(υ)

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ιωάννῃ πατρικίῳ τοῦ Λοῦλου.

П. инв. № 13417, Дворецът, вътрешен двор, кв. 150/289, 15.10.1979 г. Размери: 21—24/24 ?/3 мм, 6,80 г. Някога добър отпечатък, сега е отчупена горната част от моливдовула с част от изображението и текста, но четенето не е проблематично.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

В писмените източници е непозната личност с подобни имена. Навярно етимологията на патронима е свързана с името на областта Λοῦλον[1], но по-голяма е вероятността той да е във връзка с някое арабско име. Така например в летописа на Яхъя се съобщава, „че в 1008 г. умрял емирът на Халеп Лулу. Той е бил наследен от Мансуру ибн Лулу."[2] Името на новия емир е равностойно по форма на това от моливдовула 'Ιωάννου τοῦ Λοῦλου.

Датировката на моливдовула според неговата иконография и палеография и изписване на титлата патриций (Π Ρ Ι) е след средата на XI в.

Навярно собственикът на печата е бил някой преминал на византийска служба арабин, като е бил покръстен, или пък негов наследник.

[1] *Skylitzès,* 108/68; 141/48.
[2] *Розен,* с. 44/21.

δ) πρόεδρος

Според Леон Дякон императорът Никифор II Фока (963—969) в желанието си да се отблагодари на човека, който го улеснил при заемането на трона — евнуха Василий Лакапин, паракимомен в Двореца, учредил специално за него званието πρόεδρος τῆς συγκλήτου βουλῆς[1].

В Ескуриалската тактика то е най-високото звание за евнуси и е персонално (отнася се до Василий Лакапин)[2]. До средата на XI в. е запазено само за евнуси. Но в писмените източници се срещат няколко проедри по едно и също време, което ще рече, че не само една личност е заемала длъжността по едно и също време, чрез което на практика тя се превръща в титла[3]. Така се е появила необходимостта от учредяването на отначало навярно длъжността, а впоследствие и титлата протопроедър (след 60-те години на XI в.)[4].

Съществуват проедри и протопроедри и в църковната йерархия с ранг на митрополити и синкели[5].

Най-голямо разпространение има през седмото-деветото десетилетие на XI в., когато с нея са отличени както сановници от централния апарат в столицата, така и редица провинциални административни, финансови, юридически и други служители.

Последното упоменаване в писмените източници за светската титла проедър е 1118 г., а за църковната 1140 г.[6]

[1] *Diehl, Ch.* La signification du titre de proédre à Byzance. — Melanges G.Schlumberger, 1, Paris, 1924, 105—106.
[2] *Oikonomidès.* Listes, p. 292.
[3] *Ibidem,* p. 299.
[4] *Ibidem.*
[5] *Laurent.* Corpus, 5/1, p. 170.
[6] *Oikonomidès.* Listes, p. 299, n. 73.

80—81. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ἐνδοξοτατος προέδρος τῆς συγκλήτου καὶ παρακοιμώμενος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου (963—976)

Л. Между два концентрични кръга е изписан надпис, започващ отгоре . . . . Η Θ . . . . . = [+ Κ(ύρι)ε βο]ήθ(ει) [Βασιλείῳ] и който продължава в пет вертикални реда, изписани в центъра на полето, оградено от кръговете:

. . . .	. . . .	[ἐνδο]-
. . . A T .	. . . . .	[ξοτ]άτ[ῳ]
. . . . Δ P W	. . . . . W	[προέ]δρῳ
. . . . V Γ	. . . . V .	[τῆς σ]υγ-
K . . . ϐ	. . . . .	κ[λήτ]ου

Оп. Между два концентрични зрънчести кръга е разположен трети, съставен от малки сфери. Вътре в затвореното пространство от кръговете е изписан надпис в пет вертикални реда:

. . . .	. . . .	[+ (καὶ) πα]-
. . . . .	. . K O . . .	[ρα]κο[ιμω]-
M E N, T . . .	. E N, T . . .	μέν(ῳ) τ[οῦ φι]-
Λ O	. O X V Δ . .	λοχ(ρίστο)υ δ[εσ]-
. . . . .	Π O T O .	πότο[υ]

Въпреки наличието на два екземпляра, отпечатани с една и съща двойка матрици, попълването на липсващите букви и цялостното четене правя след сравняване с вече публикуваните: + Κύριε βοήθει Βασιλείῳ ἐνδοξοτάτῳ προέδρῳ τῆς συγκλήτου καὶ παρακοιμωμένῳ τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου.

1. П. инв. № 17565, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 21—24/?/2,5 мм. Несполучлив отпечатък, навярно ядрото е било по-малко от печата, но цялото то се е подхлъзнало в булотириона и много малка част се е отпечатала, при това буквите не са отчетливи. Силно повреден екземпляр, разтворен в средата от липсващо парче.

2. П. № 250, намерен е при почистване на района на сградата на 21.10.1981 г. Размери: 17/20/?/1,6 мм. Лош отпечатък, от лицевата страна не се е отпечатала нито една буква, при това достигналото до нас е половинка.

Непубликувани.

Паралели: *Zacos.* Seals, 2, n.° 795 (без илюстрация); *Oikonomidès.* Dated, n° 69 (DO 47 2 828); В ИМ-Силистра, инв. № 952 се съхранява трети екземпляр, отпечатан от една и съща двойка матрици с дотук представените. Намерен е в Силистра.

Освен тази група моливдовули на същия собственик се приписва една друга с по-различен текст: На лицевата страна имат монограмно изписана инвокация Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ, а на обратната — следният текст + Βασιλείῳ τῷ ἐνδοξοτάτῳ προέδρῳ τῆς συγκλήτου βουλῆς[1] и + Βασιλείῳ τῷ ἐνδοξοτάτῳ προέδρῳ τοῦ συγκλητικοῦ[2].

Всички тези моливдовули единодушно се приписват от издателите на Василий Лакапин, несменяем паракимомен при трима императора, за когото, както вече бе посочено, е учредена тази длъжност προέδρος τῆς συγκλήτου βουλῆς[3].

Интересът към тази личност нараства значително, като се има предвид фактът, че самият той е пребивавал в Преслав. И двата основни източника за завладяването на Преслав — Леон Дякон и Йоан Скилица, потвърждават, че проедърът и паракимомен Василий следвал императора с обоза, стенобойните машини и резервите. Навярно във връзка с този поход е пребиваването на император Йоан I Цимисхий в Преслав и Дръстър и задачата на Василий е била и размяната на кореспонденция. Моливдовулите на Василий са скрепявали донесенията му до императора.

[1] *Laurent.* Orghidan, n° 186.
[2] *Ibidem,* n° 187.
[3] За него вж. *Diehl, Ch.* La signification, 105—106.
[4] *Diaconus,* 132/22; *Skylitzès,* 295—296.

82. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΟVΡΚΟVΑΣ προέδρος (80-те години на XI в.)

Л. Бюст на св. Меркурий с нимб, ризница и наметало. От лицето му не са запазени подробности. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете страни е изписано във вертикални редове: ⊙ / M E / P — K / Ʊ / P /V ʿO ἅ(γιος) Μερκούριος).

Оп. + K E R, Θ + Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)

Γ Ρ Η Γ Ο Ρ Ι W	Γρηγορίῳ
Α, Ε Δ Ρ W Τ W	(πρω)έδρῳ τῷ
Κ Ʊ Ρ Κ Ο V	Κουρκού
·:· Α ·:·	α

П. инв. № 18566, кв. 173/39, 30.05.1980 г. Размери: 21—22/18/3,1 мм, 7,28 г. Отпечатъкът е бил качествен, но екземплярът е зле запазен. Унищожени са най-вече отпечатъците в горната половина — лицето на светеца и първият ред.

Публикация: *Jordanov.* Sceau, 103—104, f. 1.

Паралели: В колекцията на Ермитажа се съхранява друг екземпляр от същия тип[1]; В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява моливдовул на същия сановник със същата титла, но отпечатан с друга двойка матрици[2].

В средновековната църква до с. Баткун (недалеч от Пловдив) е намерена плоча с надпис, вторично използувана, като е отчупена част от нея, в който се съобщава, че дук на Филипопол през 1090/1091 г. е бил Григорий Куркуа. От титлата му е запазено само началото ΠΡW, което издателите на надписа са попълнили на πρωτοσπαθάριος[3]. Тази титла е твърде ниска, за да е притежание на дука на Филипопол през 1090/1091 г. Най-вероятно се отнася за πρωτοπροέδρος или πρωτοκουροπαλάτης.

Не е изключено собственикът на печата от Преслав проедър Григорий Куркуа и дукът на Филипопол Григорий Куркуа да са едно и също лице, като печатът му отразява един по-ранен период[4].

[1] За него ми съобщи в писмо Валентина Шандровска.

[2] ДО 58 106 4154. На лицевата му страна е изписан четириредов надпис + . . RO / HΘEITW / ΣWΔOV / — ΛW — + [Κ(ύρι)ε] βοήθει τῷ σῷ δούλῳ, на опаката също четириредов ΓΡΗΓ. / ΡΙWΠΡ. / ΕΔΡWΤ. / ΚƱΡΚOV / ·:· Α ·:· Γρηγ[ο]ρίῳ πρ [ο]έδρῳ τ(ῷ) Κουρκούα.

[3] *Besevliev.* Spätgriechische, Nr. 229.

[4] *Йорданов.* Филипопол, 167—168.

ε) πρωτοβέστης

Нов ранг между вест и вестарх или между вестарх и магистър, появява се в изворите около 60-те години на XI в.[1] Произлиза от званието βέστης, учредено от Никифор II Фока (963—969). Отговаря за личния гардероб на императора. В Ескуриалската тактика е на трето място сред длъжностите за евнуси. Има еволюционно развитие подобно на другите и се превръща в титла[2]. Оттук и появата на πρωτοβέστης. Последно упоменаване в изворите в началото на XII в.[3]

[1] *Seibt.* Bleisiegel, 286—287.

[2] *Oikonomidès.* Listes, p. 292.

[3] *Ibidem,* 294, n. 38.

83—86. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΛΑΒΑΣ πρωτοβέστης (60-те—70-те години на XI в.)

Л. Бюст на архангел Михаил с нимб и криле. Лицето му е пълно, голобрадо, а косата е дълга на едри къдрици. Облечен е в дивитисион, препасан с лорос. В дясната ръка държи жезъл на рамо, а в лявата кълбо, увенчано с кръст. От двете му страни са изписани сиглите M̄— X̄.

Оп.

1.	2.	3.	4.
—∘—	—∘—	—∘—	
+ Α Ρ Χ Ι	+ Α Ρ . .	+ Α Ρ̣ Χ .	. . Ρ̣ . .
C̲ Τ Ρ Α Τ Ι Γ Ε̲	C Τ Ρ Α T̲ . . .	C Τ Ρ	. . . . .
. Ο̲ Η Θ, R Α C̲ .	R O H Θ, R . . .	R O H	. . . . . C̣ I
. E̲ I W̲ Π Ρ W .	Λ E I W Π . . .	. . . . .	. . . . . W T ,
. . . T̲ H T W .	R E C T . . .	R̲, ...	. . . Ṭ H Ṭ W
Γ Λ Α R Α	Γ Λ Α R .	Γ̄	Γ Λ Α R Α
—∘—	—∘		

След съпоставянето на четирите екземпляра, които са отпечатани с една и съща двойка матрици, се чете:

+ Αρχι-
στράτιγε
βοήθ(ει) Βασι-
λείῳ πρωτ(ο)-
βέστῃ τῷ
Γλαβᾶ

+ Αρχιστράτηγε βοήθει Βασιλείῳ πρωνοβέστῃ τῷ Γλαβᾶ.

1. П. инв. № 18058, кв. 173/601, 27.08.1979 г. Размери: 24—26/21/4 мм, 14,45 г. Отпечатъкът е бил качествен, но екземплярът не е добре запазен. С остър предмет са насечени на няколко места изображението и надписът. Първите букви в почти всички редове са изтрити.

2. П. инв. № 24549, сектор север, кв. 1, 2.08.1985 г. Размери: 24—24/21/5 мм, 15,6 г. Некачествен отпечатък, половината от надписа и изображението не са излезли. Ядрото също е било некачествено, с неправилна форма.

3. П. инв. № 24555, сектор северозапад, рампата. Размери: 26—28/?/4 мм, 16,10 г. Качествен отпечатък, върху качествено ядро, но най-характерното за него е, че е препечатан от друг печат: на лицевата страна е представено аналогично изображение на Архангел Михаил, но от по-малък печат.

Оп.

. . . R, Θ,	[+ K(ύρι)ε] β(οή)θ(ει)
R A C I Λ I W	Βασιλ(ε)ίῳ
A, C Π A Θ A P,	(πρωτο)σπαθαρ(ίῳ)
V Π A T O, W	ὑπατο(ς) ω
Γ Λ A R A C	Γλαβᾶς

—∘—

+ Κύριε βοήθει Βασιλείῳ πρωτοσπαθαρίῳ ὑπάτῳ τῷ Γλαβᾷ.

Моливдовулът е бил повреден от удар с кирка по време на разкопките.

4. П. № 256, намерен е на рампата. Размери: 28—29/?/4 мм, 17,6 г. Най-характерното за него е, че почти няма никакви отпечатъци от изображението и буквите. Необяснимо е с какъв инструмент и по какви причини са били унищожени и въобще отпечатвани ли са били.

Непубликувани.

Паралели: в ИМ-Шумен, инв. № 1212 се съхранява фрагмент от подобен моливдовул, от същата двойка матрици, намерен случайно в Плиска.

Коментар на данните от тези моливдовули е направен при последния етап от кариерата на Василий Глава, представен като вестарх (вж. № 70).

ζ) πρωτοπρόεδρος

87—88. ΘEOΔWPOΣ ΔOBPOMHPOΣ πρωτοπρόεδρος ($70^{-те}$—$80^{-те}$ години на XI в.).

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите $\bar{M}\bar{P}$ — $\bar{\Theta}\bar{V}$.

Оп. 1.	2.	
Θ̄ K E R, Θ̄,	Θ K Ē . .	Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
Θ̄ E O Δ W P O	Θ E O Δ W P .	Θεοδώρο
A, Π̄P O E Δ P,	A, Π̄P O E Δ P̄,	(πρωτο)προέδρ(ῳ)
T W Δ O R P	T W Δ O R P,	τῷ Δοβρ(ο)-
M I P,	M I P,	μιρ(ῷ)

+ Θεοτόκε βοήθει Θεοδώρῳ πρωτοπροέδρῳ τῷ Δοβρομηρῷ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18565, кв. 173/39, 30.05.1980 г. Размери: 16—17/15 ?/4 мм, 4,60 г. Некачествен отпечатък, булотирионът е бил разхлабен и ядрото в него се е подхлъзнало при отпечатването. Получило се е нещо като захапване на ядрото само от едната страна. По тази причина горната част от матриците не са излезли.

2. Частно притежание, кол. Н. Георгиев, предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Намерен е в района на стратегията. Размери: 15—16/15 ?/3,5 мм, 5,40 г. Няма по-горе посочения дефект при отпечатването, но все пак ядрото е било по-малко от печата и в резултат отпечатъкът е непълен.

Непубликувани.

В колекцията на Ермитажа се съхранява трети екземпляр, отпечатан със същата двойка матрици (Э. М-5780). Интересно е, че при него се наблюдава същият дефект при отпечатването както при № 1.

От Теодор Добромир вече е представена група моливдовули, при които той притежава титлата вестарх (вж. № 73—75).

Двете групи отразяват различни етапи от кариерата му. При първата е вестарх, а при втората протопроедър. Следователно той е бил повишен, като е преминал през магистър и проедър, за да достигне до протопроедър. Не това е обаче интересното и отличителното за тези моливдовули. Това е ходът на кариерата на мнозина византийски сановници от това време. Интересното за нас е фамилното име на собственика на печатите — Добромир. Най-общо то може да бъде свързано с произход от славянските народи, а като се има предвид, че по това време притокът на славянска знат във Византия е преди всичко от България, логично е да потърсим някаква връзка на този Теодор Добромир с България.

Печати на това лице не са познати в литературата. Но от прегледа на намерените в Преслав и от справки в различни сфрагистични колекции се констатира, че съществуват печати и на други членове на тази фамилия във Византия:

В Преслав са намерени два моливдовула на Дамян Добромир, антипат, патриций и дук на Тракия и Месопотамия, датирани в $70^{-те}$ години на X в. (вж. № 237—238).

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява печат на Константин Добромир, протоспатарий и топотирит на екскувитите, датиран в първата половина на XI в.[1]

Познати ли са в писмените източници представители на тази фамилия?

В Историята на Йоан Скилица на няколко пъти се съобщава за личности с подобно име:

1001 г./ „На следната година императорът пак потеглил срещу българите през Солун. Към него се присъединил управителят на Верея — Добромир (женен за племенница на Самуил), който предал на императора града и получил титлата антипат."[2]

1018 г./ След завладяването на Охрид. . . . „при императора дошли и други български велможи, всеки с отредите си — Несторица, Зарица и младият Добромир. Те били приети благосклонно и били почетени царски. . ."[3]

1079 г./ Името на третия Добромир се съобщава във връзка с поредицата от узурпации във Византия. Основните източници са два и взаимно се допълват:

Михаил Аталиат — „С течение на времето императорът възнамерявал да изпрати войска срещу тъй наречения Лека, който подстрекавал печенезите. . . и срещу Добромир, който бунтувал областта при Месемврия. . . били вразумени от нещастията на другите, преди още да направят опита, . . . дошли да молят за своето спасение. А императорът не само че им дарил това, което искали, но като ги облагодетелствувал с твърде блестящи санове и достойни дарове, направил ги веднъж за винаги да му бъдат благодарни. . ."[4]

Йоан Скилица — „Някой си Лека, родом от Филипопол, избягал при печенезите поради роднински връзки и като минал на тяхна страна, започнал да отправя страшни закани към ромейската държава. А и някой си Добромир внасял смут в Месемврия. Те мислели да вдигнат бунт срещу императора, но . . . били вразумени от несполуките на другите. . . и преди още да почнат, отишли с молба при него. . ."[5]

Преди да се направи опит за идентифициране на собственика на намерените в Преслав моливдовули с някой от предложените Добромировци или пък с техни сродници, трябва да се уточни тяхната датировка.

Най-общо моливдовулите се отнасят към третия период на функциониране на стратегията, по-конкретно — тези с титлата вестарх в 70-те години на XI в., а с титлата протопроедър — 80-те години на XI в.[6]

Какви са възможностите за идентифициране на собственика на моливдовулите от Преслав с някой от Добромировците, съобщени от Скилица и Аталиат? Предварително е необходимо да се посочи, че изброените по-горе Добромировци са имали и някакво друго собствено име подобно на всички други известни ни от това време личности[7].

Идентифицирането с управителя на Верея Добромир, получил титлата антипат в 1001 г., е невъзможно поради възрастовата разлика. Възможно е този Добромир да е станал родоначалник на фамилията Добромировци във Византия или пък на клон от нея[8].

Следващият Добромир, споменат в хрониките от 1018 г., е може би син на вече предалия се управител на Верея, щом е наречен младият Добромир. Възможно ли е той да е собственикът на нашите печати? Теоретично да, но на практика е малко трудно. Първо не се знае каква точно титла е получил той от Василий II. Но ако се съди от това, което са получили другите български велможи, предали се заедно с него, то ще е най-малкото протоспатарий — от 1018 до 1070—1080 г. е доста продължителен срок от време.

Какъв е произходът и каква е връзката на третия Добромир с вече представените два, е неизвестно. Но щом е намерил място в хрониките като претендент за престола и въобще бунтуващ се, все ще е имал съответното обществено положение и титла. Във вече цитираните източници не са съобщени нито титлата му, нито омонимът му, но същото се отнася и за останалите претенденти по същото време, далеч по-известни от Добромир — Вриений, Василаки, Ватаци и др. За тях, относно собствените им имена и титли, сведенията са от други допълнителни източници. Притежавали са титлите проедри и протопроедри.

Изложените дотук съображения и констатации са достатъчни, за да се предложи хипотезата за тъждество на собственика на печатите от Преслав — Теодор Добромир и Добромир, бунтувал се в района на Месемврия през 1079 г. За връзките на този град и областта му с Преслав свидетелствуват намерените в стратегията моливдовули на светски и църковни управители на Месемврия от 70-те—80-те години на XI в.[9] Може би в този период Преслав е бил подчинен на Месемврия в църковно и административно отношение. Контактите между тези два центъра са факт. Друг факт е обстоятелството, че през тези години в града се наблюдава присъствието на влиятелни личности от славянски или български произход. Катепан на Месемврия по това време или малко преди това е някой си Владчерт[10].

В сферата на вече предложената хипотеза би могло да се допусне, че разликата в титлите на Теодор Добромир — от вестарх до протопроедър, също има връзка с неговия бунт и недоволство. Ако се приеме, че той е преминал по нормален път кариерата си, между двете титли е нужен период от време. А от печатите му се добива впечатлението, че титлата протопроедър е предшествувана от вестарх. Може би това повишение е било в отговор на недоволството му или, както посочва Аталиат, получил не само това, което искал — магистър или проедър, но и нещо повече — протопроедър.

[1] Точен препис от същия и информация и съображения за датировката му ми бяха съобщени от д-р В. Зайбт в частно писмо.

[2] *ГИБИ*, 6, 280—281.

[3] *Пак там*, с. 292.

[4] *Пак там,* с. 191.
[5] *Пак там,* с. 339.
[6] Основание за това дават не само изписаните върху печатите титли, но и лигатурното изписване на ΜΡ, ΓΡ и др.
[7] Както останалите български велможи: Гаврил-Радомир, Иван-Владислав. А и въобще в традициите на хронистите по това време е да съобщават предимно патронима, а за чужденците името, с което са известни.
[8] Защото дук на Тракия и Месопотамия през 70-те години на X в. е бил Дамян Добромир, византийски сановник от славянски произход. Следователно тази фамилия вече е съществувала във Византия.
[9] В стратегията Преслав са получени следните кореспонденции от управители на Месемврия: Иларион, архиепископ на Месемврия (№ 390—393); Симеон вестарх и катепан на Адрианопол и Месемврия (№ 195—196); Андроник, диокет и ἐκ προσώπου на Аркадиопол и Месемврия (№ 206—207); Алексий и Панкратий, клисуриарси на Месемврия (№ 280—281).
[10] *Zacos.* Seals, 2, n° 1059.

η) πρωτοσπαθάριος-ὕπατος

Съчетание от титлата πρωτοσπαθάριος и ὕπατος. Последната след девалвацията ѝ през IX—X в. бележи едно възраждане през XI в. и в частност след 1039 г. В рангово отношение стои по-високо от протоспатарий и по-ниско от патриций. Последно упоменаване в изворите в края на XI и началото на XII в.[1]

[1] *Oikonomidès.* Listes, p. 296, n. 46—49; *Каждан.* Социальный, с. 109.

89—91. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΛΑΒΑΣ πρωτοσπαθάριος καὶ ὕπατος (60-те—70-те години на XI в.)
Л. Бюст на архангел Михаил с нимб и криле. Лицето му е пълно, голобрадо, косата на дълги къдрици, падаща на раменете. Облечен е в дивитисион, препасан с лорос. В дясната ръка държи жезъл във формата на палмово клонче, а в лявата — кълбо, увенчано със зрънчест кръст. От двете му страни са изписани сиглите M / I — X / A.

1.	2.	3.
∘—∘	∘—∘	
+ K E R, Θ,	+ K E R, Θ,	K E R, .
R A C I Λ I W	R A C I Λ I W	R A C I Λ I W
A, C Π A Θ A P,	A, C Π A Θ A P,	A, C Π A Θ A P,
V Π A T O, W	V Π A T O, W	V Π A T O, W
Γ Λ A R A C	Γ Λ A R A C	Γ Λ A R A C
—∘—	—∘—	—∘—

След съпоставянето на трите екземпляра, които са отпечатани с една и съща двойка матрици, се чете:

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
Βασιλ(ε)ίῳ
(πρωτο)σπαθαρ(ίῳ)
ὕπατο(ς) ω
Γλαβᾶς

+ Κύριε βοήθει Βασιλείῳ
πρωτοσπαθαρίῳ ὑπάτῳ τῷ Γλαβᾷ.

Не може да не прави впечатление фактът, че надписът започва с инвокация и завършва в номинативна форма.

1. П. инв. № 18522, кв. 173/39, 22.05.1980 г. Размери: 26—27/18/4 мм, 15,23 г. Великолепен екземпляр, отлична изработка на печата и отпечатъка. Изображението на архангел Михаил е паметник на миниатюрната скулптура.

2. П. инв. № 20128, сектор север, кв. 2, 26.08.1982 г. Размери: 22—25/18/3 мм, 11,62 г. Също добре запазен екземпляр, но отпечатъкът не е бил така качествен както по-горе. Самото ядро е било с неправилна форма, булотирионът разхлабен, поради което се е получило разминаване на горната с долната матрица.

3. П. инв. № 19583, кв. 180/35, 22.08.1983 г. Размери: 19—21/18/2,5 мм, 5,8 г. Може би е бил добър отпечатъкът, но сега повърхността му е проядена от плитка корозия и няма качеството на № 1.

Към тази група по същество се отнася и моливдовул № 85, препечатан върху моливдовул на същия сановник с титлата протовест.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

θ) πρωτοσπαθάριος

Производно от σπαθάριος (мечоносец), член на почетната гвардия на императора, съставена до VI в. предимно от евнуси, а след това и от обикновени благородници. През VII в. вече е еволюирала от длъжност към титла[1].

Πρωτοσπαθάριος (пръв от спатариите) е бил предводител на тази свита отначало, но от 718 г. също е вече еволюирала и се е превърнала в обикновена титла, една от най-разпространените в империята. В стратегията Преслав тя е представена върху 198 моливдовула, притежание на 77 различни лица. До X в. включително се разграничава титлата протоспатарий, предназначена за евнуси πρωτοσπαθάριοι εὐνοῦχοι, от тази на обикновените

благородници, но от XI в. вече такива различия не се наблюдават и не са възможни. Среща се в писмените източници до края на XI и началото на XII в.[1]

Към титлата πρωτοσπαθάριος много често се изписва епитетът βασιλικός, съкратено R,. През разглеждания период по неговото присъствие или отсъствие би могло да се търси хронологическо различие. Най-общо би могло да се каже, че при моливдовулите, датирани в XI в., този епитет отсъствува.

Много често титлата πρωτοσπαθάριος е съчетана с различни длъжности πρωτοσπαθάριος ἐπί τοῦ μαγγλαβίου, πρωτοσπαθάριος ἐπί τῆς μεγάλης ἑταιρείας, което е едно допълнително почетно звание.

Πρωτοσπαθάριος ἐπί τοῦ χρυσοτρικλίνου е по-висок ранг от обикновените πρωτοσπαθάριοι.

През 30-те—40-те години на XI в. се появява съчетанието с ὕπατος, което в рангово отношение е между протоспатарий и патриций[3].

[1] *Bury.* System, 112—113; *Oikonomidès.* Listes, 297—298.
[2] *Bury.* System, p. 27; *Guilland.* Recherches, 2, 99—131; *Oikonomidès.* Listes, p. 297.
[3] *Oikonomidès.* Listes, 296—298; *Seibt. Bleisiegel,* 188.

92. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΤΖΙΝΤΖΙΛΟΥΚΗΣ πρωτοσπαθάριος (X—XI в.)

Л. Бюст на архангел Михаил с нимб и криле. Лицето му е голобрадо (не се виждат подробности), косата е на плитки, падащи на раменете. Облечен е в дивитисион, препасан с лорос. В дясната ръка държи жезъл с къса дръжка, а в лявата кълбо, увенчано с кръст. От двете му страни са изписани сиглите: M / I — X / A.

Оп.

—∘—

+ R A C I	+ Βασι-
Λ I O A, C Π A	λ(ε)ίο (πρωτο)σπα-
Θ A P, T, T Z H N	θαρ(ίῳ) τ(ῷ) Τζην-
T Z I Λ ϒ K,	τζιλούκ(η)

—∘—

+ Κύριε βοήθει Βασιλείῳ πρωτοσπαθαρίῳ τῷ Τζιντζιλούκῃ.

Инв. № 2383, намерен е до кладенеца на атриума в Кръглата църква през 1938 г. Размери: 23—23/20/1,5 мм, 7,65 г. Добър отпечатък, добре запазен екземпляр.

Публикация: *Маслев.* Печати, с. 451, № 1.

Няма познати паралели.

Собственикът на печата по своя патроним принадлежи към фамилията Цинцилуки. Относно произхода на този род се дискутира. Едни автори приемат, че това са потомци на васпураканска княжеска фамилия и свързват името им с арменското врабец (ծնծղայկ).[1] Другата хипотеза е, че те имат влашки произход и името им означава пет вълка (quinqui lupi)[2].

Каждан в книгата си за арменците във Византия приема представителите на рода Цинцилуки като предположително арменски[3]. Според същия са познати следните представители на този род:

1. Κοσμᾶς ὁ Τζιντζιλούκιος монах, ползувал се при управлението на Михаил IV и Константин IX с голямо влияние[4]. Предполага се, че същият е бил собственик или е произхождал от селцето Цинцилукион, където основава манастира Богородица Цинцилукиотиса[5].

2. Ἀνδρόνικος ὁ Τζιντζιλούκης, който е управлявал Сирийска Лаодикея в 1099 г.[6]

3. Βασίλειος ὁ Τζιντζιλούκης, известен като хартуларий и близък на императора Мануил I Комнин (1143—1180) военоначалник[7]. В грамота от 1163 г. той се споменава като ἀναγραφεύς τοῦ θέματος Σερβίων[8]. Това, както и други съображения са дали основание на Каждан да приеме, че се отнася за двама Василиевци[9].

4. Γρηγόριος ὁ Τζιτζιλούκης, монах, известен по моливдовул, датиран в XI—XII в.[10]

Към тях биха могли да се прибавят още някои представители на фамилията, станали известни напоследък:

5. Λέων ὁ Τζημτζιλούκης, известен от негов моливдовул без титла и длъжност, намерен в Силистра и датиран най-общо във втората половина на XI в.[11]

6. Οὐρβικίος ὁ Τζουτζουλακίος, собственик на пасбище в района на Чаталджа през XI—XII в., който според издателката на граничния камък принадлежи на същата фамилия[12].

7. Μανουηλ ὁ Τιντζιλούκης, β. σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ πριμικήριος (№ 66)

Издателят на моливдовула Стоян Маслев идентифицира собственика му с Василий, приближения на Мануил I Комнин[13]. Както справедливо отбелязва и Каждан, тази идентификация не може да се смята за безспорна, тъй като титлата протоспатарий като правило не се среща след 1100 г.[14], а в случая печатът е от комплекса, отнасящ се към стратегията (971—1088), при което една датировка в средата на XI в. е по-приемлива.

[1] *Adontz.* Etudes, p. 35.
[2] *Murnu, G.* L'Origine de Comnène. — Acad. Roum. bull. de la sect. hist., 1924, 11, p. 215.
[3] *Каждан.* Армяне, № 31.
[4] *Skylitzès.* 415/49.

[5] *Laurent.* Corpus, 5/3, n° 1270—1271; *Avraméa.* Bornes, p. 403, n. 17.
[6] Alexiade. III, 34/2—3; *Avraméa.* Bornes, p. 403, n. 16.
[7] Choniatae, 133/21—22.
[8] *Astruc, Ch.* Un document inédit de 1163 sur l'évêché thessalien de Stagi. Paris. Suppl. gr. 1371, — BCH, 1959, 83, p. 214/29—30.
[9] *Каждан,* № 31/3—4, 107—108.
[10] *Laurent.* Corpus, 5/2, n° 1311.
[11] *Йорданов.* Силистра, 1, № 11.
[12] *Avraméa.* Bornes, 401—404, n° 2.
[13] *Маслев.* Печати, с. 451.
[14] *Каждан.* Армяне, с. 108, № 31/5.

93. ΘΕΟΔWΡΟΣ (?) ΚΛΑΔWΝ πρωτοσπαθάριος (70-те години на X в.)

Л. Бюст на св. Никола с нимб и къса брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. Запазена е само дясната половина от вертикалния надпис . / . . — . / O / Λ, = [ʿO ἅ(γιος) Νικ]όλ(αος). Не се виждат следи от кръгов надпис с инвокацията.

Оп.	. Ε Ο Δ	[Θ]εοδ(ώ)-
	. Α, C Π Α .	[ρ(ῳ)] (πρωτο)σπα[θ(αρίῳ)]
	T W K Λ .	τῷ Κλ(α)-
	Δ Ο Ν .	δον[η]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ πρωτοσπαθαρίῳ τῷ Κλαδωνη.

Попълването на липсващите букви и четенето на текста е проблематично. Не сме сигурни дали надписът е бил в четири или пет реда. Ако е бил в пет реда и първият липсва, тогава запазените до половината три букви от документирания първи ред . C O Δ биха могли да са и завършекът на инвокацията [+ K E R, Θ, / T O] C O Δ [Ʉ Λ], при което би следвало да се търси друг омоним, съставен от две или три букви — IW , KWN

Все пак цялостният вид на моливдовула, запазената и неотпечатана част насърчават за предлаганото попълване и четене.

П. инв. № 22912, сектор запад, кв. 12, 16.08.1984 г. Размери: 18,5—21,5/над 20/3,1 мм, 9,05 г. Диаметърът на печата е бил по-голям от този на ядрото, поради което не всичко е отпечатано. Самият мовилдовул е зле запазен, покрит е с оловни окиси.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Ако омонимът е правилно разчетен, би могло да се потърси връзка с личността на Θεόδωρος ὁ Κλάδων, πρωτοσπαθάριος ἐπί τοῦ μαγγλαβίου καί ἐκ προσώπου Θεσσαλονίκης, заверил документ на манастира Ивирон през септември, индиктион 4, 975 г.[1] На същия документ е запазен и висящ отдолу моливдовул, но анонимен. От едната му страна е представено допоясно изображение на св. Никола, аналогично на това описано по-горе, а от другата — също бюстово изображение на св. Панталеймон[2]. Издателят на моливдовула свързва този анонимен печат с личността на Теодор Кладон, защото на ред 39 от същия документ той е заявил: τὸ παρὸν σιγίλλιον τῇ συνήθει ἡμῶν βούλῃ[3].

Изображението на св. Никола върху анонимния печат на Теодор Кладон при положение, че връзката между документ и печат е автентична, е едно косвено доказателство за принадлежността на нашия моливдовул на Теодор Кладон, при което веднага възниква въпросът, по-ранен или по-късен етап в кариерата му отразява този моливдовул. Не бих могъл да съм категоричен, но все пак само титлата протоспатарий без длъжност заема по-ниско място в ранглистите[4], отколкото отразеното в документа през 975 г. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου καὶ ἐκ προσώπου Θεσσαλονίκης.

В стратегията Преслав е получена кореспонденция и от един друг представител на фамилията — Григорий Кладон, патриций и стратег, датирана през 50-те—60-те години на XI в. (вж. № 353).

[1] *Lavra.* 1, n° 6; Iviron, 1, n° 2.
[2] Документът заедно с висящия на него моливдовул се пази в архива на манастира Ивирон. (вж. *Oikonomides.* Dated, n° 71).
[3] *Ibidem,* p. 75.
[4] *Литаврин.* Кекавмен, с. 569.

94—95. ΘΕΟΔWΡΟΣ TAUTOVKA β. πρωτοσπαθάριος (X—XI в.)

Л. В центъра на печата е изписана W. В нея се пресичат десет радиални лъча, като всеки от тях завършва с буква. Съединени, те дават инвокацията: K E R, T W C W Δ ϗ Λ W = K(ύρι)ε β(οήθει) τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.	1.	2.	
	—·⁘·—		
	+ Θ E O	+ Θ . .	+ Θεο-
	Δ W P O R, A,	Δ . . . R, A,	δώρο β(ασιλικῷ) (πρωτο)-
	C Π A Θ T, O T,	C Π A Θ . O T,	σπαθ(αρίῳ) τὸ T(αυτ)

O V K A . V K A ούκα

—·:·—

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ τῷ Ταυτούκα.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 20793, кв. 180/38—48 в близост до Южната порта на Вътрешния град, 15.04.1983 г. Размери: 27—28/24/2,5 мм, 12,75 г. Великолепен отпечатък, отлично запазен екземпляр.

2. П. инв. № 17628, кв. 173/144, 15.08.1979 г. Размери: 23—27/24/2 мм, 5,50 г. Некачествен отпечатък, препечатан върху друг моливдовул. На лицевата страна се виждат само няколко букви . . Є С Т / . . . С Δ на опаката само две . . С W . . Останалите са били смачкани и унищожени от препечатването. Зле запазен моливдовул, счупен на две части.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В писмените източници не е позната личност с тези имена. Шлюмберже[1] привлича данните на публикуван от Мордтман моливдовул, върху който се чете + К(ύρι)ε βοήθ(ει) Ταυτούκα προέδρῳ (καὶ) κατεπάνῳ Σαμόσατων. Според него това е същият Татука, арменец по произход, който заедно с братята си се разбунтувал срещу империята при царуването на Лъв VI (886—912)[2]. След бунта владенията им са били превърнати в тема Самосата[3]. На тази идентификация би могло да се възрази, че титлата на Таутука (проедър) и длъжността му катепан насочват към датиране в 60-те—80-те години на XI в.

Възможно е собственикът на печата от Преслав да е в пряка или косвена връзка с посочения у Константин Багренородни Таутука — член на тази фамилия.

[1] *Schlumberger*. Sigillographie, p. 707; *Mordtmann*. Περι, n° 17.
[2] *Porphyrogenitus*. De tematibus, 31_3, 316_4.
[3] *Schlumberger*. Sigillographie, p. 707.

96. IWANNHΣ TAPWNITHΣ (APEIANITHΣ) β.πρωτοσπαθάριος. (X—XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите М̄-Р̄ — Θ̄ . . От кръговия надпис около изображението е запазено само + Θ̣ Κ̣ . . . . . Δ . . . . = + Θ(εοτό)κ[ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ] δ[ούλ(ῳ)]

Оп.

+ I W A	+ Ἰωά-
N N H R, A,	ννῃ β(ασιλικῷ) (πρωτο)-
С П А Θ А	σπαθα-
Ρ̣ Ẉ Т А Р	ρ(ίῳ) (τ)ῷ Ταρ(ον)
I T I	ίτι

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ τῷ Ταρωνίτῃ.

В долната си част матриците (горна и долна) не са добре отпечатани, поради което четенето е затруднено. Основният проблем е в първите две букви от четвъртия ред. Първата, макар и изтрита или неотпечатана, е видимо Р, но не се вижда дали след нея има знак за съкращение или титлата β. (πρωτο)σπαθάριος завършва на следващата W. При тази несигурност са възможни най-малкото две различни четения:

а) титлата β. πρωτοσπαθάριος да завършва на Р — R, A, С П А Θ А Р и W да е от определителния член (τ)ῷ, при което патронимът е τῷ Ταρωνίτῃ.

б) титлата β. πρωτοσπαθάριος да завършва на W — R, A, С П А Θ А Р W (макар че не ми е познат подобен завършек, обикновено е R, A, С П А Θ А Р I W) и следващата Т да е от определителния член на патронима τ(ῷ) Ἀρ(ε)ι(ανί)τι.

П. инв. № 17641, кв. 173/142, 15.08.1979 г. Размери: 22.5—25/20/2 мм.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Затруднен съм в избора на патроним, затова ще се спра последователно на двете възможности:

Ако се приеме, че се отнася до Йоан Таронит, то отново сме изправени пред несигурност в идентифицирането на собственика на печата с личност от писмените източници, но този път не от липса на данни.

Арменската фамилия Таронити участвува активно в живота на Византия през XI—XII в. Известни са немалък брой нейни представители, оглавявали различни ведомства в империята[1], познати са и няколко нейни представители с омонима Йоан. Разграничаването на сведенията за тях и идентифицирането им е доста несигурно. Редицата опити на отделни изследвачи не са убедителни. Придържаме се към критическия анализ на Каждан като най-пълен и последен засега[2]. Според него са известни следните представители на фамилията Таронити с омонима Йоан:

1. Йоан, севаст, племенник на Алексий I Комнин. По време на куманското нашествие в 1091 г. той е изпратен във Вероя[3]. Същият потушил метеж в Трапезунд[4]. Посочен е сред участниците във Влахернския синод от 1095 г., като е наречен севаст[5]. Към 1100—1101 г. е дук на Скопие[6].

2. Йоан, епарх на Константинопол през 1107 г. За него Ана Комнина пише: „Последният бил мъж от благороден род, приет при императора още от дете и служил някога при него като секретар. . . познавал ромейските закони."[7]

3. Йоан, πρωτοκουροπαλάτης καὶ ἐπὶ τῶν δεήσεων. С тази си титла и длъжност е отбелязан в протоколите на Влахернския синод[8]. С неговата личност се свързва един метрически печат с титлата протокуропалат[9].

4. Йоан, σεβαστός, πραίτωρ καὶ ἀναγραφεύς, Θράκης, Μακεδονίας, Βολεροῦ, Στρουμόνος καὶ Θεσσαλονίκης в 1102 г.

5. Йоан σεβαστός, δικαιοδότης καὶ ἔπαρχος, участник в църковен събор от 1147 г.[10] Предполага се, че същият е бил един от кореспондентите на Йоан Цецис[11].

6. Известни са 4 моливдовула на Йоан Таронит като севаст[12]. Идентифицирането им с някой от изброените е несигурно.

7. Известни са два моливдовула само с името на Йоан Таронит, без титла и длъжност, датирани в края на XI и началото на XII в.[13]

Може ли с някого от горепосочените да се идентифицира собственикът на представения моливдовул? Каква е неговата датировка? Датировката на титлата, която е притежавал Йоан, императорски протоспатарий, не бива да надхвърля средата на XI в. Това обстоятелство прави доста уязвима възможността собственикът на печата да бъде идентифициран с някой от посочените сановници. Липсата на длъжност върху печата също намалява възможността да се ограничат издирванията само във военните или граждански ведомства.

Ако притежателят на печата не е някой предшественик на изброените по-горе негови едноименници, то текстът би могъл да отразява един по-ранен етап от кариерата на тези от № 1—4.

Другата възможност е Йоан Арианит. В писмените източници не е познато лице с подобен омоним и патроним. Но представители на фамилията Арианити са известни най-вече като военна знат, служила както при Василий II (976—1025), така и при следващите императори, но през XII в. не са познати нейни представители[14].

При това дейността им е свързана с българските земи.

[1] *Каждан.* Армяне, № 6, 17—25.
[2] Пак там, № 6/7, 10—13.
[3] *ГИБИ,* 8, с. 104.
[4] *Adontz.* Etudes, p. 247.
[5] *Gautier.* Blachernes, n° 5.
[6] *Златарски.* История, II, с. 15; *Banescu.* Les duchés, 150—151.
[7] *ГИБИ,* 8, с. 122.
[8] *Успенский.* Мнения, 31_{2-4}; 42_{2-3}.
[9] *Gautier.* Blachernes, n° 18.
[10] *Каждан.* Армяне, с. 23, б. 43; *Gautier.* Blachernes, p. 237, n. 57.
[11] *Tzetzes,* 124/19.
[12] *Barnea.* Noi sigilii, n° 18; *Seibt.* Reggiani, S. 293, n. 15—17.
[13] *Konstantopoulos,* n° 692nb; *Seibt.* Reggiani, Nr. 6.
[14] *Каждан.* Социальный, 105, 107, 117/61, 273 (индекс).

97. ΜΙΧΑΗΛ β. πρωτοσπαθάριος (X—XI в.)

Л. Част от бюстово изображение на архангел Михаил. Запазени са само част от нимба, косата и лявото крило. От вертикалния надпис — дясната половина — Χ/Η/Λ. От кръговия надпис . . . . . TWC.Δ,.

Оп.

—·:·—

M H . .	Μη[χα]-
I Λ R, ...	ὶλ β(ασιλικῷ) [(πρωτο)σπα]-
Θ T	θ(αρίῳ) τ[ῷ] . . . . .

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαήλ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ τῷ . . . . .

П. инв. № 18514, кв. 173/134, 16.05.1980 г. Размери: 11—22/?/1.6 мм. Фрагмент, по-малък от половината на целия моливдовул. Запазената част свидетелствува за качествен отпечатък и изискан стил.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

ι) πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου

98—109. ΑΡΚΑΔΙΟΣ πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου (X—XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите $\bar{M}\cdot\bar{P}$ — $\bar{\Theta}\bar{V}$. Около изображението — кръгов надпис + Θ K E R O H Θ E I T W C W Δ; = + Θ(εοτό)κε βοήθει τῷ σῷ δ(ούλῳ).

Оп.

—∘—

A P K A Δ	'Αρκαδ(ίῳ)
A, C Π A Θ,	(πρωτο)σπαθ(αρίῳ)

Ε Π Ι Τ, Χ Ρ	ἐπι τ(οῦ) Χρ(υ)-
C O T P I K,	σοτρικ(λίνου)

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Αρκαδίῳ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπι τοῦ χρυσοτρικλίνου.

Всичките дванадесет екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18303, кв. 173/142, 30.08.1979 г. Размери: 26—26/18/4 мм, 6,75 г. Зле запазен екземпляр, краищата му са проядени от корозия.

2. П. инв. № 18083, кв. 173/152, 29.08.1979 г. Размери: 21—24/18/3 мм, 5,56 г. Зле запазен екземпляр, части от матрицата на лицевата страна неотпечатани.

3. П. инв. № 17579, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 21—22/18/3—5 мм, 15,26 г. Зле запазен екземпляр, некачествен отпечатък, дебело грубо ядро, подутината от канала му не е премазана от булотириона.

4. П. инв. № 17245, кв. 173/143, 19.09.1979 г. Размери: 22—24/18/3 мм, 7,20 г. Некачествен отпечатък, лицевата и опака страна се разминават поради разхлабеност на матриците в булотириона.

5. П. инв. № 17223, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 19—19/18/3 мм, 7,78 г. Същият дефект както по-горе. Периферията на текста и изображението не са запазени.

6. П. инв. № 16980, кв. 173/142, 19.06.1979 г. Размери: 23—26/18/3,5 мм, 15,45 г. Отпечатъкът е бил качествен, върху голямо ядро, нанесен в средата, добре центриран, полученият отпечатък е бил грижливо оформен по краищата с нож. Зле запазен екземпляр. Най-вече страната с текста е изцяло унищожена от корозията.

7. П. инв. № 18419, кв. 173/133, 17.05.1979 г. Размери: 20—21/18/2,5 мм, 5,12 г. Некачествен отпечатък, редовете в текста не са цели и буквите не са отчетливи.

8. П. инв. № 20153, сектор юг, кв. 1, 16.08.1982 г. Размери: 25—28/18/4 мм, 12,62 г. Голямо ядро, добре центриран отпечатък, но все пак леко разминаване на лицевата и опака страна поради разхлабеност на булотириона.

9. П. инв. № 21522, сектор запад, кв. 8, 4.08.1983 г. Размери: 18—23/18/3 мм, 4,73 г. Отпечатъкът е оформен допълнително с нож по ръба на ядрото.

10. П. инв. № 22101, сектор запад, кв. 1, 12.06.1984 г. Размери: 19.5—23/18/3 мм, 6,83 г. Добър отпечатък, но разминаване на лицевата и опака страна встрани. Добър екземпляр.

11. П. инв. № 22911, сектор запад, кв. 8, 16.08.1984 г. Размери: 21—25/?/3 мм, 9,13 г. Зле запазен екземпляр. Почти нищо не се вижда от изображението и текста.

12. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), намерен в района на стратегията. Размери: 22—23/18/3 мм.

Непубликувани.

Паралели: *Маслев.* Печати, с. 445, № 1; *Barnea.* Sigilii, n° 3.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици с нашите.

В писмените източници е непозната подобна личност.

В стратегията Преслав са намерени и други моливдовули със същия омоним: 6 екземпляра на Аркадий протоспатарий и стратег; другите две групи са несигурни по своя омоним — № 10 — Аркадий, императорски протоспатарий и актуарий; и № 217 — Аркадий, императорски протоспатарий и стратег на Доростол (?).

Възможно ли е собственикът на представените по-горе дванадесет моливдовула да е един и същи с някой от посочените? Най-голяма е вероятността да е идентичен с Аркадий протоспатарий и стратег, чиито шест посочени моливдовула отразяват един по-ранен етап в кариерата му.

Възниква и въпросът за датировката на моливдовулите. Издателят на моливдовула от Плиска — Стоян Маслев, предлага датиране в XI—XII в.[1] Издателят на втория екземпляр от района на Долния Дунав — Йон Барня, който не е успял да разчете името на собственика и да го идентифицира с вече публикуваният от Плиска, също предлага датиране в XI—XII в.[2]

Намирането на моливдовулите на Аркадий в комплекса на стратегията Преслав предопределя общата им датировка в периода 971—1088 г. А конкретната е свързана с тяхната иконография, стил и текст. Тя не бива да надхвърля средата на XI в.

Възниква и въпросът, до кого в Преслав е писал Аркадий, при това доста активно (12 моливдовула като протоспатарий при хрисотриклиниума и 6 като протоспатарий и стратег). По същото време той е изпращал кореспонденция до получател, живеещ или временно пребиваващ в района на Малкия дворец в Плиска, и в района на Долния Дунав. Изписаният върху печатите текст не подсказва административна връзка между собственика на моливдовулите и получателите в Преслав, Плиска и нелокализирано селище в Долния Дунав. Навярно по тези места са били на служба близки на Аркадий.

[1] *Маслев.* Печати, 445—446, 450.

[2] *Barnea.* Sigilii inedite, 170—71, авторът е прочел: [+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)] / [N]ικήτ(α) / (πρωτο)σπα[θ(αρίῳ)] / ἐπὶ τ[οῦ] χ[ρ] / [υ]σοτ(ρ(ικλίνου)].

κ) σπαθάριος

Мечоносец от личната охрана на императора. Първоначално съставена само от евнуси, след VI в. и от благородници. Към VII в. се превръща в титла[1]. През разглеждания период е една от най-ниските в ранглистите. В Ескуриалската тактика въобще не е представена[2]. Последно

упоменаване в писмените източници в 1075 г.[3] В стратегията е представена чрез 4 моливдовула.

[1] *Bury.* System, 112—113; *Oikonomidès.* Listes, 297—298.
[2] *Oikonomidès,* p. 292.
[3] *Ibidem,* p. 298, n. 62.

110. ΘΕΟΔWΡΟΣ σπαθάριος (X—XI в.)

Л.	+ K E R O	+ K(ύρι)ε βο-
	H Θ E I T W	ήθει τῷ
	C W Δ O Y	σῷ δού-
	— Λ W —	λῳ
Оп.	—∘—	
	Θ E O Δ W	Θεοδώ-
	P W C Π A	ρῳ σπα-
	Θ A P I W	θαρίῳ
	—※—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ σπαθαρίῳ.

П. инв. № 17604, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 23—26/20/3 мм, 7,30 г.Добре запазен екземпляр и булотирионът е бил изправен, но все пак отпечатъкът не е качествен, като че ли е залепнал по матриците.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

111. ΜΙΣΑΗΛ σπαθάριος (X—XI в.)

Л. Два зрънчести концентрични кръга, между тях трети, съставен от малки сфери и декоративни елементи. Вътре в заграденото пωле — четирилистна розета и около нея кръгов надпис, започващ отгоре: + K E R O H Θ I . . . . . OVΛW = + K(ύρι)ε βοήθ(ε)ι [τῷ σῷ δ]ούλῳ.

Оп. Два зрънчести концентрични кръга, между тях трети, съставен от малки сфери и ромбове. Вътре в заграденото поле монограм, съставен от буквите C Π A Θ P I W = σπαθ(α)ρίῳ. В четирите полета, разделени от монограма е изписано M I — C A / H — Λ = Μισαὴλ. + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μισαήλ σπαθαρίῳ.

Инв. № 2396, намерен е в местността „Под манастира“ на 20.03.1917 г. Отпечатъкът не е бил точно центриран, поради което изображенията са малко надолу и част от тях е извън ядрото, но това не затруднява четенето. Размери: 20—23/22/2 мм, 5,54 г.

Публикация: *Маслев.* Печати, № 8.
Няма познати паралели.

Издателят му е разчел титлата (πρωτο)σπαθαρίῳ, за което не виждам основания, и го е датирал най-общо в XI—XII в.[1] Дванадесети век, както вече неведнъж бе подчертано, следва да се изключи за моливдовулите от стратегията в Преслав.

Омонимът Мисаил, макар и рядко срещан[2], не насочва към някаква конкретна историческа личност.

[1] *Маслев.* Печати, 456—457, 458.
[2] В рецензията си *Laurent.* BZ, 1956, 49, S. 541 го определя като библейско.

λ) σπαθαροκανδιδᾶτος

Титла, образувана от съединяването на σπαθάριος и κανδιδᾶτος. Като цяла дума е засвидетелствувана за пръв път в първата половина на IX в. По-висока е от σπαθάριος и κανδιδᾶτος и е по-ниска от πρωτοσπαθάριος. В Ескуриалската тактика не е представена. През разглеждания период има ограничено разпространение. Последно упоменаване в източниците в 1093 г.[1]

[1] *Bury.* System, 26—27; *Oikonomidès.* Listes, 292, 297, n. 60.

112. ΑΡΓVΡΟΣ β. σπαθαροκανδιδᾶτος (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Йоан Предтеча с нимб, дълга коса и брада. Облечен е в химатион. С дясната ръка благославя, а в лявата държи жезъл, завършващ с кръст. Вертикалният надпис почти не е запазен. Виждат се някои букви от кръговия надпис и са навярно от инвокацията.

Оп.	+ A P Γ V	+ 'Αργυ-
	P W R, C Π A	ρῷ β(ασιλικῷ) σπα-
	Θ A P, K A N	θαρ(ο)καν-
	Δ I Δ A T,	διδάτ(ῳ)
	∘ ∘ ∘	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Αργυρῷ βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ.

П. инв. № 18421, кв. 173/60, 8.05.1980 г. Размери: 22—25/20,5/3 мм, 9,95 г. Лицевата страна е повече изтрита, може би отпечатъкът там е бил по-слаб.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Данните на моливдовула са недостатъчни за издирване в писмените източници. Френският византинист Вание е изготвил просопографически списък на всички познати във Византия личности, носили това име[1], и въпреки това ни е трудно да свържем някои от тях със собственика на представения печат.

[1] *Vannier*. Argyroi, 58—61.

113—115. ΔΑΜΙΑΝΟΣ β. σπαθαροκανδιδᾶτος (X—XI в.)

Л. Два концентрични зрънчести кръга, между тях трети от малки сфери, разделени на равни промеждутъци от декоративен елемент. Вътре в ограденото поле е представена четирилистна розета.

Оп. 1.	2.	3.
+ K E R O	+ K E R O	. . . . O
. Θ, Δ A M I A	H Θ, Δ A M I A	. . . . . I A
. O R, C Π A Θ	N O R . Π A Θ	. . . . . A Θ
. P, K A N Δ H	. P, K A N Δ H	. . . . . Δ H
. A T O	Δ . A T O	. . . .

След съпоставянето на трите екземпляра, които са отпечатани с една и съща двойка матрици, се чете:

+ K(ύρι)ε βο-
ηθ(ει) Δαμια-
νῶ β(ασιλικῷ) σπαθ-
[α]ρ(ο)κανδη-
δάτο.

+ Κύριε βοήθει Δαμιανῷ
βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ

1. П. инв. № 26234, кв. 161/83, Дворецът-Юг, 11.09.1986 г. Размери: 22—26,5/17 и 19/2,5 мм, 9,93 г. Несполучлив отпечатък, моливдовулът се е нагънал в булотириона. Първите букви от почти всички редове не са отпечатани.

2. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), намерен в района на стратегията. Размери: 24—27,5/19 и 17/3 мм, 9,46 г. Също несполучлив отпечатък, нагънат в булотириона при отпечатването, пропукан по средата.

3. П. № 252, намерен е на рампата през 1983 г. Размери: 12—23/?/1,5 мм, половинка от моливдовула. Не се наблюдават недостатъците при отпечатването както при горните два екземпляра.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

116—117. ΘΕΟΔΟΤΟΣ ΣΤΥΠΕΙΩΤΗΣ (ΠΙΟΤΗΣ) σπαθαροκανδιδᾶτος (X—XI в.)

Л. Бюст на светец (Мина?). Представен е с къса къдрава коса и брада, щръкнали встрани уши и нимб. Облечен е в дивитисион и хламида. Какво е точното положение на ръцете, не може да се каже със сигурност, тъй като при единия екземпляр те не са отпечатани, а при другия се вижда само лявата ръка, поставена пред гърдите. Не е пълен и вертикалният надпис с името на светеца. След ⊙ / A / Γ I / O — отляво, отдясно първата буква е може би M, втората е на половина запазена и може би H, третата е сигурно N, при което се чете Ὁ ἅγιο(ς) Μην[ᾶ(ς)].

Оп. 1.	2.	
—·:·—		
. E O Δ W	Θ E O Δ W	+ Θεοδώ-
. C Π A Θ A	T, C Π A Θ .	τ(ῳ) σπαθα-
. O . A N ΔΔ,	P O K	ροκανδ(ι)δ(άτῳ)
. O C T Ʉ Π I	T O C T Ʉ Π I	τῶ Στουπι-
— . T I —	— O T I —	οτι

+ Θεοδότῳ σπαθαροκανδιδάτῳ τῷ Στυπιότῃ.

Поради необичайността на текста са налице проблеми в четенето му: отнасят се най-вече за патронима. Въпросът е къде свършва титлата σπαθαροκανδιδᾶτος и къде започва патронимът. Могат да се предложат два варианта:

а) титлата σπαθαροκανδιδᾶτος завършва на третия ред след ΔΔ,. Възраженията са две: няма основания текстът да е в генитив — липсва инвокация; доста необичайно е изписването на името ТО СТЏПІ/ОТІ = τῷ Στυπειώτῃ[1].

б) надписът е в номинатив и титлата завършва на третия знак от четвъртия ред: Патронимът е ТЏ ПІ / ОТІ = τοῦ Πιοτι, при което определителният член τοῦ не е много подходящ, още повече, че не ни е известна подобна фамилия.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18548, кв. 173/80, 27.05.1980 г. Размери: 23—24/над 21/3 мм, 12,64 г. Не съвсем добре центриран отпечатък, при който някои букви (първите от всички редове) и части от изображението не са отпечатани.

2. П. инв. № 17697, кв. 173/50, 21.08,1979 г. Размери: 23—23/над 21/2,5 мм, 10,15 г. Също целият печат не е отпечатан върху ядрото, но все пак е по-сполучлив, отколкото горният екземпляр. Затова пък е по-зле запазен.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

При несигурността в четенето на патронима е почти безпредметно издирването в писмените източници, но все пак една информация относно представителите на фамилията Стипиоти не е излишна.

В анкетата си относно социалния състав на византийското общество А. Каждан е привлякъл представители на тази фамилия главно от наративни източници[2]. Към тях по-долу прибавяме някои други представители на фамилията, главно от сфрагистични източници:

1. Теодор Стипиоти, известен от две групи моливдовули: при едната притежава титлата протоспатарий[3], а при другата е без титла и длъжност, но текстът на печата е в метрическа форма[4].

2. Михаил Стипиоти, антипат, патриций и протоспатарий, известен от моливдовул: датиран неправилно от издателите му в XI—XII в.[5] По-вероятна негова датировка е в края на X — до първата половина на XI в.[6]

3. Роман Стипиоти, протопроедър и дук на флота, известен от моливдовул, датиран около 1085 г.[7]

[1] Макар че точно по същия начин е изписан патронимът на византийския пратеник до цар Симеон в 923/24 г. Μιχαήλ ὁ Στυπιώτης — вж. *ГИБИ*, 5, с. 164.

[2] *Каждан.* Социальный, с. 289 (индекс).

[3] Съхранява се в Дъмбъртън Оукс, колекция Shaw, n° 1280, непубликуван. Датира се в X—XI в.

[4] *Laurent.* Bulle metrique, n° 163.

[5] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 704, n° 1; *Konstantopoulos,* n° 458.

[6] Навярно някой би се изкушил да види зад собственика на този печат един от византийските пратеници при българския цар Симеон в 923/924 г. Μιχαὴλ ὁ Στυπιώτης, πατρίκιος. На това противоречи обаче датировката на моливдовула. Представянето на св. Никола върху лицевата му страна, палеографията на буквите и цялостният външен вид на моливдовула (който имах възможността да проуча по време на командировката ми в Атина през юни 1988 г.) изключват датиране в първата четвърт на X в. Както бе посочено по-горе, приемлива дата са последните десетилетия на X или първите на XI в.

[7] *Laurent.* Corpus, 2, n° 970.

ЧАСТ ВТОРА

СЛУЖБИ КЪМ ЦЕНТРАЛНИТЕ ВЕДОМСТВА НА ИМПЕРИЯТА

Представени са моливдовули на сановници от отделните ведомства в столицата. Чрез тях е била управлявана огромната империя. В подреждането на съответните ведомства съм следвал установената схема от Лоран в неговия корпус на централната администрация. Разбира се, не би могло чрез моливдовулите от стратегията в Преслав да се представят всички служби и ведомства, представени са само тези, които са кореспондирали с Преслав.

1. ИМПЕРАТОРСКАТА КАНЦЕЛАРИЯ

Една от най-важните служби във Византия. Чрез нея владетелят е реализирал своята политика. Ежедневно в нея са се изписвали безброй много ръкописи: законодателни наредби, административни заповеди, дарствени грамоти, писма до чужди владетели и пр., т. е. всичко, което е необходимо, за да съществува нормално една администрация.

Πρωτοασηκρῆτης

Стоял начело на императорската канцелария. Той е сред най-доверените хора на императора, с когото се намира в чест досег за разрешаването на един или друг въпрос. Неговите задължения са свързани и с окончателното редактиране на императорските разпореждания (разбира се, първата редакция е била на лица и служби, компетентни в съответната област)[1].

Дейността си императорската канцелария реализирала чрез огромен щат от:

— ἀσηκρῆτης — доверителни императорски секретари, набирани из средите на нотариите. Много често те са приближени на императора от неговата свита, и съчетават задълженията си с други подобни. От тях се избира и протоасикритът, за да познава изтънко детайлите в работата на канцеларията и живота в Двореца[2].

— νοτάριος (notarii a secretis) — клас от асикритите към императорската канцелария. Но заедно с това към всяко ведомство в империята има πρωτονοτάριος и νοτάριος. Трябва да се прави разлика между едните и другите. Първите са на служба в канцеларията и при императора, много често изпълняват негови поръчения, докато другите са на служба в съответните ведомства и пряко подчинени на своите титуляри. При печатите обаче това не винаги може да се установи. И едните, и другите се наричат βασιλικός νοτάριος[3]. Остава да се разчита на допълнителната информация от текста на печата.

— μανδάτωρ — осъвременено това е разсилен към различни централни ведомства, а също така при императора или при неговата канцелария. Той е техническо лице, свързващо различни нива в едно ведомство и между отделните ведомства. Понякога на императорския мандатор, като представител на владетеля, се възлагали и изпълнителски функции[4].

[1] *Bury*. System, 97—98; *Bréhier*. Institutions, 167—168; *Oikonomidès*. Listes, p. 310; *Laurent*. Corpus, 2, p. 3, 5.
[2] *Bury*. System, p. 98; *Oikonomidès*. Listes, 310—311; *Laurent*. Corpus, 2, p. 5.
[3] *Bury*. System, p. 98; Bréhier, Institutions, 166—167; *Oikonomidès*. Listes, p. 311; *Laurent*. Corpus, 2, p. 77.
[4] *Bury*. System, p. 113; *Oikonomidès*. Listes, 298, 310; *Laurent*. Corpus, 2, p. 123.

α) ἀσηκρῆτης.

118—119. ΜΑΝΟVΗΛ σπαθαροκουβικουλάριος καὶ ἀσηκρῆτης (X—XI в.)

Л.	1.	2.	
	+ Θ K E	+ Θ . .	Θ(εοτό)κε
	R O H Θ I	R O . . .	βοήθ(ε)ι
	T W C W	T W . .	τῷ σῷ
	Δ . .	. . .	δ[ουλ(ῳ)]
Оп.			
	M A N,	. . .	Μαν(ου)-
	H Λ . Π A Θ,	. . . . .	ήλ [σ]παθ(αρο)-
	K ɣ R K ɣ Λ	. . . . Λ	κουβ(ι)κουλ(αρίῳ)
	S . . H	. . ϹH	(καὶ) [ἀ]ση-
	. . . T,	. . . .	[κρῆ]τ(ης)

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δοὺλῳ Μανουὴλ σπαθαροκουβικουλαρίῳ καὶ ἀσηκρῆτης.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 16694, кв. 173/142, 11.10.1978 г. Размери: 21—21/18/4 мм, 7,80 г. Добър отпечатък, но недобре запазен екземпляр. Покрит с оловен окис и широко отворен по линията на канала.

2. П. инв. № 17552, кв. 173/143, 9.08.1979 г. Размери: 14—22/18/3 мм. Добър отпечатък, но зле запазен екземпляр, счупен по линията на канала.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. Собственикът на печата е бил евнух с титлата спатаро-кувикуларий, доста ниска за този период, едно от първите стъпала в кариерата на евнуси, и е бил на служба асикрит към императорската канцелария.

120. ΝΙΚΗΤΑΣ ΜΙΤΥΛΗΝΑΙΟΣ ἀσηκρῆτης (втора половина на XI в.)

Л. Бюст на св. Никита с нимб, голобрадо лице и дълга къдрава коса с прическа, наподобяваща корона. Държи пред гърдите си кръст. От двете му страни е изписан вертикален надпис Ο / . . . — Τ / Α / C = ῾Ο ἅ(γιος) [Νικ(ή)τας.

Оп.

+ Ν Ι Κ Η	+ Νική-
Τ, Α̲ . Η Κ Ρ,	τ(α) ἀ[σ]ηκρ(ῆ)-
Τ, Τ W Μ Ι Τ Υ	τ(ις) τῷ Μιτυ-
Λ̣ V Ν Α Ι	λυναί-
W	ῳ

[+ Κύριε βοήθει] Νικίτᾳ ἀσηκρῆτις τῷ Μιτυληναίῳ.

Препечатан е върху друг моливдовул в обратна посока. Под опаката страна на представения моливдовул се вижда изображение на разцъфнал кръст, а под лицевата — следи от четири — или петредов надпис.

. . . . Α
. . . . . Ρ .
. . . . . W̲ C
. . . . . Θ̲
—

П. инв. № 21570, сектор запад, кв. 5, 18.08.1983 г. Размери: 24—25/19/2 мм. Добре центриран отпечатък, но може би върху пропукан моливдовул по линията на канала.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В писмените източници е неизвестна личност с подобни имена. Произходът на фамилията Μιτυλιναῖος се свързва с географското понятие — остров Μιτυλήνη. Нейни представители са известни от времето на Алексий I Комнин[1]. По-долу прибавям данните на два сфрагистични източника относно тази фамилия:

1. В Атинския нумизматичен музей се пази печат на Κωνσταντῖνος Μιτυληναῖος πρόεδρος καὶ εἰδικος. Първоиздателят му е приел, че собственикът на печата е εἰδικος Μυτυλήνης[2], докато Лоран изправя текста и допълва информацията, че същият Κωνσταντῖνος Μιτυληναῖος, но като πρωτοπρόεδρος καὶ μέγας χαρτουλάριος, е подписал един императорски документ през април 1088 г.[3]

2. Във Виена се пази моливдовул на Михаил, архиепископ на Тесалоники, който според издателя му се датира в 70-те години на XI в.[4]

Собственикът на представения моливдовул несъмнено стои в някаква връзка с гореизброените представители на тази фамилия. Затруднен съм в датировката му. Навярно документираното по-горе препечатване би помогнало, но запазените букви са недостатъчни. Най-общо приемам дата във втората половина на XI в., което приобщава Νικήτας Μιτυλυναῖος към останалите представители на тази фамилия по време.

[1] *Каждан.* Социальный, 192, 284 (индекс).
[2] *Konstantopulos,* n° 341.
[3] *Laurent.* Corpus, 2, n° 621.
[4] Idem, Corpus, 5/1, n° 458.

β) νοτάριος

121—122. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ νοτάριος (70-те—80-те години на X в.)

Л. Бюст на св. Григорий Чудотворец с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. Около изображението кръгов надпис . . . . . Ρ Ι W ⊙ Θ Α Μ Α Τ Ο Υ Γ Ο = [῾Ο ἅ(γιος) Γρηγό]ριω(ς) ὁ Θα(υ)ματου(ρ)γό(ς).

Оп. 1. 2.

— · —	· —	
+ Γ Ρ Ι . Ο	. . Ρ Ι Γ Ο	+ Γριγο-
Ρ Η W C . Α .	. . W C Π Α Θ	ρήῳ σπαθ-

A P O K A N Δ	. . O K A N Δ	αροκανδ(ι)δ(άτῳ)
S N O . . .	. . . . .	(καὶ) νο[ταρ(ίῳ)]

[+ Κύριε βοήθει] Γρηγορίῳ σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ νοταρίῳ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 16998, кв. 173/142, 22.06.1979 г. Размери: 23—25/21/3,5 мм. Несполучлив отпечатък, части от изображението и надписа не са отпечатани. Буквите от надписа на обратната страна са гравирани грижливо, като че ли копирани от ръкописен текст. Моливдовулът е пропукан по линията на канала.

2. П. инв. № 17592, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 12—24/21/2 мм. Зле запазен екземпляр, половинка от цял моливдовул, не целите матрици са отпечатани, но най-съществено в него е, че е препечатан върху моливдовул на Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол и Доростол, датиран 971—975 г. (вж. № 262).

Публикация: издаден е само № 2 (вж. *Йорданов.* Саракинопул, № 18).
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници, но документираното препечатване го свързва по време с дейността на Леон Саракинопул в българските земи. Интересен е и пътят на кореспонденцията на Леон Саракинопул, стратег на Йоанопол и Доростол. Навярно той е писал до Григорий, спатарокандидат и нотарий в императорската канцелария или при някое друго централно ведомство. Последният е получил кореспонденцията, снел е моливдовула от нея и със същия е запечатал своята кореспонденция, адресирана до Преслав. Навярно получателят на кореспонденцията на Леон Саракинопул и Григорий в Преслав е бил един и същ. Препечатването вероятно е било нещо като знак, че Григорий е в течение на някакъв проблем, отнасящ се до тримата (Леон Саракинопул, Григорий и неизвестния получател).

123. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ νοτάριος (X—XI в.)

Л. Бюст на голобрад светец (Прокопий?) с дълга къдрава коса. Облечен е в ризница и наметало, закопчано над лявото рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. Вляво от изображението е запазена част от вертикалния надпис . / . P — . . . . = [Ὁ ἅ(γιος) Π]ρ[οκόπ(ιος)]?

Оп.	. K E R .	[+] K(ύρι)ε [β(οή)θ(ει)]
	. W C W . .	[τ]ῷ σῷ [δού(λῳ)]
	. I K H Φ .	[N]ικηφ[ό]-
	P O N O T A	ρο νοτα-
	— P H O —	ρήο

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρο νοταρίῳ.

П. инв. № 21554, сектор запад, кв. 3, 2.08.1983 г. Размери: 24—25/22/2,5 мм, 7,24 г. Некачествен отпечатък. Булотирионът не е бил в изправност или ударът върху него недостатъчно силен, но най-вече част от текста на лицевата страна и страничните букви от първите три реда на опаката страна не са отпечатани.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници. Отсъствието на определението βασιλικός νοτάριος прави малко проблематично свързването на собственика на печата с нотариите в императорската канцелария, но очевидно отсъствува определение за друго някое ведомство.

Затруднен съм и в датировката на моливдовула. При отсъствието на титла предполага се, че длъжността нотарий е била едничкото достойнство на Никифор в ранглистите.

124. ΣΤΕΦΑΝΟΣ β. νοτάριος (X—XI в.)

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст и част от кръговия надпис . . . . . I . W . . . . . = [+ K(ύρι)ε βοήθε]ι [τ]ῷ [σῷ δούλῳ].

Оп.	. C T E	+ Στε-
	. A N O	[φ]άνο
	. N O T	[β(ασιλικῷ)] νοτ-
	. P I W	[α]ρίῳ
	—o—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Στεφάνῳ βασιλικῷ νοταρίῳ.

От първия ред са отпечатани и запазени само буквите C T, които приемаме за начални в омонима C T E / . A N O, завършващ на втория ред. На третия е изписана длъжността на Стефан. Не е отпечатан първият знак, който би могъл да е R, но също така и A, . В последния случай би следвало да се прочете (πρωτο)νοταρίῳ.

П. инв. № 24573, сектор юг, кв. 5, 7.08.1985 г. Размери: 21,5—23,5/20 ?/3 мм, 7,53 г. Сравнително добре запазен, но некачествено отпечатан екземпляр. Отпечатъците са само върху подутината от канала.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

γ) μανδάτωρ

125. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ β. σπαθαροκουβικουλάριος καὶ μανδάτωρ (X—XI в.)

Л. Орнаментиран гръцки кръст с профилирани рамене, с повлеци в основата му. Всяко рамо завършва с три малки сфери. От кръговия надпис около изображението се вижда + K E . . . . . T . . . . . = + K(ύρι)ε [βοήθει] τ[ῷ σῷ δούλῳ].

Оп.	. Ḳ W N C .	[+]Κωνσ(τ)-
	. . T I N O R, .	[αν]τίνο β(ασιλικῷ) [σ]-
	Π . Θ A P K ɣ .	π[α]θαρ(ο)κου[β]-
	I . ɣ Λ A P S .	ι[κ]ουλαρ(ίῳ) (καὶ) [μ(α)]-
	. . A T W .	[νδ]άτ̣ω[ρ(ι)]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ βασιλικῷ σπαθαροκουβικουλαρίῳ καὶ μανδάτωρι.

Поради непълното отпечатване на матриците и корозията текстът не е пълен. Попълването на липсващите букви до четвъртия ред включително изглежда вероятно и приемливо. Проблематично е попълването на липсващите букви от длъжността на Константин. Тя започва на четвъртия ред след съюза S. На този ред в празното място би могла да се вмести една буква. Първата буква от последния пети ред е несигурна, от нея се вижда само една отвесна хаста, от следващата не се вижда нищо и следват три знака ATW. Има място за още една буква, дори при повече въображение се вижда отвесната ѝ хаста. След съединяването на запазените букви и попълването на липсващите би могло да се прочете: S . / . . A T W . = (καὶ) [μ(α)νδ]άτω[ρ(ι)].

П. инв. № 24650, сектор запад, кв. 23, 23.08.1985 г. Размери: 20—23,5/19 ?/2 мм, 4,95 г. Отпечатани са само централните части на матриците. Повърхността на моливдовула е покрита с оловен окис, което допълнително затруднява четенето. Намерен е в пласт от жълта трамбована глина и това може би е повлияло на оловото, което видимо има червеникав оттенък.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Константин е имал титлата спатарокувикуларий, предназначена за евнуси, и длъжността мандатор. Титлата и отсъствието на патроним водят до извода за принадлежността му към съсловието на евнусите. Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници.

2. ЛОГОТЕТ НА ГЕНИКА

Финансова служба в истинския смисъл на думата, начело на която е λογοθέτης τοῦ γενικοῦ. Задълженията ѝ са свързани с определянето и събирането на данъците с юрисдикция върху цялата територия на империята. Създадена е след премахването на преторианската префектура. Най-ранното ѝ упоменаване е в 692 г., когато длъжността е била заемана от монаха Теодот, чиито злоупотреби ускорили падането на неговия покровител Юстиниан II (685—695). Но несъмнено е съществувала и преди това в продължение на цял век. Известни са печати на титуляри от VII в. преди посочената по-горе дата. В текстовете и върху печатите се среща формата λογοθέτης τοῦ γενικοῦ, γενικὸς λογοθέτης или съвсем простото γενικὸς.

За да изпълнява многобройните и сложни задължения на ведомството, което наистина има функциите на едно министерство на финансиите, логотетът на геника е имал многобройни помощници, по-важните от които са:

— χαρτουλάριοι μεγάλοι τοῦ σεκρέτου — натоварени със задълженията да поддържат кадастрите за земята на империята;

— χαρτουλάριοι τῶν ἀρκλῶν — натоварени с поддържането на кадастрите за всяка провинциална диокетия;

— ἐπόπται τῶν θεμάτων — ревизори на кадастрите и съответните теми;

— κουμμερκιάριοι — натоварени със събирането на 10 % данък върху разпространението и продажбата на стоките;

— διοικηταί — бирници, събиращи поземления данък в своите диокетии. Длъжността λογοθέτης τοῦ γενικοῦ се запазва през X—XI в. с нараснало значение, през XII в. и в частност при управлението на Мануил I Комнин (1143—1180) е в известна сянка. Възстановена е в края на XII в., последното ѝ упоменаване е в 1341 г.[1]

[1] *Bury.* System, 86—90; *Guilland.* Logothète, 11—24; *Oikonomidès.* Listes, 313—314; *Laurent.* Corpus, 2, 129—130.

α) λογοθέτης τοῦ γενικοῦ

126. ΜΕΓΙΣΤΟΣ ἀνθύπατος, πατρίκιος, β. πρωτοσπαθάριος καὶ γενικὸς λογοθέτης (X—XI в.)

Л. Двойно пресечен патриаршески кръст. От основата му излизат растителни повлеци, завършващи с акантови листа. От кръговия надпис е запазено . . . . . Θ Ε Ι . . . W Δ Ο V Λ . = [+ Κ(ύρι)ε βοή]θει [τῷ σ]ῷ δούλ[ῳ].

Оп.	. Ε Γ Ι C Θ	[Μ]εγίσθ-
	W A N Θ V Π ,	ῳ ἀνθυπ(άτῳ) [π]-
	A T P I K R,. .	ατρικ(ίῳ) β(ασιλικῷ) [(πρωτο)σ]-
	Π A Θ, S Γ . .	παθ(αρίῳ) (καὶ) γ[εν(ι)]-
	Κ, Λ Ο . . .	κ(ῷ) λο[γοθ(έτῃ)]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μεγίστῳ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ, βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ γενικῷ λογοθέτῃ.

Проблеми в четенето: Омонимът би трябвало да е изписан на първия ред и да завършва на първия знак от втория. От първите три букви се виждат само леки следи, първата безформена, втората наподобяваща Є или С, от третата се вижда само отвесната хаста — би могла да е Г или Р. Четвъртата е определено I, следваща С и последната Є или Θ. Омонимът е поставен в съответния дателен падеж и завършва на W. При наличните, макар и под въпрос букви, е . Ε Γ Ι Σ Θ[1] W = Μεγίσθῳ.

На четвъртия ред след титлата и съюза S е изписана длъжността. Запазена е само част от първата буква, която е Г или П, след нея има място поне за две букви. Първата буква от последния ред, макар и извън полето, е видимо К и знак на съкращение. Следващите две са Λ Ο. Наличните букви Г . . К, Λ Ο . . . дават основание да се попълни и прочете.

П. инв. № 19275, Южна порта на Вътрешния град, кв. B_4, 17.07.1981 г. Размери: 22—24/22 ?/2 мм, 6,00 г. Несполучлив отпечатък, косо на посоката на линията на канала. Части от матриците не са излезли.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници, въпреки че омонимът е доста характерен.

[1] Обикновено омонимът е с Τ — Μέγιστος / *Skylitzès*, 190/70/.

127. ΠΑVΛΟΣ ΜΟΝΟΜΑΧΟΣ πατρίκιος, β. πρωτοσπαθάριος καὶ γενικὸς λογοθέτης (X в.)

Л. Кръстообразен монограм, съставен от буквите . A V Λ W . Между раменете на кръста ΠA — TP, / KI — W. Всичко това е обримчено с два зрънчести кръга, между които е изписан кръгов надпис + Κ Ε R Ο Η Θ Ε Ι Τ W . . . . . Λ W. След попълването на липсващите букви и развързването се чете: + Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ [σῷ δού]λῳ [Π]αύλῳ πατρ(ι)κίῳ.

Оп. Два концентрични кръга, между които продължава надписът + R A . . . . . W T W-C Π A Θ A P I W. Вътре в затвореното поле — кръстообразен монограм, съставен от буквите Τ M W N A X. В четирите полета KAI — ΓΕ/NI — K. След попълването на липсващите букви и развързването се чете + βα[σιλικῷ πρ]ωτωσπαθαρίῳ καὶ γενικ[ῷ] τῶ Μονομάχῳ.

Свързани и изправени двата текста гласят: + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Παύλῳ πατρικίῳ, βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ γενικῷ τῷ Μονομάχῳ.

П. инв. № 578, намерен е до Южната порта на Вътрешния град при разкопки в помещение Ж, 17.08.1953 г. Зле запазен екземпляр с отчупен фрагмент и друг липсващ. Буквите не са отчетливи.

Публикация: *Герасимов.* Византийски печати, № 12.

Няма познати паралели.

Цитираният по-горе издател не е успял да разчете пълния текст. Според него се отнася до двоен печат на Юлий патриций и Петър. От текста той е успял да прочете: + Κ(ύρι)ε βοή(θει) τῷ [σῷ δού]λῳ [Ἰ]ουλιῳ πατρ(ι)[κίῳ]; + Θ(εοτό)κε β(οήθει) τῷ σῷ [δούλ]ῳ Π[έ]τρω καὶ Γ.θι...

В стратегията Преслав е намерен и друг моливдовул на Павел Мономах като антипат, патриций, императорски протоспатарий и императорски сакеларий (№ 136). Тъй като той отразява по-късен етап от кариерата на собственика си, там е коментирана личността му и е направен опит за идентифициране с личност от писмените източници.

3. ЛОГОТЕТ НА ДРОМА

Ръководител на службата е λογοθέτης τοῦ δρόμου — един от четиримата, оглавяващи централните ведомства на империята. Името му идва от основното задължение на ръководената от него служба — поддържането на пътищата и съобщенията. За пръв път тази длъжност се споменава в източниците през 759/760 г. и се запазва до XIV в.

Задълженията на логотета на дрома могат да бъдат разграничени в три основни направления, отразяващи важни дейности от живота на империята:

1. Поддържането на пътищата и съобщенията по тях. Гъста пътна мрежа е покривала империята на изток и запад. При това се разграничават пътища за обикновено и бързо придвижване.

2. Чрез своите многобройни служители е получавал информация за състоянието на пътищата и съпътстващата ги обстановка. Бил е отлично запознат с положението в империята и е вземал мерки за въвеждане на ред в съответните области. Чрез тази си дейност се явява във функцията на министър на вътрешните работи.

3. Основното му задължение и където той не е дублиран от нито една друга служба, е във връзка с чуждите посолства и пратеничества. Чрез своите помощници той ги посреща още на границата, съпровожда до Двореца, предварително уточнява въпросите, които ще се разискват, въвежда пратениците при императора и му съобщава целта на пратеничеството, задава протоколните въпроси и получава отговори по тях.

Чрез посочените си функции и реална власт той е незаменим съветник на императора, но никога не е бил с правата на пръв министър[1].

Тези си задължения изпълнява чрез многоброен щат от помощници, по-главните от които са:

— πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου — в истинския смисъл на думата помощник на логотета, замества го, когато последният отсъствува. Ръководител е на службата на нотариите към своето ведомство, чрез които придвижва постановленията на императорския съвет, отнасящи се до дейността на логотета на дрома[2].

— χαρτουλάριος τοῦ δρόμου — отговаряли са за финансовите въпроси на ведомството, отнасящи се до пощенските услуги, поддържането на пътищата, осигуряването по места на различни видове ангарии за тяхната изправност и пр. От началото на X в. изглежда има само един хартуларий на дрома, в Ескуриалската тактика също, но върху сфрагистичните паметници от X и XI в. те са двама и конкретизирани — на Изтока и Запада[3].

[1] *Bury*. System, 91—93; *Bréhier*. Institutions, 300—303; *Guilland*. Logothete, 31—70; *Laurent*. Corpus, 2, 195—196; *Oikonomidès*. Listes, p. 311.

[2] *Bury*. System, p. 92; *Guilland*. Logothete, 38—40; *Oikonomidès*. Listes, p. 311. *Laurent*. Corpus, 2, p. 215.

[3] *Bury*. System, p. 92; *Bréhier*. Institutions, p. 302; *Guilland*. Logothete, 40—41; *Oikonomidès*. Listes, 311—312; *Laurent*. Corpus, 2, p. 220.

α) λογοθέτης τοῦ δρόμου

128—129. ΣVMEWN μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου (971—976)

Л. Полето на печата е разделено на осем равни части от пресичането на гръцки кръст с кръста на св. Андрей. Върху раменете на тези кръстове на определени разстояния са гравирани едри бисерни зърна, които мислено съединени, съставляват три пояса и напомнят астрономически символи — една трета от зодиака. В получените осем равни части от полето на печата са изписани буквите: K . / R O / H Θ / E I / T W / . W / Δ ɣ / Λ W = + K(ύρι)[ε] βοήθει τῷ [σ]ῷ δούλῳ.

Оп. 1.		2.
± C V M .	+ Συμ[ε]-	. . V M E
W N M A Γ I	ὼν μαγί-	. . . . Γ I . .
C T P O S Λ O	στρο (καὶ) λο-	. . S . . . .
Γ O Θ E T, T ɣ	γοθέτ(ῃ) τοῦ	. Θ . . . .
Δ P O M ɣ	δρόμου	Δ P . . .
—·:·—		

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Συμεὼν μαγίστρῳ καὶ λογοθέτῃ τοῦ δρόμου.

Двата екземпляра са отпечатани с различни двойки матрици:

1. П. инв. № 17218, рампата — пръстта от кв. 173, 14.07.1979 г. Размери: 26—27/24/2,5 мм, 9,15 г. Отпечатъкът е бил качествен, впоследствие моливдовулът е бил орязан по краищата и от него е отчупено парче в областта на канала за шнура.

2. П. инв. № 22183, сектор запад, кв. 2, 3.08.1984 г. Размери: 19—24/?/2 мм, но не са реални, тъй като моливдовулът е намачкан. Несполучлив отпечатък, големи части от матриците не са отпечатани. Идентифицирането и четенето правя по вече публикуваните.

Публикация: *Йорданов*. Метафраст, 16—18, само № 1.

Паралели: *Oikonomidès*. Two Seals, 323—326, преиздадени и коментирани от *Laurent*. Corpus, 2, n° 431 a-b. Двата екземпляра са от същите две двойка матрици, както нашите.

Издателите на моливдовулите идентифицират собственика им с известния хронист и агиограф Симеон Метафраст. Ето накратко неговият cursus honorum:

1. ἀσηκρῆτης (след 959 г.)[1]
2. πρωτοσπαθάριος καὶ πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου καὶ ἀναγραφεύς τῶν Ἀρμενιακῶν (преди 963 г.)[2]
3. πρωτοσπαθάριος καὶ μέγας χαρτουλάριος τοῦ στρατιωτικοῦ (преди 963 г.)[3]
4. πατρίκιος καὶ πρωτοασηκρῆτης (963—969)[4]
5. μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ στρατιωτικοῦ (969—?)[5]
6. μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου (?—976)[6]
7. В четвъртата година от царуването на Василий II (980 г.) все още е бил жив и известен като знаменит агиограф[7].

Хрониките, чийто автор е той и които са писани преди 945 г., са подписвани от покъсните му преписвачи под името Симеон, магистър и логотет, без да се уточнява на чие ведомство, навярно защото е бил логотет на различни ведомства.

[1] Според данните на моливдовул, съхраняван в колекцията на Дъмбъртън Оукс. Вж. *Laurent.* Corpus, 2, n° 70 (DO 58 106 1145). Освен съвпадението в омонима и службата асекрет няма други преки доказателства за идентифицирането на собственика на печата със Симеон Метафраст.

[2] С тази титла и длъжности е посочен в едно писмо до митрополита на Цезарея — Василий, починал в 969 г. — *Darrouzès.* Epistolier, 145—46.

[3] Според данните на един негов моливдовул от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58 106 5727). — *Laurent.* Corpus, 2, n° 554. Според същия автор тези две различни длъжности — протонотарий на дрома и велик хартуларий на стратиотика, Симеон е съвместявал заедно с отговорната си служба на протоасекрет.

[4] Според някои документи, датирани в 963, 964 и 967 г. (вж. *Dölger.* Regesten, n° 691, 699, 712). Името и длъжността му са известни от посолството на Лиудпранд през 968 г. (Вж. ЛИБИ, 2, с. 326).

[5] *Oikonomidès.* Two seals, p. 325.

[6] *Ibidem.* 325—326; *Laurent.* Corpus, 2, p. 209.

[7] *Розен.* с. 14.

β) πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου

130. N. β. πρωτοσπαθάριος ἐπί τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ πρωτονοτάριος τοῦ δρόμου (XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица Одигитрия с нимб, мантия и мафорий. Държи Младенеца наляво. Вдясно от изображението се виждат сиглите $\frac{\Theta}{M}$. Над тях започва кръговият надпис + Θ̣ K E R Θ I T W C W Δ = Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ε)ι τῷ σῷ δ(ούλῳ).

Бележки към надписа:

а) Θ от $\frac{\Theta}{M}$ е изписана като Δ;

б) след последната буква от инвокацията Δ се вижда една отвесна хаста, малко по-надолу от реда. Тя би могла да е знак за съкращение на надписа с инвокацията и като такава бихме я приели, но при отсъствието на омоним от другата страна на моливдовула, съм задължен да потърся именно тук букви от него. Ако приемем, че тази хаста е I и видимо има място за още един знак, то тук би могло да се вмести съкратено изписано името I W̄ = Ἰω(άννης).

Моливдовулът е препечатан върху друг. Горе вляво над главата на Богородица се вижда част от няколкоредов надпис:

+ Γ̣ . . . . .
Ẉ . . . . . .

Оп.

R, A, C П A̲	(βασιλικῷ) (πρωτο)σπα-
Θ, E П I T ϗ .	ϑ(αρίῳ) ἐπὶ τοῦ [χ]-
P S A N O Ṭ .	ρ(υσοτρικλίνου) (καὶ) (πρωτο)νοτ(α)[ρ(ίῳ)
T O V Δ . .	τοῦ δ[ρ(ό)μ(ου)]

Проблеми в попълването и четенето на текста от тази страна:

Първият ред е сигурен с изключение на последната буква, която не е цяла, но очевидно е A. От втория ред е сигурна само първата буква Θ, със знак за съкращение. Втората е може би Є, третата наподобява П и четвъртата е сигурно I. Петата би трябвало да е T, но тя повече прилича на S, следва сигурно ϗ и от последната буква се виждат само контури, приемам, че това е X. В четенето на третия ред няма проблеми. Изтрита е само последната буква, но все пак от нея се виждат следи на T. От последния ред има добре запазени четири букви T O V Δ и място за поне още една.

След направения коментар, попълване на празните места и съответните предположения би могло да се прочете: + Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ πρωτονοταρίῳ τοῦ δρόμου.

П. инв. № 17270, кв. 173/143, 31.07.1979 г. Размери: 27—30/22/2 мм, 9,85 г. Несполучлив отпечатък, най-вече буквите не са цели и отчетливи, това може би се дължи и на препечатването върху друг моливдовул. Разхлабен булотирион и леко разминаване на двете матрици.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В колекция Shaw се съхранява моливдовул на някой си Йоан, императорски протоспатарий, асекрет и протонотарий на дрома[1], датиран най-общо в IX—X в. На лицевата си страна той обаче има двойно пресечен кръст. При несигурността в четенето на представения моливдовул коментирането на личността на собственика му е безпредметна.

[1] *Laurent.* Corpus, 2, n° 445.

γ) χαρτουλάριος τοῦ δρόμου

131. NIKHTAS (?) πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ χαρτουλάριος τοῦ δρόμου (X—XI в.)

Л. Кръст с профилирани рамене. От основата му излизат растителни повлеци. В полето между раменете е гравиран точковиден кръст. От кръговия надпис е запазено + K E R O-H Θ E I . . . . . = K(ύρι)ε βοήθει [τῷ σῷ δούλῳ].

Оп.	. . . H T .	[+ Νικ]ήτ[α]
	. . . Π̄ A Θ , E .	(πρωτο)σ]παθ(αρίῳ) ἐ[π(ὶ)]
	. . .V̄ C O T, .	[τοῦ χρ]υσοτ(ρικλίνου) [καὶ]
	. . . T ϗ Λ .	[χαρ]τουλ(α)[ρ(ίῳ)]
	. . . P O M	[τοῦ δ]ρόμ(ου)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικήτᾳ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλινου καὶ χαρτουλαρίῳ τοῦ δρόμου.

П. инв. № 22178, рампа, юли 1984 г. Размери: 10—21/над 22/2 мм. Добър отпечатък, но запазеното е само половинка от моливдовула.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

4. ЛОГОТЕТ НА СТАДАТА

Ведомство, засвидетелствувано за пръв път в началото на IX в., но би могло да се приеме, че води началото си от praepositus gregum от IV в. Контролира големите центрове на скотовъдство в Мала Азия и Родопа, където се отглеждат коне и мулета, необходими за Двореца, администрацията и най-вече армията. По време на война е задължен да събира и се грижи за конете и впрегатния добитък до предаването им на κόμης τοῦ σταύλου.

Начело на ведомството стои λογοθέτης τῶν ἀγελῶν. Пръв негов помощник и заместник в случаите, когато отсъствува, е ἐκ προσώπου τοῦ λογοθέτου τῶν ἀγελῶν[1].

[1] *Bury.* System, p. 111; *Bréhier.* Institutions, 107, 127, 226; *Guilland.* Logothètes, 71—75; *Oikonomidès.* Listes, p. 328; *Laurent.* Corpus, 2, 289—290.

132. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ β. ὀστιάριος, ἀσηκρῆτης, καὶ ἐκ προσώπου τοῦ λογοθεσίου τῶν ἀγελῶν (X—XI в.)

Л. Растителен орнамент, съставен от симетрично разположени в кръг шест стилизирани палмети с върховете навътре. Около тях кръгов надпис с инвокацията . . . . H Θ E . . . . . Λ W = [+ K(ύρι)ε βο]ήθε[ι τῷ σῷ δού]λῳ

Оп.	. . . C̄ H Λ,	[+ Βα]σηλ(είῳ)
	. . C̄ T H A P,	[β(ασιλικῷ) ὀ]στηαρ(ίῳ)
	. . . Π I T, S E K̄	[ἀσ(η)κ]ρίτ(η) (καὶ) ἐκ
	Π̄ P O C O Π̄ . .	προσόπ(ου) [τοῦ)
	Λ̄ O Γ O Θ̄ . . .	λογοθ(ε)[σίου]
	T̄, A Γ Ē, . .	τ(ῶν) ἀγε[λῶν]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βασιλείῳ βασιλικῷ ὀστιαρίῳ, ἀσηκρήτῃ καὶ ἐκ προσώπου τοῦ λογοθεσ..ου τῶν ἀγελῶν.

Инв. № 2392. Размери: 19—19/19 ?/, 2 мм, 4,30 г. Некачествен отпечатък, части от матриците в двете срещуположни страни не са отпечатани.

Публикации, *Маслев.* Печати, № 6; *Laurent.* Corpus, 2, n° 590.

Няма познати паралели.

Поради направените вече констатации относно отпечатването са налице някои проблеми при попълването на липсващите букви и в цялостното четене на текста: Маслев приема, че на втория ред е изписана титлата или длъжността [A, R E] C T H A P, = [(πρωτο)βε]στιάριος, докато Лоран попълва на [R, O] C T H A P, = [β(ασιλικὸς) ὀ]στιάριος. Длъжността πρωτοβεστιάριος, превърнала се по-късно в титла, трудно би се съчетала със следващите длъжности на Василий. Това, както и прегледът на текста по самия печат дават основание да се приеме предложеното четене от Лоран, но с тази забележка, че това е титлата на Василий. Докато ἀσηκρῆτις καὶ ἐκ προσώπου τοῦ λογοθεσίου τῶν ἀγελῶν са негови ефективни длъжности.

5. ДЪРЖАВНО СЪКРОВИЩЕ

Съставено е от три вида съкровища:

а) сакеле (σακέλλη), начело на което е βασιλικὸς σακελλάριος. Ведомство, събиращо паричните данъци и упражняващо финансов надзор над ведомствата в цялата империя. Като термин се появява за пръв път в годините на управлението на император Зенон (474—491). През VII в. получава самостоятелност и през IX в. е служба от твърде висок ранг. В годините на управлението на Никифор III Вотаниат ръководителят на ведомството се нарича μέγας σακελλάριος. Последно упоменаване в изворите е в 1145 г.[1]

б) вестиарион (βεστιάριον), обществено, за разлика от персоналното на императора. В него се съхраняват ценностите и „валутата“ на държавата[2].

в) идикон (ἰδικον — частно, а по-късно след X в. εἰδικου — специално). Финансово ведомство, управляващо съкровището на короната и това на императора (като част от него). Нарича се частно или специално в противовес на държавното. Появява се в изворите през втората четвърт на IX в. (829—842). Сановниците, които го ръководят, се наричат ἐπι τοῦ βασιλικοῦ λόγου, ἐπὶ τοῦ ἰδικοῦ / εἰδικοῦ, ὁ εἰδικός, а през XI в. ὁ λογοθέτης τοῦ εἰδικοῦ[3].

[1] *Bury.* System, 84—86; *Brèhier.* Institutions, 130, 257—258; *Guilland,* Recherches, 1, 357—358; *Oikonomidès.* Listes, p. 312; *Laurent.* Corpus, 2, 383.

[2] *Bury.* System, 95—97; *Ebersolt.* Vestiarium, 83—84; *Bréhier.* Institutions, 130, 267; *Oikonomidès.* Listes, p. 316; *Laurent.* Corpus, 2, 353—354.

[3] *Bury.* System, 98—100; *Brèhier.* Institutions, 267—268; *Guilland.* Logothètes, 85—100; *Oikonomidès.* Listes, 316—317; *Laurent.* Corpus, 2, 303—305.

α) βασιλικὸς σακελλάριος

133. ΠΕΤΡΟΣ ἀνθύπατος, πατρίκιος, πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ βασιλικὸς σακελλάριος (X—XI в.).

Л. Двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От основата му излизат растителни повлеци. Между раменете на кръста е гравирана по една шестолъчна звезда. От кръговия надпис е запазено: . Ε . . . . . Τ W C W Δ . . . . = [Κ(ύρι)ε [βοήθει] τῷ σῷ δ[ούλῳ]

Оп.

. Π Ε Τ Ρ W	+ Πέτρῳ
Α Ν Θ V Π, Π Α	ἀνθυπ(άτῳ) πα-
. Ρ Ι Κ, Α, C Π Α Θ	[τ]ρικ(ίῳ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ)
. . . Τ, Χ Ρ V C O	[ἐπὶ] τ(οῦ) χρυσο-
. . . . Λ, S R, C A	[τρικ]λ(ίνου) (καὶ) β(ασιλικῷ) σα-
. . . . Ρ	[κελ(λ)α]ρ(ίῳ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ, πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ βασιλικῷ σακελλαρίῳ.

П. инв. № 5134, Южната порта на Вътрешния град, 20 м. на север, 18.07.1968 г. Размери: 28—28/24/2 мм, 8,94 г. Недобре центриран отпечатък, противоположни части от матриците не са отпечатани върху ядрото. Буквите не са отчетливи.

Публикация: *Герасимов.* Византийски печати, № 6.

Паралели: В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява моливдовул на сановник със същия иконографски сюжет и същите титли и длъжност (вж. *Laurent.* Corpus, 2, n° 763 (DO 58 106 2524).

Двата моливдовула (от Преслав и Дъмбъртън Оукс) са от различни двойки матрици. Възниква въпросът, на едно и също лице ли са или просто е съвпадение на имената на двама титуляра на това ведомство. Герасимов е предложил датиране в първата половина на XI в. Лоран е посочил X в., без да се конкретизира кога точно, но от наблюденията ни по неговите публикации това означава към средата на X в. Навярно има основание. Визуално изработката на моливдовула от Дъмбъртън Оукс насочва към едно по-ранно датиране — средата на X в.

Данните от моливдовулите са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници.

134. ΠΑVΛΟΣ ΜΟΝΟΜΑΧΟΣ ἀνθύπατος, πατρίκιος, βασιλικὸς, πρωτοσπαθάριος καὶ β. σακελλάριος (X в.)

Л. Между два концентрични кръга е изписано + K V P I E R O H Θ E I T W C W Δ O V Λ W . В центъра на ограденото поле чрез монограм е изписано Π A V Λ W. В четирите, разделени от монограма полета A N — Θ V / Π A — T W.

Оп. Надписът продължава между два концентрични зрънчести кръга R A C I-Λ I K W Π P W T O C Π A Θ A P I W Π A T P I K I W K A I R, C A K E Λ A P I W. В центъра на ограденото поле чрез монограм е изписано $\frac{o}{T}$ M W N A X. След развързване на монограмите и съединяването на надписите се чете: Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Παῦλῳ ἀνθυπάτῳ, βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ, πατρικίῳ καὶ βασιλικῷ σακελλαρίῳ τῷ Μονομάχῳ.

Частно притежание от района на стратегията. Имах възможност да снема препис от него за кратко време. Но нямах възможността да го документирам. Размери на ядрото 30—32 мм. Добре запазен екземпляр, сполучлив отпечатък.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В стратегията Преслав е намерен и друг моливдовул от същия собственик, при него той е патриций, императорски протоспатарий и логотет на геника (№ 127). В четенето на текстовете на двата моливдовула единственият проблем е относно патронима. От представения върху тях монограм, съставен от буквите T O M W N A X, съм приел развързване на τῦ Μονομάχῳ, не е изключено обаче и патроним τῦ Μοναχῷ. Първата възможност съм приел може би и под влияние на информацията от Скилица. Той съобщава, че в 954 г. е бил изпратен с една неуспешна дипломатическа мисия при емира Χαμβδᾶν началото с μάγιστρος Παῦλος ὁ Μονομάχος[1].

Може би повече надделява желанието за идентифициране на собственника на моливдовулите от Преслав с магистър Павел Мономах, съобщен от Скилица, но видимо разположението на текста, съотношението между титли и длъжност и цялостният външен вид на моливдовулите насочват към едно по-ранно датиране в X в.

Ако се идентифицира собственикът на печатите от Преслав с Павел Мономах, който е бил магистър в 954 г., то те би трябвало да отразяват по-ранен етап от кариерата му. Поставя се и въпросът, до кого, живеещ или пребиваващ в бъдещата стратегия Преслав, е писал Павел Мономах в качеството си на логотет на геника и по-късно като императорски сакеларий. Въпроси, на които не може да се отговори.

Сред познатите ни представители на фамилията Мономахи не е известен друг сановник със същите имена[2].

[1] *Skylitzès*, 241/30.

[2] *Каждан.* Социальный, с. 284 (индекс).

β) ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ λόγου

135. ΦΙΛΗΤΟΣ πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ λόγου (X—XI в.)

Л. Гръцки кръст с профилирани рамене върху постамент от три стъпала. От основата му излизат растителни повлеци. От кръговия надпис е запазено . . . Ο Η Θ Ε Ι Τ . . . . . = [Κ(ύρι)ε β]οήθει τ[ῷ σῷ δούλῳ].

Оп. Φ Ι Λ Η Τ,	Φιλητ(ῷ)
Α, C Π Α Θ, Ε Π,	(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) ἐπ(ι)
. . . . C, Τ . . Κ	[τ(οῦ) χρυ]σ(ο)τ[ρι]κ(λίνου)
. Ε Π Ι Τ, Ε Ι . .	[(καὶ)] ἐπι τ(οῦ) εἰ[δι]-
Κ ℣ Λ Ο . .	κοῦ λό[γου]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Φιλητῷ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπι τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ λόγου.

Моливдовулът е зле запазен, счупен на две части, а също така и отпечатъкът не е особено сполучлив. Всичко това затруднява попълването на липсващите букви и цялостното четене. Несигурен е всъщност омонимът, изписан на първия ред. Първата буква от него, макар и поизтрита и поначало слабо отпечатана, е Φ, следващата е като че ли Ι и останалите са сигурни ΛΗΤ, = Φιλητ(ῷ). Смутен съм донякъде от необичайния омоним. В четенето на следващите редове, в които има доста липсващи букви, не съм така затруднен.

Неинвентиран, намерен е при полска работа в местността „Бял бряг" на 21.09.1963 г. Размери: 25—30/22 ?/2 мм, 10,58 г.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Омонимът е доста характерен. Познат е някой си Φιλέτος Συναδηνός κριτὴς Ταρσός, живял в края на X и началото на XI в.[1] В Поморие (Анхиало) е намерен моливдовул на патриций Филит Синадин, който се датира в средата на XI в.[2]

Каква е връзката между собственика на печата от Преслав и посочените, е трудно да се отговори. Може и да е просто съвпадение на омонимите.

[1] *Darrouzès.* Epistoliers, 6, n° 4.

[2] Непубликуван. Съхранява се в колекцията на АИМ-София. Текстът му е метрически.

6. ИМПЕРАТОРСКИ ДОМЕНИ

Те били управлявани от многоброен чиновнически апарат. До средата на IX в. начело на този апарат стоял т. нар. велик куратор (μέγας κουράτωρ). По-късно голяма роля в управлението на домените започнал да играе т. нар. ὁ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν.[1] През XI в. той се замества от ὁ οἰκονόμος τῶν εὐαγῶν οἴκων.

Негови помощници са: протонотарии и нотарии; куратори на дворците в предградията; куратори на домените около столицата и в провинциите[2].

Особено място заема κουράτωρ τῶν Μαγγάνων, служба, аналогична на тази на великия куратор и със сходен чиновнически апарат, стопанисваща имотите на Мангановия дворец в столицата и провинцията. Службата е учредена от Василий I (867—886)[3].

По-долу са представени печатите на различни служители от този чиновнически апарат.

[1] *Bury.* System, 100—103; *Каждан.* Деревня, 130—131; *Ангелов.* Византия, 2, 10—11.

[2] *Oikonomides.* Listes, p. 318.

[3] *Janin.* CP, Byzantine, 132—133; *Oikonomidès.* Listes, p. 318.

136. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ πριμικήριος καὶ κουράτωρ τοῦ Πετρίου (X—XI в.)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Около него кръгов надпис + Κ Ε R Ο Η Θ, Τ W C W Δ Ο V Λ, = + Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп.	+ Θ Ε Ο Φ .	+ Θεοφ[υ]-
	Λ Α Κ Τ , Α, Κ Η	λάκτ(ῳ) (πριμι)κη-
	Ρ, S Κ ɣ Ρ Α Τ,	ρ(ίῳ) (καὶ) κουράτ(ορι)
	Τ ɣ Π Ε Τ Ρ,	τοῦ Πετρ(ίου)
	—·:·—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοφυλάκτῳ πριμικηρίῳ καὶ κουράτορι τοῦ Петрίου.

П. инв. № 21577, сектор запад, кв. 6, 19.08.1983 г. Размери: 21—23/20/3 мм, 13,18 г. Моливдовулът е отпечатан на два пъти, но вторият е така добре нанесен, че следи от първия не личат с изключение на част от кръговия надпис, който се вижда горе вляво от опаката страна. Навярно по тази причина (препечатването) или поради друга периферията на моливдовула е допълнително огладена с нож, нещо характерно за ранните моливдовули.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените извори. Отсъствието на патроним и най-вече титлата на Теофилакт водят до заключението, че той е бил евнух с евнухското звание примикюр и е бил натоварен с управлението на императорските имоти в Петра.

137. IWANNHΣ β. ὀστιάριός . . . . . καὶ κουράτωρ τῶν β. οἴκων τοῦ Петрίου (X—XI в.)

Л.	. . . . O	[+ K(ύρι)ε β]ο-
	. Θ Ε . Ṭ W̄	[ή]θε(ι) τῷ
	C W Δ Ʊ Λ Ī W̄	σῷ δούλ(ῳ) Ἰω(άννῃ)
	R, O C . . Ạ ·	β(ασιλικῷ) ὀσ(τι]α-
	—P Ī W̱—	ρίῳ
Оп.	. . . W .	. . . . ω . . .
	K Ʊ P A T O	κουράτο-
	P I T ɣ R, O I	ρι τοῦ β(ασιλικοῦ) οἴ-
	. Ʊ T Ʊ Π E	[κ]ου τοῦ Πε-
	T P I Ʊ	τρίου
	—∘—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ βασιλικῷ ὀστιαρίῳ . . . . . καὶ κουράτορι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τοῦ Петрίου.

Текстът е зле запазен, поради което е проблематично четенето и попълването. На лицевата страна, въпреки че някои букви са унищожени, няма проблеми в четенето. На опаката първият ред е изцяло покрит с оловен окис, вижда се само вторият или трети знак — ω. По-нататък въпреки липсата на някои букви няма проблеми в попълването и четенето на текста.

П. инв. № 24653, сектор юг, рампа, 30.08.1985 г. Размери: 22,5—25/над 22/3 мм, 8,10 г. Зле запазен, счупен на две екземпляр. Унищожени от корозията букви и редове, а също и неотпечатани.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. Длъжността κουράτωρ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τοῦ Петрίου не е позната от други източници. Неин паралел по смисъл е текстът от моливдовул, съхраняван в колекцията на Атинския нумизматичен музей, чийто собственик е: Λέων βασιλικὸς, σπαθάριος καὶ μέγας κουράτωρ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου των Μαγγάνων, датиран според издателите му в IX в.[1]

Собственикът на представения моливдовул е бил натоварен с управлението на едно от императорските имения в Петра или Петрион, квартал на Константинопол[2]. Съдейки от неговата титла — императорский остиарий — и отсъствието на патроним, предполагам, че той е бил евнух, получил длъжността финансово да администрира едно от императорските имения в Петра. Все пак обаче не може да не възникне въпросът за съотношението между длъжностите в двете групи печати: κουράτωρ τοῦ Петрίου и κουράτωρ τοῦ β. οἴκου τοῦ Петрίου. Еквивалентни ли са в различно време, или в съотношение на цяло и част от него?

Известни са и други сфрагистични паметници, свързани с управлението на императорски имоти в Петра:

1. Στέφανος πατρίκιος καὶ ορρειάριος τοῦ Петрίου, датиран в IX в.[3]
2. N. σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ πρωτονοτάριος τοῦ Петрίου, датиран в X—XI в.[4]
3. Νικηφόρος Ἀνζᾶς πατρίκιος, πρωτονοτάριος τοῦ Петрίου καὶ σύμπονος, датиран през XI в.[5]

[1] *Schlumberger,* Sigillographie, p. 141/2; *Konstantopoulos.* n° 30.
[2] *Janin, R.* Le Pétrion de Constantinople. — EO, 26, 1937, 31—51.
[3] *Laurent.* Vatican, n° 89.
[4] Coll. Shaw. n° 39, Accn° 410.
[5] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 156; *Laurent.* Corpus, n° 1081.

138. ΜΙΧΑΗΛ β. σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν, καὶ πρωτονοτάριος τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Μαγγάνων (XI в.).

Л. изображение на архангел Гавраил от сцената Благовещение. Архангелът е представен прав в цял ръст, полуобърнат наляво. Облечен е в хитон и мантия. Крилете му са от двете страни и опират до земята. С лявата ръка се подпира върху лабарум с дълга дръжка, а с дясната благославя. Около изображението е изписан кръгов надпис . . R O H Θ E-I T W C W Δ . . . . = [+ K(ύρι)ε] βοήθει τῷ σῷ δ[ούλῳ]

Оп.	+ M H X R, C	Μηχ(αὴλ) β(ασιλικῷ) σ-
	Π A . K A N ΔΔ,	πα[θ(αρο)] κανδ(ι)δ(άτῳ)
	E Π Ị T, O I K H A K	ἐπὶ τ(ῶν) οἰκηακ(ῶν)
	S A N O T, T . .	(καὶ) (πρωτο)νοτ(αρὶῳ) τ[οῦ β(ασιλικοῦ)]
	V Γ, T, M A Γ,	ὕγ(ου) τ(ῶν) Μαγ(γάνων)

+ Κύριε βοήθει Μιχαὴλ βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ πρωτονοταρὶῳ τοῦ βασιλικοῦ ὄικου τῶν Μαγγάνων.

Инв. № 2399, намерен е от ученици през 1931 г. в стария Преслав. Размери: 27—28/24/2,5 мм, 12,23 г. Голямо разлато ядро, добре центриран отпечатък, но някои от буквите не са добре отпечатани и това поражда съмнения в четенето. Правят впечатление отличната гравировка в изображението на архангел Михаил и текстът от опаката страна.

Публикация: *Маслев.* Печати, № 5.

Няма познати паралели.

От писмените източници не е позната личност с подобно име и длъжности. Първоиздателят на моливдовула е приел последната длъжност на Михаил за πρωτονοτάριος τοῦ β. οἴκου τῶν Μαγγάνων. В рецензията си по този повод Лоран предлага четене πρωτονοταρίῳ τοῦ ὔκου τ(οῦ) μαγ(ίστρου)[1]. Не виждам реални основания, за да се коригира четенето на Маслев. То се подкрепя и от целия смисъл на текста на печата. Спатарокандидатът Михаил е член на ὁ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν, което управлява императорските домени, и по-скоро персонално е протонотарий на императорското имение в Мангана, отколкото приетото от Лоран да е протонотарий на имението на някакъв неизвестен магистър. Не може да се приеме само датировката, предложена от Маслев XI—XII в.[2] Както вече неведнъж бе посочвано, датирането на печатите от Преслав не бива да надхвърля XI в.

[1] *Laurent.* BZ, 49, 1956, 540—541.
[2] *Маслев.* Печати, с. 458.

7. ПРАВОСЪДИЕ

Правосъдието във Византия не е било отделна служба. Всички чиновници като представители на върховната власт са могли да раздават правосъдие в границите на функциите, които са упражнявали. Оттук се е получавало и известно противоречие. Сановниците, председателствуващи различни съдилища, са били понякога некомпетентни в областта на законодателството. Ето защо към тях били прикрепвани юристи (κριταὶ), членове на съответните съдилища, които да бъдат отговорни за съдебните решения.

Във Византия през отделните периоди са функционирали различен брой съдилища. Настоящото експозе няма за задача да проследи историята на правораздаването във Византия, а само да е въведение към сфрагистичния материал, с който разполагаме. По-долу представям четирите съдилища:

а) императорски съд. Заседава в Двореца, председателствува се лично от василевса, състои се от високопоставени сановници. В изворите се нарича: βασιλικὸν βῆμα, βασιλικὸν δικαστήριον, β. κριτήριον[1].

б) съд на Хиподрума (κριτής ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου). Името му идва от мястото, където е заседавал. След 1204 г. не се среща в писмените източници[2].

в) съд на Велума (κριτὴς τοῦ βήλου). Името му идва от завесата (βῆλον), която във византийските съдилища се разтваряла при идването на съда. Членовете му са били онези съдии на Хиподрума, които са имали право да заседават зад тази завеса. Κριτής τοῦ βήλου са от висш ранг и са били избирани от средата на κριτής ἐπι τοῦ ἱπποδρόμου. За едно подобно повишение е било необходимо личното одобрение на императора. Запазват се като категория и понятие до XIV в.[3].

г) съд на друнгария на виглата. До началото на XI в. δρουγγάριος τῆς βίγλης е военен, командир на един от четирите корпуса, съставляващи тагмата. Задълженията на този корпус са били преди всичко свързани с охраната на вътрешността на Двореца. Ето защо в имперския съд δρουγγάριος τῆς βίγλης е участвувал по въпросите, отнасящи се до сигурността. С времето постепенно ролята му в съда нараства и надделява над останалите му функции и той оглавява съдебния състав при разглеждане на въпроси за сигурността на Двореца. За пръв път като съдия е упоменат в документи от 1030 и 1045 г., но, както предполага Лоран, тези трансформации са били налице от началото на XI в., поради което в своята класификация той отнася печатите на друнгарии на виглата след XI в. към правосъдието[4].

Друнгарият на виглата заема твърде високо място в магистратурата, често е председател на имперския съд. Във времето на Михаил VII (1071—1078) заради тези му функции е трансформиран в μέγας δρουγγάριος. Неговият съд ревизира решенията на някои други съдилища[5].

В стратегията Преслав са намерени моливдовули на някои столични съдии и на техните помощници. В редица случаи обаче те имат пълномощия в провинцията, където като съдии са истински администратори, контролиращи и финансовите служби[6]. По тази причина печатите на подобни сановници са включени в частта за провинциалната администрация. А тези на друнгария на виглата и неговият помощник — в частта за армията, тъй като дават една по-пълна представа за ведомствата към нея, а също и поради обстоятелството, че те са от време, когато функциите на този сановник са повече военни, отколкото юридически.

Някои други категории съдии:

Сред моливдовулите от Преслав има и един на екзактор (ἐξακτωρ). За пръв път като длъжност се появява в Ескуриалската тактика[7]. Понятието екзактор, събирач на данъци през античността, е загубило вече значението си. През разглеждания период той е юрист, участвуващ в императорския съд, като в редица случаи мнението му надделява над това на епарха. Специализиран е според Лоран в делата, свързани с опекунството. И по времето на Михаил Псел е била висока длъжност. Не се среща повече в писмените извори след 1204 г.[8]

Затвори:

Според коментара на писмените източници в столицата Константинопол е имало три затвора, подчинени съответно на: ἔπαρχος τῆς Πόλεως, δομέστικος τῶν νουμέρων καὶ δομέστικος τῶν τειχέων[9]. Печатите на последните двама от стратегията Преслав са представени в частта за армията по съображения, посочени по-горе.

[1] *Laurent.* Corpus, 2, 433—435.
[2] *Bréhier.* Institutions, 227—228; *Guilland.* L'Hippodrome, 51—53; *Oikonomides.* Listes, 323, n. 205; *Laurent.* Corpus, 2, p. 449.
[3] *Oikonomides.* Listes, p. 323; *Laurent.* Corpus, 2, 438—439.
[4] *Laurent.* Corpus, 2, 465.
[5] *Bury.* System, 60—62; *Guilland.* Recherches, 1, 563—587; *Oikonomidès.* Listes, p. 331; *Laurent.* Corpus, p. 465.
[6] *Oikonomidès.* Listes, p. 322.
[7] *Ibidem,* 271/14.
[8] *Ibidem.* 325—326; *Laurent.* Corpus, 2, p. 480.
[9] *Janin.* CP byzantine, 169—170; *Oikonomidès.* Listes, 336—337.

α) κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου

139. ΜΑΡΙΑΝΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου (X—XI в.)

Л. Два зрънчести кръга, между тях трети от малки сфери. В получената окръжност са представени осем лъча, които се пресичат в центъра. На мястото на пресичането е изписана буквата Θ. Всеки лъч завършва с буква, букви са изписани и между лъчите. Всички те съставляват инвокацията Θ . Ε R Θ Η Τ W C W Δ = Θ(εοτό)[κ]ε β(οή)θ(ε)η τῷ σῷ δ(ούλῳ). Между два от лъчите са издраскани с острие графити, наподобяващи буквите Λ / Λ или Τ / Δ.

Оп.	+ Μ Α . . .	+ Μα[ρια]-
	Ν W R, Α, C Π	νῷ β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπ-
	Α Θ, S Κ Ρ Ι Τ,	αθ(αρίῳ) (καὶ) κριτ(ῇ)
	Ε Π Ι Τ Ο V	ἐπὶ τοῦ
	Ι Π Π Ο Δ Ρ,	ἱππoδρ(όμου)

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μαριανῷ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ κριτῇ ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου.

П. инв. № 17241, кв. 173/143, 19.07.1979 г. Размери: 20—23/19/3 мм, 7,32 г. Отпечатъкът е бил качествен, като цяло и моливдовулът е добре запазен, но от него е отчупено парче вдясно от канала за шнура.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници. Известна възможност в тази насока предлага един моливдовул на Μαριανὸς βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ ἔπαρχος Πόλεως, датиран от издателя му във втората половина на X в.[1] Датировката на нашия моливдовул е сходна (последната четвърт на X — началото на XI в.) и не е изключено да се отнася за едно и също лице. Още повече, че един бивш κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου, познаващ законодателството, е твърде подходящ за ἔπαρχος Πόλεως[2].

[1] *Laurent.* Corpus,, 2, n° 1009.
[2] *Oikonomidès.* Listes, 319—320; *Laurent.* Corpus, 2, p. 545.

β) ἐξάκτωρ

140. N. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ἐξάκτωρ (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Никола с нимб, къса брада и мустаци, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни вертикален надпис Ο / Α / . . / Ο — . . / Κ . /Λ Α = Ὁ ἅ[γι]ο(ς) [Νι]κ[ό]λα(ος). От кръговия надпис с инвокацията е запазено само + Κ . . . . . .

Оп.	. . . . .	. . . . .
	. . C П . . .	. [(πρωτο)]σπ[αθ(α)ρ(ίῳ)]
	. П I T ϑ X C, T, .	[ἐ]πὶ τοῦ χρ(υ)σ(ο)τ(ρι)[κ(λίνου)]
	. . I T I . П I .	[κρ]ιτι [ἐ]πὶ [τ(οῦ)]
	I . П O Δ P M,	ἱ[π]ποδρ(ό)μ(ου)
	. E Ξ A K T,	[(καὶ)] ἐξάκτ(ωρι)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ν. πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου κριτῇ ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ἐξάκτωρι.

Поради обстоятелството, че печатът е бил по-голям от ядрото, доста от буквите не са отпечатани. Липсва целият първи ред, а нямам увереност, че надписът завършва на шестия ред. От втория ред са запазени само две букви С П. Въпреки че не всички букви от следващите редове са отпечатани или запазени, възстановяването на текста е приемливо.

П. инв. № 17057, кв. 173/184, 7.06.1979 г. Размери: 20—21/над 21/2,6 мм, 8,65 г. Освен направените по-горе констатации, свързани с отпечатването, би могло да се допълни, че повърхността на опаката страна е унищожена, най-вече над канала за шнура.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Отсъствието на омоним прави безпредметно всяко едно предположение за идентификация и коментар.

8. НЕУТОЧНЕНИ ВЕДОМСТВА

Представени са моливдовули на сановници, които по характера на своите функции са служители, помощници, а не титуляри в едно или друго ведомство, но тъй като наименованието на последното не е изписано върху печата, то е невъзможно да ги включим в представената дотук класификация.

α) ἐκ προσώπου

Длъжността не е добре диференцирана. Представена е както в централната, така и в провинциалната администрация. В столицата някои ведомства имат ἐκ προσώπου, а други нямат, но върху печатите на тези сановници е задължително посочването, чий ἐκ προσώπου е. В провинцията съответният стратег на тема е фактически ἐκ προσώπου на императора[1], но заедно с това съществуват теми или административни единици, където не се назначава стратег, а само ἐκ προσώπου. Всичко това е дало основание на Икономидис да стигне до извода, че вероятно те са били стратези от по-нисш ранг[2].

[1] *Bury*. System, 46—47; *Ahrweiler*. Recherches, 38—39.

[2] *Oikonomidès*. Listes, p. 342.

141—142. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΡΝΙΚΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου (X в.)

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около него кръгов надпис + Κ Ε R Ο Η Θ, Τ W C W Δ . Λ, = + Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δ[ού]λ(ῳ).

Оп.

Ν I Κ Ο	. . . Ο	Νικο-
Λ Α W Α, C П Α	. . . . . П Α	λάῳ (πρωτο)σπα-
. S E K A, C W	. . . . A C W	[θ(αρίῳ)] (και) ἐκ (πρω)σώ-
П, Τ W Τ Ο Ρ	. . . Τ Ο Ρ	π(ου) τῷ Τορ-
Ν I Κ Η	. . . Η	νίκῃ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικολάῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἐκ προσώπου τῷ Τορνίκῃ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18069, кв. 173/138, 28.08.1979 г. Размери: 24—25/19/3 мм, 9.20 г. Отличен отпечатък, отлично запазен екземпляр. Отпечатъкът свидетелствува за висококачествена гравировка, навярно в някое столично ателие.

2. П. инв. № 24571, сектор юг, рампа, 7.08.1985 г. Размери: 13—21/19/2,1 мм. Качествен отпечатък, но половинка от цял моливдовул.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Въпреки наличието на омоним и патроним съм затруднен в идентифицирането с личност от писмените източници.

Фамилията Торники е участвувала активно в живота на империята през X—XIII в. Произходът ѝ се свързва с арменските таронски князе. Сред представителите ѝ за периода X—XI в. не е познат Николай Торник[1].

В писмените източници, отнасящи се до събитията във Византия от 944—945 г., се съобщава името на πατρίκιος Νικόλαος Τορνίκος като един от активните привърженици на императора Константин VII в борбата му срещу Лакапините[2].

Поставя се въпросът, ако собственикът на представения печат и Николай Торник от посочените източници са едно и също лице, дали данните от моливдовулите свидетелствуват за един по-ранен етап в кариерата му?

Същият въпрос е стоял и пред Лоран, коментирайки данните на един друг моливдовул на Николай Торник, съхраняван в колекция Shaw. Без да влиза в обстоен коментар, той отговаря отрицателно, тъй като печатът не му изглеждал толкова ранен, за да се свърже със събития и личности преди 945 г.[3]

Моливдовулите от стратегията Преслав са в комплекс, датиран 971—1088 г., но вече на няколко пъти бе констатирано наличието и на по-ранни моливдовули. Външният вид на печата не изключва датиране в X в., дори и преди посочените хронологически граници, но все пак 30-те—40-те години на X в. е доста ранна дата.

Не сме в състояние да отговорим и на въпроса, чий ἐκ προσώπου е протоспатарий Николай Торник, дали в някое столично ведомство или в провинцията. Титлата му е от доста висок ранг, същата титла притежават стратезите на различни стратегии през последната четвърт на X в. Ако приемем мнението на Икономидис, че ἐκ προσώπου е своего рода стратег, то трябва да приобщим моливдовулите на Николай Торник към групата на печати на стратези без топоним.

[1] *Каждан.* Армяне, 47—57.

[2] *Theophanes Continuatus.* 437/8; *Skylitzès.* 236/83; *Adontz.* Etudes, p. 251; *Charanis.* Armenians, p. 46.

[3] Coll. Shaw, n° 1319. На лицевата му страна е представено бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи пред гърдите си медальон с образа на Младенеца. На опаката — четириредов надпис N I K O / Λ A W A, C П A / Θ P, T O T O P / N H K H . Авторът на ръкописа предлага датировка X—XI в.

143. N. β. σπαθαροκουβικουλάριος καὶ ἐκ προσώπου (X—XI в.)

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. От кръговия надпис се чете + K . . . . . Δ ɣ Λ, + K(ύρι)[ε βοήθει τῷ σῷ] δούλ(ῳ).

Оп.	. . . .	. . . .
	. C П A Θ A	σπαθα-
	P, K ɣ R I K	ρ(ο)κουβικ-
	ɣ Λ, S E K	ουλ(αρίῳ) (καὶ) ἐκ
	П P O C	προσ(ώπου)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ N. β. σπαθαροκουβικουλαρίῳ καὶ ἐκ προσώπου.

Първият ред не е отпечатан, възстановяването му е невъзможно. От втория или не е отпечатана, или изтрита първата буква. Тя би могла да е R. По-нататък няма проблеми в четенето.

П. инв. № 17010, кв. 173/166, 26.06.1979 г. Размери: 22,5—25/18/2 мм. Непълен отпечатък, направен перпендикулярно на линията на канала. Добре запазен.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Невъзможността да възстановим омонима прави безпредметни издирванията. И в този случай не е конкретизирано чий ἐκ προσώπου е собственикът на печата. Титлата му β. σπαθαροκουβικουλάριος подсказва, че той е бил евнух, и това прави по-голяма вероятността да е бил ἐκ προσώπου към някое от централните ведомства в столицата.

β) χαρτουλάριος

144—146. ΕVΣΤΑΘΙΟΣ ὀστιάριος καὶ χαρτουλάριος (X—XI в.)

144—145. χαρτουλάριος.

Л.	1.	2.	
	+ K E R O	. . E R .	+ K(ύρι)ε βο-
	H Θ E I T W	H Θ E I T W	ήθει τῷ
	C W Δ O V	C W Δ O V	σῷ δού-
	Λ W	Λ W	λῳ
Оп.	. V,	E V,	Εὐ(σ)-
	T A T I W	T A T I W	ταθίῳ
	X A P T ɣ	X A P T	χαρτου-
	Λ A P,	Λ A P,	λαρ(ίῳ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Εὐσταθίῳ χαρτουλαρίῳ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

П. инв. № 17048, кв. 173/142, 4.07.1979 г. Размери: 24—25/17/2,5 мм, 7,90 г. Некачествен отпечатък. Булотирионът е бил разхлабен, поради което се е получило разминаване между лицевата и опаката страна с 10 мм.

2. Предложен за изкупуване в НИМ-София. Произход от района на сградата, кол. Н. Георгиев. Размери: 22—23/17/3 мм. При отпечатването се наблюдава подобен на горния дефект.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

146. ὀστιάριος καὶ χαρτουλάριος

Л. Вижда се само кръговият надпис и част от нимба на светеца + KEROHΘITW . . . . . = + К(ύρι)ε βοήθ(ε)ι τῷ [σῷ δούλῳ]. Средата на моливдовула е проядена от корозия. Вдясно от нимба като че ли буквата K|° от името на светеца [⊙ / N / I] — K / o [/ Λ].

Оп.	± E V C.	+ Εὐσ[τ]-
	. Θ I W O C	[α]θίῳ ὀσ-
	T I A P I W S	τιαρίῳ (καὶ)
	X A P T O V	χαρτου-
	Λ	λ(αρίῳ)

+ Κύριε βοήθει Εὐσταθίῳ ὀστιαρίῳ καὶ χαρτουλαρίῳ.

П. инв. № 17221, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 18—19/18 ?/3 мм, 7,30 г. Зле запазен екземпляр, непълен отпечатък.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Основният въпрос в тези две групи моливдовули е дали са на едно и също лице. При втората група е представена и титлата ὀστιάριος, а също и иконографският сюжет е различен. Тези различия обаче не могат да надделеят над възможността собственикът на двете групи печати да е едно и също лице. При първата група той може би все още е нямал титла, а само длъжността χαρτουλάριος.

И при двете групи не е конкретизирано на кое ведомство е бил хартуларий Евстатий. Титлата му ὀστιάριος, предназначена за евнуси, подсказва, че навярно е бил евнух. Оттук и длъжността му ще е била свързана с някое от ведомствата в столицата.

147. KWNΣTANTINOΣ (?) β. σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῶν . . (X в.)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Между раменете е гравиран по един точковиден кръст. От кръговия надпис е останало + K E R O H Θ . . . . . + К(ύρι)ε βοήθ[ει τῷ σῷ δούλῳ]

Оп.	. . . .	[+ Κων]-
	. . A N T . . .	[στ]αντ[ίνῳ]
	. . C I Λ I K W	[βα]σιλικῷ
	. . A Θ A P O K	[σπ]αθαροκ(αν)-
	. . E Π I T O N	[δ(ι)δ(άτῳ) ἐπὶ τὸν
	—+—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ ἐπὶ τῶν (βαρβάρων).

Поради това, че разполагаме с фрагмент, по-малък от половинка от цял моливдовул, е затруднено попълването и четенето. Първият ред изцяло липсва. Предполагам, че там е започвал омонимът на собственика на печата и е завършвал на втория ред. От него е запазено A N T, което позволява да се попълни [K W N / C T] A N T [I N W]. По-нататък няма проблеми в попълването. Смутен съм обаче от необичайния завършек на текста. Очевидно петият ред е последен, при което е необяснимо към кое ведомство е ἐπὶ τῶν собственикът на печата. Може би имаме случай на незавършен печат, което противоречи на грижливото гравиране на буквите, близки по изписване до ръкописното писмо. Качеството на отпечатъка свидетелствува за опитна работа на гравьор от някое столично ателие.

При незавършеността на текста само сме допуснали възможността собственикът на печата да е β. σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῶν βαρβάρων.

П. инв. № 16934, кв. 173/142, 16.06.1979 г. Размери на фрагмента: 18—24, на самия печат над 22, дебелина 2 мм.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Както вече посочихме, попълването на омонима е предполагаемо, поради което данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници. Безпредметно е и да направим опит за идентифициране със собственици на печати с омонима Константин, които са били ἐπὶ τῶν βαρβάρων[1].

[1] Такива са известни немалко (вж. *Laurent.* Corpus, 2, n° 511—516).

ЧАСТ ТРЕТА

СЛУЖБИ И ВЕДОМСТВА КЪМ АРМИЯТА

Византийската армия е била съставена от две основни части:

1. Провинциална, темна войска (θέματα), командувана от различни стратези по места[1];

2. Императорска армия (τὰ βασιλικὰ τάγματα), разположена на гарнизон в столицата или в съседни провинции[2].

Тагмата е била рекрутирана от наемници, професионалисти, въоръжавани и екипирани от държавата и командувани от висши офицери. В нея влизали следните основни корпуси: схоли, екскувити, иканати, аритми, или вигли, и нумери[3]. Начело на тези корпуси стояли доместици, друнгарии или комеси. Между командирите на тези корпуси е имало старшинство, но всеки от тях е бил пряко подчинен на императора. В различно време са съществували и други военни единици от тагмата, учредени от един или друг император, като израз на политиката му или начина на водене на военни действия, например безсмъртните при Йоан I Цимисхий, или архонтопулите при Алексий I Комнин, но не са се запазвали за дълго[4].

[1] Преглед на стратезите по места е направен в следващата глава, разглеждаща провинциалната администрация.

[2] *Bury*. System, 47—49; *Bréhier*. Institutions, 295—296; *Guilland*. Le domestique, 5—6; *Ahrweiler*. Recherches, 24—32; *Oikonomidès*. Listes, 329—32.

[3] На включването на последните в тагмата настоява *Ahrweiler*. Recherches, p. 24, въпреки че съществуват сериозни възражения.

[4] *Ahrweiler*. Recherches, 27—28; *Oikonomidès*. Listes, 332—334.

α) δομέστικος τῶν σχολῶν

Командир на най-значителния корпус от тагмата — схолите. Схолите отначало били натоварени със служба в императорския дворец, където пребивавали през деня и нощта. Имали специална зала. Носели блестяща униформа и службата им била по-скоро парадна. Но с течение на времето се превърнали в основна войскова единица, като по традиция са изпращали в Двореца почетен караул.

Длъжността доместик на схолите има своята еволюция през вековете. Висшите цивилни чиновници или военоначалници имали навика извън официалния персонал да назначават и едно доверено лице, на което можели да прехвърлят част от тежките си задължения и което е могло при нужда дори да ги замества. На Запад този доверен човек бил наречен domesticus — прислужник или домашен. Под същото наименование той бил приет и на Изток и получил широко разпространение във Византия още през VI в. Отначало той е бил частно лице, частен съветник на съответния сановник, но поради доверието, с което е бил натоварен, често оказвал влияние върху служебните дела на своя патрон. Така и командирът на схолите е имал свой доместик, без да е военен, за когото могло да се предполага, че най-много е предавал на командирите на съответните схоли заповедите на командуващия. Но от времето на Константин V (740—775) се среща вече като командуващ корпуса на схолите и приближен на императора.

Доместикът на схолите е най-старшият офицер в тагмата и при отсъствието на императора е върховен командуващ. С реалната власт, която е притежавал, се обясняват изискванията към евентуалната кандидатура за този пост. Първото и най-важно условие е било безпределна вярност към императора и трона. По традиция до края на X в. на тази длъжност не се назначавали евнуси, но те били за предпочитане, тъй като нямали аспирации към трона. И най-малкото подозрение е било достатъчно като повод за смяната на титуляра. Известни са също така редица случаи, когато на този пост са били назначавани некомпетентни във военно отношение, но верни на императора сановници.

Пръв помощник на доместика е τοποτηρητὴς τῶν σχολῶν. Начело на отделните схоли, чийто брой варира от 7 до 30 с около 1000 войника, стои κόμητες τῶν σχολῶν.

От времето на Роман II (959—963) длъжността е разделена и в източниците от това време, включително и в Ескуриалската тактика, са представени двама доместици δ. τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως и δ. τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς. Конкретизирани са и длъжностите на техните заместници. От коментара на източниците се подразбира, че доместиците на схолите на Изтока или Запада се явяват фактически и командуващи на всичките византийски сили в съответния район.[1]

Пак по същото време в ранглистите се срещат и други длъжности, които до известна степен дублират тази на доместика на схолите — стратилат, стратопедарх и др. със съответните щабове. Относно тяхната поява и съдържание няма яснота в изследванията.

Повечето от изследвачите са склонни да ги свържат с персонални назначавания на приближени на императора на фактическата длъжност доместик на схолите, но с оглед да се избягнат някои нарушения на традициите[2].

През последните десетилетия на XI в. се въвежда и длъжността μέγας δομέστικος τῶν σχολῶν. Според едни изследвачи той е върховен командуващ, чиито подчинени са доместикът на Изтока и Запада[3]. По-приемливо е предположението на другата група изследвачи, подкрепено и от сфрагистичните паметници, че всъщност длъжността е подсилена чрез епитета μέγας, тъй като са известни печати на велики доместици поотделно на Изтока или Запада[4].

[1] *Bury*. System, 49—57; *Brèhier*. Institutions, 295—297; *Guilland*. Le domestique, 5—13; *Ahrweiler*. Recherches, 24—36; *Oikonomidès*. Listes, 329—330.
[2] *Oikonomidès*. Listes, 332, 334.
[3] *Guilland*. Le domestique, p. 11.
[4] *Laurent*. Corpus, 2, 499—500; *Oikonomidès*. L'Evolution, 142—143.

148—157. ΠΕΤΡΟΣ πατρίκιος, β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (971—975).

148—151. β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν θεοφιλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως.

Л. В средата на изображението е представена буквата Θ. От нея излизат четири къси и четири дълги радиални лъча. Дългите завършват с букви: вляво K, горе P — над него V. вдясно EI и долу R. В образуваните между лъчите четири полета е изписано T W — C W / Δ — Λ W = Κύριε β(οή)θει τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.

1.	2.	3.	4.
. Π E T P .	± Π E T P .	. . . T P O	. Π . . . O
. A, C Π A Θ, S	. . A C Π A . .	. A, C Π A Θ, .	. . . . . Θ, S
Δ O M E C T, T O	. .M E C T, T O	Δ O M E C T, T .	T, T O
N Θ E O Φ, C K O	N . E O Φ, C . .	. . . O Φ . . .	. . . . Φ C K O
Λ, T I C Δ V	Λ T I C Δ .	Λ, T I . . .	. . . C Δ V
C E,	C E,	C .	. .
1—4.	+ Πέτρο		
	[β(ασιλικῷ)] (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καί)		
	δομέστ(ικῳ) τὸ-		
	ν θεοφ(ιλάκτων) σκο-		
	λ(ῶν) τῆς Δύ-		
	σε(ως)		

Четирите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, което позволява да се допълни текстът и прочете: Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καί δομέστικῳ τῶν θεοφιλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως.

1. П. инв. № 22120, сектор изток, върху плочника, 20.06.1984 г. Размери: 24—23/24 ?/2 мм, 5,00 г. Печатът е бил по-голям от ядрото и части от него не са излезли. Моливдовулът е леко огънат и с отчупени краища.

2. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. От стратегията. Размери: 24—26/24 ?/2 мм, 7,65 г. Некачествен отпечатък, излезли са матриците най-вече в средната част, счупен на две екземпляр.

3. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. От стратегията. Размери: 24—27,5/24 ?/3 мм, 10,80 г. Некачествен отпечатък. От едната страна близо 1/3 от горната и долна матрица не са отпечатани. Повърхността му е покрита с окисни гнезда.

4. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. От стратегията. Размери: 26—28/24 ?/3 мм, 12,15 г. Некачествен отпечатък. Матриците в булотириона са били разхлабени, поради което се е получило подхлъзване на ядрото при отпечатването и разминаване на лицевата и опаката страни с близо 10 мм. Навярно поради тези причини значителни части от матриците не са отпечатани. Моливдовулът е добре запазен.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

152—154. πατρίκιος καί δομέστικος τῶν θεοφιλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως

Л. Средната част на изображението не е запазена и не може да се види дали е била изписана буквата Θ. На същото място се пресичат осем радиални лъча, които завършват с букви K E R T W C O Δ. Четирите лъча, разположени кръстообразно, имат изписани в средата по една буква. Горе П, долу Е, вляво Т и вдясно О. Останалите четири лъча имат на това място гравирано по едно коляно. Събрани и развързани горните букви дават следния текст: К(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ) Πέτ(ρ)ῳ.

Оп. 1.	2.	3.
. . A T P .	+ Π A T P I	 I

. . Δ̲ O M E .	K, S Δ O M E̲ T̲	. . . . M E, T,
. . . E̲ O Φ V Λ̲ .	T̲ O Θ E . Φ̲ . . .	T̲ O̲ Θ . . . . Λ̲ A
. . . K̲ O Λ̲	K T, C K . .	K T, C̲ K O Λ̲,
. . . . . C E̲	T̲ I C Δ V . .	T . . Δ V C E̲

1—3. + πατρι-
κ(ίῳ) (καὶ) δομέ(σ)τ(ικῳ)
τὸ(ν) θεοφυλά-
κτ(ων) σκολ(ῶν)
τῆς Δύσε(ως)

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, след съпоставянето им и попълването на празните места четем: Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ πατρικίῳ καὶ δομέστικῳ τῶν θεοφιλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως.

1. П. инв. № 18501, кв. 173/135, 13.05.1980 г. Размери: 26—26/над 25/3 м, 11,11 г. Некачествен отпечатък. Цели полета от матриците не са излезли. Навярно отпечатъкът не е бил плътен в булотириона.

2. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. От стратегията. Размери: 23—25/?/3 мм, 10,34 г. Некачествен отпечатък, около 1/3 от горната и долна матрица не са излезли. Моливдовулът е пробит в средата и навярно е бил използуван за тежест, а краищата му са орязани или очукани.

3. П. инв. № 20784, Дворецът, сектор юг, кв. 161/76, 29.06.1983 г. Размери: 29—29 ?/25/3 мм. Отпечатъкът е бил сполучлив, но моливдовулът е зле запазен, отчупен от едната страна, пропукан по средата и покрит с оловни гнезда.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

155—157. πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως

Л.	1.	2.	3.
	. . E R .	. K̲ E̲ R̲ O	± K E R .
	. . E I T .	. . E I T̲ W̲	. Θ E I . .
	W̲ Δ O . .	. . Δ O . .	. . . . .
	W̲ Π E . .	. Π̲ E T̲ .	. . . . .
	—·:·—		

Оп.		
. A T . .	Π A̲ T̲ P .	. . T P H
. . W K A̲ I .	K̲ I W̲ K . . .	. . . K A I .
. . . C T I K̲ .	O̲ M E̲ C T . . .	. . . . T H . .
. . . C X O̲ .	T̲ . N̲ C X̲ . .	. . . . .
. . . C E̲ ,	. . V C E̲	. . . . .
—	—·:·—	

1—3. —·:·—
Κ(ύρι)ε βο-
[η]θει τῷ
[σ]ῳ δο[ύλ]-
ῳ Πέτ[ρ(ῳ)]
—·:·—
—∘—
πατρη-
κίῳ καὶ [δ]-
ομέστικ[ῳ]
τ[ῶ]ν σχο[λ(ῶν)]
[τ(ῆς) Δ]ύσε(ως)

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, след попълването на липсващите букви и изправянето на текста се чете: + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ πατρικίῳ καὶ δομέστικῳ τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως.

1. П. инв. № 16981, кв. 173/172, 18.06.1979 г. Размери: 23—28/24/3 мм, 10,86 г. Некачествен отпечатък, матриците са отпечатани само върху подутината на канала за шнура.

2. П. инв. № 17212, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 25—27/24/3 мм, 11,50 г. Некачествен отпечатък, матриците са отпечатани само върху подутината от канала за шнура и периферния ръб на ядрото. Ударът върху булотириона или притискането върху ядрото не са били достатъчно силни.

3. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване на НИМ-София. От стратегията. Фрагмент с размери 14—29 мм.

Непубликувани.

Паралели: При разкопките на средновековната крепост до с. Одърци, Толбухинско, е намерен моливдовул, отпечатан със същата двойка матрици[1].

[1] Непубликуван. Съхранява се в ИМ-Толбухин.

158. N. πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως.

Освен тези три групи моливдовули, при които е изписан омонимът, в стратегията е намерен и представител на четвърта група, при който омонимът липсва. Въпреки че този моливдовул има на лицевата си страна различен иконографски сюжет от вече представените, текстът от опаката, титлата, длъжността и самият начин на изписване насочват към извода, че навярно и неговият собственик е бил Петър.

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст. Между раменете му горе се виждат сиглите Ī C̄ — X̄ ¯ ¯. Не се вижда продължението NI-KA. Около изображението кръгов надпис, от който е запазено K E . . . Θ . . . . . = K(ύρι)ε [βοή]θ[ει τῷ σῷ δούλῳ.]

Оп.	[Πέτρ(ῳ) πατ(ρ)]-
. K̲ S Δ O M E .	[ι]κ(ίῳ) (καὶ) δομέ(σ)[τ(ικῳ)]
. O Θ E O Φ̲ . .	[τ]ὸ(ν) θεοφ[υλ]-
. . T̲, C . Λ . .	[άκ]τ(ων) σ[χ(ο)]λ(ῶν) [τῆ(ς)]
. V̲ C E O C	[Δ]ύσεος

—∘—

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ πατρικίῳ καὶ δομέστικῳ τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν τῆς Δύσεως.

П. инв. № 19203, сектор изток, 18.05.1981 г. Размери: 23—26/25 ?/3 мм, 10,65 г. Ядрото е било по-малко от печата, матриците непритегнати в булотириона, а ударът, или натискът — недостатъчен и като резултат — некачествен отпечатък. Целият първи ред е извън ядрото, а също така и началните букви на почти всички останали.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Първият въпрос, на който следва да се отговори, е: дали собственикът на трите групи моливдовули (четъртата е все пак под въпрос и не променя кой знае колко нещата) е едно и също лице?

Кое е общото между тях?

1. *Омонимът.* Достигналите до нас печати на доместици на схолите са малко, още по-малко са тези на доместици на схолите на Запада, а такива с омоним Петър са непознати, така че изглежда малко вероятно трите или четирите групи моливдовули да са на различни собственици.

2. *Датировка.* Тя разбира се е свързана с личността на собственика, но и текстът от печатите сам по себе си предоставя определени възможности. Длъжността доместик на схолите на Запада е въведена при царуването на Роман II (959—963), която дата е terminus ante quem, но като се има предвид, че моливдовулите са от комплекс, датиран след 971 г., то тази ще е реалната им долна граница. Титлата императорски протоспатарий е от твърде нисък ранг, за да е притежание на византийски сановник, изпълняващ длъжността доместик на схолите на Запада през 80—90 г. на X в., когато титулярите са магистри, антипати и т. н. Титлата патриций, свързана с длъжността доместик на схолите на Запада, също насочва най-общо към годините на царуването на Йоан I Цимисхий (969—976). Следователно датировката на трите (към тях прибавяме и четвъртата) групи моливдовули е най-общо в 70-те години на X в.

3. *Наблюдения от технологически характер.* Бе констатирано, че ядрата от всичките групи моливдовули са доста близки помежду си, а някои може би от един и същи калъп. Също така бе констатирано, че при почти всички моливдовули се наблюдава един и същи технологически дефект, дължащ се на неизправността на булотириона най-вероятно, тъй като, въпреки че матриците са били сменявани, този дефект се наблюдава при всички. Към тази група характеристики спада и разположението на буквите и редовете, както и формата на текста, близка при всичките моливдовули. Сходни са и допълнително гравираните горе и долу в полето знаци.

Всичко това дава основание да се приеме, че собственикът на трите или четирите групи моливдовули е едно и също лице — Петър, който в началния период на службата си като доместик на схолите на Запада е бил императорски протоспатарий, впоследствие повишен на патриций. Получаването в Преслав на най-малко единадесет негови разпореждания в не съвсем кратък период, свидетелствува за активна размяна на кореспонденция с адресата му. Дали това е бил негов подчинен или близък, е друг въпрос.

Доместик на схолите на Запада с това име не е познат. Въобще не е познат с подобно име доместик на схолите. Наистина Шлюмберже публикува моливдовул на някой Πέτρος ἐπὶ τῶν ἀγέλων καὶ δομέστικος τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν[2]. Би могло да се предположи, че това е печат на същия този Петър, повишен в ранга на антипатите и в длъжност доместик на схолите въобще, а не само на западните, което би било най-късният етап от кариерата му, но

палеографията в текста на този моливдовул и най-вече подчертаното _R_ насочват към една доста по-ранна дата, отколкото края на X в. — например в края на IX в.[3] В тази насока съвсем приемливо е четенето на Зайбт, според когото собственикът на този моливдовул е Πετρωνᾶς μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν θεοφυλάκτων σχολῶν, брат на императрицата Теодора (863 г.).[4]

Внимателният коментар на писмените източници от 70-те години на X в. позволява да се направят някои предположения относно личността на собственика на представените моливдовули: най-напред констатацията на Гийан, че не е известен доместик на схолите, а още по-малко на схолите на Запада от времето на Йоан I Цимисхий[5], чието царуване е характерно с активна завоевателна политика, в която се изявяват двама негови военоначалници — магистър Варда Склир, стратилат на Изтока и патрицият, евнух Петър, стратопедарх, без да е конкретизирано на Изтока или Запада[6]. Да си припомним и цитирания вече извод на Икономидис, че именно по това време според данните на Ескуриалската тактика длъжността на доместика на схолите на Изтока и Запада се дублира до известна степен от стратилата и стратопедарха на Изтока и Запада[7].

Всичко това вече насочва към определен извод, но преди това, кой е този Петър и каква е връзката му с българските земи? Основните източници на информация са византийските хронисти Леон Дякон и Йоан Скилица и арабският Яхъя Антиохийски[8]. Според тях Петър е евнух, патриций и стратопедарх. Яхъя го нарича ал-Атрабази, което прозвище според Скабаланович е производно от гръцкото τράπεζα[9], т. е. евнухът Петър е бил ἐπι τῆς τραπέζης. Напълно е възможно довереният евнух на Никифор II Фока (963—969) да е бил назначен за стратопедарх, и то по време, когато титулярът доместик на схолите — магистър Йоан Цимисхий, е бил изпаднал в немилост[10]. На тази си длъжност стратопедархът Петър е водил успешни действия срещу арабите, превземайки Антиохия и Халеп[11].

В българските земи се среща за пръв път през 970 г. „. . .императорът (Йоан I Цимисхий Д. М.) прехвърлил на Запад източните войски, като им поставил за началник магистър Варда Склир. Изпратено било нареждане и до патриций Петър, назначен от Никифор за стратопедарх. . . на тези именно военоначалници императорът заповядал да преминат заедно с войските си пограничната и близка на Мизия област и там да прекарат зимата. . .“[12] Изводът е, че на границата с България са изпратени източните войски начело с магистър Варда Склир, за когото се знае, че е стратилат на Изтока, заедно с него е патриций Петър, но с какви войски и на каква длъжност? Ако се приеме в буквалния смисъл длъжността му стратопедарх, т. е. командуващ определена армия в определен военен поход[13], то би трябвало да е преминал в Европа с армията си от похода срещу Антиохия и Халеп. През лятото на 971 г. при обсадата на Дръстър „. . .едната от тези врати гледала на Изток и стратопедархът Петър бил получил заповед да я охранява с тракийците и македонците, а другата била на Запад и там бил на стража Варда Склир с източните войски. . .“[14], т. е. още веднъж двамата пълководци и командуваните от тях войски се противопоставят: Варда Склир, стратилат на Изтока, с източните войски, а Петър, стратопедарха, с тракийците и македонците, т. е. западните войски[15].

Последното упоменаване на Петър е в 977 г., когато е изпратен срещу узурпатора и доскорошен негов колега — Варда Склир. В битката при Кападокия той е бил убит[16].

В противоречие ли са данните от писмените източници с тези от печатите?

На пръв поглед да. В хрониките Петър има титлата патриций още преди 970 г., а върху печатите най-ранната му титла е протоспатарий и после патриций. Това противоречие е донякъде преодолимо. Това не е първият случай, когато се констатира разминаване между титли от хрониките с тези от печатите на една и съща личност. Обикновено в хрониките се съобщава тази титла, с която е запомнена съответната личност и обикновено е последната, най-високата от кариерата му.

По сериозно е възражението, че навсякъде хронистите наричат Петър евнух и стратопедарх. А според указанието на Филотей (899 г.) не е позволено на евнуси да заемат длъжността доместик на схолите[17]. Щом длъжността стратопедарх съществува в Ескуриалската тактика и щом хронистите я свързват с личността на евнуха Петър, ще трябва да се приеме, че той наистина е заемал тази длъжност след 967 г., но докога? Икономидис е склонен да допусне, че до смъртта си в 977 г.[18]

В цялата тази информация и разсъждения не може да не прави впечатление следното:

1. От хрониките не е известен никакъв доместик на схолите на Запада през 969—976 г.
2. По време на войната срещу България хронистите съобщават за стратопедарха Петър в качеството си на фактически командуващ на западните войски (тракийци и македонци).
3. Наличието по същото време (70-те години на X в.) — според печатите — на доместик на схолите на Запада с името Петър и с титлите отначало протоспатарий, а впоследствие патриций, който е неизвестен от други източници.

Всичко това насочва разсъжденията към извода, че стратопедархът Петър и доместикът на схолите Петър, известен ни от печатите, е едно и също лице. Върху печатите му, като върху документ, е представено фактическото му положение на командуващ западните войски. Докато за хронистите той е евнух, т. е. не може да заема длъжността доместик на схолите, и затова те продължават да го наричат стратопедарх. Всичко това, разбира се, е предположение. Не е изключено наистина баналното съвпадение — по едно и също време и стратопедархът и доместикът на схолите на Запада да са различни лица и да носят едно и също име.

При вече направеното предположение евнухът Петър би имал следният cursus honorum:

1. ἐπὶ τῆς τραπέζης (963—967), титлата му е неизвестна, но навярно е била ὀστιάριος или πριμικήριος;

2. στρατοπεδάρχης (967—970);

3. β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (970—?)

4. πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (971—?);

5. πατρίκιος καὶ στρατοπεδάρχης (?—977).

[1] Непубликуван. Съхранява се в ИМ-Толбухин. Бе ми предоставен от ръководителя на разкопките ст.н.с. Людмила Дончева.

[2] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 360, n° 3.

[3] За датировката на този знак вж. *Соколова.* Печати, 72—73.

[4] *Seibt, W.* Bleisiegel, S. 124, n. 10.

[5] *Guilland.* Le domestique, 36—37.

[6] *Ibidem,* p. 37.

[7] *Oikonomidès,* 332, 334.

[8] Ексцерпирани сведения за него от хрониките вж. *Guilland.* Les eunuques, 209—210.

[9] *Скабаланович.* Византийское государство, 90—92.

[10] *Oikonomidès.* Listes, p. 334.

[11] *Розен.* 062, 2, 90—91, б. 25.

[12] Превод от Леон Дякон. — *ГИБИ,* 5, 254—255.

[13] *Oikonomidès.* Listes, p. 334.

[14] Превод от Скилица — Кедрин. — *ГИБИ,* 6, с. 268.

[15] В тази връзка вж. коментара на Никифор Вриений относно войските, които били под командуването на доместика на схолите на Запада. Превод — *ГИБИ,* 7, 113—114. . ." тракийци, македонци, българи и илири. ."

[16] *Розен.* 2/28—33. „И отрядилъ царъ Василий патриция стратопедарха, известного под прозвищемъ ал-Атрабази, евнуха, который взялъ Антиохию, съ болшимъ войскамъ и предписалъ ему. . . сразиться со Склиромъ. И столкнулись они въ Кападокии и былъ убитъ ал-Атрабази. .,."

[17] *Oikonomidès.* Listes, p. 135/10. Не бива да се изключва и обстоятелството, че тя отразява процеси и явления 100 години по-рано докато в края на X в. би могло да са настъпили промени.

[18] *Ibidem,* p. 334.

159—160. ΣΤΕΦΑΝΟΣ ἀντύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (?—17.08.986)

Л. Бюст на св. Прокопий. С нимб, издължено голобрадо лице и къдрава коса. Облечен е в ризница, наметнат с мантия, закопчана над дясното рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата придържа щит. От двете страни е изписано във вертикални редове: ⊙ / Π /. O / — K / W / Π I / O, = ῾O ἅ(γιος) Π[ρ]οκώπιο(ς). От кръговия надпис около изображението е запазено . . . R O . . . . . Δ ϐ Λ, = [+ K(ύρι)ε] βο[ήθει τῷ σῷ] δούλ(ῳ).

Оп.

1.	2.	
. T E Φ . .	C T	Στεφ[άν(ῳ)]
. N Θ V . Π .	A N	ἀνθυ[π(άτῳ)] π[α]-
T P I K . Δ .	T P	τρικ(ίῳ) [(καὶ)] δ[ο]-
M E C . T O .	M E C	μεσ[τ(ίκῳ)] τὸ[ν]
C K O Λ, T I	C K O . . .	σκολ(ῶν) τῆ(ς)
Δ V C,	. . .	Δύσ(εως)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Στεφάνῳ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. Съществуват проблеми в четенето на текста, основният от които е свързан с омонима. Той би трябвало да е изписан на първия ред, който не е запазен и при двата екземпляра. Навярно е започвал с кръст, от първата му буква е запазена малка част при втория екземпляр, която би могла да е C. От втората буква при първия екземпляр е запазена отвесната хаста. Приел съм, че това е T. Третата е определено E, а от четвъртата се вижда половинката (лява) и наподобява Φ. От наличните букви и предположения би могло да се прочете C T E Φ [A N], — Στεφάνῳ.

1. П. инв. № 18997, сектор юг, 19.05.1981 г. Размери: 22—24/23/2,5 мм, 6,35 г. Печатът е бил с великолепна гравировка, но отпечатъкът не е сполучлив, части от матриците са извън ядрото. Лицевата страна на моливдовула е по-добре запазена, опаката е разрушена в средата от корозия или е отчупено парче от средата над линията на канала.

2. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Половинка от цял моливдовул с размери 11—24 мм.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В писмените източници е познат Стефан, доместик на схолите на Запада, но той има прозвището Кондостефан: „. . . доместика на западните схоли, когото наричали Кондостефан поради ниския му ръст" (Στέφανος ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. ὃν διὰ τὸ βραχὺ τῆς ἡλικίας Κοντοστέφανον ἐπωνόμαζον)[1]. Той е изкупителната жертва за поражението на византийците в прохода Траянови врата през август 986 г., въпрос, на който ще се спра по-нататък. По-рано и по-късно не е упоменаван в писмените извори.

Възможно ли е собственикът на представените моливдовули и Стефан Кондостефан да са едно и също лице?

Датировката на моливдовулите според изписаните върху тях титли и длъжност, съобразени с данните от останалите моливдовули от стратегията, е 80-те—90-те години на X в.

Не е известно каква титла е притежавал Стефан Кондостефан от писмените извори, но ако се придържам към данните от другите сфрагистични паметници от Преслав — тя трябва да е приблизително като тази, изписана върху моливдовулите. Установено бе, че предшественикът на Стефан в периода 971—976 г. — Петър, притежава отначало титлата протоспатарий, впоследствие и патриций (вж. № 148—157). Наследникът на Стефан — Леон Мелисин, отначало е антипат и патриций, а след това магистър (вж. № 161—162). Следователно Стефан Кондостефан, доместик на схолите на запада от хрониките, би трябвало да има титлата антипат.

Единственото сериозно възражение е обстоятелството, че върху печата не е изписано прозвището Кондостефан и въобще отсъствува патроним, но неведнъж бе констатирано, че върху печатите не се изписва прозвище, още повече, че в случая то не е било съвсем ласкателно за собственика му. А по всичко личи, че той е нямал патроним, който да афишира чрез печатите си. Обратното, той самият като най-високо издигнал се от фамилията чрез прозвището си става родоначалник на патроним, защото през XI—XIII в. са познати доста представители на тази фамилия с активно участие в живота на империята[2]. Вероятно по тази причина Скилица пише, „когото наричали Кондостефан, поради ниския му ръст", докато Зонара, писал във времето, когато тази фамилия е добре позната, не коментира това, а само съобщава τῶν δυτικῶν δὲ ταγμάτων δομέστικος ὢν ὁ Κοντοστέφανος Στέφανος[3].

Съвпаденията по име, титли, длъжност, време и място на действие между собственика на представените моливдовули и Стефан с прозвището Кондостефан, доместик на схолите на Запада от писмените източници, правят възможно идентифицирането им. Данните от печата допълват сведенията от хрониките.

[1] *Skylitzès,* 331/33; *Zonaras,* 4, p. 111/10—27; *Guilland.* Le domestique, 38—39.
[2] *Каждан.* Социальный состав, с. 89, 116, 281; ΒΑΡΖΟΣ. Κομνηνοί, 304—305.
[3] *Zonaras,* 4, p. 111/10—11.

161—162. ΛΕΩΝ ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ μάγιστρος, ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (986?—988?).

161. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως.

Л.	. . . . .	[+ Κ(ύρι)ε βο]-
	. . . . . W C W	[ήθει τ]ῷ σῷ
	. . . O N T .	[δ(ούλῳ) Λέ]οντ[ι]
	. . . V Π .	[ἀνθ]υπ[ά]-
	. .	[τῳ]
Оп.	. . . . .	[πατρι]-
	. S Δ . . .	[κ(ίῳ)] (καὶ) δ[ομε]-
	C T I K	στίκ(ῳ) [τῶν σ]-
	X O Λ, T H	χολ(ῶν) τῆ[ς Δύσ(εως)]
	T O M E	τῶ Με[λισι]-
	N .	ν[ῷ]

Попълването на липсващите букви и цялостното четене правя чрез друг екземпляр, отпечатан със същата двойка матрици, намерен в Силистра[1]. Интересен е фактът, че и той е запазен до половината.

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέοντι ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως τῷ Μελισσηνῷ.

П. инв. № 17211, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 13,5—22/около 23/1,5 мм. Половинка екземпляр, непълен отпечатък навярно поради по-малкото ядро доста от буквите са извън него.

Непубликуван.
Паралели: Моливдовула, за който посочих, че е от Силистра.

[1] Непубликуван. Съхранява се в ИМ-Щумен.

162. μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχόλων τῆς Δύσεως.

Л.

—·:·—	
+ K V P I E	+ Κύριε
R O H Θ E I T W	βοήθει τῷ
C W Δ O V Λ .	σῷ δούλ[ῳ]
. E O N T .	[Λ]έοντ[ι]
—·:·—	

Оп.

—·:·—	
M A Γ I C	μαγίσ-
. P W S Δ O M,	[τ]ρῳ (καὶ) δομ(εστίκῳ)

. W N C X O Λ, T,	[τ]ῶν σχολ(ῶν) τ(ῆς)
. .C, T W M E	[Δύ]σ(εως) τῷ Με-
. I C H . W	[λ]ιση[ν]ῷ

—·:·—

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέωντι μαγίστρῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως τῷ Μελισσηνῷ.

Въпреки че някои букви са изтрити, други унищожени, а трети неотпечатани, попълването и четенето на текста не затруднява.

П. инв. № 17093, кв. 173/152, 13.07.1979 г. Размери: 30—33/25/3 мм, 14,75 г. Не особено сполучлив отпечатък, крайните букви от матриците не са излезли. Има по-късни поражения. Пропукан до разцепване по линията на канала.

Публикация: *Jordanov*. Melissenos, et Theodorokan, 183—187.

Няма познати паралели.

Освен тези две групи моливдовули в стратегията Преслав е намерен представител и на една трета, при която Леон Мелисин е патриций и стратег на Анатолик (вж. № 200). Най-вероятно е тези три групи моливдовули да са на едно и също лице — Леон Мелисин, и да отразяват три различни етапа от кариерата му, по време на които той е писал до Преслав. Необходимо е също така да се посочи, че това са първите сфрагистични паметници с името на този сановник.

В писмените източници е позната личност със същите имена. Ето накратко събитията, във връзка с които се съобщава и името на Леон Мелисин:

Около 976 г. при обсадата на Серес е съобщено името на дук Мелисин. Един от хората му съсякъл падналия от коня си Мойсей[2]. По този повод Златарски приема, че Леон Мелисин е бил стратег — дук на Тракия и Македония[3], а Зайбт, че същият е бил дук на Солун[4].

През септември 985 г. според Яхъя е магистър и дук на Антиохия[5]. През януари-февруари 986 г. е в заговора на паракимомена Василий Лакапин срещу императора. След разкриването на заговора Леон Мелисин не е бил уличен в измяна, но съмненията относно верността му останали[6].

През юни — юли 986 г. придружава императора Василий II в похода срещу Сердика. Оставен е с гарнизон във Филипопол, за да пази тила на византийците. Скилица го нарича магистър. Според него[7] и според Йоан Зонара[8] Стефан Кондостефан, доместик на схолите на Запада, си послужил с името на Леон Мелисин — че е бил изменил на императора, и тръгнал към столицата, за да принуди Василий II на бързо отстъпление от Сердика[9]. Отново същите източници информират, че след поражението в прохода „Траянови врата“ на 16 август 986 г. императорът се спасил във Филипопол, където намерил Леон Мелисин да изпълнява поверената му задача. Стигнало се до конфликт между императора и Стефан Кондостефан, последният бил тъпкан с крака и навярно по драстичен начин снет от поста си доместик на схолите на Запада.

През април 989 г. е на страната на узурпатора Варда Фока и в решителната битка при Абидос командува дясното крило на армията. Интересно е да се отбележи обстоятелството, че след поражението на Фока единствено Леон Мелисин е бил помилван и спасен от позор[10].

През 993 г. е изпратен с помощни войски при Михаил Вурцис, за да подпомогне жителите на Алеп в борбата им срещу арабите. В битката при р. Оронт на 15.09.994 г. обединената византийска армия претърпяла пълно поражение[11]. След тази дата името на Леон Мелисин повече не се съобщава в хрониките.

Ако се приеме, че собственикът на трите групи моливдовули от Преслав и Леон Мелисин от горепосочените източници са едно и също лице, възниква въпросът, кога е заемал посочените на печатите длъжности?

В цитираната по-горе предварителна публикация, когато бе известен само моливдовул № 162, приех възможността магистър Леон Мелисин да е бил назначен на длъжността доместик на схолите след поражението на византийците в прохода „Траянови врата“, тъй като след тази катастрофа императорът успял да се спаси във Филипопол, където заварил Леон Мелисин с непокътнати сили и ненакърнена репутация като пълководец, и не съвсем без значение с доказана към императора вярност. Предположих, че след физическата разправа над дотогавашния доместик на схолите на Запада — Стефан Кондостефан, е последвало и снемането му от длъжността, на която поради стеклите се обстоятелства е бил назначен магистър Леон Мелисин. Сега, след като разполагаме с две други групи моливдовули от Леон Мелисин, които са по-ранни, направеното тогава предположение е доста уязвимо:

а) и Скилица, и Яхъя съобщават, че през септември 985 г. в качеството си на дук на Антиохия Леон Мелисин е бил вече магистър. На съществуващото разминаване между титли, съобщени от хронистите, и тези, представени върху печатите, вече се спирах неведнъж. Възможно е и в този случай горепосочените хронисти да съобщават последната, най-висока титла на Леон Мелисин.

б) по-трудно е да се уточни времето, когато кореспонденцията, скрепявана с представените моливдовули, е била получена в Преслав.

От коментара на писмените източници, съобразен с последвалите събития, изследвачите са достигнали до извода, че цяла Източна България е била опразнена от византийско

присъствие след поражението в прохода „Траянови врата“[12]. Ако приемем, че Леон Мелисин с титлите антипат и патриций е бил назначен за доместик на схолите на Запада непосредствено след поражението, то до получаването на следващото му писмо с титлата магистър е изминал период от време, а от текста на трите групи моливдовули може да се предполага една регулярна кореспонденция. Малко е вероятно Леон Мелисин да е бил дук на Антиохия, назначен на 2.09.985 г., след това стратег на Анатолик и през юни — юли 986 г. да съпровожда императора в похода му срещу Сердика и в качеството си на какъв, след като Василий II изключил от този поход източните войски[13]?

При тази нова ситуация по-логична изглежда следната хронология: Най-напред Леон Мелисин с титлата патриций да е бил стратег на Анатолик[14]. Впоследствие е бил повишен в антипат-патриций и назначен за доместик на схолите на Запада, като междувременно, докато е изпълнявал тази си длъжност, е бил въведен в ранга на магистрите. През есента на 985 или зимата на 986 г. като магистър е дук на Антиохия. На тази си длъжност е загубил императорското доверие и за да е „под ръка“, е взет заедно с императора по време на похода му срещу българите. От всичко това следва, че Стефан Кондостефан е бил негов приемник, а не предшественик, което до известна степен нарушава връзката между титли и длъжността доместик на схолите: Петър, отначало протоспатарий и после патриций (№ 148—158); Стефан, антипат и патриций (№ 159—160) и сега Леон Мелисин антипат и магистър.

Трудно е да се направи избор, коя от двете предложени възможности е по-близка до действителността, не е изключена и една трета — длъжността доместик на схолите на Запада Леон Мелисин да е заемал във войската на узурпатора Варда Фока[15]. Едно е сигурно, данните от представените моливдовули попълват съществени празноти от познанията ни за кариерата на Леон Мелисин, тясно преплетена със събития в българските земи.

По същите съображения е и несигурността в предложения по-долу cursus honorum:

1. „δοὺξ“[16] (около 976 г.);
2. πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τῶν ’Ανατολικῶν (около 980 г.);
3. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (—985);
4. μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (—985);
5. μάγιστρος καὶ δουξ ’Αντιοχείας (985—986).

[1] Непубликуван. Предложен за изкупуване в ИМ-Шумен от Недялко Недялков.
[2] *Скилица-Кедрин.* ГИБИ, 6, с. 275, б. ϑ[6].
[3] *Златарски.* История, Т. 1/2, 613—614.
[4] *Seibt.* Kometopulen, S. 91.
[5] *Розен,* с. 20/10—25. . . „И назначиль царь Василий правителемъ Антиохии Льва магистра, Мелисина. . .“ *Laurent.* Les gouverneurs, p. 232.
[6] Пак там, 170—173, б. 141.
[7] *Скилица-Кедрин.* ГИБИ, 6, 276—277; *Skylitzès,* 329—330.
[8] *Зонара.* ГИБИ, 7, с. 186; *Zonaras,* 548—549.
[9] Коментар на източниците и предположения относно причините за това отстъпление вж. у *Златарски,* 636—641.
[10] *Skylitzès,* 338/33—43.
[11] *Розен,* 30—31.
[12] *Тъпкова-Заимова.* Долни Дунав, 52—53; *Божилов.* Хазе, 123—125.
[13] Това изрично се подчертава от цитираните по-горе хронисти. Вж. бел. 7—8.
[14] В Ескуриалската тактика (*Oikonomidès.* Listes, 263/21—23, στρατηγὸς τῶν ’Ανατολικῶν е представен преди δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ’Ανατολῆς и δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως, но навярно това е един анахронизъм от по-ранните тактики, когато стратезите на големи теми, като в случая на Анатолик, имат по-висок ранг от този на доместика на схолите. Вж. *Ahrweiler.* Recherches, 26—27, n. 1; *Oikonomidès.* Listes, p. 303. В нашия случай няма съмнения по този въпрос. По-ранна и по-нископоставена е длъжността стратег на Анатолик.
[15] Както вече бе посочено, в решителната битка при Абидос той е командувал дясното крило на армията на Фока, което приблизително отговаря на положението доместик на схолите на Запада.
[16] Не е изключено този термин да е „архаичен“, а не реален. Зайбт, както бе посочено по-горе, приема възможността той да е ефективен. И тъй като в европейската част на Византия по това време има само две дукства — Адрианопол и Солун, приема последното за по-вероятно поради близостта му със Серес.

163. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν (1001)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи Младенеца наляво. Запазена е само част от кръговия надпис с инвокацията + Θ K E R O . . . . . = + Θ(εοτό)κε βο[ήθει τῷ σῷ δούλῳ].

Оп.	[—·:·—]
. . . . .	[Νικη]-
. O P, M̄	[φ]όρ(ῳ) μ[αγίσ]-
. . W K Ā I Δ O	[τρ]ῳ καὶ δο-
. E C T I K W	[μ]εστίκῳ ·
. W N C X O	[τ]ῶν σχο-
Λ̄ W N	λῶν

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρῳ μαγίστρῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν σχολῶν.

Попълването на първия ред и четенето на текста правя по посочените по-долу екземпляри, отпечатани със същата двойка матрици.

П. инв. № 17574, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 22—25/над 24/3 мм, 8,75 г. Несполучлив отпечатък, малко встрани, при това ядрото е било по-малко от печата.

Повърхността на моливдовула, особено лицевата му страна, е набраздена от окисни гнезда.

Непубликуван.

Паралели: *Zacos.* Seals, II, n° 863; Непубликуван екземпляр от колекцията на НИМ-София, инв. № 15029, намерен в Силистра.

Издателят на първия екземпляр Закос не коментира данните му, а само го датира най-общо в средата на X в. Намирането на други два екземпляра в Преслав и Дръстър, както и иконографският сюжет на печата правят доста уязвима една подобна датировка. Навярно Закос е бил смутен от обстоятелството, че корпусът на схолите е един, както е било преди царуването на Роман II (959—963), и е предпочел датиране в средата на X в.

В документ сред актовете на Ватопедския манастир, датиран в 1001 г., се съобщава името на Νικηφόρος μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν, който бил арбитър за присъждането на един спорен имот на манастира[1]. При това пълно съвпадение на текстовете от печата и документа от Ватопед може да се приеме, че се отнася до едно и също лице. Кой е този Никифор, какво знаем за длъжността му, съответно за пребиваването му в район, намиращ се в близост до Ватопедския манастир, и поради какви обстоятелства са били получени в Преслав и Дръстър негови разпореждания?

Необходимо е най-напред да се изтъкне, че в коментара си относно епистоларното наследство на магистър Никифор Уран Дарузес, без да се колебае, идентифицира същия Никифор Уран с доместика от Ватопедския документ[2]. Без да съм така категоричен, нямам основание да пренебрегна този извод, това облекчава нашата задача, още повече, че сведенията за този виден византийски военоначалник са ексцерпирани от изворите[3]:

1. През 980 г. Νικηφόρος ὁ Οὐρανός, βέστης καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου е изпратен в Багдад, за да води преговори за предаването на намерилия там убежище Варда Склир и другите заговорници. По време на тези преговори е обвинен в опит да отрови Варда Склир и хвърлен в тъмница, където престоява осем години[4].

2. През 987 г. чрез подкуп успял да избяга от тъмницата и се завърнал в Константинопол[5].

3. През 997 г. е вече магистър и изпратен да ръководи военните действия срещу комитопулите. Има известно различие у отделните автори относно длъжността му: Според Скилица е πάσης δύσεως ἄρχων[6], а според Яхъя — доместик, без да е конкретизирано на Истока или Запада[7]. При р. Сперхей той нанася голямо поражение на българската войска начело със Самуил[8].

4. Около 1001 г.[9] отново на преден план е била опасността от арабите, поради което магистър Никифор Уран е изпратен в тази част на империята и назначен за управител на Антиохия, където е престоял най-малко до 1005 г.[10]

Следователно неговата кореспонденция е била получена в Преслав и Дръстър в периода 999—1001 г., т. е. след повторното завладяване на тези центрове от византийците, и навярно е съдържала разпореждания относно общите военни операции.

В направения дотук коментар относно текста от печатите и Ватопедския документ и идентификацията с видния византийски военоначалник и писател Никифор Уран правят впечатление две обстоятелства. Отсъствието от печата и документа на: а) прозвището Οὐρανός; б) уточнението, чий доместик е Никифор, на чии схоли. И ако за печата може да се допусне, че гравьорът не е разполагал с място за гравиране върху матрицата, то това не може да се каже за документа. Изводът е, че този текст отразява официалното положение на Никифор. Отсъствието на прозвище върху печата вече бе разгледано при моливдовулите на Стефан — антипат, патриций и доместик на схолите на Запада (№ 159—160). И в този случай трябва да се приеме, че Οὐρανός е прозвище, а не патроним.

Отсъствието на уточнение, на чии схоли е доместик Никифор, води до извода, че по това време (1000—1001 г.) корпусът на схолите е отново под едно командуване и Никифор се явява негов командуващ. (Навярно по тази причина е и различието у Скилица и Яхъя относно длъжността на Никифор Уран.) Това пък обстоятелство подчертава още веднъж важността на задачата, която е била поставена пред Никифор Уран във войната му срещу българите, и пълномощията, които той е имал.

[1] *Γούδα, Μ.* Βυζαντιακα ἔγγραφα τῆς ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου. — ΕΕΒΣ, 3, 1926, 113—114.

[2] *Darrouzès.* Epistoliers, p. 47.

[3] *Guilland.* Le domestique, p. 39.

[4] *Розен,* с. 34, 41/24, 272, б. 225; *Adontz.* Etudes, p. 174; *Seibt.* Die Skleroi, S. 48.

[5] *Розен,* 16—19, 221.

[6] *Skylitzès,* 341/23.

[7] *Розен,* с. 34.

[8] За тези събития вж. *Златарски.* История. Т. II, 2, 662—663.

[9] По въпроса за датата на отпътуването на Никифор Уран от българските земи се наблюдават различия у отделните изследвачи, дължащи се на различията в основните източници — Скилица и Яхъя: Дарузес и Лоран приемат дата след 17.XII.999, вж. *Darrouzès.* Epistoliers, p. 47; *Laurent.* Les gouverneurs, p. 235; *Розен,* с. 41 посочва януари 1000-та г., а Гийан, 1000—1001 г. вж. *Guilland.* Le domestique, p. 39. След като приемам, че магистър Никифор Уран и магистър Никифор, доместик на схолите от печатите и от Ватопедския документ, са едно и също лице, то ще трябва да се посочи годината 1001 като крайна, след която Никифор Уран е напуснал европейската част на Византия.

[10] *Laurent.* Les gouverneurs, p. 235. През тази година е съпровождал императора Василий II в похода срещу Грузия за приемане наследството на куропалата Давид. Вж. *Розен,* 20/29—31.

164—165. ΑΛΕΞΙΟΣ ΚΟΜΝΗΝΟΣ σεβαστός καὶ μέγας δομέστικος (1079—1081)

Л. Изображение на св. Димитър в цял ръст с нимб, ризница и наметало. С дясната ръка се подпира върху копие, а в лявата придържа щит. От двете страни на изображението е изписан вертикален надпис ⊙ / A / ΓΙ / ΟC — Δ / H /MH / TP / I / W = Ὁ ἅγιος Δημήτριω(ς).

Оп. 1.

. E R A C T . .	[Σ]εβαστ[ὸν]
. . H S Δ O M E C	[ἥδ]η (καὶ) δομέσ-
T I K O N M̈ A Λ E Ξ I	τικον μ(έ)γ(αν) Ἀλέξι-
O N N V N T O N K O	ον νῦν τὸν Κο-
M N H N O N Δ E I	μνηνον δει-
K N Y W	κνύω

—◦—

2.

◦☩◦

C E R A C T O N	Σεβαστὸν
H Δ H S Δ O M E C	ἥδη (καὶ) δομέσ-
T I K O N M̈ A Λ E Ξ .	τικον μ(έ)γ(αν) Ἀλέξ[ι]-
O N N V N T O N K O	ον νῦν τὸν Κο-
M N H N O NΔ E I	μνηνὸν δει-
◦ K N Y W◦	κνύω

+ Σεβαστὸν ἥδη καὶ δομέστικον μέγαν Ἀλέξιον νῦν τὸν Κομνηνὸν δεικνύω.

Двата екземпляра са отпечатани с различни двойки матрици:

1. П. инв. № 17242, кв. 173/143, 19.07.1979 г. Размери: 26—27/26/4,1 мм, 15,74 г. Несполучлив отпечатък. Ядрото е било голямо колкото печата и поради лекото му подхлъзване при отпечатването не всички букви са излезли, а останалите не са отчетливи. Част от главата на св. Димитър е също извън ядрото.

2. П. инв. № 24563, сектор юг, кв. 5, 6.08.1985 г. Размери: 28—29/27,5/5 мм, 23,60 г. Изображението и надписът са обримчени с едри зрънчести кръгове. Отпечатъкът е по-добър от горния, но и в този случай ядрото е било колкото печата и опасността при леко разместване на ядрото в булотириона части от матриците да не излязат съществува. За съжаление този моливдовул, запазил се до наши дни, е повреден чрез силен удар с кирка по време на разкопките.

Публикация: *Йорданов.* Алексий Комнин, № 2—3.

Паралели: *Schlumberger.* Sigillographie, p. 640; *Konstantopoulos,* n° 496; *Zacos-Veglery.* Seals, I, n° 2707 bis; *Laurent,* Corpus, 2, n° 935; *Мушмов.* Печати, № 45 (не е разчетен), намерен в Айтоските минерални бани; *Дуйчев.* Българско средновековие, 1, 169—170 (без илюстрация), намерен е в Стара Загора; *Йорданов.* Алексий Комнин, № 1, 4, където са преиздадени екземплярите от Айтос и Стара Загора.

Моливдовулите са на Алексий Комнин, бъдещият император, с титлата севаст, дадена му от Никифор III Вотаниат (1079—1081) след победата му над претендента за престола протопроедър Никифор Василаки в 1078 г. Въвеждането му в този ранг е било съпроводено с акламации на част от сената[1], церемония подобна на използуваната в X в. за провъзгласяването на кесар и нобелисим[2].

Няколко думи за титлата севаст, тъй като тя не е представена в частта за ранговете в Двореца:

Титлата севаст (σεβαστός) във Византия е била предназначена за членовете на императорското семейство, но от втората половина на XI в. се наблюдават и някои отклонения, в началото за частни случаи. Така например с тази титла били отличени двете метреси на Константин IX Мономах (1042—1055). Същата титла била възприета и от претендента за престола Исак I Комнин (1057—1059), преди да бъде коронясан за император. Със същата титла е бил удостоен и племенникът на Михаил Керуларий в периода април—май 1078 г. В годините на управлението на Алексий I Комнин (1081—1118) титлата севаст отначало е достойнство на мнозина негови приближени, а впоследствие на почти всеки по-значителен византийски сановник. От нея чрез различни прибавки са създадени новите титли σεβαστοκράτορος, πανσέβαστος, πανυπερσέβαστος. Тази титла има разпространение и в българската държава. През XIII и най-вече XIV в. тя е притежание на почти всеки провинциален управител[3].

На територията на средновековна България са намерени и други моливдовули на Алексий Комнин като севаст и велик доместик. Един в Стара Загора, но с нормален, не метрически текст[4], и друг неизвестно точно къде — може би във Велико Търново[5]. Известни са и моливдовули от същата личност, но като император, намерени в Преслав (№ 8—9), с. Злати войвода, Сливенско[6], остров Пъкуиул луй Соаре (дн. СРР)[7].

Всички тези моливдовули, съпровождали някога кореспонденцията на Алексий Комнин до различни селища в средновековна България, свидетелствуват за активната дейност на този сановник в българските земи през посочения период, факт, потвърждаван многократно и от писмените източници.

[1] Alexiade, 1, p. 34: σεβαστὸς ἀναρρηθεὶς ἐκ μέσης συγκλήτου.
[2] *Oikonomidès.* L'évolution, p. 127, n. 8.
[3] *Петров, П.* О титулах „севаст" и „протосеваст" в средновековом болгарском государстве. — ВВ, 16, 1959, 52—64; *Stiernon, L.* Notes de titulature et de prosopographie byzantines: sebaste et gambros. — REB, 23, 1965, 222—243; *Ferjančič, B.* Sevastokratori u Vizantiji. — ZRVI, 11, 1968, 141—192; *Oikonomidès.* L'évolution, 126—127.
[4] *Йорданов.* Алексий Комнин, № 5.
[5] Пак там, № 6.
[6] Пак там, № II/1.
[7] *Diaconu.* SCN, 4, 1968, 249—253.

166. ΘΕΟΔWΡΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν . . . . . (X—XI в.)

Л. Виждат се част от изображението на светец (св. Теодор), прав с ризница, долната част от наметалото и щитът, опрян на земята. Вдясно от изображението са запазени и няколко букви като части от вертикалния надпис . / E / O / Δ = [῾Ο ἅγιος Θ]εόδ[ωρ(ος)]. На същото място, малко по-горе, се вижда и една C от кръговия надпис с инвокацията . . . . . C . . . . . = [+ K(ύρι)ε βοήθει τῷ] σ[ῷ δούλῳ].

Оп.	+ Θ . . .	+ Θ[εοδ]-	
	. P, R, ...	[ώ]ρ(ῳ) β(ασιλικῷ) [(πρωτο)σπα]-	
	. S Δ O . . .	[θ(αρίῳ)] (καὶ) δο[μεσ]-	
	. I K, T	[τ]ίκ(ῳ) τ[ῶν σχ]-	или τ[ῶν ἱ]-
	. Λ W .	[ο]λῶ[ν]	[κ]α[νά(των)]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν σχολῶν или τῶν ἱκανάτων.

Моливдовулът е запазен в половинка, при това отпечатъкът е бил непълен, което затруднява четенето. От първия ред след кръста се вижда Θ. От втория ред е запазена втората буква P, със знак за съкращение: + Θ [E O Δ / W]P,. Следващата буква от втория ред е R. Горе вляво от нея се вижда знак за съкращение, поради което приемам, че R, е началото на титлата β(ασιλικῷ πρωτο) σπαθαρίῳ, която завършва на третия ред, преди съюза S(καὶ). Длъжността е изписана на третия и четвъртия ред Δ O [M E C / T] I K, и основния проблем е чий доместик е собственикът на печата. Ключът към отговора на този въпрос е в първата буква от последния ред. Втората е Λ или A. Съществуват най-малкото две възможности за попълване: T [O N C X / O] L [W N] или T [O N I / K] A N [A T O N]. Ако се приеме първото предположение, тази унищожена първа буква би трябвало да е O, при второто — K. Върху моливдовула се вижда нещо като дъгичка, навярно част от O. Но титлата на Теодор (?) е твърде от нисък ранг, за да е доместик на схолите.

П. инв. № 18884, Южна порта на Вътрешния град, кв. А-2, 20.04.1981 г. Размери: 13—21/20?/2,5 мм.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

При констатираната несигурност относно корпуса, чийто доместик е бил собственикът на печата, е безпредметно издирването му в наративните източници.[1]

Може би известна възможност предлага попълването на титлата, от която е запазено само R на R E C T H / R E C T / P X,.

α′) τοποτηρητής

Първият заместник на доместика на схолите или на който и да е друг доместик на корпус от тагмата. Той го замества и представя в случай на отсъствието на титуляра. Чрез титлата, която притежава, и служебното положение, което заема, той е представен и в ранглистите. В Ескуриалската тактика е на едно от последните места. През X и най-вече XI в. се наблюдава един твърде специфичен момент от изявите на този военоначалник. Когато даден корпус от тагмата е на гарнизон извън столицата, то на място се командува от топотирита, тъй като титулярът е имал и други задължения в столицата. По места топотиритът е като че ли подчинен и на местния стратег. През XI в. провинциалните управители стават командири и на отделни отряди от тагмата и имат свои топотирити. Последните се явяват техни заместници, номинални и реални, а много често и наследници[1].

[1] *Guilland.* Le domestique, 13—14; *Ahrweiler.* Recherches, pp. 30, 31, 38; *Oikonomidès.* Listes, pp. 110, n. 69, 329, 345; *Cheynet, M.* Toparque et topotèrètès a la fin du 11e siècle. — Byzantion, 60, 1984, 222—224.

167. IWANNHΣ ? β. πρωτοσπαθάριος ? καὶ τοποτηρητὴς τοῦ στρατηλάτου (70—80 г. на X в.)

Л. Бюстово изображение на военен светец. Тъй като отпечатъкът е непълен и има отчупено парче от моливдовула, не може да се разбере за кого точно става дума. Виждат се част от тялото, облечен е в мантия, копието, което светецът държи на дясното рамо, и част от лицето и нимба му. От кръговия надпис с инвокацията е запазено: . E R Θ, T . . . . . = [+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τ[ῷ σῷ δούλῳ].

Оп. —※—

. I W . .	[+] Ἰω[αν(νῃ)]
. . Π A Θ, S	[β(ασιλικῷ) σ]παθ(αρίῳ)/[πρωτο)σ]παθ(αρίῳ) (καὶ)
Ṭ. Π O T P I T	τ[ο]ποτ(η)ρητ(ῆ)
. . C T P A T,	[τοῦ] στρατ(η)-
. A T .	[λ]άτ[ου]

—※—

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ βασιλικῷ σπαθαρίῳ καὶ τοποτηρητῇ τοῦ στρατηλάτου.

Поради посочените по-горе дефекти има и някои проблеми в четенето. Отнасят се най-вече до първия и втория редове. На първия е изписан омонимът. Титлата започва на втория, но тъй като първата му буква е почти унищожена, а втората напълно липсва, то е трудно да се каже с категоричност дали се отнася за R, C П A Θ, или за A, C П A Θ. Отчитайки длъжността на собственика на печата и датировката на моливдовула, по-приемливо е той да е βασιλικῷ σπαθαρίῳ.

П, инв. № 17012, кв. 173/132, 27.06.1979 г. Размери: 23—23/22/2 мм, 5.70 г.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Не са известни печати на топотирит на стратилата. Точно същата длъжност е посочена в Ескуриалската тактика на едно от последните места ὁ τοποτηρητὴς τοῦ στρατηλάτου[1], но все пак преди топотиритите на останалите корпуси от тагмата, с изключение на тези на схолите. Тази длъжност не е дублирана, защото и стратилатът е един. Тя е персонална и притежание на Варда Склир от 970 г. В по-късните източници и най-вече тези от XI в. стратилатите са двама — на Изтока и Запада, и навярно двама са и техните топотирити[2]. Следователно представеният моливдовул отразява периода, съвременен на Ескуриалската тактика, и собственикът му — е може би топотирит на Варда Склир.

[1] *Oikonomidès.* Listes, 273/22;
[2] *Ahrweiler.* Recherches, pp. 28, 42, 56, 58; *Guilland.* Recherches, 1, 385—392; *Oikonomides.* Listes, 332.

β) δομέστικος τῶν ἱκανάτων

Командир на корпус от императорската гвардия, създаден от Никифор I Геник (802—811) през 809 г. като лична охрана на неговия син и съимператор Ставракий. Отначало в него влизали само членовете на най-добрите семейства. По време на похода на Никифор и Ставракий в България корпусът на иканатите е бил напълно изтребен[1]. В Ескуриалската тактика е посочен един доместик на иканатите и един негов топотирит[2]. Но ако се съди по данните на печатите, представени по-долу, по време на похода на Йоан I Цимисхий в България през 971 г. корпусът на иканатите е бил разделен на две. Западният начело с доместика си Леон Саракинопул е участвувал във военните действия в българските земи.

[1] *Bury.* System, 63—64; *Oikonomidès.* Listes, p. 332.
[2] *Oikonomidès.* Listes, pp. 271/1; 273/26.

168—174. ΛEWN ΣAPAKHNOΠOVΛOΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων τῆς Δύσεως (971).

Л. 1.

° ° °
+ Λ E O
R, A, C Π A Θ,
. Δ O M .
C T I
° ° °

2.

° ° °
+ Λ E O
R, A, C Π A Θ
. Δ O . .
. T I K

3.

° ° °
+ Λ E O
. . C Π A .
. . O M .
. T I .
° ° °

4.

Λ E O
. A C Π A .
. Δ O M .
C T I .

5.

. . E O
. . . Π . .
. . . Δ .
. . I .

6.

Λ . .
R, A, C . . .
. Δ O . .
. T I .

7.

. . E O
. . . Π A .
. . . M E
. . . K

След съпоставянето на текста от седемте моливдовула се чете:

° ° °
+ Λ E O
R A, C Π A Θ,
. Δ O M E
C T I K
° ° °

+ Λέο(ν)
β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθάριος
[(καὶ)] δομέ-
στικ(ος)

Оп.

1.	2.	3.
+ T O N H	+ T O N H	+ T O N H
K A N A T,	K A N A T,	. A N A .
. Δ V C . .	. . V C E O	. Δ V . . .
. C A P .	. . A . .	. . A . .
K I N	K I N	. I .

4.	5.	6.	7.
° ° °			
+ T O N .	. T O N .	. . . . .	+ T O N .
. A N A .	. A N . .	. . . . T,	. A N A .
. Δ V C E .	. Δ V . . .	. . . C . .	. Δ V C . .
. C A P A	. . . . .	. . P . .	. C A . .
K I N	. . .	. I N	K . .

Въпреки наличието на седем екземпляра първите букви от третия и четвърти ред не се попълват. Основният проблем в четенето на текста е неизвестната първа буква от третия ред. След съпоставянето и попълването се чете:

+ T O N H	τὸν ἡ-
K A N A T,	κανάτ(ων)
. Δ V C E O	[τ(ῆς)] Δύσεο(ς)
. C A P A	[δ] Σαρα-
K I N	κιν(όπουλος)

Попълнен и изправен, текстът от двете страни на печата е:

Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων τῆς Δύσεως ὁ Σαρακηνόπουλος.

1. П. инв. № 17631, кв. 173/144, 15.08.1979 г. Размери: 26—28/23/2,9 мм, 10,72 г. Несполучлив отпечатък, крайните букви в текста и от двете страни са неотпечатани.

2. П. инв. № 17225, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 24—27/23/2,5 мм, 9,90 г. Зле запазен екземпляр, прояден от корозия и пробит на места.

3. П. инв. № 16678, кв. 173/[illegible]2, 2.10.1978 г. Размери: 23—24/23?/2 мм, 6,00 г. Некачествен отпечатък, излезли са само буквите по средата.

4. П. инв. № 18102, кв. 173/142, 30.08.1979 г. Размери: 23—24/21/2 мм, 6,40 г. Несполучлив отпечатък, периферните букви не са излезли. Буквите в текста не са така добре и отчетливо изразени, както е при другите екземпляри. Моливдовулът е леко нагънат, като че ли е залепнал на булотириона при отпечатването. Някои наблюдения, които ще представя по-долу, са причината да го разгранича от останалите:

а) на лицевата страна няма допълнително гравирани знаци в полето горе и долу;

б) на опаката страна, горе в полето, има добре видим допълнителен знак -° ° °- , който липсва при останалите екземпляри;

в) буквите от текста имат по-различно начертание или отпечатък от другите, макар че са разположени по същия начин.

г) диаметърът на печата е по-малък, отколкото на другите.

Тези различия водят до извода, че това е екземпляр от друга двойка матрици, или пък най-късен от останалите, когато матриците са били поизхабени или променени допълнително по някакви причини.

5. П. инв. № 18306, кв. 173/142, 30.08.1979 г. Размери на запазената половинка 14—24/ ? / 1,5 мм.

6. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в НИМ-София. От района на стратегията. Несполучлив отпечатък. Размери на запазената половинка: 14—24/ ? / 1,7 мм.

7. П. инв. № 22122, сектор изток, от плочника, 20.06.1984 г. Фрагмент, малко по-голям от половинка, с размери: 13—24/ ? /1,6 мм.

Всичките седем екземпляра с изключение на № 4 (за който изтъкнахме съображения) са отпечатани с една и съща двойка матрици. При всичките тях се наблюдава един и същи дефект — неотпечатване на крайните букви в текста. Удивително е съвпадението, че и при седемте екземпляра не са отпечатани едни и същи букви.

Публикация: *Йорданов.* Леон Саракинопул № 24—28, където са публикувани № 1—5.
Няма познати паралели.

Във вече цитираната публикация съм попълнил липсващия първи знак от третия ред на опаката старата със S, при което предложеното четене бе: Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων (καὶ) Δύσεως ὁ Σαρακινόπουλος.

Съображенията ми произхождаха от известната от другаде подобна форма за изписване на длъжността доместик на схолите на Запада — ὁ δομέστικος τῆς Δύσεως, а също и поради

обстоятелството, че в изворите и най-вече в Ескуриалската тактика се говори за един-единствен корпус на иканатите.

След тази публикация последваха две други, засягащи попълването на този текст. И двамата автори предложиха направеното по-горе попълване[1].

Наистина обстоятелството, че корпусът на иканатите в Ескуриалската тактика е единен, е заслужаващ внимание аргумент, но в нея са отразени длъжностите и титлите във Византия в момента, в който е написана, като в по-ранния или по-късния период са възможни и други трансформации. Така например корпусът на екскувитите малко преди времето на Ескуриалската тактика също е бил разделен на две. Една част от него е била на гарнизон в Европа, друга в Азия с доместици съответно на екскувитите на Запада и на Изтока, а една трета част от него се е намирала в столицата (вж. коментара за тази длъжност по-долу). Този паралел позволява да се предположи, че по време на военната кампания на Йоан I Цимисхий в България корпусът на иканатите е бил също разделен поне на две части и във военните действия тук е участвувала частта, намираща се на гарнизон в европейската част на Византия начело със своя доместик Леон Саракинопул[2]. Към подобен извод насочва и редът в кариерата на този сановник според данните на намерените в Преслав печати.

[1] *Seibt.* Reliquiarkreuz, S. 306, n. 17; *Diaconu.* SCIVA, 37, 2, 1986, 167—177.
[2] *Diaconu,* 173—175.

175. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων. . .
Л. Напълно заличена от натрупаните окиси повърхност.

Оп.	K W N C T	Κωνστ(αντίνῳ)
	. A, C Π A Θ, S	[β(ασιλικῷ)] (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ)
	. O M, T, T O N	[δ]ομ(εσ)τ(ίκῳ) τὸν
	. K A N A T	[ἱ]κανάτ(ων)
	T W Δ. . .	τῷ Δ. . . . .
	—C—	

Частно притежание, произход от района на стратегията. Бе на мое разположение за съвсем кратко време, през което успях да снема препис от него. Размери на ядрото 25—26 мм. Разчитането на текста бе затруднено и от факта, че не бе почистен. Включването му в настоящия корпус за информация считам за оправдано.

176—177. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΟΝΤΖΟΥΡΑΚΗΣ / ΤΖΟΥΡΑΚΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων (X—XI в.)

	1.	2.	
Л.	. . E R O	. . . . .	[+ K(ύρι)]ε βο-
	. Θ E I T W C	. . E I T . .	[ή]θει τῷ σ(ῷ)
	. Υ Λ, N I K H	Δ Υ Λ, N I K.	δούλ(ῳ) Νικη-
	Φ O P, A, C Π A	Φ . P A C . .	φόρ(ῳ) (πρωτο)σπα-
	Θ A P . .	Θ	θαρ(ώ)
Оп.	K A I	. . .	καὶ
	Δ O M E C T	. . M E C . .	δομεστ[ί]-
	K W T I K A N .	K W T I K A N .	κῳ τ(ῶν) ἱκαν[ά]-
	T, ⊙ N T Z .	T, T ⊙ N T Z .	τ(ων) τ(ῷ) Ὀντζ[ου]-
	— P A K,—	—P A K,—	ράκ(η)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν ἱκανάτων τῷ Ὀντζουράκῃ.

В четенето на текста от опаката страна има някои дискусионни моменти, на които ще се спра по-долу.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. Инв. № 2391, намерен е при разкопки през 1927 г. в района на стратегията. Размери: 22—23/над 22/4 мм, 13,06 г. Поради факта, че ядрото е било по-малко от печата, някои от буквите от матриците не са излезли. Добре запазен екземпляр, качествен отпечатък.

2. П. инв. № 11680, кв. 173/172, 3.10.1978 г. Размери: 21—22/над 22/2 мм, 8,45 г. Несполучлив отпечатък, освен направената по-горе констатация за размерите на ядро и печат при отпечатването ядрото се е изплъзнало надолу, поради което първите два реда от текста не са излезли. Допълнително повърхността на моливдовула е проядена от окисни гнезда.

Публикация: *Мушмов.* Новооткрити, 239—240, където е публикуван само № 1.
Няма познати паралели.

Издателят му предлага датировка VIII—IX в., която днес, трябва да се каже, че не издържа на критика. Палеографията на буквите, съчетанието между титла и длъжност и целият вид на моливдовула насочват към датиране в края на X или в началото на XI в.

Съществуват някои разногласия и в четенето на патронима. Мушмов приема, че се отнася до патронима Οντζουράκης.

В рецензията си Лоран внася корекции в това четене. Тъй като на четвъртия ред след второто Т няма знак за съкращение, приема, че определителният член е в акузатив ΤΟΝ и чете τὸν Τζουράχην, привеждайки примера, че в един акт от 1357 г. се съобщава името на някои си Δανιηλίς Τζουράχης[1].

Според мен данните от текста са недостатъчни за категоричност в четенето. Съществуват някои несъобразности в текста. Така например съкращение липсва и на третия ред на опакото след Т, но това не пречи да бъде развързано и да се прочете δομεστίκῳ τ(ῶν) ἱκανάτων. Също така след втората дискусионна Т на четвъртия ред при втория екземпляр се вижда една отпечатана чертичка, която би могла да се дължи на шупла в булотириона, но също така би могла да е и знак за съкращение. Не без значение е и фактът, че чрез предлаганото от Лоран четене се нарушава съгласуването на падежните форми в целия текст.

Най-странното е, че третата буква от този дискусионен четвърти ред видимо не е О, а ⊙. Ако това не е грешка на гравьора, този факт насочва към доста различно четене, започващо със ῞Αγιος.

[1] *Laurent.* Bulletin, 1, p. 608.

γ) δομέστικος τῶν ἐξκουβίτων

Командир на корпус от тагмата. Под това име се явява за пръв път в 765 г., преди това се е наричал κόμης[1]. В Ескуриалската тактика този корпус е разделен на три части. Едната под командата на δομέστικος τῶν ἐξκουβίτων τῆς Ἀνατολῆς, другата на δομέστικος τῶν ἐξκουβίτων τῆς Δύσεως и една трета, намираща се на гарнизон в столицата, чийто командир е наречен δομέστικος τῶν ἐξκουβίτων. Интересното е, че този последен доместик е „слязъл" доста ниско в ранглистата, сравнен с предните двама, които са си запазили позициите[2]. Това, изглежда, е било временно състояние, тъй като в писмените източници от XI в. корпусът е отново с един-единствен доместик. Като наименование изчезва от писмените източници в годините на управлението на Алексий I Комнин[3]. Вероятно с това разделяне на единния някога корпус на екскувитите и установяването на отделни негови части в провинцията следва да се обясни недоразумението у изследвачите относно длъжностите на Никулица Делфин, дядото на Кекавмен. При управлението на Роман II (959—963) той бил дук на Елада и доместик на екскувитите[4]. Сега в светлината на данните от Ескуриалската тактика е по-лесно да се обясни този на пръв поглед парадокс — съчетаване на служба в провинцията с командуване на корпус в столицата. Най-вероятно Никулица Делфин е бил стратег на Елада и доместик на намиращия се там на гарнизон корпус на екскувитите.

[1] *Bury.* System, 57—60; *Ahrweiler.* Recherches, 26, 29—30.
[2] *Oikonomidès.* Listes, pp. 265/16—17; 270; 271/18.
[3] *Ibidem,* p. 330.
[4] *Литаврин.* Кекавмен, 434—435.

178. N. β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἐξκουβίτων (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса, брада и мустаци в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението е изписан вертикален надпис ⊙ / N I / . . — Λ / A O / C = ῾Ο ἅ(γιος) Νι[κό]λαος. От кръговия надпис с инвокацията е запазено . . R O . . . . . W Δ . . . . = [+ Κ(ύρι)ε] βο[ήθει τῷ σ]ῷ [δούλῳ].

Оп.

+	
R, A, C Π A Θ, .	β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) [(καὶ)]
. O M E C T H	[δ]ομεστή-
. T O N E Ξ .	[κ(ῳ)] τὸν ἐξ[κ]-
. R I T . .	[ου]βίτ[ων]
—∘—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ N. β. πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομεστίκῳ τῶν ἐξκουβίτων.

Основният проблем в четенето на текста е относно омонима на собственика му. Първият ред е унищожен и няма никакви податки. Тъй като на лицевата страна е представен св. Никола, би могло да се предполага, че и собственикът на печата ще се е казвал Николай, но в тази насока няма гаранции. Известни са не малко случаи, когато името на собственика на печата и това на закрилника му не съвпадат.

П. инв. № 22118, сектор изток, плочника, 20.06.1984 г. Размери: 22—27/ ? /3 мм, 7,10 г. Несполучлив отпечатък, краищата на матриците не са излезли. Моливдовулът е не толкова унищожен, колкото периферията му е очупена и подгъната.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Броят на моливдовули на доместици на екскувитите е ограничен. Отсъствието на омоним прави безпредметни усилията да се търси собственикът на печата сред лицата от писмените източници.

Възниква и въпросът, на кой точно от изброените по-горе части на корпуса на екскувитите е доместик собственикът на представения моливдовул, или, с други думи, дали по

това време все още е съществувало цитираното вече разделение. Ако отговорът на въпроса е положителен, то би следвало собственикът на печата да е доместик на частта на корпуса, намираща се в столицата. Категоричен отговор на въпроса е възможен, ако имаме точна датировка на моливдовула, а тя е доста относителна — в края на X или първите десетилетия на XI в. Най-вероятно собственикът на печата е бил доместик на корпуса на екскувитите, когато той е бил единен.

179. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ ἐξκούβιτος (X—XI в.)

Л. Изображение на св. Теодор в цял ръст, прав, с нимб, къса коса и брада. Облечен е в ризница и наметало. С дясната ръка се подпира върху копие с дълга дръжка, а какво държи в лявата ръка (навярно щит), не се вижда. От двете му страни е изписан вертикален текст О / А / Г / Н / . — Θ / ЕО / . / О / Р = Ὁ ἅγη[ο(ς)] Θεό[δ]ορ[ος]. От кръговия надпис с инвокацията се чете: . . . . Η Θ Ε Ι .W C W Δ O . . = [+ Κ(ύρι)ε βο]ήθει [τ]ῷ σῷ δο[ύλῳ]

Оп.	+ N . K H	+ N[ι]κη-
	Φ O P O R, A,	φόρο β(ασιλικῷ) (πρωτο)-
	C Π A Θ, S E	σπαθ(αρίῳ) (καὶ) ἐ-
	Ξ O V R H	ξουβή-
	T W	τῳ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἐξκουβίτῳ.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Проблемът в коментара на данните от печата е, че не е посочено точното положение на Никифор в корпуса на екскувитите. Или по-точно, посоченото е необичайно. Той не е негов доместик или помощник на доместика, а просто екскувит. Заедно с това обаче титлата му императорски протоспатарий е от твърде висок ранг, за да е обикновен редови член на този гвардейски корпус[1]. Тя е равна на тази на вече представения доместик на екскувитите. Същата титла притежават и почти всички останали доместици на различните корпуси от тагмата.

Възможностите са две:

а) длъжността му да не е ефективна поради високото си положение, идващо от титлата императорски протоспатарий, причисляването му към тагмата на екскувитите да е било допълнителна почетна титла. Познати са подобни случаи, когато представители на знатни аристократически фамилии или чужденци на служба във Византия са били отличавани и със зачисляването им към някой от гвардейските корпуси[2].

б) длъжността да е ефективна и Никифор да е бил предводител на корпуса на екскувитите.

[1] В Шлюмберже (*Schlumberger*. Sigillographie, p. 346) е съобщен моливдовул на някой си Константин екскувит, без титла. Навярно той е бил редови член на този корпус и мястото си в ранглистите е дължал само на принадлежността си към него.

[2] *Литаврин*. Кекавмен, 283—285, където е съобщен случаят с известния варяг Харалд Хардрад (1047—1066), който бил преди това на служба във Византия със собствен отряд от варяги. За заслуги при потушаването на бунта в Сицилия и в България през 1040—1041 г. е бил удостоен с членуването в корпуса на манглавитите.

δ) δρουγγάριος τῆς βήγλης

Командир на корпус от тагмата ἀριθμος. В по-ранните тактики се нарича δρουγγάριος τοῦ ἀριθμοῦ или δρουγγάριος τῶν ἀριθμῶν. Появява се за пръв път в източниците през 791 г. Той бдял най-вече върху сигурността на императора и защитата на двореца. Неговите войски са стоели на стража в покрития хиподром, където са заседавали съдилища. От XI в. в качеството си на началник на стражата осъществявал контактите с трибуната на Магнаур. Вземал участие в него по въпросите, отнасящи се до сигурността на императора и двореца. През XI в., както вече бе посочено в частта за правосъдието, надделяват съдийските му функции, но до 1025—1028 г. е все още военен. За пръв път го срещаме да заседава в патриаршеския съд през 1030 г.

Негов пръв помощник е τοποτηρητὴς τοῦ ἀριθμοῦ[1].

[1] *Bury*. System, 60—62; *Guilland*. Recherches, 1, 563—587; *Oikonomidès*. Listes, 331—332; *Idem*. L'évolution, 133—134, n. 47; *Laurent*. Corpus, 2, p. 465.

180—182. ΚΥΡΙΑΚΟΣ πατρίκιος καὶ δρουγγάριος τῆς βῆγλης (X—XI в.)

Л.

1.	2.	3.	
—∘—	—∘—		
. K E R .	. . E R O	. . . R O	[+] Κ(ύρι)ε βο-
. Θ E I T .	. . E I T .	. . E I T .	[ή]θει τ[ῷ]
. W Δ U . .	. W Δ U Λ .	. . . U Λ .	[σ]ῷ δούλ[ῳ]
K V P I . .	K V P I A .	. . . I A .	Κυρια[κ(ῷ)]
	—∘—		

След съпоставянето на трите екземпляра, отпечатани с една и съща двойка матрици, четем: + Κ(ύρι)ε βο-
ήθει τῷ
σῷ δούλῳ
Κυριακῷ.

Оп.

1.	2.	3.
. A T P I .	Π A T P I .	Π A . . . .
. . P Ʊ Γ Γ .	. . P Ʊ Γ Γ .	. Δ . . . . .
. . W T H . .	. . W T H . .	. . I W . . . .
I Γ Λ H .	. Γ Λ H .	. . Λ . .
—∘—	—∘—	
1—3.	Π A T P I .	πατρι[κ(ίῳ)]
	. Δ P Ʊ Γ Γ .	[(καὶ)] δρουγγ[α]-
	. I W T H . .	[ρ]ίῳ τῆ]ς β]-
	I Γ Λ H .	ίγλη[ς]
	—∘—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κυριακῷ πατρικίῳ καὶ δρουγγαρίῳ τῆς βίγλης.

1. Инв. № 2397, намерен неизвестно точно къде в Преслав. Размери: 21—23,5/21/3 мм, 9,15 г. Непълен отпечатък, излезли са буквите само в средата на ядрото. Разхлабен булотирион.

2. П. инв. № 17267, кв. 173/144, 15.08.1979 г. Размери: 22—25/21/3 мм, 9,20 г. Непълен отпечатък, както по-горе, интересно е, че едни и същи части от матриците не са излезли. Ръбът на ядрото не е премачкан. Ядрата са като че ли от един и същи калъп.

3. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в НИМ-София. От района на стратегията. Фрагмент с размери 13—25 мм.

Публикация: № 1 = *Маслев.* Печати, № 2.

Паралели: В колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58 106 2672) се съхранява моливдовул на същия Кириак, със същия текст, но отпечатан с друга двойка матрици (вж. *Laurent.* Corpus, 2, n° 889/A).

Издателят на първия екземпляр бе несигурен в омонима, той се колебаеше между Кирил и Кириак. Предложената от него датировка бе XI—XII в. Чрез по-добре запазения екземпляр от Дъмбъртън Оукс Лоран реши дилемата в полза на Кириак, стесни и хронологическите граници — в началото на XI в.

Приемам направените от Лоран корекции, но все пак не виждам реално основание за изключване датиране и в края на X в., т. е. в 80-те му години.

Отсъствието на патроним затруднява издирването в писмените източници. У Скилица се съобщава за някой си Κυριακός δρουγγάριος τῶν πλοΐμων, съпровождал императора при потушаването на метежа на Фока в 989 г.[1] Отсъствието на патроним при собственика на моливдовулите и при цитирания Кириак, както и сходната длъжност ги сближава, но дали става дума за едно и също лице, не може да се отговори с положителност.

[1] *Skylitzès,* 337/5.

δ') τοποτηρητής τοῦ ἀριθμοῦ

183. ΘΕΟΔWΡΟΣ ΤΖΑΝΤΖΗΣ β. σπαθάριος καὶ τοποτηρητὴς τοῦ ἀριθμοῦ (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Георги с нимб, голобрадо лице и къса къдрава коса. Облечен е в ризница и наметало. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата придържа овален щит. От вертикалния надпис е запазено ⊙ / Γ / E — . / . . = Ὁ ἅ(γιος) Γε[ώργιος].

Оп.	. K E R . ,	[+] Κ(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)]
	. E W Δ O P ,	[Θ]εωδόρ(ῳ)
	. . Π A Θ , S T ,	[β(ασιλικῷ) σ]παθ(αρίῳ) (καὶ) τ(ο)-
	. O T I P I T I	[π]οτιριτι
	. O N A P I Θ M ,	τόν ἀριθμ(ὼν)
	T O T ζ A N	τὸ Τζαν-
	T ζ I	τζῖ

Отпечатъкът е некачествен и доста от буквите, особено първите, в почти всички редове не са излезли. Проблем е най-вече попълването началото на третия ред, където е изписана титлата. От него липсват първите две букви. Докато за втората няма съмнение, че е С, то коя е първата? А, или R,. Дилема, на която не може да се отговори. Предполагаемият отговор е свързан с това, каква титла е имал другарият на виглата по това време, когато Теодор е негов топотирит, и кога Теодор е заемал тази длъжност. Ако моливдовулът е съвременен на Ескуриалската тактика, в нея топотиритът на аритмите заема едно от последните места[1] и би могло да се предполага, че титлата му е само императорски спатарий. След попълването на липсващите букви, изправянето на текста и направеното предположение за датировка би

могло да се прочете: Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ βασιλικῷ σπαθαρίῳ καὶ τοποτηρητῇ τῶν ἀριθμῶν τῷ Τζαντζῇ.

П. инв. № 21578, сектор запад, кв. 2, 25.08.1983 г. Размери: 23—23/20/2 мм, 6,70 г. Некачествен отпечатък, добро центриране, но недостатъчно силен удар или натиск с булотириона, за да се отпечатат всички букви.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

В наративните източници са познати представители на фамилията Цанци през X—XII в.[2]

В корпуса на Лоран за църковната администрация е публикуван моливдовул на Θεόδωρος Τζάντζης σύγκελος καὶ μητροπολίτης Ἡρακλείας, датиран през втората половина на XI в.[3]

Съществува ли някаква пряка връзка между собственика на моливдовула и този митрополит?

Най-малко два са въпросите, на които следва да се даде отговор:

а) каква е датировката на моливдовула;

б) същността на длъжността, изписана върху него.

Поради несигурността в четенето на печата е затруднено и датирането му. Най-общо той се датира в X—XI в.

Длъжността на Теодор Цанци — топотирит на аритмите, ще трябва да се разглежда във връзка с тази на титуляра на службата — друнгария на виглата. За нея вече изтъкнахме, че след третото десетилетие на XI в. тя е вече юридическа. Навярно същото развитие търпи и топотиритът на друнгария на виглата.

След тези разсъждения и констатации предложението ми е: Ако датировката на печата е в първата половина на XI в., собственикът му би могъл да е юрист, а не военен, при което е допустимо да го срещнем като митрополит на Хераклея през втората половина на XI в.

[1] *Oikonomidès.* Listes, p. 273/24.
[2] *Каждан.* Социальный состав, с. 291 (индекс).
[3] *Laurent.* Corpus, 5/1, n° 306.

ε) δομέστικος τῶν νουμέρων

Като длъжност се появява за пръв път в писмените източници през IX в. Относно предназначението на гвардейския корпус, чийто командир е той, има известно разногласие между изследвачите. Едни приемат, че това е един от корпусите, съставляващи тагмата[1]. Други са склонни да свържат тяхната служба с охрана на Двореца и крепостните стени. Името им обаче е най-вече свързано с охраната на един от затворите в Константинопол, наречен τὰ Νούμερα[2]. Именно по тази причина, изтъква Икономидис, не е известен нито един случай, когато тази гвардейска част или нейният доместик да са участвували във военни операции извън столицата[3].

[1] *Bury.* System, 65—66; *Ahrweiler.* Recherches, p. 25.
[2] *Guilland.* Les Noumera, 401—418.
[3] *Oikonomidès.* Listes, p. 337.

184. ΜΙΧΑΗΛ πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ δομέστικος τῶν νουμέρων (X—XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи пред гърдите си медальон с образа на Младенеца. От сиглите е запазено . . — Θ̄ V̄. От кръговия надпис с инвокацията се чете: . . . . . T W C W Δ ɣ Λ, = [Θ(εοτό)κε βοήθει] τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп.	. . X A H̄ .	[Μι]χαὴ[λ]
	A, C Π A Θ A,.	(πρωτο)σπαθα(ρίῳ) [ἐ]-
	. . T ɣ X̄ S Δ O	[πὶ] τοῦ χρ(υσοτρικλίνου) (καὶ) δο-
	. E C T H . .	[μ]εστή[κῳ]
	. ɣ N ɣ M .	[τ]οῦ νουμ(έ)[ρ(ων)]

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ δομεστίκῳ τῶν νουμέρων.

Поради некачествения отпечатък не са излезли буквите от началото и в края на почти всички редове. Попълването на празните места не затруднява.

П. инв. № 17610, кв. 173/142, 14.08.1979 г. Размери: 23—28/22/2 мм, 6,15 г. Отпечатъкът е некачествен поради неизправността на булотириона. Получило се е разминаване на лицевата и опака страна с близо 5 мм. Изображението от лицевата страна е отпечатано вляво от централната линия. Също от лицевата страна моливдовулът е отворен по линията на канала за шнура.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

ζ) δομέστικος τοῦ τείχους

В писмените източници се среща под различни наименования: δομέστικος τοῦ τείχους, δ. τῶν τειχέων, δ. τῶν τειχιώτης, κόμης τοῦ τ. Под името δομέστικος τῶν τειχέων се явява за пръв

път в източниците през IX в., но той е имал своите предшественици и в по-ранните периоди, тъй като още след построяването на Анастасиевата стена е бил назначен за неин комендант. През X в. δομέστικος τῶν τειχέων отговарял за отбраната и на укрепленията във вътрешността на столицата. Бдял за тяхната сигурност, в случай на необходимост взимал нужните мерки за поправката им. Отговарял за помещаващия се в тях затвор. Като понятие не се среща в изворите след XI в., но безспорно задълженията му остават. Така например след XI в. затворите, които били под контрола на доместика на нумерите и доместика на крепостните стени, преминали под ведомството на παπίας[1].

[1] *Bury.* System, 67—68; *Guilland, R.* Le comte des murs. — Byzantina, 34, 1964, 17—25; *Oikonomidès.* Listes, p. 337; *Idem.* L'évolution, p. 143.

185—186. PWMANOΣ πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τοῦ τείχους (X—XI в.)

Л. Двойно пресечен разцъфнал патриаршески кръст. Кръгов надпис около изображението . . . . . Θ, T W C W Δ ϑ Λ, = [+ K(ύρι)ε βοή]θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп. 1.	2.	
P W M̄ . .	. . M A N	Ῥωμαν(ῷ)
A, C Π̄ A . .	. . Π̄ A Θ, .	(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) [(καὶ)]
Δ̊ O M E C̄ .	. . M E C̄ .	δομεσ[τ(ίκῳ)]
T Ʊ T H N̄ .	. . T H N̄ .	τοῦ την [έ]-
—O V—	O V	ου

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ῥωμανῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομεστίκῳ τοῦ τειχίου.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17625, кв. 173/142, 15.08.1979 г. Размери: 20—22/22/2,5 мм, 6,40 г. Некачествен отпечатък поради по-малкото ядро и недоброто му центриране в булотириона.

2. П. инв. № 18426, кв. 173/60, 10.05,1980 г. Размери: 23—27/22/1,5 мм, 5,35 г. Некачествен отпечатък, матриците в булотириона са били разхлабени, поради което срещуположни части от двете страни на моливдовула не са отпечатани. Зле запазен екземпляр, пропукан доста надълбоко по линията на канала и нагънат в краищата.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници.

В колекция Закос се съхранява моливдовул на Ῥωμανὸς βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν τειχέων[1]. От съвпадението в омонима, титлата, а вероятно и длъжността[2] при двете групи моливдовули възниква въпросът на едно и също лице ли са? Най-напред следва да се уточни датировката им. Закос предлага 850—900 г., която съобразно изображението и палеографията на текста е приемлива, докато за нашите моливдовули в никакъв случай не бих настоявал за дата преди 971 г.[3] При което ще трябва да приема, че се отнася за съвпадение в омонима, титлата и длъжността на две различни личности, изпълнявали една и съща служба, но разделени от едно цяло столетие. Интересно е също така обстоятелството, че това са първите известни моливдовули на лица, заемали тази длъжност.

[1] *Zacos.* Seals, II, n° 283. На лицевата му страна е представен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Около него два концентрични кръга, между които е изписана инвокацията. На опаката страна е изписан петредов надпис: POMAN / OR,A,SΠAΘ / APHOSΔOM / ECT,TON T / HXEON.

[2] В никакъв случай не съм забравил обстоятелството, че върху представения моливдовул е изписано ΔOMEST, Tϑ THN.OV /. Как то може да се свърже с посочената в изворите длъжност δομέστικος τοῦ τείχους или δομέστικος τῶν τειχέων, е наистина проблем. При невъзможността текстът от печата да бъде определен като друга служба или длъжност съм принуден да приема, че се отнася до погрешно изписана δομέστικος τοῦ τείχους.

[3] Нашите моливдовули, сравнени с тези на Закос, са наистина по-късни, както чрез своето изображение — разцъфнал патриаршески кръст, кръговият надпис, а така също и чрез палеографията на буквите в текста.

η) ταξιάρχης

Освен представените дотук основни корпуси на тагмата във византийската армия са познати и други по-малки военни единици със съответните военоначалници, имащи относителна самостоятелност Един от тях е бил таксиархът, командир на отряд от 1000 пехотинци, 500 от които въоръжени с пики, 200 с копия за хвърляне и 300 с лъкове. Във време на война таксиархът е бил подчинен на хоплитарха (главнокомандуващ пехотата по време на война), а в мирно време — на местния стратег или катепан, където е на гарнизон частта му. Върху надписи и печати тази длъжност се появява след времето на Никифор II Фока (963—969). В ранглистите се появява за пръв път в Ескуриалската тактика, където таксиарсите заемат скромното предпоследно място в нея. Изследвачите са склонни да приемат, че основният контингент от войниците, съставляващи съответната таксиархия, са арменци, руснаци или други варвари, въобще „неромеи", въоръжени предимно с копия за хвърляне, и най-често са на гарнизон в крайгранични области[1].

[1] *Куликовский, Ю.* Византийский лагерь конца X в. — ВВ, 10, 1903, 64—65; *Вальденберг, В.* Ταξίαρχης — ВВ, 24, 1926, 134—137; *Литаврин.* Кекавмен, 433—435; *Oikonomidès.* Listes, 273/30, 335—336.

187. ΒΡΑΧΑΜΙΟΣ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ταξιάρχης (X—XI в.)

Л.	. K E R , .	[+] K(ύρι)ε β(οή)[θ(ει)]
	W C W Δ Ʉ	[τ]ῷ σῷ δού-
	Λ, R P A X A	λ(ῳ) Βραχά-
	M H W	μηῳ
	—·:·—	
Оп.	. Π A Θ .	[σ]παθ[α]-
	Ρ, K A N ΔΔ	ρ(ο)κανδ(ι)δ(άτῳ)
	S T A Ξ I	(καὶ) ταξι-
	A P X H	άρχῃ
	—∘—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βραχαμίῳ σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ ταξιάρχῃ.

П. инв. № 16640, кв. 173/141, 5.11.1978 г. Размери: 18—18/над 18/2,5 мм. Добър отпечатък, но тъй като ядрото е било почти равно на печата или по-малко от него, части от надписа са неотпечатани. Добре запазен екземпляр.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници. Омонимът Врахамий свидетелствува за „неромейски" произход, навярно е арменец. Интересно е, че в Преслав са намерени моливдовули и на други сановници със същия омоним (или патроним) (вж. Врахамий Аршакид — вестарх (№ 71—72); Елпидий Врахамий — таксиарх (№ 188) и др.). Дали съществува някаква директна връзка между тях?

Представеният моливдовул е може би от началния период в кариерата на Врахамий след преминаването му на служба във Византия. Притежаваната от него титла спатарокандидат е от твърде нисък ранг по това време, но често се дава на знатни чужденци, преминали на служба във Византия по редица държавнически и политически съображения[1].

[1] Това е титлата, с която е бил удостоен Харàлд Хардрад за заслугите му към империята по времето на Михаил IV (вж. *Литаврин.* Кекавмен, 283—285).

188. ΕΛΠΙΔΙΟΣ ΒΡΑΧΑΜΙΟΣ ταξιάρχης (втора половина на XI в.).

Л. Бюст на св. Димитър с нимб, голобрадо лице и къса коса. Облечен е в ризница и наметало. В дясната ръка държи много характерно копие на рамо, а в лявата придържа щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис ⊙ / Δ / . — M / I / T Ṛ = Ὁ ἅ(γιος) Δη-μίτρ(ιος)

Оп.	± E Λ	+ Ἐλ-
	Π H Δ, T A	πήδ(ιος) τα-
	Ξ I A P X	ξιάρχ(ης)
	O R P A X .	ὁ Βραχ[ά]-
	M H O .	μηος
	—·:·—	

+ Ἐλπήδιος ταξιάρχης ὁ Βραχάμιος.

П. инв. № 24564, сектор юг, кв. 4, 6.08.1985 г. Размери: 20—23/20/1,5—5 мм, 11,50 г. Несполучлив отпечатък, получило се е нещо като захапване на ядрото в булотириона, поради което моливдовулът има различна дебелина — от 5—1,5 мм. Самият моливдовул е орязан допълнително по периферията до правоъгълна форма. При тази манипулация, а и от други действия някои части от изображението и надписа са унищожени, но цялостното четене не е проблематично.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

От византийските и арменските хроники не е позната личност с тези имена. Същото име обаче се среща в други източници:

В един възпоменателен надпис от годините на управлението на Василий II (976—1025) се съобщава, че е била реставрирана крепостна стена от Βασίλειος Γουτος, ἀρχηγέτης и неговият подчинен Ἐλπίδιος Βραχάμιος, ταξιάρχης[1].

Мордтман е публикувал, а след това Шлюмберже е преиздал с факсимиле моливдовул на Ἐλπίδιος Βραχάμιος κουροπαλάτης καὶ δοὺξ Κύπρου, датиран в XII в.[2]

Възможно ли е да се идентифицира собственикът на печата от Преслав с някой от горепосочените негови съименници, или се отнася за някой трети, неизвестен от другаде Елпидий Врахамий.

Необходимо е най-напред да се датира моливдовулът от Преслав. За съжаление не разполагам с конкретни данни. Несъмнено хронологията му е в рамките на комплекса, но кога по-точно? Затруднява и отсъствието на титла, но други подобни моливдовули, в чийто текст отсъствува титла, а присъствува само длъжност, обикновено се датират в третия период

на стратегията. Навярно в този момент титлата на собственика на печата е била от по-нисък ранг, отколкото длъжността му. Всички тези разсъждения насочват към датиране най-общо във втората половина на XI в.

Каква е датировката на другите два паметника? Тази на надписа според съдържащите се в него императорски имена на Василий и Константин се свързва най-общо с управлението им в 976—1025 г. Предложената датировка на моливдовула на дука на Кипър не е съвсем убедителна. Титлата на собственика му — куропалат, съчетана с дук на Кипър, не бива да надхвърля 90-те години на XI в. Общото между този печат и представения от стратегията освен имената е и изображението на св. Димитър, показано в неговото хронологическо развитие, при таксиарха — бюстово изображение, а при куропалата — в цял ръст[3].

Изводът от тези разсъждения е, че не е изключена възможността собственикът на печата от стратегията Преслав — таксиархът Елпидий Врахимий, и куропалатът и дук на Кипър Елпидий Врахамий да са едно и също лице.

[1] *Seure, G.* Antiquites Thraces de la Propontide. — BCH, 36, 1912, 567—571.

[2] *Mordtman.* Grèece, p. 58; *Schlumberger.* Sigillographie, p. 305. На лицевата му страна е представен св. Димитър с нимб, ризница и наметало, прав насреща. С дясната ръка се подпира върху копие, а в лявата придържа щит, опрян в земята. На опаката страна е изписан шестредов надпис: K E R O H Θ / . Λ П I Δ I ./ K̲ Ʊ P O П A Λ AT /. A I Δ Ʊ K . . / П P Ʊ T W R . . / X̲ A M I W.

[3] Подобно хронологическо развитие имат печатите на Василий Глава (вж. № 83—86, 89—91 и 70).

189. N. ΣΤΡΑΒΟΤΡΙΧΑΡΗΣ ταξιάρχης (XI в.)

Л. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и брада в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението вертикален текст: . / A̲ / Γ I / O — . . / K O / Λ A = [ʿO] ἅγιο(ς) [Νι]κόλα(ος).

Оп.

. . . . .	. . . . .
. A K, T A Ξ .	. ακ, ταξ[ι]-
A P X O C T P A	άρχ(ος) ὁ Στρα-
R O T P H	βοτρη-
X A P I C	χάρις

Поради факта, че ядрото е било по-малко от печата, първият ред е извън него и това затруднява цялостното четене и коментар на текста. На този първи ред навярно е било изписано началото на омонима, завършващ на втория ред. От него са налице двете последни букви A K, . Пред тях има място за още една, дори се вижда част от нея, по-точно една вертикална хаста, тя би могла да е П или Н, или нещо друго. Тези три букви биха могли да са последните от омонима. Но това не е единствената възможност. На първия липсващ ред би могло да е изписан омонимът (съкратено), титлата или длъжността, завършваща на А или Λ и К, със знака за съкращение да е всъщност съюза К, T A Ξ I A P X = κ(αὶ) ταξιάρχ(ης).

Поради тази несигурност и различни възможности оставям текста в това състояние, само документирайки го.

П. инв. № 22119, сектор изток, плочника, 20.06.1984 г. Размери: 20—20/20 ? / 3 мм: 6,95 г. Добре запазен екземпляр, добър отпечатък с направените горе бележки.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Несигурността в четенето на омонима ни лишава от възможността да се идентифицира собственикът на печата с личност от писмените източници. Все пак съм задължен да посоча, че у Скилица се съобщава името на Μιχαὴλ ὁ Στραβοτριχάρης — един от петимата стратези в Мизия, Тракия и Македония, пленени от печенезите в 1036 г.[1]

Каква връзка може да се направи между собственика на представения печат и Михаил Стравотрихар, пленен от печенезите?

Най-напред следва да се изясни определението по Скилица — стратег. Ако се приеме в буквалния смисъл, като управители на теми в посочените провинции, то по израза на Дякону би било равностойно на катастрофа[2]. Най-вероятно Скилица е употребил този термин в технически смисъл, като военачалници — командири на отделни гарнизони от темната войска или отделни военни единици от тагмата. В този контекст собственикът на представения моливдовул, таксиарх, командир на самостоятелна военна единица, намираща се на гарнизон в крайгранични области — в случая някъде в близост с лимеса, съвсем приемливо отговаря на употребения от Скилица термин за стратег. При което, след като не знаем със сигурност омонима на собственика на моливдовула, допустима е възможността той и съобщеният у Скилица Михаил Стравотрихар да са едно и също лице. В противен случай ще трябва да се приеме, че таксиархът с патроним Стравотрихар, писал до Преслав, е някой друг представител на тази фамилия.

[1] *Skylitzès,* 399/12.

[2] *Diaconu.* Petchénègues, p. 49, n. 134.

190. ΜΙΧΑΗΛ ΑΛΥΑΤΗΣ β. (πρωτο)σπαθάριος καὶ ταξιάρχης (X—XI в.)

Л. . K̲ . R̲ O̲ [+] K(ύρι)[ε] βο-

. Θ . . W .	[ή]θ(ε)[ι τ]ῷ [σ(ῳ)]
. U Λ . . .	[δ]ούλ[ῳ Μι]-
. A H .	[χ]αὴ[λ]

Отпечатъкът е некачествен и много от буквите не са излезли. Допълнително моливдовулът е пропукан по линията на канала, където единствено са отпечатани буквите от матриците. След стандартната инвокация проблематично е четенето на третия и четвърти ред, където би трябвало да е изписан омонимът. От последния ред са запазени само A H. Пред тях има място за една или две букви, а след тях за една. След добавянето на липсващите две или една букви от третия ред се чете: [ΜΙΧ]ΑΗ[Λ].

Оп.	. C Π A Θ ,	[(πρωτο)]σπαθ(αρίῳ) / [βασιλικῷ)] σπαθ.
	. T A Ξ .	[(καὶ)] ταξ[ι]-
	. P X, T .	[ά]ρχ(ῃ) τ[ῷ]
	. Λ I A .	['A]λιάτ(ῃ)]

Два са проблемите в четенето на текста от тази страна — титлата и патронимът. Титлата е изписана на първия ред. От нея е запазено C Π A Θ,. Пред тях има място за още една буква. Тя би могла да е A, , при което се чете (πρωτο)σπαθ(αρίῳ), но също така би могла да е R, — β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ). Не е изключено въобще да липсва буква, а да е изписано кръстче + C Π A Θ , = σπαθ(αρίῳ).

Патронимът е изписан на третия и четвърти редове. От определителния член е запазена само T, макар и не цяла. От самия патроним, изписан на последния ред, са запазени само три букви. Първата от реда липсва, втората е Λ, третата е I и от четвъртата се вижда само една коса хаста. Тя би могла да е Λ или A. Ако се приеме последното, би могло да се прочете T [W / A] Λ I A [T, = τ[ῷ] 'A]λιά[τ(ῃ)].

След попълването на липсващите букви може да се прочете:

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ταξιάρχῃ τῷ 'Αλυάτῃ.

П. инв. № 22936, намерен при почистване на сградата есента на 1984 г. Размери: 17—19/17/3 мм, 4,80 г. Некачествен отпечатък. Поради неизправност на булотириона или недостатъчно силен удар при отпечатването отпечатани са буквите само над линията на канала.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

В писмените източници не е известна личност с тези имена. Представители на фамилията Алиати са познати от този период[1].

В колекцията на Атинския нумизматичен музей се пази моливдовул на Μιχαὴλ πρωτοσπαθάριος καὶ ταξιάρχης. Той е издаден най-напред чрез факсимиле от Шлюмберже, преиздаден е след това от Константопулос без илюстрация[2]. Двамата автори предлагат различно четене на патронима. Шлюмберже е видял на последния ред три букви . A P W , от които чете T W [Φ] A P W. Константопулос предлага: . A X H = T W [Π] A X H. Тази несигурност идва от факта, че буквите от последния ред с патронима са отрязани. Наистина при сравняването с нашия екземпляр се наблюдава различие в разположението на буквите, но не е изключено да се отнася за друг печат на същия сановник. Предложената от издателите датировка в XI—XII в. следва да се стесни в рамките на XI в.

[1] *Каждан.* Социальный состав, с. 271 (индекс).

[2] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 370, n° 1; *Konstantopoulos,* n° 224. На лицевата страна има изписан петредов надпис: + K E / R O H Θ I / T W C W Δ / M H X A / H. , а на опаката четириредов A, C Π A / Θ, S T A Ξ I / A P K, T W / . A P W.

ϑ) κόμης τοῦ σταύλου

Неговата служба контролира императорските конюшни в столицата и конезаводите в Малагина. По време на война той е отговорен за военния конвой, като го снабдява с коне и мулета и упражнява контрол над персонала му. Длъжността е високопоставена и почетна, в средата на X в. се заема от патриции и антипати[1]. Според Икономидис тя загубва значението си през XI в. и последното ѝ упоменаване е в Ескуриалската тактика[2], но заедно с това има някои печати на титуляри на тази служба, датирани и в средата на XI в.[3]

[1] *Bury.* System, 113—114; *Guilland.* Recherches, 1, 469—471; *Oikonomidès.* Listes, 338—339; *Laurent.* Corpus, 2, p. 487.

[2] *Oikonomidès.* L'évolution, p. 145.

[3] *Laurent.* Corpus, 2, n° 923.

191. ΛEWN ΣΑΡΑΚΗΝΟΠΟΥΛΟΣ патрίκιος, κόμης τοῦ σταύλου καὶ πρωτοστράτωρ? (края на 70-те години на X в.).

Л.	. . . . .	[+ Λέων]
	. A T P I K .	[π]ατρίκ[ι]-
	. C K O M H .	[ο]ς κόμη[ς]
	T O V C T . .	τοῦ στ[αύ]-
	Λ O V	λου

В настоящия момент първият ред е напълно унищожен. Преди консервацията на моливдовула от него можеха да се видят, макар и с известно усилие . . E W . . Попълването на останалите липсващи букви не представлява проблем.

Оп.	. . . . .	[(καὶ) πρωτ]-
	. . . P A T .	[οστ]ράτ[ω]-
	. . . O C A P	[ρος] ὁ Σαρ(α)-
	. I N O Π O .	[κ]ινόπο[υ]-
	Λ O C	λος

—·:·—

Сигурното от текста тук е само патронимът ὁ Σαρακινόπουλος. Първият ред липсва. От втория са запазени само P A T, които са може би от четвърти — шести знак на този ред. От третия е запазен четвъртият знак O — определителният член за патронима. Въпросът е как да се попълнят липсващите редове и букви. Би могло само да се направят някои предположения:

В първичната публикация на този моливдовул бях предположил: [+ S Λ O Γ /T, C T] P A-T [I O / T I K,] = [(καὶ) λογ(οθέτης) τ(οῦ) στ]ρατ[ιοτκ(οῦ)].

Предложението за попълване на Зайбт бе [S C T] P A T / [H Γ O C = [(καὶ) στ]ρατ[ηγὸς][1], а на Дякону [+ S ΜΕΓ / KOV]RAT[O / PEC] = [+ (καὶ) μέγ(ας) κου]ράτ[ορες][2].

Предлаганото сега попълване καὶ πρωτοστράτωρος изглежда приемливо и поради обстоятелството, че задълженията на протостратора са приблизително еднакви с тези на комеса и все пак като длъжност е по-висόкопоставена[3], а заедно с това отговаря и на изискванията за изписване на титли и длъжности върху печатите[4].

Разбира се единственото сигурно попълване може да ни даде нов, по-добре запазен екземпляр.

Цялостният текст на печата след направеното попълване и изправяне е: + Λέων πατρίκιος καὶ κόμης τόῦ σταύλου καὶ πρωτοστράτωρ ὁ Σαρακηνόπουλος.

П. № 18061, кв. 173/133, 28.08.1979 г. Размери: 25—27/?/2 мм, 6,15 г.

Публикация: *Йорданов.* Леон Саракинопул, № 29.

Няма познати паралели.

Представеният моливдовул, макар и не напълно разчетен, представя най-късния етап от кариерата на Леон Саракинопул.

Според наличните сфрагистични паметници неговият cursus honorum придобива следния вид:

1. β. πρωτοσπαθάριος καὶ δομέστικος τῶν ἱκανάτων τῆς Δύσεως[5];
2. β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου[6];
3. β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου[7];
4. β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως[8];
5. πατρίκιος καὶ κόμης τοῦ σταύλου[9];
6. πατρίκιος καὶ κόμης τοῦ σταύλου καὶ πρωτοστράτωρ[10].

Времетраенето на всеки един етап е невъзможно да се установи, тъй като кариерата му е била доста динамична. Най-общо първите три етапа следва да се датират преди Ескуриалската тактика, тъй като данните от печатите влизат в противоречие с нея. По всяка вероятност те отразяват един по-ранен етап. Продължителността на останалите е също неизвестна. Би могло да се предполага, че е до края на 70-те — началото на 80-те години на X в.

От представения cursus honorum се вижда, че след динамична и наситена с бурни събития кариера в българските земи Леон Саракинопул е заслужил повишение в ранга на патрициите и е заел почетна служба в Двореца — мечтата на всички провинциални управители.

[1] *Seibt.* Die Reliquiarkreuz, S. 306.

[2] *Diaconu.* SCIVA, 37, 2, 1986, 175—176.

[3] Протостраторът е начело на страторите, но неговите задължения са най-вече свързани с участието му при церемониите във връзка с императора. През XI в. в изворите се представят не толкова неговите церемониални функции, колкото случаите, когато той е командващ армия или експедиция като доверено лице на императора (вж. *Bury.* System, 117—118; *Guilland.* Recherches 1, 478—497; *Oikonomidès.* Listes, 337—338; *Idem.* L'évolution, p. 145).

[4] Според канона на изписване на текста върху печатите винаги се започва с най-високата титла и се завършва с най-ниската, докато при длъжностите е обратното — започва се с най-ниската и се завършва с най-високата (вж. *Oikonomidès.* Listes, p. 285).

[5] Вж. представените тук № 168—174.

[6] Вж. представените тук № 215—216.

[7] Вж. представените тук № 259—277.

[8] Вж. представените тук № 239—244.

[9] Моливдовул от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO. 58 106 2657) — *Laurent.* Corpus, 2, n° 922.

[10] В колекцията на Дъмбъртън Оукс се пази моливдовул на някой си Λέων ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κόμης τῶν βασιλικῶν σταύλων; според издателя му *Laurent.* Corpus, 2, n° 921 (DO 58 106 1376) той би могъл да се идентифицира с Леон Саракинопул, при което би следвало да е от последния етап на кариерата му. На лицевата му страна е представен разцъфнал патриаршески кръст, това, както и отсъствието на патроним, присъствуващ при всички останали моливдовули на Леон Саракинопул, ме кара да се въздържам от подобно идентифициране.

192. ΙΣΑΑΚΙΟΣ ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κόμης τοῦ σταύλου (X—XI в.)

Л.	. K E R, O	[+] K(ύρι)ε βο-
	. Θ E I T W	[ή]θει τῷ

	C̲ W Δ O V Λ̲	σῷ δούλ-
	W̲ H C A K̲	ῳ Ἡσακ-
	I̲ W̲	ίῳ
Оп.	A N Θ .	ἀνθ[υ]-
	Π̲ A T, Π A T .	πάτ(ῳ) πατ[ρ(ι)]-
	K, S K O M .	κ(ίῳ) (καὶ) κόμ[ι]-
	T̲ I T ϒ C T A̲	τι τοῦ στα(ύ)-
	. O̲ V̲	[λ]ου

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἡσαακίῳ ἀνθυπάτῳ πατρικίῳ καὶ κόμιτι τοῦ σταύλου.

Инв. № 2390, намерен е при разкопките на Двореца през 1931 г. Размери: 20—20/20 ?/ 3 мм, 8,15 г. Ядрото е било с малки размери за този печат, но поради добрата центровка при отпечатването почти всички букви са в наличност. Недостатък е обаче лекият отпечатък, поради което буквите не са отчетливи и четенето се затруднява.

Публикация: *Маслев.* Печати, № 3; *Laurent.* Corpus, 2, n° 924.

Няма, познати паралели.

Първоиздателят му определя общи хронологически рамки в XI—XII в. Лоран ги стеснява в XI в. Към данните от този печат следва да се прибавят и другите сфрагистични паметници от стратегията в Преслав. Те определят следния cursus honorum:

1. β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτίας (№ 220—221a);
2. β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης (№ 234—236);
3. πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας (№ 279);
4. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κόμης τοῦ σταύλου.

Последните му две назначения са свързани с различни титли и установяването на хронологията при тях не е проблем. Въпросът е кога е бил стратег на Другувития? — преди на Тракия или след това? Логично е най-напред да е бил стратег на Другувития, една по-ниска в рангово отношение тема и по-отдалечена от столицата, след това стратег на Тракия, като междувременно е повишен в ранга на патрициите и назначен за стратег на Македония. И накрая, след поредното повишение в ранга на антипатите, получава и почетната служба в Двореца — κόμης τοῦ σταύλου. В тази посока, от провинцията към столицата, се е развивала кариерата и на мнозина други чиновници. Интересно е, че тя почти повтаря тази на Леон Саракинопул. И може би не е много отдалечена хронологически от него. Но за една пряка приемственост противоречи датировката на моливдовулите на Исак, съобразена с изписаните по тях титли и длъжности тя е в началото на XI в.

Възниква и въпросът, до кого в Преслав е писал Исак. Намерените тук моливдовули свидетелстват за регулярна кореспонденция. Малка е вероятността тук (в първите десетилетия на XI в.) да е резидирал някакъв надведомствен орган, до когото е бил задължен да се отчита стратега на Другувития, после на Тракия, Македония и накрая като комес. Най-вероятно е писал до свой близък, може би и колега, който е пребивавал в Преслав по време на тези негови промени и местения от тема в тема — до столицата. За съжаление е невъзможно със сигурност да посочим, кой точно по това време е бил стратег на Преслав. Все пак това време съвпада най-общо с престоя тук на Константин Карантин (№ 298—302).

ι) μονοστράτηγος, στρατηγὸς-αὐτοκράτωρ, πρωτοστρατηγὸς

Оперативното командуване до средата на X в. е било поверявано на най-старшия от съответните командири на корпуси, като най-често се предпочитал доместикът на схолите. Но също така начело на армията в дадена военна кампания са били поставяни висши сановници, които се ползували с доверието на императора и са получавали мандат. Това удостояване с императорското доверие е било съпроводено с импозантната титла μονοστράτηγος или στρατηγὸς-αὐτοκράτωρ. В тактиките те не са представени, тъй като са били временни, но, от друга страна, удостоените с тях са имали достатъчно високи титли и длъжности, за да заемат полагащото им се място в ранглистите. През разглеждания период (X—XI в.) се наблюдава една тенденция към „институциализиране“ на тези командувания, които преди това са били „извънредни“[1].

[1] *Златарски.* История, 2, 7—9; *Guilland.* Recherches, 1, 380—404; *Ahrweiler.* Recherches, p. 57; *Oikonomidès.* Listes, p. 334.

193. ΜΙΧΑΗΛ πρωτοστρατηγὸς (средата на XI в.).

Л. Бюст на св. Георги с нимб и мантия. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете страни вертикален надпис: . / . / . — W̲ / P̲ / Γ = [ʿO ἅ(γιος) Γε]ώργ(ιος)

Оп.	. . . . .	[+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)]
	T W C W Δ Ʊ	τῷ σῷ δού(λῳ)
	M I X A H Λ A ’	Μιχαὴλ (πρωτο)-
	C T P A T H	στρατη-
	—Γ O—	γῶ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ πρωτοστρατηγῷ.

Първият ред от надписа липсва, но попълването му не е трудно. Проблемът е в четенето на третия ред. След омонима ΜΙΧΑΗΛ ясно се вижда още една буква, която би могла да е А или Λ. Отгоре тя има малка чертичка, която в подобни случаи замества знака за съкращение. Трудно е да се допусне, че това е погрешно повторение на последната буква от омонима ΜΙΧΑΗΛ Λ'. Остава да се приеме, че е съкращение на πρωτο = А, .

П. инв. № 22936, сектор запад, кв. 12, 22.08.1984 г. Размери: 25—26/23/3 мм, 12,85 г. Сполучлив отпечатък, но зле запазен моливдовул. Горната му част е направо прогнила от корозия и отчупена. Повърхността му е покрита (особено лицевата страна) с оловни окиси.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Върху печата си Михаил е представен само с длъжността си или „импозантната" титла протостратег. Не е известен неин паралел от сфрагистични паметници[1]. Вероятно тя се покрива с разпространените в писмените източници моностратег или стратег-автократор, на които съвсем накратко се спрях по-горе.

Данните от моливдовула са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници, но като се има предвид горният контекст, мога да си позволя някои разсъждения:

У Скилица се съобщава, че през 1050 г. във войната срещу печенезите императорът Константин IX Мономах изпратил и „командуващия цялата войска, патриций Михаил Аколут" (τοῦ παντὸς ἡγεμὼν στρατοῦ Μιχαὴλ πατρίκιος ὁ Ἀκόλουθος)[2]. Ἀκόλουθος според изследвачите е прозвището на Михаил[3], но е възможно и едно друго тълкуване, ἀκόλουθος да е длъжността му — командир на дворцовата гвардия[4], което напълно отговаря на направената вече констатация, че за командуващ определена операция или военна кампания в отсъствието на императора се назначава един от командирите на корпуси или ползуващ се с владетелското доверие сановник. Патрицият и аколут Михаил напълно е отговарял на тези условия.

Този извод пък позволява да не се изключва възможността собственикът на представения моливдовул протостратегът Михаил и патрицият и аколут Михаил, моностратег или стратег-автократор във военните действия срещу печенезите, да са едно и също лице. В тази насока би могло да се разсъждава, че върху печата му е изписана само титлата или длъжността протостратег, тъй като тя е била по-висока от останалите (патриций и аколут) и е била неговият мандат, даващ му правото да издава разпореждания до своите подчинени, а навярно и да води преговори с печенезите. Към последното насочва фактът на намирането на моливдовула на същия Михаил в Преслав. Патрицият и аколут Михаил е бил назначен за командуващ около 1050 г. и през 1053 г. е все още командуващ, когато претърпява поражение от печенезите[5]. Но през всичкото това време градът е в техни ръце. И ако представеният моливдовул е на същия командуващ Михаил, то до кого в Преслав е писал? Навярно до предводителя на печенезите?!

[1] Терминът протостратег се среща в похвалното слово на Михаил Псел към императора Константин IX Мономах, но в неговия архаичен смисъл, като го противопоставя на сатрап. Отнася се до благодеянията и властта, които Георги Маниак е бил получил, преди да се разбунтува. Вж. *Михаил Псел.* Слова. — ГИБИ, 6, с. 116.

[2] ГИБИ, 6, 322—323; *Skylitzès,* 472/40.

[3] *Златарски.* История, 2, 89—106.

[4] За нея вж. *Guilland.* Recherches, 1, 522—524; *Oikonomides.* Listes, p. 331; *Idem.* L'évolution, p. 130. Отначало аколутът е един от помощниците на друнгария на виглата. След като обаче последният се трансформира в съдия през XI в., аколутът е командир на една от гвардиите, наследили виглата, а впоследствие (към края на XI в.) — на всички чужди наемници, служещи в гвардията.

[5] *Кекавмен,* 402—403.

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА

ПРОВИНЦИАЛНА АДМИНИСТРАЦИЯ

Включва печатите на различни провинциални управители — дукове, катепани, стратези, турмарси, клисурарси, съдии и др.

Материалът е подреден според азбучния списък на изписаните върху печатите топоними, при тези, при които имат организационна и хронологическа връзка, са обобщени (№ 237—251).

Пред всяка административна единица (с изключение на някои крупни византийски теми, за които материалът е твърде оскъден) е направено въведение, в което е ексцерпирана информацията за нейната история. Съвсем естествено повече място е отделено за административните единици, включвали български земи. За много от тях представените тук печати са единствен източник на информация, но тя не е равностойна през трите периода.

Към първия се отнасят № 194, 199—200, 201, 208—214, 215—216, 217, 218—219, 228—231, 237—238, 239—244, 245—248, 249, 250, 252—256, 257—258, 259—277, 283—288 и 389, т.е. 78 моливдовула от 18 различни провинциални управители. Представена е почти напълно административната структура на завоюваните български земи.

Вторият период включва № 220—221a, 225—226, 232—233, 234—236, 278, 279, 291—297, 298—302, 304—307, 308, 309—310, 311, 312, 313—314, 320, т. е. 36 моливдовула от 16 управители.

Третият период е представен чрез № 195—196, 197—198, 202—204, 205, 206—207, 224—227, 251, 280—281, 282, 289, 290, 303, 315—319, т.е. 23 моливдовула от 14 управители. Прави впечатление, че са от малки в рангово отношение административни единици, в по-голямата си част разположени в Източна Тракия.

1) АΔРІАΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Средище на създадената между 789 и 802 г. тема Македония. В Ескуриалската тактика е поставен начело на дукство с първостепенна важност за отбраната на империята. През XI в. е център на катепанат (за първи път е споменат като такъв в 1049 г.) с важна функция в отразяване на нападенията на новите номадски народи. Към края на същия XI в. във връзка с новата административна реорганизация на Алексий I Комнин (1081—1118) е център на дукство[1].

[1] *Скабаланович.* Византийское государство, 224—225 / № 35; *Κυριακίδης.* Μελέται, 389; *Oikonomidès.* Listes, 263/34, 349/n. 348, 354—55; *Коледаров.* Македония, 52—69; *Γρηγορίου-Ιωαννίδου.* Θεματικού, 68, 70, 77.

194. ΘΕΟΔWΡΟΚΑΝΟΣ πατρίκιος καὶ δοὺξ 'Αδριανούπολεως (1000—1003)

Л. Бюст на св. Георги с нимб, къса къдрава коса и широко голобрадо лице. Облечен е в ризница и наметало, закопчано с фибула над дясното рамо. В дясната ръка държи копие, а в лявата овален щит. От двете страни вертикален надпис ⊙ / Γ / Ε — Ο / Ρ / Γ Ι / Ο = Ὁ ἅ(γιος) Γεόργιο(ς). Около изображението кръгов надпис с инвокацията: ✝ Κ . R Ο Η Θ Ι Τ W C W Δ Ο-V Λ Ο = + Κ(ύρι)[ε] βοήθ(ε)ι τῷ σῷ δούλο

Оп.	. Θ Ε Ο	[+] Θεο-
	. Ο Ρ Ο Κ Α Ν,	[δ]οροκάν(ος)
	. Α Τ Ρ Ι Κ Ι Ο C	[π]ατρίκιος
	Κ Ε Δ Ο V Ξ Α	κὲ δοὺξ 'Α-
	Δ Ρ Ι Α Ν Ο Π	δριανο(υ)π-
	Ο Λ Ι ς	όλις

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδωροκάνῳ πατρικίῳ καὶ δουκὶ 'Αδριανουπόλεως.

Почти всички букви в редовете не са отпечатани, но попълването им не е проблем. Прави впечатление, че инвокацията от лицевата страна изисква текстът от опаката да е в дателен падеж, а всъщност е в именителен. За това подсказва изписването πατρίκιος κὲ δοὺξ.

П. инв. № 17601, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 29—33/25/3,5 мм, 22,70 г. Непълен отпечатък, поради разхлабеност на матриците в булотириона се е получило разминаване между двете страни (на изображението и текста) с около 5 мм. Запазеността на моливдовула е отлична. Изображението на св. Георги е паметник на малката пластика.

Публикация: *Jordanov.* Melissenos et Theodorokan, 187—189, N° 2.
Няма познати паралели.

У Скилица се съобщава на няколко пъти за личност със същия омоним и титла:

„. . .Императорът нападнал България през Филипопол, където оставил на гарнизон патриций Теодорокан. Той разрушил много крепости около Триадица и се върнал в Мосинопол. . .“

„. . .В 6508 г., 13-и индикт, императорът изпратил силна войска срещу българските крепости оттатък Хемус под предводителството на патриций Теодорокан и на протоспатарий Никифор Ксифиа. Ромейската войска превзела Големия и Малкия Преслав, както и Плиска и се върнала невредима и победоносна.“[1]

„Императорът изпратил магистър Никифор Уран за архонт на Антиохия, а за негов заместник в Солун назначил Давид Арианит. Във Филипопол пък поставил за стратег протоспатарий Никифор Ксифиа, понеже Теодорокан се оттеглил поради старост. . .“[2]

В коментара за реда на горните събития и за действуващите в тях лица са изказани различни становища:

Златарски приема, че първите два пасажа са всъщност две действия на една и съща акция. Императорът оставил във Филипопол патриций Теодорокан, разорил няколко крепости около Средец и се върнал в Мосинопол, където изчаквал резултатите от експедицията на Никифор Ксифиа на север от Хемус[3].

Гийан приема реда, посочен у Скилица, но датира похода на Василий към Средец и оставянето на Теодорокан във Филипопол в 1001 г., експедицията на Теодорокан и Никифор Ксифиа в 1002 г. и смяната на Теодорокан от Никифор Ксифиа в 1003 г.[4]

В последното издание на Скилица е посочен първо походът на север, начело с двамата пълководци, след това оставянето на Теодорокан във Филипопол и подмяната му с Никифор Ксифиа[5].

Оттеглянето на Теодорокан, поставено във връзка с преместването на Никифор Уран от Солун в Антиохия, според Яхъя е станало в 1000 г.[6], а според нашия коментар по повод печата на същия Никифор Уран, намерен в Преслав (вж. № 163), това е станало най-рано след 1001 г.

Очевидно становищата са различни, дори противоречиви, някаква яснота би могла да се въведе, след като се отговори на въпроса — едно и също лице ли са собственикът на представения моливдовул и патриций Теодорокан, съобщен от Скилица?

Датировката на моливдовула е в края на X или началото на XI в., съвпаденията по име, титла, време и място на действия позволяват да се приеме, че собственикът на представения моливдовул и патриций Теодорокан от историята на Скилица са едно и също лице.

Как да се вмъкнат данните от печата във вече изнесената информация?

Кога патриций Теодорокан е бил дук на Адрианопол? Съществуват няколко възможни отговора:

Патрицият Теодорокан е бил дук на Адрианопол през 1000-та година и е бил поставен начело на военната експедиция на север от Балкана. Негов помощник е бил протоспатарий Никифор Ксифиа, бивш стратег на Тракия и Йоанопол (вж. № 250). След завладяването на градовете на север от Хемус патриций Теодорокан е назначен за стратег на Филипопол и след известно време сменен от Никифор Ксифиа. При това положение писмото му в Преслав е получено след 999/1000 г. и преди назначението във Филипопол. Основното възражение при тази ситуация е редът в кариерата на Теодорокан. Не е логично, след като е бил дук на Адрианопол, длъжност, стояща на едно от първите места в ранглистите, да е назначен за стратег в една нискоразредна стратегия, която дори не е представена в Ескуриалската тактика.

Другата възможност относно времето, през което патриций Теодорокан е бил дук на Адрианопол, е след оттеглянето му от активните военни действия от фортпоста във Филипопол, т.е. след 1001—1003 г.[7]

И двете представени възможности не обясняват добре събитията и не премахват противоречията, за които стана дума по-горе. Съществува и една трета възможност — Теодорокан да е бил дук на Адрианопол през цялото това време от 1000—1003 г., а пребиваването му във Филипопол да е всъщност едно тактическо придвижване напред в близост до вражеската територия. Но за да стане ясно, е необходимо да се върна малко назад. Дукството Адрианопол се среща за пръв път в Ескуриалската тактика, която отразява новите политически и териториални промени в империята във връзка със завоюваните български земи. В нея фигурират освен старите византийски теми и имената на значителен брой български градове и области. Интересен е фактът, че липсва името на бившата тема Македония и на новозавладяната стратегия Филипопол. Те навярно са част от територията на дукството Адрианопол.

Представеният печат на Теодорокан е едно допълнение към хрониката на Скилица.

[1] *Скилица-Кедрин.* — ГИБИ, 6, с. 280.
[2] Пак там, с. 282.
[3] Златарски. История, 1/2, 716—717.
[4] *Guilland.* Titres, XII, p. 95.
[5] Skylitzès, 343/80, 86; 345/45.
[6] *Розен,* с. 41/23—26.

[7] В подкрепа на това се явяват сведенията от една приписка към арменско евангелие, датирано в 1007 г., собственост на императорския протоспатарий Йоан, където според превода на *Adontz*. Etudes, p. 153 се съобщава „написа се това свето евангелие в 456 г. по арменското летоброене при управлението на Василий, който заемаше трона в Константинопол, в областта Македония, в града, наречен Адрианопол, . . . аз императорският протоспатарий Йоан, проксимос на моя дук T'ot'orakan,", който авторът идентифицира с Теодорокан.

195—196. ΣVMEWN βεστάρχης καὶ κατεπάνῳ 'Αδριανουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (60te — 70te години на XI в.)

Л. Изображение на св. Никола в цял ръст, прав с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението вертикален текст O / A / Γ I / O / C — N / I / K O / Λ / A / O = Ὁ ἅγιος Νικόλαο(ς).

Оп. . K E R, Θ	. . . R, Θ,	[+] K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
. V̲ M E W N R E	. . . . W̲ N R E	[Σ]υμεὼν βε-
. . A P X, S K A T E	. . . . . K A T E	[στ]άρχ(η) (καὶ) κατε-
. A̲ N A Δ P I A N U	. . . . . P I A N U	[π]άν(ω) 'Αδριανου-
. O Λ E O S M E	. . . . . S M E	[π]όλεο(ς) (καὶ) Με-
. H M R P̲ . .	. . . . P I̲ A̲	[σ]ημβρία(ς)

+ Κύριε βοήθει Συμεὼν βεστάρχῃ καὶ κατεπάνω 'Αδριανουπόλεως καὶ Μεσημβρίας.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 24593, сектор юг, кв. 3, 13.08.1985 г. Размери: 18—19/18 ?/3 мм, 6,5 г. Добър отпечатък, но ядрото е било малко и части от надписа са извън него.

2. П. инв. № 29630, сектор юг, кв. 8, 20.08.1985 г. Размери: 10—18/18 ?/3 мм. Добър отпечатък, но запазен в половинка от моливдовула, счупен по линията на канала за шнура.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В писмените източници не е известно лице с подобен омоним, титла и длъжност.

Известни са обаче сфрагистични паметници, за които може да се каже, че имат връзка със собственика на представените моливдовули:

В литературата са известни три моливдовула на Симеон, вест и катепан на Подунавието. Първият от тях е намерен в Цариград[1], вторият в Преслав (вж. № 289) и третият в Диногеция[2]. Всичките те са отпечатани с една и съща двойка матрици. Коментар на данните им и критичен преглед на отделните мнения за датировката им са направени в частта, отнасяща се до катепаната Парадунавон. Тук с оглед задачата на изследването само ще резюмирам резултатите.

Кое е общото между тези две групи моливдовули:

а) еднаквият омоним;

б) еднаквият иконографски сюжет;

в) последователността в кариерата на собственика им или собствениците. При първата група той е вест и катепан на Парадунавон, докато при втората е вече вестарх и катепан на Адрианопол и Месемврия. Налице е повишение както в титла, така и в длъжност.

Съществува и една трета група сфрагистични паметници, които имат някаква връзка с разглеждания въпрос:

В колекция Стамули (Атина)[3] и Шоу (Вашингтон)[4] се съхраняват два моливдовула, отпечатани като че ли с една и съща двойка матрици, чийто собственик е Συμεὼν Λογαριαστὴς πρόεδρος καὶ κατεπάνω 'Αδριανουπόλεως. Според Лоран те следва да бъдат датирани след 1060 г.[5]

Каква е връзката между собствениците на тези две групи моливдовули? Очевидно не са на един и същи собственик, въпреки че се наблюдава хронологическа приемственост между тях най-вече в титулатурата. Отсъствието на патроним при нашите моливдовули не е случайно. Следва да се прецизира и датировката им. Представените тук имат датировка в края на 60te — началото на 70te години на XI в. Както вече бе посочено, Лоран предположи датировка на печатите на Симеон Логариаст след 1060 г., но все пак кога по-точно? Съобразно изписаните на печата титла и длъжност Симеон Логариаст е бил катепан на Адрианопол през 70te — 80te години на XI в. Следователно връзката между собствениците на двете групи моливдовули е, че те са били управители последователно на една и съща административна единица, в първия случай обхващаща и Месемврия, а във втория ограничена в рамките на Адрианопол. В тази приемственост следва да се отчете и фактът, че според някои други източници катепан на Адрианопол през 1077 г. е бил Катакалон Тарханиот[6].

На въпроса за териториалния обхват и причините за възникването на административното обединение Адрианопол и Месемврия се спирам в частта, засягаща Месемврия. Друг въпрос е за връзката между Симеон и адресата му в Преслав. Факт е, че той е изпращал кореспонденцията си тук и по време на престоя си в Парадунавон, и сега, когато е бил назначен на новата длъжност. Дали е съществувала някаква пряка административна връзка между тези два центъра, е трудно да се отговори. Ако кореспонденцията не е носела личен характер, то тогава навярно се е отнасяла до обмен на информация между стратега на Преслав и Симеон, тъй като териториално стратегията Преслав е принадлежала към катепаната Парадунавон.

[1] *Mordtman.* Εὐρώπης, p. 144.
[2] *Dinogetia,* 1, p. 180.
[3] *Konstantopoulos.* Σταμούλης, 11—12, ἀριθ. 65.
[4] Непубликуван. Съхранява се в колекция Shaw, n° 653 Acc. 1182.
[5] *Laurent.* Bulletin, 2, 790—791.
[6] Κυριακίδης. Μελέται, 488—489; *Szemioth-Wasilewski.* 2, n° 96.

2)АГХІАЛОУ

Средновековният град е бил разположен югозападно от дн. гр. Поморие, между солната лагуна и големия Бургаски залив в местността Палеокастро. През 971 г. е завладян от византийците и споделя съдбата на останалите черноморски селища. Не се знае нищо за него до 80-те години на XI в., когато нараства ролята му във връзка с отразяването на нашествията на печенези и кумани. В него се премества от Месемврия седалището на флота, който трябвало да се грижи за връзката на черноморската област с дунавските градове и да защитава дунавската граница от набезите на приижащите варвари. През 1084 г. за дук на Анхиало е назначен селджукският пълководец Σιαοὺς. Градът и околността му се превръщат в укрепена база на византийците в борбата срещу печенези и кумани. В него на няколко пъти се укрепявал и водил военни действия императорът Алексий I Комнин (1087 и 1094 г.).[1].

От 640 до 1392 г. градът е резиденция на автокефален архиепископ[2]. През последните години от района на средновековния град постъпи известно количество моливдовули от XI—XII в. Сред тях — на вестарха Теодор Добромир (вж. тук № 73—75), веста Йоан Арон и др.[3]

[1] *Гюзелев.* Анхиало, 356—363 и цит. л-ра; *Йорданов.* Имената, Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Θεματικού, 71.
[2] *Laurent.* Corpus, 5/1, p. 663.
[3] Тази новопостъпила колекция от двадесетина моливдовули в АИМ — София, и ИМ — Шумен, е все още непубликувана, но е на разположение на автора. Данните от моливдовулите допълват очертаната по-горе картина.

197—198. ΑΝΔΡΕΑΣ πρωτοπαπίας καὶ β. κουράτωρ 'Αγχιάλου (втора половина на XI в.)

Л. Монограм, съдържащ инвокацията: . K . . . . . T W C W Δ ⊎ Λ W = [Θ(εοτό)]κ[ε βοήθει] τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.

1.	2.	
. . . Δ .	. . . . P	[+ 'Αν]δρ-
. . A, Π A Π	. . . Π A Π	[έᾳ] (πρωτο)παπ-
. . S R, K ϐ P A	. . . . K ϐ P A	[ίᾳ] (καὶ) β. κουρά-
T O P I A X E	. . . . A X E	τορι 'Αχε-
Λ O V	. . V	λου

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ανδρέᾳ πρωτοπαπίᾳ καὶ βασιλικῷ κουράτωρι 'Αγχιάλου[1].

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, но са зле запазени, некачествено отпечатани върху по-стари моливдовули и всичко това затруднява четенето. При съпоставянето на двата моливдовула може да се предложи следното попълване: От първия ред се виждат само последните две букви ΔP. Те са част от омонима, който завършва на втория ред. Как точно е завършвал, не може да се каже, но в празното поле има място за два знака. Това позволява да се попълни на [AN]ΔP[EA]. От втория ред е сигурна третата буква. Тя е A' със знак за съкращение, следват Π A Π и титлата, изписана чрез тях, завършва на третия ред, където първите две букви не са запазени. От наличните букви A, Π A Π / . . попълвам и прочитам (πρωτο)παπ[ίᾳ]. След третата буква на третия ред текстът е вече запазен и четенето му не е проблем.

1. П. инв. № 17215, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 25—26/19/2 мм, 8,06 г. Непълен отпечатък, препечатан върху друг моливдовул. Опаката страна е препечатана върху лицевата на долния моливдовул. От него се вижда част от нимб и като че ли титулът M-P. Навярно се отнася до бюстово изображение на Богородица. От кръговия надпис с инвокацията се вижда . . E R O I Θ . . . . . От другата страна се вижда също част от нимб на светец и от кръгов надпис Є . . . K O Π O = ἐ[πισ]κόπο. Екземплярът е зле запазен, счупен на две части.

2. П. инв. № 16685, кв. 173/143, 4.10.1978 г. Размери: 14—26/19/3,6 мм. Качествен отпечатък, също препечатан. От долния моливдовул само може да се отчете, че диаметърът на печата му е 22 мм. Запазен е в половинка.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Въпреки несигурността в четенето на текста приемаме, че собственикът на моливдовулите е πρωτοπαπίας και β. κουράτωρ 'Αγχιάλου.

Възниква въпросът за неговата титла πρωτοπαπίας. Тя е производна от παπίας и навярно еквивалентна на μέγας παπίας[2]. От наличните данни не мога да бъда сигурен в светската или в църковната йерархия е πρωτοπαπίας[3]. Повече от очевидно е, че в случая става дума не за ефективна длъжност, а за титла. Въпреки несигурността в титулатурата (светска или

църковна), по длъжността Андрей е бил императорски куратор на един от домените, намиращ се в Анхиало. Чрез този си текст разполагаме с първия сфрагистичен паметник от светски характер с името на града. От него става ясно, че след завоюването му от византийците част от града е била превърната в императорски домен.

Не разполагаме с характеристики, позволяващи точно датиране, но титлата πρωτοπαπίας насочва най-общо към втората половина на XI в.

[1] За различните варианти на името вж. *Laurent.* Corpus, 5/1, p. 663.
[2] За нея вж. коментара по-горе, с. 35.
[3] Защото съществува и в църковната йерархия (вж. *Laurent.* Corpus, 5/1, n° 136).

3) ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ

Една от първите и най-значими теми в Централна Мала Азия. Най-ранното упоменаване на неин стратег е от 669 г. Най-общо обхваща териториите на древните Фригия, Ликаония, Писидия и Лидия[1]. През разглеждания период все още е запазила положението си на първостепенна тема. В Ескуриалската тактика стратегът ѝ е на едно от първите места преди доместика на схолите на Изтока или Запада[2]. През XI в. за разлика от другите теми управителят ѝ все още се титлува стратег, като към края на същия век се наблюдава тенденцията той да е и дук[3].

[1] *Скабаланович.* Византийское государство, с. 207/23; *Schlumberger.* Sigillographie, 265—266; *Pertusi.* Formation, 36—37; *Oikonomidès.* Listes, p. 348; Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Θεματικού, 35—37, 40—41.
[2] *Oikonomidès.* Listes, 263/22—24.
[3] *Cheynet.* Du stratège au duc, 187—188; Γρηγορίου-Ιωαννίδου, 90/278.

199—200. ΔΙΟΓΕΝΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῶν ’Ανατολικῶν (70-те години на X в.)

Л. Двойно пресечен разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около изображението кръгов надпис + K E R O H Θ I T W C W Δ ℣ Λ, = + K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ)

Оп.

1.	2.	
	—·:·—	
+ Δ H O	+ Δ H O	+ Δηο-
Γ E N A C Π A	. . N A C Π A	γέν(ῃ) (πρωτο)σπα-
Θ, S C T P . .	. . C T P A T	θ(αρίῳ) (καὶ) στρατ(ηγῶ)
T O N A N A .	. O N A N A T	τὸν ’Ανατ(ο)-
Λ H K,	Λ H K,	ληκ(ῶν)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Δηογένῃ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῶ τῶν ’Ανατολικῶν.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 22194, сектор запад, кв. 12, 7.08.1984 г. Размери: 24—24,5/19/3 мм, 10,62 г. Непълен отпечатък, части от матриците с изображението и текста не са излезли. Добре запазен, но покрит тук-там с оловни окиси.

2. Частно притежание (кол. Ж. Бюлбюлев), от района на стратегията, предложен за изкупуване в ИМ-Стара Загора, Размери: 23—23/19/2,5 мм. Части от отпечатъка са извън ядрото, самото то е с неправилна кръгла форма, по-скоро ромбовидна.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

Стратег на Анатолик с такъв омоним не ми е познат. Затруднение предизвиква и конкретното датиране — най-общо би могло да е 70-те — 80-те години на X в. Навярно стратегът на Анатолик — протоспатарий Диоген, е участвувал в похода на Цимисхий през 971 г. за завладяването на източнобългарските земи.

201. ΛΕΩΝ ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τῶν ’Ανατολικῶν (70-те — 80-те години на X в.)

Л.	. . E . .	[+ K(ύρι)ε [βο]-
	. . E I T	[ήθ]ει τ-
	. C W Δ	[῾] σῷ δ-
	. Λ W	[ού]λῳ
Оп.	. . W N . .	[Λέ]ων[τ(ι)]
	Π A T P I K . .	πατρικ[ίῳ]
	S C T P A T . Γ	(καὶ) στρατ[η]γ(῾)
	T, A N A T . . .	τ(ῶν) ’Ανατ[ολ(ι)κ(ῶν)]
	T M E Λ . . .	τ(῾) Μελ[ιση]-
	. .	[νῷ]

Екземплярът е счупен на две с липсващо парче, заедно с това е непълен като отпечатък. Срещуположни части от матриците, на лицето вляво, а на опакото вдясно, не са отпечатани. Всичко това затруднява попълването на празните места и четенето. Проблемите са на опаката страна. От първия ред, съставен от пет букви, е запазена третата и част от четвъртата W N. Това позволява да се попълни Λ Ε W N Τ . Проблеми с втория ред няма, те са в третия, който би трябвало да е съставен от осем букви. След петата се вижда една неясна Τ, празно място за един или два знака и на ръба на ядрото се вижда една отвесна хаста, която би могла да е част от Γ, но също така и Π. В първия случай се чете: S C T P A T̤ [H] Γ̲, = (καὶ) στρατ[η]γ(ῷ), но ако се попълни с Π, не е изключено и четене S C T P A T̤ [O] Π̲, = (καὶ) στρατ[ο]π(εδάρχῃ). Четенето на четвъртия ред е свързано с това на третия, ако се приеме стратопедарх, то би трябвало да е Τ, A N A T [O Λ H,] = τ(ῆς) Ἀνατολῆ(ς). В последните два (?) реда е изписан патронимът. Въпреки че след Τ от петия ред не се вижда знак за съкращение, приемам, че се отнася до определителния член τ(ῷ). Патронимът е съставен от буквите M E Λ . . . / . . По аналогия с моливдовулите на Леон Мелисин (№ 161—162) попълвам M E Λ [I C I N W]. Все пак основната дилема е относно длъжността — стратег или стратопедарх. Приемам първото, защото за второто са съкратени цели пет букви, докато в първия случай може би само една, което изглежда нормално за подобен текст.

Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Размери 24—28/над 25/1,5 мм. Ядрото и отпечатъкът са били доста тънки. По-горе вече посочих някои характеристики.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Относно личността на Леон Мелисин вж. № 161—162. Въпреки несигурността в четенето на длъжността, независимо дали е στρατηγὸς τῶν Ἀνατολικῶν или στρατοπεδάρχης τῆς Ἀνατολῆς: при всички случаи печатът отразява по-ранен етап в кариерата му.

4) ΑΡΚΑΔΙΟΥΠΟΛΕΩΣ — (дн. Люлебургаз, Югоизточна Тракия, Турция)

Не е известно почти нищо за мястото му в администрацията на империята. Знае се само, че към времето на Константин VII (913—959) е включен в тема Тракия[1]. Към нея по всяка вероятност е принадлежал и през разглеждания период. Като се има предвид стратегическото място на града и немалкото случаи, когато е опорен пункт във военните действия[2], би следвало да е и център на определена военна и административна единица, но за това няма данни.

Моливдовулите, представени по-долу, са първите, които дават някаква информация относно административната структура на града. Според тях през разглеждания период в града резидира βασιλικὸς, τουρμάρχης и ἐκ προσώπου. Наличието на всяка една от тях би могла да се коментира и свърже с историята на града и принадлежащата му територия, но засега на преден план възниква въпросът, от какъв характер са били контактите между тези чиновници, намиращи се в Аркадиопол, и техният или техните адресати в Преслав. Ако ставаше дума за едно и също лице, тези контакти биха могли да се обяснят с приятелски, неслужебни връзки между двама чиновника в два различни центъра на империята. Но когато връзката е регулярна — от различни управители в Аркадиопол (военни, административни и финансови) до стратега или стратезите на Преслав, то близко е до мисълта да се приеме, че са съществували някакви административни връзки между Преслав и Аркадиопол. Но какви? Дали от времето, когато в Преслав е пребивавал стратегът на Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως?

[1] Ζακυθηνός, Μελέται, I, 54; *Бешевлиев.* Надписи, № 26; *Ангелов.* История, 2, с. 49.

[2] Градът е бил опорна база на византийците във войната им срещу Светослав. Тук през 970 г. се затворил с 12 000 войници Варда Склир. ГИБИ, 6, 260—261. *Seibt.* Die Skleroi, 31—32.

202—204. ΛEWN β. σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ βασιλικὸς Ἀρκαδιουπόλεως (трета четвърт на XI в.)

Л. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни е изписан вертикален надпис ⊙ / A̲ / Γ̲ — N / I / K O = Ὁ ἅγ(ιος) Νικό(λαος)

Оп. 1.	2.	3.
+ Λ E O N	. . E O N	. Λ E O N
R, C Π A Θ K .	. . Π A Θ K A̲	. . Π A Θ K A
N Δ E Π I . .	. . E Π I T .	. Δ E Π I T̲ O̲
K, S R, A .	. . R, A P	. S R, A .
K A Δ .	. A Δ I	. A Δ I
Π	·	·

1—3

+ Λ E W N

R, C Π A Θ K A

+ Λέων

β(ασιλικὸς) σπαθ(αρο)κα-

N Δ, E Π I T O	νδ(ιδᾶτος) ἐπὶ τ(ῶν) ο(ἰ)-
K, S R, A P	κ(ειακῶν) (καὶ) β(ασιλικός) Ἀρ-
K A Δ I	καδι(ου)-
Π	π(όλεως)

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 22979, сектор северозапад, кв. 8, 26.07.1986 г. Размери: 22,5—23/15/3 мм, 6,89 г. Некачествен отпечатък, срещуположни части от матриците не са отпечатани, навярно поради разхлабен булотирион.

2. П. инв. № 20821, Дворцова базилика, сектор запад, кв. 1, 6.06.1983 г. Размери: 21—25/15/2 мм. Непълен отпечатък, както по-горе, но все пак по-голямата част от матриците са отпечатани.

3. П. инв. № 26476, Дворецът, кв. 161, рампа, 14.09.1987 г. Екземплярът е зле запазен, навит на тръбичка с отрязано отгоре парче, тегло 5,20 г. Отпечатъкът е непълен и много близък до № 1.

Ядрата и при трите моливдовула са видимо от една и съща форма.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Собственикът на печата, чиито три отпечатъка са скрепявали кореспонденцията му до Преслав, получени на три различни места във Вътрешния град (Двореца, стратегията и дворцовата базилика), е бил притежател на титлата β. σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῶν οἰκειακων[1], и е изпълнявал длъжността βασιλικός на Аркадиопол.

Длъжността βασιλικός не е добре изяснена в литературата поради противоречието в източниците[2], но във всички случаи се свързва с гражданската и фискална администрация. Учредена е била по всяка вероятност през X в., когато василикът е имал за задължение да снабдява армията с провизии (най-вече зърнени храни) от определен регион[3]. Повече сведения за нея намираме в годините на управлението на Константин IX Мономах (1042—1055), и то дължащи се на кореспонденцията на Михаил Псел. Василикът е бил натоварен със събирането на οἰκομόδιον от определен район, но заедно с това е имал и някои юридически права, съперничащи на тези на турмарха на същия район. Бил е подчинен на съдията на съответната тема[4].

В датирането на моливдовулите следва да се изхожда от техния вид и форма и най-вече текст, които насочват към третата четвърт на XI в., най-общо. Приблизително същата датировка има и моливдовулът на турмарха на Аркадиопол, представен тук (№ 205).Те, взети заедно, илюстрират спора, възникнал между тези две длъжностни лица и в който страна взема Михаил Псел[5]. В сферата на предположенията относно характера на кореспонденцията на тези две длъжностни лица, е дали те не са писали до някаква по-висша инстанция, постоянно или временно пребиваващи в Преслав. Въпросът относно характера на кореспонденцията на тези чиновници до Преслав бе поставен и във въведението. Предлаганата датировка на моливдовулите в третата четвърт на XI в. изключва възможността те да са писали до своя стратег (на Тракия и Йоанопол).

[1] За тази титла вж. *Oikonomidès.* Listes, p. 299.

[2] В по-друга насока би бил коментарът на тази длъжност, ако се приеме буквално сведението на Яхъя (*Розен.* 59/15—16), че след завладяването на България в 1018 г. императорът назначил василики на страната, което повече отговаря на стратези или съдии. Вж. по този повод коментара на *Seibt.* Die Skleroi, S. 37, n. 95.

[3] *Ahrweiler.* Recherches, p. 74; *Zacos.* Seals, II, p. 86.

[4] *Ahrweiler.* Recherches, 73—74.

[5] *Ibidem,* p. 73, n. 4—6.

205. ΚΑΤΑΚΑΛΩΝ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Ἀρκαδιουπόλεως (трета четвърт на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са поставени пред гърдите в знамение. От двете ѝ страни сиглите $\bar{M}$-$\bar{P}$ — $\bar{\Theta}\bar{V}$. Около изображението кръгов надпис . . . . . Τ Ο C Ο Δ . . Ο [+ Θ(εοτό)κε βοήθει] τῶ σῶ δ[ούλ]ο

Оп.

—∴—

K A T A$^{\Lambda}$K,	Κατακαλ(ὼν)
.Π$^{\Theta}$A K A N Δ,	[σ]παθ(αρο)κανδ(ι)-
. . T O K, T$^{\rho}_{\omega}$	[δά]το κ(αὶ) τωρ-
M A^{X}P A P K,	μάρχ(η) Ἀρκ(α)-
Δ I δ Π O,	διουπό(λεως)

+ Θεοτόκε βοήθει τῶ σῷ δούλῳ Κατακαλὼν σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ τουρμάρχῃ Ἀρκαδιουπόλεως.

Буквите в текста са необичайно разположени, освен стандартните в редовете има и помалки между редовете, а също така и лигатури от някои. Всичко това затруднява допълнително четенето.

П. инв. № 101, намерен е при почистване на района на 21.10.1981 г. Размери: 25—27/24/3 мм, 14,75 г. Леко разминаване на изображението и текста встрани, поради което части от тях не са отпечатани. Повърхността на моливдовула е одраскана с остър предмет и като че ли е остъргана лявата половина с надписа.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. От текста на печата се научава неизвестен факт, че Аркадиопол е бил седалище и на турмарх. Необичайното разположение на буквите и лигатурното им изписване насочват датировката на моливдовула най-общо към третата четвърт на XI в.

206—207. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ διοικητὴς καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας (трета четвърт на XI в.)

Л.	1.	2.	
	○—○		
	+ K E R .	. K E R .	+ K(ύρι)ε β[ο]-
	H Θ, T W C W	. . T W . .	ήθ(ει) τῷ σῷ
	Δ, A N T P O	. . N T P O	δ(ούλῳ) Ἀντρο-
	N I K, Δ ϛ	. . K, Δ ϛ	νίκ(ῳ) δ(ι)ου-
	K . .	. . .	κ[ητ(ῆ)]

Въпреки че двата екземпляра са отпечатани с една и съща матрица, четенето е затруднено поради непълния отпечатък на единия и лошата запазеност на другия. Омонимът ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ е изписан с Τ вместо с Δ. Проблемът е в четенето на последните два реда. След омонима, съкратен на ΑΝΤΡΟΝΙΚ, е изписано Δ, има място за още една буква, но такава не се вижда. От последния ред се вижда само част от първата буква. Тя е унищожена, но все пак личи лявата ѝ отвесна хаста и наподобява K. На същия ред има място за още две букви. Това позволява да се попълни на Δ ϛ / K . . = δ(ι)ουκ[ητ(ῆ)].

Оп.	. K . . . K	. . . . .	+ κ[αὶ ἐ]κ-
	Π . O C W Π,	. . O C W Π	π[ρ]οσώπ(ου)
	A P K A Δ I	. . K A Δ . .	Ἀρκαδιου-
	Π O Λ, S M E	. O Λ, S, M .	πόλ(εως) (καὶ) Με-
	. . . R P I	C H M R . .	σημβρί-
	. .	. .	[ας]

И от тази страна има неотпечатани или унищожени букви, но попълването им и четенето не е така проблематично. Цялостният текст на печата е: + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἀνδρονίκῳ διοικητῇ καὶ ἐκ προσώπου Ἀρκαδιουπόλεως καὶ Μεσημβρίας.

1. П. инв. № 20176, сектор юг, кв. 2, 19.08.1982 г. Размери: 26—27/21 ?/3—4 мм, 9,85 г. Като отпечатък е бил добър, но се наблюдава известно разминаване встрани на двете страни на текста. Зле запазен екземпляр, дълбоко проядан от корозия и пречупен.

2. П. инв. № 18559, кв. 173/171, 29.05.1980 г. Размери: 20—22/21 ? / 2,5 мм, 6,95 г. Непълен отпечатък, ядрото е било по-малко от самия печат, ударът с булотириона е бил недостатъчно силен, поради което отпечатъкът не е пълен, не е премазан и ръбът на ядрото.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В писмените източници е неизвестна подобна личност. Неизвестна е и информацията, която ни поднася текстът на печата. Собственикът му е диокет и ἐκ προσώπου на Аркадиопол и Месемврия.

Диокетът е фискален чиновник, подчинен на логотета на геника, изпратен временно или резидиращ в определена диокетия, където на място контролира преброяването на населението и уточнява размера на данъците към фиска. При изпълнението на своите задължения той е подчинен и търси помощта на местния стратег[1]. В нашия случай обаче той е и ἐκ προσώπου — наместник на императора или стратега в областта на Аркадиопол и Месемврия, т. е. той е представител не само на фиска, но и на централната администрация[2]. Върху моливдовулите си е представен без титла, а само чрез двете си длъжности, които се допълват, и които са му давали достатъчно власт и престиж. Навярно титлата, която той е притежавал е била по-ниска в рангово отношение от изписаните на печата му длъжности, може би спатарий или спатарокандидат.

[1] *Ahrweiler.* Recherches, p. 44, n. 6—7; *Oikonomidès.* Listes, p. 313.

[2] На въпроса за характера на това административно обединение се спирам в частта за Месемврия.

5) ВЕРОНЪ

Данни за стратегията Верое се намират единствено в Ескуриалската тактика, където е представен и стратегът на ὁ Βερόης[1]. Създадена е след завоюването ѝ от византийците в 970 или 971 г. Други данни за съществуването на стратегията и въобще кои са били стратезите ѝ, не са известни. Навярно след 976 г. тя е била ликвидирана като стратегия, тъй като военнополитическите интереси на Византия са изисквали изграждане на военни и

административни центрове другаде във връзка с войната срещу българите. Споделила е съдбата на останалите селища от тази част на страната.[2]. Независимо от това е запазила мястото си на значителен стопански и навярно административен център. Вниманието на византийските управници е отново насочено към града през 80-те—90-те години на XI в., когато той е тяхна база в борбата срещу печенези и кумани. В нея пребивава през значителен период от време и императорът Алексий I Комнин[3].

През последните години стана известно значително количество моливдовули от средновековна Верое, но те са свързани повече със събития от края на XI и началото на XII в.[4]

[1] *Oikonomidès.* Listes, 265/34.
[2] Ζακυθηνός, Μελέται, 18, 89—91; 22, p. 155; *Oikonomidès.* Listes, p. 361. *Божилов.* Хазе, 122, 194—195.
[3] *Янков, Д.* Стара Загора от VI до XII век. — В: Средновековният български град, 331—335.
[4] Непубликувани, на разположение на автора.

208—214. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης (971—975).

208—212. στρατηγός Βερόης:

Л. Монограм, включващ инвокацията: K E R O H Θ E I T W C W Δ Λ W = K(ύρ)ιε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.

1.	2.	3.	4.	5.
. A N	+ A N	. . .	. . N	. A N
. P W N H	Δ P W N H	Δ P W N H	Δ P W N H	. P W N H
. W C T P A	K W C T P A	K W C T P A	. W C T P A	. W C T P A
T I Γ W R E	T I Γ W R E	T I Γ W R E	. I Γ W R E	. . Γ W R E
. O I C	P O I C	P O I C	. . . .	. . . C

1—5. + 'Αν-
δρωνή-
κῳ στρα-
τιγῷ Βε-
ρόις

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ανδρονίκῳ στρατηγῷ Βερόης.

Всичките пет екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. Най-характерното в надписа е, че R от опаката страна е почти затворена отдолу — B. Друга обща характеристика е, че каналът за шнура при почти всички е перпендикулярен, а не успореден на отпечатването.

2. П. инв. № 17586, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 23—26/17/3 мм, 8,05 г. Непълен отпечатък, периферни части от матриците не са отпечатани.

2. П. инв. № 17217, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 26,2—26,5/17/3 мм, 9,03 г. Този път отпечатъкът е бил по-добър, но все пак някои части от матриците не са отпечатани. Отлично запазен екземпляр.

3. П. инв. № 16983, кв. 173/186; 20.06.1979 г. Непълен отпечатък, първият му ред не е излязъл. Много близък с горния по форма, може би от едно и също ядро. Размери: 23—28/17/4 мм, 7,22 г.

4. П. инв. № 18084, кв. 173/143—144, 29.08.1979 г. Размери: 25—27/17/3 мм, 5,56 г. Непълен отпечатък, зле запазен екземпляр, разцепен по линията на канала и като че ли с отчупено парче.

5. П. инв. № 19653, Източна крепостна стена на вътрешния град, сектор север, кв. 2а, 7.04.1983 г. Размери: 23—27/17/1,5 мм. Зле запазен екземпляр, пропукан и прояден от корозия.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

213—214. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Βερόης.

Л. Бюст на св. Никола с нимб, високо чело, къса коса, брада и мустаци в архиерейско облекло. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни вертикален надпис ⊙ / NK — . . 'Ο ἅ(γιος) N(ι)κ(ό)[λα(ος)]. Около изображението кръгов надпис . E . T W . . . . . = [+ K(ύρι)]ε [β(οήθει)] τῷ [σῷ δούλ(ῳ)]

Оп.

1.	2.	
A N Δ P O N	. N Δ P O N	'Ανδρον-
. K O A C Π A Θ	. . . . C Π A Θ	[ί]κο (πρωτο)σπαθ-
A P S C T P A T	. . . . T P A T	αρ(ίῳ) (καὶ) στρατ-
. Γ R E P O H	. . . E P O .	[η]γ(ῷ) Βερόη(ς)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ανδρονίκῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Βερόης.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17640, кв. 173/142, 15.08.1979 г. Размери: 26—26,5/21/2 мм, 7,26 г. Непълен

отпечатък, що се отнася до лицевата страна и някои крайни букви от опаката. Добре запазен екземпляр.

2. П. инв. № 18080, кв. 173/134—144, 29.08.1979 г. Размери: 23—26/21/3 мм, 10,75 г. Непълен отпечатък, почти половината от текста от опаката страна не е излязъл, но самите букви са по-отчетливи в сравнение с горния. В средата ядрото е пробито и проядено от корозия.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Очевидно е, че двете групи моливдовули са на едно и също лице въпреки различията в иконографския сюжет, текст и палеография на буквите. Защо при първата група отсъствува титлата протоспатарий и защо тя присъствува при втората и въобще коя група моливдовули е по-ранна, са въпроси, на които не може да се отговори с положителност. Палеографията и оформлението на буквите при двете групи моливдовули свидетелствува за работа на различни гравьори и дори за работа на различни ателиета.

В писмените източници е неизвестна личност с подобен омоним, титла и длъжност. Както вече бе посочено, представените моливдовули са първото материално свидетелство за дейността на стратегията Верое.

Навярно кореспонденцията на Андроник, стратег на Верое, е била получена в Преслав, когато тук е резидирал дукът на Тракия и Месопотамия (вж. № 237—238) или стратегът на Тракия и Йоанопол, под чието подчинение е била стратегията Верое.

6) ΔΟΡΟΣΤΟΛΟΥ — ΔΡΙΣΤΡΑΣ

Целта на въведението е не да се проследи историята на града през средните векове, нито да се коментират сведенията относно стратегията Дръстър в годините на византийското владичество[1], а коментар на събитията и анализ на сфрагистичния материал, представен по-долу:

Данните на моливдовулите от Преслав, съпоставени с останалите писмени източници, позволяват да се предложи следната последователност и трансформации на стратегията Дръстър-Доростол:

След завладяването на града от византийците през юли — август 971 г. старото му име Доростол е било възстановено и за пръв стратег на града е бил назначен императорският протоспатарий Леон Саракинопул, който дотогава е бил доместик на западните иканати. (вж. № 168—174). Частите на този корпус след обсадата и превземането на Дръстър се завръщат в столицата Константинопол, затова в Ескуриалската тактика отново става дума за един доместик и за един корпус на иканатите.

В четенето на моливдовула на Аркадий, императорски протоспатарий и стратег на Доростол, има съмнения поради неговата фрагментираност (вж. № 217). Но ако предложеното четене се потвърди от друг по-добре запазен екземпляр, Аркадий ще е бил по всяка вероятност стратег на Доростол преди Леон Саракинопул, по време на обсадата на града и непосредствено след завладяването му, когато Леон Саракинопул е бил все още доместик на иканатите.

След известно време, което не може да се определи с точност и през което Леон Саракинопул е изпратил най-малко две кореспонденции до Преслав (Йоанопол), е последвала административна промяна. Йоанопол е бил обединен с Доростол, като за негов пръв стратег е бил назначен отново Леон Саракинопул (вж. № 215—216). Въпреки че главният град на това обединение е бил Йоанопол, стратегът му е резидирал в Доростол. Само по този начин по-убедително може да се обясни получаването в Йоанопол на най-малко 19 негови писма.

Към времето, отразено в Ескуриалската тактика (975 г.), е последвала нова административна трансформация — Тракия и Йоанопол са били обединени в една административна единица, а земите около Дунав, включени в катепаната Западна Месопотамия, като стратегията Дръстър е била част от него. Навярно от този период в историята на града са печатите на императорския протоспатарий Петър (№ 218—219). Сменен е бил може би от Θεόδωρος πριμικήριος καὶ στρατηγὸς Δίστρας[2]. Името на стратегията е изписано почти по същия начин, както върху печатите на Петър.

Може би към края на първия период на византийското присъствие тук в 986—987 г., или в началото на следващия — 1000—1001 г., се отнасят печатите на Δαβίδ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Δρίστρας[3].

Преглед на административната структура на града и областта през XI в. е представен в частта за Парадунавон (Паристрион).

[1] *Мутафчиев.* Съдбините, 19—103; *Diaconu.* RESEE, 7, 1969, 3, p. 576. *Божилов.* Печатът, 103—106; *Същият.* Византийското господство, 80—83; *Тъпкова-Заимова.* Долни Дунав, 35—39; *Божилов.* Хазе, 122—123, 194—196; *Йорданов,* Леон Саракинопул, 20—21; *Кузев.* Дръстър, 177—184; *Diaconu,* SCIV, 37/2, 1986, 167—177; *Jordanov-Tăpkova-Zaimova.* Nouvelles données, 120—122.

[2] *Панченко.* Каталог моливдовулов, № 66.

[3] *Маслев.* Печати, с. 448, № 4; *Йорданов.* Силистра, 2, с. 101, № 5.

215—216. ΛΕΩΝ ΣΑΡΑΚΗΝΟΠΟΥΛΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971—?)

Λ.	1.		
	—◦—		—◦—
	+ Λ Ε .	. . Ε Ο	+ Λέο(ν)
	R, A, C Π . .	R, A, C Π A Θ,	β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος)
	S C T P . .	S C T P A T	(καὶ) στρατ-
	H Γ .	. . .	ηγ[ὸ(ς)]
	—◦—		—◦—
Οπ.			
	—◦—		—◦—
	Δ O P O C	Δ O P . .	Δοροσ-
	. O Λ O V	T O Λ O V	τόλου
	. . A P A K	O C A P A K	ὁ Σαρακ-
	. N O Π ϛ	. . . Π ϛ	(ι)νόπου-
	. —	.	λ(ος)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου ὁ Σαρακηνόπουλος.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17589, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 27—28/21/3 мм, 14,20 г. Отпечатан на два пъти в перпендикулярно различни посоки, разтворен по линията на канала.

2. П. инв. № 18521, кв. 173/156, 30.08.1979 г. Размери: 24—25/21/3,6 мм, 14,10 г. Непълен отпечатък, дължащ се на слаб удар или сцепление между булотирион и ядро. Навярно някои от буквите са унищожени по-късно от окисляването.

Публикация: *Йорданов.* Леон Саракинопул, № 6—7.

Няма познати паралели.

Коментар за личността на този сановник и преглед на различните му длъжности е направен при моливдовулите, върху които той е комес на императорската конюшна (вж. № 191).

217. АРКАΔΙΟΣ (?) β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δοροστόλου (971—?)

Л.	+ K .	+ K(ύρι)[ε]
	. . H . . .	[βο]ή[θ(ει) τῷ]
	. W Δ . . .	[σ]ῷ δ[ούλῳ]
	A P . . .	'Αρ[καδ]-
	. .	[ίῳ]
Οп.	. . . Π A	[β(ασιλικῷ) (πρωτο)σ]πα-
	. . . , S C T	[θαρ(ίῳ)] (καὶ) στ-
	. . T I . .	[ρα]τι[γῷ) Δ]-
	. . O C T .	(ορ]οστ[ό]-
	. . .	[λου]

Фрагментът е по-малък от половинка, при това недобре запазена, това затруднява четенето. Попълването, което правя, е предполагаемо, докато не се потвърди или отрече от друг по-добре запазен екземпляр или допълващ липсващите букви.

От лицевата страна до третия ред включително е била изписана инвокацията: + K [E / R O] H [Θ, T W / C] W Δ [Υ Λ W]. Омонимът започва на чевъртия ред. От него са запазени две букви A P, след тях се вижда част от една вертикална хаста. Тя би могла да е част от доста букви, но след първите две букви приемливо е да е от K. Омонимът завършва на последния пети ред A P K[A Δ / I W].

От опаката страна на първия ред са запазени само две букви Π A, пред тях е имало поне две или три. Приемам, че тук е била изписана титлата [R, A, C] Π A / [Θ A P], S C T или само [A, C] Π A / [Θ A P], завършваща на втория ред, от който ясно се вижда S и две неясни C T. Чрез тях започва наименованието на длъжността и завършва на третия ред, от който се вижда част от T и една сигурна I. Какви са следващите знаци, е невъзможно да се види. От последния четвърти ред се виждат ясно O C, като преди тях има място поне за още два знака. След тях се вижда една вертикална хаста, която би могла да е част от Г, P или T. Приемам последното, тъй като над нея се вижда някакво разклонение, може би хоризонтала на T, а може би да се дължи и на механичен удар с остър предмет.

След попълването на липсващите букви и изправянето на текста със съответните уговорки, направени в началото, може да се прочете: + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Αρκαδίῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Δοροστόλου.

П. инв. № 22172, сектор юг, рампа, 21.09.1984 г. Размери: 11—20/над 20/4 мм. Отрязан от моливдовула, а не отчупен фрагмент. Странно е, но вътре е кух почти целият фрагмент, а не само каналът за шнура.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Несигурността в четенето и отсъствието на други данни не позволяват идентифицирането с личност от писмените източници.

Може би, ако четенето е правилно, собственикът на печата има един и същи омоним с № 98—109 — πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου и № 347—352 — πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς, и това насочва към определени предположения.

218—219. ΠΕΤΡΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρίστρας (70-те—80-те години на X в.)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Кръгов надпис около изображението + K E R O H Θ I T W C W Δ Ƃ Λ, = + K(ύρι)ε βοήθ(ε)ι τῷ σῷ δού(λῳ).

Оп.

1.		
+ Π E	+ . .	+ Πέ-
T P, R A, C Π A	. P, R, ...	τρ(ῳ) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπα-
Θ, S C T P A T,	. S C	θ(αρίῳ) (καὶ) στρατ(ηγῷ)
Δ I C T P A	. I C . . .	Δ(ρ)ίστρα-
C		ς

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Δρίστρας.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17545, кв. 173/144, 8.08.1979 г. Размери: 23—25/19/3 мм, 10,30 г. Добър отпечатък, добре запазен, но в ядрото е имало някои дефекти, например били са запазени отливките от канала за наливане на оловото.

2. П. инв. № 17630, кв. 173/144, 15.08.1979 г. Половинка екземпляр, счупен по линията на канала, като отпечатъкът е бил непълен.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници. Възниква въпросът, дали собственикът на печата има нещо общо с Петър, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол в 971 — г. , чиито моливдовули също са представени в стратегията Преслав, (вж. № 257—258), а също така, дали това не е прекият приемник на Леон Саракинопул след назначаването на последния за стратег на Тракия и Йоанопол, и дали не е съвременен на Ескуриалската тактика.

7) ΔΡΟΥΓΟΥΒΙΤΕΙΑΣ

Името на тая стратегия се свързва със славянското племе „драговити" (Δρο(υ)γο(υ)βίται или Δραγουβίται), които населявали областта северно от Солун, отначало като федерати, а по-късно и като ромейски поданици[1].

В т. нар. Лъжлив събор, свикан от патриарх Фотий в 879 г., е присъствувал и Петър, епископ на Δρουγουβιτείας[2]. В епархийските списъци от IX—X в. е посочен епископ на Другувития, подчинен на солунския митрополит[3].

В Ескуриалската тактика е представен стратег на Другувития[4]. Известно е и писмо на Михаил Псел до съдията на Другувития[5].

Към тези оскъдни писмени източници на информация по-долу добавям данните на някои сфрагистични паметници:

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява моливдовул на Πέτρος Μόσχος, σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ ἄρχων Δρουγουβιτίας, датиран в IX—X в.[6]

В архива на манастира Ивирион се съхранява документ от 995 г., скрепен с печата на Νικόλαος β. πρωτοσπαθάριος καὶ κριτης Στρυμόνος καὶ Δρουγουβιτείας[7].

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява моливдовул, чиито омоним и патроним не могат да се прочетат, но собственикът му е бил β. πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς ἐπί τοῦ ἱπποδρόμου καὶ τῆς Δρουγουβιτίας[8].

В колекцията на ИМ-Шумен, се съхранява моливдовул на Χριστοφόρος πριμικήριος καὶ (κριτὴς) στρατηγὸς Δρουγουβιτίας . ., намерен в Силистра[9].

От стратегията Преслав произхождат следните моливдовули:

1. Ἰσαάκιος β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτίας (№ 220).
2. Λέων ὁ . . . . πρωτοσπαθάριος καὶ . . . . . Δρουγουβιτίας (№ 221—222).
3. Μιχαὴλ Σκληρός πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεύς Δρογουβιτίας (№ 223).

[1] *Dujcev, I.* Dragvista-Dragovitia. — REB, 22, 1964, 215—221; *Oikonomidès.* Listes, 357—358.
[2] ГИБИ, 4, с. 117.
[3] Пак там, с. 160.
[4] *Oikonomidès.* Listes, 267/6.
[5] *Pselos.* Minora, 2, p. 118/25.
[6] Непубликуван. DO 68 106 1752. Текстът му е изписан от двете страни: + XERO / HΘEIΠE / TPWΣΠAΘ/ APOKAN/ΔIΔATW — APXO/ΔPOVΓ/RITIAC/TWMOC / XW = + X(ριστ)έ βοήθει Πέτρῳ σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ ἄρχοντι Δρουγουβιτ(ε)ίας τῷ Μοσχῳ.

[7] *Oikonomidès.* Dated, n° 72.

[8] Непубликуван. DO 58 106 2195. На лицевата му страна е представен бюстов образ на св. Никола, а на обратната — седемредов надпис . A C П A . / . . . I T E П I T / .ПП O Δ P O M, / . . . Δ P Ʉ Γ, / . . Ꜿ ! A-C T /. Ψ Λ O W .

[9] Непубликуван. ИМ-Шумен, инв. № 12340/5. Екземплярът е зле запазен, много от буквите и някои редове са унищожени: . . . . . / . . . . . / . C T O Φ . . / . . I K P I . / — . . . . . / Δ P . Γ ɣ R. / . . A C S . /. . . = [+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Χρ(υ)]στοφ[όρῳ] (πρι)μικ(ι)ρί[ῳ] καὶ στρατηγῷ / κριτῇ)] Δρ[ου]γουβ[ιτί]ας καὶ . . . .

220—221. ΙΣΑΑΚΗΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτίας (X—XI в.)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около изображението кръгов надпис + K E R O I Θ E I T W C W Δ O V Λ W = + K(ύρι)ε βοίθει τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.

1.	2.	
. . A	H C,	+ 'Ησα-
K H . R, A,	K H O R, A,	κήο β(ασιλικῷ) (πρωτο)-
C П A Θ, S	C П A Θ, S	σπαθ(αρίῳ) (καὶ)
. . P A T,	C T P A T,	στρατ(ηγῷ)
Δ . O Γ ɣ	Δ . O Γ ɣ	Δ[ρ]ο(ύ)γου-
. . T,	. H T,	[β]ητ(ίας)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ισαακίῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Δρουγουβιτίας.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. АИМ-София, инв. № 106, намерен в развалините на Преслав през 1942 г. Размери: 20—20/19/2,5 мм. Непълен отпечатък, зле запазен екземпляр, счупен на две части и несполучливо залепен.

2. П. инв. № 6615, Дворцови комплекс, сектор изток, кв. 162/31, 18.08.1969 г. Размери: 23—24/19/3 мм, 9,98 г. Добре центриран, но слаб отпечатък, повечето от буквите са размазани. Добре е запазен от корозията.

Публикация: № 1 — *Герасимов.* Византийски печати, № 9. Авторът не е успял да разчете топонима[1].

Паралели: Трети екземпляр, отпечатан със същата двойка матрици и в много добро състояние, е намерен неизвестно точно къде в селищата на Североизточна България[2].

Представената група моливдовули ще трябва да се приобщи към другите със същия омоним и вероятно принадлежали на една и съща личност. За титлите, които е притежавал, и реда на заемане на съответните длъжности вж. № 192.

[1] Цялостният текст според издателя му е + K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'H(ρ)κλ(ίῳ) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) καὶ στρατεγῷ τοῦ . . ητ(. . .) .

[2] Частно притежание, бе ми предоставен за документация от Илиан Върбанов Жеков от Шумен.

222—223. ΛEWN (. . . .) πρωτοσπαθάριος καὶ . . . . . Δρουγουβιτίας (X—XI в.).

Л. Бюст на архангел Михаил с криле, нимб, къса къдрава коса, голобрадо пълно лице. Облечен е в дивитисион, препасан с лорос. В дясната ръка държи скиптър, а в лявата кълбо, увенчано с кръст. От двете му страни е изписано M / I — . / A. Изображението и сиглите са обрамчени с два зрънчести кръга, между които е изписано . . . . . W Δ Λ E O N T I A C П A . . . . = [+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σ]ῷ δ(ούλῳ) Λέοντι (πρωτο)δπα[θαρίῳ].

Оп. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и брада, в архиерейско одеяние. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / . . — K / O / Λ. Изображението по същия начин, както по-горе, е обрамчено с два зрънчести кръга, между тях е изписан надпис, от който е запазено: / . . . . . Δ P ɣ Γ ɣ R I T I A C . . . . . .

Въпреки че разполагаме с два екземпляра, отпечатани с една и съща двойка матрици, четенето е затруднено поради непълните отпечатъци. Общият недостатък е, че ядрото е било по-малко от диаметъра на печата и кръговият надпис с информацията относно собственика или не е излязъл, или отпечатаните букви са изрязани. Не е необходимо да коментирам всяка отделна буква. Текстът, документиран по-горе, е от съпоставянето на двата екземпляра. След попълването на липсващите букви мога да предложа следното четене, което е непълно: + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέοντι πρωτοσπαθαρίῳ καὶ . . . / στρατηγῷ или κριτῇ Δρουγουβιτίας τῷ . . . . . или / κὰι . . . . . .

1. П. инв. № 5986, Южна порта на Вътрешния град, кв. 173/175, 12.10.1968 г. Размери: 20—22/над 26/3,5 мм, 7,23 г. Освен посочения недостатък за по-малкото ядро допълнителен дефект на отпечатъка е, че не е бил достатъчно силен и ръбовете на ядрото не са смачкани, което е попречило да се отпечатат буквите, попаднали върху него. Повърхността на моливдовула е добре запазена.

2. П. инв. № 21539, сектор запад, кв. 6, 9.08.1983 г. Размери: 24—25/26 ?/3 мм, 11,00 г. Въпреки че тук ядрото е по-голямо, отколкото при горния екземпляр, налице е бил същият дефект — недостатъчно силен удар при отпечатването, ръбовете на ядрото не са смачкани и буквите не са отпечатани. Покрит е с окиси.

Публикация: *Герасимов.* Византийски печати, № 13, отнася се до № 1. Според издателя му е анонимен моливдовул, препечатан.

Няма познати паралели.

Въпреки че изведох моливдовула от групата на анонимните, данните му са недостатъчни за издирване в писмените източници. Не е ясна и длъжността на Леон, но както бе посочено по-горе, би могло да се отнася до стратег или съдия.

Датировката на моливдовулите според издателя на първия е в първата половина на XI в., което е приемливо, но не бива да се изключва и периодът от последните десетилетия на X в.

224. ΜΙΧΑΗΛ ΣΚΛΗΡΟΣ πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεύς Δρουγουβιτίας (80-те години на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица Оранта с нимб, мантия и мафорий. На гърдите си има медальон с образа на Младенеца. Над тях сиглите $\bar{M}$-$\bar{P}$ — $\bar{Θ}\bar{V}$. Вдясно над $\bar{M}$-$\bar{P}$ започва кръговият надпис с инвокацията + Θ K E R . . . + Θ(εοτό)κε βοήθ(ει).

Оп.

—∘—

. . I X A H Λ	[+ M]ιχαὴλ
A^{τ} Π P O E Δ P Ẇ	(πρω)τ(ο)προέδρῳ
K A I A N A Γ P A	καὶ ἀναγρα-
Φ E V C Δ P Ʉ Γ Ʉ	φεὺς Δρουγου-
R I T I A C T W	βιτίας τῷ
C K Λ H .	Σκλη(ρ(ῷ)]

+ Θεοτόκε βοήθει Μιχαὴλ πρωτοπροέδρῳ καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτίας τῷ Σκληρῷ.

П. инв. № 19752, Дворцова базилика, сектор север, 30.06.1982 г. Размери: 23,9—24,9/20/4 мм, 12,95 г. Отпечатъкът е добър, но някои от буквите и части от изображението са унищожени.

Непубликуван.

Паралели: Други три екземпляра, отпечатани със същата двойка матрици, се съхраняват в колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58 106 2360; 55 I 3313; Fogg 1503)[1].

В просопографията за рода Склир В. Зайбт включва и този негов представител. Авторът с известна уговорка разграничава двама сановника с едни и същи имена — единият от последната четвърт на XI в.[2], а другият от края на XI и началото на XII в.[3] Категорични доказателства, че са една и съща личност, няма, но до известна степен същото може да се каже и за обратното твърдение. Подредени хронологически, данните с името на Михаил Склир предлагат една по-пълна и цялостна представа за кариерата на една личност, отколкото ако ги разграничим.

Анализът на сведенията от наративни източници и сфрагистични[4] паметници предлага следния cursus honorum на Михаил Склир:

1. πρόεδρος καὶ δοὺξ Βοδηνᾶς καὶ Σθλανίτζης (70-те—80-те години на XI в.)[5];
2. πρωτοπρόεδρος (80-те години на XI в.)[6];
3. πρωτοπρόεδρος καὶ ἀναγραφεὺς Δρουγουβιτίας (80-те години на XI в.)[7];
4. πρωτοπρόεδρος καὶ κριτὴς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας κὰι ἐξισωτης (1082);[8]
5. πρωτοπρόεδρος, κριτὴς ἐξισωτης τῆς Δύσεως (80-те години на XI в.)[9];
6. κουροπαλάτης (1094 г.)[10];
7. νοβελίσιμος (началото на XII в.)[11].

[1] Сведенията на някои от тях са използувани в различни публикации, но самите те не са публикувани.
[2] *Seibt.* Die Skleroi, n° 24.
[3] *Ibidem,* n° 27.
[4] В него не включвам тези моливдовули, при които няма изписани титли и длъжности.
[5] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 697, n° 5; *Seibt.* Die Skleroi, 103—105.
[6] *Seibt.* Die Skleroi, S. 104, b; Coll, Shaw, n° 345 1270.
[7] *Seibt.* Die Skleroi, S. 99, a.
[8] *Ibidem,* 100—101, n. 357—359.
[9] *Ibidem,* 99—100, b, n. 355.
[10] *Gautier.* Blachernes, p. 218, 2.
[11] *Zacos-Veglery.* Seals, I, n° 1540.

8) ΔΥΡΡΑΧΙΟΥ

Военна и търговска база на империята за връзка с южноиталийските ѝ владения и за противодействие срещу сърби и българи. За пръв път нейните управители (архонти) са посочени в тактиката на Успенски (842—843 г.). Около 995/996 г. е завладяна от българите, а през 1005 г. византийската власт в нея е отново възстановена. През разглеждания период еволюира от стратегия (до 1040—1042 г.) до катепанство и дукство. Около 1018 г. стратег на Дирахиум е патриций Никита Пигонит[1].

[1] *Скабаланович.* Византийское государство, 220—221; *Златарски.* История, I/2, 646—689; *Ζακυθηνός.* Μελέται, 17, 210—218; 21, 190—191; *Ferluga, J.* Sur la date de création du thème de Dyrrachium? — Actes du XIIe Congr. Byz., II, Beograd, 1964, 83—92; *Oikonomidès.* Listes, p. 352; *Γρηγορίου-Ιωαννίδου.* Θεματικού, 50, 70—71, 77.

225. ΝΙΚΗΤΑΣ ΠΗΓΟΝΙΤΗΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Δυρράχιου (1018)

Л. Бюст на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. Не се виждат никакви следи от надпис или сигли.

Оп.	. . . . .	[Νικήτᾳ]
	. . . . .	[πατρικ(ίῳ) (καὶ)]
	. Τ Ρ Α Τ Η̄ .	[σ]τρατη[γ(ῷ)]
	. V Ρ Α Χ, Τ .	[Δ]υρ(ρ)αχ(ίου) τ[ῷ]
	Π Ι Γ Ο Ν, Τ	Πιγον(ί)τ(η)

—·:·—

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικήτᾳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ Δυρραχίου τῷ Πηγωνίτῃ.

Първият ред от надписа е извън ядрото, а вторият не е запазен. Те навярно са съдържали омонима и титлата. Попълването им ще се опитам да направя чрез сведенията от хрониките. Според тях в 1018 г. стратег на Дирахиум е бил патрицият Никита Пигонит. Съвпадението между патронима, топонима и длъжността от хрониките и текста от печата позволяват да се приеме, че се отнася до едно и също лице.

П. инв. № 22913, сектор запад, кв. 12, 16.08.1984 г. Размери: 21—22/над 22/5 мм, 9,60 г. Некачествен отпечатък, ядрото е било по-малко от печата. Повърхността на моливдовула е покрита с дебели оловни окиси.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Личността на Никита Пигонит се съобщава на няколко пъти в писмените източници[1].

Във войната на Василий II срещу България той е един от активните пълководци. През 1033 г. е все още на активна военна служба и превзема крепостта Берки в Армения, а в 1037 г. е начело на руско-варяжка дружина. През 1057 г. според Матей Едески приема страната на Исак Комнин, а Михаил Псел, който му е бил съвременник, пише „и въпреки, че този герой тогава беше доста далеч от младостта си, аз бях изпълнен с възхищение от неговия жизнен път".

Целта на настоящото изследване е не проследяване жизнения път на Никита Пигонит, а опит да се свържат данните от представения моливдовул с вече известното ни за него. Отнася се до събитията в 1018 г.

В тази връзка Скилица съобщава: „. . . Иван се възползувал от оставения му отдих и тръгнал да обсажда Дирахиум с варварска надменност и високомерие. Когато през време на обсадата се завързало сражение, той паднал убит, без да се разбере кой го е ударил"[2].

Епископ Михаил Деволски, който според общото мнение на изследвачите е по-добре информиран относно събитията, отнасящи се до българския царски двор, е добавил, че по време на двубоя между Иван Владислав и стратега на Дирахиум Никита Пигонит, сражаващи се на коне, българският цар „е бил убит от двама пехотинци, които се спуснали и го ударили смъртоносно в корема"[3].

Но и самият Скилица потвърждава, че смъртта на последния български цар е свързана с Никита Пигонит: „щом чрез стратега на Дирахиум, патриция Никита Пигонит, известили на императора за смъртта му, той тръгнал веднага."[4]

Следващият въпрос, който възниква, е относно връзката между горните събития и наличието на моливдовула на патриций Никита Пигонит в Преслав.

Пряка административна връзка между Преслав и Дирахиум не е известна, за да е необходимо стратезите на двата центъра да си разменят кореспонденция. Но фактът, че в Преслав е получено писмо, скрепено с печата на убиеца на последния български цар, не е случаен. Както посочва и Скилица, „на императора известили чрез стратега на Дирахиум Никита Пигонит за смъртта му", навярно същият Никита Пигонит е известявал и другаде. Съвсем естествено е това другаде да е бившата българска столица, която още е пазела спомени от славното си минало.

Не е изключено, разбира се, кореспонденцията на патриций Никита Пигонит, стратег на Дирахиум, да е била съвсем утилитарна — тук в Преслав да се е намирал някой негов сродник или близък. Не е случаен и фактът, че в Преслав е била получавана кореспонденцията и на един друг представител на тази фамилия — Леон Пигонит, протоспатарий и стратег на Преславица (вж. № 309—310). Но дори кореспонденцията на Никита Пигонит до Преслав да не е имала официален характер, несъмнено в нея ще е ставало дума за последните му подвизи, свързани със смъртта на българския цар Иван Владислав, и може би за разлика от официалната версия, изразител на която е и Скилица, тук подробностите са били може би по-съществени. За съжаление разполагаме само с косвения свидетел на тези събития, но и той е ценен като едно материално потвърждение на посочените събития.

[1] Ексцерпирани сведения за живота на Никита Пигонит вж. у *Grégoire, H.* Nicétas Pégonitès, vainqueur du roi bulgare Jean Vladislav. — Byzantion, 12, 1937, 284—288.

[2] *ГИБИ,* 6, с. 290.

[3] Пак там, бел. г.

[4] Пак там, с. 290.

9) ΕΛΛΑΔΟΣ

226. KWNΣTANTINOΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Ἑλλάδος (първа половина на XI в.)

Л. Бюст на светец с къса къдрава коса и издължено скулесто лице, облечен в мантия, поместен в лявата половина на печата. Вероятно това е св. Теодор. Какво е било изображението в другата половина, не може да се каже, може би на друг военен светец (Георги?).

Оп.	+ K E . .	+ K(ύρι)ε [β(οή)θ(ει)]
	T W C̄, . . .	τῷ σ(ῷ) [δούλ(ῳ)]
	K W	Κω[νσταν(τίνῳ)]
	Π A T R̄	πατρ[ικ(ίῳ) (καὶ) σ]-
	T P A	τρα[τηγῷ]
	E Λ Λ . . .	Ἑλλ[άδ(ος)]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ Ἑλλάδος.

В четенето на тази половинка от моливдовул има два проблема: Омонимът е изписан на третия ред след инвокацията. От наличието на първите две букви KW предполагам, че той е KW[NCTANT(INW)]. Топонимът е изписан на последния ред. От наличните три букви ΕΛΛ предлагам ΕΛΛ[ΑΔ,] / Ἑλλ[άδ(ος)]. Окончателен отговор на този въпрос може да даде нов по-добре запазен екземпляр. Не е изключено в сферата на предположенията топонимът да е започвал на петия ред и запазените букви да са част от него, например [ΠΡΕ /]CΛΑ[RIT], [Πρε]σ(θ)λα[βίτζ(ας)], или пък тези букви да са част от патронима.

П. инв. № 26358, Дворецът-юг, кв. 161, рампа, 23.09.1986 г. Размери: 16—28/26 ?/3 мм. Добър отпечатък, сполучливо гравирани букви. Посоката на двете страни (лицева и опака) е обратна. Разполагаме с половинка от моливдовула.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

10) ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ

227. KATAKAΛON σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Ἡράκλειας

Л. Кръстообразен монограм, съставен от буквите Θ K E R W. Между раменете на получилия се кръст е гравирана по една малка сфера.

Оп.

K A T A K	Κατακ(αλὼν)
. Π A Θ, K A N	[σ]παθ(αρο)καν-
. S T P O M .	[δ(ιδάτῳ)] (καὶ) τ(ου)ρμ(ά)ρ-
. H Є P A .	[χ]ῃ Ἑρα[κ]-
. H C	[λ(ε)]ης

+ Θεοτόκε βοήθει Κατακαλὼν σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ τουρμάρχῃ Ἡρακλείας.

Поради непълния отпечатък и корозията е затруднено попълването на липсващите букви и цялостното четене. В първите три реда, въпреки че има липсващи букви, попълването им не е проблем, но не така е с последните два. Единият от тях, четвъртият ред, е съставен от 6 или 7 знака. Първият не е отпечатан, вторият е H, но не е изключено и N, третият Є или C, следващите два P A и последният не е запазен. От последния ред са запазени две букви H C, като преди тях е имало поне още една. Проблемът е къде завършва длъжността τουρμάρχης. Ако се съобразяваме с инвокацията от лицевата страна, длъжността би трябвало да завърши на втората буква от четвъртия ред T P O M, . / . H . Тогава следващите букви от четвъртия и петия ред съдържат топонима Є P A . / . H C, зад което би могло да се крие Ἑρα(κλ)η(α)ς[1]. Но не е изключено въпреки наличието на инвокация от лицевата страна текстът от опаката да е в номинатив и длъжността τουρμάρχης да завършва на третия знак от четвъртия ред T P O M, . / . H C = καὶ τουρμάρχης PA. .HC / Ρα[γούσ]ης [2].

Коя от предложените възможности е вярната и дали не съществува някоя трета, например на последните два реда да е изписан патронимът, ще реши някой нов, по-добре запазен екземпляр.

П. инв. № 22914, сектор запад, кв. 13—14, 26.08.1984 г. Размери: 23—25/20/2,5 мм, 7,40 г. Непълен отпечатък, недобре запазен екземпляр. Бе покрит с дебели окисни наслоявания, при отнемането им бяха засегнати и някои от буквите.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

При несигурността в четенето е безпредметен коментарът и издирването в наративните източници. Но все пак не може да не прави впечатление, че собственикът на няколко групи моливдовули има един и същи омоним, при това не особено много разпространен, а също така, че при две групи има доста подозрително съвпадение. Отнася се до моливдовулите на Κατακαλὼν σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Ἀρκαδιουπόλεως (№ 205) и сега моливдовул

на Κατακαλὼν σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης Ἡρακλείας. Това съвпадение на омонима, титлата и длъжността, при това свързана с два съседни града[3], води до определени предположения, за които обаче нямам категорични доказателства.

[1] Наистина тази форма на изписване се различава от граматически правилната Ἡρακλείας, но това не е първият случай и сред представените в стратегията сфрагистични паметници.

[2] Подобен топоним вж. у *Литаврин.* Кекавмен, с. 170/28.

[3] Следващото съвпадение е, че не е известно от други източници тези селища да са били център на турма. Разбира се, отделен въпрос е за коя Хераклея се отнася текстът. В книгата си за темите Константин Багренородни изброява имената на Хераклея и Аркадиопол, един до друг в провинция Тракия (вж. *ГИБИ,* 5, с. 194).

11) ΘΕΟΔΩΡΟΥΠΟΛΕΩΣ

228—231. ΣΙΣΙΝΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ κατεπάνω Θεοδωρουπόλεως (971—?)

Л. Равнораменен кръст под формата на розета. Краят на всяко рамо е разклонено в повлеци. В центъра, където се пресичат раменете, се е получила буквата Θ или пък това е декоративен елемент. Около изображението няма надпис с инвокация.

Оп.

1.	2.	3.	4.
+ C I C I	+ C . . I	+ C I C I	+ C I C I
N I O R, A, C	N I O R, A, C	N I O R, A, C	N I O R, A, C
. . Θ S K A T	Π A Θ S K A T	Π . Θ S K A T	. . Θ S K . .
. Π A Θ E O	E Π A Θ E O	E Π A Θ . .	. Π A Θ . .
Δ O P Ƴ Π,	Δ O P Ƴ Π,	Δ O P Ƴ Π,	Δ O . . .
1—4	Σισι- νίο β(ασιλικῷ) (πρωτο)σ- παθ(αρίῳ) (καὶ) κατ- επά(νῳ) Θεο- δορουπ(όλεως)		

Четирите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици върху близки по форма и големина ядра в посока, успоредна на тази на канала за шнура. Общото и за четирите са некачествените отпечатъци. Характерен е и текстът, буквите в него са неясни и неотчетливи, съкращенията са доста необичайни — като например на четвъртия ред след длъжността катепан без знаци за съкращения е изписан топонимът.

1. П. инв. № 17592, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 23,5—26/22/2 мм, 10,08 г.

2. П. инв. № 17578, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 25—26/22/2,2 мм, 10,40 г. При разпечатването на кореспонденцията е разкъсан каналът откъм страната с текста.

3. П. инв. № 17584, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 24—25/22/2,5 мм, 10,20 г. Части от матриците и от двете страни в полетата едно срещу друго са неотпечатани.

4. П. инв. № 17617, кв. 173/144, 15.08.1979 г. Размери: 24—26/22/2 мм, 10,25 г. Моливдовулът е пропукан по линията на канала, но от лицевата страна.

Публикация: *Йорданов.* Теодоропол, 58—62.

Няма познати паралели.

В писмените източници е непозната подобна личност. Не е известна и административната единица — катепанатът Теодоропол. В цитираната публикация приех, че под това име се крие Преславец, преименуван от Йоан Цимисхий след края на военните действия в юли—август 971 г.

Съществуването на катепаната Теодоропол по време трябва да се вмести след юли—август 971 г. — до времето, отразено в Ескуриалската тактика.

В специално изследване, преведено и на френски, румънският изследвач Петре Дякону отхвърли идентифицирането на Теодоропол с Преславец. В основата на неговата „опозиция" е „монополизираната" от същия тема за Малкия Преслав, Преславец или Преславица, на който в последно време съвсем отрече съществуването му, стигайки до извода, че това е един и същи град — Преслав, българската столица[1]. И щом се появи някакъв нов факт, който да материализира идеята за Преславец, то румънският ни колега се чувствува задължен да „реагира", и то на всяка цена. В случая основният му аргумент е свързан с тълкуването на длъжността катепан. Той е приел и другата известна в литературата възможност, катепанът да не е провинциален управител на гранична тема, а командир на военна част, намираща се на гарнизон в определен район, където катепанът е бил подчинен на местния стратег[2]. В този ред на разсъждения Дякону без всякакви колебания отхвърля възможността под топонима катепан на Теодоропол да стои изобщо селище от Североизточна България и приема, че по време на военната кампания на Цимисхий в България през 971 г. е участвувала и военна част, намираща се на гарнизон в Евхаита, чийто катепан е бил императорският протоспатарий Сисиний. След преименуването на Евхаита на Теодоропол е променила наименованието си и съответната военна част[3]. Преди това Сисиний е бил катепан на Евхаита.

Без да се впускам в подробности, повтаряйки пространните и понякога наивни обяснения на автора, е необходимо да посоча, че основният недостатък в хипотезата на Дякону е

свързана с факта, че той не е взел под внимание или не е разбрал еволюцията на длъжността катепан от командир на военна част, най-често племенна, вътре в територията на една тема (през IX в.), преминавайки през провинциален управител на особена административна единица, най-често гранична (в края на X и началото на XI в.), за да достигне през втората половина на XI в. до административен и военен управител на повечето от византийските теми[4]. Примерите, които същият привлича, за да подкрепи тезата си, са неподходящи[5] и се отнасят за период от стотина и повече години (847) по-рано, когато съдържанието на длъжността катепан е било друго.

Би могло да се възрази и по същество, задавайки следните въпроси:

а) защо сред печатите от Преслав и сфрагистичните паметници от тази епоха не е известен нито един катепан, чиято длъжност би се покрила с предлаганото от автора обяснение?

б) защо не е известен нито един катепан на Евхаита преди и след 971 г.?

в) би ли могъл Дякону да посочи печат или друг писмен паметник на управител на Евхаита в църковната или гражданска администрация с топоним Теодоропол, след като градът е бил преименуван?

г) по какво текстът от печата на Сисиний, императорски протоспатарий и катепан на Теодоропол, се различава от подобен текст на който и да е катепан на Италия, например за който със сигурност се знае, че се отнася до управител на особена административна единица?

Необходимо е също така да се посочи, че титлата на Сисиний — императорски протоспатарий, е притежание на всички стратези и катепани от този период, на повечето от доместиците на отделните корпуси на тагмата, включително и на доместика на схолите на Запада — Петър (№ 148—152). Ако той е бил командир на второстепенна военна част, намираща се на гарнизон в Евхайта, то би притежавал значително по-ниска титла от посочените по-горе командири на централната тагма.

Информацията, която ни поднасят представените моливдовули, съобразена със сведенията от писмените източници, води до заключението, че катепанатът Теодоропол следва да се търси в новозавоюваните в 971 г. български земи и не виждам основания да се изключва идентифицирането с Преславец или Преславица.

За мястото на катепаната Теодоропол в административната структура на завоюваните български земи вж. в частта за Преславица.

[1] *Diaconu, P.* Unde se alfa orasul Theodoroupolis? — Anuarul Institutului de istorie şi archeologie „A. D. Xenopol", 24/1, 1987, 479—484; *Idem.* Ou se trouvait Théodoroupolis, nom consigné sur certains sceaux du Grand Preslav? — Във: Втори международен конгрес по българистика. Доклади, 6, С., 1987, 437—448.

[2] Опирайки се на *Ahrweiler.* Recherches, 64—66. Дякону е пропуснал да добави информацията на авторката, че твърде често този катепан е командир на племенни войски вътре в дадена тема (вж. *Oikonomidès.* Listes, p. 342).

[3] *Diáconu.* Unde, p. 483; *Idem.* Ou se trouvait, p. 442.

[4] *Oikonomidès.* Listes, p. 344, n. 326.

[5] Отнася се до турмарха на Евхаита от IX в. и до катепана на флота в темата Пафлагония (вж. *Ahrweiler.* Mer, 110—111; *Idem.* Recherches, 29, n. 9; 39, n. 6; *Oikonomidès.* Listes, p. 349).

12) ΘΡΑΚΗΣ

Относно създаването на тема Тракия и по-късните ѝ трансформации е необходимо да приведем няколко пасажа от съчинението на Константин Багренородни „За темите", които са актуални и за разглеждания период.

„. . . Тракийската тема неотколе е получила положението и званието на тема, откогато племето на българите преминало р. Истър. . . когато . . .варварите разрушили градовете, Тракийската област била разделена на малки части. Защото България и самият Истър и прочутата планина, наречена Хемус, която стига чак до Понт, са части на Тракия, но сега вече не спадат към нея. . ."[1]

Тракия е първата европейска тема, създадена през 679—680 г. като противодействие срещу нападенията на българите. Обхващала обширната територия между Егейско и Черно море и Хемус. През следващите десетилетия във връзка с нашествията на славяни и българи били учредени и други византийски теми, като Елада, Македония и пр., които допълват отбранителната мощ на империята, но са за сметка на територията на Тракия. През всичкото това време до разглеждания период темата Тракия е един защитен пояс на столицата Константинопол[2].

След завоюването на Източна България, т.е. „България, самият Истър и Хемус", които са били някога част от тема Тракия, сега са ѝ възвърнати чрез създаването на административното обединение Тракия и Месопотамия. Това дукство е приобщавало към старата тема Тракия всички източнобългарски земи до делтата на р. Дунав. Негов пръв, а може би и единствен дук е бил антипатът и патриций Дамян Добромир (вж. № 237—238). Не е известно колко време е просъществувало дукството Тракия и Месопотамия, но в Ескуриалската тактика е представен стратег на Тракия и Йоанопол, който факт свидетелствува за нова административна трансформация. Навярно е станало ясно, че едно такова крупно административно и военно обединение като Тракия и Месопотамия е трудно да бъде управлявано съобразно постоянно възникващите критични ситуации в новозавладените

земи, поради което е и било стеснено. Земите в района на Долния Дунав били включени в катепаната Месопотамия, а тези на юг от него в стратегията Тракия и Йоанопол. Последната е представена чрез трима различни стратези — Леон Саракинопул (№ 239—244), Теофан (№ 245—248) и Никифор Ксифиа (№ 250). Колко време е просъществувала тази стратегия, е неизвестно, но в последните години преди отвоюването на тези земи от Самуил или пък в началния период след повторното им завладяване от византийците (след 999 г.) към Тракия е била присъединена цялата област до Дунав чрез стратегията Тракия и Дръстър[3].

През XI в. значението ѝ намалява и тя е или самостоятелна административна единица, или свързана с Македония. Интересно е, че са известни повече нейни съдии, отколкото стратези.

[1] *ГИБИ*, 5. 192—193.

[2] *Скабаланович.* Византийское государство, 224—225; Κυριακίδης. Μελέται, 387—388, 488; Ζακυθυνός. Μελέται, 18, 80—82; *Oikonomidès.* Listes, pp. 349, 355; *Коледаров.* Македония, 52—53, 64—65; Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Θεματικού, 47—48/39; *Cheynet.* Du stratège au duc, p. 191.

[3] Според данните на моливдовулите на Давид, протоспатарий и стратег на Тракия и Дръстър (вж. *Маслев.* Печати, с. 448; *Йорданов.* Силистра, 2, с. 101).

12 α) ΘΡΑΚΗΣ

232—233. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΡΓΥΡΟΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης (1017—1021)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Раменете на кръста от своя страна завършват с кръст. Не се вижда зрънчест кръг да обрамчва изображението, а също и кръгов надпис с инвокацията.

Оп.

1.	2.	
—·:·—		
+ R A C I .	. . . C . .	+ Βασί[λ(ειος)]
Π A T P I K .	. . . . I . .	πατρίκ(ιος) [(καὶ)]
C T P A T H .	. . . . T . .	στρατη[γ(ὸς)]
Θ R A K H C W	. . . . H . .	Θρᾴκης ω
A P Γ V P O	. . . . .	Ἀργυρό(ς)

+ Βασίλειος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης ὁ Ἀργυρός.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17577, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 24,5—26,8/25/2 мм, 5,75 г. Отпечатъкът е непълен, части от матриците от лицевата и опака страна (една срещу друга) са неотпечатани. Посоките на изображението и текста са противоположни, както при монетите. Добре запазен екземпляр отпечатан върху тънко и разлато ядро.

2. П. инв. № 24551, сектор юг, рампа, 2.08.1983 г. Фрагмент, по-малък от половинка, некачествен като отпечатък, с посочените по-горе дефекти за отпечатване и посока на матриците.

Непубликувани.

Паралели: В Силистра е бил намерен трети екземпляр, отпечатан със същата двойка матрици[1].

В просопографичното изследване на рода Аргири е намерил място и този негов представител. Неговият cursus honorum, ексцерпиран от писмените източници, е[2]:

1. Роден около 970 г., брат на бъдещия император Роман III.

2. Около 1010 г. е стратег на Самос.

3. От 1011—1016/1017 г. е катепан на Италия, притежава титлата протоспатарий. В западните източници към името му се добавя и прозвището Месардонит.

4. От 1017—1019 г. е патриций и стратег на Васпуракан.

Въпросът, който възниква, е кога е заемал длъжността стратег на Тракия?

Всъщност възможностите не са така големи. Известно е, че е починал след 1023 г., а до 1016/1017 г. е притежавал титлата протоспатарий. Следователно стратег на Тракия е бил след 1016/17 до 1023 г., но кога точно? Дали преди назначението във Васпуракан, или след него?

Във Васпуракан е бил сменен поради некадърност от протоспатарий Никифор Комнин, в това са единодушни всички източници. Възможно ли е след Васпуракан да е бил назначен за стратег на Тракия? Това е малко вероятно. Назначението за стратег на Тракия е при всички случаи повишение в длъжност. За да се излезе от това затруднение, може би трябва да се доверим на арменските хронисти, според които създаването на тема Васпуракан е след 1021 г., Василий Аргир е първият ѝ стратег и престоят му там ще е бил от 1021—1022 г.[3] Годината, в която е съобщен за последен път като стратег на Васпуракан, според Аристакес Ластиверци е 1023 и тя се приема за последна в дейността му[4].

При тази ситуация е възможно в периода 1016/17—1021 г. да се вмести времето, през което патриций Василий Аргир е заемал длъжността стратег на Тракия, още повече, че това е един нормален мандат за управител на тема[5]. След учредяването на тема Васпуракан в 1021 г. е отличен с императорското доверие и е изпратен за пръв нейн стратег, но очевидно не се е справил с длъжността си и е сменен от Никифор Комнин. След това името му повече не се споменава в писмените източници.

Разбира се, не е изключена и възможността патриций Василий Аргир да е бил стратег на Тракия в периода 1019—1023 г., ако се приеме хронологията, установена от византийските

източници[6]. Това обаче влиза в противоречие с цитираните по-горе арменски източници.

При всички случаи данните от представените моливдовули са едно допълнение в знанията ни за този византийски сановник.

[1] Непубликуван. Предложен за изкупуване в ИМ-Шумен.
[2] *Vannier*. Les Argyroi, n° 12.
[3] *Арутюнова-Фиданян*. Армяне, 135—136 и цит. л-ра.
[4] *Honigmann*. Ostgrenze, S. 171.
[5] Според *Кекавмен*, с. 205, бел. 633, е около три години.
[6] В частно писмо до мен авторът на просопографията на рода Аргири *J. F. Vannier* предлага годините 1019—1023, през които Василий Аргир е бил стратег на Тракия. Ползувам се от възможността да благодаря на д-р Вание за сътрудничеството.

234—236. ΙΣΑΑΚΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης (първа половина на XI в.)

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около изображението кръгов надпис: + K̄ E R O I Θ E I T W C W Δ O V Λ W = + K(ύρι)ε βοίθει τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.

1.	2.	3.
∘ ∘ ∘	∘ ∘ ∘	
H C A K I C	H C A K . .	H C A . . .
R, A, C Π A Θ,	R, A, C Π . .	R, A, C Π . .
S C T P A . I	S C T P . . .	S C T P . . .
Γ W C Θ P .	Γ W C . . .	Γ W C . . .
K I C	K I .	K . .
—·:·—	—·:·—	—

	∘ ∘ ∘	
1—3	H C A K I C	Ἡσάκι(ο)ς
	R, A, C Π A Θ,	β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος)
	S C T P A . I	(καὶ) στρα[τ]ι-
	Γ W C Θ P .	γὸς Θρ[ᾴ]-
	K I C	κις
	—·:·—	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰσαακίῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Θρᾴκης.

В четенето на текста прави впечатление противоречието между инвокацията от лицевата страна и номинативната форма на текста от опаката.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 20318, Дворецът, кв. 161/77, 12.09.1982 г. Размери: 23—24,5/20/3,6 мм, 11,45 г. Непълен отпечатък, части от матриците, горна и долна (едни срещу други), са неотпечатани. Добре запазен екземпляр, подутината от канала за шнура не е смачкана, ядрото по форма и големина напомня моливдовулите на Леон Саракинопул и въобще ранните от първия период на учреждението.

2. П. инв. № 17751, кв. 173/152, 21.08.1979 г. Некачествен отпечатък, получило се е преплъзване и почти всички букви са удвоени. От моливдовула е запазена около половинка. Размери: 17—25/20/1,5 мм.

3. П. инв. № 17572, кв. 173/142, 21.08.1979 г. Сполучлив отпечатък, но от него е запазена половинка от моливдовула. Размери: 16—24/20/2 мм. Ядрата на тези два екземпляра са различни от първия.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

Собственикът на печата е бил преди това стратег на Другувития (№ 220—221), след заеманата тук длъжност — патриций и стратег на Македония (№ 279) и накрая — антипат, патриций и комес на императорската конюшня (№ 192).

12 β) ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

237—238. ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΔΟΒΡΟΜΙΡΟΣ ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δοὺξ Θρᾴκης καὶ Μεσοποταμίας (971—?)

Л.

—∘—	
+ Δ A M I	+ Δαμι-
A N W A N	ανῷ ἀν-
Θ V Π A T W	θυπάτῳ
Π A T P H	πατρη-

	K I W	κίῳ
Оп.	K E Δ ⸗	κὲ δου-
	. H Θ P A	[κ]ὴ Θρᾴ-
	. . C S M E	[κη]ς (καὶ) Με-
	C O Π O T A	σοποτα-
	M H A C	μήας

+ Δαμιανῷ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ καὶ δουκὶ Θρᾴκης καὶ Μεσοποταμίας.

П. инв. № 20152, сектор юг, кв. 1, 16.08.1982 г. Размери: 28—28/27/4,5 мм, 21,45 г. Добър отпечатък, но някои от буквите са изтрити. Най-вече опаката страна е проядена на две места от корозия.

Публикация: *Йорданов.* Дамян Добромир, с. 99, табл. 1_1.
Няма познати паралели.

Л.	+ Δ A M H	+ Δαμη-
	. N, A N Θ V	[α]ν(ῷ) ἀνθυ-
	. . T, Π A T P I̲	[πά]τ(ῳ) πατρι-
	. K E Δ O V	[κ(ίῳ)] κὲ δου-
	K H ※	κὴ
Оп.	Θ P A K H .	Θρᾴκη(ς)
	. E M E C O Π .	κὲ Μεσοπ[ο]-
	T̲ A M H A C W̲	ταμήας (τ)ῷ
	Δ O R P O M .	Δοβρομ[ι]-
	— P O	ρῷ

+ Δαμιανῷ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ καὶ δουκὶ Θρᾴκης καὶ Μεσοποταμίας τῷ Δοβρομιρῷ.

П. Инв. № 16915, кв. 173/142, 6.06.1979 г. Размери: 26—28/22 ?/2 мм, 6,58 г. Непълен отпечатък, крайните букви в редовете не са излезли, а отпечатаните впоследствие са се поизтрили.

Публикация: *Йорданов.* Дамян Добромир, с. 100, табл. 1_2.
Няма познати паралели.

Очевидно е, че двете групи моливдовули са на едно и също лице, като при втората текстът е по-разширен, включва и патронима. Каква е била конкретната причина да се съкрати надписът в първия печат, не може да се отговори. Също е невъзможно да се отговори и на въпроса. едновременни ли са или последователни. Ако е така, кой е по-старият?

В писмените източници е непознато лице с подобни имена и титли. Въобще е непозната и подобна административна единица.

Дамян Добромир е бил дук на присъединените към тема Тракия източнобългарски земи, завоювани в 971 г., и в качеството си на такъв се явява наместник на императора за завладените български земи. Неговата резиденция в този период би могла да бъде единствено бившата българска столица — Преслав (Йоанопол).

Данните на печата свидетелстват, че фамилията Добромир е била представена във Византия още преди завоюването на България и че Дамян Добромир е бил твърде доверено лице на императора, за да бъде назначен на този важен пост.

12 γ) ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

239—244. ΛEWN ΣΑΡΑΚΙΝΟΠΟΥΛΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (975—?)

	1.	2.	
Л.	—∘—		
	Λ E W N	. E̲ W N̲	Λέων
	R, A, C Π A Θ,	. A, C̲ Π A̲ Θ,	β(ασιλικός) (πρωτο)σπαθ(άριος)
	S C T P A T H	. C T P A T .	(καὶ) στρατη-
	Γ, Θ P̲ . . H̲	. Θ̲ P A K H	γ(ὸς) Θρᾴκη(ς)
	—∘—		
Оп.			
	—∘—		
	S I W	S̲ I W̲	(καὶ) Ἰω-
	A N N Ʉ Π O̲	. N N Ʉ Π .	αννουπό-
	Λ . C A P A̲	. O C A P A̲	λ(εως) ὁ Σαρα-
	. . . O Π Ʉ	K I N O Π Ʉ̲	κινόπου-
	.—	—Λ—	λ(ος)

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17565, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 23—26/22/3 мм, 9,77 г. Непълен отпечатък, посоката на печата не съвпада с тази на линията на канала, а върви малко косо. Добре запазен екземпляр.

2. П. инв. № 17214, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 18—22/22/2 мм, 3,78 г. Непълен отпечатък, части от матриците не са отпечатани, при това ядрото е било по-малко от печата. Добре запазен екземпляр.

Л.	3.	4.	5.
	—∘—	—	
	+ Λ E O	+ Λ E O	. Λ E O
	R, A, C П A Θ,	. A, C П A Θ,	R, A, C П A Θ,
	S C T P A T	. C T P A T	S C T P A T
	H Γ W	H Γ W	H Γ W
	—∘—	—∘—	
Оп.			
	+ Θ P A	+ Θ P A	+ Θ P A
	K I C S I A N	K I C S I A N	K I C S I A N
	O П O Λ O C A	O П O Λ O C A	O П O Λ O C A
	P A K I N O	P A K I N O	P A K I N O
	. Ʊ Λ O,	П Ʊ Λ O,	П Ʊ Λ O,

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

3. П. инв. № 18447, кв. 173/49, 14.05.1980 г. Размери: 26—27/24/3 мм, 11,62 г. Отлично запазен екземпляр. Недостатъци при отпечатването: част от ядрото е липсвало още преди запечатването; разминаване на горната и долната матрица поради разхлабеност на булотириона.

4. П. инв. № 17090, кв. 173/143, 13.07.1979 г. Размери: 22,5—26/24/3 мм, 11,60 г. Непълен отпечатък, някои от буквите не са отчетливи. Каналът за шнура е бил разкъсан при разпечатването от лицевата страна.

5. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), закупена за НИМ-София. Произхожда от стратегията. Размери: 26—28/24/3 мм. Непълен отпечатък, покрит с оловни окиси.

Л.	+ Λ E O	+ Λέο(ν)
	R, A, C П A Θ,	β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος)
	S C T P A T	(καὶ) στρατ-
	H Γ W	ηγὼ(ς)
Оп.	+ Θ P A	Θρᾴ-
	K I C S I A N U	κις (καὶ) Ἰ(ω)αν(ν)ου-
	П O Λ E O C O	πόλεος ὁ
	C A P A K I N	Σαρακιν-
	O П Ʊ Λ,	όπουλ(ος)

6. П. инв. № 17638, кв. 173/144, 15.08.1979 г. Размери: 24—26/24/3 мм, 11,30 г. Добър отпечатък, но все пак някои от буквите или не са били отпечатани отчетливо, или пък са изтрити по-късно. Добре запазен екземпляр.

Разликите между лицето при последните две групи моливдовули се долавят трудно. Буквите са разположени по един и същи начин, различия могат да се доловят само в детайлите, докато от опаката страна различията са видими.

Изправен, надписът при всичките шест екземпляра е: Λέων βασιλικος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως ὁ Σαρακηνόπουλος.

Публикация: *Йорданов.* Леон Саракинопул, 13—15, № 1—5. Не е публикуван само № 5.

Паралели: *Шандровская.* Болгарии, 460—461, моливдовулът е отпечатан с различна, четвърта двойка матрици.

Леон Саракинопул е бил навярно първият стратег на новосформираната стратегия Тракия и Йоанопол, представена в Ескуриалската тактика. Преди това е бил доместик на западните иканати (№ 168—174), стратег на Доростол (№ 215—216) и на Йоанопол и Доростол (№ 259—277).

Наличието на четири различни двойки матрици за скрепяване на кореспонденцията му свидетелствува или за по-продължителен период на заемане на длъжността стратег на Тракия и Йоанопол, или пък за по-активна кореспонденция.

Шестте моливдовула, отпечатани с четири различни двойки матрици, говорят за не така регулярна кореспонденция както по време на длъжността му стратег на Йоанопол и Доростол. Навярно инстанцията в Йоанопол (Преслав), до която е пишел преди това, е била вече разформирована.

245—248. ΘΕΟΦΑΝΗΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (края на 70-те — началото на 80-те години на X в.)

Л.

. . E R O	. . . R .	. . . R O	+ K . . .
. ., T W C W	. . . W C .	. . . W C W	. Θ, T . . .
. . Λ W Θ E O	. . . W Θ E O	. . . W Θ E O	. ℊ Λ . . . .
. A N, R, A, C	. . . R, A, C	. . . . .	. . . . .
Π A Θ, P,	. . Θ, P,	. . . .	. . . .
°	°		

1—4.

+ K E R O	+ K(ύρι)ε βο-
. Θ, T W C W	[ή]θ(ει) τῷ σῷ
. ℊ Λ W Θ E O	[δ]ούλῳ Θεο-
. A N, R, A, C	[φ]άν(η) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σ-
Π A Θ, P,	παθ(α)ρ(ίῳ)
°	

Оп.

. T P A .	. . P . .	C T . . .	. . . . T
Γ O Θ P A .	. O Θ . . .	Γ O Θ . . .	. . . . .
. S Ī W̄ Π .	. S Ī W̄ . .	. . . . .	. . . . .
Λ E O C	. E O .	. . . .	. . . .

1—4.

C T P A T	στρατ(η)-
Γ O Θ P A .	γῶ Θρᾴ[κ(η)]-
. S Ī W̄ Π .	[ς] (καὶ) Ἰω(αννου)π(ό)-
Λ E O C	λεος

Четирите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. След съпоставянето им и изправянето на текста се чете: + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοφάνῃ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως.

1. П. инв. № 20145, сектор север, кв. 6, 1982 г. Размери: 24—27/21 ?/2 мм, 6,80 г. Непълен отпечатък, отпечатани и добре запазени са най-вече буквите от средата на печата. Моливдовулът е счупен на две части, намерени в различни дни (24 и 26 юли).

2. П. инв. № 22128, сектор запад, рампа, 21.06.1984 г. Размери: 13—22/21 ?/2 мм. Отпечатъкът може би е бил качествен, но екземплярът е зле запазен. Половинката от моливдовула е била допълнително дялана с нож.

3. П. инв. № 24655, от рампата през август 1985 г. Размери: 13—15/21 ?/2 мм. Отпечатъкът е бил добър, но от него до нас е достигнала четвъртинка.

4. П. инв. № 20204, сектор юг, пътеката, 24.08.1982 г. Фрагмент по-малък от четвъртинка.

Публикация: *Йорданов.* Нови данни, 107—108; *Jordanov.* La stratégie, p. 92, n° 4.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници. Известни са моливдовули на мнозина други византийски сановници от X—XI в. със същия омоним и сходни титли, но за идентичност със собственика на представените моливдовули не може да се настоява.

Отсъствието на патроним, какъвто имат другите стратези на Тракия и Йоанопол, насочва към извода, че може би Теофан е бил евнух. Гаранция за това няма — както при печатите на Дамян Добромир едната група е с патроним, а при другата той отсъствува.

Предполагам, че Теофан е заемал длъжността стратег на Тракия и Йоанопол след Леон Саракинопул и преди Никифор Ксифиа.

249. ΣΤΑVΡΑΚΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγός Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (?)

Л. Архангел Михаил е представен прав, в цял ръст, с нимб и криле, във владетелско облекло. С дясната ръка се подпира върху жезъл с дълга дръжка, а какво държи в лявата ръка, не може да се види. Липсват подробности в изображението, образът на архангела е доста схематичен. От дясната му страна започва кръгов надпис, от който могат да се доловят следните букви: . . . A P X I . — T . . . . = . . . ἀρχι[σ]τ[ράτηγε] . . . . .

Оп.

. . T A V	[+ Σ]ταυ-
. . K, R, A, C	[ρα]κ(ίῳ) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σ-
. . . S C T	[παθ(αρίῳ)] (καὶ) στ-
. . . T, Θ . A	[ρα]τ(ηγῷ) Θ[ρ]ᾴ-
. . . A N .	[κ(ης) (καὶ) Ἰ(ω)]αν[ου]-
. . Λ	[πό]λ(εως)

+ Ἀρχιστράτηγε βοήθει Σταυρακίῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Θρᾴκης καὶ Ἰωαννουπόλεως.

Тъй като е запазена половината от текста, при това буквите не са отчетливи, то попълването им е затруднено. Проблемите започват след третия ред. От четвъртия е запазена

Т, със знак за съкращение — тук би трябвало да завършва длъжността στρατ(ηγῷ). Следва О или Θ. Може и да е деформация, но в средата на този О се вижда нещо като точка, при което по-вероятно е да е Θ. Следващата буква е унищожена; последната от този ред е А или Λ. От петия предпоследен ред се виждат само две букви AN, пред тях е имало още две или три. От последния ред, съставен може би само от три букви, е запазена последната Λ. Полученото словосъчетание би трябвало да съдържа топонима или патронима, или и двата, взети заедно. На този етап от проучване приемам, че се отнася до топонима Θ[ρ]ᾴ[κ(ης) καὶ Ἰω]αν(νου)-[πό]λ(εως).

П. инв. № 22938, сектор запад, рампа, 17.08.1984 г. Размери: 12—21/над20 мм/1,5 мм. Половинка екземпляр, запазената част е изтрита и трудно се виждат изображението и буквите.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Несигурността в четенето на топонима не позволява обстоен коментар на времето, през което Ставракий е управлявал въпросното административно обединение — Тракия и Йоанопол. Той се явява четвъртият засега известен стратег. Най-логично е да е преди Никифор Ксифиа, но в каква връзка с останалите двама, е трудно да се посочи. Познати са доста моливдовули с омоним Ставракий, но те са на сановници от централните ведомства.

Датировката на представения моливдовул изхожда най-вече от наличието на топонима Тракия и Йоанопол, но както вече посочих, той не е сигурен. Съчетанието от титла и длъжност насочва най-общо към първия или втория период от дейността на стратегията. Все пак иконографията на архангел Михаил изисква датиране към средата на XI в.

250. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΞΙΦΙΑΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως (?—986)

Л. Двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около него кръгов надпис, който е отчасти унищожен и не мога да разчета. От дясно се виждат буквите C . . . P O C (σ[ταυ]ρός) от ляво . . H M I . Между раменете на кръста също са изписани букви O . . — P W / K A I — T . .

Оп.	+ N I K .	+ Νικ[η]-
	Φ O P . . . . A	φόρ(ος) [β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπ]α-
	Θ, S C T P . . .	θ(άριος) (καὶ) στρ[ατ(η)γ(ὸς)]
	Θ P A K H	Θράκη[ς (καὶ) Ἰω]-
	A N W . O Λ E	αν(ν)ω(υ)[πό]λε-
	O C O.Ξ I Φ E	ος ὁ Ξιφέ-
	—A .—	α[ς]

+ Νικηφόρος βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Θράκης καὶ Ἰωαννουπόλεως ὁ Ξιφίας.

П. инв. № 18512, кв. 173/39, 16.05.1980 г. Размери: 27—28/22 ?/2,1 мм, 11,00 г. Като отпечатък е бил навярно добър, но екземплярът е зле запазен. Счупен е на две части, като в горната половина има липсващо парче. Повърхността му е покрита с оловни окиси и е прояден на места. Всичко това затруднява четенето на текста, най-вече този от лицевата страна. Текстът от опаката е стандартен, което позволява с по-голяма сигурност да се попълнят липсващите букви.

Публикация: *Йорданов.* Нови данни, 108—109, обр. 1/5; *Jordanov.* La staratégie, p. 92, n° 5.
Няма познати паралели.

Надписът на печата, разчетен макар и само от опаката страна, позволява да се направи опит за идентифициране с личност от писмените източници.

„В 6508 г., индиктион 13 (1000 г.) императорът изпратил силна войска срещу българските крепости отвъд Хемус. Тя била предводителствувана от патриций Теодорокан и протоспатарий Никифор Ксифиа. Ромейската войска превзела Големия и Малкия Преслав, както и Плиска, и се завърнала невредима и победоносна."[1]

По-нататъшното участие на Никифор Ксифиа във войната срещу България и въобще в живота на Византия ще представя в резюме, тъй като не засяга пряко Преслав, а и коментар на писмените източници е правен от други автори[2]:

През 1003 г. протоспатарий Никифор Ксифиа сменил Теодорокан във Филипопол, който се оттеглил поради старост.

През 1014 г. участвува активно във военните действия срещу България, начело на един отряд се явява в гръб на армията на Самуил при Беласица и допринася за поражението на българите. За тази блестяща операция е повишен в ранга на патрициите.

През 1016 г. е един от най-активните пълководци на Василий II в българските земи и участвува в превземането на редица градове и крепости.

След покоряването на България името му вече не се свързва с българските земи. Според арабските източници е бил стратег на Анатолик, където през 1022 г. заедно с патриций Никифор Фока участвува в заговор срещу императора. След като заговорът е бил разкрит и нямало изгледи за успех, един от ходовете на Никифор Ксифиа е бил да убие съратника си — патриций Никифор Фока, и да изпрати главата му на императора. Изглежда тази постъпка е

имала ефект, защото при съдебното дирене единствено Никифор Ксифиа е бил пощаден „заради заслугите му във войната срещу българите", но все пак не избягнал конфискацията на имотите и лишаване от всички титли и длъжности. Бил подстриган и замонашен, след което не взима повече участие в живота на империята. Починал в годините на управлението на Роман III Аргир (1028—1034) като обикновен монах от Студийския манастир.

Основният въпрос след прегледа на тези сведения е — идентичен ли е собственикът на представения моливдовул с Никифор Ксифиа от наративните източници?

Аргументите за положителен отговор са повече, но съществуват и съмнения, породени от неизвестни моменти от кариерата на Никифор Ксифиа или от несъвпадението между известното ни с данните от печата.

Датировката на моливдовула е най-общо в периода 971—986 г. Това се предопределя от изписания върху него топоним — стратегията Тракия и Йоанопол, чието съществуване е в очертаните хронологически рамки[3]. Конкретната му датировка изхожда от административните трансформации, отнасящи се до тази стратегия и от наличието и на други нейни стратези. Първият стратег на Тракия и Йоанопол е бил Леон Саракинопул (237—242), навярно негов наследник е бил протоспатарият Теофан (№ 243—246), не бива да се изключва възможността стратег на това обединение да е бил и Ставракий (№ 247), при което времето когато Никифор Ксифиа е бил неин стратег, остава да е в периода непосредствено преди 986 г., т.е. преди освобождението на източнобългарските земи от византийско владичество.

В подкрепа на идентифицирането, освен датировката на моливдовула, съвпадението на имената и титлата, се явяват и някои косвени доказателства:

а) съвпадението на намирането на моливдовула на Никифор Ксифиа в Преслав с града, който според писмените източници е превзел Никифор Ксифиа;

б) намирането в Преслав на моливдовул и на другия участник в експедицията от 1000-та г. — патриций Теодорокан (№ 194).

Следва обаче да се изяснят два момента от кариерата на Никифор Ксифиа при сравняването на данните от печата с тези от писмените източници:

Каква е длъжността на Никифор Ксифиа и като какъв той участвува в похода от 1000-та г.? От печата на Теодорокан научаваме, че е бил дук на Адрианопол (№ 194), а сега чрез печата на Никифор Ксифиа — че е бил стратег на Тракия и Йоанопол. Назначението им за стратези на Филипопол, ако се приеме в буквалния смисъл, е понижение в длъжност. Така ли е всъщност? При коментара на данните относно патриций Теодорокан допуснах, че в 1000—1003 г. той е бил дук на Адрианопол и в качеството си на такъв е резидирал във Филипопол като изтеглен напред стратегически център. Навярно в тази насока следва да се коментира и наследяването му от Никифор Ксифиа или в традиционния смисъл — че при сходни ситуации във Филипопол се оставят не обикновени стратези, а византийски пълководци, изявени военоначалници с определени тактически задачи, породени от непосредствената близост на незавоювана българска територия[4]. В този смисъл сведението на Скилица . . . „Във Филипопол пък поставил за стратег протоспатарий Никифор Ксифиа, понеже Теодорокан се оттеглил поради старост. . ."[5] следва да се приеме в преносен, а не в буквален смисъл.

Смущаващо обстоятелство в предложената идентификация е твърде продължителната, при това активна кариера на този византийски сановник. След като приех, че още преди 986 г. той е бил стратег на Тракия и Йоанопол, то на колко години е бил през 1022 г., когато организира заговор срещу императора? Подобна продължителна кариера не е изключена, но най-малкото смущава.

Всичките тези предположения и разсъждения не бива да изключват и едно съвсем банално съвпадение на различни лица с едно и също име в роднински връзки или без такива — например да са баща и син, които по наследство или традиция са свързани с управлението на определени области от империята.

[1] *ГИБИ*, 6, с. 280.

[2] Основните източници за живота на Никифор Ксифиа са историята на Йоан Скилица и Летописта на Яхъя Антиохийски. Техен коментар и свързването им с кариерата на Никифор Ксифиа вж. у *Guilland.* Titres, XII, 92—97.

[3] В сферата на предположенията е възможно и това — съществуването на стратегията Тракия и Йоанопол и след 1000 г., при което намира обяснение фактът на поставянето на двамата пълководци патриций Теодорокан и протоспатарий Никифор Ксифиа начело на военната експедиция отвъд Хемус. Патриций Теодорокан в качеството си на дук на Адрианопол (най-големият военен и административен център, намиращ се в близост с източнобългарските земи) и протоспатарий Никифор Ксифиа, стратег на Тракия и Йоанопол (част от която стратегия е била в български ръце), т.е. двама съседни провинциални управители застават начело на поход за опразване на подвластната им територия от присъствието на противника.

[4] През 986 г. тук е оставен с част от войската Леон Мелисин, но това не означава, че е бил стратег на Филипопол (вж. № 161—162).

[5] *ГИБИ*, 6, с. 282.

12 δ) ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

251. ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΑΔΙΝΟΣ βεστάρχης, κριτὴς τοῦ βήλου καὶ Θράκης καὶ Μακεδονίας (70-те — началото на 80-те години на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица Оранта с нимб, мантия и мафорий. На гърдите си има медальон с образа на Младенеца. Над вдигнатите ѝ ръце са изписани сиглите $\bar{M}\text{-}\bar{P}$ — $\bar{\Theta}\bar{V}$.

Оп. – – –

+ Θ K E R, Θ,	+ Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
I W R E C T A P	'Ιω(άννῃ) βεστάρ-
X H K P I T H T U	χῃ κριτῇ τοῦ
R H Λ, Θ P A K H C	βήλ(ου) Θρᾴκης
K E M A K E Δ O	κὲ Μακεδο-
N I A T W P A	νία(ς) τῷ Ρα-
◦Δ H N W◦	δηνῷ

+ Θεοτόκε βοήθει 'Ιωάννῃ βεστάρχῃ κριτῇ τοῦ βήλου καὶ Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας τῷ Ραδηνῷ.

П. инв. № 21579, сектор север, кв. 1, намерен е в шахтата на отводнителен канал, лично от автора на 27.08.1982 г. Размери: 29,6—30/23/3 мм, 18,18 г. Добър отпечатък, много добре запазен екземпляр, някои периферни букви са леко изтрити, а други също леко наранени от мен при разкопките.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Личност или личности със същия омоним и патроним са познати както от писмените източници, така и от сфрагистични паметници:

1. През 913 г. при арабите е бил изпратен патриций Йоан Радин, за да сключи мирен договор със същите и развърже ръцете на Византия във войната ѝ с България[1].

2. В колекцията на Археологическия музей в Истанбул се пази моливдовул на Йоан Радин като πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ. Издателят му го датира най-общо в първата половина на XI в.[2]

3. В нумизматичния музей на Атина се пази друг моливдовул[3], чийто собственик е също Йоан Радин, като πριμικήριος καὶ ἀτρικλίνης.[4]

4. В колекцията на НИМ-София се съхранява моливдовул на Йоан Радин като βεστάρχης καὶ κριτὴς τοῦ βήλου, намерен е в Силистра и се датира в 60-те—70-те години на XI в.[5]

5. В документ от април 1088 г. е съобщено името на 'Ιωάννης ὁ Ραδηνός πρόεδρος καὶ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς σακέλλης[6].

6. В колекция Оргидан се съхранява моливдовул на Йоан Радин без титла и длъжност, текстът му е метрически, датиран е най-общо в XI—XII в.[7]

7. В Дъмбъртън Оукс в колекция Shaw се съхранява моливдовул с метрически текст, при който е посочен само патронимът Раδηνός[8]. Собственикът му е бил σύμπονος καὶ μάγιστρος, а преди това (в 1081 г.), по време на възцаряването на Алексий I Комнин, епарх на столицата. Според издателя му би могъл да се свърже с личността на Йоан Радин[9].

Каква връзка може да се направи между собственика на представения моливдовул и неговите едноименници от приведените източници?

Очевидно е, че по-горе изброените сведения не се отнасят за една и съща личност. Най-напред следва да се разграничим от патриций Йоан Радин, посланик при арабите в 913 г. С резервираност следва да се отнесем и към данните от моливдовула, съхраняван в Атинския нумизматичен музей. Той е зле запазен, името на собственика му Йоан Радин е получено чрез попълване, титлата и длъжността му свидетелстват повече за служба в Двореца. На лицевата му страна е представен св. Панталеймон, докато при всички останали печати има изображение на Богородица или заместващи я инвокации. С известна резервираност следва да се приеме и идентифицирането с притежателя на моливдовула от колекция Shaw. Това е единственият случай, когато не е изписан омоним. Наистина титлата и длъжността на този Радин са в естествена връзка и последователност с тези от останалите моливдовули. Някаква съществена информация не предлага и частният печат на Йоан Радин от колекция Оргидан. Той не е нито точно датиран, нито съдържа титла или длъжност.

Каква е датировката на представения тук моливдовул? Според изписаните върху него титла вестарх и съчетани длъжности, би трябвало да е в 70-те — началото на 80-те години на XI в.

От този период, 60-те—80-те години на XI в., са познати най-вече от сфрагистични паметници — мнозина сановници, изпълнявали същата длъжност:

1. Κωνσταντῖνος Σκληρὸς βεστάρχης καὶ κριτὴς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας[10];
2. Πόθος отначало вестарх, а после и магистър — κριτὴς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας[11];
3. Κωνσταντῖνος 'Αλωπος μάγιστρος, βέστης, κριτὴς τοῦ βήλου Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας[12];
4. Νικόλαος 'Αλωπος μάγιστρος, κριτής, τοῦ βήλου Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας[13];
5. Νικόλαος Ζωναρᾶς μάγιστρος, κριτὴς Θρᾴκης καὶ Μακεδονίας[14].

Като имаме предвид датировката на моливдовула на Йоан Радин и времето, когато неговите колеги са заемали същата длъжност, би могло да се приеме, че той е бил съдия на тази административна област преди или след Константин Склир, но несъмнено преди останалите. Може би Потос е бил негов непосредствен приемник.

След направения анализ на източниците за личността с името на Йоан Радин бих могъл да предложа следния негов cursus honorum:

1. πρωτοσπαθάριος καὶ ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ (средата на XI в.);
2. βεστάρχης καὶ κριτὴς τοῦ βήλου (60-те—70-те години на XI в.);

3. βεστάρχης καὶ κριτὴς τοῦ βήλου Θράκης καὶ Μακεδονίας (70-те — началото на 80-те години на XI в.);

4. μάγιστρος καὶ ἔπαρχος τῆς πόλεως (около 1081 г.) (?));

5. πρόεδρος καὶ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς σακέλλης (1088 г.).

[1] *Skylitzès,* 202/76.
[2] *Laurent.* Corpus, 2, n° 612.
[3] Κωνσταντοπουλος, 598.
[4] *Seibt.* Bleisiegel, S. 147, n. 8.
[5] Инв. № 13138. Половината екземпляр (вж. *Йорданов.* Силистра, 3, № 8).
[6] *MM,* VI (14), 52.
[7] *Laurent.* Orghidan, n° 465.
[8] DO, coll. Shaw, n° 1257.
[9] *Laurent.* Corpus, 2, n° 1083.
[10] *Seibt.* Die Skleroi, n° 21.
[11] *Pselos.* Scripta minora, II, n° 218—220; *Любарский.* Псел, с. 102 и сл.
[12] *Schlumberger.* Sigillographie, 162—163, n° 3—4; *Seibt.* Bleisiegel, S. 303, n. 9.
[13] *Seibt.* Bleisiegel, S. 303, n. 11.
[14] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 162, n° 1—2; *Seibt,* Bleisiegel, 235/3.

13) ΙΩΑΝΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

252—256. ΚΑΤΑΚΑΛΟΣ. β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως (971—?)

Л. В средата на изображението е представена Θ. В нея се събират осем лъча. Върху долните краища на четирите от тях са гравирани малки сфери, а върху останалите четири — насочени навътре стрелки. От другата страна тези осем лъча завършват с по една буква. Съединени, съдържат инвокацията: K E R Θ T W C W Δ = К(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ(ούλῳ).

Оп.	1.	2.	3.
	K A T A	K A T A	K . . .
	K A Λ O R, A,	K A Λ O R, A,	. A . . . .
	. Π A Θ, S C	. Π A Θ, S C	. Π A . . .
	. P A T . . A	. . A T I H A	. . A T . . .
	. ℵ Π . .	. . . O Λ,	. ℵ Π O .

Всичките три екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17095, кв. 173/142, 13.07.1979 г. Размери: 26—29/23/3 мм, 13,30 г. Добре оформено ядро, центриран отпечатък, но части от матриците не са излезли.

2. П. инв. № 17248, кв. 173/143, 19.07.1979 г. Размери: 27—31/23/3,5 мм. Отпечатъкът е бил по-сполучлив, отколкото горния, но запазеността на моливдовула е по-малка. Половината му е проядена дълбоко от корозия и буквите са унищожени. Този факт навярно е отразен в измереното тегло 12,25 г.

3. П. инв. № 18064, кв. 173/142, 28.08.1979 г. Размери: 15—27/23/3 мм. Некачествен отпечатък, части от горната и долната матрица не са излезли, краят на неотпечатаната част е като отрязан. Самият екземпляр, достигнал до нас, е половинка.

Л. Пентаграма, заемаща цялото поле на изображението. В центъра е гравирана една малка сфера. С подобни сфери завършва всеки един лъч на пентаграмата. С други пет сфери са гравирани полетата между лъчите.

Оп.	4.	5.
	K A T A	K A T A
	K A Λ O R, A,	K A Λ O R, A,
	C Π A Θ, S C .	C Π A Θ, S .
	. . A T I H A	T P A T I H .
	. ℵ Π O .	N . . Π O Λ,

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици.

Текстът от опаката страна е отпечатан с една и съща матрица с горните три екземпляра. Горната матрица (с лицевото изображение) е била подменена, тъй като тя е подложена на удара и по-бързо се износва. Коя матрица е по-старата (при № 1—3 или 4—5), не може да се отговори. Също така не е много ясно защо вместо пентаграмата е била изписана инвокацията или обратното, въпреки че смисълът и значението им са едни и същи — да закрилят собственика на печата.

4. П. инв. № 18307, кв. 173/156, 30.08.1979 г. Размери: 25—26/23—23/3,5 мм, 14,05 г. Добре оформено ядро и центриран отпечатък, но недостатъчен удар или прилепване на ядрото към матриците, поради което подутината от канала за шнура не е премачкана и някои от буквите не са отчетливи.

5. П. инв. № 17603, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 26—26/23—23/3 мм, 13,40 г. В този случай отпечатъкът е по-отчетлив, но части от изображението и буквите не са отпечатани или са допълнително унищожени.

Независимо от това, че разполагаме с пет екземпляра, отпечатани с една и съща матрица, четенето на текста от опаката страна е проблематично поради лошата запазеност на две от буквите и от цялостното необичайно изписване на текста.

Неясни и зле запазени са последната буква от четвъртия ред. Тя е А или Λ. Същото се отнася и за първата от последния ред. Тя би могла да е N или Н, от което в четенето им възникват две възможности: НАN&ПОΛ,/, 'Н(ω)αν(ν)ουπόλ(εως) / или НΛН&ПОΛ,/ 'Ηλιουπόλ(εως) = 'Ιλιουπόλεως/.

Засега не ни е известна стратегия 'Ιλιουπόλεως[1], поради което приемам, че се отнася до 'Ιωαννουπόλεως, написано неграмотно. Същото обяснение би следвало да се даде и относно изписаната длъжност на третия и четвъртия ред. Тя завършва доста необичайно на гласна и без знак за съкращение С Т Р А Т I, след което започва топонимът[2].

След съпоставянето на текста от петте моливдовула и изборът ни относно топонима би могло да се прочете следният текст:

Κατα-
καλῶ β(ασιλικῷ) (πρωτο)-
σπαθ(αρίῳ) (καὶ) σ-
τρατι(γῷ) 'Η(ω)α-
νουπόλ(εως)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κατακαλῶ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ 'Ιωαννουπόλεως.

Публикация: *Jordanov.* La stratégie, p. 90, n° 1.
Няма познати паралели.

Катакало вероятно ще е бил първият стратег на Йоанопол след административните разпоредби на императора през август—септември 971 г.

[1] Ако това четене се подтвърди от нов, по-добре запазен екземпляр, то навярно под това име се крие Първата българска столица Плиска. Името 'Ιλιουπόλεως ще е било в чест на деня на св. Илия (2 август), когато византийците печелят решителна победа над русите в битката при Дръстър. И ако трябва да се направи рекапитуция на новите имена на по-значимите селища в Източна България, то те носят тези на светиите: Йоан — Йоанопол, Теодор — Теодоропол и евентуално Илия — Илиупол. От друга страна пък, решителните битки с врага са провеждани в дните на тези светии, които са подпомогнали ромеите срещу езичниците.

[2] Начинът на изписване на текста на този печат твърде много напомня на този от моливдовулите на Сисиний, императорски протоспатарий и катепан на Теодоропол (№ 228—231). Освен тази характеристика по един и същи начин е изписана R,. Навярно двете групи печати са дело на един гравьор. За тези на Сисиний предположих, че са изработени непосредствено след завършването на военната кампания на византийците в Източна България — август—септември 971 г. Навярно по същото време са били изработени и тези на Катакало.

257—258. ΠΕΤΡΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς 'Ιωαννουπόλεως — (началото на 70-те години на X в.)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около него е изписан кръгов надпис + К Е R О Н Θ Е I Т W С W Δ О V Λ, = К(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп.

1.	2.	3.
П Е Т Р	П Е Т Р	Πέτρ-
О R, А, С П А	О R, А, С П А	ο β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπα-
Θ, S С Т Р А	Θ, S С Т Р А	θ(αρίῳ) (καὶ) στρα-
Т I Г . I А .	Т I Г W I . .	τιγῷ 'Ι(ω)α[ν]-
. & П О Λ	. . П О .	[ν]ουπόλ(εως)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ 'Ιωαννουπόλεως.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. Предложеното по-горе четене е от съпоставянето на двата текста. В него са несигурни две букви със значение за цялостното разчитане. От четвъртия ред предпоследната е А или Λ. След нея се виждат следи от знак, наподобяващ N или Н. Първата буква от последния пети ред е неотпечатана — друг въпрос е дали изобщо на това място е имало буква. Несигурността в четенето на тези букви и съчетанието им с останалите сигурни напомня текста от предните печати на Катакало, стратег на Н А N & П О Λ, или Н Λ Н & П О Λ,. И тук би могло да се предложи четене I Λ Н & П О Λ / 'Ιληουπόλ(εως) = 'Ιλιουπόλεως/.

1. П. инв. № 18094, кв. 173/134—144, 29.08.1979 г. Размери: 28—28/20/3 мм, 14,50 г. Добре оформено ядро, центриран, но некачествен отпечатък. Добре запазен екземпляр, отворен на две места над линията на канала за шнура на опаката страна.

2. Частно притежание, произхожда от района на стратегията. Имах възможността да го документирам (без заснимане) за съвсем кратко време. Размери 27—28/20/3 мм. Същата характеристика, като на по-горния.

Публикация: *Jordanov.* La stratégie, p. 91, n° 2.
Няма познати паралели.

Въпреки несигурността на посочените букви четенето е в полза на топонима IAN . &ΠΟΛ / 'Ι(ω)αν(ν)ουπόλ(εως)/.

Съществуването на самостоятелна стратегия Йоанопол е нов и неизвестен от другаде факт от административното устройство на българските земи след завоюването им в 971 г.

Петър е бил навярно вторият известен ни стратег на Йоанопол след Катакало. Може би това е същият Петър, познат от моливдовулите си като стратег на Дръстър (№ 218—219). Пръв стратег на Доростол след завоюването му в 971 г. е бил Леон Саракинопул (№ 215—216). След промените в административната уредба на тези земи, когато се обединяват Тракия и Йоанопол, Дръстър остава като самостоятелна стратегия, включена в катепаната Западна Месопотамия. Неин стратег е Петър (вж. № 218—219), вероятно същият, който преди това е бил стратег на Йоанопол според представените тук моливдовули.

13 α) ΙΩΑΝΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΔΟΡΟΣΤΟΛΟΥ

259—277. ΛΕΩΝ ΣΑΡΑΚΗΝΟΠΟΥΛΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου (?—975)

Л.

∘ ∘ ∘	
+ Λ Ε Ο Ν	+ Λέον
R, A, C Π A Θ, S	β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ)
C T P A T I Γ,	στρατιγ(ὸς)
I W A N ϐ Π	Ἰωαν(ν)ουπ-
O Λ	όλ(εως)

Оп.

∘ ∘ ∘	
+ S Δ O P	(καὶ) Δορ-
O C T O Λ O	οστόλο(υ)
O C A P A K	ὁ Σαρακ-
I N O Π V Λ	ινόπ(ο)υλ(ος)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου ὁ Σαρακηνόπουλος.

1. П. инв. № 17622, кв. 173/142, 15.08.1979 г. Размери: 27—29/21—23/3,5 мм, 15,40 г. Отлично запазен екземпляр, с леко приплъзване на ядрото при отпечатването и разминаване на лицевата и опаката страна.

2. П. инв. № 17706, кв. 173/133, 17.08.1979 г. Размери: 24—26/21—23/ 3,5 мм, 12.66 г. Отпечатъкът не е отчетлив, с леко размазани букви. Моливдовулът е пропукан по линията на канала и леко огънат.

3. П. инв. № 17587, кв. 173/133, 11.08.1979 г. Размери: 27—27/21—23/3 мм, 12,00 г. Качествен отпечатък, като цяло е добре запазен екземпляр, но повърхността му на места е проядена от корозия.

4. П. инв. № 18073, кв. 173/133, 28.08.1979 г. Размери: 16—28/21—23/3,5 мм.Качествен отпечатък, запазен в половинка. Препечатан или двойно отпечатан, но долният отпечатък от лицевата страна има по-голям диаметър на печата.

5. П. инв. № 18093, кв. 173/142, 29.08.1979 г. Размери: 25—26/21—23/3,6 мм, 13,98 г. Добре центриран отпечатък, но не всички букви са излезли. Добре запазен екземпляр.

6. П. инв. № 17544, кв. 173/144, 10.08.1979 г. Размери: 24—24/21—?/4 мм, 11,50 г. Непълен отпечатък, зле запазен екземпляр, дълбоко проядён от корозия и може би наранен с остър предмет, навярно с върха на кирката.

7. П. инв. № 17096, кв. 173/143, 13.07.1979 г. Размери: 25—28/21—23/4 мм, 14,15 г. Несполучлив отпечатък, при отпечатването се е получило леко приплъзване на ядрото в булотириона. Някои от буквите не са отпечатани, а други са унищожени по-късно.

8. П. инв. № 17082, кв. 173/143, 12.07.1979 г. Размери: 29—30/21—23/3 мм, 14,15 г. Отпечатан е на два пъти в различни посоки, поради което някои от буквите не са отчетливи. Целият отпечатък е в долния край на ядрото. Добре запазен екземпляр.

9. П. инв. № 17551 а, кв. 173/143, 9.08.1979 г. Размери: 23—30/21—23/3 мм. Зле запазен екземпляр, разсечен с кирката при разкопките, това навярно е отразено в теглото — 14,32 г.

10. П. инв. № 27278, кв. 172/58, 3.08.1979 г. Размери: 23—25/21—23/ 2 мм, 6,20 г. Добре центриран отпечатък, но не всички букви са отпечатани, въпреки че са върху ядрото. Самото то е по-тънко в сравнение с останалите. Счупен на две екземпляр по линията на канала за шнура.

11. П. инв. № 20179, сектор север, кв. 6. Размери: 24—26/21—23/3 мм, 10,60 г. Непълен отпечатък, добре запазен екземпляр.

12. П. инв. № 22140, сектор югоизток, 21.06.1984 г. Размери: 16—25/21—23 ?/1,5 мм. Зле запазен екземпляр, по-малък от половинка, при това некачествен като отпечатък.

13. П. инв. № 17592, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 12—24/21/2,5 мм. Върху него е препечатан печатът на Григорий спатарокандидат и нотарий (№ 122).

Всичките тринадесет екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. Наблюдават се едни и същи особености на буквите, дължащи се на изхабяване на матриците.

Всичките отпечатъци са в посока, успоредна на канала за шнура. При повечето екземпляри потъването на матрицата е от опаката страна, от която навярно е бил нанасян ударът.

Л.

° ° °

+ Λ Ε Ο Ν	+ Λέον
R, A, C Π A Θ, S	β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ)
C T P A T I Γ,	στρατιγ(ὸς)
I W A N ϒ Π	Ἰωαν(ν)ουπ-
O Λ,	όλ(εως)

Оп.

° ° °

+ S Δ O P	+ (καὶ) Δορ-
O C T O Λ O	οστόλο(υ)
O C A P A K I	ὁ Σαρακι-
N O Π V Λ,	νόπ(ο)υλ(ος)

° ° °

14. П. инв. № 17624, кв. 173/144, 15.08.1979 г. Размери: 26—28/21—21/4 мм, 13,28 г. Сполучлив отпечатък, добре запазен екземпляр, но все пак някои периферни букви са поизтрити.

15. П. инв. № 17612, кв. 173/144, 14.08.1979 г. Размери: 26—28/21—21/4 мм, 17,40 г. Както по-горе, но ядрото е по-плътно.

16. П. инв. № 17705, кв. 173/156, 17.08.1979 . Размери: 24—28/21—21/3,5 мм, 15,20 г. Отличен отпечатък, отлично запазен екземпляр.

17. П. инв. № 17599, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 25—26/21—21/3,5 мм, 12,70 г. Непълен отпечатък, някои от буквите не са отпечатани, а други са неясни, въпреки че всички са попаднали върху ядрото. Добре запазен екземпляр.

18. П. инв. № 17587, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 27—28/21—21/3 мм, 15,80 г. Добър отпечатък, но зле запазен екземпляр. Лицевата му страна е проядена от корозия, пропукан по линията на канала.

19. Инв. № 3362, Малък дворец, сектор север, кв. 150/93, 25.07.1967 г. Размери: 25—26,5/21—21/3 мм, 12,80 г. Отличен отпечатък, отлично запазен екземпляр.

Представените шест екземпляра (№ 14—19) са отпечатани с една и съща двойка матрици. Лицевата матрица почти не се различава от тази на горните тринадесет екземпляра (№ 1—13). Буквите са разположени по един и същи начин и са изписани почти еднакво. Могат да бъдат отличени по някои детайли при по-внимателно наблюдение. При матрицата от опаката страна се наблюдава различно разположение на буквите след третия ред, но в графиката им няма различия. При всички случаи те са дело на един и същи гравьор или са копирани една от друга. Не може да се отговори и на въпросите, коя двойка матрици е по-стара; от един и същи булотирион ли са; от два последователно употребявани или от два функционирали едновременно булотириона.

Публикация: *Тотев.* Неизвестен стратег, 49—51, където е публикуван № 19; *Йорданов.* Леон Саракинопул, № 8—23, където са представени всички документирани тук, с изключение на № 11—12.

Няма познати паралели.

Съществуването на стратегията Йоанопол и Доростол е известно само от представените тук моливдовули на Леон Саракинопул, който преди това е бил стратег само на Доростол. След създаването на стратегията Тракия и Йоанопол Леон Саракинопул е бил първият ѝ стратег. Тогава административното обединение Йоанопол и Доростол се е разпаднало.

Получаването в Преслав (Йоанопол) на най-малко деветнадесет писма на Леон Саракинопул свидетелствува за това, че той или е бил значителен период от време извън Преслав, изпълнявайки задълженията си, или е резидирал в Доростол, откъдето е кореспондирал със своите подчинени или с някакъв административен орган, стоящ над него.

14) КАППАДОКИАС

Тема, заемаща централната част на Малоазиатския полуостров. За пръв път неин стратег е споменат в 830 г. Преди това е била клисурия. През XI в. в изворите е съобщена като μεγάλα ῥωμαϊκὰ θέματα[1].

[1] *Скабаланович.* Византийское государство, с. 208; *Schlumberger.* Sigillographie, 278—279; *Pertusi.* De Them., 120—122; *Ahrweiler.* Recherches, p. 50/4; *Oikonomidès.* Listes, p. 348; Γρηγορίου-Ιωαννίδου, 41, 79.

278. KWNΣTANTINOΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Καππαδοκίας (?) — XI в.

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст. Около него кръгов надпис: . . R O H Θ E I T W C W Δ O V Λ . = [+ K(ύρι)ε] βοήθει τῷ σῷ δούλ[ῳ].

Оп.

1.	2.	
+ K O^{T}N C	 C	+ Κονστ(α)-
. Π^{T}A, K^{T}Є C	. . . K^{T}Є C	[ν(τίνῳ)] πατ(ρικίῳ) κὲ στ(ρατηγῷ)
. A Π A Δ .	. . Π A Δ .	[K]απ(π)(αδ[ο]-
K I A C	. . A C	κίας

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ Καππαδοκίας.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици.

Четенето е затруднено поради непълния отпечатък на първия екземпляр, фрагментираността на втория и необичайния начин на изписване на текста. На първия ред би трябвало да е изписан омонимът. Приемам, че той е завършвал на лицсващата първа буква на втория ред. Съставен е от четири букви в първия ред и една Т над тях — K O^{T}N C / . = Κονστ(α)[ν-(τίνῳ)]. Следват Π A, знак за съкращение над тях Т. Приемам, че по този начин е изписана титлата на Константин Π^{T}A, πατ(ρικίῳ). Следват KЄC и над тях Т. Приемам, че по този начин е изписана длъжността на собственика κὲ στ(ρατηγῷ). На последните два реда е изписан топонимът [K] A Π A Δ [O] / K I A C.

1. П. инв. № 238, намерен в района на стратегията при почистване на 24.07.1981 г. Размери: 22—26/20 ?/2 мм, 6,95 г. Непълен отпечатък, части от матриците не са излезли, разминаване на лицевата и опаката страна встрани. Покрит е с оловни окиси.

2. П. инв. № 22181, сектор запад, кв. 2, 3.08.1984 г. Размери: 14—19/?/1,5 мм.Навярно е бил сполучлив като отпечатък, но е зле запазен, половинка, при това намачкана. Четенето на текста правя по горния екземпляр.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В писмените източници няма известна личност с подобни данни.

В колекцията на Закос се съхранява моливдовул на Κωνσταντῖνος ἀνθύπατος, πατρίκιος β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Καππαδοκίας, датиран от издателя му във втората половина на X или в началото на XI в.[1]

Дали това са две групи печати на едно и също лице?

Най-напред следва да се уточнят датировките на моливдовулите. Въпреки несигурността в четенето на моливдовулите от стратегията необичайността в разположението на буквите насочва към датиране в XI в. Нещо съществено против предложената от Закос датировка не може да се изтъкне, освен че долната граница би трябвало да се изтегли докъм средата на XI в., при което не е изключено двете групи печати — от колекция Закос и тези от стратегията Преслав, да са на едно и също лице. Донякъде еднакъв е иконографският сюжет. Но категоричност е невъзможна.

[1] *Zacos.* Seals, II, n° 116. На лицевата страна при този печат е представен гръцки кръст, има инвокация. На опаката — петредов надпис KWNCT/ANT,ANΘVΠA/ΠATPIK,R,A,CΠ./ΘSCTPAT,KA/ΠΠAΔOK.

15) МАКЕДОНИАС

Създадена е между 789 и 802 г. като част от тема Тракия предвид опасността от новообразуваната българска държава като още една преграда към столицата Константинопол. Неин център е бил Адрианопол[1]. В Ескуриалската тактика името ѝ не е съобщено, но вместо нея е представено дукството Адрианопол[2]. През XI в. е отново възстановена. Някои изследвачи са склонни да приемат, че в 1006/1007 г. неин стратег е бил патрицият Григорий Вихкаци[3]. До края на разглеждания период много често е обединена с Тракия.

[1] *Lemerle.* Philippes, p. 122; *Pertusi.* De them., 162—166; *Коледаров.* Македония, 55—68; *Oikonomidès.* Listes, pp. 349, 355; *Cheynet.* Du stratège au duc, p. 191; Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Θεματικού, 49/43, 70/136, 91/286.

[2] *Oikonomidès.* Lstes, 263/34, 354.

[3] *Литаврин.* Кекавмен, 414—418; *Каждан.* Армяне, 17/1.

279. ΙΣΑΑΚΙΟΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Μακεδονίας (първа четвърт на XI в.)

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от едно стъпало. Под него и срещу края на всяко едно от раменете му е гравирана по една малка сфера. От кръговия надпис е запазено . . . . . W C W Δ, = [+ K(ύρι)ε βοήθει τ]ῷ σῷ δ(ούλῳ).

Оп.	+ H C A .	+ Ἡσα[κ(ίῳ)]
	Π A T P . .	πατρ[ικ(ίῳ)]
	S C T P A .	(καὶ) στρα[τ]-
	. Γ M A K .	[ι]γ(ῷ) Μακ[ε]-
	Δ O .	δο[ν(ίας)]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰσαακίῳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ Μακεδονίας.

П. инв. № 17094, кв. 173/152, 13.07.1979 г. Размери: 23—25/22/2 мм, 9,10 г. Непълен

отпечатък, периферията на матриците е неотпечатана, а може би и допълнително изтрита. Добре запазена повърхност.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Неизвестен от писмените източници. От стратегията са познати и други сфрагистични паметници, които биха могли да се свържат със собственика на представения моливдовул. Преди да заеме длъжността стратег на Македония с титлата протоспатарий, е бил стратег на Другувития (№ 220—221 а), на Тракия (№ 234—236), а след това е бил повишен в ранга на антипатите и назначен за комес на императорската конюшня (№ 192). Най-общо представената му кариера се датира в първата четвърт на XI в. Кога точно е бил стратег на Македония, не може да се отговори със сигурност. Навярно е бил приемник на цитирания по-горе патриций Григорий Викхаци, стратег на Лариса и Македония преди 1006/1007 г.

16) ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ

Почти нищо не е известно за мястото и ролята на града след завоюването му от византийците през 970 или 971 г. — до средата на XI в. Месемврия е била настрани от театъра на военните действия между България и Византия, оттук и пълното мълчание на хронистите. Навярно градът е влизал в тема Тракия, разширена след 971 г. за сметка на завладените български земи. Несъмнено ще е бил център на малка административна и фискална единица, но както бе посочено в началото, документалните източници мълчат[1].

През втората половина на XI в. обаче картината е променена. В резултат на масовите нашествия на новите номадски народи — печенеги, узи и кумани, в цяла днешна Северна и Южна България византийското присъствие е било почти ликвидирано, поради което на преден план излизат градовете и крепостите по черноморското крайбрежие като опорни пунктове във войната с нашествениците. Повтаря се една ситуация от шест века преди това, когато нашественици са били славяните и прабългарите. Оттук и вниманието, което би трябвало да отделя византийското правителство на тези райони и респективно отразяването им в хрониките. Въпреки това сведенията за Месемврия и през този период са оскъдни и се свеждат до следното:

В годините на управлението на Константин X и Евдокия (1059—1067) е била възобновена крепостната стена на Месемврия[2].

През 1079 г. в областта на Месемврия е избухнал бунт на местното население срещу централната византийска власт, начело на който застанал някой си Добромир[3].

Йоан Скилица съобщава, че през 1080 г. в Месемврия е бил изпратен Леон Диаватин, който сключил споразумение и мир с печенеги и кумани[4].

Според непреките данни в житието на св. Кирил Филеот може да се предполага, че по това време в Месемврия е бил преместен щабът на византийския флот, защитаващ Черноморското крайбрежие и Долния Дунав от варварите[5].

Тази откъслечна информация се допълва от данните на представените по-долу сфрагистични паметници. Те дават една по-пълна представа за конкретната административна структура на Месемврия. Данните от моливдовулите определят Месемврия като център на следните ведомства:

а) катепанат — освен представените тук моливдовули на Симеон вестарх и катепан на Адрианопол и Месемврия (195—196) за това свидетелствува и моливдовулът на Владцерт, магистър и катепан на Месемврия[6].

б) ἐκ προσώπου, известен от печатите на Ἰμέριος Σολομών πρωτοσπαθάριος β. νοτάριος καὶ ἐκ προσώπου Μ., датирани от издателя им в 40—60 г. на XI в., и от намерените в стратегията моливдовули на Андроник диокет и ἐκ προσώπου на Аркадиопол и Месемврия (№ 206—7).

в) клисура — представена от моливдовулите на Алексий или Александър (№ 280) и Панкратий (№ 281).

Не може да се отговори със сигурност дали едновременно са съществували тези учреждения, или са се преливали от едно в друго, но безспорен е изводът, че през втората половина на XI в. Месемврия се превръща в една крупна крепост, способна да се защитава и да води настъпателни действия с флот и независима връзка със столицата Константинопол.

[1] За историята на Месемврия през средните векове вж. *Гюзелев, В.* Несебър. — В: Български средновековни градове и крепости, 1, 325—56.

[2] *Velkov, V.* Zur Geschichte Mesembrias in XI Jahrhundert. — Byzantinobulgarica, 2, 1966, 267—273.

[3] За него вж. тук № 73—75, 87—88.

[4] ГИБИ, 6, с. 340.

[5] *Гюзелев, В.* Сведение за историята на Варна и Анхиало (Поморие) през XI в. в житието на Кирил Филеот. — ИБИД, 28, 1972, с. 321.

[6] *Zacos.* Seals, II, n° 1059.

[7] *Seibt.* Bleisiegel, S. 299, n. 2.

16 α) ΚΛΕΙΣΟΥΡΑ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ

До края на X в. заедно с темата и независимо от нея съществуват и някои други военноадминистративни единици. Една от тях е κλεισούρα начело с κλεισουράρχης. Тя

включва планински райони, най-често дефилета, които се укрепват за отблъскване на нападенията. Клисурархът е навярно офицер, приближен на стратега на дадената тема, но назначаван и подчинен пряко на императора. Според някои изследвачи понякога е имал за подчинени един или няколко турмарси[1].

Като се има предвид горното определение и мястото и ролята на Месемврия в тази част на страната, възниква въпросът кога е била създадена клисурата Месемврия и какъв е нейният характер — на малка своеобразна административна единица или фортификационна отбранителна система от общата укрепителна линия на империята.

За да се отговори на въпроса за времето на създаването ѝ, би трябвало да се издири онзи момент в периода 971—1088 г., когато Месемврия и околността ѝ е отговаряла на условието за клисура. Възможни са два такива периода:

а) през 970 или 971 г. след превземането на града да е бил превърнат в опорен пункт (клисура) срещу българи и руси;

б) през третата четвърт на XI в., когато византийците губят контрол над Северна България и Стара планина се превръща в естествена преграда. Тогава възниква и катепаната Месемврия и в града се премества щабът на флота, т.е. крепостта Месемврия получава завършен вид.

[1] *Ahrweiler.* Recherches, 81—82; *Oikonomidès.* Listes, p. 342, n. 313.

280. ΑΛΕΞΙΟΣ / ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ β. σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κλεισουράρχης Μεσημβρίας (трета четвърт на XI в.)

Л. Двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около изображението кръгов надпис K E R O H Θ E I T W . . .O V Λ W = + K(ύρι)ε βοήθει τῷ [σῷ δ]ούλῳ

Оп.	+ Α Λ Ε Ξ . .	Ἀλεξ[ίῳ]
	R, . Π Α Θ, Κ .	β(ασιλικῷ) [σ]παθ(αρο)κ[α]-
	N Δ, S K Λ I C Υ	νδ(ιδάτῳ) (καὶ) κλισου-
	Ρ Α Ρ . M E C H	ράρ[χ(ῃ)] Μεση-
	M . . I A C	μ[βρ]ίας

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἀλεξίῳ βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ κλεισουράρχῃ Μεσημβρίας.

Четенето на омонима е проблематично. След четвъртата буква се вижда част от отвесна хаста, която би могла да е от I или от A, съответно предлаганото попълване би могло да е ΑΛΕΞ[IW] или ΑΛΕΞ[ΑΝ(ΔΡW)].

П. инв. № 22131, сектор запад-юг, рампа, 21.06.1984 г. Размери: 20—26/20 ?/3 мм, 7,50 ? г. Моливдовулът е счупен на две части с липсващи фрагменти. Част от отпечатъка не е попаднал върху ядрото.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. Не са достатъчни и за конкретна датировка на моливдовула, като най-общо тя е в рамките на съществуването на стратегията.

281. ΠΑΓΚΡΑΤΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας καὶ κλεισουριάρχης Μεσημβρίας (трета четвърт на XI в.)

Л. Двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. В полето между раменете му е гравирана по една звезда. Около изображението е изписан кръгов надпис . . . . . H Θ E I T W C W Δ O V Λ W = [+ K(ύρι)ε βο]ήθει τῷ σῷ δούλῳ

Оп.	+ Π A K P	Πα(γ)κρ-
	Α T, R, A, C Π A Θ	ατ(ίῳ) β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ)
	. Π I T, M E Γ, E .	[ἐ]πὶ τ(ῆς) μεγ(άλης) ἑ[τ]-
	. P, S K Λ H . .	[ε]ρ(είας) (καὶ) κλη[σου]-
	. I A P X M . .	[ρ]ιάρχ(ῃ) Μ[εσ]-
	. . R P I A .	[ημ]βρία[ς]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Παγκρατίῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας καὶ κλεισουριάρχῃ Μεσημβρίας.

П. инв. № 664, Южна порта, кв. 181/19, 12.08.1958 г. Размери: 20—20.5/18/2,2 мм, 5,50 г. Добре запазен моливдовул, но непълен отпечатък. Периферните части на матриците не са отпечатани, поради което едни от буквите са едва видими, а други въобще неотпечатани, което частично затруднява четенето.

Публикация: *Герасимов.* Византийски печати, 135—136, № 5.

Няма познати паралели.

Поради некачественото отпечатване издателят му е бил затруднен в попълването и четенето на топонима на клисурата. При наличието на друг печат на клисурарх на Месемврия и от наличните букви M . . . . . P I A би могло да се предположи, че Панкратий е бил клисурарх на Месемврия.

Личност с подобни имена, титли и длъжност не е позната от писмените източници. Известен проблем представлява съчетанието между титлата β. πρωτοσπαθάριος, принадлежността на Панкратий към корпуса на великата етерия ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας и назначението му за клисурарх на Месемврия. Би могло да се предполага, че или част от корпуса на великата етерия е бил на гарнизон в района на Месемврия и Панкратий е съчетавал двете си длъжности — командир на тази част от етерията и клисурарх, или, и което е по-вероятно, β. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας да е почетна титла[1].

[1] Подобен случай на съчетаване на принадлежността към корпуса на великата етерия и длъжност в провинцията вж. върху моливдовула на Μιχαὴλ β. σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας καὶ ἀναγραφεῖ Παφλαγονίας . — Вж. *Zacos.* Seals, II, n° 854.

17) МЕСОПОТАМИАС

Разположена в горното течение на р. Ефрат (няма нищо общо с античната Месопотамия), отвоювана от арабите и въведена в ранг на тема между 899 и 901 г. или по-късно — в 911[1]. В Ескуриалската тактика са представени четирима управители на Месопотамия: ὁ δοὺξ Μεσοποταμίας, ὁ κατεπάνω Μ., ὁ στρατηγὸς Μ., ὁ Μεσοποταμίας τῆς Δύσεως[2].Катепанатът Месопотамия и стратегията Западна Месопотамия се локализират от изследвачите в новозавоюваните български земи[3]. През XI в. стратегията еволюирала на катепанат и дукство. Месопотамия е отново една — тази в Мала Азия[4].

[1] *Honigman.* Ostgrenze, 69—70; *Pertusi.* De thematibus, 139—140; *Oikonomidès.* Listes, p. 349, n. 351; Γρηγορίου-Ιωαννίδου. Θεματικού, 45/34.
[2] *Oikonomidès.* Recherches, 57—79. *Божилов.* Хазе, 185—195.
[3] *Oikonomidès.* Listes, 263/29, 31; 265/13; 269/16.
[4] *Cheynet.* Du stratège au duc, p. 189.

282. N. βεστάρχης καὶ κατεπάνω Μεσοποταμίας (60^{-te}—70^{-te} години на XI в.)

Л.	·:· K E R O	K(ύρι)ε βο-
	H Θ E I T O	ήθει τῶ
	C O Δ O V$^{\lambda}$.	σῶ δούλ(ῳ) [M(ι)χ(αὴλ)]
	R E C T A P	βεστάρ-
	X O V	χου
Оп.	—◦—	κὲ κατε-
	K E K A T E	πάνο Με-
	Π A N O M E	σοποτ(α)-
	C O Π O T	μίας
	M I A C	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ [Μιχαὴλ] βεστάρχῃ καὶ κατεπάνω Μεσοποταμίας.

Единственият и основен проблем в четенето е относно омонима на собственика на моливдовула. Къде е изписан и въобще изписан ли е? Инвокацията започва на първия ред и продължава на втория и третия. Проблемът е с този трети ред. Дали до края е изписано само ΔOVΛW или е изписан и омонимът. Прави впечатление, че между V и следващия шести знак над тях е изписано нещо като λ. На същата височина е изписан сходен или неясен знак и след шестия знак. А самият той е неясен, изтрит до основата си, но в никакъв случай не може да е O. Би могло да се приеме, че това е окончанието на ΔOVΛW, но при всички досегашни случаи вместо W гравьорът е употребил, макар и неправилно, O. Всъщност омонимът, ако въобще е изписан, би трябвало да се намира тук и да е съставен от две букви, т.е. съкратен. Допускам възможността да е изписан чрез $\overset{\lambda}{M}$ = M(ιχαὴ)λ. Прави впечатление, че отпечатаните букви са с висок релеф, плътни, а не кухи, както в досегашните случаи, а също така и че кръстът в началото на текста е точковиден.

П. инв. № 24644, сектор северозапад, намерен е в сграда № 2 на 26.08.85 г. Размери: 23—25/20/3 мм, 12,40 г. Отпечатъкът е направен в долния край на ядрото. Запазен е каналът от калъпа на ядрото, то самото не е от добро качество, но моливдовулът не е оформян допълнително.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

При констатираната несигурност в омонима е излишно да се правят предположения относно личността на собственика на печата. Титлата му вестарх, съчетана с длъжността катепан, насочва към датиране в 60^{-te}—70^{-te} години на XI в. Това от своя страна изключва възможността да се отнася за кетапаната Месопотамия, локализиран в европейската част на Византия. Собственикът на печата, скрепявал кореспонденцията му до Преслав, ще е бил катепан на Месопотамия преди или след вестарха Теогност Мелисин[1].

Възниква и въпросът, от какъв характер е била кореспонденцията на катепана на Месопотамия, получена в Преслав през 60^{-te}—70^{-te} години на XI в. Възможните отговори са различни. Не изключвам официалния характер, когато по някакви причини катепанът на

Месопотамия е трябвало да кореспондира със стратега на Преслав, но по-вероятно е да се отнася до частна кореспонденция между родственици или съмишленици.

[1] *Theodoridis, D.* Theognostos Melissenos, katepan von Mesopotamia. — BZ, 2, 1985, 363—365.

18) ΝΕΟΣ ΣΤΡΥΜΩΝ

Позната е от един-единствен източник — Ескуриалската тактика. В нея са посочени две стратегии ὁ Στρυμόνος ἤτοι Χρυσάβας[1] и ὁ τοῦ Νέου Στρυμόνος[2]. Според Икономидис те са производни на старата тема Стримон. Стратегията Нови Стримон, според същия автор, би могла да се ситуира в района на изток от Места и на юг от Родопите или пък по горното течение на реката в района на север от Крушево. Била е учредена след завладяването на тези земи от Цимисхий през 971 г.[3] След смъртта на последния навярно старата тема Стримон е била възстановена и тази е причината Нови Стримон да не се среща повече в писмените източници. Представените по-долу моливдовули са единственото нейно материално потвърждение.

[1] *Oikonomidès.* Listes, 265/33.
[2] *Ibidem,* 269/4.
[3] *Ibidem,* p. 357.

283—288. ΣΤΕΦΑΝΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τοῦ Νέου Στρυμόνος (971—976)
Л. Бюст на св. Панталеймон с голобрадо „кукленско" лице. Косата му е на букли. Облечен е в мантия, около главата с нимб. В дясната ръка държи пред гърдите кръст, а в лявата неясен предмет (навярно кадилница). От двете страни на изображението е изписан вертикален надпис ⊙ / Π / A / N — T / E / Λ E = Ὁ ἅ(γιος) Παντελε(ήμον). Около изображението — кръгов надпис, навярно съдържащ инвокацията + ΑΓΠΑΝΤΕΛ . . . R T . .
Оп.

1.	2.	3.
. C T .	. . . .	+ C T .
. . N W . .	. . N W R, A,	Φ A N W . .
. . A Θ S C . .	. . A Θ S C T .	C Π A Θ, S C . .
. . Γ̣ W T . .	. . Γ W T ϗ .	T H Γ W . . .
. . . V . .	. . . . .	C T P Y̰ . .
4.	5.	6.
+ C̣ T E	. . . E	+ C . .
Φ A N W R, A,	. . . W R, A,	Φ A N . . .
. Π̣ A Θ, S C T P	. . . . S C T P	C Π A . . . . .
. . Γ W T ϗ N,	. . . . T ϗ N,	T H Γ . . . .
C T P V M W	. . . . . W	C T . . . .

След съпоставянето на шестте екземпляра, които са отпечатани с една и съща двойка матрици, се чете:

+ C T E	+ Στε-
Φ A N W R, A,	φάνῳ β(ασιλικῷ) (πρωτο)-
C Π A Θ, S C T P,	σπαθ(αρίῳ) (καὶ) στρ(α)-
T H Γ W T ϗ N,	τηγῷ τοῦ N(έου)
C T P V M W	Στρυμώ(νος)

+ Ἅγιει Πανταλεήμων, βοήθει Στεφάνῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ τοῦ Νέου Στρυμόνος.

Въпреки че разполагаме с шест екземпляра, които взаимно се допълват, съществуват проблеми в попълването на липсващите букви и в цялостното четене на текста. Те са два: а) в четенето на кръговия надпис от лицевата страна и б) в четенето на последния ред от опаката страна.

Кръговият надпис от лицевата страна би трябвало да съдържа инвокацията. Затруднено е четенето на последните няколко знака от този надпис, които биха могли да съдържат и някакъв епитет към св. Пантелеймон.

Четенето на последния ред от обратната страна на печата, където би трябвало да е изписан топонимът или патронимът, не е съвсем сигурно поради лошата му запазеност. Върху предлагания вариант на развързване и четене ми обърна внимание проф. Икономидис[1].

1. П. инв. № 17620, кв. 173/142, 15.08.1979 г. Размери: 22—24/22/2,5 мм, 5,20 г. Зле запазен и некачествено отпечатан екземпляр. Останали са незасегнати ръбовете от периферията на ядрото, а отпечатъкът е само в средата на моливдовула.

2. П. инв. № 17275 а, кв. 173/39, 2.08.1979 г. Размери: 22,5—24/22/2 мм, 6,24 г. Зле запазен и некачествено отпечатан екземпляр. Същите дефекти, както при горния. Много близки са

помежду си, като че ли са отпечатани върху ядра от един и същи калъп. Неизправността в булотириона не е била отстранена.

3. П. инв. № 22121, сектор изток, върху плочника, 20.06.1984 г. Размери: 18—25/22/2 мм. Качествен отпечатък, но за съжаление екземплярът не е цял, липсва може би една трета от него.

4. П. инв. № 22908, от рампата на южния сектор, 14.08.1984 г. Размери: 25,5—27/22/2 мм, 9,54 г. Добър отпечатък, но зле запазен екземпляр. Отворен е по линията на канала от лицевата страна, покрит е с дебели оловни окиси. Някои от буквите са унищожени.

5. П. инв. № 22907, сектор юг, кв. 8, 14.08.1984 г. Размери: 17—28/22/2,5 мм. Качествен отпечатък, но е запазен в половинка, покрита на отделни места с окиси.

6. П. инв. № 24585, сектор северозапад, кв. 16, 9.08.1985 г. Размери: 12—23/22/2,8 мм. Качествен отпечатък, но от моливдовула е запазена една трета част.

Прави впечатление, че последните четири екземпляра (№ 3—6) са отпечатани със същия булотирион, но е бил изправен за разлика от отпечатъците при № 1—2. Също така тези четири екземпляра са с близки по форма и големина ядра, докато първите два рязко се разграничават. Възниква въпросът, кои са по-ранните? Ако се приеме формално, че след известна употреба булотирионът се е разхлабил, то би следвало № 1—2 да са по-късните.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Получаването в Преслав на най-малко шест писма на стратега на Нови Стримон — императорския протоспатарий Стефан, наподобява картината от времето на активно получаване тук на донесения от стратезите на редица стратегии — Верое, Доростол, Йоанопол, от катепана на Теодоропол и др., т.е. в началния период на функциониране на стратегията, когато тук е резидирал наместникът на императора за новозавоюваните територии — Дамян Добромир, дук на Тракия и Месопотамия (вж. № 237—238). Не бива да се изключи и една друга възможност. Известно е, че в похода срещу Дръстър освен тагмата е участвувала и темната войска начело със своите стратези от старите теми и от новосъздадените[2]. Възможно е тук в Преслав да се е намирал някакъв щаб или координатор на военните действия и тук да са пристигали донесения от командирите на различни експедиционни отряди, в които са влизали войски от съответната стратегия.

И в двата случая обаче датировката на моливдовулите е в първите години на функциониране на стратегията Преслав.

[1] Ползувам се от предоставената възможност да му благодаря още веднъж за оказаната колегиална помощ.

[2] *Тъпкова-Заимова.* Долни Дунав, 34—35. Според същата Цимисхий е бил принуден да остави гарнизони във всички покорени крепости и градове, които са били извикани на помощ при обсадата на Дръстър, впоследствие върнати по старите си места.

19) ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΟΥ / ΠΑΡΙΣΤΡΙΟΥ

Византийска тема, за териториалния обхват на която и време на съществуване се дискутира повече от сто години. Без да вземам отношение в тази дискусия, свързана с характера на византийската административна структура в завладените български земи[1], ще изложа двете противоположни мнения:

а) темата Паристрион е създадена след завладяването на българските земи от византийците в 1018 г. (Нейна разновидност е тази на румънските изследвачи за съществуването на Паристрион още в 971 г., твърдение, което не издържа критика в светлината на последните находки).[2]

б) обособяването на тема Паристрион като отделна административна единица е станало във връзка с нашествията на печенезите след 1059 г.[3]

Сфрагистичните паметници с този топоним, които са систематизирани по-долу, съдържат формата Παραδουνάβου, превод на славянското Подунавие:

α) κατεπάνω

1. Δημήτριος Κατακαλών ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου — $50^{-те}$—$60^{-те}$ години на XI в.[4];

2. Συμεὼν βέστης καὶ κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου — $60^{-те}$ години на XI в.[5];

3. Μιχαὴλ βεστάρχης καὶ κατεπάνω Παραδουνάβου — $60^{-те}$—$70^{-те}$ години на XI в.[6];

β) ἐκ προσώπου — Βασίλειος ἐκ προσώπου τοῦ Παραδουνάβου — втората половина на XI в.[7];

γ) τουρμάρχης — Ἰωάννης τουρμάρχης τοῦ Παραδουνάβου — втората половина на XI в.[8]

[1] *Литаврин.* България — Византия, 195—200; *Тъпкова-Заимова.* Долни Дунав, 55—65; Γρηγορίου-Ιωαννίδου. Θεματικού, 70/137, 76/200, 79, 91; *Jordanov — Zaimova.* Bas-Danube, 122—125.

[2] *Скабаланович.* Византийское государство, 225—229; *Панченко.* ИРАИК, 10, с. 296; *Мутафчиев.* Дръстър, 158—159; *Dölger, F.* BZ, 31, 1931, 444—446; *Jorga, N.* Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation. Bucureşti, 1934, 197—200; *Bănescu.* Les duchés, 45—98; *Петров.* Възстановяване, 27—28.

[3] *Иречек, К.* История болгар. Одесса, 1878, с. 264; *Успенский, Ф.* Образование Второго Болгарского царства. Одеса, 1879, 17—18, 57, 104; *Златарский, В.* Устройство Болгарии, 50—56, 61—67.

[4] *Йорданов.* Силистра, 1, 103—104, № 8.

[5] Вж. тук № 289.

[6] *Zacos.* Seals, II, n° 602.

[7] *Ibidem*, n° 956.
[8] *Ibidem*, n° 530.

289. ΣΥΜΕΩΝ βέστης καὶ κατεπάνω τοῦ Παραδουνάβου — 60-те—70-те години на XI в.

Л. Изображение на св. Никола в цял ръст, прав, с нимб, къса коса в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален надпис О / А / Г І / О / С . . . . . Ὁ ἅγιος [Νικόλαος]

Оп.	+ К Е R, Θ,	+ К(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	. V М Е W N	[Σ]υμεὼν
	. . . . . К А	[βέστῃ) (καὶ)] κα-
	. . . . . W Т Ʉ	[τεπάν]ῳ τοῦ
	. . Р А Δ Ʉ	[Πα]ραδου-
	. А R О V	[ν]άβου
	—∘—	

+ Κύριε βοήθει Συμεὼν βέστῃ καὶ κατεπάνῳ τοῦ Παραδουνάβου.

Инв. № 2382, намерен е при разкопките на Двореца през юни 1927 г. Размери: 26,5—28,5/23/4 мм, 16,60 г. Отпечатъкът е бил качествен и добре центриран, но моливдовулът е зле запазен. В средата му е пробита голяма дупка с диаметър над 6 мм и вероятно е бил преизползуван за тежест. Повредени са отчасти надписът и изображението.

Публикация: *Мушмов.* Новооткрити, с. 242; *Герасимов.* Византийски печати, с. 134, № 2.

Паралели: *Mordtmann.* Μολυβδόβουλλα, p. 144, n° 1; *Barnea, I.* A propos de la découverte de deux sceaux byzantins de Dinogetia. — Dacia, N. S., 2, 1958, 473—475; *Idem.* Dinogetia, 1, 332—325.

В писмените източници не е позната личност с този омоним, титла и длъжност. В датировката на моливдовулите и в идентифицирането личността на Симеон се наблюдават съществени различия у отделните изследвачи. Две са крайностите: Бънеску приема, че Симеон е бил катепан на Подунавието през 1020—1025 г., и го идентифицира с приближения на Константин VIII (1025—1028) — евнух Симеон[1]. Златарски приема, че Симеон е бил катепан на Подунавието през 60-те—70-те години на XI в.[2] През 1951 г. в Диногеция бе намерен нов, трети екземпляр, отпечатан с една и съща двойка матрици с двата вече публикувани. Издателят му Барня прие датировката на Банеску[3]. Според титлата на Симеон — вест, Станеску счита, че моливдовулите трябва да се датират през втората половина на XI в.[4]

Наред с новата информация за отделните титли и длъжности в последно време постъпи и нова информация за личността на Симеон, а както бе посочено по-горе — нова информация и за Подунавието.

Титлата βέστης има широко разпространение сред византийските сановници и най-вече сред провинциалните управители през 60-те—70-те години на XI в.

В стратегията Преслав са намерени два моливдовула на Симеон вестарх и катепан на Адрианопол и Месемврия, датирани към края на 60-те и началото на 70-те години на XI в. (вж. № 195—196). Собственикът на двете групи моливдовули е един и същ. През 60-те години е бил катепан на Подунавието, към края на същото десетилетие повишен в длъжност и титла, но със същата задача — да прикрива столицата на Византия и нападенията на печенезите.

[1] *Banescu.* Les duchés, 70—73.
[2] *Златарски, В.* Моливдовулът на веста Симеон, катепан на Подунавието. — Избрани произведения, II, С., 1984, 141—146.
[3] *Barnea.* Din istoria Dobrogei, 3, 94, 424; *Idem.* Byzantinischen Bleisiegel aus Rumänien. — BYZANTINA, 13, 1985, 304—305.
[4] *Stânescu, E.* Demunirile bizantine ale reginii de la Dunarea de Jos in secole X—XII şi sensul lor istoric. — SCIV, 19, 1968, p. 473.

290. ΑΔΡΑΛΕΣΤΟΣ πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Παραδουνάβου?

Л.	—∘—	
	+ А Δ . .	+ Ἀδ[ρά]-
	Λ Е С . . .	λεσ[τος]
	А, С П . . .	(πρωτο)σπ(αθά]-
	Р Н . .	ρη(ος)
	—∘—	
Оп.	. . . К П	[+ (καὶ) ἐ]κ π-
	. . . . П Ʉ	[ροσώ]που
	. . . . А Δ .	[τ(οῦ) Παρ]αδ(ουνά)[β(ου)]
	. . . А N О	ὁ Σπ]ανό-
	. . Λ∘	[που]λ(ος)

+ Ἀδράλεστος πρωτοσπαθάριος καὶ ἐκ προσώπου τοῦ Παραδουνάβου ὁ Σπανόπουλος.

Екземплярът е половинка при това не особено качествено отпечатана и зле запазена, поради което четенето е затруднено. Проблеми около попълването на липсващите букви от лицевата страна няма, докато за тези от опаката страна не може да се каже същото, това налага по-подробен коментар.

От първия ред е запазена последната буква — П и част от предпоследната К (?). От втория ред предпоследната е също П, а последната е размазана още при отпечатването, тя би могла да е Ѱ или W. От тези букви възстановявам предполагаемата длъжност на Адралест [+ S E] К П / [P O C O] П Ѱ = [(καὶ) ἐ]κ π[ροσώ]που.

На следващите три реда би трябвало да са изписани топонимът или топонимите, чийто ἐκ προσώπου е бил Адралест, или пък топонимът и патронимът.

От няколкото възможности се спирам на следните: На третия ред да е изписан топонимът [τ(οῦ) Παρ]αδ(ουνά)[β(ου)] или ['Αρκ]αδ(ιου)[π(όλεως)], а на четвъртия и петия — патронимът [ὁ Σπ]ανό[που]λ(ος). Възможно е също така Адралест да е ἐκ προσώπου на две административни единици, например 'Αρκαδιουπόλεως καὶ 'Αδριανουπόλεως[1].

П. инв. № 17262, кв. 173/152, 30.07.1979 г. Размери: 15—24/20 ?/2 мм.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Несигурността в четенето на топонима или патронима не позволява да се направи опит за идентифициране с личност от писмените източници. През X—XI в., когато най-общо се датира моливдовулът, са известни мнозина представители на фамилията Σπανόπουλος, но нито един от тях не носи името 'Αδράλεστος[2].

Известно основание за попълване на топонима с τοῦ Παραδουνάβου предлага аналогията с вече цитирания моливдовул на Βασίλειος ἐκ προσώπου τοῦ Παραδουνάβου.

[1] Не е изключена и възможността вторият топоним да е 'Ιωαννουπόλεως.

[2] Преглед на отделните представители на тази фамилия вж. у *Каждан.* Социальный состав, с. 289 (индекс и цит. л-ра). Повече подробности вж. у *Seibt.* Bleisiegel, 284—286.

20) ΠΕΡΣΘΛΑΒΑΣ — ΙΩΑΝΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Градът е завладян от византийците на Великден 971 г. Като изключим сведенията на хронистите за превземането му, то за цели тридесет години след това те мълчат. Една лаконична бележка, която като че ли изненадва и самите византийски летописци, съобщава, че в 1000 г. градът е отново завоюван. Не изобилствуват сведенията и за по-късния период. Градът е упоменат един или два пъти във връзка с нашествията на печенези и узи и опитите на византийското правителство да премахне тази опасност. Липсват всякакви сведения относно административната му структура. Ето защо сведението в Ескуриалската тактика, където е представен стратег на Тракия и Йоанопол[1], бе значителна крачка в нашите познания. Тя бе последвана и от други, свързани преди всичко със сфрагистиката[2]. Всички намерени в Преслав сфрагистични паметници са пълноценни документални източници за историята на града и илюстрация за дейността на стратегията. В този смисъл коментарът от уводната част е съвсем актуален и тук. За съжаление информацията им не е така точно датирана, както би ни се искало.

Ето накратко събитията от хрониките, отнасящи се до Преслав, съпоставени с информацията на сфрагистичните паметници:

Преслав, както бе посочено по-горе, е превзет от византийците на Великден 971 г. и според думите на участвуващия в похода византийски хронист Леон Дякон . . .„императорът прекарал няколко дни в града, укрепил пострадалите му части, оставил достатъчно стража, нарекъл го Йоанопол по собственото си име и с цялата войска тръгнал срещу Доростол“[3]. От този момент и от тези думи на Леон Дякон изследвачите приемат, че градът се е наричал вече Йоанопол. Този извод обаче се намира в противоречие с останалите сведения на същия хронист и с цялостната обстановка по време на похода. Целта на византийците не се нуждае от коментар, но те идват под формата на доброжелатели и съюзници на България. По думите на същия Леон Дякон . . .„казват, че тогава бил пленен царят на мизите. . . и бил заведен при императора. Той го приел с почести, като го нарекъл владетел на българите, и му казал, че е дошъл да отмъсти за злините, които мизите са претърпели от скитите. . .[3]“ Всичко това — афишираното съюзничество, титлуването на Борис „владетел на българите“ и преименуването на столицата на същия Борис на името на „съюзника му“ Йоан, е в противоречие. Навярно Леон Дякон и другите хронисти след него са посочили един акт — преименуването на Преслав в Йоанопол, състоял се няколко месеца по-късно, когато е последвала и цялостната административна уредба на завоюваните български земи. Следователно от 16 април до края на юли 971 г. градът все още се е наричал Преслав.

Към този период в една първична моя публикация отнесох моливдовулите на Йоан, императорски протоспатарий и стратег на Персклава (№ 291—297). Основното затруднение, тогава и сега, бе датировката на тези моливдовули. Колебанията — дали в 971, или след 1000 г., си остават. Изложеният тогава аргумент, свързан с тяхното количество, приближаващ ги към тези от първия период на стратегията, не е така убедителен. Приблизително същото количество са и моливдовулите на другия стратег на Преслав — Константин Карантин, които определено се датират след 1000 г. При тази несигурност датировката на печатите на Йоан би следвало да се отнесе по принцип в април — юли 971 г. или след 1000-та г., но преди тези на Константин Карантин.

Друг проблем е относно първия стратег на Йоанопол. Ако се преодолеят колебанията в тъждеството ΗΛ.ΟΥΠΟΛ, = 'Η(ω)α(νν)ουπόλ(εως), то първият стратег на града би трябвало

да е Катакало (№ 252—256). В противен случай първият стратег на Йоанопол е Петър (№ 257—258).

Следващият период от историята на Преслав е свързан с името на Леон Саракинопул, тъй като той е последователно стратег на Йоанопол и Доростол с главен град Йоанопол, но вероятно е резидирал в Доростол, където преди това е бил стратег, и на Тракия и Йоанопол (вж. № 215—216, 259—277 и 239—244). Първите си две длъжности ще е имал преди административната уредба в Ескуриалската тактика, а посоченият в нея стратег на Тракия и Йоанопол е бил същият Леон Саракинопул. Хронологията на следващите стратези на Тракия и Йоанопол не е сигурна, но е приемливо предположението, че до освобождаването на града в 986—987 г. последен стратег ще е бил Никифор Ксифий (№ 250), а преди него и след Леон Саракинопул — Теофан (№ 245—248) и Ставракий (№ 249), разбира се, доколкото можем да бъдем сигурни в текста на печата на последния.

Кой е първият стратег на града след завоюването му в 1000 г., не може да се отговори. И въобще за целия XI в. могат да се посочат имената само на двама или трима стратези — Константин Карантин, Андроник Дука и евентуално Йоан. Навярно за определен период от време (в двадесетте години на XI в.) стратег на Преслав ще е бил някой член на фамилията Пигонити, тъй като тук са получавали писмата на Никита Пигонит, стратег на Дирахиум (№ 225), и на стратега на Преславица — Леон Пигонит (№ 309—310).

Името Йоанопол се среща по печатите изписано по следните начини: IWANNЧΠΟΛ, (239—240), IANOΠΟΛ (241—242), IANOΠΟΛΕΟC (243—244), IWANWΠΟΛΕΟC (250), IW̄ΠΟ-ΛΕΟC (245—248), HANЧΠΟΛ (252—256), IWANϑΠΟΛ (259—77).

Името Преслав: ΠΕΡCKΛΑΒΑ (291—297), ΠΕΡΔCΒΑ (298—302), M̄ ΠΡΕCΘΛΑΒ, (303).

[1] *Oikonomidès.* Listes, 265(9).

[2] *Тотев.* Неизвестен стратег, 49—51; *Божилов.* Леон Саракинопул, 98—106; *Йорданов.* Нови данни, 104—114; *Idem.* Etablissement, 35—45; *Idem.* La stratĕgie, 89—97.

[3] ГИБИ, 5, 263—265.

291—297. IWANNHΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Около него кръгов надпис + K E R O H Θ I TW C W Δϑ Λ, = + Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ. Последните три букви от инвокацията са огледално обърнати Δ ϑ Λ′.

Оп.

1.	2.	3.
+ IW̄ R, A,	+ IW̄ R, A,	+ IW̄ R, A,
. Π A Θ, K E	. Π A Θ, K .	C Π A Θ, K E
. T P A T H	. T P A T H	C T P A T H
Γ O Π E P C	. . . E P C	Γ O Π E P C
K Λ A R A,	. Λ A R A,	K Λ A R A,

4.	5.	6.	7.
. . W̄ R .	. I W̄ R A	+ IW̄ R, A,	. I W R .
. . . Θ K .	. . A Θ, K E	C Π A Θ, K E	. Π A Θ . .
. . . A . .	C T P A T H	C . . . T H	. T P A . .
. . Π E . .	Γ O Π E P C	. . . . .	. . Π E . .
. Λ A . .	K Λ A R .	. . . . .	. Λ A R .

1—7.

+ IW̄ R, A,	+ ’Ιω(άννῃ) β(ασιλικῶ) (πρωτο)-
C Π A Θ, K E	σπαθ(αρίῳ) κὲ
C T P A T H	στρατη-
Γ O Π E P C	γῶ Περσ-
K Λ A R A,	κλάβα(ς)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ ’Ιωάννῃ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Περσθλάβας.

Всичките седем екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, в посока, успоредна на канала за шнура.

1. П. инв. № 17224, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 26—28/22/3 мм, 11,29 г. Добре запазен екземпляр, но отпечатан с разхлабени матрици, поради което лицевата и опаката страна са се разминали с 2 мм. По същата причина първите букви от втория и третия ред не са отпечатани. Ударът върху булотириона е бил нанесен от опаката страна.

2. П. инв. № 17045, кв. 173/142, 4.07.1979 г. Размери: 26—29/22/3 мм, 14,40 г. Добре запазен екземпляр, но некачествен отпечатък. Ядрото е било препечатано на два пъти в перпендикулярни една на друга посоки, поради което буквите са размазани и нечетливи.

3. П. инв. № 17568, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 26—28/22/3 мм, 13,12 г. Отлично запазен екземпляр, същият дефект на булотириона, както при № 1 Отпечатъкът от лицевата страна е „подхлъзнат“ и зрънчестият му кръг е удвоен.

4. П. инв. № 17607, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 24—27/22/4 мм, 14,75 г. Некачествен отпечатък, излезли са само средните части на матриците.

5. П. инв. № 17620, кв. 173/143, намерен е в погребение № 1 между черепа и раменната кост в насипа от керамидки и животински кости, 30.07.1979 г. Размери: 18—19,5/22/2,7 мм, 4,46 г. Очевидно е, че ядрото е било по-малко от печата, но все пак основните букви са отпечатани и добре запазени.

6. П. инв. № 17559, кв. 173/153, 11.08.1979 г. Размери: 23—25/22/4 мм, 11,90 г. Най-характерното за този моливдовул е, че върху него е препечатан печат на друго лице:

Върху опаката страна на долния моливдовул (на Йоан) е препечатана лицевата страна на вторичния печат с диаметър 15 мм. Изображението му е разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от две стъпала. Около него кръгов надпис + K E R O Θ, T W C, Δ ɣ Λ, = + Κ(ύρι)ε βο(ή)θ(ει) τῷ σ(ῷ) δούλ(ῳ).

Върху лицевата страна на моливдовула на Йоан е препечатан текст в четириредов надпис:

∘ ∘ ∘	
+ R A C H	+ Βασι-
Λ, Δ O M E C	λ(είῳ) δομεσ-
T . . T ɣ Δ	τ[ίκ(ῳ)] τοῦ Δ-
. . . . Λ	. . . . .

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βασιλείῳ δομεστίκῳ τοῦ Δ . . . . .

Тъй като последният ред в него е унищожен, невъзможно е да се прочете чий доместик е бил Василий. Не е изключено обаче последните два реда да са съдържали патронима му τοῦ Δ . . . . . , макар че инвокацията от лицевата страна изисква дателен падеж, а не генитив.

Отсъствието на титла при печата на Василий и директното изписване на длъжността му доместик навежда на мисълта, че може би той ще е бил доместик, подчинен на стратега на Преслав, т.е. δομέστικος θέματος[1].

В сферата на предположенията би могло да се допусне, че той е получил разпореждане от своя стратег Йоан и поради липса на ядро в момента или пък за да потвърди, че вече е получил разпореждането на началника си, препечатал моливдовула му със собствения си булотирион.

7. П. инв. № 24001, сектор североизток, рампа, 14.08.1985 г. половинка.

Публикация: *Йорданов.* Нови данни, 106—107: *Jordanov.* La stratégie, p. 93, n° 7.

Паралели: *Йорданов.* Силистра, 2, № 6, с. 102. Моливдовулът е от същата двойка матрици с вече представените.

Не е известен от писмените източници. Основният проблем в коментара е относно времето, когато Йоан е бил стратег на Преслав. Съобразно направения по-горе коментар за съществуването на стратегията Преслав възможностите са най-малко две:

Императорският протоспатарий Йоан да е бил назначен за стратег на града непосредствено след завоюването му от византийците през април 971 г. — до преименуването на Преслав в Йоанопол през август същата година.

Времето, през което Йоан е бил стратег на Преслав, да е след 1000-та г., т.е. след повторното завоюване на града от византийците.

Във вече цитираната моя публикация на тази група моливдовули предпочетох първата възможност. Без да са категорични доказателствата, към подобен извод насочват техният вид, форма, големина, начин на изписване и разположение на буквите в текста, съкращенията, а също и фактът, че в Преслав са получени най-малко седем писма на стратега на града. Къде е бил той по това време? Подобна активна кореспонденция до Преслав се наблюдава най-вече в началния период на функциониране на учреждението, когато там се е намирал някакъв надведомствен орган, стоящ над пишещите до града стратези — наместникът на императора за новозавоюваните земи. Активното изпращане на разпореждания или донесения от стратега на Преслав в този кратък период може да се обясни и с факта, че той би могъл да е участвувал в обсадата на Дръстър, откъдето е поддържал регулярно връзка с ръководеното от него ведомство.

Ако се приеме втората възможност, то Йоан е най-ранният засега стратег на Преслав след повторното му завоюване в 1000-та г.

[1] Коментар на тази длъжност вж. у *Ahrweivel,* Recherches, p. 37; *Oikonomidès.* Listes, p. 341.

298—302. KWNΣTANTINOΣ KAPANTHNOΣ πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περσθλάβας (първата четвърт на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са пред гърдите. От двете ѝ страни са изписани сиглите M̄-P — Θ̄V̄. Около изображението кръгов надпис + Θ K E R O H Θ E I TW C W Δ ȣΛ, = + Θ(εοτό)κε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп.	1.	2.
	K W̄ N	. . .
	A, C Π A Θ, E	A, C Π A Θ, .
	Π I T ȣX̄, S C	Π I T ȣX̄, S C

Т Р А Т І Г О
П Е Р Δ С R А
Т W К А . .
—·:·—

Т Р А Т І Г О
П Е Р Δ С R А
Т W К А R Δ,
—·:·—

3.
К W̄ N
А, С П А Θ, Е
П І Т Ʊ Χ̊, S С
Т Р А Т І Г О
П Е Р Δ С R А
Т W К А Р, Δ

4.
. . .
. С П А Θ, Е
П І Т Ʊ Χ̊, S С
Т Р А Т І Г О
П Е Р Δ С R А
. . К А Р, Δ

5.
К W̄ .
А, С . . . .
П І . . . . .
Т Р А Т І Г О
П Е Р Δ С . .
Т W К А . .

1—5.
К W̄ N
А, С П А Θ, Е
П І Т Ʊ Χ̊, S С
Т Р А Т І Г О
П Е Р С Δ R А
Т W К А Р, Δ
—·:·—

Κων(σταντίνῳ)
(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) ἐ-
πὶ τοῦ χρ(υσοτρικλίνου) (καὶ) σ-
τρατιγῶ
Περδσ(λά)βα(ς)
τῷ Καρ(αν)δ(ηνῷ)

Петте екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици; това позволява попълването на липсващите букви. В четенето на текста обаче има някои особености. Те се отнасят до топонима и патронима.

Топонимът е изписан ПЕРСΔRА, което би трябвало да се развърже на Περδσ(λα)βά(ς). Правилната форма е Περσθλάβας.

Патронимът е К А Р, Δ, , което би трябвало да се развърже на Καρ(αν)δ(ηνός). Правилната форма е Καραντηνός[1]. Изследвачите на тази фамилия са склонни да отъждествяват Καρανδηνός с Καραντηνός[2].

След изправянето на текста и попълването на липсващите букви се чете: + Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγῷ Περσθλάβας τῷ Καραντηνῷ.

1. П. инв. № 18240, кв. 173/132—133, 8.05.1980 г. Размери: 26—30/23/4 мм, 18,60 г. Матриците в булотириона са били леко разхлабени и лицевата страна леко е размазана. Част от надписа на опакото е унищожен с острие, навярно при разкопките.

2. П. инв. № 16698, кв. 173/173, 17.10.1979 г. Размери: 21—26/23/3 мм, 9,30 г. Лицевата страна е изцяло изтрита или некачествено отпечатана, опаката е добре отпечатана и запазена, но булотирионът е бил разхлабен и в резултат се е получило подхлъзване на ядрото в него и удвояване на буквите в началото на редовете.

3. П. инв. № 24600, сектор юг, кв. 10, 11.08.1985 г. Размери: 23,5—25/23/3 мм, 11,20 г. Ядрото е било некачествено, части от матриците не са отпечатани, някои от буквите са допълнително изтрити.

4. Частно притежание от колекцията на Н. Георгиев. Произхожда от Преслав. Размери: 22,5—25/23/3 мм. Зле запазен екземпляр.

5. П. инв. № 18553, кв. 173/139, 18.05.1980 г. Размери: 22,5—25/3 мм. Счупен на две части екземпляр, липсват фрагменти от него. Булотирионът е бил разхлабен, поради което се е получило значително разминаване между лицевата и опаката страна.

Публикация: *Jordanov*. La stratégie, p. 94, n° 8.
Няма познати паралели.

В писмените източници се съобщава за византийски сановник със същите имена — Κωνσταντῖνος Καραντηνός, зет на Роман III Аргир (1028—1034), съпровождал го в похода срещу Алеп през 1030 г.[3] По същото време е бил назначен за кратко време за дук на Антиохия на мястото на разбунтувалия се Михаил Спондил[4]. По време на описваните събития е притежавал титлата патриций.

Съществуват основания да се приеме, че собственикът на представените моливдовули и Константин Карантин, зетят на Роман III Аргир, са едно и също лице. Освен съвпаденията на омонима и патронима в полза на това предположение са и някои непреки данни, свързани с намирането в Преслав на моливдовули на:

1. Анна Карантина (№ 407—410а), навярно сестра на Роман III Аргир, която е писала до съпруга си — стратег на Преслав;

2. Василий Аргир, патриций и стратег на Тракия (№ 232—233), който навярно е писал до своя зет — стратега на Преслав;

3. Леон Хиросфакт (№ 419) — доместик на корпуса на екскувитите във вече посочения поход срещу Алеп в 1030 г.

Данните върху моливдовулите от Преслав би трябвало да отразяват един по-ранен етап от кариерата на Константин Карантин. Въпросът е колко по-ранен? Като се има предвид, че в 1029 г. е бил вече патриций и сред приближените на императора, то титлата протоспатарий

при хрисотриклиниума ще е била негово притежание не много време преди това, най-вероятно около 20-те години на XI в., когато е бил стратег на Преслав и е получавал писма от шурея си Василий Аргир, стратег на Тракия.

С възцаряването на своя зет или малко преди това вероятно е бил вече в столицата и в обкръжението на императора. Навярно тогава, в 1028 г., ще е бил въздигнат и в ранга на патрициите.

Намирането в Преслав на моливдовули на Константин Карантин, на членове на неговото семейство, роднини и съмишленици е илюстрация на контактите, които те са поддържали, и вероятно на съгласуване на действията им.

[1] По същия начин е изписан патронимът ΚΑΡΑ, ΔΗΝ, върху моливдовула на Βάρδας Καραντηνός πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς, датиран в първата половина на XI в., от издателя му *Laurent.* Orghidan, n° 334.

[2] *Каждан.* Социальный состав, с. 90/18.

[3] Според *Laurent.* Les gouverneurs, p. 239 — Константин Карантин е бил дук на Антиохия от август 1029 — до август 1030 г.

303. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΔΟΥΚΑΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Μεγάλης Πρεσθλάβας (трета четвърт на XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат с нимб, къса къдрава коса, брада и мустаци. Облечен е в ризница и наметало, закопчано над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата навярно щит, който поради некачествения отпечатък не се вижда. От двете му страни е изписан вертикален надпис ⊙ / Θ̲Ε / . — Δ̲ / . . . . . = ʿΟ ἅ(γιος) Θε[ό]δ(ωρος).

Оп. . ∴ .

. N Δ P O N,	[ʾA]νδρόν(ικος)
A̲, C̲ Π A Θ, S	(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ)
C̲ T̲ P A T I Γ,	στρατιγ(ὸς)
T̲ . C M̓Π P̲ A̲ .	
C̲ Θ̲ Λ A . , .	
Δ Ʊ K,	
•	τ[ῆ]ς Μ(ε)γ(άλης) Πρα[ι]-
	σθλά[β](ας) ω]
	Δούκ(ας)

И от тази страна части от матрицата не са отпечатани, като че ли двете срещуположни страни на ядрото са били по-тънки и до тях не са достигнали матриците при запечатването. Тъй като това е рядък сфрагистичен паметник с името на града Μεγάλης Πρεσθλάβας, ще си позволя по-подробен коментар:

От първия ред е унищожена първата буква. Тя би трябвало да е A.

От втория ред е отпечатана част от първата буква (върху ръб на ядрото). Втората — Π е изтрита, вижда се само дясната ѝ половина. Останалите са запазени — A,CΠAΘ,S.

От третия ред първата буква е отпечатана, както по-горе, от следващата T се вижда само част от хоризонталната ѝ хаста. Останалите са запазени и отпечатани CTPATIΓ,.

От четвъртия ред първата буква е T. Вижда се само лявата ѝ половина. Втората липсва, третата е C. Предполагам, че тук е бил изписан определителният член ΤΗC[1]. Четвъртата буква е съставена от лигатурно изписване на M и Γ. Петата и шестата са леко повредени, но очевидно става дума за Π и P. Каква точно е била седмата, не може да се каже със сигурност. Вижда се само една скосена хаста, навярно част от A. Не е ясно дали в този ред е имало осма буква. В реда на направените дотук предположения тя би трябвало да е I. — T[H]C M̓ΠPA[I].

От петия ред първите две букви не са цялостно запазени, но очевидно става дума за C и Θ. Третата е Λ, четвъртата A, а какви са били петата и шестата, се разбира от другия, вече цитиран екземпляр от същата двойка матрици — R и W[2].

От шестия ред се виждат три букви Δ Ʊ K,.

След попълването на липсващите букви и изправянето на текста се чете: ʾΑνδρόνικος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς τῆς Μεγάλης Πραισθλάβας ὁ Δούκας.

П. инв. № 22909, сектор юг, кв. 8, 14.08.1984 г. Размери: 22—23/22 ?/3 мм, 9,90 г. Непълен отпечатък, ударът не е бил достатъчно силен, за да се отпечатат целите матрици. От ядрото е отчупена малка част. Повърхността на моливдовула е леко проядена от корозия.

Публикация: *Jordanov.* La stratégie, p. 95, n° 9.

Паралели: *Герасимов.* Плиска, 169—170, обр. 239. Отпечатан е със същата двойка матрици.

Собственикът на представения моливдовул е член на фамилията Дуки[3]. Известни са негови съименници[4]. Правени са опити за идентифициране собственика на печата с някой от тях.

Издателят на моливдовула от Плиска го датира най-общо в първата половина на XI в. и го идентифицира със сина на кесаря Йоан Дука — Андроник Дука (1045—1077)[5].

Авторът на просопографското изследване на рода Дуки предпочита да направи идентификация с бащата на императора Константин X Дука (1059—1067)[6].

За съжаление данните на моливдовулите не предлагат възможности за по-точно датиране и от там опит за идентификация с един или друг представител на фамилията Дуки. Може би известна възможност предлага топонимът Μεγάλης Πρεσθλάβας. От прегледа на останалите източници би могло да се приеме, че това име градът ще е получил в третата четвърт на XI в. Наистина титлата протоспатарий е от твърде нисък ранг по това време, но и значението на стратегията Преслав през третата четвърт на XI в. не е особено голямо.[7]

[1] Дотук в четенето на текста няма различия между отделните изследвачи, докато по-нататък вече се появяват.
а) *Герасимов.* Плиска, 170—172, е склонен да приеме, че тук е бил изписан определителният член τοῦ, и по-нататък чете топонима в родителен падеж за м. род, въпреки, че както сам отбелязва, „във всички известни византийски извори името Велики Преслав е винаги транскрибирано в женски род".
б) *Dölger, F.* BZ, 43, 1950, S. 236, е склонен да предложи четене [σ]τρατιγ(ὸς) [τῶ]ν 'Μ(ε)γ(άλων) Πρε(σθ)λάβων.
в) запазените букви от двата моливдовула подтвърждават корекцията в четенето, направена от *Banescu.* Les duchés, p. 42, n. 1. Името на града не прави никакво изключение от изворите, а, напротив, подтвърждава ги и наистина е в женски род τῆς Μεγάλης Πρεσθλάβας.

[2] И при него те са зле запазени, но все пак видими. Издателят му е предпочел да види R I Θ, навярно за да съгласува определителния член τοῦ с името Μ(ε)γ(άλου) Πρεσθλάβιου.

[3] *Polemis.* The Doukai, London, 1968.

[4] *Ibidem,* n° 11, 16, 21, 70, 104, 220, 233, 260.

[5] *Герасимов.* Плиска, 169—170, и племенник на императора Константин X Дука. Разбира се, тогава не са били известни датата на раждане и смъртта на този сановник, защото датировката в първата половина на XI в. не съвпада с дейността на предпочитания от автора Андроник.

[6] *Polemis.* The Doukai, n° 11.

[7] Същата титла по това време (1066 г.) притежава и стратегът на Лариса — Никулица Делфин (вж. *Кекавмен,* 257, 526—528).

21) ΠΕΡΣΘΛΑΒΙΤΖΑΣ

Текстът от сфрагистичните паметници е единственото указание за мястото на този град в административната структура на империята. На основния въпрос, кой е този град, съществуват две различни мнения. Едното — идентифицира се със средновековния български град, срещан в изворите като Переяславец, μικρά Περσλάβα, Барасклафиса, Малын Прѣславь и Proslaviça[1]. Другото — че това е всъщност Преслав, като суфиксът -ιτζα се отнася за женския род на името[2]. Не само, че съм страна в тази дискусия, но наличната информация не противоречи на идентифицирането на тази стратегия със сателита на Преслав — Преславица. Второто твърдение е необосновано, методологически неиздържано и подбира само изгодни факти, като игнорира противоречащите. Например относно наличието на кумеркиарии на Преславица, което предполага наличието и на граница.

Както вече бе посочено в коментара по-горе, след завладяването на града през 971 г., вероятно след завземането на Дръстър, е бил преименуван на Теодоропол и поставен начело на крайгранична военно-административна единица — катепанат. Навярно старото име на града е било възстановено след повторното му завоюване от византийците в 1000-та г. Скилица го е нарекъл μικρὰν Περσθλάβαν[3]. Също така може да се предполага, че градът е бил поставен начело на стратегия. Вече разполагаме с моливдовулите на шест или седем стратега на Преславица, без да сме сигурни относно хронологията им. Засега само биха могли да се направят някои предположения относно времето на заемането на тази длъжност от някои от стратезите на града, чиито имена са приложени по-долу.

Около 1018 г. в Преслав е била получена кореспонденция, скрепена с моливдовула на стратега на Дирахиум — патриций Никита Пигонит (№ 225). Би могло да се предполага, че пак по същото време ще е била получена тук кореспонденцията и от стратега на Преславица — Леон Пигонит (№ 309—310). Печатите на Йоан Малеси, патриций и стратег на Преславица, би трябвало да се датират в 30—50 г. на XI в. Преди да предложа списъка на личности, върху чиито печати е изписан топонимът Πρεσθλαβίτζας, още веднъж искам да изразя подозрението си, дали зад многобройните Μαλέσιος, Ὁμαλις, Μελίας, 'Ιωάννης Μαλ. .α, 'Ιωάννης Μαλέσης не се крие всъщност една и съща личност — 'Ιωάννης ὁ Μαλέσης.

Списък на управителите на Преславица:

1. 'Αέτιος, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (№ 304—307)
2. Λέων Πηγώνιτης, πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (309—310)
3. Μαλέσιος β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας[4].
4. Ὁμαλις πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας (№ 312)
5. Μελίας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (№ 311)
6. 'Ιωάννης Μαλ. .ας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (№ 308)
7. 'Ιωάννης Μαλέσης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας[5]
8. Εὐστράτιος Ῥωμαῖος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ κουμερκιάριος Περσθλαβίτζας
9. 'Ιωάννης κουμερκιάριος Περσθλαβίτζης
10. Σέργιος χαρτουλάριος καὶ κουμερκιάριος Πρεσθλαβίτας[6]

Навярно през втората половина на XI в. градът е завладян от печенези и узи и след това не се е възстановил, за да остане само името му от време на време в описанията на тези земи.

[1] *Йорданов.* Малък Преслав, 335—340; *Oikonomidès.* Presthlavitza, 1—9.

[2] *Diaconu.* Prestlavitza, 279—293.

[3] *Skylitzes.* 344/87.

[4] Съхранява се в Ермитажа М-6096. *Шандровская.* Болгарии, с. 462.

[6] *Oikonomidès.* Presthlavitza, n° 3—5.

304—307. ΑΕΤΙΟΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат с нимб, къса къдрава коса, дълга клиновидна брада и мустаци. Облечен е в ризница и наметало, закопчано над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. От двете му страни във вертикални редове е изписано: ⊙ / Θ Ε / Ο — Δ / W / Ρ Ο / C = ˚Ο ἅ(γιος) Θεόδωρος.

Оп.

⁘	
+ Α Ε Τ Η	+ Ἀέτη-
Ο, Α, C Π Α Θ,	ο(ς) (πρωτο)σπαθ(άριος)
S . Τ Α Ρ Τ Ι Γ,	(καὶ) [σ]ταρτιγ(ὸς)
. . Ρ Θ Λ Α	[Πε]ρ(σ)θλα-
. . Τ Ζ Α	[βί]τζα-
C	ς

+ Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

П. инв. № 19220, кв. 173/132, 21.05.1981 г. Размери: 23—24/22 ?/2,5 мм, 5,95 г. Добър отпечатък, но с по-късни увреждания. Наранен е с остър предмет, навярно при разкопките, но попълването на липсващите букви и цялостното четене не е проблематично.

Публикация: *Йорданов.* Преславица, 7—8, обр. 3 а.

Паралели: *Йорданов.* Преславица, с. 8, обр. 4 а, намерен е в с. Кладенци, Толбухинско, и е отпечатан със същата двойка матрици.

305.

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат, както по-горе, но от друга матрица. Лицето му не е така удължено и аскетично. От двете страни на изображението е изписан вертикален надпис ⊙ / Θ Ε / Ο — Δ / W / Ρ Ο / C.

Оп.

—⁘—	
Α Ε Τ Ι Ο,	Ἀέτιο(ς)
Α, C Π Α Θ, S C	(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) σ-
Τ Ρ Α Τ, Π Ε	τρατ(ηγὸς) Πε-
Ρ C Θ Λ, R,	ρσθλ(α)β(ίτζας)
—⁘—	

Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

П. инв. № 17208, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 24—24/20/3 мм, 12,95 г. Добре запазен екземпляр, отпечатан косо спрямо посоката на канала за шнура. Ядрото не е било с добре оформени краища, поради което периферията на изображението и текстът не са отпечатани напълно.

Публикация: *Йорданов.* Преславица, с. 5, обр. 1 а—б.

Паралели: *Йорданов.* Преславица, с. 5, обр. 2 а—б, отпечатан със същата двойка матрици, намерен е в г. Силистра; *Oikonomidès.* Presthlavitza, p. 5, n. 13. Съхранява се в колекция Fogg n° 2284, от същия тип, навярно и от същата двойка матрици.

* * *

Следващите два моливдовула са зле запазени, несполучливи са като отпечатъци, което затруднява четенето им и идентифицирането им с горните два.

306.

Л. Едва видими следи от изображението на св. Теодор. От вертикалния надпис . . . . . — Δ / . / Ρ Ο / .

Оп. ⁘

+ Α Ε . .	+ Ἀέ[τη]-
. Α, C Π Α Θ	[ο(ς)] (πρωτο)σπαθ(άριος)
. . . . .	[(καὶ) σταρτιγ(ὸς)]
Π Ρ Ε C . . .	Πρεσ(θλα]-
R	β[ίτζας]

+ Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

Моливдовулът е в много лошо състояние — намачкан, огънат, а и самият отпечатък е бил некачествен. Получило се е удвояване на надписа от опаката страна. Всичко това затруднява четенето и идентифицирането с горните два екземпляра. Повече се приближава и може би е от една и съща двойка матрици с № 304.

П. инв. № 26851, Преславска архиепископия, сектор юг, рампа, 14.07.1987 г. Размери: 28—28/22/4 мм. Дебело ядро 15,20 г.

Непубликуван.

[5] Непубликуван. Съхранява се в ИМ-Силистра.
[6] *Oikonomidès.* Presthlavitza, n° 3—5.

304—307. ΑΕΤΙΟΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат с нимб, къса къдрава коса, дълга клиновидна брада и мустаци. Облечен е в ризница и наметало, закопчано над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. От двете му страни във вертикални редове е изписано: ⊙ / Θ Ε / Ο — Δ / W / P O / C = Ὁ ἅ(γιος) Θεόδωρος.

Оп.

+ Α Ε Τ Η	+ Ἀέτη-
Ο, Α, C Π Α Θ,	ο(ς) (πρωτο)σπαθ(άριος)
S . Τ Α Ρ Τ Ι Γ,	(καὶ) [σ]ταρτιγ(ὸς)
. . P Θ Λ Α	[Πε]ρ(σ)θλα-
. . T Z A	[βί]τζα-
C	ς

+ Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

П. инв. № 19220, кв. 173/132, 21.05.1981 г. Размери: 23—24/22 ?/2,5 мм, 5,95 г. Добър отпечатък, но с по-късни увреждания. Наранен е с остър предмет, навярно при разкопките, но попълването на липсващите букви и цялостното четене не е проблематично.

Публикация: *Йорданов.* Преславица, 7—8, обр. 3 а.

Паралели: *Йорданов.* Преславица, с. 8, обр. 4 а, намерен е в с. Кладенци, Толбухинско, и е отпечатан със същата двойка матрици.

305.

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат, както по-горе, но от друга матрица. Лицето му не е така удължено и аскетично. От двете страни на изображението е изписан вертикален надпис ⊙ / Θ Ε / Ο — Δ / W / P O / C.

Оп.

Α Ε Τ Ι Ο,	Ἀέτιο(ς)
Α, C Π Α Θ, S C	(πρωτο)σπαθ(άριος) (καὶ) σ-
Τ Ρ Α Τ, Π Ε	τρατ(ηγὸς) Πε-
Ρ C Θ Λ, R,	ρσθλ(α)β(ίτζας)

Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

П. инв. № 17208, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 24—24/20/3 мм, 12,95 г. Добре запазен екземпляр, отпечатан косо спрямо посоката на канала за шнура. Ядрото не е било с добре оформени краища, поради което периферията на изображението и текстът не са отпечатани напълно.

Публикация: *Йорданов.* Преславица, с. 5, обр. 1 а—б.

Паралели: *Йорданов.* Преславица, с. 5, обр. 2 а—б, отпечатан със същата двойка матрици, намерен е в г. Силистра; *Oikonomidès.* Presthlavitza, p. 5, n. 13. Съхранява се в колекция Fogg n° 2284, от същия тип, навярно и от същата двойка матрици.

* * *

Следващите два моливдовула са зле запазени, несполучливи са като отпечатъци, което затруднява четенето им и идентифицирането им с горните два.

306.

Л. Едва видими следи от изображението на св. Теодор. От вертикалния надпис . . . . . — Δ / . / P O / .

Оп.

+ Α Ε . .	+ Ἀέ[τη]-
. A, C Π Α Θ	[ο(ς)] (πρωτο)σπαθ(άριος)
. . . . .	[(καὶ) σταρτιγ(ὸς)]
Π Ρ Ε C . . .	Πρεσ(θλα]-
R	β[ίτζας]

+ Ἀέτιος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

Моливдовулът е в много лошо състояние — намачкан, огънат, а и самият отпечатък е бил некачествен. Получило се е удвояване на надписа от опаката страна. Всичко това затруднява четенето и идентифицирането с горните два екземпляра. Повече се приближава и може би е от една и съща двойка матрици с № 304.

П. инв. № 26851, Преславска архиепископия, сектор юг, рампа, 14.07.1987 г. Размери: 28—28/22/4 мм. Дебело ядро 15,20 г.

Непубликуван.

307.

Л. Вижда се половината от бюстово изображение на св. Теодор Стратилат и част от надписа . . . . . — Δ / W / P O / .

Оп.	+ A . T .	+ 'A[é]τ[η]-
	. A, C П . .	[ο(ς)] (πρωτο)σπ[αθ(άριος)]
	S C T	(καὶ) στ[αρτιγ(ὸς)]
	. O N . . .	
	. Λ A . .	

Моливдовулът, освен че е половинка, е бил и прегънат, сега изправен след почистването. Дали от прегъването или още при отпечатването, но последните два реда не са съвсем успоредни на първите, а са разположени косо спрямо тях.

Изображението от лицевата страна и първите три реда от текста на опаката са еднакви с тези от № 304. Не може да се каже със сигурност, че са от една и съща двойка матрици поради деформацията на раглежданата половинка и пораженията по нея.

След третия ред в текста започват различията. Първата буква от четвъртия ред е унищожена, втората е O, третата N. Какви са били следващите, не се знае. Има място поне за три букви. От петия ред първите две букви липсват, следващата е Λ, до нея се вижда наподобяващ A знак, останалите, може би два знака, липсват. Запазената половинка, изображението и текстът подсказват, че може би е имало и шести ред.

Проблемът е как да се допълнят липсващите букви? Близостта с моливдовул № 304 подсказва, една от възможностите, която обаче не е издържана граматически [T]ON(ΠΕΡ / CΘ]ΛA[RI / TZAC]. Тогава как да се обясни голямата близост между тези две групи моливдовули и все пак различието в изписването на топонима? Остава да се надяваме на намирането на друг, по-добре запазен екземпляр, които ще реши и този проблем.

Но основният въпрос е на едно и също лице ли са тези моливдовули? Очевидно става дума за едно и също лице, но дали се отнася за длъжности в два различни града?[1] В цитираната вече публикация на Икономидис е посочено, че Аеций е стратег на Преслав, а не на Преславица. Навярно авторът не е познавал другата група моливдовули (№ 304), където е дадена цялостната форма на топонима.

Не може да се отговори на въпроса, коя група е по-стара и след като се отнася до един и същи топоним, защо тъй е съкратен по този начин.

[1] Теоретически е възможно, но практически е малко вероятно Аеций да е бил стратег на Преслав и Преславица. Може би и тук се опира до локализацията на Преславица — въпрос, на който се спирам по-горе.

308. IWANNHΣ MAΛEΣHΣ ? πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

Л. Бюст на Св. Никола с нимб, къса заоблена брада, къса права коса, високо чело, правилни черти, очи, нос и мустаци в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. Лицето на светеца е изпълнено във висок релеф, извисяващ се над останалите елементи от изображението. От двете му страни е изписан вертикален надпис ⊙ / . . / . . — Λ A / O C = Ὁ ἅ(γιος) [Νικό]λαος.

Оп.	+ K E R, Θ,	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	T W C W Δ Ʊ	τῷ σῷ δού(λῳ)
	I W̄ A, C П A Θ, S	'Iω(άννῃ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ)
	C T P A T H . .	στρατη[γῷ]
	П E P C Θ Λ .	Περσθλ(α)[β(ίτζας)]
	T . M A Λ .	τ[ῷ] Μαλ(έ(σῃ)]
	-A-	α

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ιωάννῃ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Περσθλαβίτζας τῷ Μαλέσῃ.

Проблематично е попълването на липсващите букви и в четенето най-вече на топонима и патронима.

Топонимът е изписан на петия ред. От него са запазени шест букви и има място за още една буква, в краен случай две. Попълването с R, и развързване на Περσθλ(α)β(ίτζας) правя по аналогия с моливдовулите на Аеций (№ 305). Наистина разполагаме и с друга група моливдовули, при които е изписана пълната форма на Περσθλαβίτζας, но и в разглеждания случай има нещо сходно, макар и да е под известно съмнение.

Патронимът е изписан на шестия ред, но не завършва на него, а продължава и на седмия. Първите две букви от шестия ред са унищожени. Навярно тук е бил изписан определителният член T W. Следват M A Λ . След тях не може да се каже какво точно е било изписано, но има място за още един или два знака. От първата, която е закръглена, се е запазила част от гърба ѝ. Тя би могла да е O, Є или C. Не може да се каже със сигурност дали след нея е имало друга буква, но факт е, че на следващия ред е изписана A.

Следователно патронимът е съставен от буквите M A Λ . / A, при което възможностите за четене са няколко: τῳ Μαλέᾳ, τῷ Μαλείᾳ, τῷ Μαλελίᾳ[1], τῷ Μαλέσηα[2].

Със съответните уговорки съм приел четене Ἰωάννης ὁ Μαλέσης по следните съображения:

а) в стратегията са намерени моливдовули на Йоан Малеси като патриций и стратег (№ 359);

б) от същия Йоан Малеси със същата титла и длъжността стратег на Преславица стана известен наскоро открит моливдовул от Силистра[3];

в) известен е моливдовул на Малésиος β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας[4];

г) в стратегията Преслав са намерени още моливдовули на: Μελίας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (№ 311); Ὅμαλις πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (№ 312).

Всички тези разновидности — близки помежду си — се отнасят може би до един и същи човек — Ἰωάννης ὁ Μαλέσης στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

П. инв. № 21552, сектор запад, кв. 5, 10.08.1983 г. Размери: 24—25/22/3,5 мм, 8,80 г. Изображението и текстът свидетелстват за работа на опитен гравьор. Части от матриците не са отпечатани, а някои от буквите са може би допълнително унищожени.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

При несигурността в четенето на топонима и патронима е безпредметно да се прави коментар за личността му. Все пак сведения за Йоан Малеси вж. при № 359.

[1] У *Skylitzes,* 209/73 е посочен някой си Κωνσταντῖνος ὁ τῆς Μαλελίας.

[2] Би могло да се допусне, че гравьорът е допуснал грешка в изписване на името Μαλέσια вместо Μαλέσῃ.

[3] Закупен е за колекцията на ИМ-Силистра. На лицевата му страна са представени св. Теодор и св. Георги както при моливдовул № 359, а на опаката петредов надпис [+ IW]ΠΑ / [ΤΡΙΚ,S]CΤΡΑ / Τ,Γ,ΠΡ]ΕCΘΛΑ / [RIT]Z A C O / [MAΛ] ECI / C = [+ Ἰω(άννης)] πατρίκ(ιος) (καὶ)] στρα[τ(η)γ(ὸς) Πρ]εσθλα[βίτ]ζας ὁ [Μαλ]έσις.

[4] *Йорданов.* Преславица, 9—10, обр. 7 а—б.

309—310. ΛEWN ΠΗΓΟΝΙΤΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

Л. 1.	2.	
—※—		
. K E R, Θ,	. . . R, Θ,	[+] K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
. W C W .	. . . W Δ,	[τ]ῷ σῷ δ(ούλῳ)
. . O N .	. . O N T,	[Λέ]οντ(ι)
. C Π A .	. . Π A Θ,	[(πρωτο)]σπαθ(αρίῳ)
—※—		
Оп.		
—※—	—※	
. . T P A	S C T . .	(καὶ) στρα-
. . P E C Θ	T, Π P E . .	τ(ηγῷ) Πρεσθ(λα)-
. . . T W .	R I T, T . .	βίτ(ζας) τῷ [Π(η)]-
. O N I .	Γ O N . .	γονί[τ(η)]
— —		

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέωντι πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Πρεσθλαβίτζας τῷ Πηγονίτῃ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици.

1. П. инв. № 16684, кв. 173/143, 4.10.1978 г. Размери: 23—24/20 ?/3 мм, 7,95 г. Некачествен отпечатък, матриците са отпечатани само по средата и по ръба на краищата на ядрото. Буквите не са отчетливи, пропукан е по линията на канала.

2. П. инв. № 24636, сектор юг, рампа, 22.08.1985 г. Размери: 12—19/20 ?/2 мм. Сполучлив отпечатък и въпреки че ядрото е било с размерите на печата, то почти всички букви са били отпечатани, но за съжаление до нас е достигнала само половинката от моливдовула.

Публикуван е само № 1: *Йорданов.* Преславица, с. 9, № 6.

Паралели: *Bânescu et Papahagi,* Silistrie, p. 603; *Шандровская.* Болгарии, 461—462, рис. 8; *Oikonomidès.* Presthlavitza, 1—2, coll. Fogg n° 860. Всички те са отпечатани с една и съща двойка матрици. От друга матрица е отпечатана със сигурност опаката страна на моливдовула, намерен в Силистра (вж. *Йорданов.* Силистра, 1, 104—105, № 10).

В отделните публикации е различно четенето на топонима: *Bânescu et Papahagi* — Πρεσθλάβας μεγάλης[1]. Шандровская предложи отначало πρεσθλαβίτων[2]. Интересен е фактът, че в три различни изследвания, отпечатани по едно и също време, бе предложено четене Πρεσθλαβίτζας[3].

Предлаганата датировка на тази група моливдовули е най-общо в първата половина на XI в. и е приемлива. Но би могло да се направи връзка с факта, че в Преслав около 1018 г. е получена кореспонденция от стратега на Дирахиум — патриций Никита Пигонит (№ 225). Ако изключим нейния официален характер, остава да се приеме, че Никита Пигонит е писал до някой свой родственик, до когото от своя страна ще е писал и Леон Пигонит, стратегът на Преславица.

У Шлюмберже е публикуван моливдовул, съхраняван в кабинета по медалистика в Берлин, чийто метрически текст съобщава името на притежателя си — Леон Пигонит, без титла и длъжност. Издателят му го датира през XII—XIII в.[4] Не е изключено собственикът на моливдовулите от Преслав и този Леон Пигонит да са едно и също лице. Датировката на Шлюмберже не е обоснована с нищо и с нищо не е подкрепена от приложената илюстрация. Против подобна идентификация се изказва мимоходом Шандровска, но не аргументира несъгласието си[5].

[1] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 692, n° 1.
[2] *Шандровская.* Болгарии, 461—462.
[3] *Йорданов.* Малък Преслав, 338 а; *Sandrovskaja.* Die Bedeutung, S. 167; *Oikonomidès.* Presthlavitza, P. 2, n° 1.
[4] *Шандровская.* Болгарии, с. 462, б. 43—44.
[5] Пак там.

311. ΜΕΛΙΑΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας (първа половина на XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат с нимб, къса къдрава коса, дълга клиновидна брада и мустаци. Облечен е в ризница и мантия, закопчана над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис . / . Е / О — Δ / . / Р О / . = [ʿΟ ἅ(γιος) Θ]εόδ[ω]ρο[ς].

Изображението на св. Теодор е много близко до това на Аеций, стратег на Преславица (№ 305), и навярно е дело на един и същи гравьор или са копирани едно от друго.

Оп. —·:·—

+ Μ Ε Λ Ι	+ Μελί-
. Α, C Π Α Θ, .	[α(ς)] (πρωτο)σπαθ[ά]-
. . C Τ Ρ Α .	[ρ(ιος) (καὶ)] στρα[τ(ηγὸς)]
. Ρ Ε C Θ Λ,	[Π]ρεσθλ(α)-
R	β(ίτζας)

+ Μελίας πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσθλαβίτζας.

Отпечатъкът е непълен, но попълването на липсващите букви не е трудно. Единствен проблем представлява четенето на топонима Π Ρ Ε C Θ Λ, R, . Той би могъл да се развърже Πρεσθλ(ά)β(ας) или Πρεσθλ(α)β(ίτζας). Предпочел съм последното поради аналогията с вече разгледаните печати на Аеций (№ 304—305) и на Йоан Малеси (№ 308).

П. инв. № 17046, кв. 173/142, 4.07.1979 г. Размери: 25—26/20/4 мм, 16,00 г.

Публикация: *Йорданов.* Малък Преслав, с. 338; *същият.* Преславица, с. 10, № 8.

Няма познати паралели.

В писмените източници са познати лица със същия омоним:

Арменецът Mleh, или Мелías от византийските източници, участвува в битката срещу българите при Булгарифон в 896 г., но след това изпаднал в немилост и избягал при арабите в Мелитена. Няколко години по-късно на него и на четирима други арменски военоначалници им е било позволено да се върнат в империята, като били поставени начело на определени гранични области. Мелиас възстановил старата Λικανδὸς и основал новата Τζαμανδὸς. Била му дадена титлата патриций, а по-късно тази на магистър, а когато около 914 г. Ликандос била издигната в ранг на тема, той бил назначен за пръв неин стратег. Починал е в 934 г.[1]

Вероятно негов син Мелиас също се отличил в служба на империята отначало като провинциален управител, през 973 г. го срещаме като доместик на схолите, а според арменските летописци „велик доместик на императорските сили на Изтока“[2]. Той ръководи военните действия срещу арабите и попада в ръцете им при Амид с.г.[3] Този същият Мелиас е представен на една фреска в една от църквите в Кападокия, но вече като магистър. Какво е станало с тази фамилия след 973 г., не е известно[4].

Известен е моливдовул на Γεώργιος Μελίας β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Μαμίστρας, Αναβάρζου καὶ Τζαμανδού, чиято личност авторите свързват с Мелиас № 2[5].

Собственикът на представения моливдовул не би могъл да се идентифицира с Мелиас № 1. Какви са вероятностите относно Мелиас № 2? В 973 г. той е магистър и загива при Амид. Теоретично е възможно да е бил стратег на Преславица до август 971 г., когато градът е бил преименуван на Теодоропол, но това е малко вероятно.

По-голяма е вероятността той да е съименник на вече представените или пък тяхен наследник от XI в.

[1] *Adontz.* Etudes, p. 139; *Charanis.* Armenians, p. 213; *Oikonomidès.* Listes, p. 350; Γρηγορίου-Ιωαννίδου. Θεματικού, 46/36.
[2] *Guilland.* Le domestique, 36—37; *Seibt.* Skleroi, p. 35.
[3] *Charanis.* Armenians, p. 227.
[4] *Ibidem.*
[5] *Schlumberger.* Sigillographie, 274—275; Κυριακίδης. Στ. Τό μολυβδόβουλον τοῦ στρατηγοῦ Μελίου. — ΕΕΦΣΘ, 1932, 320—326; *Grégoire.* Notes, p. 79.

312. ΟΜΑΛΙΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Πρεσκλαβίτζας (първа половина на XI в.)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст. Около него кръгов надпис . . Ε R O H Θ I T W C W Δ . . = [+ Κ(ύρι)]ε βοήθ(ε)ι τῷ σῷ δ[ούλ(ῳ).]

Оп.	+ Ο Μ Α	+ Ὁμα-
	Λ Ι C Α, C Π Α	λις (πρωτο)σπα-
	Θ, S C T P A T,	θ(άριος) (καὶ) στρατ(ηγὸς)
	Π̲ . Ε C Κ . .	Π[ρ]εσκ[λα]-
	. Ι̲ T Z . .	[β]ίτζ[ας]

+ Κύριε βοηθεῖ τῷ σῷ δούλῳ Ὁμαλῃ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Πρεσκλαβίτζας.

П. инв. № 21529, сектор запад, кв. 7, 5.08.1983 г. Размери: 21—23,5/21/2 мм, 7,80 г. Добре запазен екземпляр, но не съвсем сполучлив отпечатък. Ядрото е било приблизително равно на матриците. Те са отпечатани по-скоро в долния му край, поради което долната част от изображението и последните два реда от надписа не са цялостно отпечатани.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Омонимът Ὁμαλις е непознат от сфрагистични паметници, а, доколкото ми е известно, и от писмените източници. Не може да не прави впечатление, че стратезите на Преславица имат сходни имена Μαλέσιος, Μελίας, Ἰωάννης Μαλέσης, сега Ὁμαλις. Дали това не са разновидности на едно и също име?!

Изписването на топонима Πρεσκλαβίτζας напомня това на Πρεσκλάβας при моливдовулите на Йоан (№ 289—295). От тази близост би могло да се предполага, че и датировката на двете групи моливдовули е еднаква. За Йоан бе предложено като възможност април—август 971 г. или след 1000-та г.

22) ΣΑΜΟΣ

Морска тема, упомената за пръв път в източниците през 899 г. В ранния период освен територията на о-в Самос е включвала и малоазиатското крайбрежие с градовете Адрамития, Смирна и Ефес, които през XI в. са били в тема Тракизион. Също така в началния период управителите ѝ се титулували друнгарии. През X в. до управлението на Алексий I Комнин (1081—1118) са стратези[1].

От разнородни източници съм успял да съставя следния списък от стратези на Самос, като за някои от тях това не е сигурно:

1. Κωνσταντῖνος β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Σάμου (X—XI в.)[2]
2. Δαβίδ τοῦ ἀπο Ἀχριδῶν στρατηγὸς Σάμου (1024)[3]
3. Γεώργιος Θεοδωροκάνος στρατηγὸς Σάμου (1025—1028)[4]
4. Ῥωμανος Σκληρός? στρατηγὸς Σάμου[5]
5. Λέων ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Σάμου — (средата на XI в.)[6]
6. Νικήτας Ξυλινίτης? στρατηγὸς Σάμου (1050—1055)[7]
7. Κωνσταντῖνος Ἀργυρόπουλος, μάγιστρος καὶ στρατηγὸς Σάμου (1060—1080)[8]
8. Εὐστάθιος Χαρσιανίτης στρατηγὸς ὁ προνοητής Σάμου καὶ ἄντροπος τῆς ἁγιας ἡμῶν δεσποίνης (1088 г.)[9].

В този списък ще трябва да се вместят представените тук стратези на Самос, които са кореспондирали със стратега на Преслав, а те са поне трима. Тази констатация поставя въпроса — от какъв характер са били контактите помежду им. Явно имат вид на регулярни. А пряка административна връзка между двете стратегии не е имало.

[1] *Скабаланович.* Византийское государство, с. 206; *Schlumberger,* Sigillographie, p. 257; Ζακυθηνός. Μελέται, ΕΕΒΣ, 17, 1941, 261—263; *Ahrweiler.* Mer, 79—81, 99, 120—122, 132—134. *Oikonomidès.* Listes, p. 352; Γρηγορίου-Ιωαννίδου. Θεματικού, 51.

[2] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 257 — допуска възможността той да е идентичен с Κωνσταντῖνος Πασπαλᾶς — стратег на Самос от 899 г. Илюстрацията на моливдовула обаче трудно се свързва с подобна датировка. Най-вероятно собственикът му да е някой неизвестен в източниците стратег на Самос от X—XI в.

[3] *Skylitzes.* 368/79.

[4] *Skylitzes,* 373/12; *Adontz.* Etudes, p. 156; *Charanis.* Armenians, p. 228; *Каждан,* Армяне, 26/2; 70/19.

[5] Тази несигурност е посочена от почти всички изследвачи: *Laurent.* Vatican, p. 91; *Seibt.* Skleroi, S. 79; *Каждан.* Армяне, 20/9.

[6] *Cheynet.* Du stratège-au duc, p. 191, n. 72.

[7] Тъй като данните за този стратег са от непубликуван моливдовул, не е сигурно дали не се отнася към по-долу представените печати на Йоан Ксифилин, стратег на Самос.

[8] Κωνσταντόπουλος, 134; *Cheynet.* Du stratège-au duc, p. 192, n. 74.

[9] MM, VI, 14.

313—314. ΘΕΟΦΥΛΟΣ ΑΓΙΟΖΑΧΑΡΙΤΗΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Σάμου (30-те—40-те години на XI в.)

Л. Бюст на св. Захарий. С нимб, лицето му е във висок релеф, с реалистични черти. Косата е дълга, спуска се на едри къдрици покрай лицето и пада на раменете. Брадата и мустаците са също дълги, достигат до гърдите. На главата си има малка шапчица, с каквато се представят старозаветните свещеници. В архиерейско облекло. С поставената пред гърдите десница благославя, а в лявата ръка държи неясен предмет.

От двете му страни във вертикални редове е изписано: ⊙ / Α / Γ / Ο — Ζ / ΑΧ / ΑΡ, / Α = Ὁ ἅγιο(ς) Ζαχαρ(ί)α(ς).

Образът на св. Захарий свидетелствува за работа на опитен гравьор. Подобно изображение не ми е познато от други сфрагистични паметници. Изглежда не случайно образът на този светец е представен върху лицевата страна на печата на един представител на фамилията Агиозахарити. Може би това е реплика от някоя семейна икона?

Оп.

1.	2.	
Θ Ε Ο Φ V Λ,	Θ Ε Ο Φ V Λ,	Θεόφυλ(ος)
Π Α Τ Ρ Ι Κ Ι, S	Π Α . . . Κ Ι, S	πατρίκι(ος) (καὶ)
. Τ Ρ Α Τ Γ, C Α	. . . . Τ Γ, C Α	[σ]τρατ(ι)γ(ὸς) Σά-
. ℵ Ο Α Γ Ι Ο	. ℵ Ο Α Γ Ι Ο	[μ]ου ὁ 'Αγιο-
. . Χ Α Ρ,	Ζ Α Χ Α Ρ,	ζαχαρ(ίτης)
—※—	—※—	

+ Θεόφυλος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Σάμου ὁ 'Αγιοζαχαρίτης.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици: Чрез съпоставянето им се чете и целият текст от печата. Единствената буква, която липсва и при двата екземпляра, е от топонима Σά[μ]ου, но попълването ѝ не е проблематично.

1. П. инв. № 17550, кв. 173/59, 11.08.1979 г. Размери: 22—27/24/4,5 мм, 22,25 г. Добре запазен екземпляр, но не съвсем сполучлив отпечатък. Ядрото се е подхлъзнало в булотириона и части от матриците не са отпечатани. Това се дължи и на факта, че печатът е бил по-голям от единия размер на ядрото.

2. П. инв. № 17552, кв. 173/144, 11.08.1979 г. Размери: 26—26/24/4 мм, 19,50 г. Некачествен екземпляр, буквите и изображението не са отчетливи поради несполучливия отпечатък или от по-късно изхабяване.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В писмените източници не е познато лице с подобни имена, но са известни представители на фамилията Агиозахарити[1]. Лоран е публикувал моливдовул на неизвестен представител на тази фамилия (тъй като омонимът е извън ядрото), с титлите — ипат, императорски протоспатарий и хартуларий на дрома, датиран през XI в.[2] Отсъствието на омоним е било повод Лоран да привлече сведения за всички известни членове на тази фамилия от писмени източници и сфрагистични паметници. Сред тях съобщава и за Теофилакт, патриций и стратег на Синоп? Моливдовулът на този Теофилакт (?) е непубликуван. Не е посочено и къде се съхранява[3].

Не може да се знае със сигурност какво точно е имал предвид авторът, съобщавайки за този моливдовул, но очевидна е близостта между текста на тук представените моливдовули и на този, съобщен от Лоран. Навярно става дума за един и същи тип моливдовули, като този, за който съобщава Лоран, е зле запазен, или пък е получил информацията за него от свой кореспондент, без да го е виждал.

От направения в началото преглед на стратезите на Самос мястото на Теофил Агиозахарит е може би след Георги Теодорокан, но в никакъв случай не е след средата на XI в.

[1] *Каждан.* Социальный состав, 96/173, 271 (индекс).
[2] *Laurent.* Corpus, 2, n° 451.
[3] *Ibidem,* p. 221.

315—319. IWANNHΣ ΞIΦIΛINOΣ στρατηγὸς Σάμου (втора половина на XI в.)

Л. Равнораменен кръст, заемащ цялото поле на изображението. Срещу всяко рамо е гравирана по една малка сфера. Отгоре и отдолу се виждат растителни повлеци. Между раменете е изписан следният текст:

1. . . . . / C Φ Ρ — . . C / M O .
2. C T P, C / C Φ Ρ — Γ H C / M O V
3. . . . C / C Φ Ρ — . H C / M O .
4. . . P, C / C Φ Ρ — . . . / M O .
5. . . . . / C Φ Ρ — . . . / M O .

Оп. Същото изображение на равнораменен кръст. Между раменете по същия начин е изписан текст:

1. . . V / Λ . . — . . A / N O .
2. . Φ V / Λ . . — . W A / N O V
3. . . V / Λ Λ . — . . A / N O V
4. Ξ Φ V / Λ Λ . — . W A / N O V
5. . . V / . . . — . . A / . . .

След съпоставянето на петте екземпляра се чете следният текст + C Φ P / Γ H C / C T P, C / M O V — Ξ Φ V / Λ Λ . / .W A / N O V, който бихме могли да развържем по следния

начин, макар и с известна резервираност: + Σφραγὶς στρ(ατηγοῦ) Σ(ά)μου Ξ(ι)φυλλ[ί]νου Ἰωάνου.

Петте екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. АИМ-София, инв. № 128, намерен е в „Селище" през 1968 г. Размери: 21—25/23/2 мм. Добре запазен екземпляр, но непълен като отпечатък. Части от матриците не са излезли.

2. П. инв. № 466, намерен е на 22.09.1951 г. при разкопки на Южната порта, помещение Г, кв. А-6. Размери: 25—28/23/2 мм, 7,80 г. Моливдовулът е пробит и е висял в посока, обратна на текста. Може би заради равнораменния кръст върху него, използуван като иконка. Зле запазен екземпляр, отворен по линията на канала и с доста прогнило ядро. При отпечатването се е получило известно преплъзване, поради което някои букви не са съвсем отчетливи.

3. Дворцова базилика, шкарпа, 1984 г., неинвентиран. Размери: 24,5—27,5/23/2 мм, 9,10 г. Добре запазен екземпляр, но несполучлив отпечатък, с разминаване на лицевата и опака страни и неотпечатване на части от матриците.

Представените дотук три моливдовула имат близки едно до друго ядра и може би са от една и съща форма.

4. П. инв. № 351, Южна порта, кв. 181/57, намерен е при разкопки на 4.08.1958 г. Размери: 20—24/23 ?/2,2 мм, 6,90 г. Очупен по периферията и захабен екземпляр, но като отпечатък е бил добър и има най-добре запазен текст.

5. П. инв. № 22152, сектор запад, 22.06.1984 г. Размери: 13—25/ ?/2 мм. Половинка от моливдовул, некачествено отпечатана.

Публикация: *Герасимов.* Византийски печати, 138—139, № 10, където е документиран само представеният тук № 1.

Няма познати паралели.

Цитираният по-горе издател е прочел следния текст: . . . / C Φ P . . — C/M O C — . .V / Λ I — . . A / N O = [+ Ἐμὶ] σφρ(α)[γη]σ(μός) (τοῦ) [Ἰο]υλιάνο[υ].

От документираните по-горе моливдовули е очевидно, че това четене би трябвало да се коригира, но и предложеното тук развързване не може да се счита за напълно сигурно, а само за една от възможностите.

Ако четенето е правилно, собственикът на моливдовула е Йоан Ксифилин, но с това проблемите не се решават.

Известни са поне двама сановника с това име. Единият е бъдещият патриарх Йоан VIII Ксифилин (1064—1075), който преди замонашването си в 1054 г. е бил на гражданска служба — съдия на иподрома, дори се свързват две групи печати с личността му с различни титли — ἱλλούστριος[1] и πρωτοπρόεδρος[2]. Другият Йоан Ксифилин е негов племеник и е съобщен през 1082 г. като вестарх[3]. Зайбт е склонен да приеме, че посочената по-горе група моливдовули с титлата πρωτοπρόεδρος καὶ κριτὴς е принадлежала на този втори Йоан Ксифилин[4].

Данните от представените моливдовули са недостатъчни за едно прецизно датиране и съответно свързване с единия или другия Йоан Ксифилин. Отсъствува титла но метрическият текст и начинът на изписване на текстовете само с длъжностите насочват най-общо към датиране в третия период на стратегията, при което по-голяма е възможността да се идентифицира собственикът на представените моливдовули с племенника на патриарха. Навярно тези моливдовули отразяват по-ранен етап в кариерата му, когато длъжността стратег на Самос е била в рангово отношение по-висока от титлата, която е притежавал, и навярно по тази причина е била изписана.

Ако трябва да се посочи мястото на Йоан Ксифилин в представения в началото списък на стратезите на Самос, то той би трябвало да е преди или след Константин Аргиропул. Интересно е като констатация, че и представеният под № 8 стратег на Самос Евстатий Харсианит е съобщен в документа без титла, а само с длъжността си.

[1] *Laurent.* Corpus, 2, n° 875.
[2] *Laurent.* Orghidan, n° 313; *Idem.* Corpus, 2, n° 876.
[3] *ИРАИК,* 2, 1987, с. 42/7—8.
[4] *Laurent.* Corpus, 2, p. 460.

320. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Σάμου (X—XI в.)

Л. Орнаментиран равнораменен гръцки кръст с профилирани рамене. Срещу всяко рамо и по ъглите на раменете е гравиран по един бисер. От основата на кръста излизат растителни повлеци, които се извисяват на височината на горното му рамо. От кръговия надпис е запазено . . . R O H Θ . . T W C W . . . . [+ K(ύρι)ε] βοήθ[ει] τῷ σῷ [δούλῳ].

Оп. 1.	2. Силистра	
X W̄ Δ . .	. . Δ ϗ Λ	Χ(ριστ)ωδούλ(ῳ)
R, A, C Π . .	. . C Π A Θ	β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ)
. C T	. . T̲ P A T H̲	[(καὶ)] στρατη-
. W̄ T . . .	. . T I C A̲	[γ]ῷ τι(ς) Σά-
M̄ . .	. . .	μ(ου)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Χριστοδούλῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ τῆς Σάμου.

Възстановката на текста се прави от съпоставянето с друг екземпляр, запазен също в половинка, но другата част на моливдовула. Някои букви се повтарят. Намерен е в Силистра. Отпечатани са с една и съща двойка матрици. Въпреки това съществуват проблеми в четенето на текста и най-вече в последните два реда:

Първата буква в предпоследния, четвърти, ред е унищожена. Втората, макар и повредена, е W. Третата, четвъртата и петата са ясни — Τ Ι С. Последната не е добре запазена, но видимо наподобява А. От петия ред е запазена само първата буква М. Още колко други би трябвало да има на този ред, не се знае, но съобразно с горните редове мястото е за още две или три букви.

Как би следвало да се попълни и прочете запазеният тук текст — . W Τ Ι С А̲ / М . . . От наличните букви могат да се предложат няколко варианта, като няма гаранция, че верният отговор е някой от тях. Единствено положителен отговор може да ни даде друг, по-добре запазен екземпляр.

Първата възможност е да се приеме, че изписването на длъжността-стратег завършва на третия ред. Тогава запазената W е от определителния член на патронима на собственика на печата Τ W Τ Ι С А М . . . Подобна фамилия не ми е позната. Втората възможност е длъжността стратег да завършва на четвъртия ред и W да е последната ѝ буква, след което би следвало да е изписан топонимът Τ Ι С А М . . или пък патронимът Τ, Ι С А М . . . И в този случай отговорът е както по-горе. Стратегия или патроним, съставени от гореизписаните букви, не ми е позната. И последната възможност, която изглежда най-вероятна и която е предложена в текста — στρατηγῷ τῆ(ς) Σάμ[ου][1].

П. инв. № 22182, сектор запад, кв. 2, 3.08.1984 г. Размери: 15—27/23 ?/2 мм. Зле запазен екземпляр. Достигналата до нас половинка бе намачкана на топка. Разгъването ѝ даде възможност да бъде идентифицирана с екземпляра от Силистра.

Непубликуван.

Паралели: с вече посочения екземпляр от Силистра, инв. № 30, ИМ-Силистра, непубликуван.

Стратег на Самос с подобен омоним е непознат от писмените източници. Датировката на моливдовулите е навярно в последните десетилетия на X в. или в първата четвърт на XI в. В направения в началото списък на стратезите Христодул би могъл да заеме мястото след или преди Константин и Давид от Охрид.

[1] На тази възможност в четенето ми обърна внимание проф. Н. Икономидис.

23) ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΕΩΣ

Липсват преки сведения, кога точно е създадена стратегията Филипопол. Известно е, че Светослав превзел града с бой и „набил на кол двадесет хиляди от заловените в града". Не е известно кога точно византийците са го отвоювали, но факт е, че Йоан I Цимисхий заселил в него павликяни като гранично население във войната срещу българите. Заедно с това обаче името на Филипопол отсъствува от Ескуриалската тактика. Отсъствието от същата тактика и на темата Македония ми даде основание да предположа, че те са били подменени от дукството Адрианопол (вж. тук № 194, 250). Името на града е съобщено отново във връзка с похода на Василий II срещу Сердика в 986 г. Тук е оставен да пази тила на византийската армия магистър Леон Мелисин (за него вж. № 161—162). Със сходна задача, но повече като преден пост на империята във войната срещу България е пребиваването тук на патриций Теодорокан и съответно смяната му в 1003 г. от протоспатарий Никифор Ксифиа (вж. № 194, 250). Въобще през целия период на войната на Византия срещу България (970—1018) Филипопол е изходна база на византийците за предприемане на настъпателни и отбранителни действия. След завоюването на България ролята му намалява и отново изпъква на преден план във връзка с нашествията на различни номадски нашественици, както и на кръстоносците[1].

Освен представения по-долу стратег на Филипопол — Константин Петрос, известни са трима управители на областта във времето, когато градът е начело на самостоятелна тема — края на XI в. (дотогава е бил навярно включен в тема Македония): Григорий Куркуа, дук на Филипопол в 1090/1091 г. (вж. № 82); протокуропалат Аргир Караджа, дук на Филипопол, и Георги Месопотамит[2].

[1] *Ζακυθηνός.* Μελέται, ΕΕΒΣ, 18, 1948, 60—61; *Γρηγορίου-Ιωαννίδου.* Θεματικού, 66/90, 68.

[2] *Тъпкова-Заимова.* Долни Дунав, с. 55; *Йорданов.* Филипопол, 164—171; *същият.* Имената, 134—135.

321. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΡΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Φιλιππουπόλεως (X—XI в.)

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Кръгов надпис, от който е запазено . . . W Δ Ϗ Λ̲ . . . С Т А, = [+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) (τῷ) σ]ῷ δούλ(ῳ) [Κων]στα(ντίνῳ)

Оп.	R, A, С П А	β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπα-
	. S С Т Р А	[θ(άριος)] (καὶ) στρα-
	. І Г, Ф Н Λ .	[τ]ιγ(ὸς) Φηλ[η]-

Π̄ O Π̄, Ẇ . .	π(π)ο(υ)π(όλεως) ὡ [Πέ]-
T P O C̄	τρος

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Φιλιππουπόλεως τῷ Πέτρῳ.

Инв. № 2395, намерен е при разкопки на Двореца през 1927 г. Размери: 21—25/19/3 мм, 8,00 г. Добре запазен екземпляр, но некачествен отпечатък, части от матриците не са излезли.

Публикация: *Мушмов.* Новооткрити печати, 241—242, обр. 126.

Паралели: *Schlumberger.* Sigillographie, p. 115, n° 1. Отпечатан е със същата двойка матрици.

Шлюмберже не е успял да разчете омонима и приема, че собственик на печата е Петър. От допълнението, направено от Мушмов, се установява, че ΠΕΤΡΟC е патронимът, изписан неправилно в номинатив. Датировката, предложена от двамата издатели, е най-общо X—XI в. В наративните източници липсва личност с подобни имена. Трудно е да се посочи в кой точно период Константин Петрос е бил стратег на Филипопол — в X век, преди и след Ескуриалската тактика, или в XI, навярно в първата му половина.

24) ΧΕΡΣΩΝΟΣ

324. ΛEWN (?) β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Χερσώνος (?)

Л. Бюстово изображение на светец, от който се вижда част от нимба и главата с дълга къдрава коса. Облечен е в мантия. Лицето е изпълнено във висок релеф.

Оп.	Є̄ . N̄	[Λ]έ[ω]ν
	R̄, Ā, . Π A	β(ασιλικὸς) (πρωτο)[σ]πα-
	. S C̄ T̄ P A	[θ(άριος)] (καὶ) στρα-
	. I . X E	[τ]ι[γ(ὸς)] Χε-
	. . W N	[ρσ]ών(ος)

+ Λέων βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Χερσώνος.

От първия ред е сигурна само последната буква N. Пред нея има празно място от пречупването на моливдовула или там наистина трябва да е имало буква? В лявата половина на този ред на моливдовула се вижда знак, наподобяващ Є или Θ. Приемам първото, и би могло да се прочете [Λ] E [O] N. Въпреки че вторият и третият редове не са добре запазени, възстановяването им не е проблем. Донякъде същото се отнася и за четвъртия. От последния пети ред е сигурна последната буква N, пред нея се вижда знак, наподобяващ W, което позволява да се попълни X E . . W N = Χε[ρσ]ών(ος). Приел съм, че това е топонимът, но не е изключено по този начин да е изписан и патронимът, съставен от същите букви или сходни на тях.

П. инв. № 22175, сектор запад, рампа, 2.06.1984 г. Размери: 24—25/17 ?/2,5 мм. Зле запазен екземпляр. През целия моливдовул преминава една голяма пукнатина, като на места липсват и парчета от него. Непълен като отпечатък.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Сред стратезите на Херсонес е познат един Леон, императорски протоспатарий[1].

[1] *Соколова.* Печати, с. 156, № 34.

ЧАСТ ПЕТА

ДЛЪЖНОСТИ, СВЪРЗАНИ С УПРАВЛЕНИЕТО НА ПРОВИНЦИИТЕ, НО БЕЗ ПОСОЧЕНИ ТОПОНИМИ

Единствената на пръв поглед разлика между включените тук моливдовули и тези от предната, четвърта глава, е, че топонимите не са изписани. Подредил съм ги непосредствено до тези на провинциалните управители, тъй като имам предположения за някои от тях, че са на едни и същи собственици във времето преди назначението им в конкретна тема, или пък след това. А за други разполагаме със сведения от странични източници, че също са били провинциални управители. Разграничил съм ги на две основни групи: едната — дукове и катепани, и другата — на стратези. Последните са основната част. Но с изводи не бива да се избързва, тъй като зад тези понятия често се крият хронологически разлики и еволюират от едно към друго. В отделните групи подреждането е направено според азбучния списък на омонимите на собствениците на печатите.

Не може обаче да не прави впечатление, че и при тази компактна група печати отсъствието на топоним е компенсирано с твърде честото срещане на изписан върху тях патроним. Може би и в този случай по аналогия с представените в глава първа, част трета, моливдовули става дума за представителите на родовата аристокрация. Те са били обкръжение на владетеля не само в Двореца по време на тържествени шествия и церемонии, но и по време на военни походи и експедиции били винаги на разположение на императора и контингент за евентуални назначения на важни за момента или пък стратегически места.

α) δοὺξ / κατεπάνω

Имат сходно значение и еволюция и почти са еднозначни. Δοὺξ има латински произход, докато κατεπάνω (ὁ ἐπὶ, ὁ ἐπάνω) — гръцки. Употребяват се според специфичните особености на дадения район и съобразно времето, за което става дума.

Най-общо означават военоначалник, който до IX в. е бил командуващ намиращите се на гарнизон в дадена област войници, без да притежава гражданска власт, подчинен е на местния стратег. През втората половина на X в. обаче тази длъжност придобива нов смисъл. Това най-добре е илюстрирано в Ескуриалската тактика. Първоначално на източната граница се образуват нови военно-административни единици начело с катепани или дукове, съставени от „малки“ стратегии. Дукът или катепанът е бил назначаван единствено от императора и бил отговорен единствено пред него. Основното му задължение е било да се грижи за войската и защитата на темата от външна и вътрешна опасност. Постепенно съсредоточава в ръцете си освен военната съдебната и финансовата власт в темата и се превръща в истински наместник на императора. Еволюционно това се обяснява с факта, че в съответната тема постепенно нараства ролята на наемната войска (тагма) за сметка на темната и постепенно дукът измества стратега. Това се наблюдава както в големите, така и в малките теми. Изключение правят само някои островни, които продължават да се управляват от стратези. В хронологически аспект през разглеждания период — в неговото начало — катепан и дук са почти еднакви в употреба, от средата на XI в. се среща почти изключително катепан, а от времето на Алексий I Комнин (1081—1118) катепанът се измества от дука[1].

[1] *Ahrweiler.* Recherches, 52—67; *Wasilewski.* Duc, catépan et pronoètes, 233—239; *Oikonomidès.* Listes, 342, 344, 349, 354; *Idem.* L'evolution, 148—149; *Cheynet.* Du stratége — au duc, 181—194.

323. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΚΑΛΗΣ βεστάρχης καὶ κατεπάνω (1060—1070)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са вдигнати встрани, горе в оранс. На гърдите си има медальон с лика на Младенеца. Надпис или титул с инициалите ѝ не се вижда.

Оп.	. . E R Θ	[Θ(εοτό)κ]ε β(οή)θ(ει)
	. . C W Δ ϐ Λ	[τῷ] σῷ δούλ(ῳ)
	. . . P O N I K W	[Ἀνδ]ρονίκῳ
	. . C T A P X H S	[βε]στάρχῃ (καὶ)
	. . T E Π A N W	[κα]τεπάνῳ
	. W Φ H Λ O	[τ]ῷ Φηλο-
	. A Λ H	[κ]άλῃ

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ανδρονίκῳ βεστάρχῃ καὶ κατεπάνῳ τῷ Φιλοκάλῃ.

П. инв. № 20 188, сектор юг, 20.08.1982 г. Размери: 19—19/18 ?/3 мм, 4,18 г. Некачествен отпечатък, направен с разхлабен булотирион. Отпечатъкът от опаката страна се е подхлъзнал и изместил встрани със 7 мм. Ядрото е било малко за матриците. Буквите от опаката страна не са отчетливи, а са запазени само в контур (от 1—4 ред). Въпреки това попълването на липсващите букви и цялостното четене не представлява проблем. Добре запазен екземпляр.

Непубликуван.

Паралели: В колекцията на Дъмбъртън Оукс (77 3424) се пази друг екземпляр от същата двойка матрици. Непубликуван.

В писмените източници е известна личност със същите имена. Отнася се до катепана на България през периода 1065—1066 г. Същият според разказа на Кекавмен взема дейно участие в потушаването на бунта на българското население около Лариса начело с Никулица[1].

Докога е бил катепан на България Андроник Филокалис, не е известно, но в 1071 г. изворите съобщават, че катепан на България е Никифор Карантин[2]. Не се знае и каква титла е имал Андроник Филокалис, тъй като у Кекавмен, единственият източник за този управител на България, тя не е посочена. Зайбт, правейки преглед на представителите на фамилията Филокалис, предполага, че по това време Андроник ще е бил вест, вестарх или магистър[3].

Идентичен ли е собственикът на представения моливдовул с Андроник Филокалис, катепан на България през 1065—1066 г.?

Подобна възможност не е изключена и е напълно реална. Съвпадат имената, мястото на действие — българските земи, времето и титлите. Единственото различие е, че при печата не е изписан топоним. Навярно той отразява по-ранен или по-късен период от кариерата на Андроник Филокалис.

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се пази и друг моливдовул с името на Андроник Филокалис[4]. При него обаче не е съобщена нито титла, нито длъжност. Би могло да се приеме, че той е от най-късния период от живота на този византийски сановник.

Възниква и въпросът, каква е връзката между намирането в Преслав на моливдовул на Андроник Филокалис и известното ни за него. Предполага се, че през разглеждания период Преслав е включен в темата Подунавие, а не в България. Получаването на кореспонденция от Андроник Филокалис свидетелствува за някаква по-ранна или по-късна от 1065—1066 г. негова дейност в българските земи. Навярно по същото време тук е получена и кореспонденция от стратега Никифор Филокалис (вж. № 373). Може би в Преслав е пребивавал временно или е бил на служба някой друг представител на рода Филокалис — техен родственик или съмишленик.

Представената информация от сфрагистични паметници допълва единственото сведение за този управител на България.

[1] *Пътаврин.* Кекавмен, 264/17—18, б. 1003; *Златарски.* История, II, 123—124.

[2] *Bânescu.* Les duches, 144—146.

[3] *Seibt.* Bleisiegel, p. 283.

[4] Непубликуван. ДО 55 I 3248. На лицевата му страна е представено допоясно изображение на Богородица насреща, държи медальон с лика на Младенеца. На опаката е изписан петредов надпис + Θ K E / R, Θ, A N / Δ P O N I / K . T Φ V / Λ K A Λ = + Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) 'Ανδρονίκ[ῳ] τ(ῷ) Φυλ(ο)κάλ(ῃ).

324—326. ΒΑΡΔΑΣ ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ δούξ (X—XI в.)

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. В полето между раменете му е гравиран по един точковиден кръст. Около изображението е изписан кръгов надпис . . . . . T W C W Δ O V Λ, = [+ K(ύρι)ε βοήθ(ει)] τῷ σῷ δούλ(ῳ)

Оп.	1.	2.	3.
	. R A P Δ	. . A P Δ	+ R A . .
	A A N Θ .	. A N . .	A A N . .
	Π, Π A T .	. Π A T .	Π, Π A . .
	K, S Δ O .	. S Δ . .	K . . . .
	Ξ H	Ξ H	. .
	1—3.	+ Βάρδ- α ἀνθ[υ]- π(άτῳ) πατ[ρ(ι)]- κ(ίῳ) (καὶ) δο[υ]- ξὶ	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βάρδᾳ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ καὶ δουκὶ.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17588, кв. 173/162, 11.08.1979 г. Размери: 22—26/20,5/2 мм, 6,20 г. Добре запазен екземпляр, но непълен отпечатък. Части от двете матрици не са отпечатани една срещу друга.

2. П. инв. № 18062, кв. 173/133, 28.08.1979 г. Размери: 22—25/20,5/2 мм, 5,32 г. Характеристиката е както по-горе. Очевидно е имало някаква неизправност в булотириона, за да не се отпечатат различни части от матриците.

3. Частно притежание. Кол. Н. Георгиев, предложен за изкупуване на НИМ-София. От района на стратегията. Половинка екземпляр с размери: 16—27/20,5/2 мм. Не може да се каже дали все още булотирионът е бил неизправен, защото в достигналата до нас половинка са отпечатани необходимите изображение и букви, но те са отпечатаната част и при № 1.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници. Омонимът Варда е често срещан. Датировката на моливдовулите е в първия или втория период на функциониране на стратегията, като по-голяма е вероятността да е 70-те—80-те години на X в.

327. ΒΑΡΔΑΣ ΒΑΛΝΕΑΣ δισύπατος καὶ κατεπάνω (трета четвърт на XI в.)

Л. Бюст на св. Никола с нимб мантия и мафорий. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението е изписан надпис във вертикални редове: ⊙ / NI / K, — Λ / AO / C = Ὁ ἅ(γιος) Νικ(ό)λαος.

Оп.		
	+ K E R, Θ,	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	R A P Δ, Δ I C,	Βάρδ(α) δισ(υ)-
	Π A T, S K A T E	πάτ(ῳ) (καὶ) κατε-
	Π A N W T W	πάνῳ τῷ
	R A Λ N E A	Βαλνέᾳ

—※—

+ Κύριε βοήθει Βάρδᾳ δισυπάτῳ καὶ κατεπάνῳ τῷ Βαλνέᾳ.

Инв. № 2387, намерен е в Преслав, без да е посочено къде и кога. Разчетен е бил от Т. Герасимов на 29.06.1939 г. Размери: 27—28/27/3 мм, 10,70 г. Добре запазен екземпляр, качествен отпечатък.

Публикация: *Маслев.* Печати, 453—454, обр. 8.

Паралели: Друг екземпляр, отпечатан със същата двойка матрици, е намерен в калето до с. Злати войвода, Сливенско, заедно с група от двадесетина моливдовула, датирани в последната четвърт на XI в.

Непубликуван.

Личност с подобни имена е неизвестна от наративните източници. Не ми е позната и фамилията Βαλανέας. Навярно по произход би могла да се свърже с града Βαλανέα В Мала Азия.

Датировката на моливдовула според съчетанието на титлата и длъжността е в третата четвърт на XI в.

328—330. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΜΑVΡΟΚΑΤΑΚΑΛΩΝ ἀνθύπατος καὶ κατεπάνω (50-те—60-те години на XI в.)

328—329. κατεπάνω

Л. Бюст на св. Димитър с нимб, голобрадо лице и къса коса. Облечен е в ризница и наметало. С дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. От двете му страни във вертикални редове е изписан надписът ⊙ / Δ / H / M / I — T / P / I / O / C = Ὁ ἅ(γιος) Δημήτρος.

Оп. 1.	2.	
—∘—		
+ K E R, Θ,	. . . R Θ	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
Γ P H Γ O P I W	. . . . . P I W	Γρηγορίῳ
K A T E Π A N W	. . . . . A N W	κατεπάνῳ
T W M A V P O	. . . . . P O	τῷ Μαυρο-
K A T A K A	. . . . K A	κατακα-
— Λ W N —	. . N —	λῶν

Двата моливдовула са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 20109, сектор север, кв. 1, 5.07.1982 г. Размери: 19—20/16/4 мм, 7,80 г. Добре запазен екземпляр, но некачествен като отпечатък. Повече от половината от буквите от опаката страна са неясни, с удвоени линии.

2. Намерен е при разкопки на базилика, ръководени от Т. Тотев във Външния град на Преслав. Половинка екземпляр с размери 13—20 мм.

Непубликувани.

Паралели: *Йорданов.* Силистра, 1, с. 102, № 7. Отпечатан е със същата двойка матрици както горните.

330. ἀνθύπατος καὶ κατεπάνω

Л. Бюст на св. Димитър, както по-горе, но от друг печат. От вертикалния надпис е запазена само дясната половина: —T / P I / O C = [Ὁ ἅ(γιος) Διμή]τριος.

Оп.	
. . . . .	[+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)]
Γ P H	Γρη[γορίῳ]
A N Θ V	ἀνθυ[πάτῳ]
S K A T E . .	(καὶ) κατε[πά]-
N W T W . . .	νῳ τῷ [Μαυ]-

P O K A . .	ροκα[τα]-
K A Λ .	καλ[ὼ(ν)]

+ Κύριε βοήθει Γρηγορίῳ ἀνθυπάτῳ καὶ κατεπάνῳ τῷ Μαυροκαταλών.

П. инв. № 22151, сектор запад, рампа, 22.06.1984 г. Размери: 12—22/19 ?/3 мм. Половинка екземпляр от някога добър отпечатък.

Непубликуван.

Паралели: *Йорданов.* Силистра, 1, с. 102, № 5—6; В колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58 106 2018) се съхранява трети екземпляр. Непубликуван. Тези три моливдовула, сравнени с нашия са отпечатани с различна двойка матрици.

Освен тези две групи моливдовули с името на Григорий Маврокатакалон са известни и други:

В стратегията Преслав е намерен моливдовул със същите имена, титла патриций и длъжност катепан (вж. № 354).

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхраняват пет моливдовула на Григорий Маврокатакалон, като върху тях не са изписани титла и длъжност. Всички те са отпечатани с една и съща двойка матрици[1].

В Новиодунум е намерен моливдовул на Григорий Маврокатакалон също без титла и длъжност, но текстът му е изписан в стихотворна форма[2].

Ана Комнина, описвайки похода на баща си срещу печенезите и сражението при Дръстър в 1088 г., на няколко пъти съобщава името на Григорий Маврокатакалон, съветник на императора от по-старата, умерена и опитна партия. Той бил откупен от императора от печенежки плен за сумата 40 000 номизми[3].

Възможно ли е собственикът на представените моливдовули да бъде идентифициран със съобщения у Алексиадата сановник? Това не е изключено. Григорий Маврокатакалон действува в българските земи, и то във втората половина на XI в. От българските земи произхождат и посочените по-горе седем моливдовула. При това положение обаче данните от представените печати отразяват един по-ранен етап от кариерата му. По времето на похода, който описва Ана Комнина, той е бил вече остарял, мъдър, неучаствуващ в активните военни действия и вероятно с титла, значително по-висока от антипат и патриций, отговаряща на положението му на съветник на императора. Приближените на императора военачалници по време на този поход са протопроедри, куропалати, протокуропалати и пр.

Моливдовулите на Григорий Маврокатакалон, намерени в Преслав, Силистра и Новиодунум, съпровождали някога кореспонденцията му до тези центрове, свидетелствуват може би за времето, когато той е участвувал активно във военните операции за предотвратяване опасността от нашествия на печенези, узи и пр. По това време е бил отлично запознат с начина на водене на военни действия на „скитите“ и с особеностите на района. Любопитен факт, свързан с намирането на моливдовулите му в Дръстър и Преслав, е съветът, който той дал на императора във връзка с обсадата на Дръстър: „Григорий Маврокатакалон, когото императорът откупил от скитите като пленник за четиридесет хиляди, не се съгласявали в никакъв случай на война със скитите в Паристрион“ . . .„и съветвали (императора) да се отправят в пълно въоръжение за Велика Пристлава. . . и ние ще имаме занапред най-укрепената крепост Велика Пристлава“[4].

Името на Григорий Маврокатакалон не се среща в изворите след похода и разгрома на византийците при Дръстър. Навярно тук е завършил и жизненият му път.

[1] Fogg 1174, 1301; DO 55 1 3168, 55 1 3169, 55 1 3170 — Л. + K̄ E? R, Θ, T W / C W Δ Ʊ / Λ W / Оп. . . . / Γ P H Γ / P, T O M A / R P O K, T / K A Λ .

[2] *Barnea.* Noviodunum, p. 243, n° 5. Според издателят му върху този моливдовул е изписано: . ONCON / . ȣΛΓΡΗ / . . PION / . . . . . — . NMA . / . . KATA . / ΑΛΟ = + τὸν σὸν δοῦλον Γρηγόριον τὸν μάγιστρον Κατακαλόν. Моливдовулът е зле запазен, но наличните букви подсказват и една друга възможност [+ Κύριε βοήθει τ]ὸν σὸν [δ]οῦλ(ον) Γρη(γό]ριον [τὸ]ν Μα[υρο]κατα[κ]αλὸ[ν]. Този печат е може би най-късният (вж. *Jordanov.* Deux notables, 95—96).

[3] *ГИБИ,* 8, 59, 62.

[4] *Пак там.*

331. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΟVΜΠΕΡΤΟΠΟVΛΟΣ πρωτονοβελλίσιμος καὶ δοὺξ (края на 80-те години на XI в.)

Л. Архангел Михаил е представен прав, с широко разперени крила и нимб. Облечен е в дивитисион, препасан с лорос. С дясната ръка се подпира върху лабарум с дълга дръжка, а в лявата държи кълбо, увенчано с кръст. От двете му страни е изписано M / I — X /.

Оп.	+ K̄ E R̄, Θ,	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	T W C W̄ Δ Ʊ,	τῷ σῷ δού(λῳ)
	K W̄ N A, N W	Κων(σταντίνῳ) (πρωτο)νω-
	R̄ E Λ Λ I C H M̄,	βελλισήμ(ῳ)
	S̄ Δ Ʊ K I T W	(καὶ) δουκὶ τῷ
	Ʊ M Π E P	Οὐμπέρ-
	T,	τ(ῳ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ πρωτονοβελλισίμῳ καὶ δουκὶ τῷ Οὐμπέρτῳ.

П. инв. № 26851, Преславска архиепископия, сектор юг, рампа, 14.07.1987 г. Размери: 26—26/18/3,95 мм, 16,45 г. Добър отпечатък, изображението на архангел Михаил е релефно. В

общи линии е добре запазен, но някои от буквите са заличени, тъй като и те са релефни. Отпечатъкът свидетелствува за работа на опитен гравьор.

Непубликуван.

Паралели: *Barišic.* De sigillo, 183—190.

От същия сановник са известни няколко групи моливдовули:

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхраняват три моливдовула, при които Константин Умбертопул е протокуропалат и дук[1].

При разкопките на средновековната крепост Перник е бил намерен моливдовул на същия сановник с титлата нобелисим и длъжността дук[2].

Цитираният по-горе моливдовул, отпечатан с една и съща двойка матрици с нашия, е намерен в околностите на Сирмиум. Издателят му не е успял да разчете патронима. Приел е, че Константин Умберто е дук на Θρᾳκησίων[3]. Корекция, която може да се потвърди от нашия екземпляр, е направил Лоран[4].

При разкопките на средновековната крепост Перник отново е намерен моливдовул на Константин Умберто с титлата севаст и длъжността дук[5].

В Алексиадата на Ана Комнина на няколко пъти се споменава името на Κωνσταντῖνος ὁ Οὐμβερτόπουλος, един от съратниците на баща ѝ — императора Алексий I Комнин:

Предполага се, че той е племенник на Роберт Гискар и син на Умбер дьо Отьовил (Humbert de Hauteville)[6].

На 14.02.1081 г. бъдещият император се среща с Константин Умбертопул и получава подкрепата му в бъдещия бунт[7]. През август същата година в битката срещу Роберт Гискар заедно с Панукомит командували франкските отряди.[8]

През 1086 г. след смъртта на великия доместик Григорий Бакуриани е извикан от Кизик в Адрианопол, където заедно с Татикий е изпратен срещу печенезите по поречието на Марица до Филипопол. В тази експедиция той командува отряда на келтите. След частичния успех и завръщането на Татикий в столицата отрядът на келтите, а навярно с тях и Константин Умбертопул, остават да зимуват в Адрианопол[9].

В решителната битка срещу печенезите при Левунион от 29 април 1091 г. е бил на западното крило начело на келтите[10].

През 1093/1094 г. участвува в заговор срещу императора заедно с арменеца Ариева. Заговорниците били наказани с конфискация на всички имущества. Навярно поради минали заслуги Константин Умбертопул е бил помилван, защото се среща сред участниците във Влахернския синод от края на 1094 г., където е представен на седмо място с титлата севаст[11]. През следващата 1095 г. е активен участник във военните действия срещу куманите. Изпратен е заедно с други пълководци да защитава клисурите в Зигос[12].

В досегашните изследвания авторите са приели собственика на представените моливдовули за идентичен с цитирания у Ана Комнина — Константин Умбертопул. Не виждам реални основания да се разграничава от тях. С това обаче проблемите около неговата личност не се решават. Те са свързани с факта, че на нито едно място Ана Комнина не е посочила титла на Константин Умбертопул и конкретната му длъжност. Проблемът е да се опитаме да датираме времето, когато той е притежавал една или друга титла, за да се изгради неговият cursus honorum и от там да се потърси причината за кореспонденцията му с различните български центрове. Що се отнася до длъжността му, тя при всички изброени печати е дук и е една и съща — командир на наемна част от тагмата, включваща чужди — от западен произход — наемници.

Най-ранната му титла е протокуропалат и най-ранното му споменаване в Алексиадата е през 1081 г. Навярно тази титла Константин Умбертопул ще е получил след възцаряването на Алексий I Комнин като благодарност за подкрепата. Преди 1081 г. навярно ще е бил проедър или протопроедър — титла, която през царуването на Никифор III Вотаниат е притежание на мнозина сановници, претенденти за трона — узурпаторите Никифор Вриений, Никифор Василаки и др.

Издателката на моливдовула от Перник е приела, че Константин Умбертопул е притежавал титлата нобелисим в периода 1081—1085 г., което е приемливо, но с корекцията, че в началния период на тези хронологически граници е бил протокуропалат. Разбира се, при отсъствието на факти посочените от нас години са само предположения. Навярно във връзка с битката при Левунион Константин Умбертопул е бил повишен на протонобелисим, за да може през 1094 г. да е вече севаст. Тази граница 1091—1092 г. е взета поради факта, че в Преслав до това време е получена кореспонденция, скрепена с печата му, върху който е изписана титлата протонобелисим.

Ето накратко неговия cursus honorum[13]:

1. πρωτοκουροπαλάτης καὶ δοὺξ (след 1081 г.)
2. νοβελλίσιμος καὶ δοὺξ (средата на 80-те години на XI в.)
3. πρωτονοβελλίσιμος καὶ δοὺξ (началото на 90-те години)
4. σεβαστός καὶ δοὺξ (около 1094 г.)

[1] Непубликувани, инв. № 1089, 2479 и 2480 (вж. *Юрукова.* Перник, с. 117).
[2] Пак там, 117—118.
[3] *Barišic, Fr.* De sigillo plumbeo byzantino Sirmii nuper invento. — Zbornik philos. Fakult. 8, 1964, 183—190.
[4] *Gautier.* Blachernes, p. 240, n. 88.
[5] *Юрукова.* Перник, 119—120.

[6] *Malaterra, G.* Historia Sicula, I, 4: PL 149, 1103; *Marquis de la Force.* Les conseillers latins d'Alexis Commène. — Byz., 11, 1936, 164—165; *Gautier.* Blachernes, P. 240, n. 80.
[7] *Alexiade,* 74.
[8] *Ibidem,* 152.
[9] *Ibidem,* 83, 84, 86.
[10] *Ibidem,* 141.
[11] *Gautier.* Blachernes, n° 9.
[12] *Alexiade,* 193.
[13] Той е съобразен с просопографските изследвания за Константин Умбертопул, направени у: *Gautier.* Blachernes, n° 9; *Skoulatos.* Personnages, n°41; *Βαρζός.* Κομνηνοὶ, 136—137.

β) στρατηγὸς

Стратегът е върховен управител на дадена провинция, подчинен единствено на императора в това, което се отнася до административните дела на тази област. Стратегът е наместник на императора, негов представител, назначаван директно от него. Той обединява в своите ръце военната и гражданската власт. Отговорен е за набора и състоянието на войската в своята област, за състоянието на укрепителната система на градовете и т.н. Мандатът му в дадена провинция трае от три до четири години.

От втората половина на X в. и отчасти през XI в. се наблюдават някои съществени изменения. Това е най-добре илюстрирано в Ескуриалската тактика. Наред със стратезите на старите големи теми са посочени и стратези на по-малки теми, разположени най-вече по протежение на границите и обединени от един дук или катепан. Много често районът на тези стратези се покрива с областта на един град или околностите му. Функциите и правата на тези „малки" стратези не се различават от тези на техните колеги, ръководещи големи теми, но в сравнение със стратезите от IX—X в. пълномощията им значително намаляват — например гражданската власт се изплъзва от ръцете им и не са редки случаите, когато в редица теми съдиите на теми изпъкват пред стратезите.

Нови тенденции в длъжността на стратезите се наблюдават през XI в. и най-вече през втората му половина във връзка с „тагматизацията" на армията. Постепенно стратезите и в малките, и в големите теми са изместени от дукове. Изключение, както бе посочено в частта за тях, правят някои островни или крайбрежни теми.

Длъжността стратег постепенно изчезва в административен смисъл, като за последен път е спомената в 1124 г. Терминът стратег продължава да се използува в наративните извори до края на империята, но само за означаване на военачалник, участвуващ във военни операции[1].

По същия начин от третата четвърт на XI в. се наблюдава прекратяване на употребата на този термин в текстовете върху печатите.

[1] *Bury.* System, 39—45; *Ahrweiler.* Recherches, 36—52; *Idem.* Mer, 144 suiv, 224 suiv; *Oikonomidès.* Listes, 341, 344—346; *Idem.* L'evolution, 148—149; *Cheynet.* Du stratège au duc, 181—194; *Γρηγορίου-Ιωαννίδου.* Θεματικού, 91—92.

332—333. ΑΒΡΑΜΙΟΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X—XI в.)

Оп. 1.

. . E R O
. Θ E I T .
. W Δ O .
Λ W

Оп.

A V P,
. A, C Π A
. S C T P .
. . W

2.

+ K E R O
H Θ E I T .
C W Δ . .
※ Λ W

Оп.

A V P,
W A, C Π A
. S C T . .
. Γ W

+ Κ(ύρι)ε βο-
ήθει τ[ῷ]
σῷ δο[ύ]-
λῳ

'Αυρ(αμί)-
ῳ (πρωτο)σπα-
[θ(αρίῳ)] καὶ στρ(α)[τ]-
[η]γῷ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Αβραμίῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. И при двата се наблюдава един и същи дефект — неотпечатване на едни и същи части от матриците. На какво се дължи това? Дали на неизправност на булотириона, на неправилно поставяне на ядрото в него, или на некачествени ядра? От наблюдението на моливдовулите най-вероятно изглежда булотирионът да е бил неизправен (разхлабен) и да не е могъл да нанася равномерно отпечатъци по цялото ядро.

Освен предложеното попълване и четене на омонима би могло и A V R, W = Αὐρ(ελί)ῳ.

1. П. инв. № 17549, кв. 173/142, 8.08.1979 г. Размери: 23—25/21 ?/2 мм, 6,22 г. Счупен на две части по линията на канала.

2. П. инв. № 19208, сектор изток, кв. 8, 20.05.1981 г. Размери: 21—23/21 ?/2 мм, 6,18 г. Добре запазен екземпляр.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници.

334—340. ΑΕΤΙΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор с нимб, къса коса и брада. Облечен е в ризница и наметало, закопчано над дясното рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата — овален щит. От двете му страни във вертикални редове е изписано: ⊙ / Θ Е / О — Δ / WP, = Ὁ ἅ(γιος) Θεόδωρ(ος).

Оп. 1.

+ A E T I
O R, A, C П A
Θ A P S C T
P A T I Γ
—◦—

2.

+ . . . .
O R, ...
Θ A P . . .
P A . . .
—◦

3.

—◦—
. A E T I
O̲ R, A̲, C П A
Θ̲ A R S C T
P A T I I̲
—◦—

4.

+ A E . .
. R, A, . . .
. A P . . .
P A T . .

1—4.

—◦—
+ A E T I
O R, A, C П A
Θ A P S C T
P A T I Γ
—◦—

+ Ἀέτι-
ο(ς) β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπα-
θάρ(ιος) (καὶ) στ-
ρατιγ(ὸς)

+ Ἀέτιος βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατιγὸς.

Четирите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17563, кв. 173/153, 11.08.1979 г. Размери: 21,5—22/18/2 мм, 5,10 г. Добър отпечатък, но недобре запазен екземпляр. Повърхността му е проядена от плитки окисни гнезда.

2. П. инв. № 17266, кв. 173/143, 1.08.1979 г. Размери: 14—21/18/1 мм. Добър отпечатък, но от него е запазена половинка.

3. П. инв. № 17275а, кв. 173/143, 2.08.1979 г. Размери: 23—24/18/3,9 мм, 9,20 г. Лицевата страна е дълбоко проядена от корозия. Моливдовулът е пробит и навярно е висял от документа.

4. П. инв. № 18086, кв. 173/142, 29.08.1979 г. Размери: 16—26/18/3,5 мм. Добър отпечатък, макар че ядрото се е подхлъзнало в булотириона. Запазената част е по-голяма от половинка моливдовул.

338—340.

Л. Цялото изображение е заето от равнораменен разцъфнал кръст. Между раменете горе са изписани сиглите $\overline{IC}$ — $\overline{XC}$.

Оп. Надпис в четири реда, както по-горе, от същата матрица.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. Сравнени с горните четири моливдовула, е сменена само лицевата матрица, тъй като е била изхабена — тя се износва по-бързо, защото върху нея се удря с чука при отпечатването.

Не може да се каже коя от двете групи моливдовули е по-ранна.

5. П. инв. № 17003, кв. 173/142, 22.08.1979 г. Размери: 23—24/18—20/3 мм, 10 г. Опаката страна с текста е напълно унищожена от неколкократни удари (?) с острието на тъп предмет.

6. П. инв. № 18095, кв. 173/142, 29.08.1979 г. Размери: 16—26/ ?/2 мм. Половинка екземпляр, некачествен като отпечатък.

7. П. инв. № 18407, кв. 173/132—133, 6.05.1980 г. Размери: 24—25/18—?/5 мм, 15,13 г. Ядрото е било некачествено и по тази причина отпечатъкът е несполучлив.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Възниква въпросът, една и съща личност ли са собственикът на тези седем моливдовула и едноименникът му — стратег на Преславица (№ 302—305).

Съвпаденията, освен в омонима са:

а) титлата, макар че в единия случай е уточнено — императорски;

б) длъжност, като в единия случай е добавен и топонимът;

в) иконографски сюжет, като гравьорите са може би различни;

г) намирането им заедно в стратегията Преслав;

д) датировка — най-общо X—XI в.

Всички тези съвпадения правят възможна идентификацията между двете групи моливдовули. Данните им са недостатъчни за издирване в наративните източници.

341. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΟΛΥΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (средата на XI в.)

Л.

—·:·—
+ K E R, Θ,
T W C W Δ Ụ
A N A C T
C I W

+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
τῷ σῷ δού(λῳ)
Ἀναστ(α)-
σίῳ

Оп.	$\overline{\Pi P I}$ S	π(ατ)ρι)κίῳ) (καὶ)
	C T P A T I	στρατι-
	Γ W T W Π,	γῷ τῷ Π(ο)-
	—Λ V—	λῦ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Αναστασίῳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ τῷ Πολῦ.

П. инв. № 18408, кв. 173/50, 6.05.1980 г. Размери: 23—26/15/3 мм, 13,57 г. Добре запазен екземпляр, отпечатан върху доста странно ядро. Като че ли при отливането сплавта в калъпа не се е смесила добре — наблюдава се граница между двете „дози". Сполучлив и пълен отпечатък.

Непубликуван.

Паралели: В колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 58 106 3830) се съхранява друг моливдовул, отпечатан със същата двойка матрица.

В писмените източници е непозната личност с подобни данни.

Единствено Йоан Скилица на няколко пъти съобщава за някой си Полúς — военачалник, отначало сподвижник, после ренегат в бунта на Торник през 1047 г. Загинал е в сражение срещу печенезите при Ямбол в 1050 г.[1]

Дали собственикът на представения моливдовул и този Полис са едно и също лице и въобще дали има някаква връзка между тях, е въпрос, на който не може да се отговори с положителност.

Датировката на моливдовула според изписаната на него титла, по-точно съкращаването ѝ, и съчетанието ѝ с длъжността стратег, насочват най-общо към средата на XI в., при което съвпаденията по време, място (Източна България) и име правят възможна идентификацията на собственика на представения моливдовул със съобщения у Скилица военачалник Полис.

Интересно е да се посочи, че единствено за него Скилица съобщава „така наречения Полис", докато за останалите военачалници, както от бунта на Торник, така и по-късно, участници в сражението срещу печенезите, задължително съобщава техния омоним и патроним. За Полис, което явно не е лично име, а прозвище, свързано с неговите качества[2] и навярно е играело ролята на патроним, може би не е знаел личното му име.

Другата възможност е собственикът на представения моливдовул да е член на фамилията Полис и да няма директна връзка със съобщения у Скилица военачалник.

[1] *Skylitzes,* 441/51, 442/74, 467/87.

[2] В смисъл на голям, силен, могъщ и пр.

342—346. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ στρατηγὸς (втора половина на XI в.)

Л. Бюстово изображение на св. Йоан Продром, с дълга коса и брада, облечен в мантия. Повече подробности не могат да се видят. От двете му страни е изписан вертикален надпис ⊙ / I / W / O . ΠP / O Δ / P, = Ὁ ἅ(γιος) Ἰω(άννης) ὁ Πρόδρ(ομος).

Оп.

1.	2.	3.
+ K E R O	. K E R O	. . . . .
H Θ . W C . .	H Θ, ...	. Θ, T . C . .
Λ, A . T P .	Λ, A N T P O	Λ, A N T P O
N I K W C .	N I K W C T	N I K W C T
P A T . .	P A T H Γ	P A T H Γ

4.	5.	
. . . . .	+ K E R O	+ K(ύρι)ε βο-
. Θ, T W C Δ .	. Θ, T . C . .	ήθ(ει) τῷ σ(ῷ) δ[ού]-
Λ A N T P .	. A N T P .	λ(ῳ) 'Αντρο-
. . . . .	N I K W C T	νίκῳ στ-
. . . . .	P A T . .	ρατηγ(ῷ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Ανδρονίκῳ στρατηγῷ.

Петте екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17201, сектор изток, рампата, 12.07.1979 г. Размери: 21—22/ ? /2 мм. Зле запазен екземпляр, цялата му вътрешност е проядена и пробита от корозия, краищата му са подгънати.

2. П. инв. № 17681, кв. 173/144, 20.08.1979 г. Размери: 23—26/24/2,5 мм, 9,40 г., некачествен отпечатък, ударен е на два пъти, поради което буквите в текста са размазани и раздвоени. Трудно могат да се идентифицират.

3. П. инв. № 23964, сектор юг, кв. 8, 23.08.1984 г. Размери: 21—22/ ? /2,5 мм, 7,77 г. Ядрото е било нестандартно, от двете му страни са запазени краищата на канала, през който е било изливано оловото. Некачествен отпечатък, ядрото е било по-малко от печата.

4. П. инв. № 22162, сектор запад, рампа, 27.06.1984 г. Размери: 18—20/24/2,1 мм, 6,70 г. Нестандартно ядро, както по-горе, но от друг калъп. Видимо подобни ядра са намерени в стратегията. Отпечатъкът е съвсем несполучлив. Образът на св. Йоан Продром почти не

може да се идентифицира, а от текста са отпечатани няколко букви. Не е ясно изобщо дали този отпечатък е придружавал някога кореспонденция, или е бил хвърлен за бракуване[1].

5. Частно притежание (кол. Н. Георгиев). Предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Размери: 21—23/ ? /3 мм, 8,90 г. Добре запазен екземпляр, но непълен отпечатък. Значителни части от матриците не са отпечатани, при това ядрото е било по-малко от диаметъра на печата.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране с личност от наративните източници.

В стратегията Преслав са получавани писма на няколко други сановника с този омоним. При едната група моливдовули на единия от Андрониковците е изписано по подобен начин само длъжността му стратег[2]. Известна близост при изписването на омонима се наблюдава с моливдовулите на Андроник διοικητὴς καὶ ἐκ προσώπου на Аркадиопол и Месемврия (вж. № 206—207).

Датировката на представените моливдовули поради малкото данни трудно може да се конкретизира. Все пак изображението на св. Йоан Продром, лигатурното изписване на ΠΡ и изписването само на длъжността стратег насочват към датиране в средата на XI в. до третата му четвърт.

[1] Констатацията е, че моливдовулите на този сановник са доста небрежно отпечатвани. Но, от друга страна, принципно е прието, че бракувани моливдовули може да има само на лице, пребивавало за повече или по-малко време в стратегията Преслав.

[2] Отнася се до моливдовулите на Андроник, стратег на Верое № 208—214. При една от групите не е изписана титлата му, а само длъжността стратег на Верое.

347—352. ΑΡΚΑΔΙΟΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X—XI в.)

Л. 1.
+ K E R O
H Θ, T W C W
Δ Υ Λ W A P
K A Δ I W ※
—※—

2.
+ K . . .
H Θ, T . . .
Δ Υ Λ W . .
. A Δ I W
—※—

3.
. K E . .
H Θ, T W . .
Δ Υ Λ W . .
K A Δ I W
—※

4.
. . . . .
. Θ, T . . .
. Υ Λ W . .
. A Δ I W ※
—※—

5.
+ K E R O
H Θ, T W C W
Δ Υ Λ W A P
K A Δ I W
—※—

6.
+ K E . .
. Θ, T W . .
Δ Υ Λ W . .
K A Δ I .
—※

+ K(ύρι)ε βο-
ήθ(ει) τῷ σῷ
δούλῳ Ἀρ-
καδίῳ

Оп. 1.
Π P W T O
C Π A Θ A P,
K A I C T P A
T H Γ W ※
—※—

2.
. . . T O
. . . Θ A P,
. . . C T P A
T H Γ W ※
—※—

3.
. . . . .
. . . Θ A P,
. . . C T P A
. . Γ W ✲

4.
. . . . .
. . . Θ A P
. A I C T P A
T H Γ W ✲
—※—

5.
Π P W T O
C Π A Θ A P,
K A I C T P A
T H Γ W ✲
—※—

6.
. . . T O
. . . . A P
. . . . T P A
. . . W ✲
—

πρωτο-
σπαθαρ(ίῳ)
καὶ στρα-
τηγῷ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἀρκαδίῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ.

Шестте екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18968, сектор запад, при шкарпиране на брега, 19.05.1981 г. Размери: 22—24/ 22/2,5 мм, 8,30 г. Добър отпечатък, но с по-късни повреди. Наранен е с острието на кирка при разкопките.

2. П. инв. № 24548, сектор юг, рампа, 2.08.1985 г. Размери: 14—24/ ? 3,1 мм. Зле запазен екземпляр с отчупено от него парче над 1/3 част.

3. П. инв. № 5949, Южна порта, кв. 173/195, 15.10.1968 г. Размери: 16—23/22/2 мм. Добър отпечатък, но от него е останала половинка.

4. П. инв. № 23763, Преславска архиепископия, сектор юг, рампа, 17.06.1985 г. Размери: 16—22/ ? /3 мм. Добър отпечатък, но зле запазен екземпляр. Запазената част е около половинка, счупена напреко, а не по линията на канала.

5. П. инв. № 18853, намерен е на повърхността в стратегията на 6.04.1981 г. Размери: 23—24/22/2,5 мм, 8,48 г. Сравнително добре запазен екземпляр, но периферните букви са неотпечатани или изтрити. Поочукан е по краищата.

6. Частно притежание (кол. Н. Георгиев). Предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Много добър отпечатък, но е запазена половината от него. Счупен е по линията на канала. Размери: 11—21/ ? /3,5 мм.

Публикация: Издаден е само № 3 — *Герасимов.* Византийски печати, с. 138, № 8. Тъй като екземплярът е половинка, обясними са някои непълноти в цялостното му четене.

Няма познати паралели.

Повече информация за собственика на тази група моливдовули вж. при № 98—109, където той притежава титлата протоспатарий при хрисотриклиниума.

353. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΛΑΔΟΝ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς — (50^{-te}—60^{-te} години на XI в.)

Л. Св. Димитър е представен прав, в цял ръст с нимб, къса къдрава коса и голобрадо лице. Облечен е в ризница и наметало. С дясната ръка се подпира върху копие, а в лявата придържа опрян на земята овален щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / Δ Η / Μ / Η — Τ / Ρ Ι / Ο, = Ὁ ἅ(γιος) Δημήτριο(ς)

Оп.	+ Κ Ε R, Θ,	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	Γ Ρ Ι Γ Ο Ρ,	Γριγορ(ίῳ)
	Π Ρ Ⅰ S C T P A	π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) στρα-
	T I Γ, T W K Λ A	τιγ(ῷ) τῷ Κλά-
	◦ Δ O N I ◦	δονι

+ Κύριε βοήθει Γρηγορίῳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ τῷ Κλάδονη.

П. инв. № 16581, рампа, 23.10.1978 г. Размери: 21,5—5—24/17/4 мм, 12,42 г. Отлично запазен екземпляр, великолепен отпечатък.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В писмените източници не е известен сановник с тези имена, макар че са познати представители на рода Кладони[1].

Шлюмберже съобщава за моливдовул, притежание на Ламброс, върху който е бил изписан следният текст: ΘΚΕ ΒΟΗΘΕΙ ΓΡΗΓΟΡΙW Α,ΠΡΕΤWΡΙ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗCOY ΚΕ ΕΛΛΑΔΟC TW ΚΛΑΔΑ[2]. Моливдовулът не е илюстриран и не е разчетен лично от Шлюмберже, при което е възможно равенство между патронима от него TW ΚΛΑΔΑ и нашия TW ΚΛΑΔΟΝΙ. Смущава също и длъжността протопретор. Навярно се отнася до πραίτωρ — длъжност, характерна най-вече за втората половина на XI в.[3] Към това време (50^{-te}—60^{-te} години на XI в.) се датира и представеният моливдовул.

Може, имайки предвид съответните уговорки, собственикът на представения моливдовул Григорий Кладон — патриций и стратег, и вече цитираният претор на Пелопонес и Елада да са едно и също лице. Длъжностите им са сходни. При моливдовула тя не е свързана с определена административна единица, докато в приведения пример е конкретизирана.

[1] За представителите на тази фамилия вж. *Каждан.* Социальный состав, с. 280 (индекс и пос. страници), също и тук № 93.

[2] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 191.

[3] Тази длъжност има значителна еволюция. Докато през VIII—IX в. те са съдии на теми или помощници на стратега, то през XI в. са вече фактически пълновластни управители на своите провинции (вж. *Bânescu.* Signification, p. 394; *Oikonomidès.* Listes, p. 344; *Idem.* L'evolution, p. 146; *Γρηγορίου-Ιωαννίδου.* Θεματικού, 82, 83).

354. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΜΑVΡΟΚΑΤΑΚΑΛΟΝ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (50^{-te}—60^{-te} години на XI в.)

Л. Св. Димитър е представен прав, в цял ръст, с нимб, ризница и наметало. С дясната ръка се подпира върху копие с дълга дръжка, а в лявата придържа щит, опрян в земята. От двете му страни във вертикални редове е изписано: ⊙ / Δ / Η — Μ / Ι Τ / Ρ, = Ὁ ἅ(γιος) Δημίτρ(ιος).

Оп.	+ Κ Ε R, Θ,	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	Γ Ρ Ι Γ Ο Ρ Ι,	Γριγορί(ῳ)
	Π Ρ Ⅰ S C T P A	π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) στρα-
	T I Γ O T O M	τιγῶ τῶ Μ(α)-
	R P O K A T,	βροκατ(α)-
	K A Λ,	καλ(ών)

+ Κύριε βοήθει Γρηγορίῳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ τῷ Μαυροκατακαλών.

П. инв. № 18071, кв. 173/133, 28.08.1979 г. Размери: 18,5—21/14/4 мм, 9,80 г. Добре запазен екземпляр, сполучлив отпечатък, но все пак буквите и изображението не са така отчетливи.

Публикация: *Jordanov.* Deux notables, 94—95.

Няма познати паралели.

Коментар за личността на Григорий Маврокатакалон е направен при по-късната група негови моливдовули, където е антипат и катепан. Вж. № 328—330.

355. ΘΕΟΔWΡΟΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X—XI в.)

Л. Част от бюстово изображение на св. Теодор. От надписа — Δ / W P / O, = [Ὁ ἅ(γιος) Θεό]δωρο(ς).

Оп.	+ K E . .	+ K(ύρι)ε [β(οή)θ(ει)]
	T W C	τῷ σ[ῷ δούλ(ῳ)]
	Θ E O	Θεο[δώρῳ]
	A, C Π	(πρωτο)σπ[αθαρ(ίῳ)]
	S C T	(καὶ) στ[ρατη]-
	— . .—	[γῷ]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδώρῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ.

П. инв. № 17950, кв. 173/145, 11.08.1979 г. Размери: 12—26/24 ?/3 мм. Въпреки че повече от половината от моливдовула е унищожена, възстановяването на текста и цялостното му четене не е проблематично.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. В колекцията на Закос е представен моливдовул с аналогичен текст, но с различен иконографски сюжет — Богородица и инвокация към нея[1].

[1] *Zacos.* Seals, II, n° 793.

356. ΘΕΟΔWΡΟΣ ΚΑΣΤΑΜΟΝΙΤΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат с нимб и мантия. Виждат се долната част от лицето, заострената сресана брада, мустаците, носът и очите. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. От вертикалния надпис се вижда само Δ горе вдясно.

Оп.	. K E R, Θ,	[+] K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	. E O Δ, P O A,	[Θ]εοδ(ώ)ρο (πρωτο)-
	. . . Θ, S C T P,	[σπα]θ(αρίῳ) (καὶ) στρ(α)-
	. . Γ O K A C	[τη]γ(ῷ) ὁ Κασ(τα)-
	. . , T E .	μ(ο)ν(ί)τε[ς]
	—∘—	

+ Κύριε βοήθει Θεοδώρῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ τῷ Κασταμονίτῃ.

Поради некачествения отпечатък (цели полета от матриците не са излезли) е затруднено попълването и цялостното четене на текста. Проблемите започват от четвъртия ред. Първите две букви не са отпечатани, но като се има предвид началото на изписването на дължността от третия ред, предполагам, че са Т и Н. Третата е вече сигурна Г, четвъртата О. Пред нея като че ли има знак за съкращение! След нея се виждат добре К А С. От последния пети ред първите една или две букви също не са отпечатани, но следва ясно видим знак за съкращение, следват Т Є и празно място за една буква.

Въпросът е как да се прочетат тези букви и съкращения? Ако се приеме, че след Г има знак за съкращение, то по-нататък следва да се прочете патронимът на Теодор. Но това не може да бъде сигурно. Тази едва забележима резка може да се дължи и на появила се в матрицата пукнатина. После защо патронимът е въведен с определителен член за номинатив, когато целият текст изисква дателен падеж. Наличните букви предлагат две възможности: а) след Г да има знак за съкращение и да е изписан патронимът ὁ Κασ(τα)[μ(ο)ν(ί)τε[ς]; б) ако се приеме, че няма знак за съкращение, то нормално е след СТР, / . . ГО да е изписан топонимът КАС / . . , ТЕ. . Стратегия с подобно име не ми е позната.

В подкрепа на първата възможност — може би съм повлиян от това — е фактът, че в Плиска е намерен моливдовул на Θεόδωρος ὁ Κασταμονίτης, датиран от издателя му в първата половина на XI в.[1]

П. инв. № 16967, кв. 173/185—195, 13.06.1979 г. Размери: 23,5—26/24 ?/3 мм, 8,40 г. Добре запазен екземпляр, но непълен отпечатък. Части от матриците са извън моливдовула, а други поради неизправност на булотириона не са отпечатани.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

При съществуващата несигурност в четенето на текста е несигурен и съответният коментар. Моливдовулът на Теодор Кастамонит, намерен в Плиска, се датира според Зайбт в средата на XI в.[2] Не може със сигурност да се твърди, че собственикът на нашия моливдовул и този от Плиска са едно и също лице. Остава да се надяваме на някой бъдещ по-добре запазен екземпляр, който ще реши поставените проблеми.

[1] *Герасимов.* Плиска, с. 177, № 6.

[2] *Seibt.* Bleisiegel, S. 231.

357. ΘΕΟΔWΡΗΤΟΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X—XI в.)

Л. Бюстово изображение на архангел Михаил с криле, нимб и къдрава коса. В дясната ръка държи жезъл, украсен на върха с едри бисерни зърна, а в лявата кълбо, увенчано с кръст. Вдясно от изображението се вижда началото на инвокацията + Θ K . . . . .

Оп. —◦—

. . . . .	[+ Θεω]-
Δ O P H T,	δορήτ(ῳ)
A, C Π A Θ A P,	(πρωτο)σπαθαρ(ίῳ)
S C T P A	(καὶ) στρα-
T H Γ O	τηγῶ

—◦—

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοδωρήτῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ.

П. инв. № 22200, рампа, 9.08.1984 г. Размери: 19—27/22 ?/2 мм. Моливдовулът не е цял, горната му част е била някога отчупена или прогнила от корозия и е изпаднала. Първият ред от надписа липсва.

Непубликуван.

Паралели: *Йорданов.* Силистра, 1, с. 109, № 17; От разкопките на „Крумовия дворец" в Плиска е намерен трети екземпляр. Непубликуван. Всички те са отпечатани с една и съща двойка матрици.

Данните от моливдовулите са недостатъчни за идентифициране с личност от писмените източници, но фактът, че в различни селища на средновековна България — Плиска, Преслав и Дръстър, някога са били получавани писма, скрепени с печата на Теодорит — протоспатарий и стратег, свидетелствува за активното участие на този сановник в живота на тези селища или пък в неизвестни за нас събития.

358. ΘΕΟΦVΛΑΚΤΟΣ (?) πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς . . . (X—XI в.)

Л. Едва доловими контури на бюстово изображение на военен светец (Теодор?) Виждат се част от мантията и копието, което държи на рамо.

Оп.	. . . . .	[Θεοφύλ]-
	. K T	[α]κτ(ος) [β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπ]-
	. Θ A P . C T	[α]θάρ(ιος) [(καὶ)] στ-
	. . T I Γ . .	[ρα]τιγ[ὸς]
	. . T Γ .	. . . .

+ Θεοφύλακτος βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς . . . . . .

Единствените сигурни букви са документирани по-горе. Те ни позволяват да приемем със сигурност, че собственикът на печата е бил протоспатарий и стратег. Коментар на останалата част от текста поради състоянието на моливдовула е излишен.

П. инв. № 18422, кв. 173/133, 9.06.1980 г. Размери: 22—26/ ? /1 мм. Повърхността на моливдовула е почти напълно проядена, но е бил и с доста тънко ядро.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

359. IWANNHΣ MAΛEΣHΣ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς ($20^{-те}$—$40^{-те}$ години на XI в.)

Л. Бюстови изображения на двама военни светци — св. Теодор — отляво, а св. Георги — отдясно. Липсват подробности, тъй като отпечатъкът е бил слаб и повърхността на моливдовула е унищожена. Между двамата светци се виждат следните букви: . E O Δ . . [Θ]εόδ[ορος].

Оп.	+ I W	+ 'Iω(άννης)
	. . . P H K	[πατ]ρήκ(ιος)
	. . . . A T H	[(καὶ) στρ]ατη-
	. . . O M .	[γὸς] ὁ Μ[α]-
	. . C I	[λέ]σι(ς)

+ 'Ιωάννης πατρίκιος καὶ στρατηγὸς ὁ Μαλέσης.

П. инв. № 17575, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 26—29/23/4 мм, 16,20 г. Несполучлив отпечатък. Лицевата и опака страна се разминават поради разхлабеността на булотириона, но все пак са в рамките на ядрото. Близо една трета от опаката матрица не е отпечатана и като добавка повърхността на моливдовула е проядена от окисни гнезда. Възстановяването на текста правя по по-долу цитирания паралел.

Непубликуван.

Паралели: *Barnea.* Deux gouverneurs, 245—247. Отпечатан е чрез същата двойка матрици.

Първоиздателят на този тип моливдовули, го датира най-общо в X—XI в., като отдава предпочитание на първата половина на XI в., и без всякакви колебания, въпреки че в текста няма никакви данни, приема, че собственикът му е бил стратег на Паристрион.

От наративните извори са познати доста представители на фамилията Малеси, но нито един с омонима Йоан. Известни са обаче няколко групи сфрагистични паметници с тези имена:

От стратегията Преслав произхожда един моливдовул (№ 308) с патроним, сходен на тук представения — същия омоним, протоспатарий и стратег на Преславица.

От Силистра произхожда друг моливдовул със същия иконографски сюжет, същите имена и титла и длъжността стратег на Преславица[1].

В колекцията на Атинския нумизматичен музей се съхранява моливдовул на Йоан Малеси с титлата протопроедър[2].

В колекциите на Института по византинистика във Виена и на Атинския нумизматичен музей се пазят три моливдовула, при които Йоан Малеси е куропалат[3].

В датировката и в идентифицирането на собственика на тези моливдовули се наблюдават някои различия у отделните изследвачи:

Лоран приема, че моливдовулите на Йоан Малеси като патриций и стратег следва да се датират в третата четвърт на XI в.[4]

Зайбт допуска за възможно наличието на двама различни сановници с еднакви имена — дядо и внук. Дядото е бил според него един от пълководците на Василий II (976—1025) по време на войната му срещу България, а внукът е собственикът на печатите с титлата куропалат, датирани през 80-те—90-те на XI в.[5]

Данните от самите печати не подпомагат много за категоричен извод — дали наистина се отнася за две различни личности, дори обратното. Иконографският сюжет при почти всички групи печати е различен. Еднакъв е само при групата патриций и стратег и патриций и стратег на Преславица. Хронологическата амплитуда между печатите с титлата патриций и дръжността стратег и последните (с титлата куропалат) е наистина значителна: от 20-те—40-те до 80-те—90-те години на XI в.

Очевидно на този етап от проучвания не може да се даде категоричен отговор, дали за една, две или повече личности се отнасят изброените по-горе сфрагистични паметници. Също така с положителност не може да се отговори и каква е хронологията на групата моливдовули с титла патриций и длъжност стратег на Преславица и тук разглежданата. Но положителното е, че са в кратко време една от друга.

[1] Непубликуван. Повече подробности за него вж. при № 308.
[2] *Κωνσταντόπουλος*, 481;
[3] *Seibt.* Bleisiegel, n° 114—115.
[4] *Laurent, V.* BZ, 54, 1961, p. 490.
[5] *Seibt.* Bleisiegel, 243—244.

360. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΣΙΑΝΟΣ πρωτοσπαθάριος — ὕπατος καὶ στρατηγὸς (30-те—50-те години на XI в.)

Л. Св. Евстатий е представен прав, в цял ръст, с нимб и къса къдрава коса. Повече подробности от лицето не се виждат, тъй като изображението в тази част е повредено. Облечен е в ризница, съставена от пластинки, и е наметнат с наметало. С дясната ръка се подпира върху копие с дълга дръжка, а в лявата придържа овален щит с изпъкнало умбо, опрян на земята. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / Ε̣V / C̣—T / A / Θ, = ʿO ἅ(γιος) Εὐστάθ(ιος).

Оп.	+ K̄E R, Θ,	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	. W Ṇ A, C Π A	[Κ]ων(σταντίνῳ) (πρωτο)σπα-
	Θ A P V Π A T,	θαρ(ίῳ) ὑπάτ(ῳ)
	. C T P A T, Γ,	[(καὶ)] στρατ(η)γ(ῷ)
	Ṭ O N K A C	τὸυ Κασ-
	I N O N	ι(α)νὸν

+ Κύριε βοήθει Κωνσταντίνῳ πρωτοσπαθαρίῳ ὑπάτῳ καὶ στρατηγῷ τῶν Κασιανῶν.

П. инв. № 18555, кв. 170/70, 23.05.1980 г. Размери: 29—32/26/4 мм, 15,85 г. В общи линии добре запазен екземпляр, с някои повреди по релефните части на изображението. Булотирионът е бил разхлабен, поради което лицевата и опаката страна са се разминали с 8—9 мм. Особено силно е подхлъзването на опаката страна, тя се е отпечатала (първите букви от всички редове) извън ядрото, въпреки че то е доста по-голямо от диаметъра на матрицата. Попълването на неотпечатаните букви не затруднява, все пак любопитна загадка е дали на петия ред след третия знак е имало някаква буква, или това е празно място, тъй като се виждат контурите на една C или подутина, наподобяваща този знак. Може би погрешно гравиран на матрицата знак и след това изпилен от гравьора!

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В писмените източници не е позната личност с това име, въпреки че представители на фамилията Κασιανός са известни[1].

В колекцията Закос е публикуван моливдовул на Κωνσταντῖνος Κασιανός πατρίκιος καὶ στρατηγὸς[2].

Очевидно е, че става дума за две различни групи моливдовули на едно и също лице. При втората има по-висока титла и тя е по-късна, което се констатира и от изображението на св. Евстатий. Това е рядко срещан иконографски сюжет върху сфрагистичните паметници и очевидно гравьорът на втория печат е копирал изображението от първия, но това не му се е удало. Пропорциите на тялото са скъсени, лицето на светеца подхожда повече на един сатир, отколкото на св. Евстатий.

Закос не е посочил датировка на моливдовула. Датировката на нашия изхожда най-вече от изписаната върху него титла протоспатарий, съчетана с ипат, която се възражда след 30-те—40-те години на XI в.[3] В тези хронологически граници — 30-те—50-те години на XI в., следва да се датира и втората група моливдовули с изписаната върху тях титла патриций.

[1] *Каждан.* Социальный состав, с. 279 (индекс).

[2] *Zacos.* Byzantine Seals, II, n° 425. На лицевата страна е представен св. Евстатий в цял ръст, във военно облекло, а на опаката шестредов надпис: + K͞ER,Θ, / KWNCTAN / TINW ΠAT, / S CTPATIГ / TWN KAC / HNWN = + K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Κωνσταντίνῳ πατ(ρικίῳ) καὶ στρατιγ(ῷ) τῶν Καση(α)νῶν. Навярно поради изписването на патронима в акузатив, издателят на моливдовула е приел това за топоним. Но стратегия Κασηνον не ми е известна.

[3] *Каждан.* Социальный состав, с. 108; *Oikonomidès.* Listes, p. 296; *Seibt.* Bleisiegel, S. 283.

361. KWNΣTANTINOΣ WΠOΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγός (30-те—40-те години на XI в.)

Л.	+ K͞E R O	+ K(ύρι)ε βο-
	. Θ, T W C W	[ή]θ(ει) τῷ σῷ
	. ϐ Λ, K W .	[δ]ούλ(ῳ) Κω[ν]-
	C T A N .	σταν[τ(ίνῳ)]
Оп.	—·:·—	
	A, C Π A Θ	(πρωτο)σπαθ(αρίῳ)
	. C T P A T͞	[(καὶ)] στρατ(η)-
	. W T W O͞	[γ]ῷ τῷ ᾽Οπ-
	Π͞ W͞	πῳ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ τῷ ᾽Οπῳ.

П. инв. № 22970, сектор североизток, около стълба, 27.08.84 г. Размери: 24—25/18/2,5 мм, 11,22 г. Непълен отпечатък. Крайните букви в редовете не са излезли. Последният ред от опаката страна е премазан от удар с някакъв предмет. Това донякъде прави четенето на патронима несигурно.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В писмените източници се среща личност с подобни омоним и патроним. Изследвачите приемат, че се отнася за две различни персони:

Единият Константин Оп е бил катепан на Италия в 1033—1038 г.[1]

Другият по време на военните действия срещу Роберт Гискар през 1081 г. е доместик на екскувитите[2].

През 1085—1086 г. отвоюва от турците Кизик, Пиманинон, Аполониада[3]. През пролетта на 1092 г. той се сражава срещу Чаха, емира на Смирна, под командуването на Константин Даласин[4]. През 1094 г. е сред участниците във Влахернския синод и има титлата протопроедър[5]. През 1097 г. е трябвало да прибегне до сила, за да застави някой си граф Раул да пресече Босфора заедно със своите кръстоносци[6].

Върху една маргинална бележка към ръкопис от XII в. е съобщен като мегадук[7].

Известни са и няколко групи сфрагистични паметници, свързани с името Константин Оп:

В колекцията на Американското нумизматично дружество в Ню Йорк се съхранява моливдовул на Константин Оп като протоспатарий и катепан на Италия[8]. Издателят му го датира в 1033—1038 г.

В колекция Оргидан е публикуван моливдовул на Константин Оп; текстът е метричен и съобщава само длъжността му дук. Според издателя му се датира в края на XI в.[9]

В колекциите на Атинския нумизматичен музей и Shaw се съхраняват два моливдовула, върху които Константин Оп има титлата протонобелисим[10].

Приема се от повечето изследвачи, че Константин ОП (2) е син на първия.

С кой от двамата би могло да се идентифицира собственикът на представения моливдовул?

Константин Оп № 1 е известен само като катепан на Италия. Според писмените източници е патриций[11], а според представения по-горе моливдовул протоспатарий. Следователно той е бил назначен на тази длъжност в 1033 г. като протоспатарий и е сменен в 1038 г. като патриций.

Константин Оп № 2. За пръв път се среща в 1081 г. като доместик на екскувитите. Не се знае каква е била титлата му, но не ще да е била от особено висок ранг, щом в 1094 г. е само протопроедър. Кога точно е бил въведен в ранга на протонобелисимите, не може да се посочи, но ще е било доста след 1094 г., защото е трябвало да премине през куропалат и протокуропалат станало навярно към 1097 г. или в началото на XII в., когато е бил и мегадук на флота.

По-голяма е вероятността собственикът на представения моливдовул да е идентичен със Константин Оп № 1, като кореспонденцията му е била получена в Преслав преди назначаването му за катепан на Италия.

[1] *Chalandon, F.* Histoire de la domination normande en Italie, Paris, 1907, 2, 434—436, 451; *Vera von Falkenhausen.* La dominazione bizantina nell'Italia meridionale dal IX al XI secolo, Bari, 1978, 92—93, n° 44.

[2] *Alexiade.* I, p. 151.

[3] *Ibidem.* II, 80—82.

[4] *Ibidem.* II, 111—112.

[5] *Gautier.* Blachernes, 256—257, n° 34.

[6] *Alexiade.* II, 226—227.

[7] *Minagarelli, A.* Graeci codices manuscripti apud Nanios asservati, Bologne, 1784, p. 33; *Laurent, V.* EO, 31, 1932, p. 337, n. 1.

[8] *Oikonomidès.* Dated, n° 82 (Mabbot Collection no. 201) На лицевата му страна е представено бюстово изображение на безбрад военен светец, държащ в дясната си ръка копие на рамо, а в лявата щит. На опаката е изписан шестредов надпис + KWN / CTAN,A, / СПАΘ,S KA / TEП ITA / Λ,TW ОП / -O- + Κων(σταντίνῳ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ) κατεπ(άνω) Ἰταλ(ίας) τῷ Ὄπῳ.

[9] *Laurent.* Orghidan, 151—152, n° 287. На лицевата му страна е представено бюстово изображение на Богородица с медальон на гърдите си, а на опаката — четириредов надпис + AΓNH / ΦVΛATE / ΔSKI KW̄N / TO WΠO = + Ἁγνὴ φύλατε δουκὶ Κων(σταντίνῳ) τῷ Ὄπῳ.

[10] *Κωνσταντινόπουλος,* 418; Coll. Shaw, no. 335. Издателят му е прочел неправилно патронима на τῷ Ἀλωπῷ. На лицевата му страна е представено бюстово изображение на Богородица Оранта, а на опаката — петредов надпис: + ΘKERO / ΗΘΕIKW̄N / ANOREΛΛIC / CIMOTO / WΠW = + Θ(εοτό)κε βοήθει Κων(σταντίνῳ) (πρωτο)νοβελλισσίμο τῷ Ὄπῳ.

[11] *Falkenhausen.* La dominatione, n° 44; *Lupus,* p. 48, 1033.

362. ΛEWN ΓOVΔEΛHΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (XI в.)

Л. Бюст на архангел Михаил с нимб, криле, пълно голобрадо лице и къса коса на едри къдрици. Облечен е в дивитисион, украсен с лорос. В дясната ръка държи скиптър, украсен на върха с пет едри бисерни зърна, а в лявата навярно кълбо с кръст. От двете му страни е изписано: $\overset{M}{I}\ \overset{X}{A}$ = Μι(χαὴλ) ἀ(ρ)χ(άγγελος).

Оп.

—∘—

+ Λ E O N	+ Λέον
A, C П A Θ A P,	(πρωτο)σπαθάρ(ιος)
S C T P A T I	(καὶ) στρατι-
Γ, O Γ ȣΔ E	γ(ὸς) ὁ Γουδέ-
. H C	[λ]ης

—∘—

+ Λέων πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς ὁ Γουδέλης.

П. инв. № 17091, 173/143, 13.07.1979 г. Размери: 19—21/20 ?/2,8 мм, 4,55 г. Добре запазен екземпляр, качествен отпечатък, но все пак части от матриците са извън ядрото.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Въпреки наличието на омоним и патроним е затруднено идентифицирането на притежателя на печата с личност от писмените източници поради несъответствие между данните от печата и тези от наративните извори.

У Скилица на няколко пъти се съобщава за личност с името Гουδέλης, без да може да се разбере дали е омоним или патроним:

Един Гουδέλης е бил ослепен по време на реакцията на Константин VIII (1025—1028) след смъртта на Василий II заедно с Роман Куркуа и др.[1]

Друг Гουδέλης, произхождащ от знатен и властен род от Мала Азия, конспирирал заедно с Константин Даласин и Константин Дука срещу Михаил IV в 1034 г. След разкриването на конспирацията той заедно с другите заговорници бил осъден, имотът му конфискуван и бил предаден в ръцете на брата на императора Константин[2].

Сведения за личности със същите имена има през XII и XIV в.: Един от кореспондентите на Евстатий Тесалоникийски (Солунски) се е наричал Λέων ὁ Γουδέλης[3]. Името на Λέων Γουδέλης се съобщава и в документ от времето на Михаил VIII Палеолог.[4]

Известни са няколко групи сфрагистични паметника със същите имена:

В Дъмбъртън Оукс[5] и колекция Fogg[6] се съхраняват два моливдовула със същите данни като тук представения, но отпечатани с друга двойка матрици.

Сред моливдовулите на РАИК е публикуван екземпляр с метрически текст, съобщаващ името Λέων Γουδέλης и титлата магистър. Издателят му го датира в XI—XII в. и допуска възможността собственикът му да е идентичен с ослепения от Константин VIII — Γουδέλης[7].

Познат е моливдовул с метрически текст, съобщаващ само името Λέων Γουδέλης, датиран от издателя му в XI—XII в.[8]

Известни са и други представители на фамилията Γουδέλης както от наративните източници, така и от сфрагистични паметници[9].

Може ли да се идентифицира с някого от представените по-горе личности собственикът на нашия моливдовул?

Датировката му според изписания текст и иконография е най-общо в първата половина на XI в., като би могло да се прецизира до към четвъртото му десетилетие, при което е възможна идентификация с първия или втория Гουδέλης, съобщени от Скилица. Неведнъж установяваме, че за лица от чужд произход и с по-особени имена, свързани с техния произход или прозвище, той не съобщава омоним. При тази идентификация, печатът би трябвало да отразява един по-ранен етап от живота им. Пострадалите по тези събития са обикновено патриции. Навярно такъв е бил и Гουδέλης.

Сфрагистични паметници: Тези от колекцията на Дъмбъртън Оукс и Fogg са навярно на същия сановник. Що се отнася до моливдовула от колекцията на РАИК, той би следвало да се

датира в третата четвърт на XI в. най-общо, при което е възможно собственикът на представения тук печат и този с титлата магистър да са едно и също лице, но в този случай ще трябва да се изключи идентифицирането, направено по-горе — след съдебните процеси посочените у Скилица сановници едва ли са доживели до третата четвърта на XI в.

Останалите съименници на притежателя на представения моливдовул от края на XII и от XIV в. следва да се изключат.

[1] *Skylitzes*, 372/89.
[2] *Ibidem*, 396/26.
[3] *Eustathius*, p. 341.
[4] MM, VI, p. 209.
[5] DO 58 106 3747. На лицевата му страна е представено бюстово изображение на архангел Михаил, а на опаката четириредов надпис: + Λ Ε Ο Ν / Α, C Π Α Θ S / C T P A T, T W / Γ ϑ Δ Ε Λ, .
[6] Fogg, 1956. На лицевата му страна е представено бюстово изображение на архангел Михаил, както по-горе, а на опаката — четириредов надпис: + Λ Ε Ο Ν / Α, C Π Α Θ S / C T P A T Γ / T W Γ Ʊ Δ / —Λ— .
[7] *Панченко.* Каталог, № 180. Същият е преиздаден и датировката му е потвърдена у *Laurent.* Bulles metriques, n° 688.
[8] *Laurent.* Bulles metriques, n° 689.
[9] *Каждан.* Социальный состав, с. 278 (индекс).

363. ΜΙΧΑΗΛ ΣΚΟΠΕΛΩΝ (?) β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Никола с нимб, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От надписа с името му е запазено само Λ / A / O — вдясно от изображението. Кръговият надпис с инвокацията е некачествено отпечатан или може би изтрит. За да се разчете, е задължително внимателно вглеждане, но не е възможно документиране.

Оп. ∘ ∘ ∘

± . I X A	+ [M]ιχα-
I Λ R, A, C Π	ὶλ β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπ-
A Θ, S C T P .	αθ(αρίῳ) (καὶ) στρ[α]-
. . Γ, T ϑ . .	[τη]γ(ῷ) τοῦ [Σκ]-
O Π E . .	οπέ[λου]

∘ ∘ ∘

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαὴλ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ τῷ Σκοπέλων.

Поради несполучливия отпечатък и пораженията по-късно доста от буквите липсват, което затруднява четенето. Въпреки унищожените или неотпечатани букви проблеми в четенето на първите три реда няма. Те започват на четвъртия ред след изписването на длъжността стратег. Запазени са две букви Т. След тях не се виждат никакви други, но има място поне за други две. От последния пети ред първата буква не е цяла, но би могло да се приеме, че е С или О. Последното е повече вероятно. След това две сигурни П Є и отново следващите два знака са унищожени или неотпечатани. От първия се вижда една коса хаста, може би е А или Λ.

От запазените налични букви правя следното попълване: Tϑ [CK]ΟΠΕ[Λϑ][1].

Не ми е известно от други източници Σκοπέλων да е бил стратегия. При това ако се отнасяше до топоним, не е необходимо въвеждане с определителния член. Навярно след длъжността стратег е изписан патронимът, но защо с определителен член в генитив τοῦ?

Засега приемам, че се отнася до патроним, свързан по произход с епископския център Σκοπέλων[2].

П. инв. № 17647, кв. 173/60, 16.08.1979 г. Размери: 21—23/21/2,5 мм, 5,4 г. Некачествен отпечатък. Моливдовулът е отворен по линията на канала откъм лицевата страна, което е унищожило изображението на св. Никола.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни и несигурни за издирвания в писмените източници.

[1] Освен предложената тук възможност за попълване не бива да се изключи и една друга Tϑ [ΣK]ΟΠΕ[IWN], което би могло по същия начин да се коментира като патроним или топоним.
[2] Днешно с. Ескиполос в Лозенградския вилает. Вж. *Laurent.* Corpus 5/1, p. 551; *Asdracha.* La Thrace, p. 264, n. 210.

364—365. ΜΙΧΑΗΛ (?) β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς . . . (X—XI в.)

Л. Изображение на кентавър в ход надясно. Предните крака са представени изпънати напред в бяг, задните не се виждат. Опашката му е драконова. Главата е анфас с къса шия. Лицето — голобрадо, с къса къдрава коса. В лявата ръка кентавърът държи неясен предмет, от който се вижда само горната част с три разклонения. Същият предмет (или предмети) се вижда на гърба му. Може би това е колчан със стрели? В този случай би трябвало да държи в лявата си ръка — или въобще в ръцете си отпред лък и стрела. Под изображението е гравирана палмета с разклонения в двете посоки.

Изображението е непознато от други сфрагистични паметници. В литературата е известно под названието морски кентавър[1].

Л.

1.	2.	
. M̄ I . A	. M̄ I X̄ A	[+] Μιχα-
. . R̄, A, . .	. . R̄, A, C Π	[ὴλ] β(ασιλικὸς) (πρωτο)σπ-
. . . C T̄ . .	. . . C T P A	[αθ(άριος) (καὶ)] στρα-
. . Γ Є . .	. . Γ̄ Є A Δ̄	[τη]γ(ὸς) Ε. . . .
. . .	T . A	

+ Μιχαὴλ βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς. . . . . .

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, но имат различна запазеност. Единият екземпляр бе прегънат на две, при консервацията и изправянето му са възможни някои отклонения от оригинала.

1. П. инв. № 18305, кв. 173/142, 30.08.1979 г. Размери: 25—26,5/20/3 мм, 9,75 г. Несполучлив отпечатък, отпечатани са матриците само върху подутината на канала. При отварянето навярно на кореспонденцията каналът е отворен откъм страната с текста и буквите са унищожени.

2. П. инв. № 17561, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 24—25/20/2 мм, 5,72 г. Екземплярът бе прегънат на две. Несполучлив отпечатък. Ядрото е било добре центрирано в булотириона, но части от матриците (една срещу друга) не са отпечатани.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Поради некачествените отпечатъци и по-късните повреди е невъзможно да се възстанови текстът.

От четвъртия ред първите две букви са унищожени или неотпечатани, но тяхното попълване не е проблематично. След като имаме от предния ред началото на длъжността СТРА и третата буква от този ред е Г, то четенето е СТРАТНГ. Въпросът е как да се продължи по-нататък. И при двата екземпляра след Г не се вижда знак за съкращение, но на това място и двата са зле запазени. Нормалното е тук да завърши изписването на длъжността. Каква е следващата буква? При № 1 се вижда една полудъга, част от С, Є или О, при № 2 е запазена и по-надолу, което предполага, че е била Є, но тя или е деформирана от изправянето на този екземпляр, или би могла да е долната част на една обърната ω. Части от следващите букви са запазени при № 2. Първата буква наподобява А или Λ, а от последната се виждат само контури и по-точно долната вертикална хаста. По този начин се изписва Δ, Z или Ξ. От петия, последен ред букви се виждат пак при № 2. Първата запазена е Т, последната А или Λ, но между тях има място за още една.

Как да се свържат в текст запазените букви?

Съществуват няколко варианта:

Първият, след длъжността СТРА / [ΤΗ]Γ, следва топонимът: Е Λ Δ / Т . А. Вторият, буквата след Г да е всъщност килната на една страна ω . : При което тя би могла да е завършекът на длъжността С Т Р А / [ΤΗ] ΓW или определителен член на патгронима ω А Δ / Т . А.

Друг проблем, който поставят данните на този печат, е относно изображението на лицевата страна. Не за пръв път върху средновековни византийски печати от X—XI в. се срещат представени митологични животни. Те според израза на някои изследвачи свидетелстват за един „ренесанс“ в иконографията на сфрагистичните паметници през последната четвърт на X в.[2]

Какъв е смисълът на това изображение? Дали във връзка с някакви предпочитания на собственика на печата с апотропеичен характер — каквото значение имат митологичните животни върху амулетите от това време, или пък кентавърът е израз на астрономическото съзвездие, свързано по някакъв начин със собственика на печата. При всички случаи обаче това рядко изображение е свързано с интелекта на Михаил, императорски протоспатарий и стратег на неизвестна засега административна единица.

При несигурността в четенето на целия текст какъвто и да е коментар и опити за идентифициране с личност от писмените източници е безпредметен.

[1] Върху този иконографски сюжет ми обърна внимание д-р и.н. Б. А. Маршак по време на моя командировка в Ермитажа в Ленинград. Ползувам се от възможността да му благодаря още веднъж.

[2] *Seibt.* Bleisiegel, S. 197.

366—368. ΝΙΚΗΤΑ ΚΑΣΝΙΤΖΗС πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς (XI в.)

Л. Бюст на св. Теодор Тирон. С нимб, къса къдрава коса и дълга клиновидна брада. Облечен е в ризница и мантия, закопчана над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. От двете му страни е изписан надпис във вертикални редове: ⊙ / Θ Е О, — О / Т, / Р = Ὁ ἅ(γιος) Θεό(δωρος) ὁ Т(ή)р(ων).

Оп.

1.	2.	3.
+ K E R, Θ,	+ K E R, .	+ K̲ E R, Θ,
N I K H T A	N I K H . .	. . . H T A
A̲, C Π A Θ, E Π I	A, C Π A Θ̲ . . .	. . Π A Θ, E Π I
. Ʉ X̲ᴿ Γ K Λ, S	T Ʉ X̲ᴿ	. Ʉ . Γ K Λ, S
. . . T̲, Γ, T,	C P A T̲, Γ, .	. P A T, Γ, T̲,
. . . N H̲	K A C N .	K A C N H̲
. .	. .	T ς

1—3. + K E R, Θ,
N I K H T A
A, C Π A Θ, E Π I
T Ʉ X̲ᴿ Γ K Λ, S
C P A T̲, Γ, T,
K A C N H̲
T ζ

+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
Νικήτᾳ
(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) ἐπὶ
τοῦ χρ(υσοτρι)γκλ(ίνου) (καὶ)
σ(τ)ρατ(η)γ(ῷ) τ(ῷ)
Κασνή-
τζ(ῃ)

+ Κύριε βοήθει Νικήτᾳ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτριγκλίνου καὶ στρατηγῷ τῷ Κασνίτζῃ.

Трите моливдовула са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18511, кв. 173/60, 10.05.1980 г. Размери: 26—27/25/3 мм, 6,00 г. Отпечатъкът е бил качествен, с хубав и висок релеф на изображението и буквите. Краищата на моливдовула са били оформени с острие. По-късно екземплярът е бил повреден, пробит на две места. От едната страна като че ли е захапан с клещи.

2. П. инв. № 22117, сектор запад, кв. 14, 20.06.1984 г. Размери: 26,5—27,5/25/5 мм, 22,85 г. Отпечатъкът е *любопитен!* Върху лицевата страна на моливдовула се вижда отпечатъкът от някаква материя (плат), която се е намирала между матрицата и ядрото. Повърхността на моливдовула е запазена от корозия, но се виждат следи от някаква голяма шупла или откъсване с клещи на парче от ядрото.

3. П. инв. № 20705, Южна порта на Вътрешния град, кв. 180/33—34, 12.04.1983 г. Размери: 27,5—31/25/4,2 мм, 19,60 г. Непълен отпечатък, срещуположни части от матриците не са излезли. Повърхността на моливдовула е покрита с плитки окисни гнезда.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В наративните източници не е известна личност с подобни имена.Въобще през разглеждания период тази фамилия не е позната. С нея и нейните представители се свързва един манастир в Кастория, датиран от изследвачите в XII в. Ктиторът на манастирската църква е μάγιστρος Νικηφόρος Κασνίτζης[1], чиято деятелност навярно ще трябва да се отнесе към XI в.

Собственикът на моливдовулите от Преслав Νικήτας Κασνίτζης е навярно по-ранен представител на тази фамилия.

[1] *Πελεκανίδης, Στ. — Χαδζηδακης, Μ.* Καστορια, Αθηναι, 1984, 56—57.

369—371. ΛΕΩΝ ΙΑΣΙΤΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (50-те—60-те години на XI в.)

Л. Бюст на св. Димитър с нимб, голобрадо лице и къса къдрава коса. Облечен е в ризница. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата придържа щит. От двете му страни е изписан надпис във вертикални редове: ⊙ / Δ / H / M/H — T / P / I / O / C = ʿO ἅ(γιος) Δημήτριος.

Изображението е поставено в два концентрични зрънчести кръга, между които е изписан кръгов надпис:

1. . . . R, . . E . . . . . A Θ A P I W
2. . . . R, Θ, Λ E O N T I . . . . . .
3. . . . . P I .

Оп. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Христос. От двете ѝ страни са изписани сиглите M̄P̄ — Θ̄V̄.

По същия начин изображението е поставено в два зрънчести кръга, между които продължава надписът от лицевата страна[1]:

1. C T P A T H Γ W . . . . A̲ C I . . .
2. . . . . W T O N H . . . . . .
3. . . . T H Γ W . . . . . .

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. След съпоставянето на текста им се чете: [+ Κ(ύρι)ε] β(οή)θ(ει) Λέοντι [(πρωτο)σπ]αθαρίῳ (καὶ) στρατηγῷ τὸν ʿΗασί[την].

Въпреки наличието на три екземпляра донякъде е проблематично четенето на патронима. След определителния член T O N, поставен в акузатив (?), се вижда една H (при № 2). След него се виждат следи от една скосена хаста (№ 1). По този начин се изписва A или Λ. По-нататък при № 1 се виждат C I. Съчетанието от запазените букви TON HACI . . . би могло да се прочете τὸν 'Ηασί[την].

1. П. инв. № 24580, рампа, 8.08.1985 г. Размери: 18—27/18/3 мм, 6,45 г. Най-интересното при този моливдовул е, *че отпечатъкът не е направен върху оловно ядро, а върху прегъната на две оловна пластинка!* Булотирионът е отпечатан на три пъти върху пластинката в три различни посоки. Веднага възниква въпросът, за какво е служил този отпечатък? Дали е съпровождал кореспонденцията на собственика си до Преслав, или това е бил пробен отпечатък на булотириона върху случайна пластинка, при което следва тази проба да е правена в Преслав и собственикът на булотириона да е пребивавал там. Последното ми изглежда повече вероятно, тъй като е трудно да се разбере как тези две пластинки, подпечатани на няколко пъти с булотириона, без да са споявани помежду си, са били в състояние да запечатат кореспонденцията на собственика си, т.е. запечатвали са и са висели от лентата или шнура.

2. П. инв. № 24590, сектор север, кв. 1, 11.08.1985 г. Размери: 17—17/18 ?/3,6 мм, 4,12 г. Добре запазен екземпляр, но некачествен отпечатък. Ядрото е било по-малко, нестандартно и отпечатъкът е в едната му страна. Булотирионът просто е захапал в единия край ядрото. По тази причина дебелината на моливдовула от едната страна е 3,6 мм, а от другата завършва на нула.

3. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в НИМ-София. Произхожда от стратегията. Размери: 15,5—16,5/18 ?/2 мм. По същия начин булотирионът е нанесен върху нестандартно и по-малко ядро.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

В писмените източници не се среща личност с подобен омоним и патроним. Затова пък са известни немалък брой сфрагистични паметници, които могат да бъдат свързани със същата личност:

В колекцията на РАИК е постъпил моливдовул с бюстово изображение на св. Димитър като войн от лицевата страна и надпис от опаката: + K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέοντι ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ, βέστῃ καὶ στρατηγῷ τῷ 'Ιασίτῃ[2].

В музея на Истанбул се съхранява моливдовул, чието изображение от лицевата страна не е добре запазено, но издателите му предполагат, че това е св. Георги, войн. На опаката е изписан седемредов надпис: + Λέων, ἀνθύπατος, πατρίκιος, βέστης καὶ κόμης τοῦ στάβλου ὁ 'Ιασίτης[3].

В колекцията на Дъмбъртън Оукс се съхранява друг моливдовул на Леон Иасит, чийто текст съобщава нов етап от кариерата му: μάγιστρος, βέστης καὶ στρατηγὸς τῶν Βουκελλαρίων[4].

Шлюмберже е публикувал моливдовул с представен на лицевата му страна св. Димитър като войн, в цял ръст. На обратната — шестредов надпис + Κύριε βοήθει Λέοντι πρωτοπροέδρῳ τῷ 'Ηασήτῃ[5].

Отново у Шлюмберже е публикуван моливдовул с представен на лицевата страна св. Димитър в цял ръст, във военно облекло и надпис от обратната страна Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέοντι κουροπαλάτῃ καὶ δουκὶ τῶν 'Αρμενιάκων τῷ 'Ιασίτῃ[6].

Въпросът е възможно ли е да се идентифицира собственикът на моливдовулите от Преслав с представените по-горе? Датировката им е (според иконографията, лигатурното изписване на M͞P и съчетанието между титла и длъжност) най-общо в средата на XI в., но като се има предвид хронологията на стратегията, то по-приемлива дата е 50-те—60-те години на XI в.

Основание за идентифициране собственика на моливдовулите от Преслав с Леон Иасит от представените по-горе сфрагистични паметници освен общността на името и приемствеността в кариерата му ни дава и иконографският сюжет, свързан с изображението на св. Димитър, представен като войн при почти всички групи моливдовули, при което се наблюдава и хронологическо развитие — от бюст към изображение в цял ръст.

Моливдовулите от Преслав представят най-ранният засега етап в кариерата на този сановник.

След прецизиране на датировката на отделните групи печати Леон Иасит би имал следния cursus honorum:

1. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (50-те—60-те години на XI в.);
2. ἀνθύπατος, πατρίκιος, βέστης καὶ στρατηγὸς (60-те години на XI в.);
3. ἀνθύπατος, πατρίκιος, βέστης καὶ κόμης τοῦ στάυλου (края на 60-те години на XI в.);
4. μάγιστρος, βέστης καὶ στρατηγὸς τῶν Βουκελλαρίων (60-те—70-те години на XI в.);
5. πρωτοπρόεδρος (70-те години на XI в.);
6. κουροπαλάτης καὶ δουκὶ τῶν 'Αρμενιάκων (70-те—80-те години на XI в.).

Възниква и въпросът, до кого в Преслав е писал Леон Иасит и какъв характер е имала кореспонденцията му. Във връзка с това е и поставеният в началото въпрос — възможно ли е той да е пребивавал в Преслав.

В стратегията Преслав е получена кореспонденция и от друг представител на фамилията — Никифор Иасит (вж. № 372). Всичко това предполага присъствие в Преслав на някой трети техен сродник или пък на единия от двамата, което, разбира се, не изключва временно пребиваване тук и на Леон Иасит.

[1] Йерархията в иконографията на този печат е необичайна. Обикновено на лицевата страна се представя изображението на Богородица, но текстът тук започва от страната с образа на св. Димитър. Не случайно той е един постоянен иконографски сюжет при всички печати на Леон Иасит.

[2] *Панченко.* Каталог, № 5, датира го в епохата на Комнините; *Каждан.* Социальный состав, с. 142, изразява известно несъгласие с тази датировка. Титулатурата според него насочва към датиране в XI в., най-много към царуването на Алексий I Комнин; *Шандровская.* Поправки, с. 102, б. 3, изразява известно несъгласие с Каждан и приема датировката на *Guilland.* Recherches, 2, p. 75, който датира печата в XII в., т.е. пак в епохата на Комнините. Изписването на титлата патриций — $\overline{\text{ΠΡΠ}}$, както и съчетанието между останалите титли и длъжността насочват към датиране в $60^{-те}$ години на XI в.

[3] Инв. № 212 — *Ebersolt.* Sceaux, n° 344; *Laurent.* Corpus, 2, n° 923, последният го датира най-общо във втората половина на XI в.

[4] DO 58 106 2483; *Seibt.* Bleisiegel, p. 140, n. 13.

[5] *Schlumberger.* Sigillographie, 574—575, n° 18. Не е успял да разчете патронима. Това прави *Панченко.* Каталог, с. 204. И двамата предлагат датиране в епохата на Комнините. Сега екземплярът се съхранява в колекцията на Ермитажа, М-5575. Датира се в $70^{-те}$ години на XI в.

[6] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 296, n° 6. Според същия патронимът е ΤΟ ΛΑΔ / ΛΑΛ(AKWN) /, датира го в X в. Моливдовулът е бил закупен за колекцията на Ермитажа, М-8202, където е бил проучен от Зайбт. Той свързва патронима с фамилията Иасити, датира го в третата четвърт на XI в. и допуска възможността собственикът на този печат да е идентичен със съобщения у Михаил Псел куропалат Иасит (вж. *Seibt.* Bleisiegel; p. 140, n. 13).

372. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ (?) ΙΑΣΗΤΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (първа четвърт на XI в.)

Л. Бюст на св. Димитър с нимб, голобрадо лице и къса къдрава коса. Облечен е в ризница и мантия, закопчана над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис: . / . / Η̲ — Μ̲ / Ι / Τ Ρ / Η̣, = [῾Ο ἅ(γιος) Δ]ημίτρη(ος).

Около изображението е имало изписан кръгов надпис с инвокацията, от който е запазен само краят: . . . . . Λ W.

Оп.	. Ι Κ Η .	[Ν]ικη[φ(όρῳ)]
	Α̲, C Π Α Θ, .	(πρωτο)σπαθ(αρίῳ) [(καὶ)]
	C Τ Ρ Α Τ Ι Γ̲	στρατιγ(ῷ)
	Ο Η Α Ϛ Ι	(τ)ὸ ᾽Ηασί-
	— Τ Ι —	τι

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ τῷ ᾽Ιασίτῃ.

Тъй като ядрото е било по-малко от печата, части от матриците са останали извън него. Това затруднява до известна степен четенето на текста. Първият проблем е дали не е имало още един ред, най-отгоре. Предполагаемият диаметър на печата е 23 мм. В него се побират запазените редове и буквите в тях, като се възстанови и останалата извън ядрото половина на първия ред. Ако се добавят размерите на още един ред, то диаметърът ще нарасне над 27 мм, на което наличните данни не отговарят.

П. инв. № 21656, сектор юг, 2.09.1982 г. Размери: 21—23/23 ?/2,5 мм, 8,05 г. Непълен отпечатък, както вече бе посочено, повърхността на опаката страна е наранена с острието на нож или друг предмет.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В писмените източници е непозната подобна личност. Известни са една група моливдовули, чийто собственик е бил Никифор Иасит, протоспатарий и стратег на Херсонес.

Първоиздателят им Шлюмберже е прочел неправилно патронима Τ W K / A C H T, , датирал е моливдовула в X в.[1] Вторият екземпляр от същата група се съхранява в колекцията на Британския музей. Издателят му е прочел патроним TWN . . CHT = [KA]CHT(HPWN)[2]. Зайбт коригира неправилното четене и на двамата издатели на TON IACHT, и предлага датиране най-общо в първата половина на XI в.[3]

Соколова при обобщението на моливдовулите на стратезите на Херсонес е стеснила тези хронологически рамки на $20^{-те}$—$30^{-те}$ години на XI в.[4].

Въпросът е за една и съща личност ли се отнасят двете групи моливдовули?

Съвпадението в омонима, патронима, титлата, длъжността и датировката правят възможно идентифицирането на собственика на двете групи печати.

Кога Никифор Иасит е писал до Преслав — преди заемането на длъжността стратег на Херсонес или след това? Малко вероятно е кореспонденцията му до Преслав да е от времето, когато е бил стратег на Херсонес.

В стратегията Преслав е била получена кореспонденция, скрепена с моливдовулите на друг представител на фамилията — Леон Иасит, но предложената за тях датировка се разминава с тази на Никифор[5].

[1] *Schlumberger.* Sigillographie, p. 237, n° 1.

[2] *Birch.* Catalogue, p. 63, n° 17792.

[3] *Seibt.* Bleisiegel, p. 140, n° 11.

[4] *Соколова.* Печати, 165—166, № 56, 56а, с. 171.

[5] Освен патронима общото между тях е и иконографският сюжет — образът на св. Димитър. Навярно е бил семеен патрон.

373. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΦΙΛΟΚΑΛΗΣ στρατηγὸς — (втора половина на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите $\bar{M}\bar{P}$ — $\bar{\Theta}\bar{V}$.

Оп.		
	. . E R .	[+ Θ(εοτό)κ]ε β(οή)[θ(ει)]
	I . I Φ . .	[N]ι[κ]ιφ[όρ]-
	. . T P A . .	[ῳ σ]τρα[τη]-
	Γ, T O Φ V Λ .	γ(ῷ) τõ Φυλ[ο]-
	K A Λ H	κάλι

+ Θεοτόκε βοήθει Νικηφόρῳ στρατηγῷ τῷ Φυλοκάλῃ.

П. инв. № 14188, кв. 173/184, 11.07.1977 г. Размери: 21—23/над 23/3 мм, 7.85 г. Непълен отпечатък, ядрото е било по-малко от печата. Зле запазен екземпляр, повърхността му е продупчена като решето от корозия.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В писмените източници е неизвестно лице с подобен омоним и патроним.

В стратегията Преслав е намерен моливдовул на Андроник Филокалис, вестарх и катепан, датиран през 60-те—70-те години на XI в.(№ 321). Несъмнено следва да се търси връзка между собствениците на тези две групи моливдовули.

Датирането на моливдовула на Андроник Филокалис е затруднено от отсъствието на титла. Донякъде насочващо е лигатурното изписване на $\bar{M}\bar{P}$, характерно за сфрагистичните паметници от втората половина на XI в. Заедно с това обаче длъжността стратег не надхвърля третата четвърт на XI в. По-късно тя се трансформира в катепан и дук.

374—376. ΤΖΟVΡΒΑΝΕΛΗΣ ΑΒΟVΧΑΡΒΗΣ πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς (1000 г.)

Л. Изображението при трите екземпляра е от две различни матрици, при обща опака страна. Това задължава да се спрем по-подробно на тях и да ги разграничим:

1. Представен е бюст на св. Теодор Стратилат с нимб, удължено скулесто лице, дълга рядка брада и леко повдигната къдрава коса. Облечен е в ризница и мантия, закопчана над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата придържа овален щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / ΘE / O- . / W / .

2—3. Изображението на св. Теодор Стратилат е различно от това на горния екземпляр. Лицето не е скулесто и удължено, брадата е по-гъста и на едри къдрици. Копието, което светецът държи, е изправено, а не косо, както по-горе. Надписът е същият, но с различно разположение на буквите: ⊙ / ΘE / O- . / W P / O, = Ὁ ἅ(γιος) Θεόδωρο(ς).

Оп.	1.	2.	3.
	—·:·—		
	T ζ Ʉ P R A	. Ʉ P R A	T ζ U P R A
	N, A, C Π A Θ	. A, C Π A Θ,	. A, C Π A Θ,
	. C T P A T, Γ,	. C T P A T, Γ,	. . T P A T, .
	. A Π O X A	. A Π O X A	. . . . .
	P Π I C	P Π I .	P . . C
	—∘—	—∘—	

—·:·—	
T ζ Ʉ P R A	Τζουρβα-
N, A, C Π A Θ,	ν(έλης) (πρωτο)σπαθ(άριος)
. C T P A T, Γ,	[(καὶ)] στρατ(η)γ(ὸς)
. A Π O X A	[ὁ] Ἀπο(υ)χα-
P Π I C	ρις
—∘—	

+ Τζουρβανέλης πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς ὁ Ἀβουχαρβης.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици; това позволява да се съпостави текстът от тях и да се попълнят липсващите букви. От това съпоставяне не могат да се попълнят само две букви: първата от третия ред, която би трябвало да е съюзът S = (καὶ); първата от четвъртия ред, където би трябвало да е изписан определителният член за патронима. Тъй като текстът е в номинатив, тук би трябвало да е изписан O.

Затрудненията в четенето идват не толкова от липсващите букви, които трябва да се попълнят, колкото от необичайните имена, явно чужди по произход, които гравьорът е трябвало да транскрибира на гръцки.

1. П. инв. № 16701, кв. 173/160—170, 25.10.1978 г. Размери: 27—30/23/3 мм, 14,20 г. Добре запазен екземпляр, но не съвсем пълен отпечатък. Срещуположни части от горната и долната матрица не са отпечатани, въпреки че е имало място срещу ядрото.

2. П. инв. № 17209, кв. 173/143, 14.07.1979 г. Размери: 23—26/23/2 мм, 4,90 г. Ядрото е било сравнително малко за големината на матриците. По същия начин както по-горе не са отпечатани части от горната и долната матрица, но полетата са по-големи. Прояден на места от окисни гнезда моливдовул.

3. Частно притежание (кол. Н. Георгиев). Предложен за изкупуване в НИМ-София. Произхожда от стратегията. Размери: 32—33/23/4 мм. Зле запазен екземпляр, долната му половина е прогнила от корозия. Също е непълен като отпечатък.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

Омонимът и патронимът определено насочват към неромейски произход — арменски или грузински.

В изследванията си за арменските фамилии във Византия Адонц[1] и Каждан[2] съобщават за личност, чиито имена на гръцки звучат подобно на тези от печата:

Според тях във фамилията Торники има представители с омоним Чорвандел или според гръцките извори Ζουρβανέλης.

Някой си Чорвандел, внук на Абу-Харб, загинал доста нелепо при спречкване между една руска дружина и арменци, участвуващи в похода на Василий II за завоюване на областта Тайк в 1000—1001-та г.

Чорвандел Абу-Харб на гръцки би се транскрибирал по начин, близък до този от нашия печат — Τζουρβανέλης ὁ Ἀβουχάρβης.

Съвпадението в омонима и патронима на византийския сановник от арменски произход и на собственика на печата от Преслав правят възможно идентифицирането им. Още повече, че се отнася до специфични имена, при което веднага възниква въпросът, до кого и кога е писал в Преслав Чорвандел Абухарб. След като имаме за граница смъртта му в 1000—1001 г., писмата му в Преслав следва да са получени преди тази дата, но същевременно и след завоюването на града в 999/1000 г.

До кого в Преслав е писал и от какъв характер е била кореспонденцията му, не може да се отговори. Но по същото време в Преслав е било получено писмо и от един друг арменец — патриций Теодорокан (№ 194), и ако се изключи служебният характер на тези кореспонденции, би могло да се приеме, че в Преслав е служел някой техен сънародник.

Малко е вероятно писмата на Чорвандел Абухарб да са пропътували през цялата империя — от Изтока до Преслав. Може би те са свидетели на неговото пребиваване в европейската част на Византия през 999/1000 г. вероятно във връзка с военните действия в българските земи.

[1] *Adontz*. Etudes, 310—315.
[2] *Каждан*. Армяне, 48—49.

ЧАСТ ШЕСТА

ЦЪРКОВНА АДМИНИСТРАЦИЯ

Представените моливдовули са твърде скромни като количество (все пак това е резиденцията на стратега, а не на митрополита), за да илюстрират структурата на византийската църква и я противопоставят на светската администрация. Ограничеността на материала прави безпредметни и встъпителните бележки за съответните титли и длъжности, каквито са дадени в частта за светската администрация.

Представени са най-напред, без да бъдат разграничавани по служби и длъжности, печатите, чиито собственици според служебните си задължения би трябвало да се намират в столицата, и след това тези в провинцията — архиепископи, митрополити и епископи.

А. В СТОЛИЦАТА

377—378. ΘΕΟΔΟVΛΟΣ μοναχός, σύγκελλος καὶ διάκονος τῆς Νέας (X—XI в.)

377. μοναχός καὶ σύγκελλος

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. В лявата си ръка държи Младенеца, а с дясната сочи към него. От двете страни на Богородица са изписани сиглите M͞P - Θ͞V. Кръгов надпис с инвокацията не е гравиран и отпечатан.

Оп.	+ Θ E O	Θεο-
	. ϐ Λ W M O	[δ]ούλῳ μο-
	N . . W K E	ν[αχ]ῷ κὲ
	C V N K E	συνκέ-
	◦ Λ W ◦	λ(λ)ῳ

+ Θεόδουλος μοναχός καὶ σύγκελλος.

П. инв. № 22906, сектор юг, кв. 8, 14.08.1984 г. Размери: 25—27,5/22/3 мм, 15,40 г. Сполучлив отпечатък, но с леко подхлъзване на обратната страна и разминаване на двете матрици. Отпечатъкът е разположен косо на посоката на линията на канала за шнура. Добре запазен екземпляр, но някои от буквите са изтрити, това обаче не затруднява четенето.

Непубликуван.

Паралели: *Schlumberger*. Sigillographie, p. 413, n° 4; *Laurent*. Corpus, 5/1, 154—155, n° 227.

378. μοναχός, σγκελλος καὶ διάκονος τῆς Νέας

Л. Изображение на Богородица както по-горе, но от друга матрица.

Оп.	—·⁝·—	
	Θ E .	Θε[ο]-
	. O V . M . .	[δ]ού[λῳ] μ(ον)αχ(῵)]
	C V̲ Γ K̲ S . . .	συγκ(έλλῳ) (καὶ) [δια]-
	K O N T H .	κόν(ῳ) τῆ[ς]
	— N̲ E A —	Νέα(ς)

+ Θεόδουλος μοναχός σύγκέλλος καὶ διάκονος τῆς Νέας.

П. инв. № 17227, кв. 173/152, 13.07.1979 г. Размери: 25—30/23 ?/2 мм. Зле запазен екземпляр, счупен на две части, с отчупени от тях парчета. Несполучлив е бил и като отпечатък. Части от изображението и текста не са отпечатани. Въпреки това поради аналогия с горния попълването на липсващите букви и цялостното четене не е затруднено.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

От съвпаденията в иконографския сюжет, омонима и титулите приемам, че двете групи моливдовули са притежание на една и съща личност — Теодул. Данните от печатите са недостатъчни за идентифициране с личност от наративните източници.

Познати са и други сфрагистични паметници, които се свързват с личността на Теодул и допълват неговия cursus honorum:

Освен моливдовула, публикуван от Шлюмберже и преиздаден от Лоран, отнесен към представената тук първа група, в колекцията на РАИК се съхраняват представители на други две групи:

При първата на лицевата страна е представен същият иконографски сюжет, а на опаката петредов надпис. Моливдовулът не е добре запазен, по време на публикуването му е бил

непочистен, поради което установявам някои различия в четенето на издателя му Панченко и сегашното му състояние[1].

Четене на Панченко:

Θ Ε Ο	Θεο-
. Ο V, A, M A	[δ]ού(λῳ) μ(ον)α(χῷ) (πρωτο)
. . Γ K, S O I	[συ]γκ(έλλῳ) (καὶ) οἰ-
. Ε Τ Η C	[κ]έτῃ σ-
. Ε Π,	[κ]έπ(οις)

+ Θεοδούλῳ μοναχῷ, πρωτοσυγκέλλῳ καὶ οἰκέτῃ σκέποις.

Четене на Йорданов:

Θ Ε Ο	Θεο-
. Ο V Λ, M .	[δ]ούλ(ῳ) μ(ον)α(χῷ)
. V Γ K, S O I .	[σ]υγκ(έλλῳ) (καὶ) οἰ[κ(ο)]
. . M . H C	[νό]μ(ῳ) [τ]ῆς
N E A	Νέα(ς)

+ Θεοδούλῳ μοναχῷ, συγκέλλῳ καὶ οἰκονόμῳ τῆς Νέας.

При четвъртата група, която се свързва с личността на Теодул, на лицевата страна е представено бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий, държаща пред гърдите си медальон с образа на Христос. Изображението е поставено в два зрънчести кръга, между които е изписано: Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Θεοδούλῳ (πρωτο)συγκέλλῳ; на обратната — бюстово изображение на св. Евтимий и продължение на надписа: [+ Θ(εοτό)κε β(οή)]θ(ει) Θεοδούλ(ῳ) μ(ε)γ(άλῳ) . . . . (καὶ) ἡγουμ[ένῳ][2].

Според мен няма категорични данни, които да свързват тази четвърта група с вече представените три. Както се вижда, различни са и иконографският сюжет, и съдържанието на текста.

Остава да се коментират данните от трите групи моливдовули. Общото в тях освен посочените по-горе характеристики е и формата на текста — въпреки липсата на инвокация от лицевата страна текстът от опаката е в дателен падеж.

Датировката на моливдовулите е в рамките на комплекса от печати и няма основания да се възрази против предложената от Лоран — втора половина от XI в.[3] Към това насочва и лигатурното изписване на титула на Богородица M͞P.

При първата група моливдовули Теодул е монах и синкел, при втората е и дякон към Новата Църква[4], а при третата е и иконом към нея[5].

Собственикът на представените печати — монахът Теодул, е синкел[6] и е съчетавал задълженията си като дякон в Новата църква с тези на иконом.

[1] *Панченко.* Каталог, с. 119, № 339. Съхранява се в Ермитажа (М 3869, където имах възможността да го проуча.

[2] *Laurent.* Corpus, 5/1, n° 221.

[3] *Ibidem,* p. 155, n° 227.

[4] Νέα е прочутата църква, построена от Василий I в близост до Двореца през 876/77 г. и осветена през 881.

[5] Навярно към Новата църква е имало и манастир. Вж. *Laurent.* Corpus, 5/2, p. 89.

[6] Несъмнено в случая се отнася до титлата синкел, а не до ефективната длъжност със същото наименование от IX—X в., когато синкелът е секретар на патриарха, негов викарий и евентуален наследник. През XI в. тя придобива чисто титулярно значение, давана е от императора на различни духовни лица, чрез което им се е откривал път за участие в синклита. По-нататък се наблюдава тенденцията тези титли да бъдат наложени и в църковната йерархия. В литературата е известен случаят, когато на един прием от 29 май 1029 г. синкелите пожелали да заемат места, по-висшестоящи от митрополитите. Като отговор на това е грамотата на Константин X Дука (1059—1067), според която синкелите нямат никакви предимства в пределите на църковната администрация, а само в сената, където техният титул е равностоен на протопроедър (вж. *Скабалановић.* Византийское государство, с. 157; *Laurent.* Corpus, 5/1, 147—148).

379—381. IWANNHΣ κουβουκλήσιος καὶ νοτάριος (X—XI в.)

379.

Л. Бюст на св. Никола с нимб, брада и високо чело, в архиерейско облекло.

Оп. —∘—

I͞W K .	Ἰω(άννῃ) κ[ου]-
. ϐ K Λ H C	[β]ουκλησ(ίῳ)
. N O T .	[(καὶ)] νοτ[α]-
P I O	ρίο

+ Ἰωάννῃ κουβουκλησίῳ καὶ νοταρίῳ.

П. инв. № 24550, сектор юг, кв. 4, 2.08.1985 г. Размери: 19—22/ ?/2 мм, 4,15 г. Некачествен отпечатък, цели участъци от горната и долната матрица не са отпечатани. Сравнително добре запазен.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

380—381.

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст. Около него кръгов надпис . . . H Θ E I T W C W Δ O V Λ W = [+ K(ύρι)ε βο]ήθει τῷ σῷ δούλῳ.

Оп. 1. 2.

1.	2.	
—∘—	—∘—	
I W̄ K̲ .	. W̄ K .	Ἰω(άννῃ) κ(ου)-
. . K Λ̲ . .	. . K Λ H .	[βου]κλη[σ(ίῳ)]
. . . T .	. . O T A̲	[(καὶ) ν]οτα-
. I̲ O	. . .	[ρ]ίο

+ Κύριε βοήθει Ἰωάννῃ κουβουκλησίῳ καὶ νοταρίῳ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 20178, сектор юг, кв. 2, размери: 19—21/17 ?/2 мм, 3,90 г. Некачествен отпечатък както по-горе. Моливдовулът е зле запазен, дълбоко прояден от корозия.

2. Частно притежание (кол. Н. Георгиев). Предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Размери: 16—23/ ? /2 мм, 3,10 г. Зле запазен екземпляр с продени и ощърбени краища, дори от горната ѵ̈ част липсва парче.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Трите моливдовула са отпечатани върху еднакви по размери ядра, очевидна е близостта между тях. Би могло да се приеме, че е сменена само едната матрица — горната.

Притежателят на моливдовулите е кувуклисий и нотарий. Не е ясно дали кувуклисий е ефективна длъжност[1], или е титла, раздавана през XI в. на нисшия клир, съчетана с длъжността нотарий. Също така не може да се отговори с положителност чий нотарий е бил Йоан, дали в канцеларията на патриарха[2]?

Поставя се и въпросът, до кого в стратегията е писал Йоан, т.е. от какъв характер е била кореспонденцията му. Служебна едва ли. Най-вероятно се отнася до частна кореспонденция.

[1] За длъжността или титлата кувуклисий вж. *Laurent.* Corpus, 5/1, P. 119.

[2] В случаите, когато се отнася до патриаршеската канцелария, обикновено се упоменава πατριαρχικός νοτάριος — вж. *Ibidem,* n° 121—8.

382. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ β. κλιρικός καὶ χαρτουλάριος (X—XI в.)

Л. Равнораменен гръцки кръст с профилирани рамене върху постамент от три стъпала. Всяко едно от раменете завършва с малка сфера. Около изображението кръгов надпис + K ER O H Θ, T W C W . . . . = + K(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ [δούλῳ].

Оп.	+ X P I	+ Χρι-
	C T O Φ, R,	στοφ(όρῳ) β(ασιλικῷ)
	K̲ Λ H P I K,	κληρικ(ῷ)
	. X A P T̲,	[(καὶ)] χαρτ(ουλαρίῳ)
	∘	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Χριστοφόρῳ βασιλικῷ κληρικῷ καὶ χαρτουλαρίῳ.

П. инв. № 18897, Южна порта на Вътрешния град, кв. Д$_3$, 24.04.1981 г. Размери: 15,5—16/ 15/2,5 мм, 3,52 г. Добър, но все пак непълен отпечатък. Добре запазен и с приятен външен вид моливдовул.

Непубликуван.

Паралели: *Zacos.* Seals, II, p. 95, n° 11. Отпечатан е чрез същата двойка матрици, но ядрото е било малко по-голямо и оттук по-добрата възможност да се отпечатат всички букви и части от изображението.

Публикуваният от Закос екземпляр е намерен в Истанбул. Издателят го датира в края на X в., което не противоречи на данните на нашия моливдовул.

Данните са недостатъчни за издирване в наративните източници. Не е възможно да се отговори с положителност и на въпроса, на кое точно ведомство от църковната администрация е бил хартуларий Христофор.

383—385. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ β. κληρικός (X—XI в.)

Л. 1. 2. 3.

1.	2.	3.
—∴—		
+ K E	. K E	. . E
R O H Θ I	R O H Θ .	R . . Θ I
T W C W	T W C .	. . . W
Δ ⸗ Λ,	Δ ⸗ Λ̲	. . Λ̲,
—∘—	—∴—	

1—3.

+ K E	+ K(ύρι)ε
R O H Θ I	βοήθ(ε)ι
T W C W	τῷ σῷ
Δ ⸗ Λ,	δούλ(ῳ)
—∘—	

Оп.

—※—		
Γ Ρ . . Ο	. . Ι Γ Ο	Γ Ρ . . .
Ρ Ι Ο R, Κ Λ	. . . R, Κ Λ	Ρ Ι . . . .
Η Ρ Ι Κ Ο Ν	. . . Κ Ο Ν	Η Ρ . . . .
—※—	—※—	

1—3.

Γ Ρ Ι Γ Ο	Γριγο-
Ρ Ι Ο R, Κ Λ	ρίο β(ασιλικῷ) κλ-
Η Ρ Ι Κ Ο Ν	ηρικον

—※—

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Γρηγορίῳ βασιλικῷ κληρικῷ.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 16651, кв. 173/144, 10.10.1978 г. Размери: 27—31/25,5/3,1 мм, 16,86 г. Добър отпечатък, направен с изправен булотирион. Добре запазен екземпляр с изключение на една дълбока яма от опаката страна вследствие корозия.

2. П. инв. № 24631, сектор юг, кв. 8, 20.08.1985 г. Размери: 24—26/25,5/3 мм. Някога добър отпечатък върху ядро като по-горе, но като че ли моливдовулът е топен на огън и е останала част от него.

3. П. инв. № 24640, сектор североизток, върху плочника, 23.08.1985 г. Размери: 12—23/25,5/3 мм. Някога добър отпечатък върху може би същото, както по-горе ядро. Запазена е само част от моливдовула. Най-напред е бил счупен по линията на канала, а след това получената по-малка част от половината е била в горната си част прищипната с клещи или друг подобен уред.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирвания в писмените извори.

386. ΣΙΣΙΝΙΟΣ . . . . . κουβουκλήσιος (X—XI в.)

Л. Разцъфнал, двойно пресечен, патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. Около него кръгов надпис . . . . . W Δ Ο . . . = [+ Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σ]ῷ δο[ύλῳ]

Оп. + C I C .	+ Σισ[ι]-
. . W E Λ . .	[νί]ῳ
. . Κ ϐ . . .	. . . κου[βου]-
Κ Λ Ι . . .	κλι[σίῳ]

+ Κύριε βοήθει τῷ σ]ῷ δούλῳ Σισινίῳ . . . . . κουβουκλισίῳ.

П. инв. № 18569, кв. 173/135, размери: 20—20,2/19/2—2,1 мм, 5,20 г. При отпечатването ядрото се е подхлъзнало в булотириона и части от матриците не са отпечатани. Това затруднява четенето на текста, особено този на опаката страна. Проблемът е как да се попълнят и прочетат липсващите букви между омонима и „кувуклисий". Дали на това място е бил изписан някакъв епитет, или църковният сан на собственика на печата? Моливдовулът е пробит на едно място, но като че ли от корозия.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените извори.

Б. В ПРОВИНЦИЯТА

1) АРХИЕПИСКОПОС ВРУΣΕΩΣ

За пръв път архиепископ на Врисис е представен на църковния събор от 879 г., подчинен е пряко на Константинополския престол. Известно затруднение в коментара на сведенията за нея представлява фактът, че в известен момент (от XII в.) в изворите се съобщават: μικρὰ καὶ μεγάλη Βρύσεως. Първата като архиепископия, а втората като епископия[1]. През разглеждания период архиепископът на Врисис е представен в четири синодални списъка: от 1027—1028 — Леон[2], и 1072, 1082 — Йоан[3].

[1] *Asdracha.* La Thrace, 240—241, 264, 286.
[2] *Grumel.* Regestes, n° 833.
[3] *Oikonomidès.* Décret, 58/39,61.

387. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ἀρχιεπίσκοπος Βρύσεως

Л. Монограм, съставен от буквите Θ Κ E R W Θ E I T W C W Δ ϐ Λ . и съдържащ инвокацията + Θ(εοτό)κε βω(ή)θει τῷ σῷ δούλ[ῳ].

Оп. + . . K I	+ [Νι]κι-
Φ . . O A .	φ[όρ]ο ἀ[ρ]-

ΧΙΕΠΙϹ.	χιεπισ[κ]-
.ΠΟRΡ.	[ό]πο Βρ(ύ)-
ϹΕΟ	σεο(ς)

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βρύσεως.

П. инв. № 22187, сектор запад, кв. 3, 30.08.1984 г. Размери: 19—22/16/2,1 мм, 5,90 г. Несполучлив отпечатък, части от матриците (горна и долна, една срещу друга) не са излезли. Моливдовулът е пробит от корозия. Попълването на липсващите букви и цялостното четене не представлява проблем.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

2) МИТРОПОЛИТЪТ ДРЪСТЪР

След завладяването на Дръстър през юли 971 г. от византийците е последвала светска и църковна реорганизация на завоюваните български земи. Според по-новите проучвания Дръстър е бил поставен начело на новоучредената архиепископия България. Пръв неин архиепископ се счита Георги монах, известен главно от сфрагистични паметници[1].

С църковната реорганизация обаче, направена от Василий II, архиепископският престол на Дръстър е понижен на епископски и е подчинен на Охридския архиепископ. Във втората си грамота от 1020 г. императорът отделя специално място на причините за това понижение. Докога точно се е запазило това състояние на нещата, не може да се отговори с положителност, но на църковния събор в Константинопол от 1054 г. е посочен на двадесет и шесто място митрополитът на Дръстър[2]. Вече в заседания на синода от 1071 и 1072 г. е посочен митрополитът на Дръстър — Леон[3], а от 1082 г. — Христофор[4]. В епархийските списъци от времето на Алексий I Комнин митрополията Дръстър е пряко подчинена на патриаршията в Константинопол. Тя запазва това си положение и през XII в., до освобождаването на българските земи от византийско владичество.

Относно причините за повишаването на Дръстър в ранг на митрополия някои изследвачи са склонни да видят вниманието, което византийското правителство отделя на този център, във връзка с поставянето му начело на тема Паристрион[5].

[1] *Georgiev.* L'archevêque George, 120—129; *Idem.* L'organisation, 146—156, и приведената там литература.
[2] *Grumel.* Regestes, n° 869; *Georgiev.* L'organisation, p. 157.
[3] *Oiknomidès.* Décret, 57/29,60—61.
[4] *Ibidem,* 60—61.
[5] *Georgiev.* L'organisation, 157—158.

388. ΧΡVΣΤΟΦΟΡΟΣ μητροπολίτης Δρίστρας καὶ πρωτοσύγκελλος (1082—?)

Л. Богородица с нимб, мантия и мафорий е представена седнала на трон с ниско облегало. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. Изображението на Богородица е с доста висок релеф, който се извисява над останалата част на моливдовула. От двете ѝ страни са изписани сиглите M̄P — ΘV.

Цялото изображение е обрамчено с два зрънчести кръга, между които е изписан следният надпис: . . . . . , Θ̄, Χ Ρ V Ϲ Τ Ο Φ . . . . .

Оп. Бюст на св. Симеон Богоприемец (Χρυστοφόρος) с нимб, дълга коса, падаща на раменете, дълга брада и мустаци. Главата му е полуобърната наляво. Облечен е в мантия. Държи наляво Младенеца, повит в пелени, над чиято глава се вижда нимб. От двете страни на изображението е изписано във вертикални редове: ⊙ / CV/ -M / EW / N = ʿΟ ἅ(γιος) Συμεων. И от тази страна образът на светеца е с по-висок релеф от останалата композиция. Цялото изображение по същия начин е обрамчено с два зрънчести кръга, между които е изписан следният надпис: . . . . Ρ Α Ϲ S Α Ϲ V Γ Κ Ε̄ . . .

Цялостният текст на печата се получава след сравняването с други два екземпляра, отпечатани от същата матрица и намерени в Силистра и Поморие: Θ Κ Ε R, Θ, Χ Ρ V Ϲ Τ Ο-Φ Ο Ρ Ο Μ^{T}Ρ Ο — Δ Ρ Ι Ϲ Ρ Α Ϲ S Α, C V Γ Κ Ε Λ Λ W = + Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Χρυστοφόρο μ(η)τρο(πολίτῃ) Δρίστρας (καὶ) (πρωτο)συγκέλλῳ.

П. инв. № 22436, Преславска архиепископия, сектор юг, рампа, 14.07.1984 г. Размери: 19—20,5/22 ?/2, а на фигурите 4 мм, 7,1 г. Непълен отпечатък, тъй като ядрото е било по-малко от печата, при това самият отпечатък не е бил добре центриран и нанесен в средата. Някои от буквите и части от изображението са изтрити.

Непубликуван.

Паралели: Два екземпляра, отпечатани от същата двойка матрица, са били намерени в Силистра (съхранява се в НИМ-София, инв. № 13142) и Поморие (съхранява се в ИМ-Бургас). И двата са непубликувани.

Това е първият сфрагистичен паметник, свързан с църковната администрация на Дръстър. Датировката му е свързана с неговата иконография, лигатурно изписване на M̄P и съчетание между длъжност и титла, която характеристика насочва към датиране в последната четвърт на XI в.

В актите на Константинополската патриаршия е съобщено, че на заседанията на синода от 20 и 21 март 1082 г., на които е била разисквана ереста на Йоан Итал, наред с останалите митрополити е присъствувал и този на Дръстър — Христофор (Χρυστοφόρου Δρίστρας)[1].

От тези съвпадения между данните от моливдовула (омоним, длъжност и датировка) и сведението от протоколите следва да се приеме, че се отнася до една и съща личност.

Различието е само в това, че в протоколите не е посочена титлата на Христофор — протосинкел. Навярно данните от моливдовула отразяват един по-късен период от живота на дръстърския митрополит Христофор, когато той е бил удостоен от императора с титлата протосинкел. Колко по-късно, не може да се отговори, но не ще да е след 1088 г., крайната дата в комплекса от печати.

Намирането на моливдовул на Христофор в Преслав не бива да ни изненадва. Навярно градът е влизал в диоцеза на Дръстърския митрополит. Любопитен е фактът, че моливдовулът е намерен в района на бившия архиепископски дворец.

[1] *Успенский.* Делопроизводство, с. 30/8, 36/9; *Grumel.* Regestes, n° 925—926.

3) МИТРОПОЛИТНΣ ΙΩΑΝΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Текстът на представения по-долу моливдовул е единственият засега писмен паметник, свидетелстващ за църковната администрация на Преслав в годините на византийското владичество. Името на града не се среща нито в епархийските списъци, нито в грамотите на Василий II, отнасящи се до църковната уредба на завоюваните български земи.

Както вече бе посочено, източнобългарските земи след завладяването им от византийците в 971 г. са били включени в архиепископия България с престол в Дръстър. Бившата българска столица е била въведена в ранг на митрополия. Докога е просъществувала тази митрополия, не може да се отговори с положителност, но навярно докато Преслав е носил името Йоанопол и е бил значителен административен център. Също не може да се отговори с положителност за по-нататъшната църковна уредба на града, а е възможно само да се направят някои предположения.

Отсъствието на името на града от грамотите на Василий II, засягащи почти всички по-значителни средновековни български центрове, води до извода, че епархията Преслав е била в подчинение на Константинополската патриаршия пряко или косвено. Навярно с повишението на престола в Дръстър от епископски на митрополитски преславската епархия е преминала в неговия диоцез.

389. ΣΤΕΦΑΝΟΣ μητροπολίτης Ἰωαννουπόλεως (971—?)

Л. Двойно пресечен разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. В полето между раменете е гравиран по един точковиден кръст. Около изображението е изписан кръгов надпис: + K E R O H Θ E I T̲ W̲ C̲ W Δ O . . = + Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δο[ύλῳ].

Оп.	+ C T E	+ Στε-
	Φ A N, Θ E O Φ	φάν(ῳ) θεοφ(ι)-
	Λ E C T, T M H	λεστ(ά)τ(ῳ) μη-
	T̲ P O Π, Λ, I W	τροπ(ο)λ(ίτῃ) Ἰω-
	A N ȣ Π O Λ,	αν(ν)ουπόλ-
	. W C	[ε]ως

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Στεφάνῳ θεοφιλεστάτῳ μητροπολίτῃ Ἰωαννουπόλεως.

П. инв. № 17252, кв. 173/155, 21.07.1979 г. Размери: 20,5—23/21/2,1 мм, 5,70 г. Добре запазен екземпляр, отпечатан с изправни уреди. Ядрото е тънко и добре сформирано. Но поради факта, че е било приблизително равно на диаметъра на печата, части от матриците — особено периферията — не са отчетливи.

Публикация: *Йорданов.* Нови данни, с. 110, обр. I/6.

Паралели: В Плиска, без да е уточнено къде, е намерен фрагмент от друг моливдовул, отпечатан със същата двойка матрици. Непубликуван. Съхранява се в ИМ-Шумен, инв. № 1212.

Данните са недостатъчни за издирване в писмените източници. Любопитен е все пак фактът на намирането на моливдовула в стратегията. До кого е писал официално писмо или документ, изправен в канцеларията на стратега? Намирането на втория моливдовул в Плиска свидетелствува, че бившата българска столица и след превземането ѝ от византийците си остава административен и църковен център и вероятно е влизала в диоцеза на митрополита на Йоанопол.

Датировката на моливдовула изхожда от изписания върху него топоним. Би следвало печатът да е от времето, когато Преслав е носил това име, най-общо, а конкретно, като предположение — може би в началния период след завоюването му.

4) ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑΣ

Архиепископията Месемврия е засвидетелствувана за пръв път на църковния събор от 680/681 г., а като митрополия в 1140 г., пряко подчинена на Константинополската патриаршия.

За разглеждания период са известни имената на трима архиепископи на града: Константин от 1030, Григорий от 1054 и Иларион между 1084 и 1092 г.[1]

[1] *Laurent.* Corpus, 5/1, p. 666; *Asdracha.* La Thrace, 243—244, 290.

390—393. ΙΛΛΑΡΙΩΝ ἀρχιεπίσκοπος Μεσημβρίας (1084—1092)

Л. Монограм, съставен от буквите Θ K R E I T W C W Δ Λ W и съдържащ инвокацията Θ(εοτό)κε βο(ή)θει τῷ σῷ δούλῳ.

Оп.	1.	2.	3.	4.
	.ΛΑΡΙ	ΙΛΑΡΙ	.Λ...	ΙΛΑΡΙ
	.ΝΑΡΧ	ΩΝΑ..	.ΝΑ..	ΩΝΑΡΧ
	.ΠΙCΚ.	..ICΚ.	.ΠΙCΚ.	ΕΠΙCΚΠ
	ΜΕCΗ.	..CHR	ΜΕ...	ΜΕCΗR
	ΡΙΑ,	.ΙΑ,	ΡΙΑ,	ΡΙΑ,

1—4.	ΙΛΑΡΙ ΩΝΑΡΧ ΕΠΙCΚΠ ΜΕCΗR ΡΙΑ,	Ἰλ(λ)αρί- ων(ι) ἀρχ(ι)- επισκ(ό)π(ῳ) Μεση(μ)β- ρία(ς)

\+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰλλαρίωνι ἀρχιεπισκόπῳ Μεσημβρίας.

Четирите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17054, кв. 173/153, 5.07.1979 г. Размери: 21—23/18/3 мм, 9,66 г. Добре запазен екземпляр, но непълен отпечатък. Крайните букви в текста и от монограма не са отпечатани.

2. П. инв. № 17240, кв. 173/143, 19.07.1979 г. Размери: 19—21/18/3 мм, 6,40 г. Добре запазен екземпляр, но некачествен отпечатък. Цели полета от матриците не са отпечатани и буквите не са отчетливи. Отпечатъкът е в посока, разположена косо на тази на канала за шнура. Моливдовулът е допълнително орязван по периферията.

3. П. инв. № 17206, кв. 173/143, 13.07.1979 г. Размери: 21—23/18/3 мм. Зле запазен екземпляр, една част (около една пета) е отчупена, значителни части от матриците също не са отпечатани.

4. П. инв. № 24595, сектор северозапад, кв. 16, 13.08.1985 г. Размери: 22—22/18/4 мм, 9,50 г. Най-добре запазеният екземпляр от четирите и най-сполучлив като отпечатък. Ядрото е било стандартно, но някои от буквите не са отчетливи и подутината от канала за шнура (от лицевата страна) не е премачкана.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

Името на този архиепископ на Месемврия не се среща в синодалните акти, но е посочено от Никита Анкирски в неговата реч пред синода относно правото на прелатите да си дават оставка. Речта е била произнесена през 1092 г. и в нея се е давал за отрицателен пример архиепископът на Месемврия Иларион, който подал молба за освобождаване, след като вече е бил напуснал своя престол[1]. Предполага се, че Иларион ще е заемал архиепископския престол на Месемврия в началните години на патриаршеството на Николай Граматик (1084—1111)[2].

Датировката на представените моливдовули е в рамките на комплекса, липсват характеристики за по-конкретна, но все пак контактите между управители на Месемврия и Преслав са в 70-те—80-те години на XI в.

Няма реални основания да се отхвърли идентификацията на собственика на представените моливдовули с посочения по-горе архиепископ. Въпросът, който възниква, е до кого в Преслав е писал Иларион. Получаването на най-малко четири писма свидетелствува за една регулярна кореспонденция. И въобще странно е, че почти всички моливдовули на църковни деятели са скрепявали кореспонденция до стратегията Преслав през третия период от дейността ѝ!

[1] *Darrouzès, J.* Documents inédits d'Eclésiologie byzantine. Archives de l'Orient chrétien, n° 10, Paris, 1966, 256, 1. 18—21, 9—11, 52.

[2] *Asdracha.* La Thrace, 289—290.

5) ЕПИСКОПОС СЕВЕРИАДОС

Името на тази епископия се появява за пръв път в епархийските списъци в края на IX в. и се среща до края на управлението на Комнините (1180 г.). Лоран предполага, че това е днешното Сибора, свързано със старото Сиборн, тема Харсианон. Епископията Севериада според него е подчинена на митрополита на Кесарея в Кападокия[1].

[1] *Laurent.* Corpus, 5/1, 176—177.

394. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ἐπίσκοπος Σευεριάδος (трета четвърт на XI в.)

Л. Бюстово изображение на св. Григорий? в архиерейско облекло, в анфас. Около него кръгов надпис Α Γ Ι Ε . . . . Ο Ρ Ι Ε R Ο . . = Ἅγιε [Γρηγ]όριε βοήθ(ει)

Оп.		
	+ Γ . Η Γ	+ Γ[ρ]ηγ-
	Ο Ρ, Ε Π Ι C Κ	ορ(ίῳ) ἐπισκ-
	Ο Π C Ε V Ε Ρ	όπ(ῳ) Σευερ-
	Ι Α Δ Ο C	ιάδος

+ Ἅγιε Γρηγόριε βοήθει Γρηγορίῳ ἐπισκόπῳ Σευεριάδος.

Моливдовулът е счупен на две, като едната част е намерена при разкопките, а другата е частно притежание на кол. Б. Байков. Двете половинки, съединени, имат размери: 29,5—31/22 ?/4 мм. Ядрото е било доста дебело и булотирионът се е подхлъзнал в него при отпечатването. П. инв. № 18967, 11.05.1981 г., намерен е на рампата.

Непубликуван.

Паралели: Два други моливдовула, отпечатани със същата двойка матрици, произхождат от Силистра. Единият от тях е публикуван (вж. *Йорданов.* Силистра, 2, с. 100, № 4). Другият е бил притежание на кол. д-р В. Хараланов от Шумен. Не се знае къде точно е сега. Отливка от него е направил проф. Т. Герасимов, която благодарение любезността на наследниците му Б. Герасимова и В. Томова-Герасимова документирах.

В цитираната вече моя публикация датирах тази група моливдовули във втората половина на XI в. Не виждам причини сега да променя тази датировка, може би трябва само да се прецизира в третата четвърт на XI в.

От наличието в Силистра и Преслав на моливдовули на Григорий, епископ на Севериада, възниква въпросът, до кого в тези градове е писал той. И дали тази кореспонденция, макар и по косвен път, не навежда на извода за неговото пребиваване или деятелност, свързана с българските земи.

395. ΓΕWΡΓΙΟΣ μιτροπολίτης . . . . . .

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст. От него са запазени само раменете от дясната му половина, част от растителния повлек и част от надписа . . — ΧC.
. . — ΚΑ.

Оп.	. E . .	[Γ]ε[ωϱ]-
	Γ I W M .	[γίῳ] μ[η]-
	T . O . .	τ[ϱ]ο[π(ο)λ(ίτῃ)]
	I Λ W .	
	M . .	

+ Γεωργίῳ μητροπολίτῃ . . . . . .

Екземплярът е във фрагментирано състояние, при това повърхността на запазения фрагмент е изтрита и нагъната при счупването на моливдовула, което затруднява изключително много попълването на липсващите букви и четенето на текста.

От първия ред се вижда може би втората буква, която е Е. От втория ред са запазени първите три букви Γ I W . Наличните букви позволяват да се допусне, че тук е бил изписан омонимът [Γ] E [W P] / Γ I W. След омонима се вижда част от буква, която наподобява M. Като се има предвид, че първата буква от третия ред е T, втората унищожена и третата наподобяваща O, приемам, че след омонима е било изписано M [H]/T [P] O [П, Λ,] = μ[η]τ[ϱ]ο-[π(ο)λ(ίτῃ)]. На четвъртия и петия ред е бил изписан топонимът — престолът, където Георги е бил митрополит. Наличните букви I Λ W . / M . . не ми дават основание за някакво възстановяване на този топоним.

П. инв. № 18085, кв. 173/142, 29.08.1979 г. Размери: 13—25/22 ?/1—2 мм. Зле запазен фрагмент.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за идентифициране и издирване в наративните извори. Сред известните ми митрополити с омонима Георги не мога да намеря митрополия, включваща запазените на четвъртия и петия ред букви. Не е изключено началото на топонима да е било и в края на третия ред.

396. ΕVΔΟΚΙΑ ΦΙΛΟΚΑΛΙΝΑ (?), μοναχή

Л. Разцъфнал, двойно пресечен (?) кръст върху постамент от три стъпала. Не може да се каже дали е имало изписан кръгов надпис.

Оп.	. K E R .	[+] Κ(ύρι)ε βο-
	. Θ I T I C	[ή]θ(ε)ι τι σ-
	. . O V Λ .	[ι δ]ούλ[ι]
	. . Δ O . .	[Εὐ]δο[κ(ί)α]
	. . N A . .	[μο]να[χῇ]
	. I Φ . . .	[τ]ι Φ[ιλο]-
	. . .	[καλ(ίνᾳ)]

+ Κύριε βοήθει τῇ σῇ δούλῃ Εὐδοκίᾳ μοναχῇ τῇ Φιλοκαλίνᾳ.

П. инв. № 24574, сектор юг, кв. 3, 7.08.1985 г. Размери: 22,5—23/над 21/2,1 мм. Лицевата и опаката страни са в обратна една на друга посоки. Некачествен отпечатък. Върху моливдовула е отпечатана само средната част на матриците. Ядрото му е дълбоко проядено от корозия, дори пробито на две места. Попълването на липсващите букви, а може би и редове е затруднено. Не е сигурно четенето и на омонима. Сигурно е, че собственикът на печата е жена. Запазените букви правят възможно това попълване, но то не е единствено. Прави впечатление, че буквите от първите редове са малки за разлика от последните. Този факт навежда на извода, че матрицата е била изработена от не съвсем опитен гравьор, който не е разчел точно полето за разполагане на редовете и буквите.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Поради несигурността в четенето на текста е безпредметно издирването в писмените източници, макар че предлаганото попълване на Εὐδοκία Φιλοκαλίνα предоставя възможности за това[1].

[1] За моливдовула на Евдокия Филокалина, проедриса, датиран в 70-те—80-те години на XI в., вж. у *Seibt.* Bleisiegel, 282—283.

397. ΣΤΕΦΑΝΟΣ μοναχός (X—XI в.)

Л. Изображение на домашна птица (гъска?) в бяг надясно. Изображението е поставено в два зрънчести кръга, от които вътрешният е от малки сфери, а външният от перли. Липсва надпис.

Оп.	K̄ E R	Κ(ύρι)ε β-
	O H̄ Θ I C	οήθ(ε)ι Σ-
	. E Φ A, M	[τ]εφά(νῳ) μ-
	. N A X,	[ο]ναχ(ῷ)

+ Κύριε βοήθει Στεφάνῳ μοναχῷ.

П. инв. № 24856, сектор северозапад, кв. 16, 9.08.1985 г. Размери: 16—20/14/2,9 мм, 4,50 г. Добре запазен екземпляр, но някои части от изображението (човката на птицата) и букви от текста са изтрити или неотпечатани.

Непубликуван.
Паралели: *Laurent.* Corpus, 5/2, n° 1371. Отпечатан е със същата двойка матрици.

Издателят на първия екземпляр го датира в X в. Не виждам основания да се възрази на подобна датировка, може само да се изтегли към края на X в. Нашият моливдовул е от комплекс, датиран от 971—1088 г., а изображението на птицата на лицевата страна, както и останалите митологически сюжети и символи се появяват върху сфрагистичните паметници към края на X в.[1]

Нищо конкретно не може да се каже за личността на този монах, освен обстоятелството, че единственият засега датиран моливдовул в края на X в. на църковен деятел, намерен в Преслав е този на Стефан митрополит на Йоанопол. Може би при съвпадението на омонимите би могло да се търси някаква връзка между тях.

[1] *Seibt.* Bleisiegel, S. 197.

ЧАСТ СЕДМА

ПЕЧАТИ НА ЧАСТНИ ЛИЦА БЕЗ ТИТЛИ И ДЛЪЖНОСТИ

А. С ИЗПИСАНИ ПАТРОНИМ И ОМОНИМ

398. ΒΑΤΑΤΖΗΣ ΒΡΙΕΝΙΟΣ — (втора половина на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са вдигнати горе встрани в оранс. Над тях са изписани сиглите $\bar{M}\cdot\bar{P}$ — $\bar{\Theta}\bar{V}$. На гърдите си Богородица има медальон с образа на Младенеца.

Оп.	+ K E R Θ	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	T W C W Δ Ψ,	τῷ σῷ δού(λῳ)
	R P V E N I W	Βρυεν(ν)ίῳ
	T W R A T A	τῷ Βατά-
	— T Z H —	τζῃ

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βρυενίῳ Βατάτζῃ[1].

П. инв. № 19230, сектор запад, при оформяне на шкарпа, 21.05.1981 г. Размери: 22—23,5/19/4 мм, 10,80 г. Добър отпечатък някога, но повреден от удар и леко прегънат сега, поради което някои от буквите, а също и високите части от изображението са изтрити.

Непубликуван.

Паралели: *Schlumberger.* Sigillographie, p. 712, n° 2—3. Първият е отпечатан с друга двойка матрици. Вторият е от една и съща матрица с нашия.

В писмените източници е непознато лице с подобен омоним и патроним.

През 1927 г. в землището на с. Алванларъ (дн. с. Ябланово, Сливенско) е бил намерен уникален сфрагистичен паметник — булотирион. На лицевата страна на отпечатъка му е представено бюстово изображение на Богородица, а на опаката — четириредов надпис: + Θ K E R, Θ, / R P V E N, $\overline{\Pi P I}$ / V Π A T, S C T P, / T I Λ A T, T H C / Δ V C, T W R A / T A T, = + Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Βρυεν(νίῳ) π(ατ)ρι(κίῳ), ὑπάτ(ῳ) (καὶ) στρατιλάτ(ῃ) τῆς Δύσ(εως) τῷ Βατάτ(ζῃ).

От съвпадението в омонима, патронима и иконографския сюжет възниква въпросът, един и същи ли е собственикът на представения тук моливдовул и на булотириона?

Най-напред следва да се установи дали съществува хронологическа връзка между тях: Издателят на първите два моливдовула ги датира най-общо в XII—XIII в. Очевидно тази датировка е неприемлива за нашия моливдовул, произхождащ от комплекс, датиран в 971—1088 г. Към тази обща датировка биха могли да се добавят и съображенията, че подобни моливдовули (само с омоним и патроним) се отнасят към третия период от дейността на стратегията.

Първоиздателят на булотириона го свързва с личността на Никифор Вриений, извод, който не намира подкрепа в гравирания върху него текст[2]. Лоран изправи тази грешка. Собственикът на булотириона е несъмнено Вриений Ватаци, но той го датира най-общо в XI—XII в.[3]

Данните от текста на булотириона предлагат възможности за стесняване на тези хронологически граници:

Титлата ὕπατος е въведена отново в употреба след $30^{-те}$—$40^{-те}$ години на XI в. Вече неведнъж се констатира, че изписването на титлата πατρίκιος съкратено $\overline{\Pi P I}$ е най-рано след средата на XI в. Съчетанието между титлите на Вриений Ватаци и длъжността стратилат на Запада насочва към датиране не по-късно от средата на XI в. За по-късния период тези титли са твърде ниски за подобна длъжност.

Следователно датирането на булотириона в $50^{-те}$—$60^{-те}$ години на XI в. е по-приемливо.

Освен вече посочените съвпадения в омонима, патронима, иконографския сюжет и хронологическата връзка между тях би могъл да се добави и фактът, че и двете групи сфрагистични паметници определят дейността на Вриений Ватаци в североизточните български земи. Всичко това насочва към извода, че собственикът на двете групи сфрагистични паметници е един и същ. При първата група са изписани неговите титли и длъжност, а при втората те отсъствуват. Трудно е да се посочи със сигурност коя от групите е по-ранна, тъй като при втората липсват титла и длъжност. Вече бе посочено, че подобен маниер на изписване — без титла и длъжност, обикновено отразява един по-късен етап в кариерата на даден сановник. Без да е категорично това обстоятелство, то води до извода, че моливдовулите на Вриений Ватаци са от по-късен период в кариерата му.

Двете групи сфрагистични паметници изясняват по-добре жизнения път на Вриений Ватаци. Намирането на булотириона му до с. Ябланово навежда на мисълта за някакви драматични обстоятелства, принудили Вриений Ватаци, или по-точно приближен от свитата му, да загуби поверения му печат. С подобни събития изобилствуват $50^{-те}$—$60^{-те}$ години на XI в. в тези земи. От втората група сфрагистични паметници, за която приех, че е по-късна, се установява, че въпреки посочените събития Вриений Ватаци е останал жив. По това време в североизточните български земи в битки срещу печенезите загива не един византийски военоначалник.

[1] Малко необичайна е инвокацията към Христос, след като на лицевата страна е представена Богородица Оранта.

[2] *Мушмов, Н.* Отчет на нумизматичния отдел. — ОБАИ, 8, 1927; 1—8; *Idem.* Un nouveau boullotirion byzantin. — Byzantion, 4, 1927/1928, 189—191.

[3] *Laurent.* Bulletin, II, p. 638.

399—400. ΒΗΚΕΝΗΣ ΠΑΝΚΡΑΤΙΟΣ

Л.

+ K E	+ K E	+ K(ύρι)ε
R O H Θ E I	. O H Θ . .	βοήθει
T O N C O N	T O N C O .	τὸν σὸν
Δ Ʉ Λ O N	Δ Ʉ Λ . .	δοῦλον

—∘—

Оп.

— Π A N —	. A N .	Παν-
K P A T H O N	. . . T H O N	κράτηον
T O N R H K E	. . . R H K E	τὸν Βηκε-
— N H N —	N H N —	νην

+ Κύριε βοήθει τὸν σὸν δοῦλον Πανκράτηον τὸν Βηκενην.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18517, кв. 173/40, 16.05.1980 г. Размери: 18—19/13/3 мм, 8,10 г. Добър отпечатък, препечатан върху друг (или същия моливдовул, но на опаката страна). Горе вляво, извън полето, се виждат три половини букви. Много добре запазен, краищата му са били оформени допълнително с острие.

2. П. инв. № 24599, рампа, 13.08.1985 г. Размери: 16—22/13 ?/3,5 мм. Зле запазен екземпляр с отчупена част, намачкан е допълнително. Или препечатва друг моливдовул, или още при отпечатването са се получили деформации, диаметърът на самия печат е 11 мм.

Непубликуван.

Паралели: На брега на Дунав при Силистра е намерен моливдовул на същия собственик, но отпечатан с друга двойка матрици (вж. *Йорданов.* Силистра, 3, № 18).

В писмените източници не е позната личност с подобен омоним и патроним. В арменските хроники се съобщава за принц с името Виген, чиято деятелност е през XII в.[1]

В колекцията на Ермитажа се съхранява моливдовул, върху който е изписан следният текст: + K(ύρι)ε β(οή)θ(ει) [B]ῆκεν ἀνθυπάτ(ῳ), π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) στρατ(η)γ(ῷ) [Σ]ασοῦν.

Последният му издател, В. Шандровска, която до голяма степен коригира първоначалното четене, е склонна да го датира през XII в.[2], макар и под въпрос, докато първоиздателят му е приемал XI или XII в.[3]

Иконографската му характеристика и най-вече съчетанието от титли и длъжност насочват определено към датиране в $50^{-те}$—$60^{-те}$ години на XI в.

Датировката на представените тук моливдовули е несигурна. Този вид сфрагистични паметници обикновено се отнасят към $60^{-те}$—$80^{-те}$ години на XI в. Нямам основание да изключа от тези граници представените тук.

Конкретна връзка между собственика на печата от Ермитажа и на тези от Преслав и Силистра не може да се посочи.

Кои са били кореспондентите на Панкратий Виген в Преслав и Силистра през $60^{-те}$—$80^{-те}$ години на XI в., е въпрос, който също остава без отговор — може би негови сънародници или близки на служба там.

[1] *Adontz.* Etudes, 197—211.

[2] *Шандровская.* Поправки, с. 115, табл. V, 1.

[3] *Панченко.* Каталог, № 231.

401. ΕΞΑΒΟΥΛΙΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Л. Бюст на св. Йоан Продром с нимб и мантия. Косата му е дълга, права, спусната от двете страни на лицето. Брадата е раздвоена и опира на гърдите. С поставената пред гърдите десница светецът благославя. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / I / W — A / N = Ὁ ἅ(γιος) Ἰωά(ν)ν(ης).

Оп.	+ R A C I	+ Βασι-
	Λ E I W T W	λείῳ τῷ
	E Ξ A R Ʊ	Ἐξαβού-
	Λ I T H	λιτῃ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βασιλείῳ τῷ Ἐξαβούλιτῃ.

П. инв. № 22188, сектор запад, кв. 2, 9.08.1984 г. Размери: 18—20/16/3 мм, 8,60 г. Качествен отпечатък, добре запазен екземпляр, но някои от буквите са леко изтрити.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

В писмените източници не е известна личност с подобен омоним и патроним.

През 813 г. при засадата, устроена на хан Крум, един от организаторите е някой си Ἐξαβούλης. Може би същият, но с изписано пълно име πατρίκιος Ἰωάννης Ἐξαβούλης, е един от помощниците на императора Михаил II (820—829)[1].

Каква е връзката между тях и собственика на представения тук моливдовул, е трудно да се отговори. Дали той е един от членовете на тази фамилия, запазила се и през XI в., когато би следвало да се датира моливдовулът?

[1] *Skylitzes.* 7/43, 47; 19/32, 63.

402—403. ΘΕΟΔWΡΟΚΑΝΟΣ ΚWΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Л.	1.	2.	
	+ Θ K E	+ Θ K E	+ Θ(εοτό)κε
	R O H Θ E I	. O H Θ E .	βοήθει
	T W C W Δ .	. W C W Δ ʁ	τῷ σῷ δού-
	— Λ W —	— Λ W —	λῳ
Оп.			
	K W N	. . .	Κων(σταντίνῳ)
	. W Θ E O	. . . . .	[τ]ῷ Θεο-
	. . P O K A	. . . . .	[δω]ροκά-
	— N W —	— N W —	νῳ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ τῷ Θεοδωροκάνῳ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18089, кв. 173/142, 29.08.1979 г. Размери: 20—21/18/3 мм, 6,30 г. Качествен отпечатък, но моливдовулът е дълбоко проядан от корозия, с отнети части.

2. П. инв. № 13829, кв. 173/183, 2.06.1977 г. Размери: 19—19/18/3 мм, 7,01 г. Ситно проядена от корозия и изтрита повърхност на моливдовула. На опаката страна буквите са запазени само в контур.

Непубликувани.

Паралели: *Schlumberger.* Sigillographie, p. 707, n° 1; *Laurent.* Orghidan, n° 471; *Йорданов.* Силистра, 1, № 9, 3, № 10 и два екземпляра необнародвани, предложени за изкупуване в НИМ-София. В колекциите на Дъмбъртън Оукс (DO 55 1 3354), Fogg, n° 1505, 1377 и Shaw, n° 1314 се съхраняват други четири екземпляра на Константин Тсодорокан. Всички с изключение на последния са от една и съща двойка матрици с нашите.

В „Историята“ на Михаил Аталиат се съобщава за πρόεδρος Κωνσταντῖνος Θεοδωροκάνος, който по времето на бунта на Никифор Вриений се изявил като негов конкурент, поради което Вриений го отстранил и заточил в някой от македонските градове, където наскоро починал[1].

Според Адонц проедър Константин Теодорокан е бил син на Василий Теодорокан и внук на патриций Теодорокан, чийто моливдовул е също представен в стратегията (вж. № 194)[2].

С името на Константин Теодорокан са познати и други групи сфрагистични паметници:

В колекцията на нумизматичния музей в Атина се съхранява моливдовул на Константин Теодорокан с титлата патриций[3].

В колекцията на Ермитажа се съхранява друг моливдовул на Константин Теодорокан с титлите патриций и антипат[4].

Ако се приеме, че всички тези сведения се отнасят за една и съща личност, а основание за противното не виждам, то cursus honorum на Константин Теодорокан придобива следния вид:

1. πατρίκιος (50-те—60-те години на XI в.);
2. πατρίκιος καὶ ἀνθύπατος (60-те години на XI в.);
3. πρόεδρος (до 1078 г.).

Моливдовулите на Константин Теодорокан, в които отсъствува титла, се отнасят навярно към последния период от живота му. Активната му кореспонденция с различни адресати в Североизточна България (където са намерени шест негови моливдовула), не е била случайна, а може би и една от причините той да бъде арестуван и заточен от претендента за престола проедър Никифор Вриений. Навярно той е разменял мнения със стратезите на Преслав и Дръстър относно предстоящи събития. Не е изключено тези стратези или някой от техните приближени да са били негови сродници или свързани по някакъв начин с Адрианопол —

факт е, че в Преслав и Дръстър са намерени моливдовули на мнозина византийски сановници, чиито родове са свързани по произход с Адрианопол.

[1] *Attaleiates,* 247.
[2] *Adontz.* Etudes, p. 160.
[3] *Schlumberger.* MA, p. 250, n° 96 (REG, IV, 1889); *Κωνσταντόπουλος,* n° 462.
[4] *Шандровская.* Искусство, № 728.

404—406. ΚΑΖΑΝΗΣ Ν.

Л. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни е изписано във вертикални редове: ⊙ / N / I — K / O / Λ, = ῾Ο ἅ(γιος) Νικόλ(αος).

Оп.	1.	2.	3.
	. . . . .	. . . . .	. . A P .
	N O C O K A	N O C O K A	. . . O K A
	Z A N H C	Z A N H C	. . N H C
	—·:·—	—·:·—	

1—3.

. . A P .	
N O C O K A	ὁ Κα-
Z A N H C	ζάνης

. . . . . ὁ Καζάνης.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. Основният проблем в четенето на текста е в омонима. От наличните букви по трите моливдовула не мога да предложа приемливо четене. В литературата са познати представители на фамилията Καζάνης, но нито един със сходен омоним. Според Каждан произходът им е може би тюркски[1].

1. П. инв. № 18545, кв. 173/70, 27.05.1980 г. Размери: 20—22/21 ?/3 мм, 10.55 г. Непълен, слаб отпечатък. Първият ред е извън ядрото.

2. П. инв. № 17679, кв. 173/152, 20.08.1979 г. Размери: 20—22/21 ?/4 мм, 10,65 г. Както по-горе. От първия ред се виждат някакви неясни следи. Двата екземпляра са като че ли отпечатани върху ядро от една двойка калъпи.

3. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Половинка екземпляр с размери: 15—21/21 ?/3,5 мм. Някога добър отпечатък с букви и от първия ред. Навярно и той е бил от същата група ядра, както по-горните.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

При несигурността в четенето на омонима е безпредметно издирване в наративните източници.

[1] *Каждан.* Социальный состав, с. 98, 201, 278 (индекс).

407—410. ΚΑΡΑΝΤΗΝΑ ΑΝΝΑ (20-те години на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са пред гърдите. От двете ѝ страни са изписани сиглите M-P — Θ V.

Оп.	1.	2.	3.	4.
	+ Θ K E	+ Θ K E	+ Θ K E	. . K E
	R, T H C H	R, T H C H	R, T H C H	. . H C H
	Δ, A N A K A	Δ, A N A K A	Δ, A N A K A	. . . A K A
	. A N T H	P A N T H	P A N T H	. . . T H
	— N, —	— N, —	— N, —	N, —

1—4.

+ Θ K E	+ Θ(εοτό)κε
R, T H C H	β(οήθει) τῇ σῇ
Δ, A N A K A	δ(ούλῃ) Ἀν(ν)ᾳ Κα-
P A N T H	ραντη-
— N, —	ν(ῇ)

+ Θ(εοτό)κε βοήθει τῇ σῇ δούλῃ Ἄννᾳ Καραντηνῇ.

Четирите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18506, кв. 173/39, 15.05.1980 г. Размери: 18—20/17/4 мм, 9,05 г. Добър отпечатък, но покрит с оловни окиси и налепи, които нарушават повърхността му.

2. П. инв. № 18558, кв. 173/80, 29.05.1980 г. Размери: 17,5—20/17/4 мм, 9,35 г. Много добър като отпечатък, но като че ли при консервацията му е отнет тънък слой от повърхността, което прави изображенията и надписите не съвсем отчетливи.

3. П. инв. № 24956, сектор юг, кв. 9, 13.08.1985 г. Размери: 20—20,5/17/3 мм, 8,80 г. Много добър отпечатък някога, сега също добре запазен моливдовул, но ръбовете му са леко деформирани от удар с някакъв предмет.

Доколкото може да се съди от сегашното им състояние, тритѣ моливдовула са отпечатани върху ядра от един и същи калъп.

4. П. инв. № 26713, Преславска архиепископия, сектор юг, рампа, 23.06.1988 г. Размери: 17—22/17/3 мм, 6,60 г. Отличен отпечатък някога, но за съжаление запазен в половинка. Отпечатан е бил върху друг моливдовул, с по-голям печат. От долния се вижда само зрънчестият кръг с диаметър 23 мм.

Непубликувани.
Паралели: *Bânescu.* Collecţie inedite, n° 8. Отпечатан е чрез същата двойка матрици.

В писмените източници е неизвестна личност с тези имена. Издателят на първия екземпляр го датира най-общо в X—XI в. и изброява накратко представителите на фамилията Карантини, без да свърже Анна с някой от тях.

Прегледът на сфрагистичните находки, съпоставен с този от наративните източници, позволява да се направят някои предположения относно личността на Анна.

Моливдовулите на Анна Карантина, намерени в комплекса, приемат най-общо неговата датировка 971—1088 г. Следва да се привлекат познатите ни членове на фамилията Карантини и да се установи с кого от тях би могла да се свърже личността на Анна:

У Скилица се съобщават имената на:

1. Θεόδωρος Καραντηνός, който през 978 г. е бил πατρίκιος καὶ δρουγγάριος τοῦ πλωΐμου[1].

2. Νικηφόρος Καραντηνός στρατηγὸς Ναυπλίου — през 1031 г.[2].

3. Сред свитата на императора Роман III Аргир (1028—1034) по време на похода му срещу арабите в Алеп в 1030 г. се е намирал и неговият зет πατρίκιος Κωνσταντῖνος Καραντηνός[3]. Същият бил назначен за дук на Антиохия през август 1029 г. на мястото на разбунтувалия се Μιχαὴλ Σπονδύλης и сменен през август следващата година от Νικήτας ὁ ἐκ Μισθείας[4].

4. През 1071—1072 г. дук на Скопие, а вероятно и на тема България е бил Νικηφόρος Καραντηνός[5].

5. През 1088/1089 или 1094 г. дук на Крит бил Μιχαὴλ Καραντηνός[6].

Според сфрагистичните източници представители на тази фамилия са:

1. Βάρδας Καραντηνός πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς, известен от моливдовул, съхраняван в колекция Оргидан. Датиран е най-общо през XI в.[7]

2. Μιχαὴλ Καραντηνός, известен от негов моливдовул с метрически текст от същата колекция. Датиран е от издателя си в XII в.[8]

3. Συμεών δισύπατος καὶ κατεπάνω, известен от моливдовул, съхраняван в колекцията на НИМ-София. Намерен е в землището на с. Злати войвода. Датира се най-общо в третата четвърт на XI в.[9]

4. Νικηφόρος Καραντηνός, известен от негов моливдовул с метрически текст от колекция Fogg, n° 589[10].

5. Κωνσταντῖνος Καραντηνός πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς Περδσλάβας, представен чрез пет негови моливдовула в стратегията Преслав, датирани през 20-те години на XI в. (вж. № 298—302).

С кого от изброените дотук сановници би могла да се свърже името на Анна, т.е. да е негова съпруга, дъщеря или сестра?

Интересна е констатацията, че изображението на лицевата страна при печатите на Анна, Константин и Варда Карантини е едно и също и навярно е била копирана някаква семейна икона на Богородица. Следователно между тях би следвало да се търси пряка връзка. Фактът, че в стратегията Преслав са намерени четири моливдовула на Анна Карантина и че стратег на Преслав през двадесетте години на XI в. е бил Константин Карантин, увеличава възможността личността ѝ да се свърже по време с него, т.е. да е негова майка, съпруга или сестра. Не е известно името на сестрата на Роман Аргир и съпруга на Константин Карантин[11], но обстоятелството, че в Преслав са получавани писмата и на Василий Аргир, навежда на мисълта, че тази Анна би могла да е негова сестра.

За съжаление не може с категоричност да се посочи къде е намерен моливдовулът на Анна Карантина, издаден от Бънеску, и този на Варда Карантин. За първия издателят му посочва, че го е закупил от антикварен магазин, и информацията е, че произхожда от района на Долния Дунав при Яломица. Навярно приблизително същия произход има и този на Варда. До кого в тези земи е писала Анна, не може да се отговори. Може би там е пребивавал за кратко време стратегът на Преслав или някой друг от фамилията Карантини.

[1] *Skylitzes,* 322/94.
[2] *Ibidem,* 386/60; 387/85; 389/52.
[3] *Ibidem,* 377/15; 379/76.
[4] *Laurent.* Gouverneurs, p. 239.
[5] *Attaleiates,* 715/22; *Bânescu.* Les duchés, 145—146.
[6] *Laurent, V.* Le statut de la Crète byzantine avant et après sa libération de joug arabe (961). — Κρητικά Χρονικά, 15/16, 1961/1962, 394/40; *Ahrweiler, H.* L'administration militaire de la Crète. — Byzantion, 31, 1961, p. 223.
[7] *Laurent.* Orghidan, n° 334.
[8] *Ibidem,* n° 437.
[9] Непубликуван.

[10] Непубликуван.
[11] *Vannier.* Argytoi, p. 42, n° 14.

411—412. KVPITZHΣ ANAΣTAΣIOΣ

Л. Бюст на св. Василий с нимб и дълга клиновидна брада, достигаща до гърдите, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението е изписано във вертикални редове: ⊙ / R / A / C I — Λ / E I / O C = Ὁ ἁ(γιος) Βασίλειος.

Оп.

+ K E R,	. . . .	+ K(ύρι)ε β(οήθει)
A N A C T A	. . A C T .	'Αναστα-
C I W T W	C I W T .	σίῳ τῷ
K V P .	K V P .	Κυρ[ί]-
T Z H	T Z H	τζῃ

+ Κύριε βοήθει 'Αναστασίῳ τῷ Κυρίτζῃ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 21588, сектор запад, 5.06.1984 г. Размери: 17—19/16/4 мм, 6,10 г. Непълен отпечатък, зле запазен. Дълбоко проядан от корозията, а може би е горял.

2. Частно притежание (кол. П. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Размери: 14—15/16/3 мм, 3,66 г. Отпечатъкът е нанесен върху малко ядро. Освен че части от матриците са извън ядрото, то липсват и подробности от изображението.

Непубликувани.

Паралели: В колекцията на Ал. Вазов се съхранява моливдовул, намерен в Поморийските рудници. Непубликуван. Също непубликувани са: 2 екземпляра от колекцията на Дъмбъртън Оукс (DO 55 1 3127; 55 1 3126) и 1 от колекция Fogg 2194. Всичките, с изключение на последния, са отпечатани с една и съща двойка матрици.

В писмените източници е непозната личност с тези имена, но са известни представители на рода Кирици, чиято деятелност е засвидетелствувана в края на XII и началото на XIII в.[1]

Датировката на представения моливдовул е несигурна, но не излиза от рамките на комплекса. Вероятно собственикът на печата е един по-ранен представител на тази фамилия.

[1] *Каждан.* Социальный состав, 98, 151, 178.

413—414. MOVΣAPAΦ KOΣMA

Л.	1.	2.	
	+ K E R, Θ	. . E R, Θ	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	T W C W	. W C W	τῷ σῷ
	Δ U Λ W	. U Λ W	δούλῳ
	—※—	—※—	
Оп.	—※—		
	K O C M A	K O C . .	Κοσμᾶ
	T W M O V	T W M . .	τῷ Μου-
	C A P Φ	C A . .	σάρ(α)φ(ᾳ)
	—※—	—※	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κοσμᾶ τῷ Μουσάραφᾳ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18055, кв. 173/60, 27—08.1979 г. Размери: 20—20,5/17/3 мм, 7,10 г. Сполучлив отпечатък, като цяло добре запазен екземпляр, но повърхността му е проядена от плитка корозия.

2. П. инв. № 17238, кв. 173/172, 18.07.1979 г. Размери: 16—20/17/3 мм. Добър отпечатък някога, сега е запазена около две трети от моливдовула.

Непубликувани.

Паралели: В колекцията на Ермитажа (М-6782) се съхранява друг екземпляр, отпечатан чрез същата двойка матрици. Непубликуван.

В писмените източници е непозната личност с тези имена.

У Скилица се съобщава името на някой си арабин — Μουσάραφ, който оказал помощ на византийците по време на похода на Роман III Аргир срещу Алеп в 1030 г.[1].

В колекцията РАИК е постъпил моливдовул на някой си Βασίλειος Μουσάραφ — без титла и длъжност, като нашия. Издателят му го датира най-общо в X—XI в.[2] Но както вече неведнъж бе подчертано, в третия период от дейността на стратегията най-общо се датират подобен вид моливдовули.

Навярно цитираният по-горе Мусараф е преминал на служба във Византия и е основател на род, чиито наследници са собствениците на печатите от Преслав и Ермитажа — Василий и Козма.

[1] *Skylitzes,* 379/58—69; 382/62; 383/84, 87.
[2] *Панченко.* Каталог, № 243.

415. ΣΠΟΝΔΥΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ — ($50^{-те}$—$70^{-те}$ години на XI в.)

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца.

Оп.	Δ̄ Ε C Π Ο̄ .	Δέσπο[ι]-
	Ν̄ Α̇ C W Ζ Ο Ῑ	να σώζοι(ς)
	C Π Ο Ν Δ V Λ̄	Σπόνδύλ(ην)
	. W̄ N C T . .	[K]ωνστ[αν]-
	Τ̄ I N O .	τῖνο[ν]

—·:·—

П. инв. № 22132, сектор запад, кв. 13, 20.06.1984 г. Размери: 23,6—25/22 ?/3 мм, 10,05 г. Некачествен отпечатък. Ръбовете на ядрото, които са били извисени, не са премазани от булотириона. Изображението и надписът са отпечатани най-вече в средата на моливдовула, там, където е била издатината на канала.

Непубликуван.

Паралели: *Κωνσταντόπουλος*, 688ζ; DO 55 1 3858. Непубликуван. Отпечатани са с една и съща двойка матрици с нашия; Шлюмберже е илюстрирал един трети екземпляр, чийто текст според рисунката е очевидно отпечатан чрез същата матрица с представените дотук три екземпляра. Но на лицевата му страна вместо Богородица Никопея е нарисувано бюстово изображение на Богородица Одигитрия с Младенеца наляво (*Schlumberger*. Sigillographie, 702). Дали се отнася до техническа грешка при илюстрирането, или наистина това е нов вариант, при който е сменена лицевата матрица?

В писмените източници е непозната личност с посочените имена. Познати са обаче няколко групи сфрагистични паметници с това име: при първата той е ἀνθύπατος[1], при втората — βεστιαρίτης[2], а при третата е отново без титла и длъжност, с изписан метрически текст[3].

Шлюмберже предложи за публикувания от него екземпляр датировка в XII—XIII в.; по-приемлива е датировката на Зайбт в $50^{-те}$—$70^{-те}$ години на XI в. Тя отговаря и на хронологията на дейността на стратегията, а също и на вида моливдовули от това време.

Печатите на Константин Спондил оформят неговия cursus honorum:

1. ἀνθύπατος ($50^{-те}$—$60^{-те}$ години на XI в.);
2. βεστιαρίτης ($60^{-те}$—$70^{-те}$ години на XI в.);
3. с метрически текст ($50^{-те}$—$70^{-те}$ години на XI в.).

[1] Непубликуван екземпляр от колекция *Thierry*, n° 171, съобщен от *Seibt*. Bleisiegel, S. 306, n. 13.

[2] *Панченко*. Каталог, № 499, авторът е прочел βέστ(ῃ) κριτῇ и е датирал моливдовула през XI—XII в.; *Laurent*. Bulles metriques, n° 101 е предпочел датиране в XII—XIII в.; *Шандровская*. Поправки, с. 115, изправя четенето на βεστ(ι)αρίτῃ, но запазва датировката на Панченко. По-приемлива е предложената от *Seibt*. Bleisiegel, S. 306 — $70^{-те}$—$80^{-те}$ години на XI в.

[3] *Seibt*. Bleisiegel, S. 306, n. 14.

416—418. ΧΑΨΕ ΕVΓΕΝΙΟΣ

Л. Розета от акантови листа, заемаща цялото поле на изображението. От нея излизат осем лъча, на върха на които е гравирана по една петолъчна звезда. Цялото изображение е обрамчено със зрънчест кръг.

	1.	2.	3.
Оп.	. K E R̄	+ K E R	. . . .
	W̄ I Θ H T O	W I Θ H T O	. . Θ H T O
	Δ̄ O V Λ O .	Δ O V Λ O C	. O V Λ O C
	E V Γ̄ E N .	E V Γ E N I	E V Γ E N I
	X Ā Ψ̄ .	X A Ψ I	. A Ψ I

1—3.	+ K E R,	+ K(ύρι)ε β-
	W I Θ H T O	ωίθ(ε)η τῡ
	Δ O Y Λ O C	δοῦλος
	E V Γ E N I	Εὐγενί(ῳ)
	X A Ψ I	Χαψί

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Εὐγενίῳ τῳ Χαψέ.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 20183, сектор юг, кв. 2, 20.08.1982 г. Размери: 20—23/16/2 мм, 4,25 г. Несполучлив отпечатък. От лицевата страна част от изображението не е отпечатано, а от опаката периферните букви не са отчетливи. Моливдовулът е зле запазен, дълбоко пропукан по линията на канала за шнура.

2. П. инв. № 22189, сектор запад, кв. 2, 3.08.1984 г. Размери: 20—25/16/3—4 мм, 11,10 г. Добре запазен моливдовул, отпечатан върху друг. Диаметърът на печата на долния е бил по-голям и текстът му изписан от двете страни. От долния моливдовул не може да се разчете нищо. С известна сигурност могат да се видят само няколко от буквите в началото на редовете от лицевата страна на нашия моливдовул в обратна посока. От долния печат се виждат / C . . . . / K . . . . / A . . . . . За съжаление запазената част не позволява да се

възстанови целият текст. Навярно той би подпомогнал в датирането на представените моливдовули.

3. Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване на НИМ-София. Произхожда от стратегията. Размери: 20—23/16/3 мм. Несполучлив отпечатък. Първият ред от текста не е отпечатан.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

В наративните източници е неизвестна личност с тези имена. В книгата на Каждан не са засвидетелствувани представители на тази фамилия. В колекция Оргидан се съхранява моливдовул на Κωνσταντῖνος Χαψέ βεστάρχης καὶ στρατηγὸς Στένον, който би могъл да се датира в третата четвърт на XI в.[1]

Данните от представените моливдовули са недостатъчни за конкретна датировка, но както вече бе посочено, този вид печати датират от третия период на дейността на стратегията, при което би могло да се търси някаква връзка между Евгени и Константин Хапси.

Допълнителна характеристика относно личността на Евгени Хапси е неграмотно изписаният текст върху печата му.

[1] *Laurent.* Orghidan, n° 234.

419. ΧΟΙΡΟΣΦΑΚΤΗΣ ΛΕWN

Л.	—+—	
	C Φ P A	Σφρα-
	Γ I C Λ E	γίς Λέ-
	O N T O C	οντος
	E I M I	εἰμὶ
	—+—	
Оп.	—·:·—	
	T O V	τοῦ
	K O I P O	Κοιρο-
	C Φ A K	σφάκ-
	T O V	του

+ Σφραγίς Λέοντος εἰμὶ τοῦ Χοιροσφάκτου.

П. инв. № 17273, кв. 173/143, 2.08.1979 г. Размери: 20—22/17/4 мм, 11,52 г. Отпечатъкът е добър, но поради факта, че булотирионът е бил разхлабен, се е получило разминаване на лицевата и опаката матрица и последният ред от опаката страна е отчасти извън ядрото. Буквите му са отрязани. Моливдовулът е в отлично състояние.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

От писмените източници са известни значителен брой представители на фамилията Хиросфакти. В своята анкета, отнасяща се до представителите на този род през XI—XII в., Каждан е посочил осемнадесет[1].

От наративните източници са познати двама сановници с това име: Единият от тях е известният астролог Λέων Χοιροσφάκτης μάγιστρος, ἀνθύπατος καὶ πατρίκιος, който е бил изпратен от ромейския император, за да преговаря с българския владетел Симеон в 895 г.[2] Другият е Λέων Χοιροσφάκτης πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν ἐξουβίτων, който участвувал в похода на Роман III Аргир през 1030 г. срещу арабите в Алеп[3]. Според сведенията на някои източни хронисти Леон Хиросфакт загинал в този поход[4].

Възможно ли е да се идентифицира собственикът на представения моливдовул с някои от тези сановници?

С първия е изключено. Различието е най-вече в хронологията. Палеографията на текста от моливдовула и целият му вид не го изключват от комплекса, датиран в 971—1088 г., а печатите от IX в. са твърде характерни, за да се сбъркат с представения.

Идентифицирането с втория е възможно, още повече, че през двадесетте години на XI в. стратег на Преслав е бил Константин Карантин (вж. № 298—302), който също участвувал в посочения по-горе поход през 1030 г. Съвсем естествено е тези двама пълководци да са поддържали контакти помежду си чрез кореспонденция и преди това.

За съжаление текстът на представения моливдовул не предоставя възможност за по-точното му датиране. Най-общо подобни печати с метрически текстове се датират през XI в. и най-вече през втората му половина, при което не е изключено собственикът на печата да е някой трети, неизвестен Леон Хиросфакт, живял през втората половина на XI в. Както вече бе посочено в началото, родът Хиросфакти е бил твърде многоброен и активно е участвувал в живота на империята.

[1] *Каждан.* Социальный состав, 91/21, индекс 291.
[2] *Kolias, G.* Léon Choerosphactès, magistre, proconsul et patrice. Biographie, correspondance (texte et traduction), Athènes, 1939, 76—91.
[3] *Skylitzes,* 380/93.
[4] *Розен,* 318.

420. ΦΡΑΓΓΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Л. Бюст на св. Никола с нимб, мантия, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете страни на изображението е изписано във вертикални редове: Ο / Ν / Ι — Κ / Ο / Λ, = Ὁ ἅ(γιος) Νικόλ(αος)

Оп.

+ K E R	+ K(ύρι)ε β(οήθει)
T W C W Δ,	τῷ σῳ δ(ούλῳ)
N I K O Λ,	Νικολ(άῳ)
T O Φ A P	τῦ Φαρ(ν)-
K, Π,	κ(ο)π(ούλῳ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῳ δούλῳ Νικολάῳ τῷ Φραγγοπούλῳ.

П. инв. № 24594, сектор юг, кв. 3, 15.08.1985 г. Размери: 20—23/16—17/3,1 мм, 8,76 г. Некачествен отпечатък, направен върху изправно ядро. Добре е центриран, но буквите и изображението не са отчетливи и пълни. Моливдовулът е добре запазен.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

В писмените източници личност с тези имена не се споменава.

Представители на тази фамилия, чийто патроним е в буквален превод — син на франк, т.е. норманин по произход, са известни.[1]

Известни са също сфрагистични паметници със същия омоним и патроним, разпределят се в три групи: първата се отнася до печат с метрически текст, който съдържа само омоним и патроним, датиран е от издателя му най-общо в XII в.[2]; при втората текстът е също метрически, но съобщава и длъжността му μυστικός[3], а при третата е изписана и титлата му πρωτονοβελλισιμοϋπέρτατος[4]. Тези последни две групи се датират от изследвачите във втората половина или в края на XII в.

Възможно ли е притежателят на представения тук моливдовул да бъде идентифициран със обствениците или собственика на горните три групи?

Датировката на представения моливдовул е несигурна поради отсъствието на титла и длъжност, но няма основания да се изключи от комплекса с печати, датирани в 971—1088 г. За този вид печати, както вече неведнъж бе посочвано, е уместно датиране в III период от дейността на стратегията, при което е възможно да се направи връзка само с първата група сфрагистични паметници с името на Николай Франкопул. С останалите две е възможно, тъй като те са датирани от издателите им във втората половина и в края на XII в.[5]

Не мога също така да бъда категоричен дали тези групи печати са на членове на едно и също семейство. Името Франкопул е общо за различни членове на византийското общество, чийто произход е от Нормандия[6].

[1] *Laurent.* Légendes, EO, 30, 1931, 469—473, n° 164; 31, 1932, p. 346, n° 167; *Каждан.* Социальный состав, 94/98.
[2] *Laurent.* Orghidan, n° 463.
[3] *Idem.* EO, 32, 1933, 344—347; *Idem.* Corpus, 2, n° 126.
[4] *Idem.* EO, 30, 1931, p. 468.
[5] *Idem.* Bulles metriques, n° 351, 522.
[6] *Каждан.* Социальный состав, с. 156.

421. ABRAHAM BAR BAKOS

Л. Бюстово изображение на Богородица Оранта с нимб, мантия и мафорий. Встрани над вдигнатите ѝ ръце са изписани сиглите Μ̄-Р̄ — Θ̄Ѵ̄.

Оп. Четириредов надпис на сирийски, който, транскрибиран, гласи:

'Abrah-
m bar
Bako-
s

Abraham bar Bakos.

Несигурна е третата буква в патронима, тя би могла да е и b, при което четенето е Babos. Необходимо е да се отбележи, че окончанието на патронима е гръцко[1].

П. инв. № 20201, сектор юг, кв. 1/2, 24.08.1982 г. Размери: 19—21,5/19/4 мм, 10,85 г. При отпечатването се е получило леко приплъзване и разминаване на лицевата и опаката страна. Добре запазен моливдовул.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Очевидно моливдовулът е от типа двуезични. На лицевата му страна е копирано изображението на Богородица Оранта може би от икона, семеен култ, а на опаката надписът е изписан на сирийски. От този факт може да се предполага, че собственикът на печата е бил от сирийски произход.

Ограничените ми възможности за издирване в източните хроники не доведоха до резултат. Не можах да открия подобна личност. Навярно Аврам, син на Бакос, е бил на служба в империята, навярно е бил покръстен. Защо е изписвал името си на сирийски и до кого в Преслав е писал, са въпроси, които на този етап от проучвания ще останат без отговор.

[1] Разчитането на текста от печата не бе в моите възможности, поради което потърсих помощта на ориенталисти от различни страни; По време на командировката ми в Ленинград през есента на 1984 г. се срещнах с к.ф.н. Аза Владимировна Пайкова, н.с. във Института по истоковедение към АН СССР. Тя с готовност се отзова на молбата ми и след време ми изпрати следния прочит:

1. Ebr h-
2. nm br
3. bko-
4. s

Ebr hnm или Behnam br Bkos (Бархам бар Бакус)

За съжаление преждевременната и неочаквана кончина на Аза Владимировна не позволи разчитането да бъде доведено докрай. За всичко сторено от нея съм ѝ дълбоко признателен.

През лятото на 1987 г. в Шумен за кратко време бе к.ф.н. Яфа Юсуф, преподавател по сирийски език в Ленинградския университет. Предложеното по-горе четене и бележките към него дължа на нея. Ползувам се от възможността да ѝ изкажа своята сърдечна благодарност за оказаната помощ.

Б. С ИЗПИСАН ОМОНИМ

422. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ / ΑΝΤΟΝΙΟΣ

Л. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и мустаци, в архиерейско облекло. От изображението е запазена, дясната му половина и част от вертикалния надпис ⊙ / NK — . . . . . ʿO ἁ(γιος) N(ι)κ[όλα(ος)]

Оп.	. A N	[+] ’Αν(δ)-
	. O N, Δ	[ρ]όν(ικος) δ-
	. Λ O C	[οῦ]λος
	X V	Χ(ριστο)ῦ

+ ’Ανδρόνικος δοῦλος Χριστοῦ.

Основният проблем в четенето е свързан с омонима. Наличните букви предполагат най-малко две четения A N / [P] O N (IKOC) или A N / [T] O N (IOC).

П. инв. № 24657, сектор юг, кв. 1/2, 25.08.1984 г. Размери: 11—14/11/2 мм. Моливдовулът е бил орязан в шестоъгълна форма. Запазената част е малко по-голяма от половинка.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

423. ΒΑΡΔΑΣ

Л. Бюст на Христос с нимб, мантия и наметало. В нимба му е вписан кръст, в чиито рамене е гравиран по един бисер. С дясната ръка Христос благославя, а в лявата държи евангелие. От дясно на изображението е изписано $\overline{\text{IC}}$. Другата част от титула и изображението от лявата половина не са отпечатани.

Оп.	± K E R	+ Κ(ύρι)ε β-
	. H Θ, T W	[ο]ήθ(ει) τῷ
	. W Δ O V	[σ]ῷ δού(λῳ)
	R A P Δ	Βάρδ(ᾳ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βάρδᾳ.

Инв. № 3368, Под манастира, двора, кв. $C_к$, 13.07.1970 г. Размери: 20—23/20 ?/3 мм, 7,00 г. Несполучлив отпечатък. Части от горната и долната матрица не са отпечатани — или ръбът на ядрото е бил по-дебел, или матриците разхлабени и ударът върху булотириона недостатъчно силен. Повърхността на моливдовула е добре запазена.

Публикация: *Тотев.* Новооткрити печати, 289—290, обр. 2.

Няма познати паралели.

Първоиздателят на моливдовула не е успял да разчете омонима. Това налага да се обърне по-специално внимание на последния ред от текста на опаката страна, където той е изписан. Първата буква от същия е R, втората A, от третата се вижда само част от вертикалната ѝ хаста. Тя би могла да е Γ или P, от четвъртата е запазен фрагмент от триъгълника на една Δ. Това позволява да се предложи попълване RAPΔ(A).

Данните от моливдовула са недостатъчни за издирване в писмените източници.

424. ΒΡΑΧΑΜΙΟΣ

Л. Двойно пресечен разцъфнал патриаршески кръст, представен върху постамент от три стъпала. Не се вижда кръгов надпис с инвокация.

Оп.	+ K .	+ Κ(ύρι)[ε]
	R O H Θ H	βοήθ(ε)η
	T W C W Δ,	τῷ σῷ δ(ούλῳ)
	R P A X .	Βραχ[α]-
	M I W	μίῳ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Βραχαμίῳ.

П. инв. № 20863, Дворецът-юг, сектор 167, рампа; 6.07.1983 г. Размери: 20—22/18/3 мм, 8,20 г. Непълен отпечатък и недобре запазен моливдовул. Леко огънат от удар и покрит с оловни окиси.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Данните са недостатъчни за издирване в наративните източници. В стратегията Преслав са намерени и други моливдовули с този омоним. Най-близка аналогия може да се потърси с Врахамий, спатарокандидат и таксиарх (№ 187). Но не може да се отговори със сигурност, че се отнася до едно и също лице.

425. ΓΕΡΜΑΝΟΣ

За кратко време през лятото на 1984 г. ми бе показан от колекционер долуописаният моливдовул. За съжаление лошата му запазеност и краткият срок не ми позволиха напълно да го документирам. Намерен е в района на стратегията преди разкопките. Информацията, която носи, е едно допълнение и по тази причина го включвам тук.

Л. На лицевата му страна е представено бюстово изображение на св. Герман като архиерей.

Оп. Няколкоредов надпис, от който съм успял да препиша следното: OMWNVMON CKEΠOIC ME ΓEPMANOI . . . . AK . . APEM = Ὁμώνυμον σκέποις με Γερμανοι . . . . . .

Непубликуван.

Няма познати паралели.

426. ΓΛΗΓWΡΙΟΣ

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи пред гърдите си медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите $\bar{M}$ — $\bar{Θ}$. От раменете ѝ започва зрънчест кръг, който пресича нимба. Между него и другия зрънчест кръг, обрамчващ полето на печата, е изписан надписът . . . . . K̲ E̲ R, T W C̲ W Δ O V Λ̣, = [Θεοτό]κε β(οήθει) τῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп. —∘—

+ Γ Λ Η	+ Γλη-
Γ W Ρ Η W .	γωρήῳ [δ]-
O Y Λ W X .	οῦλω(ς) Χ[ρ(ι)]-
C T O Y	στοῦ

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Γληγωρήῳ δοῦλος Χριστοῦ.

П. инв. № 17089, кв. 173/143, 13.07.1979 г. Размери: 18—21/17 ?/5—6 мм, 15,60 г. Отпечатъкът е направен върху дебело и неоформено ядро, което като че ли не е изливано в калъп, а е стопена маса от олово, върху която е нанесен булотирионът. Части от изображението и надписа са извън ядрото.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Ако омонимът е правилно изписан, а не се отнася до Γρηγόριος, е твърде необичаен и подсказва източен произход — персийски или арменски.

Датировка. Изображението на Богородица е линеарно, с плитък релеф и характерно преди всичко за ранните печати от IX в. То не се среща върху нито един друг моливдовул от комплекса. Към една по-ранна дата насочва цялостният външен вид на моливдовула и палеографията на буквите му.

427. ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ

Л. Бюст на Архангел Михаил с пълно голобрадо лице и къса къдрава коса, с нимб и кр̀иле. Над тях е изписано $\bar{M}$ — $\bar{X}$. В дясната ръка държи скиптър, украсен на върха с едри бисери, а в лявата — кълбо, увенчано с точковиден кръст.

Оп. + K E R,	+ K(ύρι)ε β(οήθει)
T W C W Δ,	τῷ σῷ δ(ούλῳ)
E Π I Φ A	'Επιφα-
N I W	νίῳ

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ 'Επιφανίῳ.

П. инв. № 20151, сектор юг, кв. 2, 16.08.1982 г. Размери: 18—21/16/1,1 мм. Отпечатъкът е бил сполучлив и моливдовулът е бил с добър външен вид, но е зле запазен. Счупен е на две части, като от тях липсват парчета. Едната половинка е проядена от корозия. Външният вид на моливдовула, качеството, изработката и стилът свидетелстват за продукция на столично ателие.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

428. IWANNHΣ

Л. Силно унищожена повърхност. Едва се виждат контурите от главата на светец или на Богородица. Последното е по-вероятно.

Оп.	. K E R	[Θ(εοτό)]κε β(οήθει)
	. W̲ C W	[τ]ῷ σῷ
	. . Λ Ī W	[δού]λ(ῳ) 'Ιω(άννῃ)

П. инв. № 18063, кв. 173/142, 28.08.1979 г. Размери: 20—22/ ? /3 мм. Силно повреден екземпляр. Целият е като че ли разтопен, като незасегната е само част от него. Не мога да бъда сигурен дали не е имало още един ред след омонима.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

429—430. IWANNHΣ

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са пред гърдите. От двете ѝ страни сиглите $\bar{M}\cdot\bar{P}$ $\bar{\Theta}\bar{V}$.

Оп.	1.	2.	
	+ Θ K E	+ Θ K E	+ Θ(еотó)κε
	R O H Θ I	R O H Θ I	βοήθ(ε)ι
	T W C W Δ	T W C W Δ	τῷ σῷ δ(ού)-
	Λ Ī W	. . W	λ(ῳ) Ἰω(άννῃ)

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 18852, Южна порта, повърхността, 6.04.1981 г. Размери: 14—20/14—16/3 мм, 6,80 г. Слаб отпечатък, буквите и изображението не са отчетливи. Ядрото е било с елипсовидна форма.

2. П. инв. № 26699, Южна порта, сграда в южния сектор, 23.07.1988 г. Размери: 16—19/14—16/3,5 мм, 6,95 г. Добър отпечатък върху добре оформено ядро, но по-късно моливдовулът е бил пробит в средата и използуван като тежест.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

431. IWANNHΣ

Л. Бюстово изображение на св. Йоан Златоуст с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни е изписан вертикален надпис ⊙ / $\bar{I}\bar{W}$ — O / $\overset{\circ}{\bar{X}}$ / I = Ὁ ἁ(γιος) Ἰω(άννης) ὁ Χρι(σόστομος).

Оп.	—※—	
	O M W N I	Ὁμωνι-
	M ʊN T I T,	μοῦντι τ(ὴν)
	R O H Θ, A N	βοήθ(ει) αν-
	N E M O I	νέμοι(ς)
	—※—	

+ Ὁμωνιμοῦντι τὴν βοήθει ἀννέμοις.

П. инв. № 22977, сектор запад, кв. 11/12, 28.08.1984 г. Размери: 15,5—18,5/14/3,1 мм, 7,75 г. Добър отпечатък, добре запазен екземпляр, покрит с плитки окиси. От двете страни на моливдовула (горе и вляво) са запазени части от оловото в канала на калъпа. Изображението на светеца и цялостният вид на моливдовула свидетелстват за работа на опитен столичен гравьор.

Непубликуван.

Паралели: В колекцията от отливки на проф. Герасимов документирах друг моливдовул, отпечатан чрез същата двойка матрици. На гърба на същия проф. Герасимов е посочил, че произхожда от колекцията на д-р В. Хараланов. Моливдовулът днес е в неизвестност. Моливдовулите от колекцията на д-р Хараланов са обикновено от Силистра и Преслав.

Данните са недостатъчни за издирване в наративните източници. Датировката е в третия период на дейността на стратегията.

432—433. ΛEWN

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст. Около него кръгов надпис + K E R O I Θ . . . . . = + K(ύρι)ε βοίθ(ει) [τῷ σῷ δούλῳ].

Оп.	1.	2.	
	. . W	. . W	[Λέ]ω-
	. . . . Δ ȣ	N T I Δ ȣ	ντι δοῦ-
	. . . X P I	. . C X P .	[λο]ς χρι-
	. T W	C T W	στω(ῦ)

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέωντι δοῦλος Χριστοῦ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, но имат различна запазеност, а също и отпечатване.

1. П. инв. № 17576, кв. 173/152, 11.08.1979 г. Размери: 18—20/15 ?/2 мм, 4,8 г. Несполучлив отпечатък, срещуположни части от матриците (над една трета) не са отпечатани.

2. П. инв. № 16971, кв. 173/152, 15.06.1979 г. Размери: 21—24/ ?/3—3,5 мм, 8,30 г. Повърхността на моливдовула е почти напълно изтрита от корозия и е трудно да се различат изображението и надписът. Но отпечатъкът е бил по-пълен, отколкото горния.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

434—439. ΛEWN

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала.

Оп. 1.

∘ ∘ ∘
. K E R O
. Θ E I T W
. W̲ Δ, Λ E
. N T I
∘ ∘ ∘

2.

. K̲ E̲ R O
H̲ Θ̲ E I T W
C W Δ, Λ .
O̲ N̲ . .

3.

. . . R̲ O̲
. . . I T W̲
. . Δ̲ Λ̲
. N T I

4.

. . . . .
. . E I T .
. . . . .
. . . .

5.

∘ ∘ ∘
. . . . .
. . E I T .
. . Δ, Λ .
. . T I

6.

. . E . .
. . E I . .
. . Δ Λ̲ E̲
N T .

1—6.

∘ ∘ ∘
+ K E R O
H Θ E I T W
C W Δ, Λ E
O N T I
∘ ∘ ∘

+ K(ύρι)ε βο-
ήθει τῷ
σῷ δ(ούλῳ) Λέ-
οντι

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέωντι.

Шестте екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17580, кв. 173/142, 11.08.1979 г. Размери: 22—26/16/2 мм, 6,60 г. Добре запазен екземпляр, но несполучлив отпечатък. Срещуположни части от матриците не са отпечатани.

2. П. инв. № 17047, кв. 173/142, 4.07.1979 г. Размери: 22—25/16/1,5 мм, 4.70 г. Същият недостатък в отпечатването както по-горе, но по-зле запазен екземпляр.

3—4. П. инв. № 22133, сектор запад, кв. 1, 21.06.1984 г. Два екземпляра, намерени в горял пласт, поради което са полуразтопени и са загубили първоначалната си форма. Все пак запазеното е достатъчно, за да се индентифицират с горните.

5. Неинвентиран, намерен на рампата на 4.08.1984 г. 21—24/ ? /3 мм. Несполучлив отпечатък, матриците са излезли само над канала. Зле запазен екземпляр, прояден от корозия.

6. П. инв. № 17756, 17.08.1979 г. кв. 173/156. Размери: 20,05—20,05/16/2,5 мм. Несполучлив отпечатък както по-горе. Прояден от корозия.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

440. MIXAHΛ

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат с нимб, къса къдрава коса, клиновидна дълга брада и мустаци, достигащи до гърдите. Облечен е в ризница и мантия. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата — щит с овална форма. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / Θ . . — Δ / W / P / O, = ʿO ἅ(γιος) Θ[εό]δωρο(ς). Около изображението са гравирани два зрънчести кръга. Между тях е изписано: + Φ V Λ Λ A T E M A P T V C M I X A H Λ C O N O̲ I K̲ E T H̲ N = + Φύλλαττε Μάρτυς Μιχαὴλ σὸν οἰκέτην.

Оп.

+ E K T Ʉ
Γ R̲ A M M A
. A̲ C Γ N W . I
K A I T H̲ C̲
C Φ P A Γ I
— Δ A —

+ ’εκ τοῦ
γραμμά-
[τ]ας γνώ[σ]ι
καὶ τῆς
σφραγῖ-
δα

+ Φύλλαττε Μάρτυς Μιχαὴλ σὸν οἰκέτην ’εκ τοῦ γραμμάτας γνώσι καὶ τῆς σφραγῖδα.

П. инв. № 22139, сектор югоизток, на тухления под, 21.06.1984 г. Размери: 22—22,5/19/2 мм, 6,80 г. Добре центриран и нанесен отпечатък, но все пак някои от буквите не са отчетливи, а други (както и части от изображението) не са запазени.

Непубликувани.
Няма познати паралели.

441. MIXAHΛ

Л. Архангел Михаил е представен в цял ръст, прав. От изображението се виждат крилете и владетелското облекло, а също и долната част на дръжката на лабарума или скиптъра

върху който той се е облегнал. Горната част от изображението е останала извън ядрото.

Оп.	. . . .	[+ Κ(ύρι)ε β(οήθει)]
	. I X A	[Μ]ιχα-
	— H Λ —	ὴλ

+ Κύριε βοήθει Μιχαὴλ.

Не се виждат никакви следи от първия ред, но навярно такъв е имало, тъй като в противен случай е доста необичайно изписването само на омонима.

П. инв. № 18056, кв. 173/133—134, 27.08.1979 г. Размери: 21—21,5/над 22/3,5 мм, 6,95 г. Ядрото е било по-малко от печата, поради което отпечатъкът е непълен. Не са отчетливи обаче и буквите върху моливдовула. Самият той е изтъркан, има отчупено парче.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

442. ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Л. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и брада и високо чело, в архиерейско облекло. От двете страни на изображението е изписан вертикален надпис . . . — Κ / Ο / Λ, = [Ὁ ἅ(γιος) Νι]κόλ(αος)

Оп.	+ K E	Κ(ύρι)ε
	R O H Θ . .	βοήθ[ει]
	T W C W Δ	τῷ σῷ δ(ούλῳ)
	N H K .	Νηκ[ο]-
	. . .	[λάῳ]

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικολάῳ.

Тъй като повърхността на моливдовула е покрита с дебели наслоявания от оловен окис, буквите не се виждат добре и четенето на текста е затруднено. На четвъртия ред е изписан омонимът. От него се виждат само първите три букви N H K. Като се има предвид патронът на собственика на печата, представен на лицевата страна, би могло да се предположи, че и омонимът ще е също Никола, но не е изключено и друго четене — N H K ./ . . = Νηκ[ήτα].

П. инв. № 22978, сектор юг, кв. 8, 28.08.1984 г. Размери: 24—24,5/18/2,1 мм, 10,42 г. Добре центриран и навярно сполучлив отпечатък, но моливдовулът е попаднал при климатични условия, предизвикващи натрупвания на оловни окиси.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

АНОНИМНИ ПЕЧАТИ

443—444.

Л. Бюстово изображение на Богородица Оранта с нимб, мантия и мафорий. На гърдите си има медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни са изписани сиглите $\bar{M}\cdot\bar{P}$ — $\bar{\Theta}\bar{V}$.

Оп.

+ ϒ Π Ε Ρ	+ . . . Ρ	+ Οὖπερ
C Φ Ρ Α Γ Ι	C Φ Ρ Α Γ Ι	σφραγί-
Ξ W I C . Η .	. . . . . N	ξω ισ[τ]ὴν
Γ Ρ Α Φ . . .	. . . . .	γραφ[ὰς μὲ]
Τ Ο Ν C . .	. . . . .	τὸν σ[κέ]-
Π Ο Ι C	. . . .	ποις

+ Οὖπερ σφραγίξω καὶ γραφὰς μὲ τὸν σκέποις.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 16601, кв. 173/172, 27.07.1978 г. Размери: 21—21/17/3,1 мм, 6,78 г. Зле запазен и некачествено отпечатан екземпляр. Матриците са отпечатани на два пъти в различни посоки.

2. П. инв. № 23844, Архиепископски дворец, рампа, 1986 г. Размери: 21—22/17/4 мм, 8,16 г. Зле запазен екземпляр, прояден дълбоко от оловни окиси, но като отпечатък е бил добър.

Непубликувани.

Няма познати паралели.

445.

Л. Св. Димитър е представен в цял ръст, прав, с нимб и военно облекло. С дясната ръка се подпира върху копие с дълга дръжка. От дясната му страна се вижда началото на вертикалния надпис ⊙ / Δ / Η — . . . . . ʿΟ ἅ(γιος) Δη[μήτρ(ιος)]

Оп.		
	. Γ Ρ Α	[+] Γρα-
	. Η C Φ Ρ Α	[φὴ] σφρα-
	. . K W K Ρ Α	[γί]κω κρα-
	Γ Ε Ν U C Φ Ρ Α	γενου σφρα-
	Γ Ι C Π Ε Λ W	γὶς πέλω

+ Γραφὴ σφραγίξω κραγενου σφραγὶς πέλω.

П. инв. № 16932, кв. 173/142, 11.06.1979 г. Размери: 21—23,5/18/4 мм. Добър отпечатък някога, но на някои места е прояден дълбоко от корозия.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

446—447.

Л. Св. Никола е представен в цял ръст, прав, полуобърнат наляво, с вдигнати ръце към сегмент от небе с подаваща се от него Божия десница, която благославя светеца. Свети Никола е с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. Вертикален надпис — ⊙ / Ν Ι — Κ / Ο / Λ, = ʿΟ ἅ(γιος) Νικόλ(αος).

Оп.	1.	2.	
	—+—	—+—	
	O V C Φ Ρ Α	O V C Φ . .	+ Οὖ σφρα-
	Γ Ι C Ε Ι Μ Ι	Γ Ι C Ε Ι Μ .	γὶς εἰμὶ
	Τ Η Ν Γ Ρ Α Φ Η Ν	Τ Η Ν Γ Ρ Α Φ Η Ν	τὴν γραφὴν
	Γ Ν W C Η	Γ Ν W C Η	γνώσῃ
	Ρ Λ Ε Π W Ν	Ρ Λ Ε Π W .	βλέπων

+ Οὖ σφραγὶς εἰμὶ τὴν γραφὴν γνώσῃ βλέπων.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. П. инв. № 17236, кв. 173/156, 18.07.1979 г. Размери: 24—25/18,5/2,5—4,6 мм, на самия образ височина на релефа 5 мм, 11,18 г. Отличен стил на гравиране, но самият отпечатък не е бил сполучлив. Матриците са били разхлабени и се е получило подхлъзване на ядрото и отпечатване в долния му край. Лицевата страна на моливдовула е унищожена, най-вече фигурата на светеца.

В неизвестност. Отливка от същия прегледах в колекцията на проф. Герасимов. Върху нея е посочено, че е от разкопките в Преслав от 1969 г. Размери: 24—25/18,5 ? мм. Добър отпечатък, но някои от буквите му са унищожени.

Непубликувани.

Няма познати паралели[1].

Иконографският сюжет, височината на релефа, палеографията на буквите и най-вече лигатурното им изписване насочват към датиране в третия период от дейността на стратегията.

[1] В различни колекции са познати немалък брой моливдовули със същия текст, но върху тях отсъствува изображението на св. Никола.

448.

Л. Св. Никола е представен прав, в цял ръст, с нимб, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / A / Π / O / C — N / I / KO / ΛA / O / C = ῾O ἅγιος Νικόλαος.

Оп.	+ Γ P̄ A	+ Γρα-
	Φ H Π A P I	φὴ παρι-
	C T A K A I Γ E	στᾷ καὶ γέ-
	N O C M O V S	νος μου (καὶ)
	T V X H N	τύχην

+ Γραφὴ παριστᾷ καὶ γένος μου καὶ τύχην.

П. инв. № 25991, Южна крепостна стена на Вътрешния град, казармите, юни 1987 г. Размери: 23,5—24/21/4 мм, 11,40 г. Отличен отпечатък, отлично запазен екземпляр, само лицето на светеца като най-високо, е леко изтрито.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

[1] В колекцията на Атинския нумизматичен музей се съхранява моливдовул с изписан от двете му страни точно същия текст, но липсва изображението на св. Никола (вж. *Κωνσταντόπουλος,* 1040).

449—451.

Л. Бюст на св. Димитър с нимб, голобрадо лице и къса къдрава коса. Облечен е в ризница и мантия, закопчана над дясното му рамо. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит с овална форма. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / Δ / H — M / I T / P, = ῾O ἅ(γιος) Δημίτρ(ιος).

Оп.	1.	2.	3.
	. K̄ E P̄ . .	. . . . . .	. . . . . .
	. . . A K̄ A P	. . M A . . .	. . M A K . .
	. . N Π O Λ A	. O N Π O Λ .	T O N Π O Λ A
	C O I Π O Θ V̄ N	. O I Π O Θ V̄ N	C O I Π O Θ V̄ N
	T H	T H	T H̄

1—3.	. K E Π . .	[Σ]κέπ[οι(ς)]
	. . M A K A P	[με] μάκαρ
	T O N Π O Λ A	τὸν πολα
	C O I Π O Θ V̄ N	σοὶ ποθουν-
	T H	τῃ

+ Σκέποις με μάκαρ τὸν πολα σοὶ ποθουντῃ.

Трите екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици:

1. Инв. № 3159, не е известно къде точно в Преслав е намерен. Размери: 19,8—20/ над 19/ 3,6 мм, 9,00 г. Части от матриците са попаднали извън ядрото, отпечатъкът е зле запазен повърхността му е изтрита. Моливдовулът е бил оформен по ръба с острие.

2. П. инв. № 16593, кв. 173/151, 13.10.1978 г. Размери: 17—17,5/ над 19/2,5 мм. Зле запазен екземпляр, ядрото е проядено дълбоко от корозия и е било по-малко от диаметъра на печата.

3. П. инв. № 18547, кв. 173/122, 27.05.1980 г. Размери: 18—19/ над 19/3,5 мм, 7,60 г. Отпечатъкът, особено от опаката страна, е слаб и буквите не са отчетливи, а може би и допълнително изтрити.

Публикация: *Маслев.* Печати, с. 458, обр. 14, където е илюстриран представеният тук № 1, но без да е разчетен.

Паралели: Други три екземпляра, отпечатани чрез същата двойка матрици, са намерени в Силистра. Непубликувани. Съхраняват се в НИМ-София и в ИМ-Силистра.

452.

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са пред гърдите. В полето от двете ѝ страни са изписани сиглите: M̄-P̄ — Θ̄V̄.

Оп. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / N / I — K / O / Λ, = ῾O ἅ(γιος) Νικόλ(αος).

П. инв. № 20166, сектор юг, кв. 1, 18.08.1982 г. Размери: 26—27/20/1.5 мм, 8,32 г. Добър отпечатък някога, но зле запазен екземпляр. Повърхността му е захабена от корозия.

Непубликуван.

453.

Л. Бюст на архангел с нимб и криле, облечен в мантия. Подробности от лицето, както и сигли не са запазени.

Оп. Бюст на св. Димитър с нимб, облечен в ризница и наметало. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. Надписът едва се долавя:

П. инв. № 18985, северния бряг на изкопа, 18.05.1981 г. Размери: 15—16/ над 16/4 мм, 6,60 г. Отпечатъкът не е пълен, тъй като ядрото е било малко. Лицата на двата персонажа са изтрити. Най-характерното е, че те са разположени в обратна един на друг посоки, както при монетите.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

454.

Л. Бюст на архиерей с къдрава къса коса. В лявата си ръка държи евангелие. Вдясно от него се виждат две букви $\frac{I}{\omega}$ и може би се отнася до Св. Йоан.

Оп. Бюст на св. Теодор Стратилат, представен като мъченик. Косата му е къса и къдрава, други подробности от лицето не се виждат. Облечен е в мантия. В дясната ръка държи пред гърдите кръст. Надписът от двете страни е много слаб и едва видим: ⊙ / . . . — O / Δ / W = ʿO ἅ(γιος) [Θε]όδω(ρος).

П. инв. № 22173, рампа, юли 1984 г. Размери: 13—16/ над 16/3 мм, 3,60 г. Слаб отпечатък, поради което не се виждат подробности от изображенията и надписите. Ядрото е било по-малко от печата.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

ЧАСТ ДЕВЕТА

ПЕЧАТИ С НЕПЪЛЕН ТЕКСТ

Основната причина за наличието на подобно заглавие идва от факта, че немалък брой моливдовули, намерени в Преслав, са фрагментирани, други запазени в половинки, корозирали или некачествено отпечатани екземпляри, което затруднява попълването на липсващите букви и редове, а оттук и цялостното четене на текста.

При несигурност в четенето на текста за едни и при почти пълното отсъствие на текст при други е трудно да се избере някакъв критерий за подреждането на материала. Уместно е може би за някои от моливдовулите, за които има частична характеристика, свързваща ги с една или друга група от досега представения материал, да бъдат отразени там. Но несигурността в четенето и фрагментираността на текста не позволяват това да бъде направено със сигурност. Известна компенсация се получава чрез индекса, в който тези, макар и несигурно разчетени печати, са отразени. Но се надявам на бъдещи аналогии от бъдещи находки, или да си призная, и на хрумвания — все пак разчитането на един непълен текст е своеобразен ребус. Може би постепенно ще намалява количеството на включените тук моливдовули.

В тази част на изследването по необходимост ще бъде прибавен и материалът, който излиза и продължава да излиза от последните разкопки в Преслав.

455. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ . . . . . (X—XI в.)

Л. Двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис е запазено . . R O H Θ E . [+ Κ(ύρι)ε βοήθε[ι τῷ σῷ δούλῳ].

Оп.		
	. . A C H .	[+ B]αση[λ(είῳ)]
	. C Π A Θ, .	[β(ασιλικῷ)] σπαθ(αρο)[κ]-
	. . . K . . .	[ουβι]κ[ουλ(α)]-
	. . T Y P . .	[ρ(ίῳ) (καὶ)] τουρ[μ(ά)ρ(χῃ)].
	. . C O . .	

+ Κύριε βοήθεὶ τῷ σῷ δούλῳ Βασιλείῳ β, κουβικουλαρίῳ καὶ τορμάρχῃ. .

Предлаганото попълване и четене е несигурно и е едно от възможните. Не е изключен и друг вариант [B]αση[λ(είῳ) / (πρωτο)]σπαθ(αρίῳ) [ἐπ(ὶ / τοῦ χρ(υσοτρι)]κλ(ίνου) . . . . .

П. инв. № 15966, Южна крепостна стена на вътрешния град, сектор 3, кв. 22, 8.08.1978 г. Размери: 21—23/ ? /2 мм. Непълен отпечатък, само в средата на ядрото. Зле запазен екземпляр, разтворен по линията на канала откъм опаката страна.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

456. ΓΕWΡΓΙΟΣ πατρίκιος . . . . . (X—XI в.)

Л. Бюст на св. Георги с нимб, голобрадо лице и дълга къдрава коса. Облечен е в ризница и мантия. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит с овална форма. От двете му страни вертикален надпис ⊙ / Γ / E — O / P / Γ.

От кръговия надпис с инвокацията е запазено само . . . . . T W . . . .

Оп.		
	. . . Γ I .	[Γεωρ]γί[ῳ]
	. . . A T P	[π]ατρ(ι)[κ(ίῳ)]
	. . . . M A	
	. . . . C T	
	. . . .	

П. инв. № 24572, сектор юг, рампа, 7.08.1985 г. Размери: 24—29/24 ?/2 мм. Непълен отпечатък, счупен на две части моливдовул, покрит с оловни окиси.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

457.

Л. Почти напълно унищожено от корозията бюстово изображение на св. Георги.Вижда се само копието, което той държи на дясното си рамо, и вляво от него краят на надписа — O / P Γ.

Оп.	
	+ . . . .
	. . . . . Λ Π A
	. . . . . W T

. . . . . M E C
. . . W

П. инв. № 24592, сектор северозапад, кв. 16, 9.08.1985 г. Размери: 26—27/20 ?/2 мм. Непълен отпечатък, счупен на две части моливдовул, силно унищожен от корозия.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

458. ΓΕWΡΓΙΟΣ σπαθαροκανδῖδατος . . . . .

Л. Част от изображението на военен светец и от надписа Ο / ΓΕ / Ο = Ὁ ἅ(γιος) Γεό[ργιος].

Оп.		
	+ Γ . . .	Γ[εώρ]-
	Γ, C П . . .	γ(ιος) σπ[αθα]-
	P̲ O	ρο[κανδ(ι)δ(ᾶ)]-
	T Є̲	τ(ος) ἐ[πὶ . . . . .

П. инв. № 22905, сектор запад, кв. 13—14, 10.08.1984 г. Фрагмент с размери: 11—20/20 ?/2 мм. Матриците са отпечатани в противоположни посоки.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

459. ΓΕWΡΓΙΟΣ . . . . .

Л. Едва забележимо бюстово изображение на св. Георги с копие на дясното рамо. Вляво от него част от надписа — Р / Г I / О.

Оп.		
	. . . . .	[Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)]
	. W C W Δ Ʉ Λ	[τ]ῷ σῷ δούλ(ῳ)
	. . W P Γ . W	[Γε]ωργ[ί]ῳ
	. . . . A . .	
	. . . . .	

П. инв. № 24597, сектор северозапад, кв. 16, 9.08.1985 г. Размери: 19—20/20 ?/2 мм. Силно унищожен екземпляр, но е бил слаб и като отпечатък. Изображението и буквите едва се долавят в контур.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

460—461. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ . . . . .

Л. Изображение на паун в хералдическа поза, с разперени криле и опашка. Главата му е обърната надясно. Цялата композиция е поставена в рамка от два зрънчести кръга с трети от по-едри зърна между тях.

Оп.	1.	2.	
	·:· :·	·:· :·	
	. E̲ R O H	K̲ E R O H̲	+ Κ(ύρι)ε βοή-
	. . Γ P I Γ	. H̲ Γ P . .	[θ(ε)]η Γριγ-
	. . I W . .	. P̲ I W . .	[ο]ρίῳ [τῷ]
	. . K I N .	. . K̲ I . .	. . . . .
	·:· ·	:·	

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици. И при двата се наблюдава един и същи дефект — неотпечатването на значителни части от матриците. Това прави четенето на текста несигурно. Запазените букви позволяват да се прочетат с увереност инвокацията и омонимът + K E R O H Θ H Γ P H Γ O P I W. На третия ред обаче има място за още два знака. На последния, четвърти, са запазени само три букви K I N, като не съм уверен колко са били преди тях и колко зад тях. Навярно те и липсващите букви са съдържали патронима. Тук предлагаме две от многото възможни попълвания . . / . . K I N . = [τῷ Βι]κιν[η] или [Σαρα]κιν(ο) — [π(ούλῳ).]

1. П. инв. № 17207, кв. 173/143, 13.07.1979 г. Размери: 22,5—24/17/1,5 мм, 5,30 г. С големи неотпечатани полета, но е добре запазен.

2. П. инв. № 175561, кв. 173/143, 10.08.1979 г. Размери: 22—24,5/17/4 мм, 7,80 г. Неотпечатаните полета са по-малки, но е прояден от корозия над канала за шнура.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

В колекцията на Закос се съхранява моливдовул, който има същото хералдическо изображение на паун на лицевата страна. Съвпада и омонимът, но по-нататък текстът му е различен — Γρηγόριος β. σπαθαροκανδιδᾶτος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας. Издателят му го датира във втората половина на X в.[1] Но дали се отнася за едно и също лице, е невъзможно да се отговори.

Zacos. Seals, II, n° 924.

462.

Л. Св. Георги е представен в цял ръст, прав, с нимб, къса къдрава коса и голобрадо лице. Облечен е в ризница. С дясната ръка се подпира върху копие, а в лявата придържа щит. От дясно на изображението — надпис . . . — W / P / Γ,

Оп.

Ʉ C Φ .	Οὗ σφ[ρ(α)]-
Γ, . M̄ . . .	γ(ὶς) [(ε)ἱ]μ[ὶ]
Γ P Ō . . .	
. Ō N̄ .	

П. инв. № 22177, рампа, юли 1984 г. Размери: 13—15/12/3 мм. Зле запазен екземпляр, от едната страна е като че ли откъснат. Буквите му от опаката страна са унищожени и смазани.

Непубликуван.

Няма възможност да се издирят паралели.

463. EVΘVMIOΣ . . . . . .

Л.	+ K E R O	+ Κ(ύρι)ε βο-
	H Θ E I T W	ήθει τῷ
	C W Δ O Ʉ Λ W	σῷ δούλῳ
	Ē V Θ V M̄ .	Εὐθυμ[ί]-
	O	ο
Оп.	. . N HΛ̄	
	. . . A Θ ĒC̄	
	. . Λ Λ Ō . .	
	. K H .	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Εὐθυμίῳ . . . . . Θεσσαλονίκης.

П. инв. № 17007, 173/146, 23.06.1979 г. Размери: 21—24/20 ?/2 мм. Зле запазен моливдовул с отчупено парче от едната страна. При отпечатването се е получило подхлъзване и удвояване на буквите, и оставането на някои от тях извън ядрото. Всичко това затруднява попълването на липсващите букви и цялостното четене. Четенето от лицевата страна изглежда приемливо, докато от обратната съм в пълна несигурност.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

464. ΘEOΔWPOΣ KAΣNITZHΣ (?) πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς

Л. Бюст на св. Теодор с нимб и военно облекло. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата овален щит. Повече подробности не се виждат, тъй като повърхността на моливдовула е изтрита. Отдясно на изображението се вижда само буквата Δ от името на светеца.

Оп.	. Є Ō . .	[Θ]εο[δώ]-
	P, A, C Π A Θ Ā	ρ(ῳ) (πρωτο)σπαθα-
	Π, S C̄ T P A	ρ(ίῳ) (καὶ) στρα-
	T I Γ̄, T K	τιγ(ῷ) τ(ῷ) Κ(ασ)-
	— N, Z,	ν(ίτ)ζ(ῃ)

+ Θεόδωρος πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς ὁ Κασνίτζης.

Не всички букви са отпечатани и запазени и това прави четенето несигурно. Най-напред за омонима. Първият ред е почти изцяло унищожен, но все пак се виждат следи от C O и като се има предвид последната буква на омонима, който завършва на втория ред — P, то предлаганото попълване . Є O . . / P, = [Θ]εο[δώ]ρ(ῳ) е приемливо. Другият проблем е в последните два реда. След длъжността CTPATIΓ, има знак за съкращение и две букви T K. На последния ред са също две N, Z. Въпросът е как те да бъдат четени? Топоним ли е изписан чрез тях или патроним? Стратегия, изписана чрез буквите T K N, Z, не ми е позната. По вероятно е след определителния член T = τ(ῷ) да следва патронимът K N, Z = τ(ῷ) Κ(ασ)ν(ίτ)ζ(ῃ), още повече, че в стратегията са получавани писмата на Νικήτας Κασνίτζης — (вж. № 366—368).

АИМ-София, инв. № 129, намерен е от пазача на старините през 1951 г. Размери: 23—23/20 ? / 3 мм. Зле запазен екземпляр, непълен като отпечатък.

Публикация: *Герасимов.* Византийски печати, с. 136, № 7.

Няма познати паралели.

Издателят на моливдовула е бил изправен пред същите затруднения при разчитането на текста. За разлика от мен той е предпочел да види зад буквите T K N, Z топонима τ(οῦ) Κ(.)ν(.)ζ. неизвестен и на него.

За представителите на фамилията Κασνίτζης вж. тук № 366—368.

465. ΘEOΔWPOΣ

Л. Почти напълно заличена повърхност, размазана от допълнително нанасяни удари. Вижда се горната част от нимба и главата на светеца. От дясната му страна буквата M, като част от името му — [⊙ / Δ / H] — M[/ H / T / P].

Оп.

—·:·—
Θ Ε . Δ W . Θε[ό]δωρ(ος)
. . . . . .

Трудно е да се повярва, че това парче олово е било някога моливдовул, като че ли върху него е изпробван булотирионът, нанасян няколко пъти, и след това парчето е премазано с чук.

Неинвентиран. Кв. 173/142, 30.08.1979 г. Размери: 25—27/22 ?/2 мм.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

466. ΘΕΟΦΑΝΗΣ (?) πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς . . . . . .

Л. . . . R . [+ K(ύρι)ε] β[ο]-
. . . W C W̲ [ήθ(ει) τ]ῷ σῷ
. . . . Θ Є̲ . [δούλῳ] Θε[ο]-
. . . Π A Θ [φ(άνῃ) (πρωτο)σ]παθ(αρίῳ).

В попълването на липсващите букви, а те не са малко, е от особено значение знакът на третия ред след видимата Θ. Той е кръгъл и би могъл да е O или Є. След него няма никакви следи от буква, но има място за една. Ако се приеме, че е O, омонимът би могъл да започне от Θ и да е ΘOMA, или пък преди Θ — ΠOΘO. Но обикновено ΘWMA се изписва с W, а също и ΠOΘW — в съответния падеж. Като имам предвид, че почти по същия начин е съставен текстът на печата на Теофан, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол (вж. № 245—248), приемам, доколкото е възможно да се предполага, че на това място е била изписана част от омонима ΘЄOΦANHC.

Оп. . C̣ . . . . [(καὶ)] σ(τρατ)-
H̲ Γ W̲ . . . . ηγῷ
. . . . . .
. . N . . .

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Θεοφάνῃ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ . . . .

П. инв. № 22184, рампа, 3.08.1984 г. Размери: 13—23/ над 24/1,5 мм. Фрагмент, представляващ третинка от целия моливдовул, но повърхността му е унищожена от корозия.

Непубликуван.

Вече бе посочена близостта му с моливдовулите на Теофан, стратег на Тракия и Йоанопол, но все пак има различия в разположението на отделните букви. Дали се отнася до друга група печати на този същия сановник или не, ще определи някой друг, по-добре запазен екземпляр.

467. IWANNHΣ πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς? . . .

Л. Бюст на св. Никола насреща с нимб, къса коса и брада, облечен в архиерейско одеяние. Не се виждат следи от надпис.

Оп. . I W [+] Ἰω(άννης)
. . Π A Θ . . [(πρωτο)σ]παθ(άριος) [ἐπ(ὶ)]
. . . C O . . . [τοῦ χρ(υ)]σο(τρι)[κλ(ίνου)]
. . . P A . . [(καὶ) στ]ρα(τ(η)γ(ὸς)]
. . K, .

+ Ἰωάννης βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς . . . . . .

Неинвентиран, сектор запад, 14.07.1986 г. Размери: 27—32/22/2,5 мм. Некачествен отпечатък, отпечатани са само части от матриците, над подутината за канала. Зле запазен екземпляр.

Непубликуван.

При несигурността в четенето му е невъзможно да се издирят и паралели.

468. IWANNHΣ . . . . .

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис е запазено . . . . . I T W C W Δ . . . = [K(ύρι)ε βοήθε]ι τῷ σῷ δ[ούλῳ].

Оп. + I W . . + Ἰω[άννῃ]
. N Π̲ . . . .
. . . . . .
. . E . . . .
. . T̲ . . .

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ . . . .

П. инв. № 27719, Преславска архиепископия, 16.06.1988 г. Размери: 24—25/21 ?/2 мм. Несполучлив отпечатък, излезли са отделни букви и части от изображението. Зле запазен, отворен по линията на канала откъм текстовата страна.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

469. IWANNHΣ . . .

Л. Бюст на св. Йоан с дълга брада и мустаци, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни е изписано O / A / Γ — I W. Около изображението кръгов надпис ⊙ O C H W C I W A N O N E O C. Ὁ ἅγιω(ς) ὁ ὅσηως Ἰωάν(νης) ὁ Νέος.

Оп. + ...
. R, ...
K O N . . .
Φ V Λ Λ . .
. . . . .

Неинвентиран, намерен е в пръстта на рампата от разкопките на Южната крепостна стена на Вътрешния град. Размери: 22—22/20/1 мм. От лицевата страна отпечатъкът е много добър, но не и от опаката. Пластинката е много тънка и не личи дали е имало канал за шнур. Навярно по тази причина не се е отпечатал текстът от опаката страна, или е бил унищожен по-късно.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

470.

Л. Вижда се само част от вертикалния надпис с името на св. Йоан Ῑ W? o — и началото на обръщението към него + A Γ I E . .

Оп. . . . .
. . . . . .
. . . . . T
. . . Γ

Неинвентиран, сектор северозапад, намерен е в пръстта от рампата. Фрагмент, по-малък от четвъртинка, от някога добър отпечатък. Размери: 12—16/ над 20/2 мм.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

471. ΘEWΔWPOC / ΛEWN σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς. . . . . .

Л. Виждат се само контурите от изображението на военен светец, може би св. Теодор. Донякъде добре се виждат къдравата му коса и копието, което той държи на дясното си рамо.

Оп. . E W .	[Λ]έω[ν] / [Θ]εώ[δ(ορος)]
. . A Θ A P .	[σπ)αθαρ[ο]-
. . Δ, S C T P .	[κ(α)νδ(ι)]δ(ᾶτος) (καὶ) στρ[α]-
. . . O Δ . C .	[τηγ(ὸς)] ὁ Δ[ι]σ[ύ]-
. A T	[π]ατ(ος)

+ Λέων / Θεόδωρος σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ στρατηγὸς ὁ Δισύπατος.

Моливдовулът е зле запазен, отпечатъкът е бил некачествен, което поражда и колебания в четенето. От първия ред са запазени само части от две букви Є и W. Те са част от омонима. Съществуват поне две възможности на попълване и четене — Θ Є W Δ (O P O C) и Λ Є W N. Може би първата е по-приемлива, ако на лицевата страна е представен св. Теодор. Следващият проблем е титлата: от втория ред са запазени буквите A Θ A P и колебанията са дали е било изписано [(πρωτο)σπ]αθάρ(ιος), [σπ]αθάρ(ιος) или [σπ]αθα[ροκανδιδ(ᾶτος)]. Предпочел съм последното, тъй като на следващия трети ред отначало се вижда една коса хаста и знак за съкращение. Следващите запазени букви от този ред S C T P — дават длъжността (καὶ) στρατηγὸς. Тя вероятно завършва на следващия четвърти ред. Първата запазена буква от него е O, но преди нея има място за две други, с които е завършвала длъжността стратег. С какво да се свърже O? Дали като завършек на длъжността C T P A T H Γ O или като определителен член на патронима? Ако се приеме първата възможност, то след нея трябва да започне топонимът. Той би бил съставен от Δ . C ./ .A T . Стратегия, съставена от подобни букви, не ми е позната. Остава да се приеме, че с тези букви е изписан патронимът, а O е определителният му член O Δ . C . / . A T. = ὁ Δ[ι]σ[ύπ]ατ(ος).

П. инв. № 20160, сектор юг, кв. 1, 17.08.1982 г. Размери: 21—22/ над 22/2 мм, 5,50 г. Освен некачествения отпечатък и самият моливдовул е прояден, макар и плитко, от корозия.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Твърде много са проблемите в четенето на текста, което прави безсмислен коментара на данните и издирването в наративните източници. Прави впечатление ниската титла — спатарокандидат, съчетана с длъжността стратег. Също така, фамилията Дисипати според Каждан се появява в писмените източници едва след XII в.[1]

Каждан. Социальный состав, 120/160, 277.

472. ΛEWN σπαθαροκανδιδᾶτος . . . . .

Л. Едва забележими контури на разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст.

Оп.	Λ Ε W N C	Λέων σ-
	Π Α Θ, Κ Α . .	παθ(αρο)κα[νδ(ιδᾶτος)]
	. . Π Ι . .	
	. . . C .	

Неинвентиран, намерен е при разкопките на Южната крепостна стена на Вътрешния град в ъгъла с Източната крепостна стена през септември 1988 г. Размери 21—29/24 ?/5 мм. Представлява безформен къс олово със запазени по него следи от надписи и изображение.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

473. ΚΑΤΑΚΑΛΟΝ β. πρωτοσπαθάριος . . . . .

Л. Част от двойно пресечен разцъфнал патриаршески кръст. Около него кръгов надпис . . . . . I T W C W Δ,

Оп.	+ Κ	+ Κ[ατακ(αλ)]-
	Ο Ν	ὸν [β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπ]-
	Α Θ	αθ[αρίῳ]
	. . . . .	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κατακαλών βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ . . . . . .

Неинвентиран, намерен е в района на стратегията от работниците по подръжката. Представлява два фрагмента от един моливдовул, като му липсва съществена част. Размери: 25—26/20 ?/2 мм.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

474—475. ΚWΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ μητροπολίτης (?)

Л. Бюст на св. Димитър с нимб, къса къдрава коса и голобрадо лице. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / Δ / Η — Μ / Η / ΤΡ, Ὁ ἅ(γιος) Δημήτρ(ιος)

Оп.	1.	2.	
	+ Κ Ε R,	+ Κ Ε .	+ Κ(ύρι)ε β(οήθει)
	T W C W Δ,	T W C W .	τῷ σῷ δ(ούλῳ)
	Κ W N M H	Κ W N M .	Κων(σταντίνῳ) μη-
	Τ Π Ο Τ	Τ Π Ο Τ	τ(ρ)οπο(λί)τ-
	◦ Η N ◦	Η N	ην

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ μητροπολίτῃ.

Двата екземпляра са отпечатани с една и съща двойка матрици, но поради лошата им запазеност четенето на текста е затруднено. Сигурен е само омонимът. Титлата (или длъжността) е съставена от буквите Μ Η Τ Π Ο Τ Η Ν. Друга длъжност освен μητροπολίτης засега не мога да предложа. На това противоречи необичайният ѝ завършек и все пак представянето на св. Димитър като войн от лицевата страна.

1. П. инв. № 18502, кв. 173/132, 14.05.1980 г. Размери: 21,1—22/18/3 мм, 9,10 г. Некачествен отпечатък, буквите от опаката страна не са отчетливи. Повърхността на моливдовула е захабена от окисляване или по някаква друга причина.

2. П. инв. № 22144, сектор юг, брега, 21.06.1984 г. Повърхността на моливдовула не е така силно изтрита, както на горния, навярно е бил добър отпечатък някога, но сега като че ли от него са отчупени парчета или това се е получило от корозията.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

476. ΚWΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ? ἀνθύπατος, πατρίκιος . . . . . .

Л. От бюстово изображение на св. Теодор се виждат част от нимба, къдриците на косата и копието, което той държи на дясното си рамо. От вертикалния надпис: ⊙ / Θ / Ε /Ο — . . . . От кръговия надпис около изображението е запазено: + Κ Ε R O H Θ . . . . . + Κ(ύρι)ε βοήθε[ι τῷ σῷ δούλῳ].

Оп.	. . O N	[+ Κ]ον-
	. . . N T, A N	[στα]ντ(ίνῳ) ἀν-
	. . . . T, Π A	[θυπά]τ(ῳ) πα-
	. . . . Θ A .	[τρικίῳ]
	. . . P, S A	
	. . P A T,	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ ἀνθυπάτῳ, πατρικίῳ . . . . . .

П. инв. № 17268, кв. 173/143, 31.07.1979 г. Размери: 13—23/ над 21/1,2 мм. Зле запазен. Фрагмент, по-малък от половинка, която е нагъната и пречупена. И като отпечатък не е бил съвсем сполучлив. Всичко това затруднява попълването на липсващите букви и цялостното четене.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

477. KWNΣTANTINOΣ πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ . . . . .

Л. Вижда се част от изображението на гръцки ? кръст. В полето вдясно X̄C̄. От кръговия надпис е запазено . . . . . W C W Δ O V Λ, = [+ K(ύρι)ε βοήθει τ]ῷ σῷ δούλ(ῳ).

Оп. + K . . . . + K[ων(σταντίνῳ) (πρωτο)σ]-
Π A Θ, S . . . . παθ(αρίῳ) (καὶ) [ἐπ(ὶ) τ(οῦ) χρ(υσοτ)]-
P H Γ K . . . . . ρηγκ[λίνου] . . . .
A K M A . . . . . [(καὶ) ἀ]-
N A Γ P . . . . ναγρ[αφεύ(ς)]
Δ P O . . . Δρο[γουβ(ιτίας)](?)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου . . . . . καὶ ἀναγραφεύς Δρουγουβιτίας.

Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Размери: 12—24/21/1,5 мм. Великолепен отпечатък някога, за съжаление запазен в половинка, от която не съм в състояние да възстановя първоначалния текст.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

478. KWNΣTANTINOΣ . . . . . .

Л. Двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис е запазено + K E R O H Θ E I T W C W . Λ, = + K(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ [δού]λ(ῳ).

Оп. ∘ ∘ ∘
+ X W N + Χων-
. T A N T [σ]ταντ(ίνῳ)
. V o V I Λ
T I W N

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ. . . . .

Несполучлив отпечатък, направен върху грубо оформено ядро, поради което буквите са неотчетливи и частично унищожени. Всичко това прави несигурно четенето. Омонимът започва със знак, наподобяващ X. Следващите му букви от първите два реда са WN / . TANT / и предполагат четене Κωνσταντ(ίνῳ). По-нататък би следвало да са изписани патронимът, титлата или длъжността на притежателя на печата. Наличните букви са в състояние, което не ми позволява да направя някакво приемливо предположение.

П. инв. № 20158, сектор юг, кв. 1, 17.08.1982 г. Размери: 27—28/17/3—4 мм, 15,70 г.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

479. MAPIANOΣ N. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς

Л. Бюст на архиерей. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. Отпечатъкът е непълен и повърхността на изображението е изтрита, поради което не може да се идентифицира светецът. От дясната му страна се вижда неясен знак, наподобяващ K — може би от името [⊙ / N / I —]K / [O / Λ,].

Около изображението кръгов надпис . . . . . T O C O Δ O V . . = [+ K(ύρι)ε βοήθει] τῶ σῶ δού[λο].

Оп. + M A P I A + Μαρια-
N O C A, C Π A . . νὸς (πρωτο)σπα[θ(ά)ρ]-
. . C K E C T . . [ιο]ς κὲ στ[ρα]-
. . Γ O C W . . [τη]γὸς ὢ . .
. . T P I .

+ Μαριανὸς πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς ὁ . . . τρι

Въпреки непълния отпечатък четенето на текста от опаката страна не е проблематично с изключение на последните два реда. След дължността C T [P A / T H] Γ O C би следвало да е изписан топонимът или патронимът. Стратегия, съставена от наличните букви W . . / . . T P I . ., не ми е позната, поради което предполагам, че тук е бил изписан патронимът, като W е неговият определителен член.

П. инв. № 26299, Дворецът-юг, кв. 161/213, 16.09.1986 г. Размери: 23,5—25/22 ?/2,5 мм, 6,79 г. Непълен отпечатък, излезли са само матриците върху подутината от канала.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

480. MIXAHΛ β. πρωτοσπαθάριος . . . . .

Л. Фрагмент от неясно изображение. Може би от косата и омофория на Богородица, или пък дипла от мантията на светеца, ако лицевата и опаката страна са в различни посоки.

Оп. . . . X A, [+ Μι]χα(ὴλ)
. . . . A Θ [β. (πρωτο)σπ]αθ(αρίῳ)
. . . . . .

Какъв е бил текстът от следващите редове, е невъзможно да се посочи.

П. инв. № 24584, сектор северозапад, кв. 7. Размери: 11—13/ ?/2 мм. Фрагментът е четвъртинка от цял моливдовул. Най-напред е бил счупен по линията на канала, а впоследствие получената половинка е била разрязана на две части. Отпечатъкът някога е бил добър.

Непубликуван.

Не могат да се установят паралели с друг моливдовул.

481. N. ΜΑΛΕΣΗΣ πρωτοσπαθάριος — ὕπατος καὶ στρατηγὸς

Л. Не може да се долови никакво изображение. Цялата повърхност на моливдовула е проядена от корозия и покрита с оловни окиси. Допълнително е наранена на няколко места с острие.

Оп.	. . . . .	
	. C П A Θ V .	[(πρωτο)]σπαθ(αρίῳ) ὑ[π(ά)]-
	. S C T P A .	[τ(ω)] (καὶ) στρα[τ(ηγῷ)]
	. W M A . .	[τ]ῷ Μα[λέ]-
	— C H —	σῃ

. . . . . πρωτοσπαθαρίῳ ὑπάτω καὶ στρατηγῷ τῷ Μαλέσῃ.

Поради лошото състояние на моливдовула четенето на текста е непълно. Първият ред с омонима не може да се прочете. Не е известно дали над него е нямало и още един с инвокация. Известна несигурност съществува и в по-нататъшното четене на титлата. На втория ред след C П A Θ се вижда един V, но също така той наподобява и горната част на една K. Освен предложената възможност не е изключено титлата да е била и СПАΘK. / .S = Σπαθ(αρο)κ(α)[νδ(ι)δ(άτῳ)]. Патронимът е изписан на последните два реда след определителния член. Той е съставен от буквите T W M A . . / C H, при което би могло да се попълни на τῷ Μα[λέ]σῃ или τῷ Μα[να]σῃ. Предпочел съм първата възможност, защото в стратегията има и други печати с този патроним.

П. инв. № 22171, сектор запад, кв. 11, 28.06.1984 г. Размери: 21—23/ над 22/3,7 мм, 10,82 г. Зле запазен екземпляр, покрит с дебели налепи от оловен окис. Ядрото му е грубо и не е било оформено. Отпечатъкът е бил непълен.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

При отсъствието на омоним е безпредметно издирването в наративните източници.

482. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ . . . . . .

Л.	. . . R	[+ K(ύρι)ε] β-
	. H Θ E I T	[ο]ήθει τ-
	W C W Δ O V .	τῷ σῷ δού[λ](ῳ)
	. I K H Φ	[N]ικηφ(ό)[ρ(ῳ)]
Оп.	. . C H .	
	K	
	. . . . .	
	. . . . .	
	. . . . .	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικηφόρῳ . . . . . .

П. инв. № 18857, Южна порта на Вътрешния град, кв. $Б_2$, 7.04.1981 г. Размери: 22—23,5/ 21 ?/2,8 мм. Несполучлив отпечатък. От лицевата страна са неотпечатани отделни букви, а от опаката почти всички. Любопитен факт е, че от лицевата страна в неотпечатаното поле се вижда една доста голяма буква, която няма връзка с текста. Тя би могла да е H или Z в зависимост от това, в каква посока е отпечатана. Тя е с размер 6 мм, докато от разглеждания печат буквите имат височина 3 мм. Самият моливдовул е отворен широко откъм опаката страна, липсват части от него.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

483. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ἀνθύπατος (?) . . . . . .

Л. Вижда се част от бюстово изображение на светец — част от нимба и тялото, с мантия. С дясната ръка, поставена пред гърдите, благославя, а в лявата държи свитък (?). От дясната му половина — силно унищожен вертикален надпис, от който могат да се доловят контурите на следните букви — . / MH / CT /

Оп.	. . . .	[+ Νικ]-
	H Φ . . .	ηφ[όρῳ]
	A N Θ . . .	ἀνθ[υπ(ά)τ(ῳ)]
	. K O . . .	
	A N W .	

П. инв. № 24508, сектор запад, рампа, 11.07.1085 г. Размери: 9,6—19,5/ над 20/2 мм. Фрагмент, по-малък от половинка моливдовул, непълен отпечатък, тъй като ядрото е било по-малко от печата. Периферните букви са изтрити и неотчетливи.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

484. ΝΙΚΟΛΑΟΣ (?) πατρίκιος καὶ στρατηγὸς . . . . . (50-те—60-те години на XI в.)

Л. Покрито с дебела корозия бюстово изображение на архиерей. Виждат се част от главата, нимбът и евангелието, което той държи в лявата ръка. Навярно св. Никола? Вдясно от архиерея се виждат следи от някакви букви от вертикалния или кръгов надпис, но не могат да бъдат идентифицирани.

Оп.	+ N	+ N[ικολ(άῳ)]
	Π P I S C T . .	π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) στ[ρα]-
	. H Γ W . . .	[τ]ηγῳ
	. . A N	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικολάῳ πατρικίῳ καὶ στρατηγῷ . . . . . .

Дебел окисен слой покрива и тази част от моливдовула, което затруднява четенето. От първия ред с известна сигурност се вижда само първата буква. Тя е N или H. След нея като че ли в контур I и K. Допускам, че тук е бил изписан омонимът N[ΙΚΟΛ,]. Вторият ред, макар и недобре запазен, може да се прочете. Той съдържа титлата и длъжността, която завършва на третия ред S C T [P A / T] H Γ W. След нея би трябвало да е изписан топоним или патроним, съставен от следните букви . . . / . . A N, . Ако се отнася до патроним, следва да се има предвид и определителният член.

П. инв. № 22903, сектор юг, кв. 8, 9.08.1984 г. Размери: 21—22/ над 21/4 мм. Зле запазен моливдовул, покрит с дебела корозия и с отчупена, прогнила част. Части от изображението и надписа са извън ядрото.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

485. ΝΙΚΟΛΑΟΣ (?) β. πρωτοσπαθάριος καὶ τουρμάρχης τοῦ . . . . . .

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи пред гърдите си медальон с образа на Младенеца. Не се виждат следи нито от монограма, нито от кръговия надпис с инвокацията.

Оп.	. . K O .	[Νι]κο[λ(άῳ)]
	. . . Π A Θ	[β(ασιλικῷ) (πρωτο)σ]παθ(αρίῳ)
	. . . . P M .	[(καὶ) του]ρμ[ά]-
	. . . T ϗ .	[ρχῃ] τοῦ . . .
	. . . A P T .	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικολάῳ β. πρωτοσπαθαρίῳ καὶ τουρμάρχῃ τοῦ . . . . .

П. инв. № 17234, кв. 173/153, 18.07.1979 г. Размери: 15—23/20 ?/2 мм. Половинка от моливдовул, некачествено отпечатан. Буквите са размазани, а отделни полета от матриците не са излезли. Всичко това затруднява четенето и го прави проблематично.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Несигурните данни са недостатъчни за идентифициране с личност от наративните източници. По същите съображения не давам и различните комбинации от попълването на последния ред, за да се установи наименованието на турмата. При това не е задължително тук да е изписан топонимът — чрез този определителен член в някои случаи се свързва и патронимът.

486. ΠΕΤΡΟΣ β. πρωτοσπαθάριος . . . . .

Л. Вижда се част от изображението на равнораменен гръцки кръст. Кръговият надпис с инвокацията не е отпечатан. От него се вижда само . . . . . T W . . . . .

Оп.	. Π E T P	Πέτρ(ῳ)
	. . C П A .	[β(ασιλικῷ) (πρωτο)]σπαθ(αρίῳ)
	. E	[(καὶ)] ἐ[πὶ τοῦ]
	. M	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Πέτρῳ βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ . . . . . .

Неинвентиран, сектор запад, кв. 28, 6.08.1987 г. Размери: 20—21,5/20 ?/2,1 мм, 5,6 г. Матриците са отпечатани само върху подутината на канала за шнура, и то не навсякъде.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

487. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ β. σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τουρμάρχης

Л.	α.	β.	
	—·:·—	—·:·—	
	. X P I .	. . . . .	+ Χρι[σ]-

. W̲ Φ O .	. W Φ O P	[τ]ωφόρ(ος)
. C̲ Π A̲ .	. C Π A Θ	β(ασιλικός) σπαθ-
. . . . .	. P O K A	[ά]ροκα-
. ΔΔ . T .	. Δ T,	[νδ(ι)]δ(ᾶ)τ(ος)
	—◦—	

Оп.

—◦—	—◦—	
. . T P	. . T P	+ [(καὶ)] τρ-
. M̲ A P .	. M A P X	[σ]μάρχ-
. . . I̲ .	. C T . .	[η]ς
. . . . .	. P N I C	
	—◦—	

+ Χριστοφόρος βασιλικός σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τρομάρχης T . . . PNIC.

Моливдовулът представлява половинка, счупена напреки на посоката на отпечатването, при това отпечатъците са били нанесени само върху подутината от канала. Попълването на липсващите букви правя чрез друг екземпляр от бившата колекция на д-р В. Хараланов, отливка от който се пази в колекцията на проф. Герасимов. Сведенията за него са, че произхожда от Силистра.

Единственият проблем в четенето е относно топонима или патронима, изписани на последните два реда. Биха могли да се направят не малко предложения за попълване и четене, но по-удачно е да се ограничa в документирането на наличния текст. Надявам се, че някой друг, по-добре запазен екземпляр ще реши и този проблем.

П. инв. № 18570, кв. 173/80, 29.05.1980 г. Размери: 16—26/23 ?/2,1 мм.

Непубликуван.

Паралели: описаният по-горе екземпляр от Силистра, отпечатан чрез същата двойка матрици. В момента е в неизвестност.

Данните са недостатъчни за издирване в наративните източници.

488. N. πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγὸς . . . . .

Л. Част от изображение на двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст. Срещу запазеното дясно рамо е гравирано —※ . От кръговия надпис е запазено . . . . . C̲ W Δ . . W

Оп.	+	+
	R, A, C Π	β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπ[αθ(αρίῳ) ἐπ]-
	I̲ T, X P V	ὶ τ(οῦ) χρυ[σ(ο)τ(ρι)κλ(ίνου)]
	. C T P	[(καὶ)] στρ[ατηγ(ῷ)]
	I̲ T	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ N. βασιλικῷ πρωτοσπαθαρίῳ ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου καὶ στρατηγῷ . . . . . .

Въпреки че фрагментът е около третина от цял моливдовул, то е възможно донякъде със сигурност да се възстанови текстът му. Проблемът е в четенето на първия и последния ред, където е изписан омонимът, патронимът или пък топонимът на стратегията. От първия ред след кръстта се вижда част от някаква отвесна хаста. Тя би могла да е от буквата Г, Р или др. Тя е началната от омонима. За съжаление не мога със сигурност да посоча коя е? На четвъртия ред свършва изписването на дължността и следва това на патронима или топонима. От него на последния ред се виждат две букви — една несигурна I и по-сигурното T. Излишно е да се правят предположения относно попълването и в този случай остава да се надяваме на по-добре запазен екземпляр.

П. инв. № 22916, сектор запад, кв. 12—13, 2.08.1984 г. Размери: 13—20/20 ?/2 мм. Фрагмент от някога качествен отпечатък.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

489. . ΑΛΣΑΤ . . . . . καὶ στρατηγὸς

Л. Бюст на св. Теодор Стратилат с издължено лице, къса къдрава коса, дълга брада и мустаци. Облечен е в мантия. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис: ⊙ / Θ E / O / Δ / W — P / O / C = Ὁ ἅ(γιος) Θεόδωρος.

Оп.	— ⊙ —	+ K(ύρι)ε βοήθη
	+ K̲ E̲ R W H Θ H	[τ]ῷ σῷ δο[ύ]λο
	. W C W Δ O . Λ O	. . αλσατ . . . .
	. . A Λ C A T . . .	[κὲ] στρατη-
	K E C T P A T H	γῷ
	Γ W	
	— ⊙ —	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ . . αλσατ . . . καὶ στρατηγῷ.

Поради корозията са унищожени части от изображението и надписът. Това затруднява цялостното четене, най-вече на омонима на собственика на печата и на титлата му, изписани на третия ред. От омонима липсват първите една или две букви, запазени са следващите, без да съм сигурен, че дотук завършва . . ΑΛCΑΤ . . По-нататък, където точно не може да се посочи, би следвало да е изписана титлата. Мястото за това е твърде ограничено и навярно тя е била съкратена — $\overline{\text{ΠΡΙ}}$! Но че би трябвало да е изписана титла, ни убеждава наличието на съюза — Κ Ε — на четвъртия ред и придружаващата го длъжност. Запазените букви от омонима и граматически неправилно изписаният текст водят до извода, че собственикът на печата е от чужд, неромейски произход.

П. инв. № 20184, сектор юг, кв. 2, размери: 32,5—33/30/5 мм, 34,70 г. 19.08.1982 г. Добър отпечатък, но зле запазен екземпляр, пробит е над главата на св. Теодор и навярно е носен като медальон, заради сполучливото изображение на светеца.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

490. ΚWΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ / IWΑΝΝΗΣ πατρίκιος καὶ . . . . . (50-те—60-те години на XI в.).

Л. Бюст на св. Никола. Запазени са части от нимба, главата и тялото. Вижда се също и благославящата десница. От вертикалния надпис: ⊙ / . I / K / O — . . . . . ʿΟ ἅ(γιος) Νικό-[λαος]

Оп.

. . . . . ,
. . . . Ʊ Λ
. . . $\overline{\text{Π Ρ Ι}}$
. . . Π . .
. . . Λ Α
. —

[+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)]
[τῷ σῷ δ]ούλ(ῳ)
[Κων(σταντίνῳ / ʾΙω(άννῃ] π(ατ)ρι(κίῳ)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ν. πατρικίῳ καὶ . . . . .

Попълването на липсващите букви е повече от несигурно. Първият ред изцяло отсъствува. Вижда се само част от буква и знак за съкращение, навярно е Θ от инвокацията. От втория ред са запазени последните две букви Ʊ Λ и това позволява да се възстанови инвокацията [+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δ]ούλ(ῳ). От третия ред са запазени последните три букви, които представляват съкращение на титлата $\overline{\text{ΠΡΙ}}$ -π(ατ)ρί(κιος). Пред тях е имало най-малко още две или три букви. Чрез тях е бил изписан съкратено омонимът — $\bar{\text{K}}$ $\bar{\text{W}}$ $\bar{\text{N}}$ или $\bar{\text{I}}$ $\bar{\text{W}}$. От четвъртия ред са запазени две или три букви. Със сигурност може да се определи само първата Π. От петия ред се виждат добре само последните две букви ΛΑ. Може би една буква е имало и на последния шести ред. На подобна идея навежда изписаното там малко тире. От наличните букви са възможни най-малко две предложения за попълване и четене: + Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Κων(σταντίνῳ) π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) κατεπάν(ω) τῷ Δαλασ(ηνῷ) или + Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) ʾΙω(άννῃ) π(ατ)ρι(κίῳ) (καὶ) κατεπάν(ω) τῷ Μαλ(έ)σ(ῃ) — още повече, че в стратегията Преслав са намерени моливдовули на ʾΙωάννης Μαλ. .α πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας, който има на лицевата страна същото изображение на св. Никола (вж. № 308).

П. инв. № 17632, кв. 173/156, 15.08.1979 г. Размери: 14—26/ над 27/2 мм. Фрагмент, по-малък от половинка моливдовул, при това счупен на две части, с липсваща трета между тях. Някога е бил добър отпечатък.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

Фрагментираността на моливдовула прави несигурно четенето на текста и идентифицирането с личност от писмените източници. Само за информация ще посоча (а може би това е повлияло и на четенето), че в писмените източници е известен Константин Даласин, при това не един, а двама, живели през XI в. И от двамата са познати и моливдовули, но те имат различен иконографски сюжет на лицевата страна — св. Димитър и св. Теодор[1].

Датировката на представения тук моливдовул е 50-те—60-те години на XI в., както може да се съди от съкращението на титлата патриций. Освен предложеното попълване възможно е и друго, особено що се отнася до длъжността на собственика на печата. Това може да бъде решено със сигурност от нова находка на по-добре запазен моливдовул.

[1] *Cheynet-Vannier.* Les Dalassénoi, n° 13, 19.

491.

Л. Бюст на архангел Михаил с нимб, дълга къдрава коса и голобрадо лице. Облечен е в дивитисион, препасан с лорос. В дясната ръка държи скиптър, украсен с едри бисерни зърна.

Оп.

. . . . .
. . . . . .
. . . T . Φ
M A Γ . R . H
N W

Последните два реда се отнасят може би до патронима на собственика на печата.

П. инв. № 22426, Преславска архиепископия, сектор юг, насипа, 20.07.1984 г. Размери:

16,5—17/14/3,1 мм. Някога навярно добър отпечатък, но сега силно унищожен. Дълбоко прояден от корозия. По една случайност е запазено изображението на архангела.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

492.

N . . . . . καὶ πραιπόσιτος ?

Л. Вижда се част от изображението на двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст и от кръговия надпис . . . . . O V Λ W .

Оп. . . . .
Α Π Α̲ . .
Η̲ Τ̲ Λ̲, Α̲ . . .
Κ Α Ι Π . . . καὶ π[ρεπ]-
Ο C Η . . οσή[τῳ]

⁂

П. инв. № 22481, Преславска архиепископия, сектор юг, насипа, 16.07.1984 г. Половинка от моливдовул с размери: 10,5—21/ над 20/1,5 мм. Половинка моливдовул, но буквите по нея са или некачествено отпечатани, или допълнително изтрити, но не са ясни и отчетливи. Всичко това прави четенето рисковано.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

493.

Л. Бюст на св. Димитър с нимб, къса къдрава коса, превързана на челото с панделка или диадема, от двете страни на лицето се спускат пропендулии или къдрици от косата. В дясната ръка държи копие на рамо, а в лявата щит. От двете му страни е изписан вертикален надпис: Ο̲ / Α / ΄Γ Ι / Ο — Δ̲ / Η / Μ Η / Τ Ρ = ῾Ο ἅγιο(ς) Δημήτρ(ιος).

Оп. . . . .
Η Θ Τ . C .
Α Ν Α . Ε .
Τ Η Δ Ʊ . .

П. инв. № 22963, сектор юг, кв. 8, 14.07.1984 г. Размери: 25—26/22/2 мм. Силно повреден екземпляр, намерен е в пласт от трамбована глина, поради което повърхността му — и особено тази с текста, е покрита с дебел слой от окиси. Всичко това прави четенето невъзможно, а също така и някои от документираните букви несигурни.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

494.

Л. . . . .
. . N . . . .
. . Ο Μ̲ . . . .
. . Κ̲ . . .
—·:·—
—·:·—

Оп. . . Τ Ρ Ι .
. . . . Θ Η . .
. . . Δ̲ Ο . . .
. . Ν̲ C Ο . .

П. инв. № 20238, сектор юг, кв. 2, намерен е между плочите на средновековния тротоар сред трамбована глина, поради което бе силно корозирал и повърхността му е почти унищожена. Това прави невъзможно четенето на текста. Размери: 23—27/ над 22/2,2 мм.

495.

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Държи пред гърдите медальон с образа на Младенеца. От двете ѝ страни сиглите Μ̄ Ρ̄ — Θ̄ Ν̄ . От кръговия надпис може да се види . Κ̲ Ε Ρ̲ Θ . . . .

В обратна посока на изображението се виждат следи от друг печат, препечатан. От долния се виждат следните букви:

+ Κ Ε Ρ̲ . Κ(ύρι)ε β[ο]-
Η Θ Ε Ι Τ̲ . ήθει τ[ῳ]
C̲ W Δ̲ . . . σῷ δ[ούλῳ]
Γ̲ . . . .

Оп. Бюст на св. Никола с нимб, къса коса и брада, в архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. От двете му страни вертикален текст, от който е запазено: Ο / Ν / . — . . . . Изображението, както и това на лицевата страна, е обрамчено с

два зрънчести кръга, между които има надпис, от който се вижда: . . . C K C T T R . K . . . . . Z A N .

В обратна посока на изображението следи от долния печат:

. . H T I C
. . . . . T H .
. V

П. инв. № 20202, сектор север, кв. 5/6, 24.08.1982 г. Размери: 25—25/30 ?/3 мм, 10,02 г. Зле запазен екземпляр, повърхността му е покрита с оловни окиси, които са нарушили части от изображенията и най-вече надписа. Самият отпечатък не е бил отчетлив. Всичко това е усложнено чрез препечатването. Не е възможно да бъде цялостно прочетен нито долният, нито горният печат. Стремежът ми е бил доколкото е възможно да ги документирам.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

496.

Л. . . . . .
. . . . П П I
K

Оп. . . . . .
. O . . . . .
A T I C .

П. инв. № 22180, сектор запад, кв. 3, 3.08.1984 г. Фрагмент, по-малък от четвъртинка от целия моливдовул с размери: 10—17/ над 20/2 мм. силно корозирал.

Непубликуван.

497.

Л. Напълно унищожена повърхност.

Оп. . .K I .
. . A T . .
. . T . .

Гравираната най-отдолу розета напомня на същия елемент при печатите на Григорий Куркуа (вж. № 82), но буквите не са същите.

От същото място. Фрагмент с размери: 12,5—21/ над 22/2 мм, близък до половинка от цял моливдовул, но некачествен като отпечатък. Отпечатани са буквите само над подутината на канала.

498.

Л. Следи от растителен повлек на разцъфнал храст.

Оп. . . . .
. . . . .
. . П . .
. . T . .

Неинвентиран фрагмент с размери 10—22/ ? /2,5 мм по-малък от половинка, некачествено отпечатан само върху подутината на канала. Намерен е в сектор запад, в брега на изкопа на 2.09.1082 г.

Непубликуван.

499.

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Не се вижда дали държи пред гърдите си медальон, или само ги е поставила в молебствена поза. От дясно на изображението — $\Theta\overline{V}$.

Оп.	$\Theta\overline{K}$ E .	Θ(εοτό)κε [β(οήθει)]
	T I C . .	τῖ σ[ῖ δ(ού)]-
	$\Lambda\underline{H}$ . . .	λῃ [῾Αν(ν)ᾳ]

+ Θεοτόκε βοήθει τῇ σῇ δούλῃ ῾Αννᾳ.

Запазената част с текста предлага възможност само да се допусне, че собственикът на печата е била жена. Мястото на последния трети ред от три букви и фактът, че единствените печати на жена, намерени в Преслав, са на Анна Карантина, ми дава основание да допусна, че и тук е било изписано името Анна. Изображението на Богородица, което е непълно, също приближава този моливдовул към печатите на Анна Карантина (вж. № 407—410).

П. инв. № 22480, Преславска архиепископия, сектор юг, насипа, 16.07.1984 г. Размери: 12—22,5/16/2 мм. Добър отпечатък, запазен в половинка моливдовул. Добре съхранена повърхност.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

500.

KWNΣTANTINOΣ / IWANNHΣ κουβικουλάριος καὶ . . . . . .

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Пред гърдите си държи медальон с образа на Младенеца. Вдясно от изображението $\bar{M}\text{-}\bar{P}$.

Оп.		
	. . . R, Θ,	[Θ(εοτό)κε] β(οή)θ(ει)
	. . . . Δ Ʊ,	[τῷ σῷ] δού(λῳ)
	. . . . Π̲ A Θ,	[Κων(σταντίνῳ) σ]παθ(αρο)-
	. . . . K̲, K E	[κουβι]κ(ουλαρῴ) κὲ
	. . . . P I	
	. . . T,	

+ Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Κωνσταντίνῳ σπαθαροκουβικουλαρίῳ καὶ . .

Екземплярът е половинка и това е основната причина за проблемите в четенето. На първия и втория ред навярно е била изписана инвокацията. Това позволява да се предположи броят на буквите във всеки ред — шест или седем, с изключение на първия и последния. На третия ред е бил изписан омонимът на притежателя на печата и началото на титлата му. От титлата на този ред се виждат C] Π A Θ, . На следващия, четвърти ред, първата запазена буква е K, със знак за съкращение и предполагам, че тук е завършвала титлата. С тези букви са възможни най-малко две попълвания C] Π A Θ, / [K Ʊ R I] K, или [A, C] Π A Θ / [E Π T X̲] K, . Отдал съм предпочитание на първото, при което за изписването на омонима остават две или три букви. Най-вероятно и в този случай се отнася до съкратеното изписване на $\bar{I}\bar{W}$ или $\bar{K}\bar{W}\bar{N}$. Последните две букви от четвъртия ред KE приемам за съюза към длъжността или другата титла. От нея на петия ред са запазени последните две P I и преди тях половинка от A или Λ. От последния ред е запазена последната буква със знак за съкращение. Коя е тази длъжност и само за една ли се отнася? Би могло също така да са изписани и длъжността, и патронимът. Съществуват немалко длъжности, чиито четвърта-шеста буква да са API и да завършват на T със следващи след него още букви. При това са възможни и съкращения, които съвсем да объркат предположенията ни. С титлата κουβικουλάριος би могло да се съчетае KE / [NOT]API / [T,ME]T, = Καὶ [νοτ]αρί(ῳ) [τ(ῆς) με]τ(άξεως) или καὶ [νοτ]αρί(ῳ) [τ(οῦ) βεσ]τ(ιαρίου).

За цялостното четене на текста на моливдовула, разбира се, би подпомогнал друг, по-добре запазен екземпляр.

Неинвентиран, намерен на рампата през лятото на 1985 г., където бе струпана пръстта от южния сектор. Размери: 10—23/20 ?/1—6 мм. Половинка екземпляр от някога качествен отпечатък.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

501.

N. ἀνθύπατος, πατρίκιος καὶ . . . . .

Л. Силно унищожена повърхност, виждат се само три стъпала и няколко букви от кръговия надпис . . R̲ O H Θ, T . . . . . .

Оп.		
	. . . . .	. . ν, ἀνθ-
	. . N A N Θ	[υπ]άτ(ῳ) πα-
	. . A̲ T, Π A	[τρικίῳ] . . . . .
	. . . . .	
	. . . . .	

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ N. ἀνθυπάτῳ πατρικίῳ καὶ . . . . . .

Поради лошата съхраненост на моливдовула (той е нецяла половинка с нагънати краища) четенето е непълно. Освен двете титли какво друго е включвал текстът, не е известно, но несъмнено е имало още един или два реда с длъжността или с патронима.

П. инв. № 22910, рампа от сектор юг, 14.08.1984 г. Размери: 13—15/ над 20/1,5 мм.

Непубликуван.

502.

Л. Вижда се само част от лице на светец с брада и мустаци (св. Теодор ?).

Оп.	
	. . . .
	. . Δ̲ . . .
	. . A̲ . . .
	. . P . .

Силно захабен от корозия фрагмент с размери: 13—14/20 ?/1,5 мм. П. инв. № 24528, сектор запад, рампа, юли 1985 г.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

503.

Л. Вижда се част от нимба, дясното око и ухо и част от къдриците на неизвестен светец.

Оп.		
	. . A, C	. . . . . (πρωτο)σ-
	. . . . P̲ .	[παθα]ρ(ίῳ)
	. . . V Λ	

П. инв. № 24605, сектор север, кв. 1 в помещението, 11.08.85 г. Размери: 14—24/21 ?/2 мм. Фрагмент, по-малък от половинка, от некачествено отпечатан моливдовул.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

504.

Л. Виждат се част от нимба и бюстът на св. Теодор и най-вече надписът ⊙ / Θ Ε / W — . / . / .

Оп. . . . .
. . . . Ρ
. . . Α Τ Ʊ
. . . Ʊ Π,
—∘—

П. инв. № 24582, сектор север, рампа, 8.08.1985 г. Размери: 14—24/16 ?/2,5 мм. По-малко от половинка моливдовул от някога добър отпечатък.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

505.

Л. Бюст на св. Никола. Виждат се само част от тялото, нимбът и надписът — Κ / Ο / Λ Α /Ο,.

Оп. + . . .
. Ρ . . . .
. . . . . .
. Φ . . . .
Ι Ο . .

П. инв. № 24604, рампа, 15.08.1985 г. Фрагмент, по-малък от половинка от моливдовула, несполучлив отпечатък. Размери: 12—21/20/2,1 мм.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

506.

Л. Виждат се слаби следи от изображението на двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст.

Оп. . . . . .
. . . . . .
. . . Α C . .
. . . Ρ Α . . . . .(πρωτο)σ[παθ(αρίῳ)]
. . . C . . [(καὶ) στ]ρα[τ(η)γ(ῷ)]

П. инв. № 24603, рампа, 16.08.1985 г. Размери: 14—22/ ? /2 мм. Половинка от моливдовул, зле отпечатана, нагъната и намачкана.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

507.

Л. Напълно заличена повърхност. Смесени следи от някакво изображение, а може би и букви.

Оп. . . . . .
. Α Γ Ι . . .
. Π Α Θ . . .
. Κ Ρ V . .

П. инв. № 24530, сектор запад, рампа, юли 1985 г. Размери: 14—23/19 ?/2 мм. Половинка от моливдовул, некачествено отпечатана, зле запазена. Четенето на целия текст е предполагаемо.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

508.

Л. Разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис + Κ . . . . . Ι Τ W . . . . . + Κ(ύρι)[ε βοήθε]ι τῷ [σῷ δούλῳ].

Оп. . . . Η Τ [Δημ]ητ-
. . . Ρ . Ο V . [ρίῳ] β(ασιλικῷ) [κ]ου[β]-
. . . V . Α Ρ . [ικο]υ[λ]αρ(ίῳ) [(καὶ)]
. . . Τ Λ . . [χαρ]τ[ου]λ(α)[ρ(ίῳ)]
. . . . Α Τ .

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Δημητρίῳ βασιλικῷ κουβικουλαρίῳ καὶ χαρτουλαρίῳ . . . .

П. инв. № 18403, кв. 173/60, 5.05.1980 г. Размери: 21—25/20 ?/1,5 мм. Некачествен отпечатък, счупен на две части моливдовул, пробит и висял обратно на посоката на отпечатването. Ощърбени краища, зле запазен.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

509.

Л.	+ K E . .	+ K(ύρι)ε [βο]-
	. Θ I T . . .	[ή]θ(ε)ι τ[ῷ σῷ]
	. U	[δ]ού[λῳ]
	. I	
	. A . . .	
Оп.	. . . . Θ A	[(πρωτο)σπα]θα-
	. . . . T P	[ρίῳ (καὶ) σ]τρ-
	. . . . O .	[ατηγ]ῷ
	. . Λ .	

П. инв. № 18999, шкарпа от южния бряг на изкопа на 14.05.1981 г. Зле запазен екземпляр, по-малък от половинка от моливдовула, буквите са изтрити или повредени, но вероятно са били и некачествено отпечатани. Размери: 11—23/20 ?/1,5 мм.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

510.

Л.	. . . .	
	. . . . .	
	E T . . .	
	Λ W .	
Оп.	. . . .	
	. . . C П A	σπα-
	. . . N Δ H	[θ(αρο)κ(α)]νδη-
	Δ A T	δάτ(ῳ)

П. инв. № 18074, кв. 173/142, 18.08.1979 г. Размери: 12—24/20 ?/2 мм. Некачествено отпечатан моливдовул, запазен в половинка, при това захабена.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

511.

Л.	. K E	[Θ(εοτό)]κε
	. . . . .	[βοήθ(ε)ι]
	. W C .	[τ]ῷ σ[ῷ]
	. . Λ W	[δού]λῳ
Оп.	E V . .	Εὐ[στ]-
	. . I . . .	[ατ]ί[ῳ] . . .
	. . . . .	
	. . . . .	

+ Θέοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Εὐστατίῳ . . . .

П. инв. № 24632, сектор юг, рампа, 20.08.1985 г. Размери: 21—23/21 !/2,5 мм, 9,70 г. Цял екземпляр, но зле запазен, едва личат следи от букви, при това повърхността му е надупчена от удари с някакво острие.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

512.

Л. Следи от нимб на неизвестен светец.

Оп.	. . .	[K(ύρι)ε β]-
	. . . E I	[οήθ]ει
	. . . . Δ .	[τῷ σῷ] δ[ού(λῳ)]
	. . . .	

П. инв. № 18513, кв. 173/131, 16.05.1980 г. Размери: 19—20/ ? /3,1 мм, 6555 г. Некачествен отпечатък, излезли са само части от матриците. Зле запазен моливдовул с части от канала за отливката на ядрото.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

513.

Л. Листна розета, заемаща цялото изображение на моливдовула. Била е обрамчена с двоен зрънчест кръг вътре, в който се е намирал кръговият надпис. От него е запазена само една W.

Оп. Празно неотпечатано поле. Не може да се каже със сигурност дали върху подутината над канала няма някакви следи от букви.

П. инв. № 16926, кв. 173/141, 5.06.1979 г. Размери: 15—25/ над 23/3 мм. Половинка от моливдовул без отпечатък на запазената опака страна и с неотпечатани полета от лицевата.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

514.

Л. Изображение на кръст, от който се вижда само напречното дясно рамо, завършващо с кълбо. Над него е гравирана звезда ✲, а под него две отчетливи букви $\frac{\text{T}}{\text{W}}$.

Оп. Следи от букви в средната част на моливдовула. Състоянието им е такова, че не могат да се свържат с определени знаци.

П. инв. № 18088, кв. 173/142, 29.08.1979 г. Размери: 12—24/ над 22/1,5 мм. Половинка от моливдовул, несполучлив отпечатък върху качествено ядро.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

515.

Л. Вижда се само зрънчестият кръг на изображението.

Оп.

+ K E .	+ K(ύρι)ε [β(ο)]-
H Θ̲ . . .	ήθ[(ει) τ]-
W . . .	ῷ [σῷ δούλῳ]
. . .	

П. инв. № 21535, при почистване на сградата през юли 1983 г. Размери 10—21/ ?/2 мм. Фрагмент от някога добър отпечатък.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

516.

Л. Следи от букви, има и някои цели, но като че ли нямат връзка с текста от опаката страна. Може би става дума за два препечатани един върху друг моливдовула?

Оп.

. . . .
. . . . .
Γ W̲ T A̲ .
Z̲ .

На последните два реда може би е изписан топонимът или патронимът. По отношение на топонима от наличните букви T A . / Z . не мога да изведа името на някоя стратегия. Докато ако се приеме, че се отнася за патроним, то би могло да се предложи например T A . / Z . = τ(ῷ) Ἀ[ν]ζ[ᾶ]. Не бива обаче да се изключва и τῷ Ξ[ηρ(ῷ)], тъй като четвъртият знак е неясен и отрязан.

П. инв. № 21536, намерен при почистване на района на стратегията през юли 1983 г. Фрагмент с ощърбени краища, с отчупени парчета, при това е бил несполучлив като отпечатък.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Независимо коя от двете предложени възможности за четене на патронима се приеме, познати са мнозина представители на тези две фамилии. Но несигурността в четенето на текста прави безпредметно привеждането им в наличност.

517.

Л. От бюстово изображение на Богородица Оранта се вижда само лявата ѝ ръка. Встрани от зрънчестия кръг, който обрамчва изображението, се вижда изрязан по средата надпис, от който могат да бъдат доловени следните букви . . . R̲ N̲ I A̲ . . . .

Оп. Многоредов надпис, от който са запазени само няколко букви. Не мога да посоча със сигурност от кой ред са, но са като че ли първите букви на последните два реда . . . . . / . T P A . . . / T̲ O . . . . / . . . .

П. инв. № 22412, Преславска архиепископия, сектор юг, насипа, 9.07.1983 г. Фрагмент от моливдовул с размери 10—25/ ? /3 мм.

Непубликуван. Невъзможно е да се търсят паралели.

518.

Л. Напълно унищожена повърхност.

Оп. Виждат се само първите букви от някои редове, при това несигурни:

. . . . .
O . . . . . .
Π I . . . . .
P A . . . . .

П. инв. № 22167, сектор североизток, 22.06.1984 г. Фрагмент с размери 10—27 ? /2 мм. Повърхността му е покрита с корозия.

Непубликуван. Невъзможно е да се издирят паралели.

519.

Л. Покрита с дебела корозия повърхност.

Оп. . . . .
. . Π A Θ̲ . [σ]παθ(αρο)[κ]-
. . ΔΔ O . [αν]δ(ι)δ(ᾶτος)
. . K̲ I

П. инв. № 22163, сектор северозапад, рампа, 27.06.1984 г. Напълно прояден и пред разпадане от корозия екземпляр. Размери: 23—25/21 ?/2 мм.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

520.

Л. Част от изображение на водоплаваща птица, с глава, обърната наляво. Държи в клюна си филиз или растителен повлек.

Оп. . . E R̲ [K(ύρι)]ε β(ο)-
. . . T̲ [ήθ(ε)ι] τ(ῷ)
. . . O V [σῷ δ]ού-
. . . I λ(ῳ) . .

П. инв. № 24602, сектор северозапад, рампа, 14.08.1985 г. Размери: 15—23/15 ?/2 мм. Запазената част е по-малка от половинка от целия моливдовул, повърхността ѝ е леко захабена от корозия.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

521.

Л. Част от нимб, глава и бюст на непознат светец — архиерей. С къса коса и къса заоблена брада.

Оп. Липса на всякакво изображение и следи от букви. Неотпечатани?

П. инв. № 24527, сектор запад, рампа, юли 1985 г. Размери: 14—21/ над 21/2 мм. Фрагмент около половинка от моливдовула, непълен като отпечатък.

Непубликуван. Няма възможност за издирване на паралели.

522.

Л. Едва забележими следи от разцъфнал двойно пресечен кръст.

Оп. . . . .
. . W̲ Δ .
. . .X̲ P .
. . V̲ .

П. инв. № 24501, сектор запад, кв. 10, 3.07.1985 г., от подовото ниво с тухли и печка. Размери: 12—21/ ? /1,9 мм. Напълно унищожена повърхност и от двете страни на фрагмент, по-малък от половинката на моливдовула. Буквите се виждат само в основата си.

523.

Л. Горната част от нимба на светец в бюстово изображение и началото на надписа O / A . = ʿO ἅ[γιος] или ⊙ / Δ / . —

Оп. Не се вижда нищо. Само вдясно от предполагаемото бюстово изображение на светец буквите — Λ / K / T O /., навярно от името му [ʿO ἅ(γιος) Θεοφύ]λ(α)κτο(ς).

П. инв. № 22141, сектор юг, в пласта с жълта глина, 21.06.84 г. Размери: 14—22 мм. Силно унищожен моливдовул, наличната част е около половинка от него, намачкана.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

524.

Л. Вижда се горната част от равнораменен или двойно пресечен кръст с разширени рамене. Срещу двете запазени рамена е гравирана по една сфера. Никакви следи от надпис.

Оп. —∴—
. . .R A P . [Βαρ]βάρ(ας)
. . . . . .

Навярно тези букви са от омонима. Също така може би е имало още няколко реда с текст.

П. инв. № 17546, кв. 173/39, 8.08.1979 г. Размери: 10—24/23 ?/1 мм. Фрагмент, отчупен от горната част на някога качествен отпечатък.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

525.

Л. Не може да се каже дали е представено бюстово изображение на светец, тъй като се вижда нещо подобно на човешко лице, но то може да се дължи и на деформация на метала от корозията. Също така върху него се виждат следи от някакви букви, но може и да са от друг моливдовул.

Оп. . . K . T . [Νι]κ[ή]τ[ᾳ]
. . C̲ Π Α Θ̲ . [β(ασιλικῷ) (πρωτο)]σπαθ(αριῳ) [ἐ-
. . T̲, O Ξ E̲ . πὶ] τ(ῶν) 'Οξε[ῶ(ν)]
. . . Tϑ̲ .
. . . N
—∘—

Тъй като отпечатъкът не е качествен, а и буквите не са отчетливи, предлаганото по-горе четене е предполагаемо.

П. инв. № 17536, кв. 173/143/ 6.08.1979 г. Размери: 21—22/19 ?/2 мм. Непълен отпечатък, матриците са излезли само върху канала. Зле запазен моливдовул, от корозията се е получила и деформация на изображенията и текста.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

526.

Л. Части от изображение (на птица ?) и вътрешен кръг освен обрамчващия зрънчест, както при моливдовулите на Стефан монах (вж. № 397), където също е представена птица.

Оп. . . . O . / . . . . . / . . . . . / . . . O . . / . . . Z.

П. инв. № 18087, кв. 173/142, фрагмент с размери 12—24/18 ?/2 мм, по-малък от половинка на моливдовула, но отпечатан само над канала за шнура.

Непубликуван. Няма възможност да се издирят паралели.

527.

Л. Следи от кръгов надпис, навярно с инвокацията.

Оп. . . . N / . . . A Θ / . . . . A / . . . . .

П. инв. № 24615, рампа, 1985 г. Фрагмент с размери ? ? —26/21 ?/2 мм.

Непубликуван. Няма възможност за издирване на паралели.

528.

Л. Силно проядена от корозия повърхност. Вижда се само част от зрънчестия кръг, част от нимб и част от главата на Богородица, тъй като са запазени и сиглите M̄- P̄.

Оп. Θ̲ K̲ E̲ + Θ(εοτό)κε
. . H̲ Θ̲, [βο]ήϑ(ει)
. . O̲ N [Λέ]ον
. . [τι]

+ Θεοτόκε βοήθει Λέωντι.

П. инв. № 15543, кв. 173/163, 31.08.1977 г. Размери: 9—20/16 ?/3 мм. Фрагмент от някога добър отпечатък, около половинка от моливдовула.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

529.

Л. Вижда се само част от зрънчест кръг, от нимб и от бюстово изображение на Богородица. Отляво M̄- P̄. — Θ̲ . . R̲ O . . . .

Оп. . . . .
. . . . A̲ Θ̲,
. . . . . .
. . . . . .

П. инв. № 22974, рампа, 24.08.1984 г. Размери: 11—20/18 ?/2 мм. Половинка от моливдовул, некачествено отпечатан и унищожени букви, навярно от корозия.

Непубликуван. Няма възможност да се издирят паралели.

530.

Л. Едва личат следи от бюстово изображение на Богородица с медальон, който държи пред гърдите си.

Оп. Никакви следи от текст или изображение. Липса на отпечатък?

П. инв. № 22902, сектор запад, кв. 12, под подовата керамична настилка, 9.08.1984 г. Размери: 19—21/17 ?/3 мм, 6,30 г. Несполучлив отпечатък и ми е трудно да приема, че някога е скрепявал кореспонденция. По-вероятно да е бил бракуван. Немного зле запазен екземпляр.

Непубликуван. Няма възможност да се издирят паралели.

531.

Два фрагмента от различни моливдовули, отчупили се вследствие корозията. При единия се вижда само началото на текста + Θ . . . ., колко са били останалите редове, не може да се каже. При другия текстът е отпечатан от двете му страни, но са запазени само две от средните букви, навярно и в средните редове $\frac{K}{W}$.

П. инв. № 24616, сектор юг, рампа, 11.08.1985 г. Фрагментите са в такова състояние, че е безпредметно измерването им. Не могат да бъдат и идентифицирани с други моливдовули.

Непубликуван.

532.

Л. Двойно пресечен разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис е запазено + K̲ E̲ R̲ O H Θ E I . . . . . = + K(ύρι)ε βοήθει [τῷ σῷ δούλῳ]

Оп. . . . A̲ R P [Λ]αβρ-
. . . O V P [εν(τίῳ) τ]ουρ-
. . . X T . [μάρ]χ(η) τ. . . .
. . A Δ .
. . . I

Четенето на омонима е предполагаемо, донякъде по-сигурна е длъжността, докато за последните два реда с топонима или патронима нямам предложения за попълване.

П. инв. № 697, Южна порта, кв. 17, 13.07.1957 г. Размери: 20,05—21/13/2 мм, 5,55 г. Несполучлив отпечатък. Части от матриците — лявата половина от лицевата и дясната от опаката, не са отпечатани.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

533.

Л. Два зрънчести кръга обрамчват бюстово изображение на неизвестен светец. Има някакви букви, но не могат да се свържат в текст. Те са от препечатване или неколкократно отпечатване с един и същи булотирион. Между двата кръга навярно е била изписана инвокацията, от която могат да се видят със сигурност само две букви . . . T W . .

Оп. Трудно е да се прецени в коя посока да се гледат остатъците от букви

. . . . Θ Δ̲
. . . . . Θ
. . . A K I̲
. . . A N

П. инв. № 22972, сектор запад, рампа, 24.08.1984 г. Размери: 15—27/25 ?/3,5 мм. Половинка от моливдовул, препечатван или отпечатван на няколко пъти в различни посоки.

Непубликуван. Няма възможност да се издирят паралели.

534.

Л. Бюст на светец с дълга коса, може би св. Йоан Продром. Виждат се части от изображението.

Оп. . . I . .
. . T̲ I .
. . P . .
. . K W̲ .
I T

П. инв. № 22968, сектор юг, кв. 1/2, 25.08.1984 г. Размери: 20—22/22 ?/3,5 мм, 9,20 г. Несполучлив, може би бракуван отпечатък. Повърхността му е добре запазена.

Непубликуван. Няма възможност да се издирят паралели.

535. Медна пластинка с отпечатъци на матриците на булотириона

Л. Бюст на светец с къса къдрава коса и нимб. Други подробности от изображението не са запазени. Вдясно от него три букви от вертикалния надпис с името му: . / . / . — H̲ / Λ / Γ̲ . Изображението е обрамчено с два зрънчести кръга. Единият около изображението, а другият по ръба на пластинката. Дължат се на двойното отпечатване на матриците — веднъж от лицевата и веднъж от опаката страна.

Оп. C A N̲ A̲
A N Θ̲ . . .
. . . . .

Колко реда е бил надписът и какво е било съдържанието му, не може да се отговори.

П. инв. № 17049, кв. 173/152, 4.07.1979 г. Размери: 20,05—20,05/18 ?/1 мм, 1,85 г. Медна пластинка с кръгла форма, прегъната на едната страна, навярно от отпечатването, направено на два пъти и от двете страни, при което са се смесили изображението и текстът. Повърхността ѝ е изтрита от употреба.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Като се остави настрана обстоятелството, че текстът е откъслечен и непълен, основният въпрос е относно предназначението на тази медна пластинка. Очевидно е, че тя не е моливдовул и не е скрепявала кореспонденцията на собственика на печата. Но също така е очевидно, че е отпечатана, както и останалите моливдовули, с булотирион. С каква цел? Дали за да се изпробва булотирионът, преди да бъде употребен? Но тогава защо върху така добре оформена пластинка? Въобще много въпроси, които ще останат без отговор. Но фактът, че е изтрита от употреба (навярно като паричен знак), свидетелствува, че може би е участвувала в паричното обръщение заедно с другите парични знаци. Ако трябва да се потърси мястото ѝ в

медния номинал, обслужвал парично-стоковия обмен по това време (X—XI в.), най-близки аналогии по тегло има с разпространените и произвеждани в района на Долния Дунав лети имитационни монети[1]. Дали и тази пластинка се явява в отговор на потребности от парични знаци, или е обикновена пробна пластинка, ще отговорят бъдещите находки. Ако се окаже, че те имат разпространение и другаде, то тогава наистина ще трябва да се възприемат като монетни знаци, сечени при някаква необходимост, и името на собственика на булотириона, отпечатан върху тях, е всъщност институцията, отговорна за издаването им и стояща начело на това монетосечене или начело на някакво независимо политическо обединение. Защото, както е известно, монетосеченето е прерогатив на самостоятелната държавна власт, формална или реална.

На този етап от проучвания може да се предполага с по-голяма увереност, че собственикът на булотириона, отпечатан върху пластинката, представена тук, е пребивавал в Преслав, където е бил направен въпросният отпечатък.

Другата възможност е да се отнася до тесера, която има различно предназначение от това на моливдовула, но технологически отпечатъкът се получава по същия начин чрез булотириона. По какво обаче една тесера се различава от представената тук пластинка?

Тесерата е обикновено с по-дебело и грижливо оформено ядро, тя е нещо като визитна картичка на собственика на булотириона. А за намерената в Преслав пластинка не може да се каже същото.

[1] *Йорданов, И.* Ранни форми на монетно производство (XI—XII в.) в българските земи. — Нумизматика, 2, 1980, 4—15.

536.

Л. Едва видими следи от разцъфнал кръст и кръгов надпис с инвокацията. От надписа е запазена само една I.

Оп. . . T . . / . . . P . . / . . . I . .

П. инв. № 24581, сектор юг, рампа, 8.08.1985 г. Размери: 10—21,5/19 ?/2 мм. Фрагмент, по-малък от половинка, несполучлив като отпечатък. Отпечатани са матриците само в средата над канала.

Непубликуван. Няма възможност да се издирят паралели.

537.

Л. Следи от разцъфнал двойно пресечен патриаршески кръст.

Оп. . . . N / . . . . П . . / . . . . . / . . . C . . / . . . W . /

П. инв. № 20399, Двореца, южен двор, 20.09.1982 г. Размери: 9—22/ над 22/2 мм. Фрагмент, по-малък от половинка, изтрит и навярно несполучлив като отпечатък.

538.

Л. Бюст на архангел Михаил, от който се виждат само крилете, детайлно изобразени.

Оп. . H T . . .
Δ O V Λ . . . .
C T A C I W . . .
T W C П . . .
W I . . .

Неинвентиран № 20796, Дворецът, юг, кв. 161/86, 30.06.1983 г. Размери: 14,5—22/ над 22/ 2 мм. Фрагмент около половинка, с оформен с острие ръб. Бил е добър като отпечатък, но все пак ядрото не е било достатъчно, за да побере целия печат.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

539.

Л. Бюст на голобрад светец с военно облекло, копие и щит. Липсва надпис с името му.

Оп. Не може да се долови нито една буква от четириредовия надпис.

П. инв. № 26980, Преславска архиепископия, 21.04.1988 г., намерен е в насипа от разкопките в южния сектор. Размери: 27—33/20 ?/2 мм, 10,80 г. Счупен на две части моливдовул, препечатан върху друг, но поради окисните налепи не може да се види нищо нито от горния, нито от долния текст.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

540.

Л.	+ K E	+ K(ύρι)ε
	R O H Θ . .	βοήθ[ει]
	. W C . .	[τ]ῷ σ[ῷ δ]-
	. . .	[ούλῳ]
Оп.	. . . .	
	. C . . Θ	[β(ασιλικῷ)] σ[πα]θ(αρο)-
	. . N Δ I .	[κα]νδι[δ(άτῳ)]

. . T I .
. C .

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ N. βασιλικῷ σπαθαροκανδιδάτῳ . . . .

Неинвентиран, сектор юг, кв. 2, 16.07.1988 г. Размери: 20,05—26/19/2 мм. Някога е бил добър и пълен отпечатък, но сега е прояден дълбоко от корозия, която е отнела и фрагменти от него.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

541.

Л. Двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст. Едва доловими следи от кръговия надпис с инвокацията.

Оп. A N T . K O
. . O V . Λ .
. . Φ Λ W . .
. . . .

Неинвентиран, сектор запад, кв. 16, 15.07.1988 г. Размери: 20—22/ над 20/2,5 мм, 4,80 г. Непълен като отпечатък, покрит с дебели налепи от оловен окис, което прави четенето невъзможно.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

542.

Л. Бюст на неизвестен светец. Виждат се само част от нимб, главата и дясното ухо, както и началото на надписа ⊙ / M / . —

Оп. . . I W
. . . C П
. . . N . .

Инв. № 23794, НИМ-София, фрагмент по-малък от половинка, прояден от корозия. Закупен от Н. Георгиев. Произхожда от стратегията.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

543.

Л. Бюст на св. Никола. Запазена част от нимба, главата, тялото и евангелието, което той държи. От надписа вдясно — . . / Λ A / O,

Оп. . . . . .
H Θ . . . .
R A C . . .
S R . . . .

Частно притежание (кол. Н. Георгиев). Предложен за изкупуване в НИМ-София. Произхожда от стратегията. Фрагмент около четвъртинка, като че ли изрязан от някога добър отпечатък.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

544.

Л. Бюстово изображение на Богородица, от което със сигурност може да се види само титула M̄- P̄ — . .

. . . .
Θ . . . .
C П A Θ A P — σπαθαρ(ίῳ)
. T A Ξ I A . — [(καὶ)] ταξιά[ρ]-
X, T U Δ H . — χ(ῳ) τοῦ Δη. . .
O T A .

Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Размери: 22—23/ над 20/3—4 мм. Силно разрушена от корозията повърхност с отчупени парчета.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

545.

Л. Бюст на безбрад светец или архангел с къса къдрава коса, облечен в дивитисион, от който се вижда само маниакионът.

Оп. + K E R O — + K(ύρι)ε βο-
H Θ H T W — ηθ(ε)η τῷ
. O Δ U Λ — [σ]δ δούλ(ῳ)
. . .

Частно притежание (кол. Н. Георгиев), предложен за изкупуване в ИМ-Шумен. Произхожда от стратегията. Размери: 17—20/ над 19/2,5 мм, 5,00 г. Непълен отпечатък, ядрото е било по-малко от печата, поради което части от матриците са останали извън него. Повърхността на моливдовула е леко захабена и липсва отчетливост.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

546.

Л. Равнораменен кръст, разделящ полето на изображението на четири части. В тях е изписано: . Ф Р / Г І С — . О N, / R Δ .

Оп.
—·⁚·—
+ Θ Е О
Δ О Р Ʉ Т І
Р О V . .
—·⁚·—

П. инв. № 17007, кв. 173/146, 13.06.1979 г. Размери: 21—22,5/18/2,5 мм, 6,85 г. Непълен отпечатък, поради разхлабеност на матриците в булотириона части от тях не са отпечатани. Добре запазен екземпляр. Непълният отпечатък и необичайността на разположението на буквите в текста ме затрудняват в цялостното му четене. Задоволявам се засега със документирането му.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

547.

Л. Монограм с инвокацията, от който е запазено само К $\frac{\text{Т W}}{\Delta\ \text{Ʉ}}$.

Оп. Най-малко четириредов надпис, от който не може да се долови почти нищо със сигурност. Вероятно това се дължи на препечатването на друг моливдовул или на неколкократното отпечатване с един и същи булотирион.

П. инв. № 20148, рампа, 13.08.1982 г. Половинка от моливдовул с размери: 12—25/17/1,5 мм. Ядрото, върху което е бил нанесен отпечатъкът, е било качествено и с добре оформена периферия.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

548.

Л. Бюст на св. Теодор с военно облекло. Детайли от изображението не се виждат. От надписа ⊙ / . / . — О / Δ / W.

Оп. От петредовия надпис трудно може да бъде извлечено нещо конкретно. Повърхността на моливдовула е изтрита, а самите букви заличени, като че ли смачкани.

П. инв. № 25989, Южна крепостна стена на Вътрешния град, кв. 45, 17.07.1987 г. Размери: 15,5—16,5/14 ?/4,6 мм, 8,72 г.

Непубликуван. Няма възможност за издирване на паралели.

549.

Л. Двойно пресечен, разцъфнал патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис с инвокацията . . . . Н Θ . . . . . .

Оп.
. . . Ф
. . . . А .
. . . К . .
. . . N . .
. І . .

[+ Εὐ]φ(ι) — /[Επι]φ(α) — /[ν(ίῳ)
[μ(ίῳ) (πρωτο)σπ]α[θ(αρίῳ)]

П. инв. № 20794, Южна порта, кв. 48, 14.04.1983 г. Размери: 14—21/21/2,5 мм. Непълен отпечатък, запазен в половинка.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

550.

Л. Напълно заличена повърхност.

Оп.
. . . . .
. С П . . .
. Т Р . . .
Т Ʉ . .
N . .

[(πρωτο)]σπ[αθ(αρίῳ) (καὶ)]
[σ]τρ(ατ(η)γ(ῷ)]

Неинвентиран, намерен при почистване на района на стратегията. Половинка от непълен отпечатък. Размери: 8—17,5/ над 18/1,5 мм. Трудно е да се каже дали от лицевата страна е имало надпис или изображение.

Непубликуван.
Няма познати паралели.

221 α) . ΗΣΑΑΚΗΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτίας.

Л. Разцъфнал, двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала. От кръговия надпис Κ . . . . Θ Ε . . . . . Δ Ο V Λ .

Оп. + Η С А
Κ Η Ο R, А,
С П А Θ, S
С Т Р А Т,
Δ Ρ Ο Γ ɣ
. Η Т,

П. инв. № 27847, Преславска архиепископия, юг, хоросанов насип, 18.07.1988 г. Размери: 24—27/19/12,1 мм, 9,42 г. Добър отпечатък, но зле запазен, покрит е с оловни окиси, поради средата, в която се е намирал.

410 α—β) ΚΑΡΑΝΤΗΝΑ ΑΝΝΑ

Л. Бюстово изображение на Богородица с нимб, мантия и мафорий. Ръцете ѝ са пред гърдите. От двете ѝ страни са изписани сиглите М̄ Р̄ — Θ̄ V̄.

Оп.

+ Θ . Е	+ Θ . .
R, Т Η . Η	R, Т . . .
. . . . Κ А	Δ, А . . . .
. . . . .	Р А . .

410 а. Намерен е с металотърсач в рампата от разкопките на комплекса до Западната крепостна стена на Вътрешния град през лятото на 1985 г. Отпечатан е на два пъти, счупен на две половинки.

410 б. Същите обстоятелства на намиране (?), добър отпечатък, достигнал до нас в половинка от моливдовула.

400 α) . ΒΗΚΕΝΗΣ ΠΑΝΚΡΑΤΙΟΣ

Л. + К .
R О . . . .
Т О N . . .
Δ Ʉ Λ . .
—∘—

Оп.

. . .
К Р . . Η О N
Т О N В Η К Е
— N Η N —

НИМ-София, инв. № 23711, предложен за изкупуване от Н. Георгиев, произхожда от стратегията Преслав. Размери: 20—21/15/3 мм. Добър отпечатък, но зле запазен екземпляр. Наранен е с острието на кирка (?) при разкопките.

Отпечатан е чрез една и съща двойка матрици с № 399—400. Към казаното за тази група моливдовули може да се добави и фактът, че сред колекцията от моливдовули, намерени на калето до с. Злати войвода, има два на същия сановник, но отпечатани с друга двойка матрици — като тази, с която е отпечатан моливдовулът от Силистра. С тази информация се разширява ареалът на кореспонденцията на Панкратий Викен с лица от Преслав, Силистра и калето до дн. с. Злати войвода.

167α. ΣVΝΕΣΙΟΣ σπαθαροκανδιδᾶτος καὶ τοποτηρητὴς τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως (трета четвърт на XI в.)

Л. Бюст на св. Йоан Предтеча в анфас с дълга коса, брада и мустаци, облечен в мантия. С дясната ръка благославя, а в лявата държи кръст на рамо. От двете му страни е изписано във вертикални редове ⊙ / ΙW / О — Π / Δ / = ʿО ἅ(γιος) Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, а около изображението — инвокацията + К Е R О Η Θ . . . . . = + К(ύρι)ε βοήθ[ει τῷ σῷ δούλῳ]

Оп. —∘—

С V Ν Е С	Συνεσ(ίῳ)
С П А Θ А R,	σπαθαρ(ο)-
К А Ν Δ, S Т О	κανδ(ι)δ(άτῳ) (καὶ) το-
П О Т Η Р Η Т,	ποτηρητ(ῆ)
Т О N С Х О Λ,	τὸν σχολ(ῶν)

. . C Δ V C [τῆ]ς Δύσ(εως)

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Συνεσίῳ σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ τοποτηρητῇ τὸν σχολῶν τῆς Δύσεως.

П. инв. № 28623, сектор юг, кв. 173/70, 21.07.1989 г. Размери: 27—29/26/2 мм. Някога е бил добър отпечатък, въпреки че първите букви на почти всички редове не са напълно излезли. Сега моливдовулът е зле запазен, разсечен на две при разкопките, при това липсва и малък фрагмент.

Непубликуван.

Няма познати паралели.

Датировката е най-общо в третия период на дейността на стратегията. В усилията за идентифициране собственика на печата известна възможност предлагат сведенията на Ана Комнина, че около 1091 г. един от военоначалниците и сътрудници на Алексий I Комнин е бил някой си Συνέσιος — навярно чужденец по произход[1]. Не е изключено този печат да отразява един по-ранен период от кариерата му, от времето, когато се е покръстил — за това намеква и изображението на св. Йоан Предтеча на лицевата страна. След преминаването му на служба във Византия притежава твърде ниска титла за един ромей, но достатъчна за преминал на служба чужденец. Ако продължим разсъжденията си в същия белетристичен стил не е изключено да се допусне да е бил топотирит и на самия Алексий I Комнин, който в 1078 г. е μέγας δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως.[2]

Ако предположението ни за идентифициране намери подкрепа, то навярно този Синесий е станал родоначалник на патроним, тъй като през XII в. има представители на фамилията Συνέσιος на служба във Византия.[3]

[1] *Skoulatos*. Personnages, n° 193.

[2] За кариерата на Алексий Комнин вж. тук № 8—9, 164—165.

[3] Например Λέων Συνέσιος вж. ММ, VI, 134.

221β. ΗΣΑΑΚΗΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Δρουγουβιτίας.

Изображение и надпис както при № 220—221—221α.

П. инв. № 28622, сектор юг, кв. 173/60, 17.07.1989 г. Размери: 23—27/18/2,5 мм. Отпечатъкът на лицевата страна е великолепен, този от опаката също е пълен, но е покрит с оловен окис.

271α. ΛΕΩΝ ΣΑΡΑΚΙΝΟΠΟΥΛΟΣ β. πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου.

От същата двойка матрици с № 259—271.

П. инв. № 28620, сектор юг, кв. 173/70, 21.07.1989 г. Размери: 30—30/ ? /3 мм. Счупен на две части и пробит. Зле запазен, нечетлив.

308α. IWANNHΣ MAΛΕΣΗΣ (?) πρωτοσπαθάριος καὶ στρατηγὸς Περσθλαβίτζας.

Л. Бюст на св. Никола в анфас с архиерейско облекло. С дясната ръка благославя, а в лявата държи евангелие. И при този моливдовул лицето на светеца е във висок релеф. От двете му страни е изписано във вертикални редове: ⊙ / N I / K O — Λ A / O C = Ὁ ἅ(γιος) Νικόλαος

Оп.	+ K E R, Θ,	+ K(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
	T W C W Δ Ʊ,	τῷ σῷ δού(λῳ)
	Γ W A, C Π A Θ, S	Ἰω(άννῃ) (πρωτο)σπαθ(αρίῳ) (καὶ)
	C T P A T H Γ,	στρατηγ(ῷ)
	Π E P C Θ Λ, R,	Περσθλ(α)β(ίτζας)
	. . M A Λ E	[τῷ] Μαλέ(σῃ)
	.	[α]

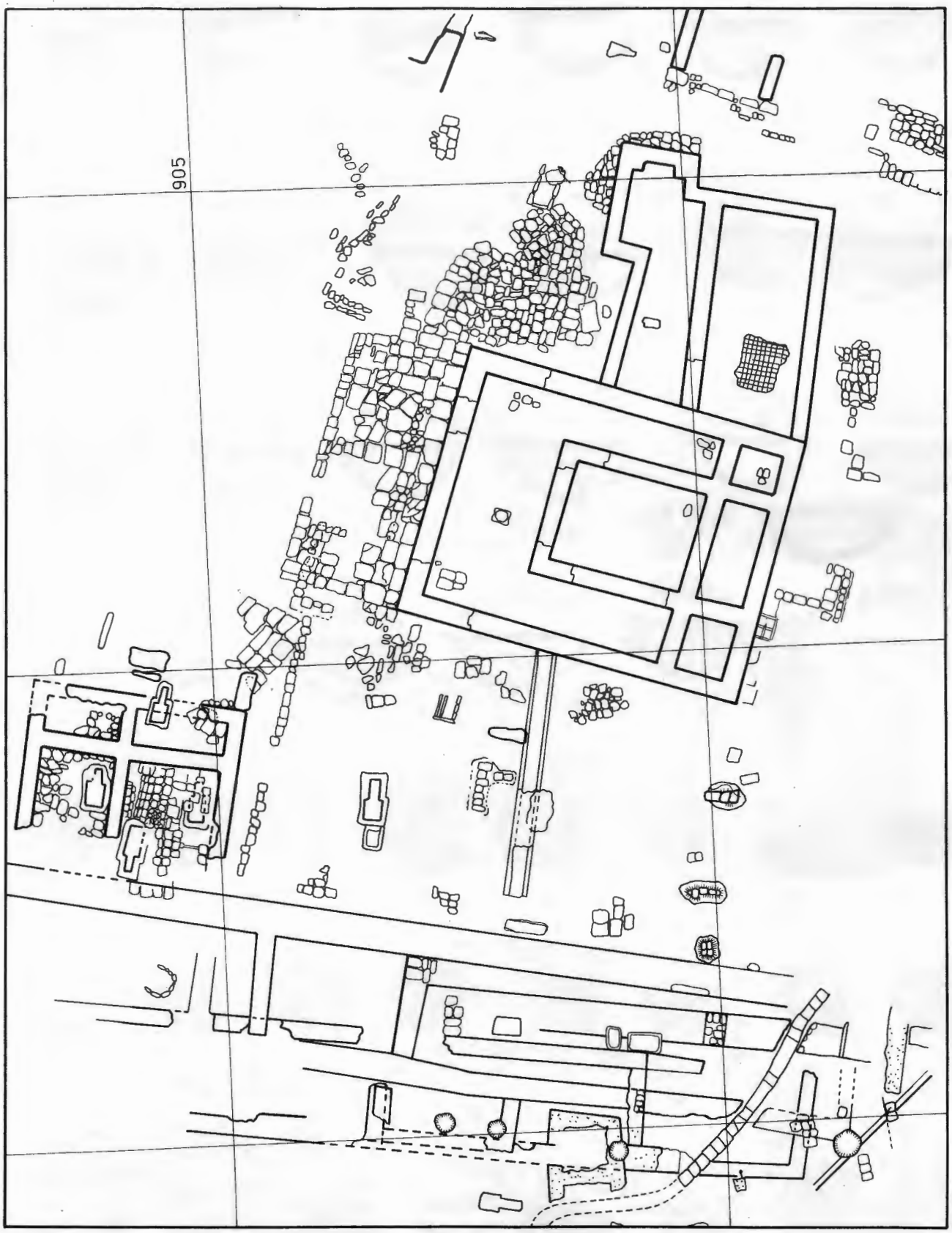
+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰωάννῃ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ στρατηγῷ Περσθλαβίτζας τῷ Μαλέσῃ.

П. инв. № 28625, Южна крепостна стена на Вътрешния град, кв. 49, 12.04.1989 г. Размери: 25—26/22/3 мм. Пълен и добър отпечатък. Добре запазен моливдовул.

Отпечатан е чрез една и съща двойка матрици с № 308.

При коментара на данните на № 308 констатирах два основни проблема — попълването на липсващите букви на топонима и на патронима. Сега те са разрешени. Топонимът е Π E P C Θ Λ, R, а патронимът T W M A Λ E / A. Въпреки това не може да се каже със сигурност, че топонимът е Περσθλ(α)β(ίτζας), а патронимът τῷ Μαλέσῃ. Възможностите относно τῷ Μαλέᾳ, τῷ Μαλείᾳ, Μαλελία, Μαλέσηᾳ остават.

ПЛАН НА СТРАТЕГИЯТА В ПРЕСЛАВ

1

ТАБЛИЦА 1

ЯДРА

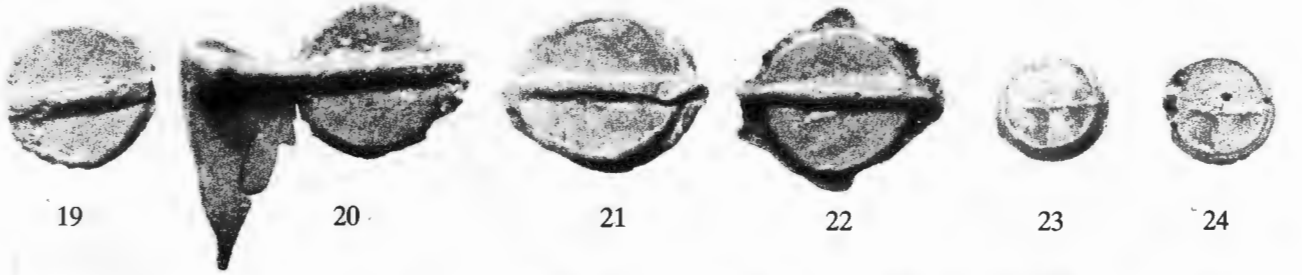
1 2 3 4 5 6

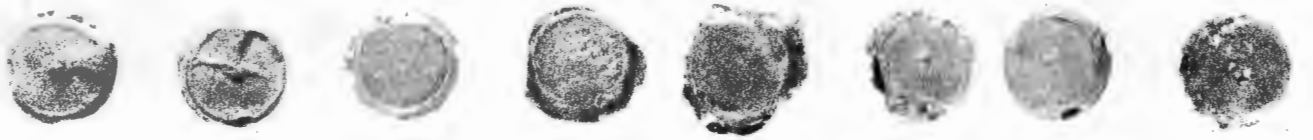
7 8 9 10 11 12

14 15 16 17 18

19 20 21 22 23 24

25 26 27 28 29 30 31 32

33 34 35 36 37 38 39 40

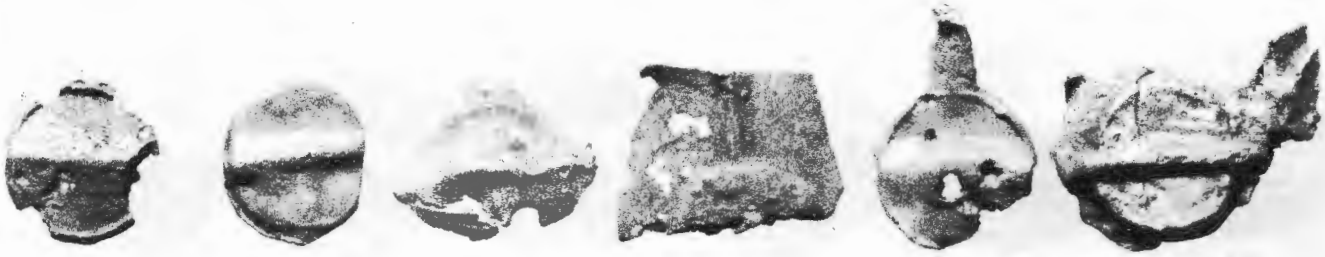
41 42 43 44 45 46 47 48

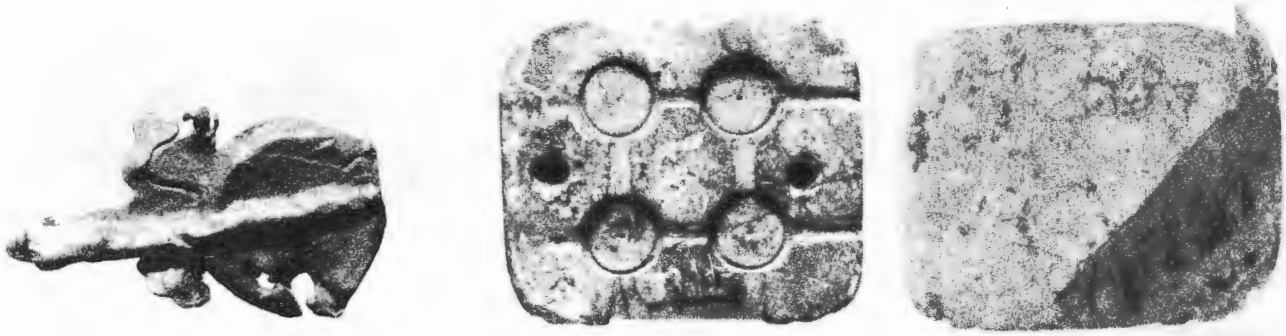
49 50 51 52 53 54

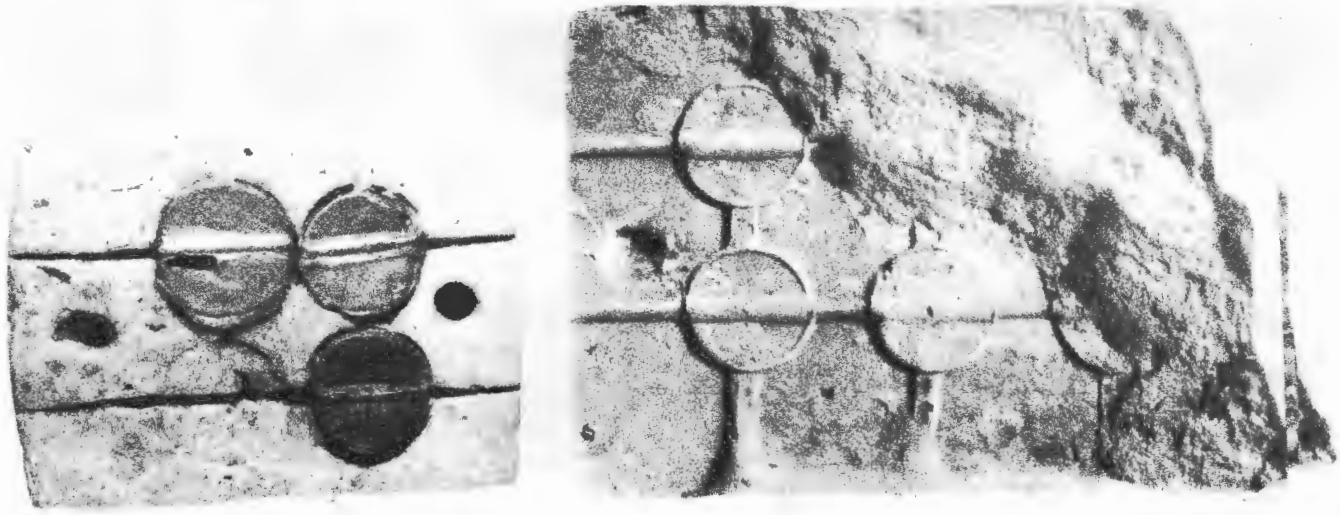
55 56 57 58 59 60

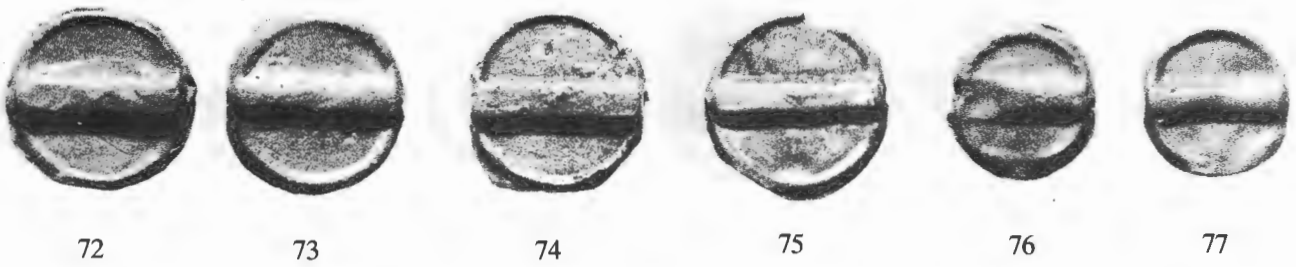
61 62 63 64 65 66

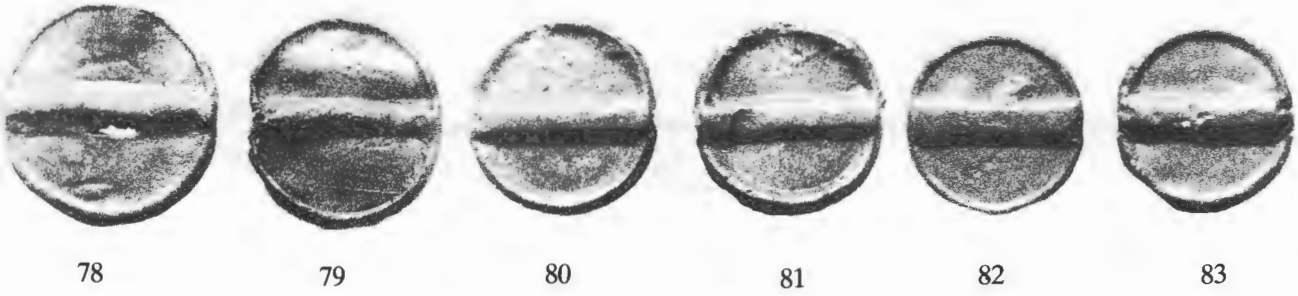
67 68 69

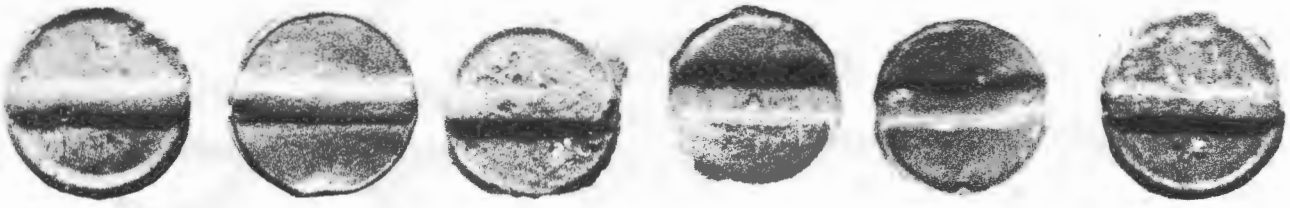
70 71

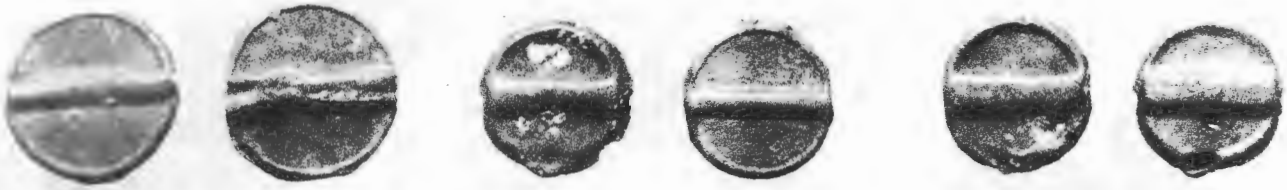
72 73 74 75 76 77

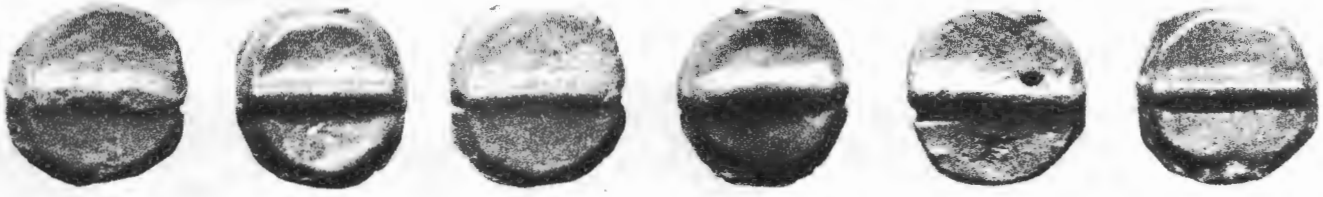
78 79 80 81 82 83

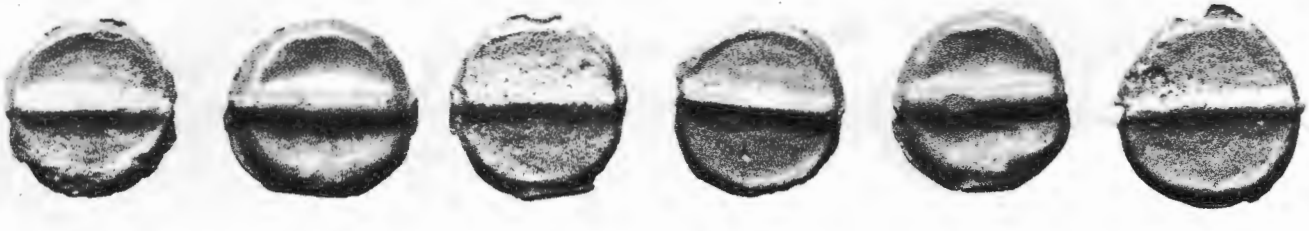
84 85 86 87 88 89

90 91 92 93 94 95

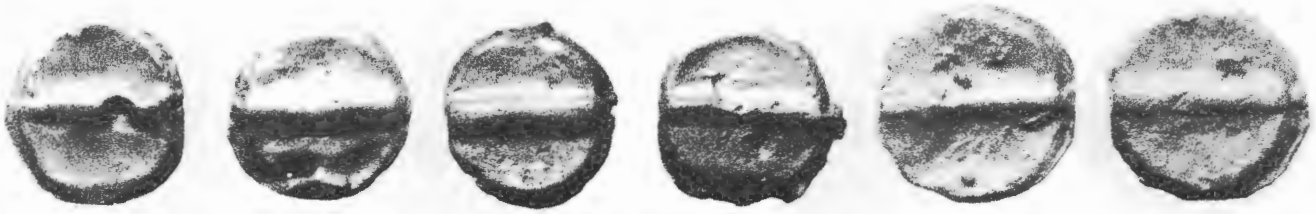
96 97 98 99 100 101

102 103 104 105 106 107

108 109 110 111 112 113

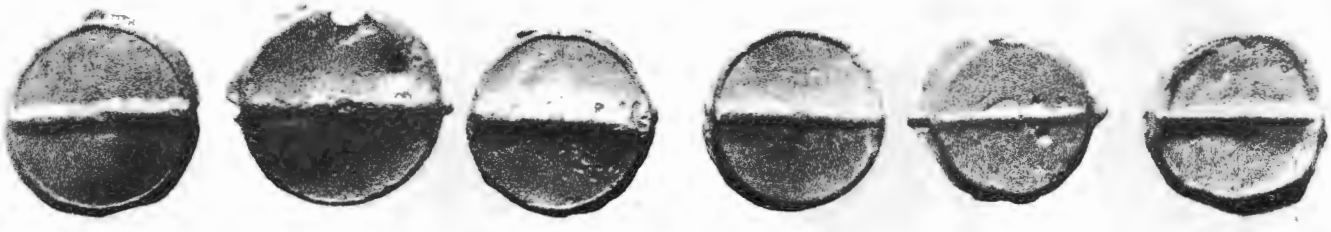
114 115 116 117 118 119

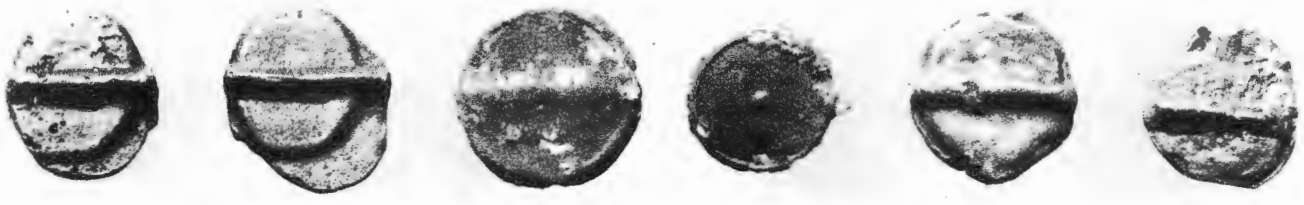
120 121 122 123 124 125

126 127 128 129 130 131

132 133 134 135 136 137

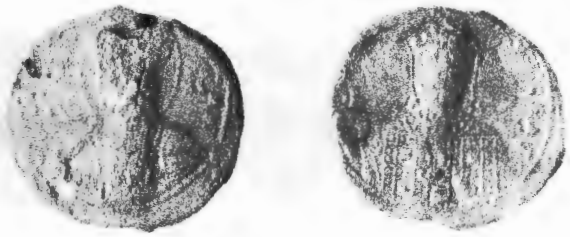

138 139 140 141 142 143

ТАБЛИЦА 5

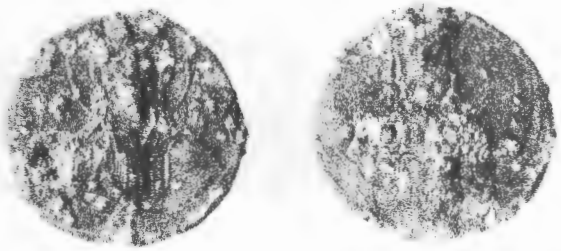
1

2

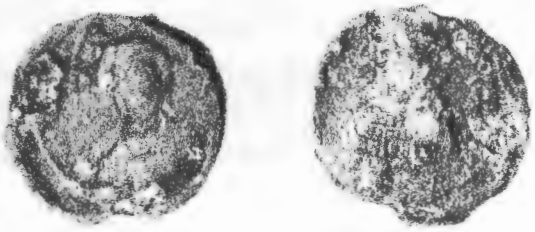
3

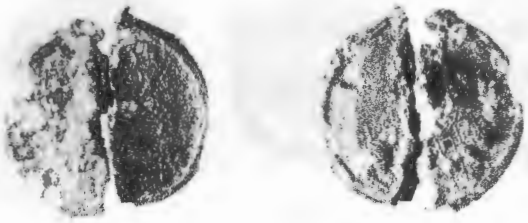
4

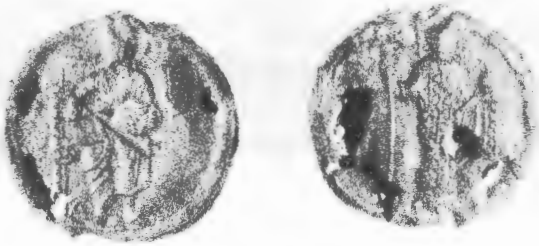
5

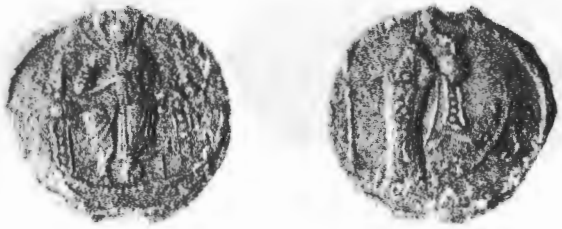
6

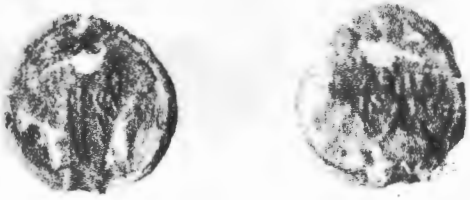
7

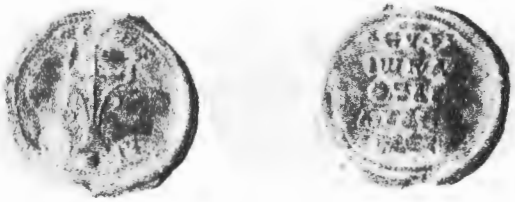
8

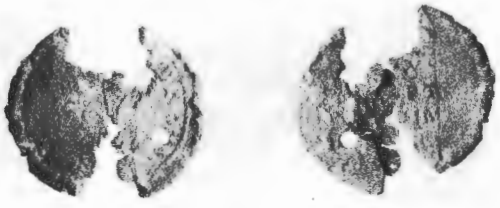
9

10

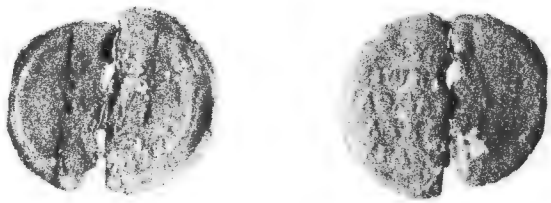

11

12

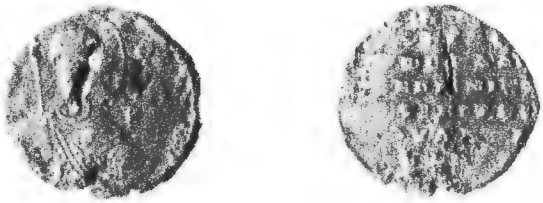
ТАБЛИЦА 6

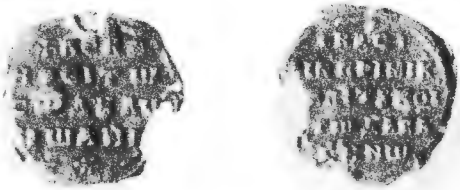
13

15

16

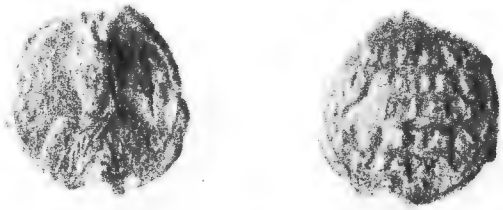
17

18

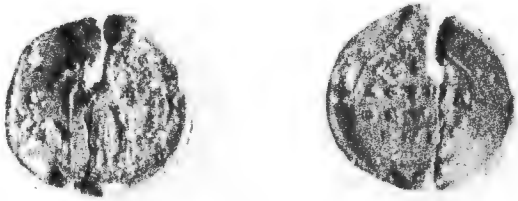
19

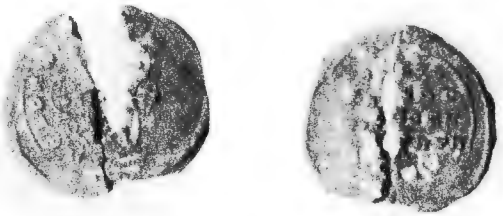
20

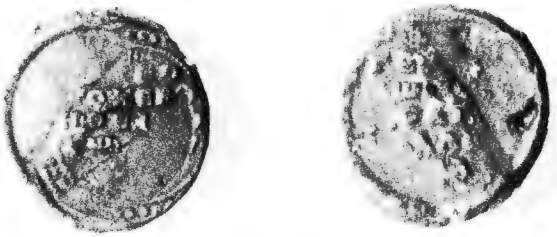
21

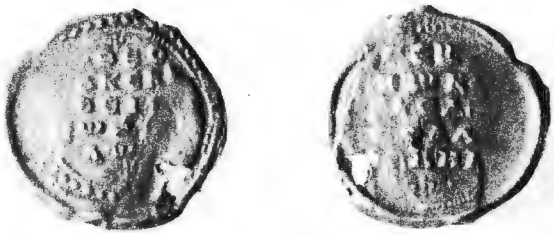
22

23

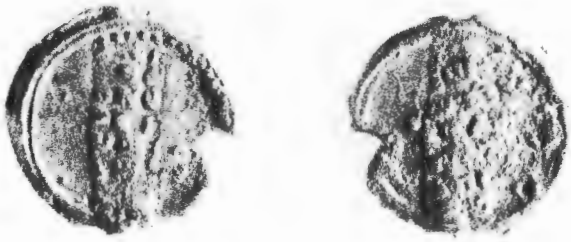

24

25

ТАБЛИЦА 7

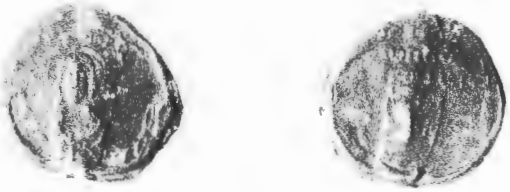
26

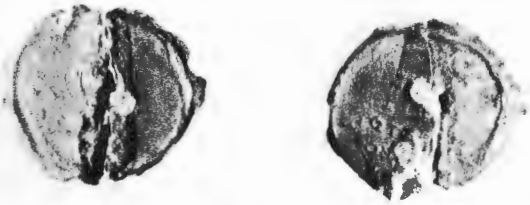
27

28

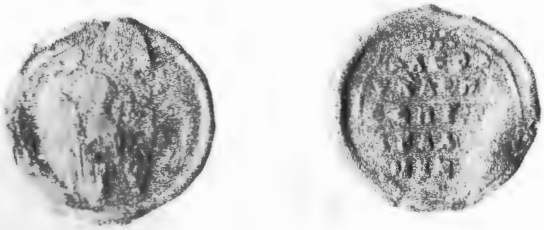
29

30

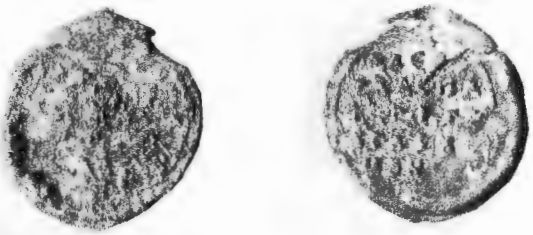
31

32

33

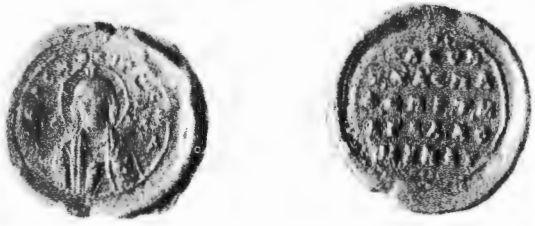
34

35

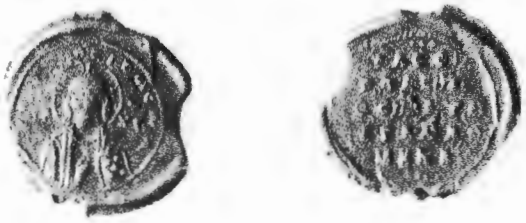

36

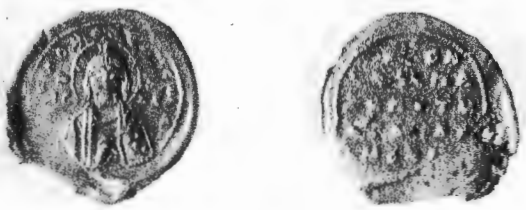

37

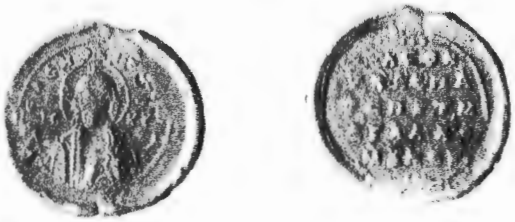
ТАБЛИЦА 8

39

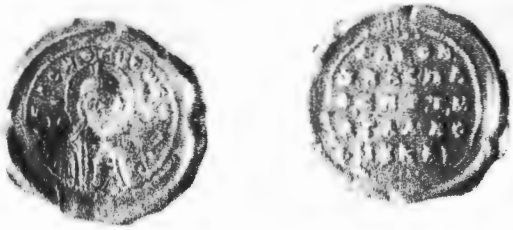
40

41

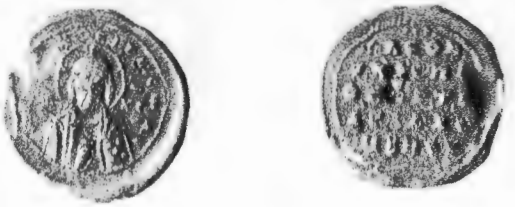
42

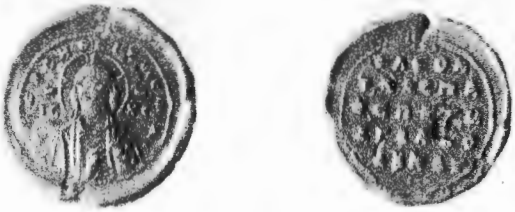
43

44

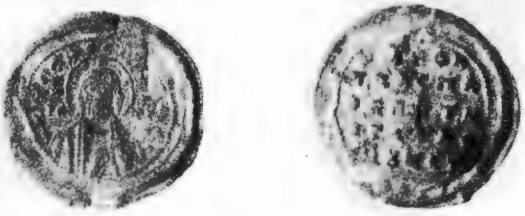
45

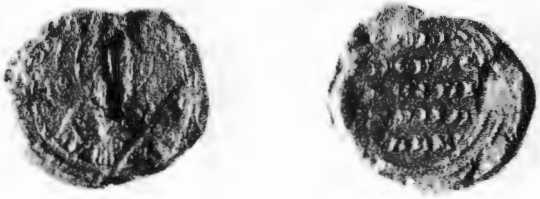
46

47

54

55

56

ТАБЛИЦА 11

82

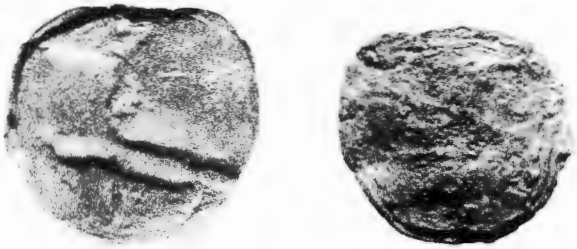
83

84

85

86

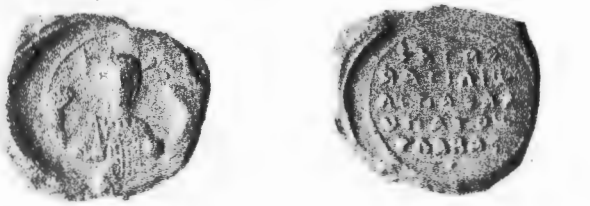
87

88

89

90

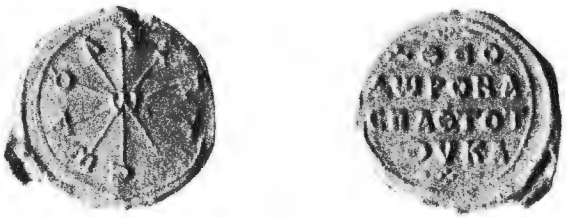
91

92

93

94

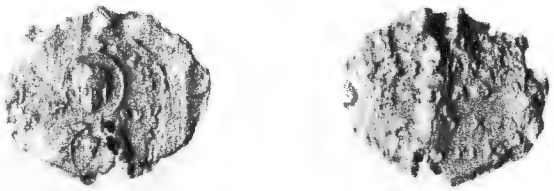
95

96

97

98

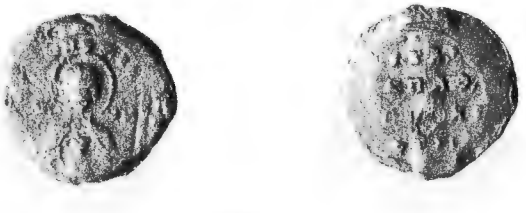
99

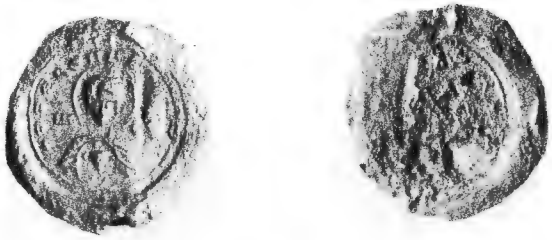
100

101

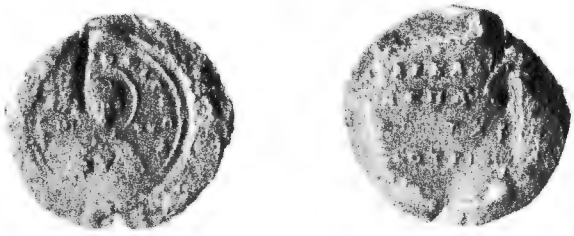
102

103

104

105

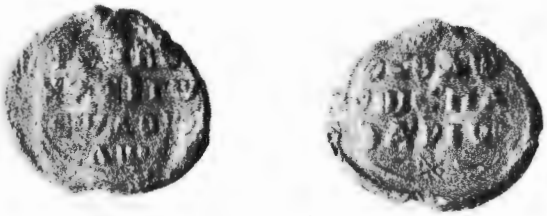
ТАБЛИЦА 13

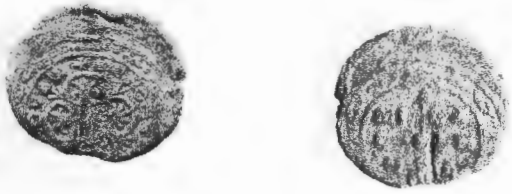
108

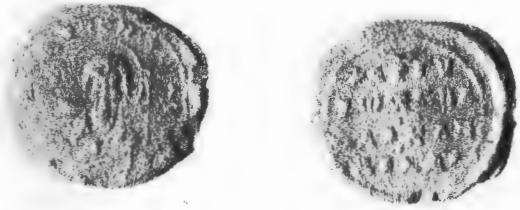
109

110

111

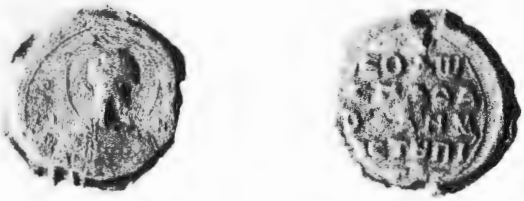
112

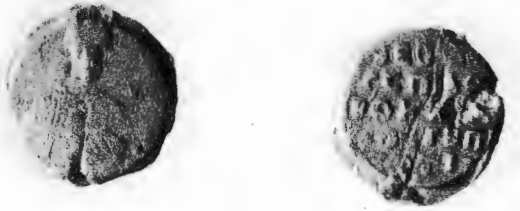
113

114

116

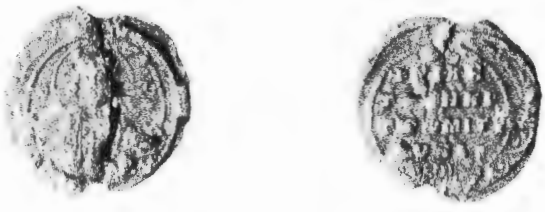
117

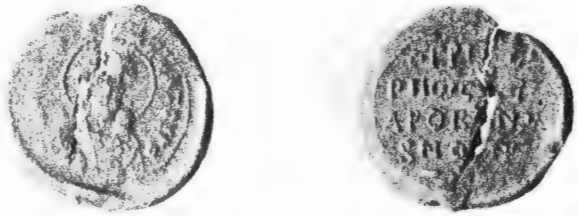
118

119

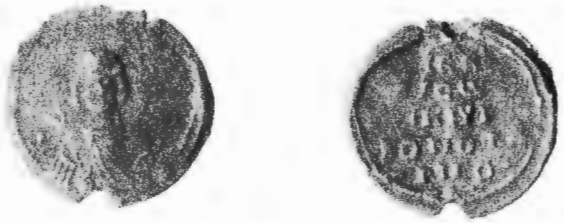
120

121

122

123

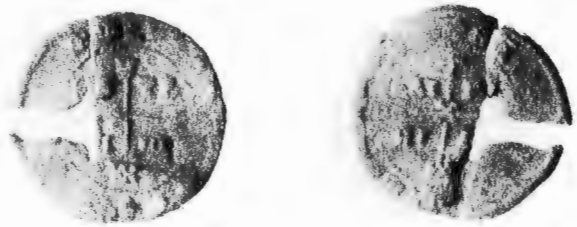
124

125

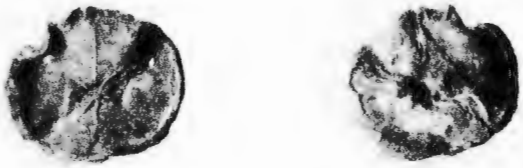
126

127

128

129

130

131

132

ТАБЛИЦА 15

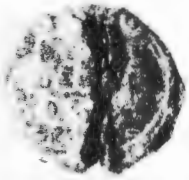
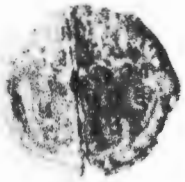

133

135

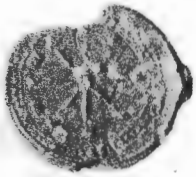

136

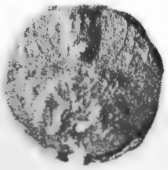
137

138

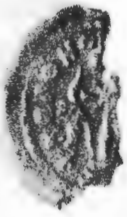

139

140

141

142

143

144

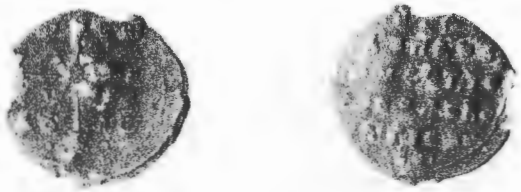

145

146

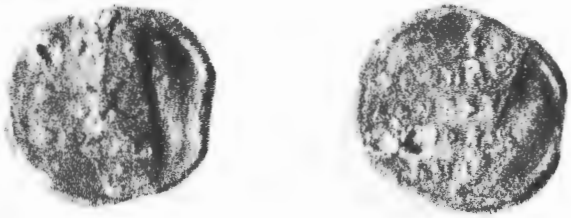
147

148

149

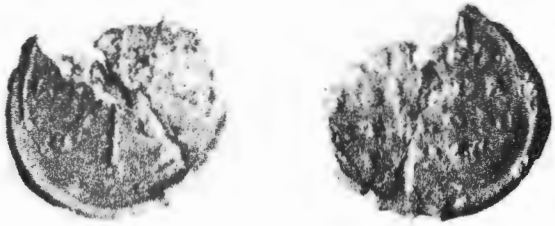
150

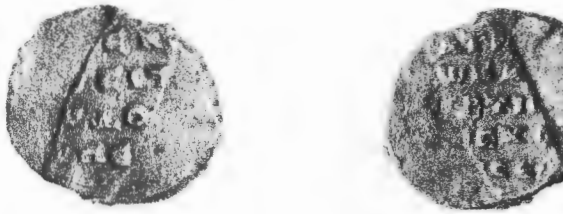
151

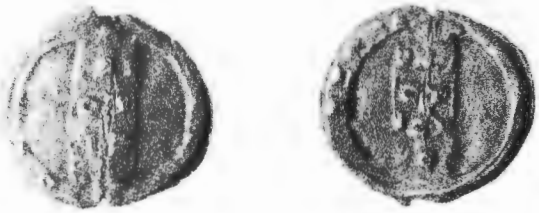
152

153

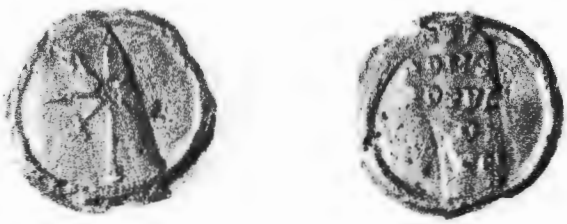
154

155

156

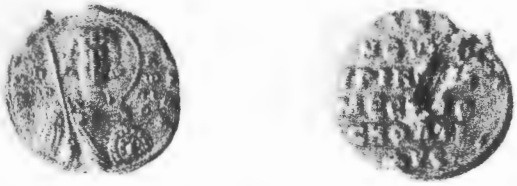

157

ТАБЛИЦА 17

158

159

160

161

162

163

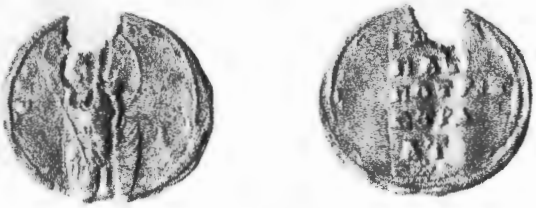
164

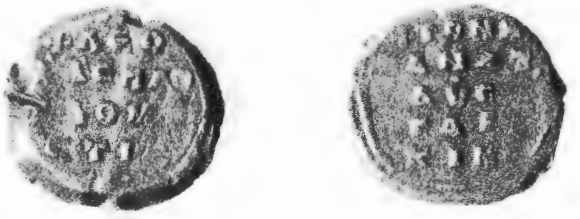
165

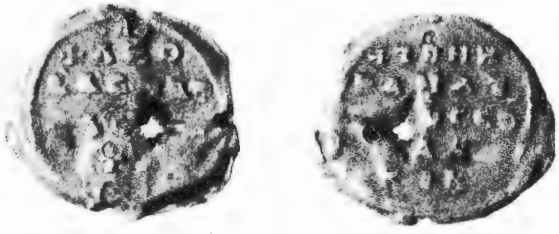
166

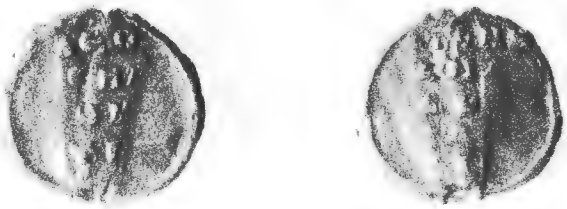
167

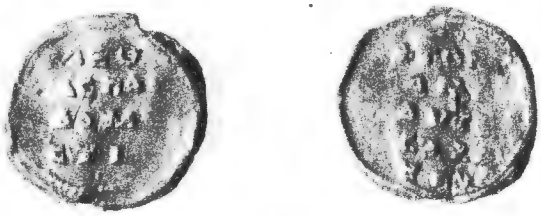
168

169

170

171

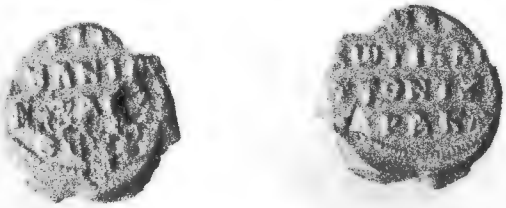
172

173

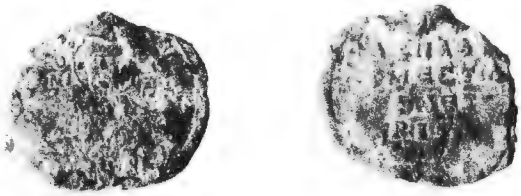
174

176

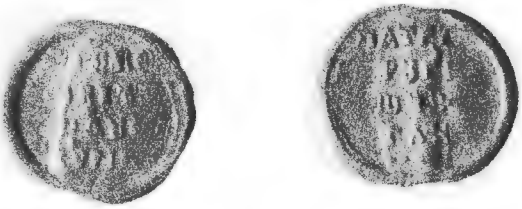
177

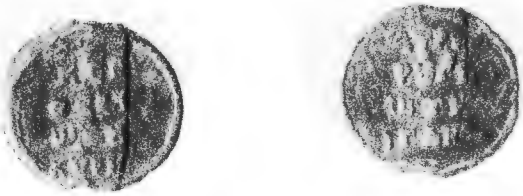
178

179

180

181

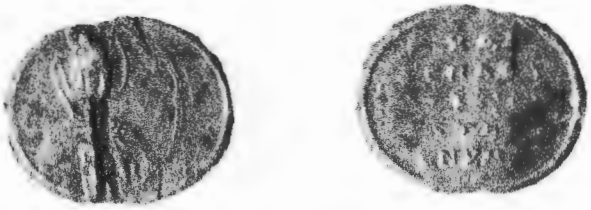

183

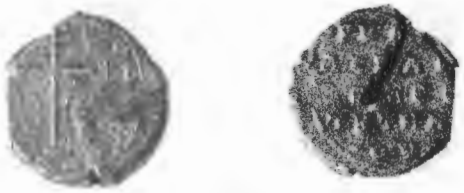
ТАБЛИЦА 19

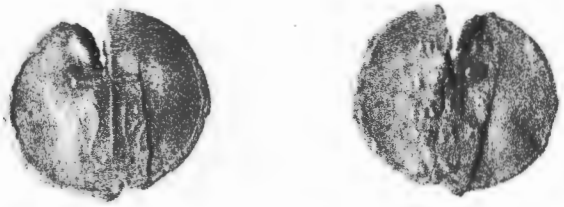
182

184

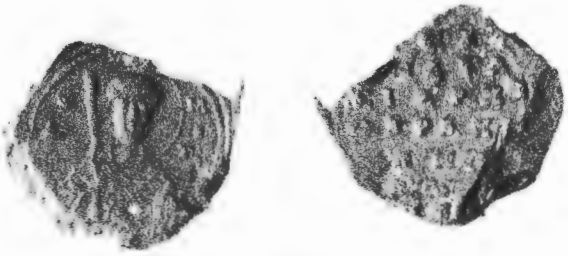
185

186

187

188

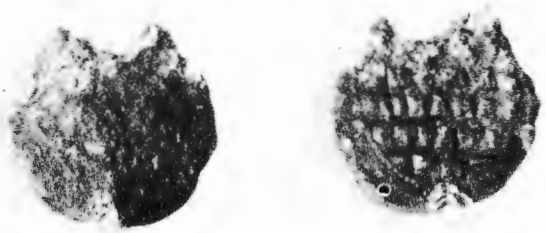
190

191

192

193

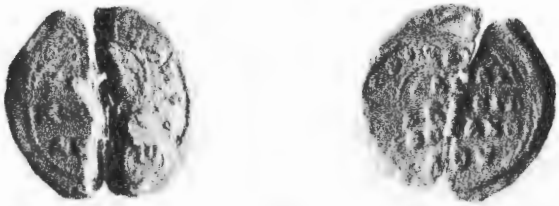
194

195

196

197

198

199

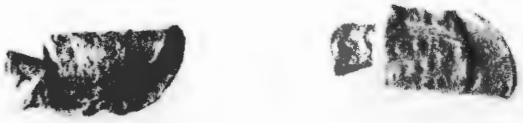
201

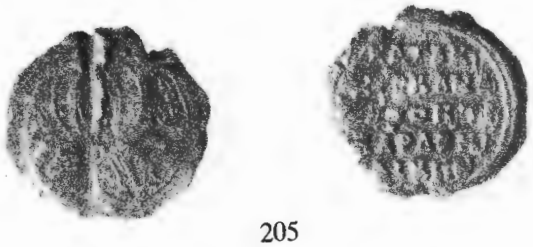
202

203

204

205

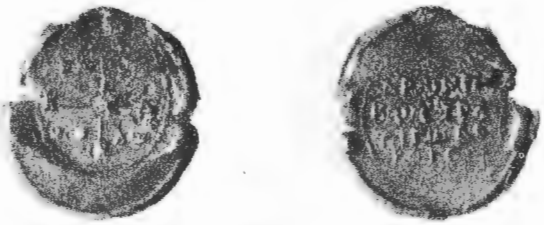

206

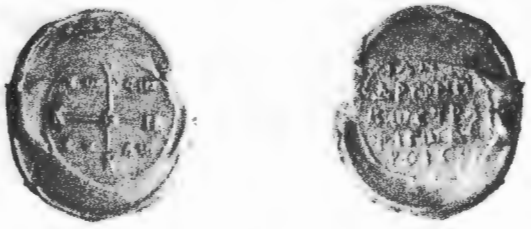

207

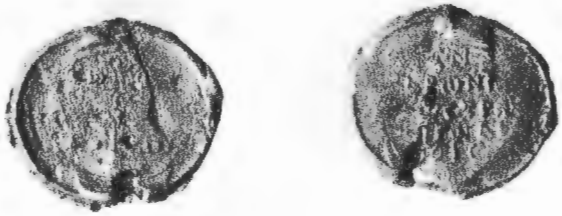
ТАБЛИЦА 21

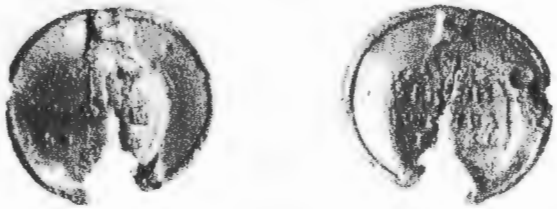
208

209

210

211

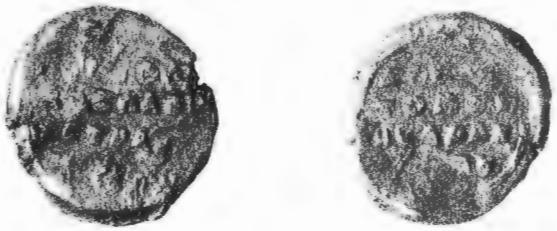
213

214

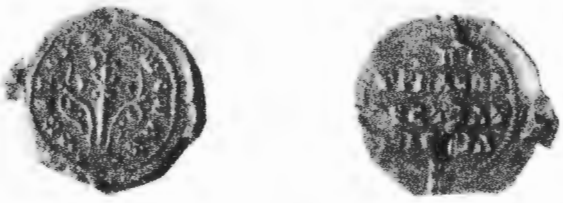
215

216

217

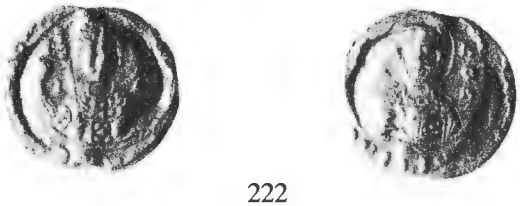
218

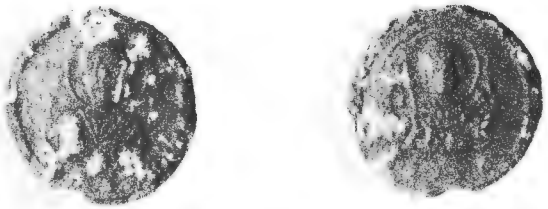
219

220

222

223

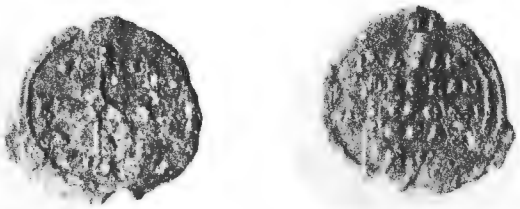
224

225

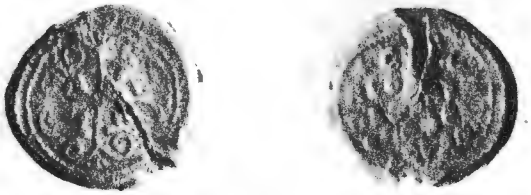
226

227

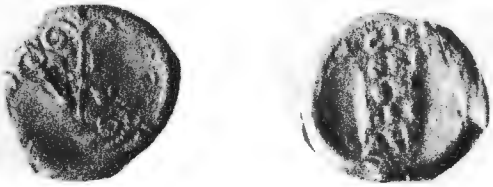
228

229

230

231

232

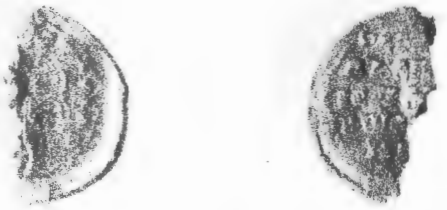

233

ТАБЛИЦА 23

234

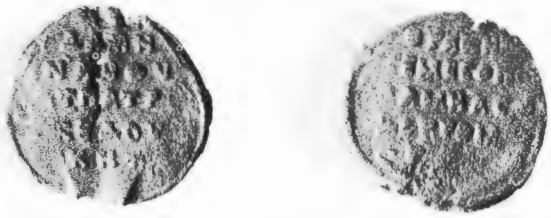
235

236

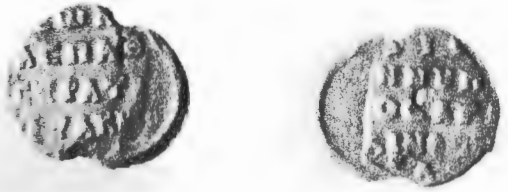
237

238

239

240

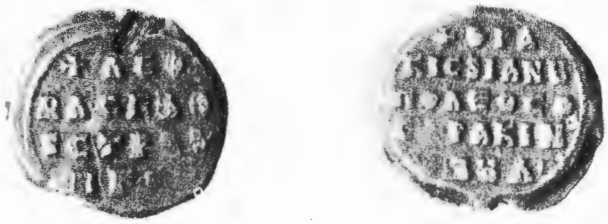

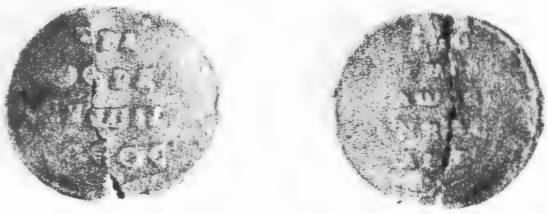
242

243

244

245

246

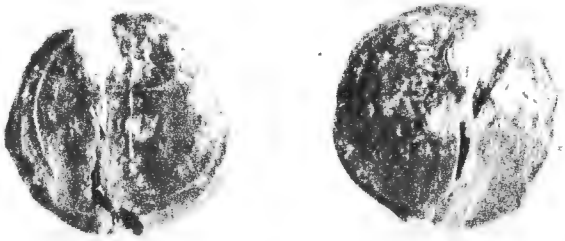
247

248

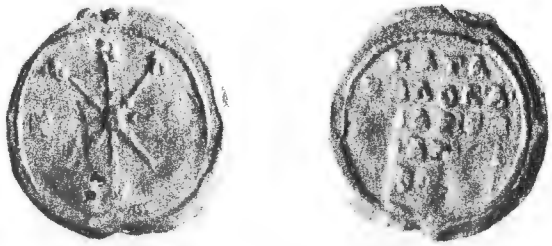
249

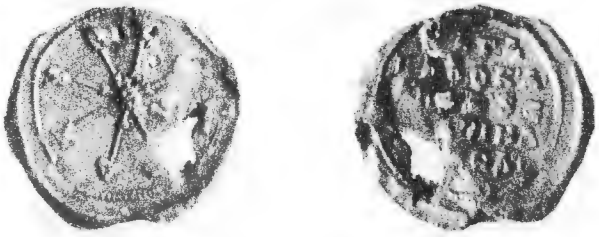
250

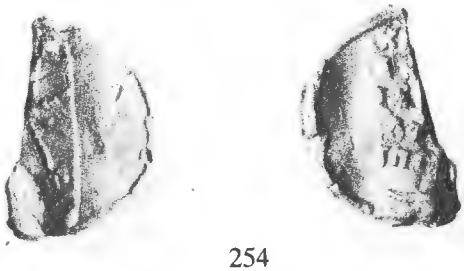
251

252

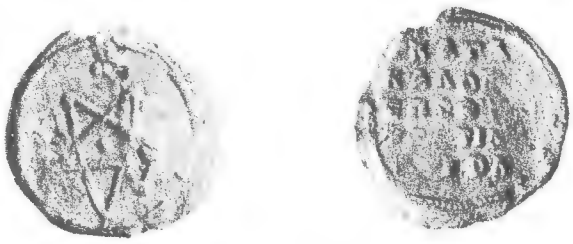
253

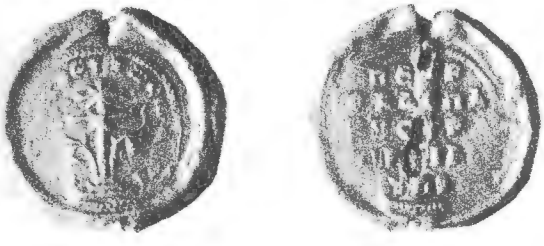
254

255

256

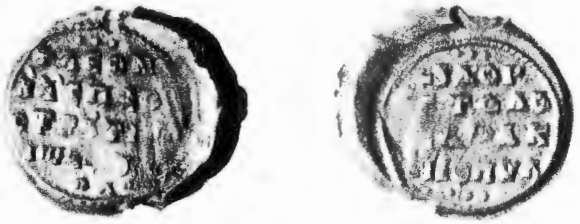

257

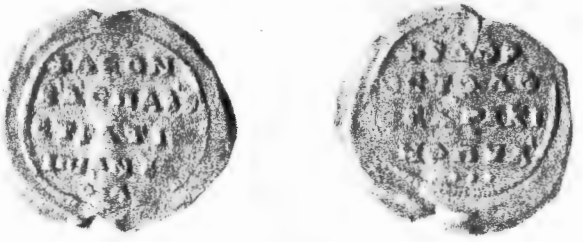
ТАБЛИЦА 25

259

265

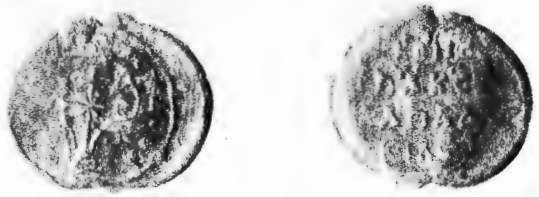
272

274

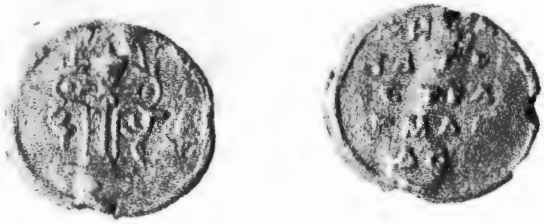
277

278

278a

279

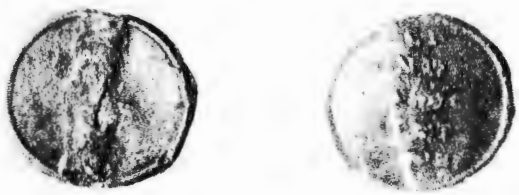
280

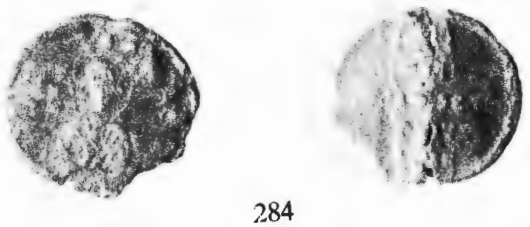
281

282

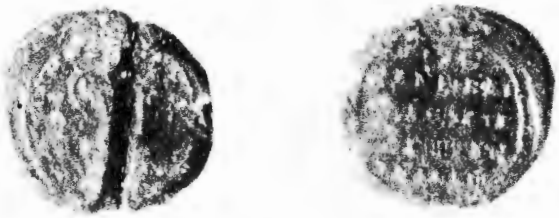
283

284

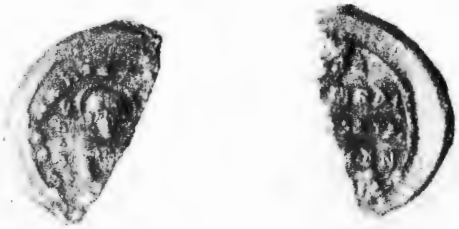
285

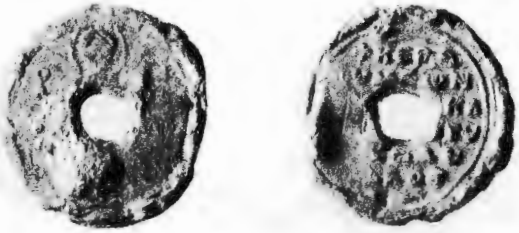
286

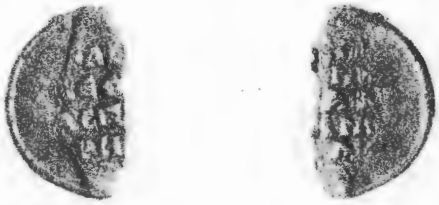
287

288

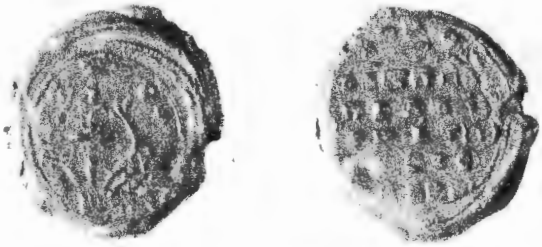
289

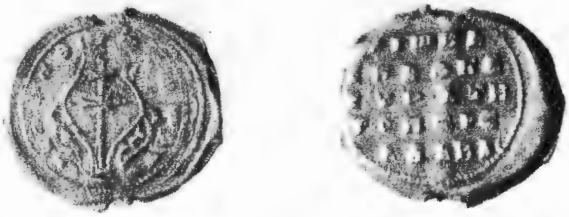
290

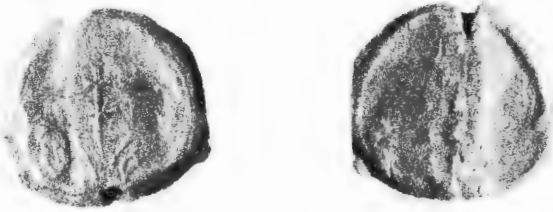
291

292

293

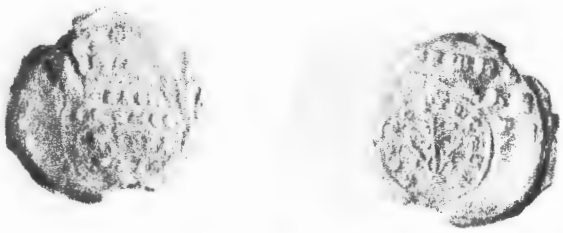

294

295

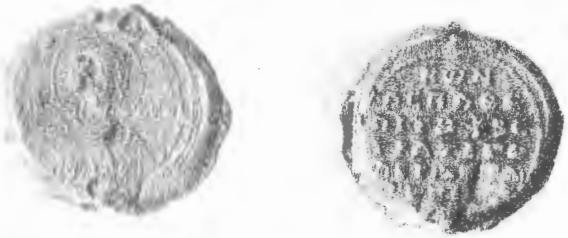
ТАБЛИЦА 27

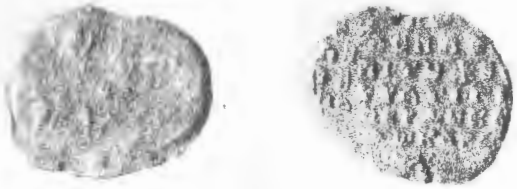
296

297

298

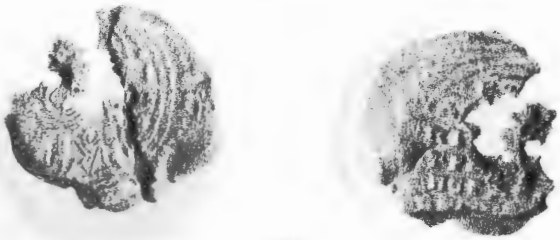
299

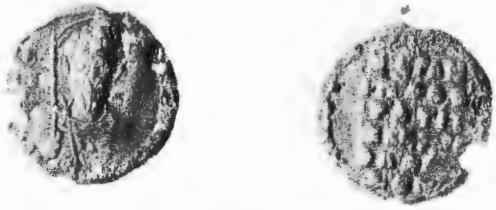
300

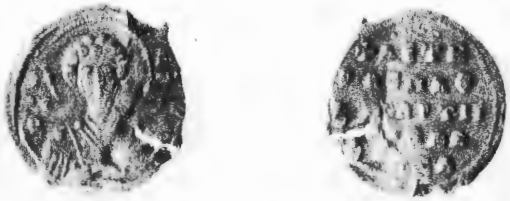
301

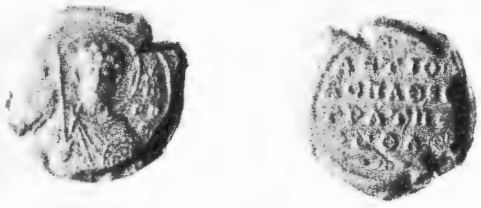
302

303

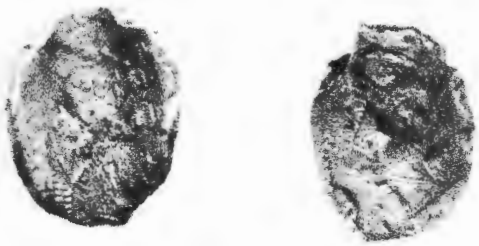
304

305

306

307

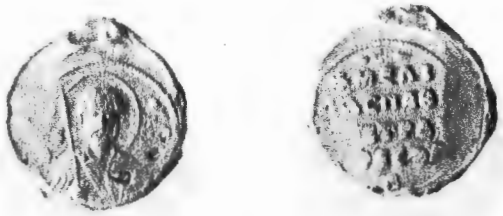
308

309

310

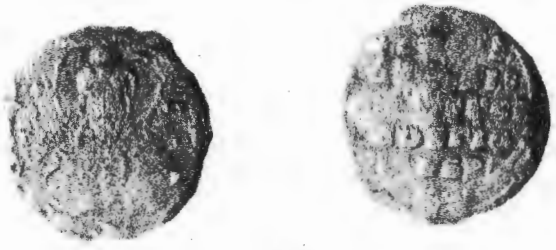
311

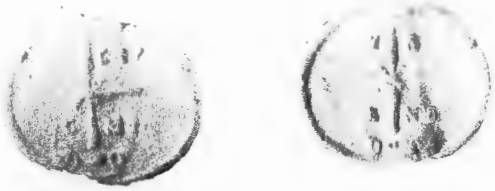
312

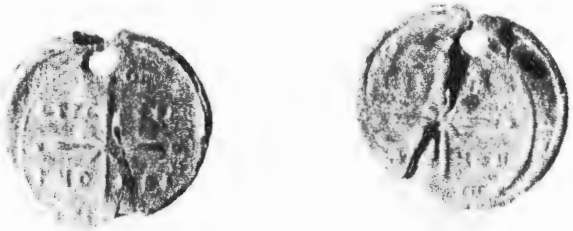
313

314

315

316

317

318

319

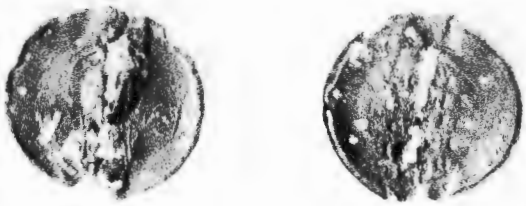
ТАБЛИЦА 29

320

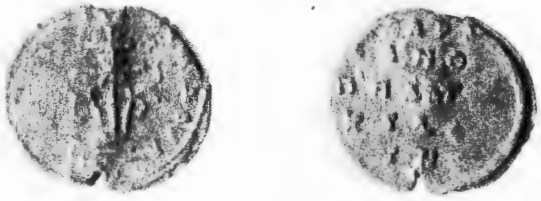
321

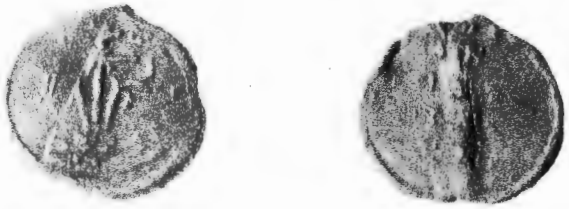
322

323

324

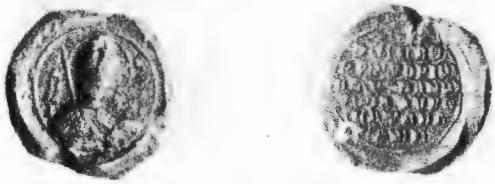
325

326

327

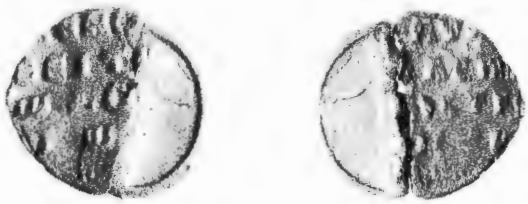
328

330

331

332

333

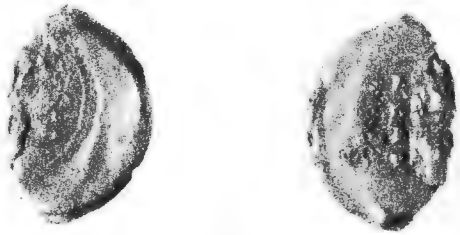
334

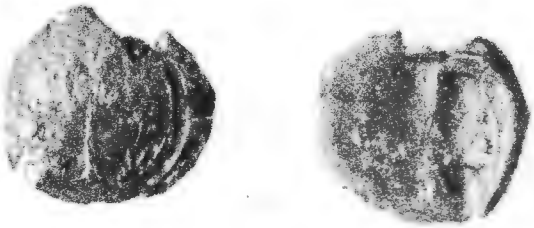
335

336

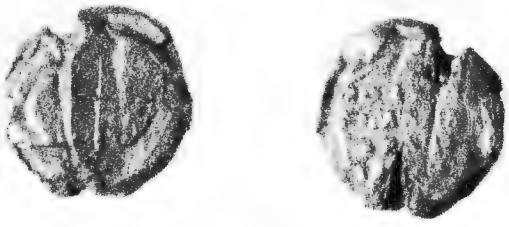
337

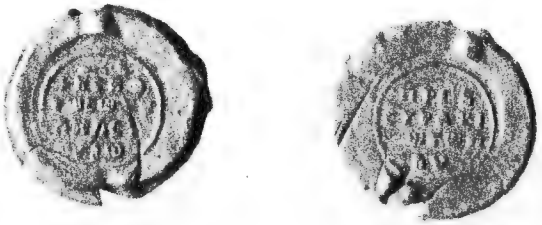
338

339

340

341

342

343

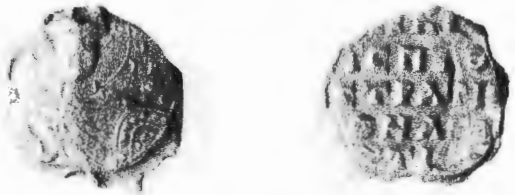

344

ТАБЛИЦА 33

371

372

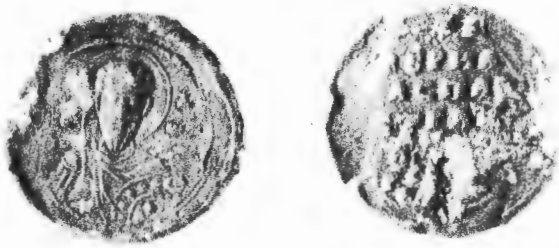
373

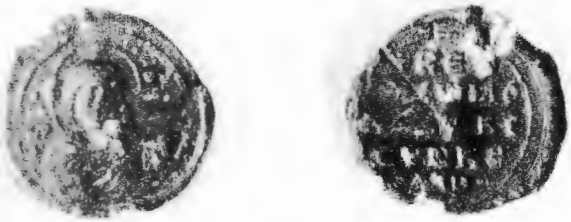
374

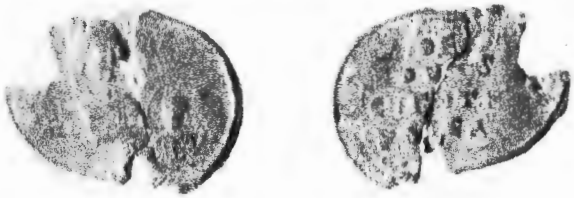
375

376

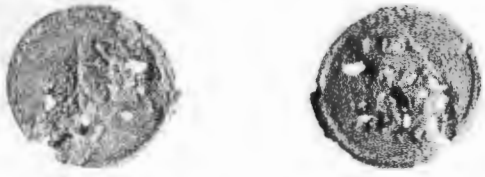
377

378

379

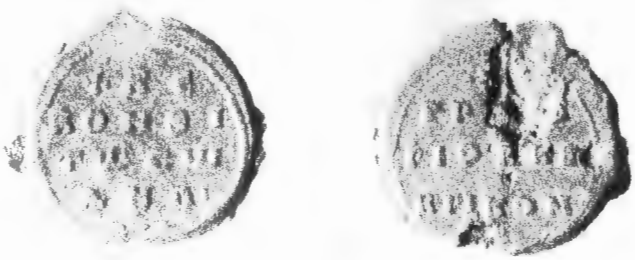
380

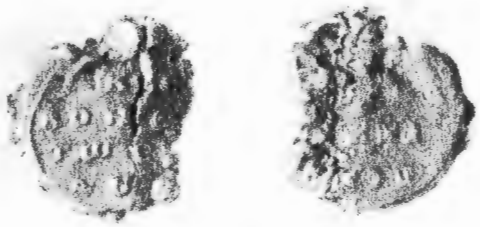
381

382

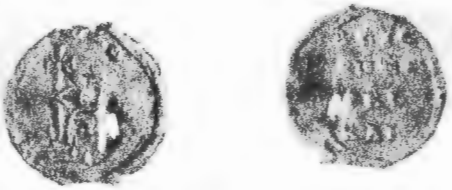
383

384

385

386

387

388

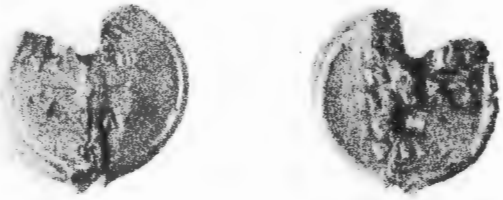
389

390

391

392

393

394

ТАБЛИЦА 35

395

396

397

398

399

400

400

401

402

403

404

405

406

407

408

409

410

411

412

413

414

415

416

417

ТАБЛИЦА 37

418

418

419

420

421

422

423

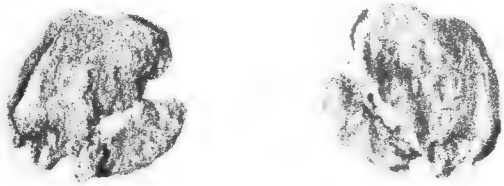
424

426

427

428

429

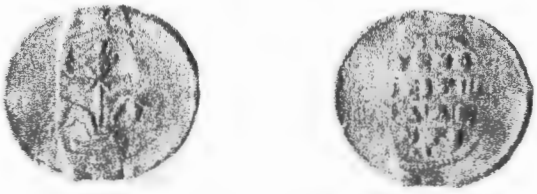
431

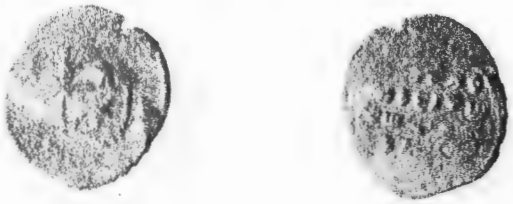
432

433

434

435

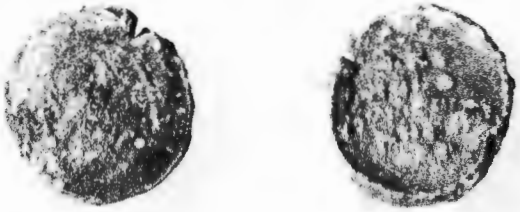
436

440

441

442

443

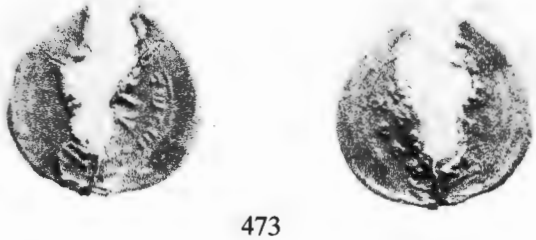

444

445

ТАБЛИЦА 41

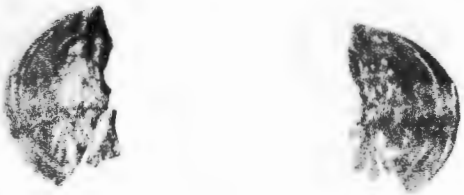
473

474

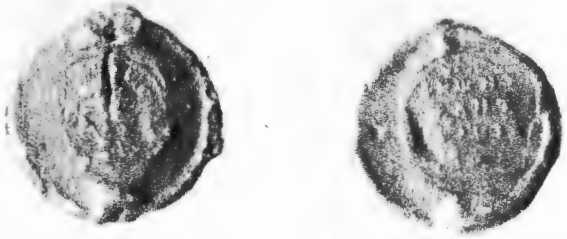
475

476

477

478

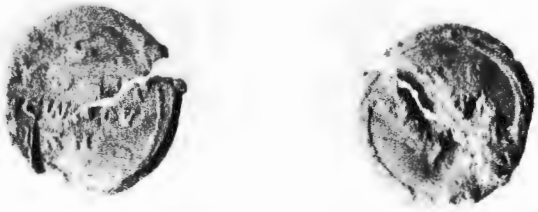
479

480

481

482

483

484

485

486

487

488

489

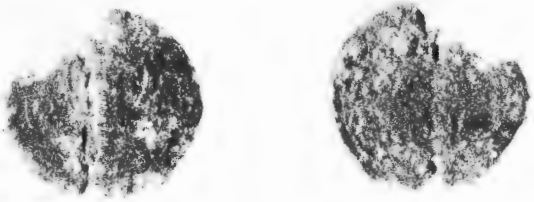
490

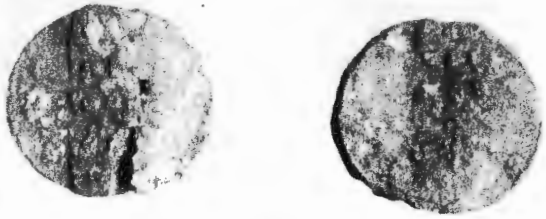
491

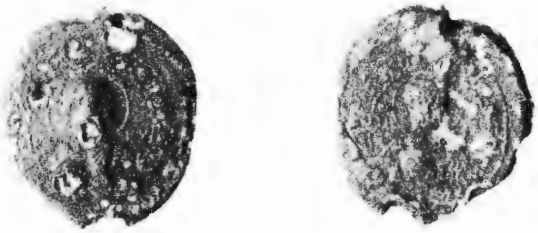
492

493

494

495

496

ТАБЛИЦА 43

497

498

499

500

501

502

504

505

506

507

508

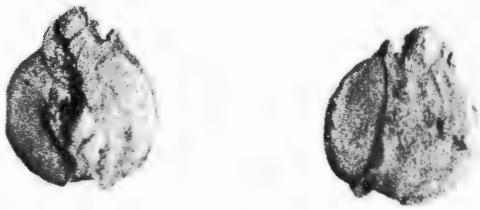
509

510

511

512

513

514

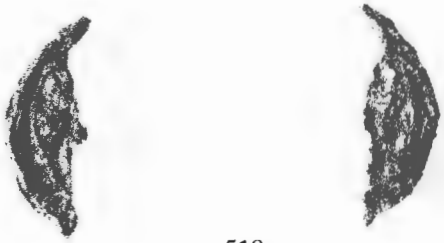
515

516

517

518

519

520

521

ТАБЛИЦА 45

522

523

524

525

526

527

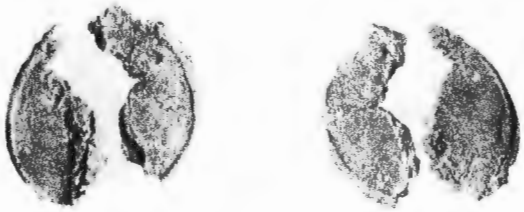
528

529

530

531

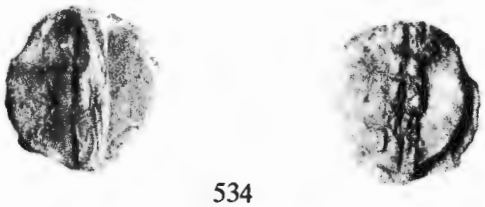
532

533

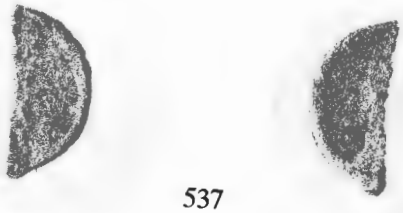
535

534

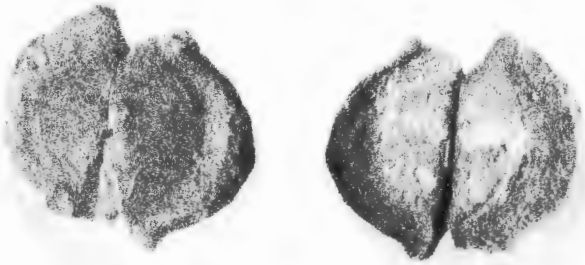
536

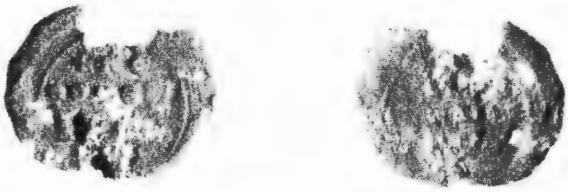
537

538

539

540

541

542

543

546

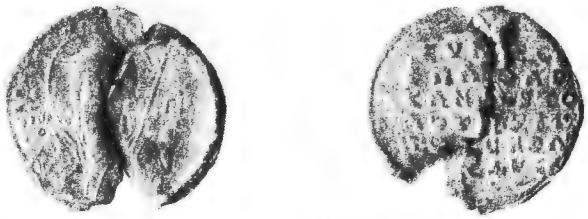

547

ТАБЛИЦА 47

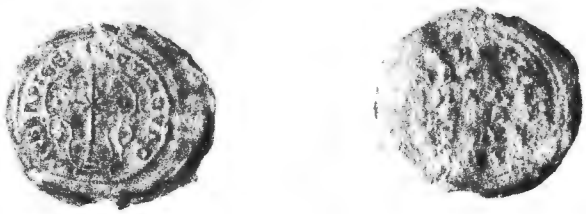
548

167d

271d

221d

308d

ИНДЕКСИ

1. ПАТРОНИМИ

'Αβουχαρβης — Чордванел, протоспатарий и стратег, 374—376*
'Αγιοζαχαρίτης — Теофил, патрикий и стратег на Самос, 313—314
'Αλυάτης — Михаил, протоспатарий и таксиарх, 190
'Ανζᾶς — N., 516
'Αντίοχος — Константин, куропалат, 76
'Αργυρός — Василий, патриций и стратег на Тракия, 232—233
'Αρσακίδης — Врахамий, вестарх, 71—72
Bakos — Аврам, 421
Βαλνέας — Варда, дисипат и катепан, 327
Βατάτζης — Вриений, 398
Βῆκενης — Панкратий, 399—400, 400 α
Βραχάμιος — Елпидий, таксиарх, 188
Γλαβᾶς — Василий, протоспатаро-ипат, 88—91; протовест, 83—86; вестарх, 70
Γουδέλης — Леон, протоспатарий и стратег, 362
Δαβατηνός — Йоан, императорски примикирий на китонитите, 17—18
Δαλασηνός (?) — Константин (?), патриций, 490
Δοβρομηρός — Дамян, антипат, патриций и дук на Тракия и Месопотамия, 237—238
— Теодор, вестарх, 73—75; протопроедър, 87—88
Δουκίτζης — Йоан, патриций, 78
Δουκᾶς — Андроник, протоспатарий и стратег на Велики Преслав, 303
Δισύπατος (?) — Теодор (?), спатарокандидат и стратег, 471
'Εξαβούλιτης — Василий, 401
Θεοδωροκάνος — Константин, 402—403
'Ιασίτης — Леон, протоспатарий и стратег, 369—371
— Никифор, протоспатарий и стратег, 372
Καζάνης — N., 404—406
Καραντήνα — Анна, 407—410 α—β
Καραντηνός — Константин, протоспатарий при хрисотриклиниума и стратег на Преслав, 298—302
Κασιανός — Константин, протоспатаро-ипат и стратег, 360
Κασνίτζης — Никита, протоспатарий при хрисотриклиниума и стратег, 366—368
— Теодор, (?) протоспатарий и стратег, 464
Κασταμονίτης — Теодор, протоспатарий и стратег, 356
Κλαδών — Григорий, патриций и стратег, 353
— Теодор (?) протоспатарий, 93
Κομνηνός — Алексий, севаст и велик доместик, 164—165; василевс, 8—9
Κουρκούας — Григорий, проедър, 82
Κυρίτζης — Анастасий, 411—412
Λουλου — Йоан, патриций, 79
Μαλέσης (?) — Йоан, протоспатарий и стратег на Преславица, 308, 308 α
— Йоан, патриций, 359
— N., протоспатаро-ипат и стратег, 481
Μαυροκατακαλών — Григорий, патриций и стратег, 354, антипат и катепан 328—330
Μελισσηνός — Леон, магистър, антипат и доместик на схолите на Запада 161—162, патриций и стратег на Анатолик, 201
Μιτυληναῖος — Никита, асикрит, 120
Μονομάχος — Павел, антипат, патриций, императорски протоспатарий и сакеларий, 136; логотет на геника, 127

* Цифрите означават номерата на печатите в текста.

Μουκάτος — Леон, императорски протоспатарий при манглавитите, 32—54
Μουσάραφ — Козма, 413—414
Ξιφίας — Никифор, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, 250
Ξιφιλῖνος — Йоан, стратег на Самос, 315—319
Οὐμπερτόπουλος — Константин, протонобелисим и дук, 331
Πέτρος — Константин, императорски протоспатарий и стратег на Филипопол, 332
Πηγονίτης — Леон, протоспатарий и стратег на Преславица, 309—310
— Никита, патриций и стратег на Дирахиум, 225
Πολύς — Анастасий, патриций и стратег, 341
῾Ραδηνός — Йоан, вестарх, съдия на велума, Тракия и Македония, 251
Σαρακηνόπουλος — Леон, императорски протоспатарий: доместик на западните иканати, 168—174; стратег на Доростол, 215—216; стратег на Тракия и Йоанопол, 239—244; стратег на Йоанопол и Доростол, 259—277; патриций и комес на императорската конюшня, 191
Σκληρός — Михаил, протопроедър и анаграф на Другувития, 224
Σκοπείων — Михаил, протоспатарий и стратег, 363
Σπονδύλης — Константин, 415
Στραβοτριχάρης — N., таксиарх, 189
Στυπειώτης — Теодот, спатарокандидат, 116—117
Ταρωνίτης — Йоан, протоспатарий, 96
Ταυτούκα — Теодор, протоспатарий, 94—95
Τζάντζης — Теодор, протоспатарий и топотирит на аритмите, 183
Τζιντζιλούκης — Василий, протоспатарий, 92
— Мануил, спатарокандидат и примикирий, 66
Τζουράκης — Никифор, протоспатарий и доместик на иканатите, 176—177
Τορνίκης — Николай, протоспатарий и ἐκ προσώπου, 141—142
Φιλοκάλης — Андроник, вестарх и катепан, 323
— Никифор, стратег, 373
Φιλοκαλίνα — Евдокия (?), монахиня, 396
Φραγγόπουλος — Николай, 420
Χαψέ — Евгений, 416—418
Χοιροσφάκτης — Леон, 419
Χρυσοτζιφούδης — Никифор, куропалат, 77
῾Ωπος — Константин, протоспатарий и стратег, 361

2. ОМОНИМИ

᾽Αβράμιος — протоспатарий и стратег, 332—333
Abraham Bakos — 421
᾽Αδράλεστος — протоспатарий и ἐκ προσώπου, 290
᾽Αέτιος — императорски протоспатарий и стратег, 334—340
᾽Αέτιος — протоспатарий и стратег на Преславица, 304—307
᾽Αλέξιος — императорски спатарокувикуларий и клисурарх на Месемврия, 280
᾽Αλέξιος Κομνηνός — деспот, 8—9; севаст и велик доместик, 164—165
᾽Ανδρέας — πρωτοπαπίας и императорски куратор на Анхиало, 197—198
᾽Ανδρόνικος — 422
᾽Ανδρόνικος — διοικητής и ἐκ προσώπου на Аркадиопол и Месемврия, 206—207
᾽Ανδρόνικος — протоспатарий и стратег на Верое, 208—214
— стратег, 342—346
᾽Ανδρόνικος Δούκας — протоспатарий и стратег на Велики Преслав, 303
᾽Ανδρόνικος Φιλοκάλης — вестарх и катепан, 323
᾽Αναστάσιος — остиарий, 21
᾽Αναστάσιος Κυρίτξης — 411—412
᾽Αναστάσιος Πολύς — патриций и стратег, 341
῎Ανθης — примикирий на китонитите, 16
῎Αννα (?) — 479
῎Αννα Καραντήνα — 407—410 α—β
᾽Αργυρός — императорски спатарокандидат, 112
᾽Αρκάδιος — императорски протоспатарий и актуарий, 10
᾽Αρκάδιος — протоспатарий при хрисотриклиниума, 98—109
᾽Αρκάδιος — протоспатарий и стратег, 347—352
᾽Αρκάδιος — императорски протоспатарий и стратег на Доростол (?), 217
Βαρβάρας — 524

Βάρδας — 423
Βάρδας — антипат, патриций и дук, 324—326
Βάρδας Βαλνέας — дисипат и катепан, 327
Βασίλειος — автократор, 2—7
Βασίλειος — доместик, 297
Βασίλειος — остиарий, асикрит и ἐκ προσώπου на логотета на стадата, 132
Βασίλειος — председател на сената и паракимомен, 80—81
Βασίλειος — императорски спатарокувикуларий и турмарх, 455
Βασίλειος 'Αργυρός — патриций и стратег на Тракия, 232—233
Βασίλειος Γλαβᾶς — протоспатаро-ипат, 89—91; протовест, 83—86; вестарх, 70
Βασίλειος Ἐξαβούλιτης — 401
Βασίλειος Τζιντζιλούκης — протоспатарий, 92
Βραχάμιος — 424
Βραχάμιος — спатарокандидат и таксиарх, 187
Βραχάμιος 'Αρσακίδης — вестарх, 71—72
Βρυένιος Βατάτζης — 398
Γερμανός — 425
Γεώργιος — императорски протоспатарий и μέγας παπίας, 24—26
Γεώργιος — митрополит, 395
Γεώργιος (?) — 459
Γεώργιος — патриций, 456
Γεώργιος (?) — спатарокандидат, 458
Γληγόριος — 426
Γρηγόριος — императорски клирик, 383—385
Γρηγόριος — епископ на Севериада, 394
Γρηγόριος — спатарокандидат и нотарий, 121—122
Γρηγόριος Κλαδών — патриций и стратег, 353
Γρηγόριος Κουρκούας — проедър, 82
Γρηγόριος Μαυροκατακαλών — патриций и стратег, 354; антипат и катепан, 328—330
Γρηγόριος N. — 460—461
Δαμιανός — императорски спатарокандидат, 113—115
Δαμιανός Δοβρομηρός — антипат, патриций и дук на Тракия и Месопотамия, 237—238
Δημήτριος — императорски спатарокандидат при великата етерия, 62
Δημήτριος (?) — императорски кувикуларий и хартуларий, 508
Διογένης — императорски протоспатарий и стратег на Анатолик, 199—200
'Ελπίδιος Βραχάμιος — таксиарх, 188
'Επιφάνιος — 427
Εὐγένιος Χαψέ — 416—418 α
Εὐδοκία Φιλοκαλίνα — монахиня, 396
Εὐστάτιος — 473
Εὐστάτιος — императорски китонит, 19
Εὐστάτιος — остиарий и хартуларий, 144—146
Εὐθύμιος — . . . . , 463
Εὐφίμιος — императорски протоспатарий и артоклиний, 11—14
Εὐφιμιος — . . . . , 549
Θεόδοτος Στυπειώτης — спатарокандидат, 116—117
Θεόδουλος — монах, синкел и дякон на Новата църква, 377—378
Θεοδωρήτος — протоспатарий и стратег, 357
Θεοδωροκάνος — патриций и дук на Адрианопол, 194
Θεόδωρος — императорски остиарий, 22
Θεόδωρος — . . . , 465
Θεόδωρος — императорски протоспатарий и доместик на иканатите, 166
Θεόδωρος — протоспатарий и стратег, 355
Θεόδωρος — спатарий, 110
Θεόδωρος — трапезит, 29—30
Θεόδωρος Δοβρομηρός — вестарх, 73—75; протопроедър, 87—88
Θεόδωρος Δισύπατος (?) — спатарокандидат и стратег, 471
Θεόδωρος Κασταμονίτης — протоспатарий и стратег, 356
Θεόδωρος Κασνίτζης (?) — протоспатарий и стратег, 464
Θεόδωρος Κλαδών — протоспатарий, 93
Θεόδωρος Ταυτούκα — императорски протоспатарий, 94—95
Θεόδωρος Τζάντζης — императорски спатарий и топотирит на аритмите, 183
Θεοφάνης — патриций и протовест, 27—28
Θεοφάνης — императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, 245—248
Θεοφάνης — императорски протоспатарий и стратег, 466
Θεοφύλακτος — примикирий и куратор на Петра, 136

Θεοφύλακτος — протоспатарий и стратег, 358
Θεόφιλος 'Αγιοζαχαρίτης — патриций и стратег на Самос, 313—314
'Ιλαρίων — архиепископ на Месемврия, 390—393
Ισαάκιος — императорски протоспатарий: стратег на Другувития, 220—221 α; стратег на Тракия, 234—236; патриций и стратег на Македония, 279; антипат, патриций и комес, 192
'Ιωάννης — 428
'Ιωάννης — 429—430
'Ιωάννης — 431
'Ιωάννης — 469
'Ιωάννης — кувуклисий и нотарий, 379—381
'Ιωάννης — императорски остиарий и куратор на императорския дом в Петра, 137
'Ιωάννης — императорски протоспатарий при хрисотриклиниума и протонотарий на дрома, 130
'Ιωάννης — императорски протоспатарий и стратег на Преслав, 291—297
'Ιωάννης — императорски протоспатарий и топотирит на стратилата, 167
'Ιωάννης — . . . , 468
'Ιωάννης — императорски протоспатарий при хрисотриклиниума и стратег, 467
'Ιωάννης Δαβατηνός — императорски примикирий на китонитите, 17—18
'Ιωάννης Δουκίτζης — патриций, 78
'Ιωάννης Λοῦλου — патриций, 79
'Ιωάννης Μαλέσης — патриций и стратег, 359
'Ιωάννης Μαλ. .ας — протоспатарий и стратег на Преславица, 308, 308 α
'Ιωάννης 'Ραδινός — вестарх, съдия на велума, Тракия и Македония, 251
'Ιωάννης Ξιφιλῖνος — стратег на Самос, 315—319
'Ιωάννης Ταρωνίτης — императорски протоспатарий, 96
Κατακαλός — императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол, 252—256
Κατακαλών — императорски протоспатарий, 473
Κατακαλών — спатарокандидат и турмарх на Аркадиопол, 205
Καταταλών — спатарокандидат и турмарх на Хераклея, 227
Κοσμᾶς Μουσάραφ — 413—414
Κυριακός — патриций и друнгарий на виглата, 180—182
Κωνσταντῖνος (?) — антипат и патриций. . . , 476
Κωνσταντῖνος — митрополит, 474—475
Κωνσταντῖνος — протоспатарий при хрисотриклиниума. . . , 477
Κωνσταντῖνος — патриций, препозит на китонитите и филакс, 15
Κωνσταντῖνος — патриций и стратег на Елада, 226
Κωνσταντῖνος — патриций и стратег на Кападокия, 278
Κωνσταντῖνος — императорски спатарокандидат при. . ., 147
Κωνσταντῖνος — императорски спатарокувикуларий и мандатор, 125
Κωνσταντῖνος 'Αντίοχος — куропалат, 76
Κωνσταντῖνος Δαλασηνός — патриций, . . ., 490
Κωνσταντῖνος Θεοδωροκάνος — 402—403
Κωνσταντῖνος Καραντινός — протоспатарий при хрисотриклиниума и стратег на Преслав, 298—302
Κῶνσταντῖνος Κασιανός — протоспатаро-ипат и стратег, 360
Κωνσταντῖνος Οὐμπερτόπουλος — протонобелисим и дук, 331
Κωνσταντῖνος Πέτρος императорски протоспатарий и стратег на Филипопол, 321
Κωνσταντῖνος Σπονδύλης — 415
Κωνσταντῖνος Ὦπος — протоспатарий и стратег, 361
Κωνσταντῖνος Δ. . . . — императорски протоспатарий и доместик на иканатите, 175
Κωνσταντῖνος . . . — 478
Λαυρέντιος — турмарх (?), 532
Λέων — 432—433
Λέων — 434—439
Λέων — 528
Λέων — императорски протоспатарий и стратег на Херсон, 322
Λέων — протоспатарий и . . . на Другувития, 222—223
Λέων — императорски спатарокандидат и василик на Аркадиопол, 202—204
Λέων — спатарокандидат (?), 472
Λέων Γουδέλης — протоспатарий и стратег, 362
Λέων 'Ιασίτης — протоспатарий и стратег, 369—371
Λέων Μελισσηνός — патриций и стратег на Анатолик, 201; антипат, магистър и доместик на западните схоли, 161—162

Λέων Μουκάτος — императорски протоспатарий при манглавитите, 32—54
Λέων Πηγονίτης — протоспатарий и стратег на Преславица, 309—310
Λέων Σαρακηνόπουλος — императорски протоспатарий: доместик на западните иканати, 168—174; стратег на Доростол, 215—216; стратег на Йоанопол и Доростол, 259—277; стратег на Тракия и Йоанопол, 239—244; патриций и комес на императорската конюшня, 191
Λέων Χοιροσφάκτης — 419
Μανασσής — императорски протоспатарий при Великата етерия, 63
Μανουήλ — спатарокувикуларий и асикрит, 118—119
Μανουήλ Τζιντζιλούκης — императорски спатарокандидат и примикирий, 66
Μαριανός — императорски протоспатарий и съдия на хиподрома, 139
Μαριανός — императорски протоспатарий при манглавитите, 55
Μαριανός . . . . — императорски протоспатарий и стратег, 479
Μέγιστος — антипат, патриций, императорски протоспатарий и логотет на геника, 126
Μελίας — протоспатарий и стратег на Преславица, 311
Μισαὴλ — спатарий, 111
Μιχαὴλ — 440
Μιχαὴλ — 441
Μιχαὴλ — примикирий, 69
Μιχαὴλ (?) — вестарх и катепан на Месопотамия, 282
Μιχαὴλ — императорски протоспатарий, 97
Μιχαὴλ — императорски протоспатарий при манглавитите, ... 56
Μιχαὴλ — протоспатарий и стратег, 364—365
Μιχαὴλ — протоспатарий. . . . , 480
Μιχαὴλ — протоспатарий при хрисотриклиниума и доместик на нумерите, 184
Μιχαὴλ — протостратег, 193
Μιχαὴλ — императорски спатарокандидат и протонотарий на императорския дом в Мангана, 138
Μιχαὴλ Ἀλυάτης — протоспатарий и таксиарх, 190
Μιχαὴλ Σκληρός — протопроедър и анаграф на Другувития, 224
Μιχαὴλ Σκοπείων — императорски протоспатарий и стратег, 363
Νικήτας — примикирий и нипсистарий, 20
Νικήτας — протоспатарий при хрисотриклиниума и хартуларий на дрома, 131
Νικήτας Κασνίτζης — протоспатарий при хрисотриклиниума и стратег, 356—358
Νικήτας Μιτυληνεῖος — асикрит, 120
Νικήτας Πηγονίτης — патриций и стратег на Дирахиум, 225
Νικηφόρος — 482
Νικηφόρος — антипат. . . ., 483
Νικηφόρος — архиепископ на Врисис, 387
Νικηφόρος — магистър и доместик на схолите, 163
Νικηφόρος — нотарий, 123
Νικηφόρος — императорски протоспатарий и екскувит, 179
Νικηφόρος Ἰασίτης — протоспатарий и стратег, 372
Νικηφόρος Ξιφίας — императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, 250
Νικηφόρος Τζουράκης — протоспатарий и доместик на иканатите, 176—177
Νικηφόρος Φιλοκάλης — стратег, 373
Νικηφόρος Χρυσοτζιφούδης — куропалат, 77
Νικόλαος — 442
Νικόλαος (?) — патриций и стратег, 484
Νικόλαος (?) — императорски протоспатарий и турмарх, 485
Νικόλαος Τορνίκης — протоспатарий и ἐκ προσώπου, 141—142
Νικόλαος Φραγγόπουλος — 420
Ὅμαλις — протоспатарий и стратег на Преславица, 312
Παγκράτιος — императорски протоспатарий при Великата етерия и клисурарх на Месемврия, 281
Παγκράτιος Βῆκενης — 339—400 α
Παῦλος Μονομάχος — антипат, патриций и императорски протоспатарий: императорски сакеларий, 134, логотет на геника, 127
Πέτρος — антипат, патриций, протоспатарий при хрисотриклиниума и императорски сакеларий, 133
Πέτρος — василевс, 1
Πέτρος — императорски протоспатарий и доместик на западните схоли, 148—151; патриций и доместик на западните схоли, 152—158

Πέτρος — императорски протоспатарий при манглавитите, 57—58
Πέτρος — императорски протоспатарий и стратег на Дръстър, 218—219
Πέτρος — императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол, 257—258
Πέτρος — императорски протоспатарий. . ., 486
Πησοτα — вардарий, 61
Πόθος — примикирий, китонит и етериарх, 65
Ῥωμανός — протоспатарий и доместик на крепостните стени, 185—186
Σισίνιος — кувуклисий. . . . , 386
Σισίνιος — императорски протоспатарий и катепан на Теодоропол, 228—231
Σταυράκιος — императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, 249
Στέφανος — антипат, патриций и доместик на западните схоли, 159—160
Στέφανος — митрополит на Йоанопол, 389
Στέφανος — монах, 397
Στέφανος — императорски нотарий, 124
Στέφανος — императорски протоспатарий и стратег на Нови Стримон, 283—288
Στυλιανός — трапезит, 31
Συμεών — вест и катепан на Подунавието, 289; вестарх и катепан на Адрианопол и Месемврия, 195—196
Συμεών — магистър и логотет на дрома, 128—129
Τζουρβανέλης 'Αβουχαρβης — императорски протоспатарий и стратег, 374—376
Φιλητος — протоспатарий при хрисотриклиниума и идик, 135
Φιλομάτης — императорски протоспатарий при манглавитите, 59—60
Χριστόδουλος — императорски протоспатарий и стратег на Самос, 320
Χριστοφόρος — императорски клирик и хартуларий, 382
Χριστοφόρος — остиарий. . . , 23
Χριστοφόρος — протосинкел и митрополит на Дръстър, 388
Χριστοφόρος спатарокандидат и турмарх, 487

3. ТОПОНИМИ

'Αγχιάλου — куратор Андреа, 197—198
'Αδριανουπόλεως — дук Теодорокан, 194
'Αδριανουπόλεως-Μεσημβρίας — катепан Симеон, 195—196
'Ανατολικών — стратег Диоген, 199—200
— стратег Леон Мелисин, 201
'Αρκαδιουπόλεως — василик Леон, 202—204
— турмарх Катакалон, 205
'Αρκαδιουπόλεως-Μεσημβρίας — ἐκ προσώπου Андроник, 206—207
Βερόης — стратег Андроник, 208—214
Βρύσεως — архиепископ Никифор, 387
Δοροστόλου — стратег Аркадий, 217
— стратег Леон Саракинопул, 215—216
Δοροστόλου-'Ιωαννουπόλεως — стратег Леон Саракинопул, 259—277
Δρίστρας — стратег Петър, 218—219
— митрополит Христофор, 388
Δρουγουβιτείας — стратег Исак, 220—221 α
— анаграф Константин, 477
— анаграф Михаил Склир, 224
Δυρραχίου — стратег Никита Пигонит, 225
Ελλάδος — стратег Константин, 226
Ἡράκλειας — турмарх Катакалон, 227
Θεοδωρουπόλεως — катепан Сисиний, 228—231
Θρᾴκης — стратег Василий Аргир, 232—233
— стратег Исак, 234—236
Θρᾴκης-'Ιωαννουπόλεως — стратег Леон Саракинопул, 239—244
— стратег Никифор Ксифиа, 250
— стратег Ставракий, 249
— стратег Теофан, 245—248
Θρᾴκης-Μακεδονίας — съдия Йоан Радин, 251
Θρᾴκης-Μεσοποταμίας — дук Дамян Добромир, 237—238
'Ιωαννουπόλεως — стратег Катакало, 252—256

— стратег Петър, 257—258
— митрополит Стефан, 389
'Ιωαννουπόλεως-Δορο- — стратег Леон Саракинопул, 259—277
στόλου
'Ιωαννουπόλεως-Θράκης — стратег Леон Саракинопул, 239—244
— стратег Никифор Ксифиа, 250
— стратег Ставракий, 249
— стратег Теофан, 245—248
Καππαδοκίας — стратег Константин, 278
Μακεδονίας — стратег Исак, 279
Μακεδονίας-Θράκης — съдия Йоан Радин, 251
Μεσημβρίας — клисурарх Алексий, 280
— клисурарх Панкратий, 281
— архиепископ Иларион, 390—393
Μεσημβρίας-'Αδριανουπό- — катепан Симеон, 195—196
λεως
Μεσημβρίας-'Αρκαδιουπό- — ἐκ προσώπου Андроник, 206—207
λεως
Μεσοποταμίας — катепан Михаил, 282
Μεσοποταμίας-Θράκης — дук Дамян Добромир, 237—238
Μάγγανα — протонотарий Михаил, 138
Νέος Στρυμών — стратег Стефан, 283—288
Παραδουνάβου — катепан Симеон, 289
— ἐκ προσώπου Адралест, 290
Περσθλάβας — стратег Йоан, 291—297
— стратег Константин Карантин, 298—302
Περσθλάβας (μεγάλης) — стратег Андроник Дука, 303
Περσθλαβίζας — стратег Аеций, 304—307
— стратег Йоан Малеси, 308, 308 α
— стратег Леон Пигонит, 309—310
— стратег Мелиас, 311
— стратег Омалис, 312
Πετρίον — куратор Йоан, 137
— куратор Теофилакт, 136
Σάμος — стратег Йоан Ксифилин, 315—319
— стратег Теофил Агиозахарит, 313—314
— стратег Христодул, 320
Σευεριάδος — епископ Григорий, 394
Φιλιππουπόλεως — стратег Константин Петрос, 321
Χερσώνος — стратег Леон (?), 322

4. ТИТЛИ И ДЛЪЖНОСТИ

ἀκτουάριος — Аркадий, императорски протоспатарий, 10
ἀναγραφεύς — на Другувития — Константин (?), 477
— на Другувития — Михаил Склир, протопроедър, 224
'ανθύπατος — Варда, патриций и дук, 324—326
— Григорий Маврокатакалон, катепан, 330
— Дамян Добромир, патриций и дук на Тракия и Месопотамия, 237—238
— Исак, патриций и комес на императорската конюшня, 192
— Константин ?, патриций, 476
— Леон Мелисин, доместик на западните схоли, 161
— Мегистос, патриций, императорски протоспатарий и логотет на геника, 126
— Никифор ?, 483
— Павел Мономах, патриций, императорски протоспатарий и сакеларий, 134
— Петър, патриций, протоспатарий при хрисотриклиниума и императорски сакеларий, 133
— Стефан, патриций и доместик на западните схоли, 159—160
— N., патриций, 501
ἀρτικλίνης — Евфимий, императорски протоспатарий, 11—14
'αρχιεπίσκοπος — на Врисис, Никифор, 387
— на Месемврия, Иларион, 390—393
ἀσηκρῆτις — Василий, остиарий, ἐκ προσώπου на логотета на стадата, 132
— Мануил, спатарокувикуларий, 118—119
— Никита Митилинайос, 120
αὐτοκράτωρ — Василий II, 2—7

βαρδάριος	—	Писота, 61
βασιλεὺς	—	Петър I, 1
βασιλικὸς	—	на Аркадиопол, Леон, императорски спатарокандидат, 202—204
βεστάρχης	—	Андроник Филокалис, катепан, 323
	—	Василий Глава, 70, 77?
	—	Врахамий Аршакид, 71—72
	—	Михаил ?, катепан на Месопотамия, 282
	—	Йоан Радин, съдия на велума, Тракия и Македония, 251
	—	Симеон, катепан на Адрианопол и Месемврия, 195—196
	—	Теодор Добромир, 73—75
βέστης	—	Симеон, катепан на Подунавието, 289
γενικὸς вж. λογοθέτης τοῦ γενικοῦ		
διάκονος	—	на Новата църква, Теодул, монах и синкел, 378
διοικητής	—	καὶ ἐκ προσώπου на Аркадиопол и Месемврия, Андроник, 206—207
δισύπατος	—	Варда Валнеа, катепан, 327
δομέστικος τῶν ἐξκουβίτων	—	N., императорски протоспатарий, 178
δομέστικος τῶν ἱκανάτων	—	Константин, императорски протоспатарий, 175
	—	Никифор Цурак, протоспатарий, 176—177
	—	Теодор, императорски протоспатарий, 166
δομέστικος τῶν ἱκανάτων τῆς Δύσεως	—	Леон Саракинопул, императорски протоспатарий, 168—174
δομέστικος τῶν νουμέρων	—	Михаил, протоспатарий при хрисотриклиниума, 184
δομέστικος τῶν σχολῶν	—	Никифор, магистър, 163
	—	Теодор, императорски протоспатарий, 166
δομέστικος (μέγας) τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως	—	Алексий Комнин, севаст, 164—165
δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως	—	Леон Мелисин, антипат и патриций, 161; магистър 162
	—	Петър, императорски протоспатарий, 148—151; патриций 152—158
	—	Стефан, антипат и патриций, 159—160
δομέστικος τῶν τειχέων	—	Роман, протоспатарий, 185—186
δομέστικος τοῦ δ.	—	Василий, 297
δρουγγάριος τῆς βίγλης	—	Кириак, патриций, 180—182
δοὺξ	—	Варда, антипат и патриций, 324—326
	—	на Тракия и Месопотамия, Дамян Добромир, антипат и патриций, 237—238
	—	Константин Умбертопул, протонобелисим, 331
	—	на Адрианопол, Теодорокан, патриций, 194
ἐκ προσώπου	—	на Подунавието, Адралест, протоспатарий, 290
	—	и диокет на Аркадиопол и Месемврия, Андроник, 206—207
	—	на логотета на стадата, Василий, остиарий и асикрит, 132
	—	Николай Торник, протоспатарий, 141—142
	—	N., спатарокувикуларий, 143
ἐξάκτωρ	—	N., императорски протоспатарий и съдия на иподрома, 140
ἐξκούβιτος	—	Никифор, императорски протоспатарий, 179
ἐπίσκοπος	—	на Севериада, Григорий, 394
ἐπὶ τῆς βασιλικῆς τραπέζης	—	Стилиан, 31
ἐπὶ τῆς τραπέζης	—	Теодор, 29—30
ἐπὶ τῆς μεγάλης ἑταιρείας	—	Димитър, императорски спатарокандидат, 62
	—	Манасий, императорски протоспатарий, 63
	—	Панкратий, императорски протоспатарий и клисурарх на Месемврия, 281
	—	N., протоспатарий при хрисотриклиниума, 64
ἐπὶ τοῦ εἰδικοῦ λόγου	—	Филит, протоспатарий при хрисотриклиниума, 135
ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος / β. κοιτῶνος	—	Анти, примикирий, 16
	—	Йоан Даватин, императорски примикирий, 17—18
	—	Константин, патриций и препозит, 15
	—	Евстатий, 19
	—	Потос, примикирий и етериарх, 65
ἐπὶ τοῦ μαγγλαβίου	—	Леон Мукат, императорски протоспатарий, 32—54
	—	Мариан, императорски протоспатарий, 55
	—	Михаил, императорски протоспатарий, 56
	—	Петър, императорски протоспатарий, 57—58
	—	Филоматий, императорски протоспатарий, 59—60

ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν	— Леон, императорски протоспатарий и василик на Аркадиопол, 302—304
	— Михаил, императорски спатарокандидат и протонотарий на императорския дом в Манган, 138
ἐπὶ τῶν ὀξέων	— Никита (?), императорски протоспатарий, 525
ἑταιρειάρχης	— Потос, примикирий и китонит, 65
κατεπάνω	— Андроник Филокалис, вестарх, 323
	— Варда Валнеа, дисипат, 327
	— Григорий Мавракатакалон, антипат, 328—330
	— на Подунавието, Симеон, вест, 289
	— на Адрианопол и Месемврия, Симеон, вестарх, 195—196
	— на Месопотамия, Михаил ?, вестарх, 282
	— на Теодоропол, Сисиний, императорски протоспатарий, 228—231
κλεισουράρχης	— на Месемврия, Алексий, императорски спатарокандидат, 280
	— на Месемврия, Панкратий, императорски протоспатарий при Великата етерия, 281
κληρικός (βασιλικὸς)	— Григорий, 383—385
	— Христофор, хартуларий, 382
κόμης τοῦ σταύλου	— Исак, антипат и патриций, 192
	— Леон Саракинопул, патриций, 191
κουβικουλάριος	— Димитър ?, хартуларий, 508
κουβουκλήσιος	— Йоан, нотарий, 379—381
	— Сисиний, 386
κουράτωρ	— на Анхиало, Андреа, протопапиас, 197—198
κουράτωρ τοῦ Πετρίου	— Теофилакт, примикирий, 136
κουράτωρ τῶν βασιλικῶν οἴκων τοῦ Πετρίου	— Йоан, остиарий, 137
κουροπαλάτης	— Константин Антиох, 76
	— Никифор Хрисоцифуди, 77
κριτὴς ἐπὶ τοῦ ἱπποδρόμου	— Мариан, императорски протоспатарий, 139
	— N., протоспатарий при хрисотриклиниума и екзактор, 140
κριτὴς τοῦ βήλου	— и на Тракия и Македония, Йоан Радин, вестарх, 251
λογοθέτης τοῦ γενικοῦ	— Мегистос, антипат, патриций и императорски протоспатарий, 126
	— Павел Мономах, патриций, императорски протоспатарий, 127
λογοθέτης τοῦ δρόμου	— Симеон, магистър, 128—129
μάγιστρος	— Никифор, доместик на схолите, 163
	— Леон Мелисин, доместик на западните схоли, 162
	— Симеон, логотет на дрома, 128—129
μανδάτωρ	— Константин, императорски спатарокувикуларий, 125
μητροπολίτης	— на Дръстър, Христофор, протосинкел, 388
	— на Йоанопол, Стефан, 389
	— Георги (?), 395
	— Константин, 474—475
μοναχή	— Евдокия Филокалина, 396
μοναχός	— Стефан, 397
	— Теодул, синкел и дякон на Новата църква, 377—378
νιψιστάριος	— Никита, примикирий, 20
νοτάριος	— Григорий, спатарокандидат, 121—122
	— Никифор, 123
	— Стефан, 124
νοτάριος (πατριαρχικός)	— Йоан, кувуклисий, 379—381
ὀστιάριος	— Анастасий, 21
	— Василий, асикрит и ἐκ προσώπου на логотета на стадата, 132
	— Евстатий, хартуларий, 146
	— Йоан, куратор на Петра, 137
	— Теодор, 22
	— Христофор, 23
παπίας (πρωτοπαπίας)	— Андреа, императорски куратор на Анхиало, 197—198
παπίας (μέγας)	— Георги, императорски протоспатарий, 24—26
παρακοιμώμενος	— Василий, проедър на сената, 24—26
πατρίκιος	— Анастасий Полис, стратег, 341
	— Варда, антипат и дук, 324—326
	— Василий Аргир, стратег на Тракия, 232—233
	— Георги (?) . . ., 456
	— Григорий Кладон, стратег, 353
	— Григорий Мавракатакалон, стратег, 354

— Дамян Добромир, антипат и дук на Тракия и Македония, 237—238
— Исак, стратег на Македония, 279; антипат и комес на императорската конюшня, 192
— Йоан Дукица, 78
— Йоан Лулу, 79
— Йоан Малеси, стратег, 359
— Кириак, друнгарий на виглата, 180—182
— Константин (?), антипат, 476
— Константин, препозит и филакс, 15
— Константин, стратег на Елада, 226
— Константин, стратег на Кападокия, 278
— Константин Даласин (?), 490
— Леон Мелисин, стратег на Анатолик, 201; антипат и доместик на западните схоли, 161
— Леон Саракинопул, комес на императорската конюшня и протостратор, 191
— Мегистос, антипат, императорски протоспатарий и логотет на геника, 126
— Никита Пигонит, стратег на Дирахиум, 225
— Николай (?), стратег, 484
— Павел Мономах: антипат, императорски протоспатарий и сакеларий, 134; императорски протоспатарий и логотет на геника, 127
— Петър, доместик на западните схоли, 151—157
— Петър, протоспатарий при хрисотриклиниума и императорски сакеларий, 133
— Стефан, антипат и доместик на западните схоли, 159—160
— Теодорокан, дук на Адрианопол, 194
— Теофан, протовестиарий, 27—28
— Теофил Агиозахарит, стратег на Самос, 313—314
— N., доместик на западните схоли, 158
— N., антипат, 501

πραιπόσιτος
— Константин, патриций и филакс, 15
— N., 492

πριμικήριος
— Анти, 16
— Йоан Даватин, 17—18
— Мануил Цинцилук, императорски спатарокандидат, 66
— Михаил, . . . , 69
— Никита, нипсистарий, 20
— Потос, китонит и етериарх, 65
— Теофилакт, куратор на Петра, 136
— N., 67—68

πρόεδρος
— Василий, паракимомен, 80—81
— Григорий Куркуа, 82

πρωτοβέστης
— Василий Глава, 83—86

πρωτοβεστιάριος
— Теофан, патриций, 27—28

πρωτονοβελλίσιμος
— Константин Умбертопул, дук, 331

πρωτονοτάριος
— на дрома, Йоан, императорски протоспатарий при хрисотриклиниума, 130
— на императорския дом в Мангана, Михаил, спатарокандидат, 138

πρωτοπαπίας вж. παπίας

πρωτοπρόεδρος
— Михаил Склир, анаграф на Другувития, 224
— Теодор Добромир, 87—88

πρωτοσπαθάριος
— Аврам, стратег, 332—333
— Адралест, ἐκ προσώπου на Подунавието, 290
— Аеций, стратег на Преславица, 304—307
— Андроник, стратег на Верое, 208—212
— Андроник Дука, стратег на Велики Преслав, 303
— Аркадий, стратег, 347—352
— Василий Цинцилук, 92
— Йоан Мал. .а, стратег на Преславица, 308
— Константин Оп, стратег, 361
— Леон Гуделис, стратег, 362
— Леон Йасит, стратег, 369—371
— Леон Пигонит, стратег на Преславица, 309—310
— Леон, ... на Другувития, 222—223

— Мелиас, стратег на Преславица, 311
— Михаил Аталиат, таксиарх, 190
— Никифор Иасит, стратег, 372
— Никифор Цуракис, 176—177
— Николай Торник, ἐκ προσώπου, 141—142
— Омалис, стратег на Преславица, 312
— Роман, доместик на крепостните стени, 185—186
— Теодор, стратег, 355
— Теодор Касницис, стратег, 464
— Теодор Кастамонит, стратег, 356
— Теодор Кладон, 93
— Теодорит, стратег, 357
— Теофилакт (?), стратег, 358
— N., 506, 509

πρωτοσπαθάριος (βασιλικὸς)
— Аеций, стратег, 334—340
— Аркадий, актуарий, 10
— Аркадий, стратег на Доростол, 217
— Георги, мегас папиас, 24—26
— Диоген, стратег на Анатолик, 199—200
— Евфимий, артиклиний, 11—14
— Йоан, стратег на Преслав, 291—297
— Йоан, топотирит на стратилата, 167
— Йоан Таронит, 96
— Исак, стратег на Другувития, 220—221α; на Тракия, 234—236
— Катакало, стратег на Йоанопол, 252—256
— Катакалон, ... , 473
— Константин, доместик на иканатите, 175
— Константин Петрос, стратег на Филипопол, 321
— Леон (?), стратег на Херсонес, 322
— Леон Мукат, протоспатарий при манглавитите, 32—55
— Леон Саракинопул: доместик на западните иканати, 168—174; стратег на Доростол, 215—216; стратег на Йоанопол и Доростол, 259—288; стратег на Тракия и Йоанопол, 239—244
— Манасий, етериарх, 63
— Мариан, протоспатарий при манглавитите, 55
— Мариан, стратег, 479
— Мариан, съдия на хиподрома, 139
— Мегистос, антипат, патриций и логотет на геника, 126
— Михаил, протоспатарий при манглавитите, . . . , 56
— Михаил, стратег, 364—365
— Михаил Скопелос, стратег, 363
— Михаил, . . . 97, 480
— Никифор, екскувит, 179
— Никифор Ксифиа, стратег на Тракия и Йоанопол, 250
— Никола (?), турмарх, 485
— Павел Мономах; антипат, патриций и императорски сакеларий, 134; патриций и логотет на геника, 127
— Панкратий, етериарх и клисурарх на Месемврия, 281
— Петър, доместик на западните схоли, 148—151
— Петър, протоспатарий при манглавитите, 57—58
— Петър, стратег на Дръстър, 218—219
— Петър, ... , 486
— Сисиний, катепан на Теодорокан, 228—231
— Ставракий, стратег на Тракия и Йоанопол, 249
— Стефан, стратег на Нови Стримон, 283—288
— Теодор, доместик на иканатите?, 166
— Теодор Таутука, 94—95
— Теофан, стратег на Тракия и Йоанопол, 245—248
— Теофан, стратег . . . . , 466
— Филоматий, протоспатарий при манглавитите, 59—60
— Христодул, стратег на Самос, 320
— Чорвандел Абухараб, стратег, 374—376
— N., доместик на екскувитите, 178

πρωτοσπαθάριος ἐπὶ τοῦ χρυσοτρικλίνου
— Аркадий, 98—109
— Йоан, протонотарий на дрома, 130
— Йоан, стратег, 467

— Константин Карантин, стратег на Преслав, 298—302
— Константин (?), . . . анаграф на Другувития, 477
— Михаил, доместик на нумерите, 184
— Никита Касницис, стратег, 366—368
— Никита ?, хартуларий на дрома, 131
— Петър, антипат, патриций и сакеларий, 133
— Филит, идик, 135
— N., при великата етерия, 64
— N., съдия на хиподрома и екзактор, 140
— N., стратег, 488

πρωτοσπαθάριος-ὕπατος
— Василий Глава, 89—91
— Константин Касиан, стратег, 360
— N., Малеси, стратег, 481

πρωτοστρατηγὸς
— Михаил, 193

πρωτοστράτωρ
— Леон Саракинопул, патриций и комес на императорската конюшня, 191

πρωτοσύγκελος
— Христофор, митрополит на Дръстър, 388

σακελλάριος (βασιλικὸς)
— Павел Мономах, антипат, патриций и императорски протоспатарий, 134
— Петър, антипат, патриций и протоспатарий при хрисотриклиниума, 133

σεβαστός
— Алексий Комнин, велик доместик, 164—165

σπαθάριος
— Михаил, 111
— Теодор, 110
— Теодор Цанци, топотирит на аритмите, 183
— N., таксиарх, 544

σπαθαροκανδιδᾶτος
— Георги (?), 458
— Григорий, нотарий, 121—122
— Катакалон, турмарх на Аркадиопол, 205
— Катакалон, турмарх на Хераклея, 227
— Теодор Дисипат, стратег, 471
— Теодот Стипиот, 116—117

σπαθαροκανδιδᾶτος (βασιλικὸς)
— Алексий, клисурарх на Месемврия, 280
— Аргир, 112
— Дамян, 113—115
— Димитър, при великата етерия, 62
— Константин, . . . 147
— Леон, василик на Аркадиопол, 202—204
— Леон, ... , 472
— Мануил Цинцилук, примикирий, 66
— Михаил, протонотарий на императорския дом в Манган, 138
— Христофор, турмарх, 487
— N., 510, 519, 540

σπαθαροκουβικουλάριος
— Василий, турмарх, 455
— Димитър, хартуларий, 508
— Константин? . . . 500
— Мануил, асикрит, 118—119
— καὶ ἐκ προσώπου, 143

στρατηγὸς
— Аврам, протоспатарий, 332—333
— Аеций, императорски протоспатарий, 334—340
— Аеций, протоспатарий и стратег на Преславица, 304—307
— Анастасий Полис, патриций, 341
— Андроник, 342—346
— Андроник, стратег на Верое, 213—214
— Андроник, протоспатарий и стратег на Верое, 208—212
— Андроник Дука, протоспатарий и стратег на Велики Преслав, 303
— Аркадий, протоспатарий, 347—352
— Аркадий, императорски протоспатарий и стратег на Доростол, 217
— Василий Аргир, патриций и стратег на Тракия, 232—233
— Григорий Кладон, патриций, 353
— Григорий Мавроκатакалон, 354
— Диоген, императорски протоспатарий и стратег на Анатолик, 199—200
— Исак, императорски протоспатарий и стратег: на Другувития,

220—221 α; на Тракия, 234—236; патриций и стратег на Македония, 279
— Йоан, императорски протоспатарий и стратег на Преслав, 291—297
— Йоан, протоспатарий при хрисотриклиниума, 467
— Йоан Малеси, патриций, 359
— Йоан Мал. . а, протоспатарий и стратег на Преславица, 308, 308 α
— Йоан Ксифилин, стратег на Самос, 315—319
— Катакало, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол, 252—256
— Константин, патриций и стратег на Елада, 226
— Константин, патриций и стратег на Кападокия, 278
— Константин Карантин, протоспатарий при хрисотриклиниума и стратег на Преслав, 298—302
— Константин Касиан, протоспатаро-ипат, 360
— Константин Оп, протоспатарий, 361
— Константин Петрос, императорски протоспатарий и стратег на Филипопол, 321
— Леон (?) императорски протоспатарий и стратег на Херсонес, 322
— Леон Гуделис, протоспатарий, 362
— Леон Иасит, протоспатарий, 369—371
— Леон Пигонит, протоспатарий и стратег на Преславица, 309—310
— Леон Саракинопул, императорски протоспатарий и стратег на: Доростол, 215—216; Йоанопол и Доростол, 259—277; Тракия и Йоанопол, 239—244
— Леон. . . . , протоспатарий и стратег на Другувития, 222—223
— Мариан, императорски протоспатарий, 479
— Мелиас, протоспатарий и стратег на Преславица, 311
— Михаил, императорски протоспатарий, 364—365
— Михаил Скопелос, императорски протоспатарий, 363
— Никита Касницис, протоспатарий при хрисотриклиниума, 366—368
— Никита Пигонит, патриций и стратег на Дирахиум, 225
— Никифор Иасит, протоспатарий, 372
— Никифор Ксифиа, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, 250
— Никифор Филокалис, 373
— Никола, патриций, 484
— Омалис, протоспатарий и стратег на Преславица, 312
— Петър, императорски протоспатарий и стратег на Дръстър, 218—219
— Петър, императорски протоспатарий и стратег на Йоанопол, 257—258
— Ставракий, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, 249
— Стефан, императорски протоспатарий и стратег на Нови Стримон, 283—288
— Теодор, протоспатарий, 355
— Теодор Дисипат (?), спатарокандидат, 471
— Теодор Касниц, протоспатарий, 464
— Теодор Кастамонит, протоспатарий, 356
— Теодорит, протоспатарий, 357
— Теофан, императорски протоспатарий и стратег на Тракия и Йоанопол, 245—248
— Теофан, императорски протоспатарий. . . ., 466
— Теофилакт (?), протоспатарий, . . . 358
— Теофил Агиозахаритис, патриций и стратег на Самос, 313—314
— Христодул, императорски протоспатарий и стратег на Самос, 320
— Чорвандел Абухараб, протоспатарий, 374—376
— N., Малеси, протоспатаро-ипат, 481
— N., протоспатарий при хрисотриклиниума, 488
— N., протоспатарий, 506, 509
— N., 489, 517

σύγκελος — Теодул, монах и дякон на Новата църква, 377—378
ταξίαρχης — Врахамий, спатарокандидат, 187
— Елпидий Врахамий, 188
— Михаил Алиат, протоспатарий, 190
— N., Стравотрихарис, 189
— N., спатарий, 544
τοποτηρητής — на аритмите, Теодор Цанци, императорски протоспатарий, 183
— на стратилата, Йоан, императорски протоспатарий, 167
τουρμάρχης — Василий, . . ., 455
— Катакалон, спатарокандидат и турмарх на Аркадиопол, 205
— Катакалон, спатарокандидат и турмарх на Хераклея, 227
— Лаврентий (?), 532
— Никола (?), спатарий, 484
— Христофор, императорски спатарокандидат, 487
ὕπατος / πρωτοσπαθάρο-ὕπατος
φύλαξ — Константин, патриций и препозит при китонитите, 15
χαρτουλάριος — Димитър, кувикуларий, 508
— Евстатий, остиарий, 144—146
— Никита, протоспатарий при хрисотриклиниума и хартуларий на дрома, 131

5. ИЗОБРАЖЕНИЯ

А. Христос
а) бюст: 1, 2—7, 32—54, 423
б) на трон: 8—9.
Б. Кръст
а) обикновен: 61
б) на св. Андрей: 128—129
в) равнораменен: 228—231, 315—319, 338—340, 546
г) орнаментиран, гръцки: 125, 131, 135, 320, 382, 477, 486
д) двойнопресечен, разцъфнал, патриаршески: 10, 11—14, 21, 23, 62, 64, 124, 125, 126, 133, 136, 141—142, 143, 147, 158, 185—186, 199—200, 218—219, 220—221, 221 α, 232—233, 234—236, 257—258, 278, 279, 280, 281, 291—297, 312, 321, 324—326, 380—381, 386, 389, 395, 396, 424, 432—433, 434—439, 455, 468, 472, 473, 478, 488, 492, 498, 506, 508, 514, 522, 532, 536, 537, 541, 549
е) двойнопресечен, патриаршески: 250
ж) неопределен по тип кръст: 67—68, 501, 524
В. Богородица
а) бюстово изображение, държи пред гърдите медальон с образа на Младенеца: 73—75, 79, 87—88, 96, 98—109, 184, 225, 369—371, 373, 415, 426, 485, 495, 499, 500, 530
б) бюстово изображение с поставени пред гърдите ръце: 20, 205, 298—302, 407—410, 410 α—β, 429—430, 452
в) бюстово изображение, с медальон на гърдите и ръце, вдигнати в оранс: 224, 251, 323, 373, 398, 443—444, 517
г) както по-горе, но без медальон: 421
д) бюстово изображение, държи Младенеца наляво: 130, 163, 377, 378
е) права, в цял ръст, с медальон на гърдите и с вдигнати в оранс ръце: 15
ж) права върху супендиум, в полупрофил надясно, ръцете ѝ са поставени пред гърдите, насочени към представената горе вдясно Божия десница: 78
з) на трон, държи медальон с образа на Младенеца: 76, 388
и) неясен тип: 428, 528, 529, 544
Г. Светци
1. Василий (бюст): 411—412
2. Георги:
а) бюст: 183—193, 194, 359 и св. Теодор, 456, 457, 458, 459
б) прав: 71—72, 462
3. Герман (бюст): 425
4. Григорий (бюст): 121—122 (Чудотворец), 394
5. Димитър
а) бюст: 57—58, 188, 328—329, 330, 369—371, 372, 449—451, 453, 474—475, 493
б) прав: 164—165, 353, 354, 445
в) мъченик: 465
6. Евстатий
а) бюст: 19
б) прав: 360
7. Захарий, пророк (бюст): 313—314

8. Йоан Предтеча (Продромос)
а) бюст: 112, 342—346, 401, 470, 534, 454
9. Йоан Златоуст (бюст): 431
10. Йоан Нови (бюст): 469
11. Меркурий (бюст): 82
12. Мина (?) (бюст): 116—117
13. Михаил (архангел)
а) бюст: 59—60, 65, 69, 83—86, 89—91, 92, 97, 222—223, 357, 362, 427, 491, 538
б) прав: 70, 138, 249, 331, 441
14. Никита (бюст): 120
15. Никола
а) бюст: 93, 140, 178, 189, 202—204, 213—214, 222—223, 289, 308, 308 α, 327, 363, 379, 404—406, 420, 422, 442, 452, 490, 467, 479, 490, 495, 505, 543
б) прав: 195—196, 446—448
16. Панталеймон (бюст): 66, 283—288
17. Прокопий (бюст): 29—30, 123, 159—160
18. Симеон Богоприимец (бюст): 388
19. Теодор Стратилат
а) бюст: 16, 77, 303, 304—307, 311, 334—337, 355, 356, 359 — и св. Георги, 374—376, 440, 464, 471, 476, 489, 504, 548
б) прав: 22, 166, 179
в) мъченик (бюст): 454
20. Теодор Тирон (бюст): 366—368

Д. Разни

1. Кентавър: 364—365
2. Палмети: 132
3. Паун: 63, 460—461
4. Пентаграма: 255—256
5. Птици: 397, 520, 526
6. Розета: 111, 113—115, 228—231, 416—418, 497, 513

Е. Монограм: 111, 127, 134, 139, 148—151, 152—154, 197—198, 227, 252—254, 387, 390—393, 508

6. ПАТРОНИМИ, ТОПОНИМИ И ОМОНИМИ КЪМ КОМЕНТАРА

Абидос — 161—162
Аврам — 10
Адрианопол — 15, 71—72, 161—162, 331, 402—403
Алексий I Комнин — 17—18, 120, 164—165
Алеп (Халеп) — 148—158, 298—302, 407—410, 413—414, 419
Амид(а) — 311
Ана Комнина — 76, 96, 328—330, 331
Анатолик — 161—162, 248
Андроник Цинцилук, упр. на Лаодикея — 92
Антиохия — 148—158, 161—162, 163, 194
Анхиало (Поморие) — 73—75, 135
Ариева — 331
Аристакес Ластиверци — 232—233
Армения — 225
Атина — 116—117, 195—196, 251, 402, 403

Багдад — 163
Баткун, с., Пловдивско — 82
Беркри — 225
Берлин — 309—310
Булгарофигон — 311
България — 27—28, 61, 77, 87—88, 148—158, 164—165, 168—174, 179, 194, 202—204, 220—221, 228—231, 237—238, 248, 323, 357

Варда Карантин, протоспатарий — 407—410
Варда Склир, магистър — 148—158, 163, 167
Варда Фока — 161—162, 180—182
Вардар, р. — 61
Василий I, виз. император — 71—72, 377—378
Василий II, виз. император — 87—88, 96, 128—129, 161—162
Василий, митр. на Цезарея — 128—129
Василий Гутос, архигетис — 188
Василий Даватин, протокуропалат — 17—18

Василий Лакапин, паракимомен — 161—162
Василий Мусараф — 413—414
Василий Теодорокан — 402—403
Василий Цинцилук, хартуларий — 92
Ватопед, ман. — 163
Велико Търново — 32—54, 164—165
Верое (Стара Загора) — 96, 164—165, 199—200, 283—288
Виген, арменски принц — 399—400
Виген, стратег на Солун — 399—400
Византия — 61, 71—72, 78, 87—88, 92, 161—162, 163, 164—165, 168—174, 179, 187, 237—238, 248, 282, 374—376
Владчерт, катепан на Месемврия — 87—88
Волерон, тема — 96

Георги Мелиас, стратег — 311
Георги Сурсувул (ичиргубоил) — 27—28
Григорий, императорски спатарокандидат — 460—461
Григорий Аршакид — 71—72
Григорий Бакуриани, велик доместик — 331
Григорий Вихкаци, стратег — 279
Григорий Цинцилук, монах — 92
Грузия — 163

Даватин, дук на Едеса — 17—18
Давид, куропалат — 163
Давид Арианит — 194
Дебелт, с., Бургаско — 77
Димитър, императорски кандидат — 62
Диногеция — 195—196, 289
Добромир, упр. на Верея — 87—88
Другувития — 192
Дръстър — 8—9, 80—81, 158, 163, 283—288, 328—330, 357, 402—403
Дунав, р. — 98—109, 399—400, 407—410, 535
Дъмбъртън Оукс — 73—75, 76, 82, 87—88, 116—117, 128—129, 133, 180—182, 191, 224, 323, 328—330, 331, 341, 362, 369—371, 402—403, 411—412

Евдомон — 27—28
Европа — 168—174
Евстатий Воила — 78
Евхаита — 228—231
Едеса — 17—18, 27—28, 78
Елпидий Врахамий, куропалат — 188
Ермитаж — 71—72, 82, 87—88, 369—371, 399—400

Злати войвода, с., Сливенско — 8—9, 164—165, 327, 400 α, 407—410

Иван Владислав, бълг. цар — 225
Ивирон, ман. — 93
Игор, руски княз — 27—28
Исак I Комнин — 164—165, 225
Истанбул — 251, 369—371, 382
Италия — 232—233, 361

Йоан Даватин, свещеник — 17—18
Йоан Дука, кесар — 78
Йоан Дукица, катепан — 78
Йоан Зонара — 159—160, 161—162
Йоан Итал — 388
Йоан VIII Ксифилин, виз. патриарх — 315—319
Йоан Ксифилин, вестарх — 315—319
Йоан Малеси, куропалат — 359
Йоан Мистик, парадинаст — 27—28
Йоан Радин, патриций — 251
Йоан Скилица — 15, 32—54, 70, 80—81, 87—88, 134, 148—158, 159—160, 163, 188, 193, 194, 225, 341, 362, 407—410, 413—414

Йоан Таронит, епарх — 96
Йоан Таронит, претор и анаграфевс — 96
Йоан Таронит, протокуропалат — 96
Йоан Таронит, севаст — 96
Йоан I Цимисхий — 80—81, 148—158, 168—174, 199—200, 228—231

Кали Бакуриани — 17—18
Кападокия — 148—158, 281, 311
Катакалон Тарханиот — 195—196
Кекавмен, виз. хронист — 323
Кизик — 17—18, 331, 361
Кипър — 188
Козма Цинцилук, монах — 92
Константин VIII, виз. император — 2—7, 188, 289, 361
Константин, антипат-патриций — 278
Константин, екскувит — 179
Константин, нипсистарий — 20
Константин Алопос, магистър — 251
Константин VII Багренородни — 71—72, 94—95, 141—142
Константин Даласин — 490
Константин Добромир, топотирит — 87—88
Константин X Дука — 78, 377—378
Константин Митилинеос, архиепископ — 120
Константин Митилинеос, проедър — 120
Константин IX Мономах — 164—165, 193, 202—204
Константин Оп, катепан на Италия — 361
Константин Оп, протонобелисим — 361
Константин Склир, вестарх и съдия — 251
Константин Хапси, вестарх — 416—418
Константинопол (Цариград) — 27—28, 96, 137, 163, 195—196
Красен, местност, Панагюрско — 71—72
Крумово градище, местност, Карнобатско — 77

Лаодикея — 92
Лариса — 279, 323
Левунион — 331
Лека — 87—88
Леон Гуделис, магистър — 362
Леон Даватин, вестарх — 17—18
Леон Даватин, упр. на Едеса — 17—18
Леон Даватин, упр. на Месемврия — 17—18
Леон Даватин, протовестиарий — 17—18
Леон Дякон — 80—81, 148—158
Леон Хиросфакт, магистър — 419
Леон Цимцилук — 92
Ликандос, тема — 311
Лиудпранд — 128—129
Лулу, емир — 79
Лъв VI, виз. император — 94—95

Македония — 96, 161—162, 188, 192, 194, 279
Мала Азия — 168—174, 327, 362
Малък Преслав — 194, 228—231, 248
Мамистра, тема — 311
Манасес де Були, рицар — 63
Мануил I Комнин — 92
Марица, р. — 76, 331
Мария, българ. царица — 1, 27—28
Матей Едески — 225
Мелиас, магистър — 311
Мелитена — 311
Месемврия — 17—18, 87—88
Мизия — 148—158, 188
Михаил, анаграфевс на Пафлагония — 281
Михаил Аколут, патриций — 193
Михаил Антиох, виз. пълководец — 76
Михаил Аталиат — 15, 87—88, 402—403

Михаил Вурцис — 161—162
Михаил Даватин, протонобелисим — 17—18
Михаил Деволски, епископ — 225
Михаил Карантин, дук на Крит — 407—410
Михаил Керуларий — 164—165
Михаил Пантехни, протопроедър — 10
Михаил Псел — 202—204, 225
Михаил Стипиоти, антипат-патриций — 116—117
Михаил Стравотрихари, стратег — 188
Мосинопол — 194
Мукалет, турски принц — 32—54

Никифор Анзас, патриций — 137
Никифор Василаки, протопроедър — 87—88, 164—165, 331
Никифор III Вотаниат — 164—165, 331
Никифор Вриений, проедър — 87—88, 331, 402—403
Никифор Карантин, дук на Скопие — 407—410
Никифор Карантин, катепан — 323
Никифор Карантин, стратег — 407—410
Никифор Касницис, магистър — 366—368
Никифор Комнин, протоспатарий — 232—233
Никифор Уран, магистър — 163, 194
Никифор II Фока, виз. император — 148—158
Никифор Фока, патриций — 248
Никифор Алопос, магистър — 251
Николай Граматик, виз. патриарх — 390—393
Николай Зонара, магистър — 251
Николай Торник, патриций — 141—142
Никулица Делфин — 323
Новиодунум — 328—330

Овчарово, с., Търговищко — 61
Одон от Дьои — 63
Одърци, с., Толбухинско — 155—157
Оронт, р. — 161—162
Охрид — 87—88

Панукомит — 311
Пафлагония — 228—231, 281
Перник — 331
Петра (Петрион) — 137
Петронас, магистър и доместик — 148—158
Петър, стратопедарх — 148—158
Плиска — 2—7, 61, 83—86, 98—109, 194, 248, 252—256, 356, 357, 389
Пот, вестарх — 251
Проти, о-в — 27—28
Пъкуйул луй Соаре, о-в — 8—9, 164—165

Роберт Гискар — 331
Роман II, виз. император — 148—158, 163
Роман, императорски протоспатарий — 185—186
Роман III Аргир — 232—233, 248, 407—410, 413—414, 419
Роман IV Диоген — 17—18
Роман I Лакапин — 27—28
Роман Стипиоти, протопроедър — 116—117

Самос, о-в — 232—233
Самосата — 92
Самуил, бълг. цар — 70, 87—88, 163, 248
Сердика (Средец) — 161—162, 194
Серес — 161—162
Силистра — 2—7, 77, 80—81, 92, 161—162, 163, 232—233, 304—307, 308, 320, 359, 394, 399—400, 400 α, 431, 449—451, 487
Симеон, бълг. цар — 116—117
Симеон, евнух — 289
Симеон Карантин, дисипат — 407—410

Симеон Логариаст, проедър — 195—196
Сирмиум — 311
Сицилия — 179
Скопие — 96, 407—410
Солун (Тесалоники) — 87—88, 96, 120, 161—162, 194
София — 2—7, 24—26, 77, 155—157, 163, 168—174, 180—182, 220—221, 239—244, 251, 324—326, 369—371, 374—376, 400 α, 402—403, 416—418, 449—451, 464, 542, 543
Сперхей, р. — 163
Стефан, патриций и ориарий — 137
Стримон, тема — 96

Теогност Мелисин, вестарх — 282
Теодор, нипсистарий — 20
Теодор Даватин, севаст — 17—18
Теодор Карантин, патриций — 407—410
Теодор Стипиоти — 116—117
Теодор Цанцис, синкел — 183
Теофилакт, патриций и стратег — 313—314
Тигран Аршакид — 71—72
Тракия — 27—28, 96, 161—162, 188, 192
Трапезунд — 96
Траянови врата, пр. — 159—160, 161—162
Триадица, вж. и Сердика — 194

Умбер дьо Отьовил — 331
Урвикий Цумцулак — 92

Филет Синадин, патриций — 135
Филипопол — 82, 87—88, 161—162, 194, 248
Филотей, протоспатарий — 148—158

Харалд Хардрад — 179, 187
Хемус — 194, 248
Хераклея — 183

Цамандос, тема — 311

Шумен — 32—54, 73—75, 83—86, 87—88, 148—154, 159—160, 201, 342—346, 347—352, 381, 389, 394, 404—406, 411—412, 477, 544, 545

Ябланово, с., Сливенско — 398
Ямбол — 77, 331
Яхъя Антиохийски — 148—158, 161—162, 163, 194, 202—204, 248

ОСНОВНА ЛИТЕРАТУРА

Алексиада: Анна Комнина. Алексиада. М., 1965. (Вступительная статья, перевод и комментарий *Любарский, Я. Н.*).

Ана Комнина. Алексиада. — ГИБИ, 8, 8—149.

Ангелов. Византия: *Ангелов, Д.* История на Византия. Т. 2, С., 1973.

Арутюнова-Фиданян. Армяне: *Арутюнова-Фиданян, В. А.* Армяне — халкидониты на восточных границах византийской империи (XI в.). Ереван, 1980.

Бешевлиев. Надписи: *Бешевлиев, В.* Първобългарски надписи. С., 1979.

Божилов. Византийското господство: *Божилов Ив.* Към въпроса за византийското господство по Долния Дунав в края на X в. — Studia balcanica, 2, 1970, 75—96.

Божилов. Печатът: *Божилов, Ив.* Печатът на Леон Сарацинопул — стратег на Йоанопол и Доростол — ИПр, 1970, № 5, 98—109.

Божилов. Добруджа: *Божилов, Ив.* (Добруджа) Гранична област на Византия — В: Кратка история на Добруджа, Варна, 1986, 52—58.

Божилов. Хазе: *Божилов, Ив.* Анонимът на Хазе. България и Византия на Долния Дунав в края на X век. С., 1979.

Венедиков. Устройство: *Венедиков, Ив.* Военното и административното устройство на България през IX и X век. С., 1979.

Герасимов. Плиска: *Герасимов, Т.* Византийски оловни печати от Плиска. — ИАИ, 14, 1940—1942, 169—171.

Герасимов. Византийски печати: *Герасимов, Т.* Български и византийски печати от Преслав. — В: Преслав, 2, С., 1976, 125—144.

Гюзелев. Кирил Филеот: *Гюзелев, В.* Сведения за историята на Варна и Анхиало (Поморие) през XI в. в житието на Кирил Филеот. — ИБИД, 28, 1972.

Гюзелев. Анхиало, Несебър: *Гюзелев, В.* Български средновековни градове и крепости. 1, Варна, 1981, 325—383.

Дуйчев. Проучвания: *Дуйчев, Ив.* Проучвания върху българското средновековие, СбБАН, кн. 12—1, клон историко-филологически 21, С., 1949.

Дуйчев. Българско средновековие: *Дуйчев, Ив.* Българско средновековие. С., 1972.

Златарски. История: *Златарски, В. Н.* История на българската държава през средните векове. Т. I/2, С., 1971. Т. II, С., 1972.

Златарски. Моливдовулът: *Златарски, В. Н.* Моливдовулът на веста Симеон, катепан на Подунавието. — Избрани произведения. Т. 2, С., 1984, 141—147.

Йорданов. Метафраст: *Йорданов, Ив.* Оловен печат на Симеон Метафраст, магистър и логотет, от Велики Преслав. — Векове, 1981, № 1, 16—19.

Йорданов. Малък Преслав: *Йорданов, Ив.* Малък Преслав или Преславец X—XI в. по сфрагистични данни. — В: България 1300. Т. 2, С., 1982, 335—340.

Йорданов. Саракинопул: *Йорданов, Ив.* Печати на Леон Саракинопул от Велики Преслав. — Археология, 1982, № 1, 12—23.

Йорданов. Теодоропол: *Йорданов, Ив.* Кой български град е бил наречен Теодоропол? — Векове, 1983, № 1, 58—63.

Йорданов. Нови данни: *Йорданов, Ив.* Нови данни за Преслав в края на X век. — В: Преслав, 3, Варна, 1983, 104—114.

Йорданов. Силистра, 1—3: *Йорданов, Ив.* Неиздадени византийски печати от Силистра. — ИНМВ, 19, 1983, 97—110; 1985, 21, 98—107; 1988, 24, 88—104.

Йорданов. Преславица: *Йорданов, Ив.* Моливдовули на стратези на Преславица от XI в. — Нумизматика, 1984, № 1, 5—12.

Йорданов. Дамян Добромир: *Йорданов, Ив.* Моливдовули на Дамян Добромир, дук на Тракия и Месопотамия. — ИНМВ, 20, 1984, 99—105.

Йорданов. Филипопол: *Йрданов, Ив.* Управители на Филипопол през X—XI в. — В: Юбилеен сборник Пловдив, 1985, 164—172.

Йорданов. Имената: *Йорданов, Ив.* Имената на селищата в средновековна България според данните на сфрагистиката. — Труды V международного конгреса славянской археологии, III/2, М., 1987, 126—139.

Йорданов. Алексий Комнин: *Йорданов, Ив.* Моливдовули на Алексий Комнин, намерени в българските земи — Нумизматика, 1987, № 1, 12—19.

Йорданов. Страници: *Йорданов, Ив.* Страници от историята. Печатите в средновековна България. С., 1987.

Йорданов. Писота: *Йорданов, Ив.* Моливдовули на вардария Писота. Год. СУ. Науч. център за слав.-виз. проучв. Т. 1 (под печат).

Йорданов. Сфрагистични материали: *Йорданов, Ив.* Сфрагистични материали от царската канцелария в Преслав (893—971). — В: Доклади на IV конгрес на БИД (под печат).

Каждан. Социальный состав: *Каждан, А. П.* Социальный состав господствующего класа Византии X—XII вв. М., 1974.

Каждан. Армяне: *Каждан, А. П.* Армяне в составе господствующего класа Византии, XI—XII вв. Ереван, 1975.

Коледаров. Македония: Коледаров, П. Името Македония в историческата география. С., 1985.

Кондаков. Богоматери: *Кондаков, Н. П.* Иконография Богоматери, СПб, 1914—1915.

Кузев. За имената: *Кузев, Ал.* За имената на средновековната крепост на дунавския остров Пъкуюл луй Соаре. — ИНМВ, 13, 1977, 57—68.

Кузев. Дръстър: *Кузев, Ал.* Дръстър: В: Български средновековни градове и крепости, 1, 177—196.

Куликовский. Друнгарий: *Куликовский, Ю.* Друнг и друнгарий. — ВВ, 9, 1902, 1—30.

Куликовский. Византийский лагерь: *Куликовский, Ю.* Византийский лагерь конца X в. — ВВ, 1903, 63—90.

Лев Диакон. История: *Лев Диакон.* История. М., 1988.

Литаврин. Кекавмен: Советы и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI века. Подготовка текста, введение, перевод и коментарий. *Литаврин, Г. Г.* М., 1972.

Литаврин. България-Византия: *Литаврин, Г.* България-Византия (XI—XII век). С., 1987.

Любарский. Псел: *Любарский, Я. Н.* Михаил Псел, личность и творчество. М., 1978.
Маслев. Печати: *Маслев, С.* Византийски оловни печати от Плиска и Преслав. — ИАИ, 20, 1955, 445—462.
Мушмов. Новооткрити: *Мушмов, Н. А.* Новооткрити средновековни печати от България. — ИБАИ, 5, 1929, 225—249.
Мушмов. Печати: *Мушмов, Н. А.* Византийски оловни печати от сбирката на Народния музей. — ИБАИ, 8, 1934, 162—183.
Мутафчиев. Съдбините: *Мутафчиев, П.* Съдбините на средновековния Дръстър. — В: Избрани произведения. Т. 2, С., 1973, 19—103.
Панченко. Каталог: *Панченко, Б. А.* Колекции русского археологического института в Константинополе. Каталог моливдовулов. — ИРАИК, 8, 1903, 199—246, № 1—124; 9, 1904, 341—396, № 125—300; 13, 1908, 78—151, № 300—500.
Панченко. Абоба-Плиска: *Панченко, Б. А.* Абоба-Плиска. Монеты и печати. — ИРАИК, 10, 1905, 291—300.
Петров. Възстановяване: *Петров, П.* Възстановяване на Българската държава. С., 1985.
Розен: Император Василий Болгаробойца, извлечение из летописи Яхъи Антиохийского, издал, перевел и объяснил бар. *В. Р. Розен.* СПб., 1873.
Соколова. Печати: *Соколова, И. В.* Монеты и печати византийского Херсона. Л., 1983.
Скабаланович. Византийское государство: *Скабаланович, Н.* Византийское государство и церковь в XI веке. СПб, 1884.
Тотев. Неизвестен стратег: *Тотев, Т.* Неизвестен стратег на Йоанопол и Доростол. — Археология, 1968, № 4, 49—51.
Тотев. Новооткрити: *Тотев, Т.* Новооткрити византийски печати от Преслав. — ИНМВ, 8, 1972, 287—292.
Тъпкова-Заимова. Населението: *Тъпкова-Заимова, В.* Византия и населението в крайдунавските земи през XI в. — Векове, 1973, № 3.
Тъпкова-Заимова. Долни Дунав: *Тъпкова-Заимова, В.* Долни Дунав — гранична зона на Византийския Запад. Към историята на северните и североизточните български земи, края на X—XII в., С., 1976.
Шандровская. Деятели: *Шандровская, В. С.* Некоторые исторические деятели „Алексиады" и их печати. — ПСб., 23, 1971, 28—45.
Шандровская. Византийские: *Шандровская, В. С.* Византийские печати в собрании Эрмитажа. Л., 1975.
Шандровская. Искусство: *Шандровская, В. С.* Сфрагистика в „Искусство Византии в собраниях СССР". — Каталог выставки, 1—3, М., 1977.
Шандровская. Поправки: *Шандровская, В. С.* Поправки и дополнения к „Каталогу моливдовулов" Б. А. Панченко. — ВВ, 38, 1977, 102—119.
Шандровская. Болгарии: *Шандровская, В. С.* Из истории Болгарии X—XI вв. по данным сфрагистики. — Byzantinobulgarica, 7, 1981, 455—469.
Шандровская. Моливдовулы: *Шандровская, В. С.* Моливдовулы как исторический источник. Несколько новых данных. — В: Българско средновековие. С., 1980, 147—152.
Юзбашян. Багратидов: *Юзбашян, К. Н.* Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX—XI вв. М., 1988.
Юрукова. Печати: *Юрукова, Й.* Монети и печати от Пернишката крепост. — Археология, 1962, 4, 39—45.
Юрукова. Сфрагистични паметници: *Юрукова, Й.* Нумизматични и сфрагистични паметници (867—1195/1203). — В: Перник, 2, С., 1983, 102—165.
Янин. Актовые печати: *Янин, В. Л.* Актовые печати Древней Руси X—XV вв., 1—2, М., 1970.

Adontz. Etudes: *Adontz, N.* Etudes arméno-byzantines. Lissabonne, 1965.
Ahrweiler. Recherches: *Ahrweiler, H.* Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IXe—XIe siècles. — BCH, 84, 1960, 1—111.
Ahrweiller. Mer: *Ahrweiler, H.* Byzance et la Mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIe—XVe siècles, (Bibliothèque Byzantine. Etudes, I), Paris, 1966.
Alexiade: Anne Comnène. Alexiade, 1—3, ed. B. Leib. Paris, 1937—1945.
Asdracha. Thrace: *Asdracha, C.* La Thrace orientale et la Mer Noire: géographie ecclésiastique et prosopographie (VIIIe—XIIe s.). — Géographie historique du monde Méditerranéen. Paris, 1988, 221—309.
Attaleiates: Michaelis Attaleiatae. Historia, CB, ed. Im. Bekkeri. Bonnae, 1853.
Bânescu. O colectie: *Bânescu, N.* O colèctie de sigilii bizantine inedite. — Academia Română, Memoriile secţiunii istorice, ser. III, t. 20, mem. 5, 1938, 1—12.
Bânescu. Les duchés: *Bânescu, N.* Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie. Bucareşt, 1946.
Bânescu-Papahagi. Silistrie: *Bânescu, N. et P. Papahagi.* Plombs byzantins découverts à Silistrie. — Byzantion, 10, 1935, 602—604.
Barnea. Noi sigilii: *Barnea, I.* Noi sigilii bizantine de la Dunărea de Jos. — SCIV, 17, 1966, 277—297.
Barnea. Deux sceaux: *Barnea: I.* Apropos de la découverte de deux sceaux byzantins de Dinogetia. — Dacia, N. S., 2, 1958, 473—478.
Barnea. Noviodunum: *Barnea, I.* Sigilii bizantine de la Noviodunum. — SCN, 4, 1968, 239—247.
Barnea. Empereurs byzantins: *Barnea, I.* Sceaux des empereurs byzantins découverts en Roumanie, — BYZANTINA, 3, 1971, 149—172.
Barnea. Sigilii inedite: *Barnea, I.* Sigilii bizantine inedite din colêcţia Museului National de Istorie. — CN, 4, 1982 (1984), 169—176.
Βαρζός. Γενεαλογία Κομνηνῶν: *Βαρζός, Κ.* Ἡ γενεαλογία τῶν Κομνηνῶν, Βυζαντινά κείμενα καὶ μελέται, 20α, Θεσσαλονικη, 1984.
Besevliev. Spätgriechische: *Besevliev, V.* Spätgriechische und spätlateinische Inschriften aus Bulgarien. Berlin, 1964 (Berliner byzantinische Arbeiten, 30).
Božilov. Bulgares: *Bozilov, Iv.* Les Bulgares dans l'empire byzantin. — ГСУ, 69, 1975, 149—183.
Brehier. Institutions: *Brehier, L.* Le monde byzantin. Les institutions de l'empire byzantin, Paris, 1949.
Bury. System: *Bury, J. B.* The Imperial Administrative System in the Ninth Century, with a Revised Text of the Kletorologien of Philotheos, London, 1911.
Charanis. Armenians: *Charanis, P.* The Armenians in the Byzantine Empire. — BS, 22, 1961, 196—240.
Cheynet. Domestique: *Cheynet, J.-Cl.* Nouvelle hypotèse à propos du domestique d'Occident cité sur une croix du Musée de Genève. — NSI, 42, 1981, 197—202.
Cheynet. Topotèrètès: *Cheynet, J.-Cl.* Toparque et topotèrètès à la fin du 11e siècle. — Byzantion, 60, 1984, 215—224.
Cheynet. Du stratège au duc: *Cheynet, J.-Cl.* Du stratège de thème au duc: chronologie de l'évolution au cours du XIe siècles, Travaux et mémoires, 9, 1985, 181—194.
Cheynet. Taxiarque: *Cheynet, J.-Cl.* Note sur l'axiarque et le taxiarque. — REB, 44, 1986, 233—237.
Cheynet. Trois familles: *Cheynet, J.-Cl.* Trois familles du duché d'Antioche, Etudes prosopographiques, Paris, 1986.
Cheynet. Du prénom: *Cheynet, J.-Cl.* Du prénom au patronyme: les étrangers à Byzance (X^{e}—XIIe siècles). — Studies in Byzantine Sigillography, Washington, D. C., 1987, 57—67.
Darrouzès. Epistoliërs: *Darrouzès, J.* Epistoliers byzantine du Xe siècle, Paris, 1960.
Darrouzès. Notitiae: *Darrouzès, J.* Notitiae Episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitane. Texte critique, introduction et notes, Paris, 1981.

Diaconu. Alexie Comnenul: *Diaconu, P.* Un sigiliu de plumb al lui Alexie I Comnenul descoperit la Pacuiul lui Soare. — SCN, 4, 1968, 249—253.
Diaconu. Petchénègues: *Diaconu, P.* Les Petchénègues au Bas-Danube. Bucarest, 1970.
Diaconu. Cîteva: *Diaconu, P.* Cîteva consideraţii pe marginea unui sigiliu descoperit la Preslav. — SCN, 5, 1971, 207—210.
Diaconu. Despre: *Diaconu, P.* Despre organizarea administrativ-militară a regiunii Dunarii de Jos în vremea lui Ioan Tzimiskes. — SCIV, 37, 1986, 167—178.
Diaconu. Théodoroupolis: *Diaconu, P.* Ou se trouvait Théodoroupolis, nom consigné sur certains sceaux du Grand Preslav? — Втори международен конгрес по българистика. Доклади. 6, 1987, 437—448.
Diaconu. Prestlavitza: *Diaconu, P.* De nouveau à propos de Prestlavitza. — Südost-Forschungen, 46, 1987, 279—293.
Din: Barnea, I. — Şt. Ştefănescu. Din istoria Dobrogei, 3, Bucureşti, 1967.
Dinogetia, I: Ştefan, Gh., Barnea, I., Comşa, M., Comşa, E. Dinogetia, 1, Asezarea feudala timpurie de la Bisericuţa-Garvăn, Bucureşti, 1967.
Dieh. Proèdre: *Dieh, Ch.* De la signification du titre de proèdre à Byzance. — Mélanges offerts à M. Gustave Schlumberger, 1, Paris, 1924, 105—117.
DOC III: Grierson, Ph. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, vol. III/1—2, Washington, D.C., 1973.
Dölger. Regesten: *Dölger, F.* Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565—1453, 5 Teile, München—Berlin, 1924—1965.
Dujcev. Dragovitia: *Dujcev, Iv.* Dragvista-Dragovitia. — REB, 22, 1964, 215—221.
Dunn. Seals and Tokens: *Dunn, A. W.* Byzantine Lead Seals and Tokens in the Barber Institute of fine Arts, Birmingham, 1983.
Ebersolt. Sceaux: *Ebersolt, J.* Sceaux byzantins du musée de Constantinople. — RN, IV, 18, 1914, 207—243, 377—409.
Ebersolt. Vestiarium: *Ebersolt, J.* Fonctions et dignités du Vestiarium byzantin. — Mélanges Charles Diehl, 1, Paris, 1930, 81—89.
Falkenhausen. Untersuchungen: *Falkenhausen, V.* Untersuchungen über die byzantinischen Herrschaft in Süditalien vom 9 bis 11 Jahrhundert. Wiesbaden, 1967.
Gautier. Blachernes: *Gautier, P.* Le Synode des Blachernes (fin 1094). Etude prosopographique. — REB, 29, 1971, 213—284.
Georgiev. Au sujet: *Georgiev, P.* Au sujet de l'interprétation des sceaux de plomb de l'archevêque Georges de Bulgarie. — Etudes balkaniques, 1980, 3, 120—129.
Georgiev. L'organisation: *Georgiev, P.* L'organisation religieuse dans les terres bulgares du Nord-Est apres l'an 971. — In. Dobrudza, S., 1987, 146—159.
Grégoire. Nicétas Pégonitès: *Grègoire, H.* Nicétas Pégonitès, vainqueur du roi bulgare Jean Vladislav. — Byzantion, 12, 1937, 283—288.
Grégoire. Notes: *Grégoire, H.* Notes épigraphiques. — Byzantion, 8, 1933, 49—88.
Γούδας. Βατοπεδίος: *Γούδας, Μ.* Βυζαντιακά έγγραφα τῆς ἐν Ἀθω ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου. — ΕΕΒΣ, 3, 1926, 113—114.
Γρηγορίου-Ιωαννίδου. Θεματικού: *Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Μ.* Παρακμη καὶ πτωση τοῦ θεματικού θεσμού. Συμβολη στην εξέλιξη τῆς διοικητικης καὶ τῆς στρατιωτικης οργανωσης τοῦ Βυζαντιου απο τὸ 10ο αι κ.ε., Θεσσαλονικη, 1985.
Grumel. Regestes: *Grumel, V.* Les regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople, I. Les Actes des patriarches, fasc. 1—3. Les regestes de 381 à 1206. Paris, 1932—1947.
Guilland. Eunuques: *Guilland, R.* Fonctions et dignités des eunuques. — REB, I—II, 2, 1944, 185—225 (Recherches, 165—197); III—V, 3, 1945, 179—214 (Recherches, 237—265).
Guilland. Le drongaire: *Guilland, R.* Le drongaire et le grand drongaire de la Veille. — BZ, 43, 1950, 340—355 (Recherches, 563—587).
Guilland. Le domestique: *Guilland, R.* Le domestique des Scholes. — REB, 8, 1950, 5—63 (Recherches, 426—468).
Guilland. Le primicier: *Guilland, R.* Le primicier. — REB, 14, 1956, 122—157 (Recherches, 300—332).
Guilland. Le préposite: *Guilland, R.* Le préposite. — BSI., 22, 1961, 241—301 (Recherches, 333—379).
Guilland. Les Noumera: *Guilland, R.* Les Noumera. Τὰ Νούμερα. — REB, 19, 1961, 401—418 (Topographie, 1, 41—55).
Guilland. Murs: *Guilland, R.* Le comte des murs. — Byzantion, 34, 1964, 329—346 (Titres, XX).
Guilland. Candidat: *Guilland, R.* Le titre de candidat; candidatus, ὁ κανδίδατος. — Titres, II, 145—173.
Guilland. Recherches: *Guilland, R.* Recherches sur les institutions byzantines, 1—2, Berlin—Amsterdam, 1967.
Guilland. Topographie: *Guilland, R.* Etudes de topographie Constantinople byzantine, 1, Berlin—Amsterdam, 1969.
Guilland. Le curopalate: *Guilland, R.* Le curopalate. — (Titres, III).
Guilland. Logothètes: *Guilland, R.* Les logothètes. — REB, 29, 1971, 5—126.
Guilland. Les patrices: *Guilland, R.:* Les patrices du règne de Basile II (976—1025). — JÖB, 20, 1971, 83—108 (Titres, XII); Les patrices sous le règne de Constantin IX Monomaque (1042—1054). — ZRVI, 13, 1971, 1—25 (Titre, XIII); Du règne de l'imperatrice Théodora (1054—1056) aux Comnenes. — Titres, XIV.; Очерки просопографии византийской империи. Патрикии со времени правления Александра (912—913) до Йоанна I Цимисхия (969—976). — BB, 34, 1973, 55—71.
Guilland. Titres: *Guilland, R.* Titres et fonctions de l'Empire byzantin. Variorum Reprints. London, 1976.
Honigmann. Ostgrence: *Honigmann, E.* Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 383 bis 1071. Bruxelles, 1935.
Janin. CP byzantine: *Janin, R.* Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique (Archives de l'Orient Chrétien, 4 A), Paris, 1964.
Jordanov. Deux notables: *Jordanov, Iv.* Sceaux de deux notables byzantins de la fin du XIe s. — Études Balkaniques, 1981, 3, 92—97.
Jordanov. Etablissement: *Jordanov, Iv.* Etablissement administratif byzantin à Preslav aux Xe—XIe s. — XVI Internationaler Byzantinistenkongress. Akten. — JÖB, 32/2, 1982, 35—44.
Jordanov. Kourkouas: *Jordanov, Iv.* Sceau et inscription de Grégoire Kourkouas duc de Phillippopolis. — Études Balkaniques, 1983, 1, 103—107.
Jordanov. Melissenos et Théodordokan: *Jordanov, Iv.* Les sceaux de deux chefs militaires byzantins trouves à Preslav: le magistros Leon Melissenos et le patrice Théodorokan. — Byzantinobulgarica, 8, 1986, 183—189.
Jordanov. Dobrudza: *Jordanov, Iv.* Dobrudza (491—1092) — selon les données de la numismatique et de la sphragistique. — B: Dobrudza, S., 1985, 182—207.
Jordanov. La stratégie: *Jordanov, Iv.* La stratégie Preslav aux Xe—XIe siècles selon les données de la sigillographie. — Studies in Byzantine Sigillography. Washington, D. C., 1987, 89—96.
Jordanov-Zaimova: Jordanov, Iv. — V. Tăpkova-Zaimova. Quelques nouvelles données sur l'administration byzantine au Bas-Danube (fin du Xe—XIe s.). — In: Géographie historique du monde Méditerranéen, Paris, 1988, 119—27.
Κωνσταντόπουλος: Κωνσταντόπουλος, Κ. Μ. Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα, Αθήναι, 1917.
Κωνσταντόπουλος, Σταμούλη: *Κωνσταντόπουλος, Κ. Μ.* Βυζαντιακά μολυβδόβουλλα. Συλλογη Ἀναστασίου Κ. Π. Σταμούλη, Αθήναι, 1930.
Κυριακίδης, Μελέται: *Κυριακίδης, Στ.* Βυζαντιναί μελέται, II—V, Θεσσαλονίκη, 1930.
Laurent. Bulletin, 1: *Laurent, V.* Bulletin de sigillographie byzantine. Quinze années de découvertes et d'étude (1915—1929). — Byzantion, 5, 1929—1930, 571—654.

Laurent. Bulletin, 2: *Laurent, V.* Bulletin de sigillographie byzantine 1930. — Byzantion, 6. 1931, 771—829.
Laurent. Légendes: *Laurent, V.* Légendes sigillographiques et familles byzantines. — EO, 30, 1931, 466—484; 31, 1932, 177—187, 327—349.
Laurent. La prosopographie: *Laurent, V.* La prosopographie de l'empire byzantin. — Plan et travaux. — EO, 33, 1934, 385—395.
Laurent. Βαρβαριωτῶν: *Laurent, V.* Ὁ Βαρβαριωτῶν ἤτοι Τούρκων. Perses, Turcs asiatiques ou Turcs hongrois? — ИБИД, 16—18, 1940, 275—87.
Laurent. Karatzas: *Laurent, V.* Argyros Karatzas, protokuropalates şi duce de Philippopoli. — Revista istorică, 29, 1943, 203—210.
Laurent. Bulles métriques: *Laurent, V.* Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine, Athènes, 1932.
Laurent. Orghidan: *Laurent, V.* Documents de sigillographie byzantine. La collection C. Orghidan (Bibliothèque byzantine. Documents 1), Paris, 1952.
Laurent. Vatican; *Laurent, V.* Les sceaux byzantins du Médaillier Vatican (Medagliere della Biblioteca Vaticana 1) Cittá del Vaticano, 1962.
Laurent. Gouverneurs: *Laurent, V.* La chronologie des gouverneurs d'Antioche sous la seconde domination byzantine. — Mélanges de l'Université Saint-Joseph de Beyrouth, 38, 1962, 221—254.
Laurent. Corpus, 2: *Laurent, V.* Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin, tome II: L'administration centrale, Paris, 1981.
Laurent. Corpus, 5: *Laurent, V.* Le Corpus des sceaux de l'empire byzantin. Tome V: L'église, partie 1—3, Paris, 1963—1972.
Lemerle. Lavra: *Lemerle, P.* Actes de Lavra. Premiere partie. Des origines à 1204, Paris, 1970.
Lemerle. Cinq études: *Lemerle, P.* Cinq études sur le XIe siècle byzantin, Paris, 1977.
Leonis Diaconi: Leonis Diaconi Caloensis Historiae, ed. C. B. Hasii, CB, Bonnae, 1828.
Lupus protospatarius: Lupus protospatarius. — Annales Barenses, Monumenta Germaniae Historica: Scriptores, Hanoverac-Lipsiae, 1826, 54—63.
MM: Miklosich, F. — J. Müller. Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana, 1—6, Vindobonae, 1860—1890.
Moravcsik. Byzantinoturcica: *Moravcsik, G.* Byzantinoturcica I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker. Berlin, 1958.
Mordtmann. Grèce: *Mordtmann, A.* Plombs byzantins de la Grèce et du Péloponnèse. — Rev. arch., 33, 1877, 289—298; 34, 1878, 46—60.
Mordtmann. Περὶ: *Mordtmann, A.* Περὶ βυζαντινῶν μολυβδοβούλων. — ΕΦΣΚ, 7, 1872—1873, 57—81.
Mordtmann. Ευρώπης: *Mordtmann, A.* Μολυβδόβουλλα βυζαντινά τῶν επαρχιών Ευρώπης. — ΕΦΣΚ, 17, 1886.
Moritz. Zunamen I/II: *Moritz, H.* Die Zunamen bei den byzantinischen Historikern und Chronisten, I—II. Program Landshut, 1897—1898.
Oikonomidès. Listes: *Oikonomidès, N.* Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Introduction, texte, traduction et commentaire. Paris, 1972.
Oikonomidès. Two Seals: *Oikonomidès, N.* Two Seals of Symeon Metaphrastes. — DOP, 27, 1973, 323—326.
Oikonomidès. Vardariotes: *Oikonomidès, N.* Vardariotes. — Südost-Forschungen, 32, 1973, 32—34.
Oikonomidès. Documents: *Oikonomidès, N.* Documents et études sur les institutions de Byzance (VIIe—XVe s.), Variorum Reprints. London, 1976.
Oikonomidès. Evolution: *Oikonomidès, N.* L'evolution de l'organisation administrative de l'empire byzantin au XIe siècle (1025—1118). — Travaux et Mémoires, 6, 1976, 125—152.
Oikonomidès. Presthlavitza: *Oikonomidès, N.* Presthlavitza, the Little Preslav. — Südost-Forschungen, 42, 1983, 1—9.
Oikonomidès. Lead Seals: *Oikonomidès, N.* Byzantine Lead Seals, Dumbarton Oaks Collection. Washington, D. C., 1985.
Oikonomidès. Dated: *Oikonomidès, N.* A collection of dated Byzantine Seals. Washington, D.C., 1986.
Oikonomidès. Lead Blanks: *Oikonomidès, N.* The Lead Blanks Used for Byzantine Seals. — Studies in Byzantine Sigillographie. Washington, D. C., 1987, 97—105.
Pertusi. De thematibus: *Pertusi, A.* Constantino Porfirogenito, De thematibus, Introduzione, testo critico, commento, Città del Vaticano, 1952.
Pertusi. Formation: *Pertusi, A.* La formation des thèmes byzantins. — Berichte zum XI. Internationaler Byzantinisten Kongress. München, 1958.
Polemis. The Doukai: *Polemis, D.* The Doukai. A contribution to Byzantine Prosopography. London, 1968.
Pselos. Minora: *Kurtz, E. — Drexl, F.* Michaelis Pselli scripta minora magnam partem adhuc inedita, 1—2, Milano, 1936—1941.
Ψελλός. Επιστολαί: Μιχαηλ Ψελλου, Επιστολαί, ἐκδ. *Κ. Ν. Σάθας,* ΜΒ, 5, Αθήναι, 1874.
Schlumberger. Sigillographie: *Schlumberger, G.* Sigillographie de l'empire byzantin. Paris, 1884.
Schlumberger. Mélanges: *Schlumberger, G.* Mélanges d'Archeologie byzantine. Paris, 1885.
Seibt. Kometopulen: *Seibt, W.* Untersuchungen zur Vor- Frühgeschichte der „bulgarischen" Kometopulen. — Handes Amsorya, 89, 1975, 65—100.
Seibt. Skleroi: *Seibt, W.* Die Skleroi. Eine prosopographisch-sigillographische Studie. Wien, 1976.
Seibt. Bleisiegel: *Seibt, W.* Die Byzantinischen Bleisiegel in Österreich. 1 Teil, Wien, 1978.
Seibt. Reliquiarkreuz: *Seibt, W.* Das Reliquiarkreuz des Leon „Damokranites", ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ ΚΑΙ ΔΟΜΕΣΤΙΚΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΕΩΣ. — BYZANTIOΣ, 1984, 301—310.
Seibt. Reggiani: *Seibt, W.* Die Byzantinischen Bleisiegel der Sammlung Reggiani. — JÖB, 33, 1983, 287—299.
Skoulatos. Personnages: *Skoulatos, B.* Les personnages byzantins de l'Alexiade. Analyse prosopographique et synthèse. Louvain, 1980.
Skylitzes: Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum, ed. I. Thurn. Berolini, 1973.
Speck. Bleisiegel: *Speck, P.* Byzantinische Bleisiegel in Berlin (West), Bonn, 1986 (Ποικιλα Βυζαντινα, 5).
Szemioth-Wasilewski: Szemioth, A. — I. Wasilewski. Sceaux byzantins du Musée National de Varsovie. — Studia Zrodloznawcze, 11, 1966, 1—38; 14, 1969, 63—89.
Šandrovskaja. Bedeutung: *Šandrovskaja, V. S.* Die Bedeutung des Bleisiegel für das Studium einiger Aspekte der byzantinischen Geschichte. — XVI Internationaler Byzantinistenkongress. Akten, II/2. — JÖB, 32, 2, 1982, 165—175.
Touratsoglou. Ritsos: *Touratsoglou, J.* Les sceaux byzantins en plomb de la collection Michel Ritsos au musée de Thessaloniki. — BYZANTINA, 5, 1973, 269—287.
Tzetzes: Ioannis Tzetzae Epistulae, ed. P. M. Leone. Leipzig, 1972.
Vannier. Argyroi: *Vannier, J.-F.* Les Argyroi (IXe—XIIe siècles), Série BYZANTINA — 1, Paris, 1975.
Vannier. Premiers Paléologues: *Vannier, J.-F.* Les premiers Paléologues. Etude généalogique et prosopographique, Serie BYZANTINA SORBONENSIA — 5, Paris, 1986.
Velkov. Zur Geschichte: *Velkov, V.* Zur Geschichte Mesembrias im 11 Jahrhundert. — Byzantinobulgarica, 2, 1966, 267—275.
Wasilewski. Titres: *Wasilewski, T.* Les titres de duc de catépan et de pronoétès dans l'empire byzantin du IX jusqu' au XII siècles. — Actes du XIIe Congrès International d'Études Byzantines, II, Beograd, 1964, 233—239.
Wasilewski. Paristrion: *Wasilewski, T.* Le katepanikion et le duché de Paristrion au XIe s. — XIV Congrès des Etudes byzantines, Bucarest, 1970.
Weiß. Pselos: *Weiß, G.* Oströmische Beamte im Spiegel der Schriften des Micael Pselos. München, 1973.
Zacos-Veglery: Zacos, G. — A. Veglery. Byzantine Lead Seals, I/1—3, Basel, 1972.
Zacos. Seals II: *Zacos G.* Byzantine Lead Seals, complited and edited by J. W. Nesbitt. Berne, 1984 et 1985.

СЪКРАЩЕНИЯ НА ИЗДАНИЯ

ВВ	— Византийский временник
ГИБИ	— Гръцки извори за българската история
ГСУ ФИФ	— Годишник на Софийския университет — Философско-исторически факултет
ЗРВИ	— Зборник радова Византолошког института
ИАИ	— Известия на Археологическия институт
ИБАИ	— Известия на Българския археологически институт
ИАИМК	— Известия Академии истории материальной культуры
ИБИД	— Известия на Българското историческо дружество
ИНМВ	— Известия на Народния музей — Варна
ИПр	— Исторически преглед
ИРАИК	— Известия Русского археологического института в Константинополе
ЛИБИ	— Латински извори за българската история
МП	— Македонски преглед
ПСб	— Палестинский сборник
СбБАН	— Сборник на Българската академия на науките
BCH	— Bulletin de Correspondance hellénique
BSl	— Byzantinoslavica
BZ	— Byzantinische Zeitschrift
CN	— Cercetâri numismatice
DOP	— Dumbarton Oaks Papers
DOS	— Dumbarton Oaks Studies
ΕΕΒΣ	— Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν
EO	— Echos d'Orient
ΕΦΣΚ	— Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως
JÖB	— Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
MGH SS	— Monumenta Germanica Historica. Seria Scriptores
PG	— *Migne, J. P.* Patrologia e cursus completus. Series Graeca
REB	— Revue des Etudes Byzantines
REG	— Revue des Etudes Grecques
Rev. arch.	— Revue Archéologique
RESEE	— Revue des Etudes Sud-Est Européens
RN	— Revue Numismatique
SCIV	— Studii şi cercetâri de istorie veche
SCN	— Studii şi cercetâri de numismatica
TM	— Travaux et Mémoires

ПЕЧАТИ СТРАТЕГИИ ПРЕСЛАВ (971—1088) г.

Иван Йорданов

(Резюме)

В книге представлены раскрытые во время археологических раскопок сфрагистические материалы канцелярии стратега Преслава периода ее существования — 971—1088 г. — 552 моливдовула, 222 свинцовых ядер и 4 формы для их производства. Они иллюстрируют одну из основных деятельностей канцелярии:

а) получение и сохранение корреспонденции (документы и распоряжения) византийской администрации по вертикали и горизонтали иерархии, из которых до нас достигло только 522 моливдовула;

б) посылка ответов и распоряжений этим же инстанциям, о чем свидетельствуют 222 ядра и 4 формы для их отливки.

Какое ведомство стояло за этим видом деятельности? — ответ на этот вопрос дает анализ текста моливдовулов, как и наративные источники. Материалы — из деятельности канцелярии местного представителя византийской администрации — стратега Преслава.

Изложение материала — сообразно установленным схемам при подобном роде сфрагистических исследований с некоторыми особенностями, которые продиктованы спецификой материала.

После введения, которое отражает характер и сущность находки, период и активность функционирования канцелярии, представлен сфрагистический материал, в соответствии с иерархической пирамидой в византийском обществе в той мере, естественно, в коей материал из Преслава в состоянии ее реконструировать.

Глава первая включает моливдовулы, связанные с дворцом: императорские (№ 2—9), эффективных гражданских и военных служб при дворце (№ 10—69), как и указанных титулов (№ 69—117).

Глава вторая включает моливдовулы центральных служб и ведомств в столице (№ 118—147), которые реализовали управление империи и чьим представителем в Преславе был стратег.

Глава третья посвящена моливдовулам, относящимся к отдельным службам и ведомствам армии (№ 148—193). Она специфична и отражает сущность материала из Преслава, и место его стратегии в целостной военной стратегии и тактике защиты от нападения сегодняшних северовосточных земель. Она имеет большое значение, особенно в первом периоде деятельности стратега (971—986 г.) в указанном высше направлении, из чего проистекали и тесные контакты между стратегом и различными военными ведомствами и службами, как и с центральным командованием армией.

Глава четвертая посвящена провинциальной администрации. Она является основной не только в связи с фактом, что включает самое большое количество моливдовулов (№ 194—322), но как же и в связи с фактом, что их текст — первокласный источник об административном устройстве болгарских земель в годы византийского владычества и о их истории. В большей части своей эта информация — неизвестна из других источников, а и в ряде случаев подтверждается наративными источниками. Перед тем, как документирован конкретный материал об отдельных административных единицах и в особенности, относительно болгарских земель, очерчено их историческое развитие.

Глава пятая включает моливдовулы лиц, связанных с управлением провинциями, но без указанных топонимов (№ 323—378). В ряде случаев — это те же провинциальные управители, представленные выше, но на более раннем или позднем этапе их карьеры. Не мало случаев, в которых это — печати полководцев в распоряжении императора в связи с тем или иным конкретным поводом в провинции.

Глава шестая посвящена моливдовулам церковных служителей провинции и столицы (№ 377—397). Материал ограничен из за ограниченности контактов стратега с представителями церкви. В ряде случаев обмен корреспонденцией имел частный характер. Значение для церковного устройства болгарских земель имеют моливдовулы провинциальных прелатов, чьи диоцезы включают территории болгарского государства.

Глава седьмая включает моливдовулы так названных частных лиц, на которых не обозначен титул и должность их притежателя, а только их омоним и патроним (№ 398—442). Полагаю, что в большинстве случаев они — из частной корреспонденции. Они указывают родственные и политические круги лиц со значением в управлении империи.

Глава восьмая посвящена анонимным печатям (№ 443—454), которые чаще всего имеют тексты в стихах, и которые ни в коей мере не были анонимными для их получателей.

Глава девятая — печати с неполным текстом, — отражает состояние части моливдовулов (№ 455—552), которые не сохранились хорошо, и чья трактовка неубедительна. Их документирование обязательно и является основой будущих изысканий.

В конце, как принято в подобном роде иследований, книга содержит индексы патронимов, омонимов, топонимов, титулов и должностей, а так же иконографические изображения, представленные на моливдовулах.

В отдельном приложении проиллюстрированы сами сфрагистические материалы, при чем их номерация параллельна указанной в тексте.

Сфрагистические материалы стратегии Преслав автентичные и незаменимые исторические источники как для византинистики, так и для болгарской медиавистики.

THE SEALS OF THE STRATEGY OF PRESLAV (971—1088)

Ivan Yordanov

(Summary)

The book presents the sphragistic materials of the office of the Strategos of Preslav (971—1088): 552 seals, 222 lead plumbs and 4 moulds for their casting, which were unearthed during excavations.They are a good illustration of one of the main functions of the office:

a) to receive and file the correspondence (documents and orders) of the Byzantine administration in its hierarchy both vertically and horizontally. Only 552 seals have been preserved to this day;

b) to dispatch replies and orders to those bodies. The evidence are the 222 plumbs and the 4 moulds for their casting.

Which was the institution responsible for that activity? — the answer lies in the analysis of the text of the seals as well as in the narrative sources. The materials reveal the activities of the office of the local representative of the Byzantine administration — the Strategos of Preslav.

The material is presented in accordance with the established schemes of that kind of sphragistic research, with some peculiarities related to the specificity of the material itself.

The Introduction outlines the character of the collection, the periods and the efficiency of the office. It is followed by a presentation of the sphragistic material corresponding to the hierarchical pyramid in the Byzantine society, as far as the material from Preslav can reconstruct it.

Chapter I includes the seals related to the Palace: Emperor's seals (No. 2—9), seals of acting civil and military services with the court (No. 10—69), seals of honorary titles (No. 69—117).

Chapter II includes seals of various central bodies in the capital (No. 118—147) whose representative in Preslav was the Strategos.

Chapter III is devoted to the seals to various army bodies (No. 148—193). They are representative of the nature of the material from Preslav and its place in the overall strategy and tactics in defence of the present North-Eastern Bulgarian lands. Especially during the first period of its functioning (971—986), the Strategy's importance in that field was great, hence the close contacts between the Strategos and the various army bodies, and the central headquarters.

Chapter IV deals with the province administration. It is central not only because it includes the greatest number of seals (No. 194—322) but also because their texts are excellent sources for the administrative structure of the Bulgarian lands under Byzantine rule and their history. The larger part of that information is not available from other sources but is confirmed by narrative ones. Before filing the specific material on the different administrative units and especially those covering the Bulgarian lands, their historical development has been outlined.

Chapter V includes the seals of persons active in the province administration without an indication of toponyms (No. 323—378). In most of the cases these are the same provincial Governors mentioned above but in an earlier or a later stage in their career. In many cases they are the seals of generals at the Emperor's disposal who were sent to the provinces on different occasions.

Chapter VI is devoted to the seals of the clergy in the capital and the country (No. 377—397). The material is limited because of the limited contacts the Strategos had with the clergy. A large part of the correspondence was of private character. Revealing of the church structure of the Bulgarian lands are the seals of the province prelates whose dioceses included territories of the Bulgarian state.

Chapter VII includes seals of private persons. They bear no title or the position of their owner but only his homonym and patronym (No. 398—442). Most probably they were used in private correspondence. They outline family and political circles of persons participating in the administration of the empire.

Chapter VIII is devoted to anonymous seals (No. 443—454). In most cases they have texts in verse and weren't at all anonymous to their addressees.

Chapter IX — seals with incomplete texts, reflects the state of a part of the seals (No. 455—552) which are not preserved well and whose decyphering is ambiguous. Their filing, however, is compulsory and should be the basis of future research.

As is common in this type of studies, the book ends with indices of the patronyms, homonyms, toponyms, titles and positions, the iconographic representations of the seals.

The appendix illustrates the sphragistic material itself. The numbering is parallel to that of the text.

The sphragistic materials of the Strategy of Preslav are authentic and important historical sources for both Byzantine and Bulgarian Medieval studies.

DIE BLEISIEGEL AUS DER STRATEGIE IN PRESLAV (971—1088)

Ivan Jordanov

(Zusammenfassung)

In der Monographie wird das archeologisch aufgefundene sphragistische Material aus der Kanzlei des Strategen von Preslav (971—1088) dargestellt; es handelt sich um 552 Bleisiegel, 222 Bleikerne und 4 Gußformen zu deren Herstellung. Sie illustrieren eine der Haupttätigkeiten der Kanzlei:

a) Empfang und Aufbewahrung von Korrespondenz (Dokumente und Verordnungen) aller Instanzen der byzantinischen Verwaltung in ihrer vertikalen und horizontalen Hierarchie; davon zeugen die 552 Bleisiegel, die erhalten geblieben sind;

b) Entsendung von Antworten und Verordnungen an die besagten Instanzen; davon zeugen die 222 Bleikerne sowie die 4 Gußformen zu deren Herstellung.

Welche Behörde hinter dieser Tätigkeit stand, geht aus der Analyse der Bleisiegeltexte hervor, was auch durch narrative Quellen bestätigt wird: das Siegelmaterial widerspiegelt die Tätigkeit der Kanzlei des byzantinischen Verwaltungsvertreter in Preslav — des Strategen von Preslav.

Die Untersuchung ist nach den in der Sphragistik üblichen Schemata strukturiert; Abweichungen davon hängen mit der Spezifik des untersuchten Materials zusammen.

Nach der Einleitung, in der Wesen und Charakter des Funds sowie Perioden und Aktivität der Kanzleitätigkeit beschrieben werden, wird das sphragistische Material unter Berücksichtigung der byzantinischen Gesellschaftshierarchie dargestellt, insoweit sie durch das Siegelmaterial aus Preslav rekonstruierbar ist.

Kapitel eins behandelt die mit dem Hof zusammenhängenden Bleisiegel: kaiserliche Siegel (Nr. 2—9), Amtssiegel von zivilen und militärischen Behörden am Hof (Nr. 10—69) sowie Ehrentitel bezeichnende Siegel (Nr. 69—117).

Kapitel zwei beinhaltet die Bleisiegel einzelner Zentralämter und -behörden in der Hauptstadt (Nr. 118—147), welche die Verwaltung der Imperiums verkörperten und deren Vertreter in Preslav der Strateg war.

Kapitel drei ist den Bleisiegeln gewidmet, die einzelne Ämter und Behörden der Armee betreffen (Nr. 148—193). Dieses Kapitel ist vom traditionellen Schema abweichend; es widerspiegelt die Spezifik des Materials aus Preslav sowie die Rolle der dortigen Strategie in der gesamten militärischen Praxis bei der Verteidigung der heutigen nordostbulgarischen Territoriums. Besonders in der ersten Periode ihrer Tätigkeit (971—896) war die Strategie in Preslav in dieser Hinsicht sehr bedeutsam, wodurch auch die engen Kontakte des Strategen mit den verschiedenen militärischen Behörden und Ämtern sowie mit dem Zentralkommando der Armee bedingt sind.

Kapitel vier beschäftigt sich mit der Provinzverwaltung. Es ist das grundlegende Kapitel der Untersuchung nicht nur wegen der größten Anzahl der behandelten Bleisiegel (Nr. 194—322), sondern auch deshalb, weil deren Texte eine erstklassige Quelle für die Erforschung der Verwaltungsorganisation auf dem bulgarischen Territorium zur Zeit der byzantinischen Herrschaft darstellen. Zum größten Teil ist diese Information aus anderen Quellen nicht bekannt, in einigen Fällen wird sie durch narrative Quellen bestätigt. Bevor das konkrete Material für einzelne Verwaltungseinheiten dokumentiert wird, insbesondere für die auf bulgarischem Territorium, wird ihre historische Entwicklung skizziert.

Kapitel fünf behandelt Bleisiegel von Personen, die mit der Provinzverwaltung in Verbindung standen, bei denen aber keine Toponyme genannt werden (Nr. 323—378). In vielen Fällen handelt es sich um die schon genannten Verwalter, jedoch auf einer früheren oder späteren Etappe ihrer Karriere. Nicht selten sind das Siegel von Feldherren, die dem Imperatir zur Verfügung standen und aus verschiedenen Gründen in die Provinz geschickt wurden.

Kapitel sechs ist den Bleisiegeln von Vertretern der Kirche in der Hauptstadt und in der Provinz gewidmet (Nr. 377—397). Das Siegelmaterial ist nicht sehr umfangreich wegen der begrenzten Kontakte des Strategen mit den Vertretern der Kirche. In vielen Fällen trug die Korrespondenz privaten Charakter. Bedeutsam für die Kirchenorganisation auf dem bulgarischen Territorium zu dieser Zeit sind die Bleisiegel von Provinzprälaten, deren Diözese bulgarische Territorien miteinschloß.

Kapitel sieben befaßt sich mit den Bleisiegeln sogennater Privatpersonen, wo Amt und Titel des Besitzers nicht genannt werden, sondern nur dessen Homonym und Patronym (Nr. 398—442). Es ist anzunehmen, daß sie meistenfalls der Privatkorrespondenz gedient haben. Sie weisen auf die politischen und Verwandschaftsbeziehungen von Personen hin, die eine Rolle in der Verwaltung des Imperiums spielten.

Kapitel acht ist den anonymen Bleisiegeln gewidmet (Nr. 443—454); ihre Texte sind meist in Gedichtsform, für den Empfänger waren sie also keinesfalls anonym.

Kapitel neun (Siegel mit unvollständigem Text) behandelt den Zustand beschädigter Bleisiegel, bei denen die Entzifferung des Textes nicht eindeutig sein kann. Deren Dokumentierung ist jedoch obligatorisch und soll als Grundlage künftiger Untersuchungen dienen.

Abschließend werden Indizies der Patronyme, der Homonyme, der Toponyme, der Titel und Ämter sowie der ikonographischen Darstellungen der Bleisiegel angeführt.

Im Anhang wird das gesamte Siegelmaterial illustriert; die Numerierung der Illustrationen entspricht der im Text verwendeten.

Das Siegelmaterial aus der Strategie in Preslav bildet eine autentische und einmalige historische Quelle sowohl für die Byzantinistik als auch für die bulgarische Mediävistik.

LOS SELLOS DEL ESTRATEGA DE PRESLAV (971—1088)

Ivan Yordanov

(Resumen)

En el libro estàn presentados los materiales sigilogràficos descubiertos en excavaciones arqueológicas de la cancillería del estratega de Preslav en el período de su existencia entre 971—1088: 552 sellos de plomo, 222 machos de plomo y 4 moldes para su producción. Estos ilustran una de las actividades principales de la cancillería:

a) el recibo y la conservación de la correspondencia (documentos y órdenes) de la administración bizantina en vertical y horizontal de su jerarquía, de lo cual hasta nosotros han llegado solo los 552 sellos de plomo.

b) el envío de respuestas y órdenes a éstas mismas instancias, lo que testimonian los 222 machos y los 4 moldes para su fundicion.

Què departamento fue él que estaba detràs de esta actividad? — el anàlisis del texto de los sellos de plomo y las fuentes narrativas da la respuesta. Los materiales son de la actividad de la cancillería del representante regional de la administración bizantina, el estratega de Preslav.

El material està expuesto segùn los esquemas establecidos de investigaciones sigilogràficas de tipo semejantes con algunas particularidades, dictadas por la especificidad del material.

Tras la introducción, en la cual està marcado el caràcter y la esencia del hallazgo, los periodos y la actividad de funcionamiento de la cancillería, està presentado el material sigilogràfico segun la piràmide jeràrquica en la sociedad bizantina, por supuesto, hasta cuanto el material de Preslav està en estado de reconstruirla.

El primer capítulo incluye los sellos sigilogràficos ligados con la Corte: imperial (No 2—9), de empleos civiles y militares efectivos en el Palacio (No 10—69), asi como de títulos de honor (No 69—117).

El segundo capítulo incluye los sellos sigilogràficos de los distintos servicios y oficinas centrales en la capital (No 118—147), mediante los cuales se había realizado la dirección del Imperio y cuyo representante en Preslav fue el estratega.

El tercer capítulo està dedicado a los sellos sigilogràficos referentes a distintos servicios y oficinas del ejèrcito (No 148—193). Ese es específico y refleja la esencia del material de Preslav y el lugar de su estrategia en la estrategia y la tècnica militares globales en la defensa de las actuales tierras búlgaras del noreste de asaltos. Particularmente en el primer período de la actividad de la estrategia (971—986) ésta tiene gran importancia en la orientación anteriormente citada y de aquí los contactos estrechos entre el estratega y los distintos servicios y oficinas militares, como también el mando central del ejército.

El cuarto capítulo está dedicado a la administración provincial. Ese es el fundamental no sólo por el hecho de que incluye la mayor cantidad de sellos sigilogràficos (No 194—322), sino también por el hecho de que su texto es una fuente de primera calidad para la estructura administartiva de las tierras búlgaras durante los años de la dominación bizantina y su historia. La mayor parte de esta información es desconocida de otras fuentes, y en varios casos se confirma por las fuentes narrativas. Antes de la documentación del material concreto para las distintas unidades administrativas y en particular las referentes a las tierras búlgaras, está descrito su desarrollo histórico.

El quinto capítulo incluye los sellos sigilogràficos de personas relacionadas con la dirección de las provincias, pero sin topónimos señalados (No 323—378). En varios casos ésos son los mismos administradores provinciales antes presentados, pero en una etapa màs temprana o màs tardía de su carrera. Tampoco son pocos los casos cuando èstos son sellos de caudillos a disposición del emperador enviados a la provincia con uno u otro motivo concreto.

El sexto capítulo està dedicado a los sellos sigilogràficos de los eclesiàsticos en la capital y la provincia (No 377—397). El material està limitado por los contactos limitados entre el estratega y los representantes de la iglesia. En muchos casos el intercambio de correspondencia había tenido caràcter particular. De importancia para la estructura esclesiàstica en las tierras búlgaras son los sellos sigilogràficos de los prelados provinciales, cuya diócesis incluye territorios del estado búlgaro.

El sèptimo capítulo incluye sellos sigilogràficos de así llamados particulares, sobre los cuales no està inscrito el titulo y el cargo de su propietario, sino su homónimo y patronímico (No 398—442). Supongo que en la mayoría de los casos éstos son de correspondencia particular. Ellos trazan círculos parentescos y políticos de personas de importancia para la dirección del Imperio.

El octavo capítulo està dedicado a los sellos anónimos (No 443—454), los cuales tienen màs frecuentemente textos en verso y no fueron de todo anónimos para sus destinatarios.

El noveno capítulo, sellos con texto incompleto, refleja el estado de una parte de los sellos sigilográficos (No 455—552), que estàn bien conservados y cuya decificación no es segura. Su documentación es obligatoria y es la base de futuras investigaciones.

Finalmente, como està establecido para tal tipo de investigación, el libro contiene los índices de: los patronímicos, los homónimos, los topónimos, los títulos y los cargos, así como las imágenes de íconos sobre los sellos sigilográficos.

En un anexo aparte estàn ilustrados los mismos materiales sigilográficos, estando su numeración paralela a ésta del texto.

Los materiales sigilográficos de la estrategia de Preslav son fuentes históricas auténticas e insustituibles tanto para el medievalismo bizantino como para el búlgaro también.

Иван Йорданов
ПЕЧАТИТЕ ОТ СТРАТЕГИЯТА В ПРЕСЛАВ (971—1088)

българска
първо

Рецензенти: проф. Васил Гюзелев, ст. н. с. Александър Кузев
Редактор Анна Влаевска-Станчева
Худ. оформление Рачо Буров
Худ. редактор Борис Драголов
Техн. редактор Божидар Стоянов
Коректор Димитър Стоименов

Изд. индекс УРС 641/31—871
Формат 60×84/8. ЛГ II-5
Печ. коли 39,50. Изд. коли 36,854
Цена 150 лв.

Протокол на УРС 46 от 24. 06. 88 г.
Университетско издателство „Св. Климент Охридски"
ВИК „Св. Георги Победоносец"
Печат — Военноиздателски комплекс „Св. Георги Победоносец"